HISTORISK ARCHIV.

Et Maanedsskrift

for populaire Skildringer af

historiske Personer og Begivenheder.

Udgivet af

Johan Petersen, og **Frederik Granzow,**
cand. theol. cand. jur.

1869. Andet Bind.

Kjøbenhavn.

Fr. Wøldikes Forlag.

1869.

I. Cohens Bogtrykkeri.

INDHOLD.

Side

ILLUSTRATIONER.

Nordtydskland under den franske Besættelse 1806—7*).

Anden Afdeling.

I.

Med en ganske forbausende Iilfærdighed overgave de stærke preussiske Fæstninger sig til Franskmændene. Faa Dage efter Slaget ved Jena (14de Octbr. 1806) vare Küstrin, Magdeborg, Stettin, Spandau, Hameln, Breslau og flere i Napoleons Vold; kun fem Fæstninger holdt sig; alle de andre bleve enten meget maadeligt eller aldeles ikke forsvarede. I den sidstnævnte Retning kan dog ingen maale sig med Küstrin, hvis Commandant, Ingersleben, ogsaa strax blev dømt til Døden. Om de Begivenheder, som forefaldt i denne By, fortæller et Øienvidne Følgende:

»Det var tydeligt, at man ved Krigens Udbrud i hele Preussen troede paa, at Franskmændene vilde faae Prygl ligesom fordum ved Rosbach, og da derfor Efterretningen om Slaget ved Jena naaede Küstrin og de andre Fæstninger, troede man ikke rigtig derpaa. Faa Timer efter fik Ingersleben fra Krigsministeriet Ordre til at sætte Byen i Forsvarstilstand, saaledes at den idetmindste ikke behøvede at befrygte en Overrumpling (!), og Commandanten forbød derfor strax Folk at spadsere paa Voldene, istandsatte

*) Efter Revue contemporaine 15. Januar 1869.

nogle Lavetter, afbrød en Bro, — Altsammen Forholdsregler, som Intet havde at sige, men som dog tydede paa, at de sørgelige Rygter, der gik imellem Folk, vare sande.

Kongens og nogle fornemme Herrers Ankomst den næste Dag (20de October) gjorde en ubeskrivelig Virkning. Idet Monarken steg ud af Vognen, sagde han til de forsamlede militaire og civile Autoriteter: »Det er en meget sørgelig Begivenhed, som bringer mig hertil«, og Forfærdelsen udbredte sig med en utrolig Hurtighed. I Løbet af Dagen strømmede Beboerne af Forstæderne ind i Byen med Alt, hvad de havde kunnet føre med sig. Seent om Aftenen ankom Dronningen fra Stettin, ledsaget af Baron Hardenberg. Den stakkels nedbøiede Fyrstinde havde i Løbet af sex Dage maattet flygte fra det ene Sted til det andet paa Grund af de foruroligende Rygter, som uophørligt forfulgte hende, og adskillige Gange havde hun maattet gjøre lange og pinlige Ophold, da de forsigtige Postmestre allerede paa flere Steder af Frygt for Franskmændene havde gjemt Heste og Vogne i Skovene!

Dagen efter besaae det kongelige Par Volden og Fæstningsværkerne. De vare begge dybt nedbøiede, og deres sørgelige Tanker forhindrede dem i at lægge Mærke til deres Omgivelser. Det var saare heldigt for General Ingersleben, hvis Opførsel var i den Grad paafaldende, at den under alle andre Omstændigheder vilde have havt meget alvorlige Følger for ham: han vidste ikke Besked om Nogetsomhelst og maatte, hvergang Kongen spurgte om Navnet paa et eller andet Fortificationsarbeide, søge Oplysning hos en af sine Underordnede. Allerede i lang Tid havde denne Mand ved alleslags Udskeielser tabt al Sands for det Sømmelige, og han var ved denne Leilighed endnu mere fuld end sædvanlig!

I Løbet af de nærmest paafølgende Dage ankom en heel Deel Flygtninge og nogle Saarede fra Jena; et Artilleriregiment fra Berlin havde skyndt sig saameget, at det

havde marscheret ad Marker og Biveie for at komme desto hurtigere bort fra Franskmændene, der først flere Dage efter rykkede ind i Hovedstaden. Der var henved fem Tusinde Mand samlede i Küstrin, men de trængte til at commanderes energisk. Dagligt strømmede Omegnens Beboere ind i Byen. Indbyggerne gjemte deres Eiendele i Kjælderne, da de frygtede et Bombardement, og Stemningen var vistnok ikke synderlig begeistret; men paa en øieblikkelig Overgivelse uden Sværdslag havde dog Ingen tænkt.

Efter sex Dages Ophold tog Kongen og Dronningen en veemodig Afsked med Küstrins Indbyggere, og endnu i det sidste Øieblik anbefalede Fyrsten Ingersleben at holde Fæstningen til det Yderste for at hindre Napoleons Overgang over Oderen og give Russerne Tid til at rykke frem. Efter den almindelige Mening bedrog den skjændige Commandant endnu selvsamme Dag sin Herre og Konge. Om Aftenen ankom nemlig en fransk Officeer, som var ledsaget af en Trompeter, og som efter en Times hemmelig Samtale med Ingersleben atter forlod Byen.

Den 30te October henimod Middag hørte man Raabet: »Franskmændene komme!« Flere Beboere løb op i Klokketaarnene og betragtede derfra en Skjærmydsel mellem en Deling Husarer og et lille fransk Corps, der rykkede imod Fæstningen. Henimod Kl. fire bleve de preussiske Forposter drevne ind til Byen, og Commandanten gav nu Ordre til at ødelægge Oderbroen. Ilden, som man rettede imod denne, var imidlertid saa svag og skjødesløs, at den ikke gjorde nogen Fortræd, hvilket forsaavidt var meget heldigt, som Byen dog overgav sig kort efter. De franske Forposter stode allerede i Forstæderne; Fæstningens Artillerichef bad om Tilladelse til at kaste nogle Bomber derud, men det blev ham forbudt! Ingersleben tilbragte tilligemed sine sædvanlige Svirebrødre Natten i en Kassemat, og man siger, at han der mere end sædvanlig hengav sig til Nydelsen af Bacchi Glæder. Garnisonen, der var paa Benene hele Natten,

fik om Morgenen Lov til at gaae hjem og sove, og en Bataillonschefs Bemærkning »der er Capitulation i Luften« blev fuldkommen retfærdiggjort, da man opad Dagen den første November saae den uværdige Commandant, ledsaget af Ingenieurchefen og en Trompeter, i en Baad sætte over Oderen og blive modtaget med militair Honneur af Chefen for det franske Detachement: hele Comedien var aftalt hiin Aften med den franske Officeer. Man saae dernæst Officererne i Forening gaae henimod et Huus i Forstaden, og lidt efter kom Commandanten tilbage med nogle Franskmænd, — Alt var endt og et Forræderi, til hvilket Historien heldigviis ikke har mange Sidestykker at opvise, var fuldbragt. Men det vil paa den anden Side ikke kunne negtes, at de preussiske Tropper i det Hele taget maae have været meget demoraliserede, siden ikke en eneste Officeer i et saadant Øieblik havde Mod nok til at gjøre Oprør og forbyde Commandanten Adgang til en Fæstning, som han saa skamløst havde overgivet uden Kamp.

Saasnart Commandanten kom tilbage, beordrede han Garnisonen at samle sig paa Torvet. Passagen over Oderbroen var afbrudt siden den foregaaende Dag, men den opmærksomme Commandant sendte Baade over for at hente de to hundrede og halvtredsindstyve Franskmænd, for hvem fire Tusinde Mand nedlagde Vaabnene!... Man har sagt, at Garnisonen var fortvivlet og forbittret over denne Skjændsel, at Officererne have rettet bittre Bebreidelser mod den nedrige Commandant, der tilmed ikke syntes at skamme sig det Ringeste — dertil skal kun bemærkes, at han af sine Officerer havde fortjent en ganske anden Behandling end Bebreidelser.*)

Overgivelsen af Fæstningen Magdeborg med dens to og tyve tusinde Mand stærke Besætning og dens uhyre Materiel

---

*) Ingersleben blev dømt til Døden. — Den samme Skjæbne traf Commandanten i Stettin, der dog var langt mindre skyldig.

havde en væsentlig Indflydelse paa Napoleons Bestemmelser. Den gamle General Kleist, Byens Commandant, var hverken feig eller nogen Forræder, men han var en opslidt Mand. En af hans Adjutanter, der har forsøgt at forsvare hans Opførsel, beretter, at han, da Efterretningen om Slaget ved Jena kom til Magdeborg, befandt sig næsten døende ved Badet Pyrmont. Det havde været bedre for hans Fædreland og ham selv, om han havde manglet Kræfter til at komme tilbage til sin Post. Man sagde, at en Deel yngre Officerer havde isinde at modsætte sig Overgivelsen, at de kunde stole paa deres Folk, og at de forgjæves havde anmodet Generalerne Alvensleben og Wartensleben om at overtage Commandantposten. Dette faaer at staae hen; sikkert er det imidlertid, at da Kleist efter endt Krigsraad, i hvilket de fleste Stemmer havde talt for Overgivelsen, kom ud paa Paradepladsen og i hele Garnisonens Paahør sagde: »Mine Herrer! Jeg capitulerer; hvis Nogen af Dem er af en anden Mening, sige han til!« saa hørte man ganske vist en forvirret Mumlen, men Ingen tog Ordet, og Magdeborg blev overgivet til Franskmændene. Der udkom naturligviis i Anledning af denne beklagelsesværdige Begivenhed adskillige Skrifter, og et af disse gjør navnlig opmærksom paa Modsætningen mellem Magdeborgs jammerlige Overgivelse 1806 og dens tappre Forsvar 1550 og 51 efter Slaget ved Mühlberg, der var ganske anderledes nedslaaende for de forenede Protestanter end Slaget ved Jena for det preussiske Rige. Men dengang holdt Magdeborg sig i halvandet Aar mod de seirrige keiserlige Tropper og opnaaede uventet gunstige Betingelser. — Spandaus Commandant Benekendorff, hos hvem ifølge et samtidigt Skrift »Maven var det eneste virksomme Organ«, var, da Franskmændene rykkede ind i Fæstningen, beskjæftiget med at flytte sin Hønsegaard!

Schweidnitz's altfor hurtige Fald saarede dog maaskee den preussiske Egenkjærlighed mere end nogen af alle de andre Taabeligheder, paa hvilke Aaret 1806 var saa rigt.

Denne Fæstning erindrede især om den store Frederik og hans glimrende Seire; han havde efter Syvaarskrigens Slutning i tretten Aar ladet arbeide paa dens Værker, og franske Officerer, som toge disse i Øiesyn efter Overgivelsen, erklærede, at de vare lige saa stærke som Luxemborgs. Garnisonen var ganske vist utilstrækkelig, men det Corps, som var sendt for at angribe Fæstningen, var det endnu mere, og efter Udtalelser fra upartisk Side vilde Schweidnitz let have kunnet holde sig i fire Maaneder istedetfor i tre Uger. Da Commandanten, Haak, — en rigtig Falstaff baade i legemlig og aandelig Henseende — bragte Kongen den sørgelige Efterretning om Fæstningens Overgivelse, overrakte han ham tillige en skriftlig Retfærdiggjørelse, der var meget rig paa Ord, men saare fattig paa Grunde. Commandantens fornemste Undskyldning bestod i et Brev fra hans nærmeste Overordnede, Generalmajor Lindener, hvori denne efter at have opmuntret Haak til et tappert Forsvar endte med de tvetydige Ord: »De skal kun overgive Fæstningen, naar det viser sig at være taabeligt at holde den længere.« Som Følge heraf ansaae den tappre Commandant sig for fuldkommen berettiget til at capitulere, endnu førend han havde lidt nogetsomhelst Tab. Han undskyldte sig fremdeles med, at der havde været Ild i nogle Huse i Byens høitliggende Deel, og at Indbyggerne vare modfaldne og bestandig klagede deres Nød for ham. En samtidig Skribent benegter dog dette Sidste og fortæller, at de Indbyggere, som vovede sig ud paa Gaderne, naar Ilden et Øieblik sagtnede, vistnok saae temmelig forknytte ud, »men«, slutter han, »jeg har ikke hørt en Eneste tale om Overgivelse!«

Begivenhederne i Schlesien ere blevne fremstillede paa forskjellige, hinanden modsigende Maader og fordre særegen Undersøgelse. Her maa det dog være nok efter paalidelig Kilde at meddele de meest fremherskende Træk.

Saasnart Efterretningen om den preussiske Hærs Nederlag naaede Provindsen, skrev en rask ung Mand, Grev

Pückler, et Brev til Kongen, i hvilket han udkastede en Plan til en Slags schlesisk Vendé, hvis Kjærne skulde dannes af Skovbetjentene i Landet, af de dygtisste Skytter og endelig af Alle, som kunde taale Strabadser og Anstrengelser. Kongen havde sund Fornuft nok til at indsee, hvor nyttigt et saadant System kunde blive, men han manglede fornøden Charakteer og Fasthed til at beskytte Pückler mod de Angreb, som de høie civile og militaire Myndigheder i Forening rettede imod ham. Størstedelen af Pücklers Modstandere vare stivsindede Narre, hvem det blotte Ord «Landstorm« fik til at fare op; Tanken om, at Fædrelandets Frelse skulde betroes Folk, der ikke forstode sig paa alle Gamaschetjenestens Finesser, forekom dem aldeles urimelig — nei, saa var det bedre at overgive sig paa reglementeret Maade. Endskjøndt Kongen havde overgivet Pücklers Plan til Autoriteternes Prøvelse, kunde denne behjertede Mand Intet udrette. Han saae sig forfulgt af den laveste og skammeligste Bagvadskelse; man tog ikke engang i Betænkning at beskylde ham for at ville speculere i Landets Nød for at oprette Røverbander, og den ulykkelige unge Mand, der fra alle Sider mødte Spot og Modstand, skjød sig i sin Fortvivlelse en Kugle for Panden. Franskmændene havde imidlertid gjort store Fremskridt; Fyrsten af Anhalt-Plessen og nogle Andre toge sig endelig for, idetmindste tildeels at virkeliggjøre Pücklers Plan, men deres Forsøg, der skete med altfor stor Langsomhed og altfor seent, bleve med Lethed qvalte i Fødselen.

Fæstningen Glogau overgav sig den anden December efter en Maaneds Modstand. Endskjøndt Overgivelsen af denne Plads satte Franskmændene i Besiddelse af et uhyre Materiel, kunde Capitulationen dog forsvares, da Besætningen for største Delen bestod af fordums Polakker, der deserterede i Masseviis. Omegnens Adelsmænd viste ved denne Leilighed ligesaalidt Fædrelandskjærlighed som de fleste andre Preussere. Da de vare kjede af Beleirernes Reqvisi-

tioner, sendte de en Deputation til Glogaus Commandant for at bede ham om at overgive Byen, »da de ellers bleve ødelagte«. I Deputationen befandt sig en vis Greve, der, som det synes, havde en særlig Grund til at fremskynde Capitulationen. Hans Gemalinde befandt sig nemlig i Fæstningen, og onde Tunger sagde, at Greven frygtede for, at ogsaa hun skulde blive tagen med Storm! Til Gjengjæld viste Magistraten i Glogau en hæderlig Opførsel. Thi da General Bertrand, som var Gouverneur over Schlesien under den franske Besættelse, opfordrede Øvrighedspersonerne til at aflægge Eed til Napoleon, fik han fra Præsident Kieckhasen i alle dennes Collegers Navne følgende smukke Svar:

»Min Herre!

»Vi bede Dem tage i Betænkning, at vor Herre, Kongen af Preussen, ikke har løst os fra den Eed, vi have svoret ham; vi kunne derfor ikke med god Samvittighed binde os ved en anden, som gaaer i den modsatte Retning; De maatte da foragte os og kun sætte liden Priis paa vor Tjeneste. Saagodtsom Ingen af os har Andet at leve af end sit Embede, og dog ville vi ikke tilkjøbe os vore Embeder ved en Meeneed, men hellere søge at erhverve vort Udkomme ved andre hæderlige Midler.«

Bertrand blev bevæget og skyndte sig med at svare, at han ikke havde villet opfordre dem til Frafald; han vilde være tilfreds med, at de paa Æresord lovede ham ikke at ville blande sig i eller modsætte sig den franske Hærs Planer. Der er intet Overraskende i Bertrands Opførsel. Den Mand, som senere fulgte den store Fange til Sanct Helena, forstod ogsaa hos Andre at skatte Trofasthed i Ulykken.

Breslau overgav sig, da Touren kom til den, og det paa en mindre hæderlig Maade. Noblessen og den høiere Handelsstands Egenkjærlighed havde ogsaa i dette Tilfælde megen Indflydelse. „I dette Land«, siger en Samtidig, »korser den store Handelsmand sig, naar han hører Ordet

»Landstorm«; Bjergboeren, Smugleren og de lavere Classer af Folket holde af deres Fædreland; Stadbeboerne høre nærmest hen under Categorien »gamle Kjællinger«. Naturligviis fandtes der her som andre Steder hæderlige Undtagelser, og efter paalidelige Vidnesbyrd stemte baade Middelclassen og det store Fleertal af Indbyggerne for en kraftig Modstand. Men Gouverneuren, General Thiele, havde af en Officeer at være betydeligt mere i Munden end i Haanden, og Overcommandanten over alle de schlesiske Fæstninger, der netop da — meget imod sin Villie, siger man, — befandt sig i Breslau, fortjente efter en Samtidigs Mening at hænges i en Galge paa Torvet i Glatz, det høieste Citadel i Schlesien, fordi han ikke havde støttet Fyrst Plessens Bevægelser ved et Udfald, en Forsømmelighed, som havde til Følge, at Plessen og hans Folk bleve nedhuggede ved Strehlen.

Ligesom Breslaus Garnison var bedre istand til at forsvare sig end nogen af alle de mange, som under dette Felttog bleve forraadte af deres Befalingsmænd, saaledes var det ogsaa den, der viste den største Forbittrelse, da Vaabnene skulde nedlægges. Paa et i den Tid almindelig bekjendt Billede seer man de ulykkelige Soldater i Raseri slaae deres Geværer i Stykker, fordreie Bajonnetterne og brække Sabelklingerne itu paa Brostenene for kun at overgive ubrugelige og næsten ukjendelige Levninger til deres Landsmænd, Bairerne og Würtembergerne, som dengang vare franske Hjælpetropper. General Thiele blev ligesom Kleist og Haak afskediget uden Pension. Man fortæller, at han ved en offentlig Audiens vovede at fremstille sig for Keiser Napoleon, men at denne viste ham bort med Foragt. Adskillige Personer af Noblessen og det høie Borgerskab i Byen modtoge Seierherrerne med en ganske overordentlig Forekommenhed; Enkelte dreve det endogsaa til at illuminere, ja, man udpegede endog nogle smukke Damer, som ved denne Leilighed havde viist en langt mere end nød-

vendig Elskværdighed og Imødekommen — Altsammen naturligviis for at gavne Fædrelandet!

II.

Vi have paa et tidligere Punkt af disse Meddelelser givet et Billede af Stemningen og Tilstanden i Berlin kort før og efter Ulykkesbudskabet om Slaget ved Jena; vi skulle paa de følgende Blade forsøge at give en Skildring af den preussiske Hovedstads Holdning under Napoleons og Franskmændenes Indtog og Ophold i denne. »Flygtende Landboere strømmede uophørligt ind til Byen, medens Berlinerne til Gjengjæld søgte ud paa Landet med Alt, hvad de kunde føre med sig. Alle Byens Heste slæbte afsted med gamle Meubler og gamle forskrækkede Fruentimmer, som gjerne kunde være blevne roligt hjemme uden at behøve at frygte for nogen Ulempe, medens en Mængde værdifuldt Krigsmateriel fik Lov til at ligge i Arsenalet for at falde i Franskmændenes Hænder, ja, man glemte endog at frelse Syvaarskrigens Trophæer og Frederik den Stores Kaarde! I et af Ministerierne, hvis Chef havde været en af de Første til at flygte, fandt Seirherrerne en fuldstændig Samling af ypperlige Kort over hele Riget, saavelsom Planer over alle Fæstningerne — hvad der tilhørte Staten syntes i denne almindelige Forvirring at være Noget, som Ingen brød sig om.“

Den 23de October om Aftenen ophørte Ind- og Udvandringen pludseligt, — det var som et Havblik før Stormen — og den følgende Dag hørtes i Gaderne Raabet: »De marschere ind ad Brandenborgerporten«! Hele Berlins Befolkning ilede til, men ved Synet af de grønne Uniformer troede man først, at det var Russere, som kom, eller at det var Fortroppen af et Hjælpecorps, som muligen kunde være kastet i Land ved Stettin. Feiltagelsen opklaredes imidlertid øieblikkeligt: det var virkelig Franskmændene, der i en broget Blanding af ridende Jægere, Husarer og

Artilleri toge Veien henimod Raadhuset igjennem den uoverskuelige Menneskevrimmel. Snart efter rykkede det niende Husarregiment med klingende Spil ind ad Potsdamporten, og om Eftermiddagen ankom Davoust's Armeecorps til Halleporten, hvor det gjorde Holdt og syntes at berede sig til at bivouakere under aaben Himmel. Nysgjerrigheden, der var stærkere end Frygten, drev Mængden hen til dette Sted, og der skete ingensomhelst Uorden, med Undtagelse af, at et Par af de smukkeste Piger med et Kys maatte betale deres altfor store Nysgjerrighed overfor de galante Franskmænd. I det Hele taget aandede man betydelig lettere, da man saae de frygtelige Seirherrer paa nært Hold, og Cujonerne vare naturligviis her som altid de Første til at lee over den hele Forskrækkelse. Med Alt dette var Situationen dog ingenlunde behagelig i Berlin, thi baade Penge og Levnetsmidler manglede i en foruroligende Grad, og Indqvarteringen blev en overordentlig trykkende Byrde for Mange; men man trøstede sig med, at, var den nuværende Tingenes Tilstand slem, saa havde dog de foregaaende Dages forfærdelige Uvished været meget værre.

Den femogtyvende October marscherede Marschal Davoust med sit Armeecorps ind i Staden. Magistraten og en Deputation fra Borgerskabet modtog ham ved Potsdamporten og holdt en Tale, som han høfligt besvarede. »Viis Franskmændene Agtelse og Tillid,« sagde han, »uden at svigte Deres Pligter imod Deres Souverain.« Iøvrigt gav han Øvrigheden det ypperlige Raad til Ordenens Vedligeholdelse at oprette en Garde, der udelukkende skulde bestaae af Adelsmænd og formuende Folk, da den saakaldte Borgergarde bestod af Fattigfolk, som vare leiede dertil af de mere Bemidlede, og som mødte i deres Arbeidsklæder til stor Skade for Corpsets gode Udseende. Da Keiseren senere ankom, gav han Ordre til, at man i hver af Byens Qvarterer skulde udtage halvfjerdsindstyve af de meest velhavende Folk og give dem det Hverv i Forening med Politiet og

Garnisonen at sørge for Byens Rolighed. Preusserkongen havde ved Fjendtlighedernes Udbrud tænkt paa at udføre noget Lignende, men var stødt paa store Vanskeligheder: det var skrækkeligt, sagde man, at tvinge Folk til saaledes at opoffre deres Nattero! Napoleon havde imidlertid en egen Maade at udtrykke sine Ønsker paa; da han foreslog at realisere Davoust's Plan, var der ikke det Mindste i Veien. Denne Nationalgarde gjorde naturligviis sin Nytte; men de gode Patrioter holdt selvfølgelig ikke af at see den paradere ved Siden af de franske Tropper i »Lustgarten«, hvor den gamle Fritz i sin Tid havde holdt Maneuvrer med sine bedste Soldater. Hvad Corpsets Medlemmer angaaer, da syntes det, som om de vare særdeles fornøiede over de smukke Uniformer, Keiseren havde givet dem; »spærlemmede unge Mennesker, ja selv Jøder, de mindst krigerske Folk i Verden, bryste sig af deres nye Klæder og Vaaben, tilbringe Natten under Vaaben uden at klage, patrouillere og raabe »Wer da!« med saa martialsk en Stemme som mulig. Napoleon har kjendt Berlinerne godt! Paa alle offentlige Steder hører man kun Tale om Epauletter og Fjerbuske.« Imidlertid gave disse Fjerbuske Anledning til Kjævlerier og Pennefeider, da Borgergardens Officerer havde ladet deres Plumager gjøre sorte og hvide. Disse Farver vare netop Armeens, og Garnisonens Officerer, der fandt det stødende, at Borgerofficerer bare de Farver, paa hvilke de havde Monopol, spurgte fornærmede, hvorfor D'hrr., da de havde alle Regnbuens Farver til deres Raadighed, netop valgte Armeens. Borgerne svarede bidende, at Farverne vare nationale, og at man fandt det ganske rimeligt, at de bleve viste idetmindste eet Sted, eftersom Armeen var forsvunden. Adskillige Flyveskrifter udkom, og skarpe Ordskifter fandt Sted i Anledning af denne høist vigtige Sag, inden Gemytterne kom til Ro; men hele denne Historie, skjøndt i sig selv saare ubetydelig, giver et ganske godt Billede af Preussernes Smaalighed paa en Tid, da deres Fædreland ikke alene

var i Fare, men kastet til Jorden og bundet om Hænder og Fødder.

I Løbet af tre Dage rykkede den franske Hær ind i Berlin. Napoleon, hvis Ankomst flere Gange var bleven bekjendt, holdt endelig sit Indtog den 27de October Klokken fire om Eftermiddagen. Det var med en blandet Følelse af Nysgjerrighed, Smerte og Beundring, at Seirherren blev modtagen af den tætpakkede Mængde, som trængte sig frem paa hans Vei.

»Jeg saae ham ganske nær ved, denne vor store Frederiks Efterfølger,« siger et Øienvidne; »hans Ansigtsfarve var olivenagtig, Ansigtsmusklerne stærkt fremtrædende, hans Træk harmoniske og vindende. Man maatte være en sjelden kraftig Charakteer for ikke at bøie Hovedet under hans Blik . . . . hans Aasyn, der var alvorligt, næsten strengt, opklaredes stundom af et forunderligt Smiil, eller snarere af et Lynglimt, thi hans Nærværelse virkede som Lynet. Jeg saae ham kun smile saaledes een Gang, og det var, da hans Blik et Øieblik standsede ved en Gruppe Berlinere, der raabte: »Vive l'Empereur!« omkap med de franske Soldater.«

Napoleon blev modtagen ved Brandenborgerporten af nogle Embedsmænd, som ikke havde forladt deres Poster, af Byens Autoriteter og det høie Borgerskab, som atter havde stillet sig paa hans Vei, da han vilde ride ind i Slottet. Han hilsede dem flygtigt og trak sig strax tilbage til de Værelser, man havde sat istand til ham. Han havde talt med Deputationerne et Par Dage i Forveien i Sans-Souci, hvor de havde søgt ham, og der yttret sig temmelig skarpt mod de krigerske Demonstrationer, som havde fundet Sted i Berlin. »Berlinerne have ønsket Krigen,« havde han sagt; »de have i Theatret sunget, at Krigen er en god Ting; men de ville nok komme til at sande, at den kun seer godt ud paa Malerierne.« De stakkels Deputerede undskyldte sig med, at det kun var en Deel af Borgerne, som havde demonstreret . . . . »ja, ja,« svarede Keiseren, »jeg veed det nok,

det er Officererne og nogle unge Brushoveder!« Imidlertid havde han lovet at beskytte Byen, og han holdt det ærligt.

Ligesom der havde været Folk, som raabte »Vive l'Empereur!« ved Napoleons Indtog, saaledes var der ogsaa Mange, som om Aftenen illuminerede. Slottets Omgivelser vare navnlig pragtfuldt oplyste; men ogsaa i de andre Qvarterer af Byen havde man illumineret. Keisergarden bivouakerede om Natten i »Lustgarten«, og dens Vagtblus afgave et malerisk Skue. Dagen efter fremstillede Berlins fornemste Autoriteter sig for Napoleon, der i længere Tid underholdt sig med enkelte af dem og tilsagde Staden sin Beskyttelse: de Franskes Keiser herskede uindskrænket i Kongen af Preussens Hovedstad!

En Maaned efter — Natten mellem den femogtyvende og sexogtyvende November — forlod Napoleon Berlin, efter at han i Løbet af sin korte Regjeringstid ved sit Geni havde aftvunget selv dem Beundring, som meest forbandede hans Seirvindinger. Alle samtidige Skribenter sige, at man var mindre opbragt paa ham for hans Seir, end paa dem, hvis Uduelighed havde sikkret hans Triumph. Hans Mildhed mod Prindsen af Hatzfeld og Prinds August af Preussen, Frederik den Stores Brodersøn, blev høiligen priist, og man nærede det Haab, at han vilde være ligesaa naadig overfor hele den preussiske Nation. Det smigrede Nationens Forfængelighed, at Napoleon med synlig Glæde havde grebet Frederik den Stores Kaarde, paa samme Tid, som man var opbragt over den utilgivelige Sorgløshed hos dem, der havde ladet denne Kostbarhed falde i Seirherrens Hænder. Ret betegnende er ogsaa Fortællingen om, at Napoleon efterat have fundet Frederik den Stores bekjendte Krykkestok skal have sendt den til Kongen af Preussen og anbefalet ham »at gjøre god Brug af den,« naar han kom tilbage til Berlin.

III.

I Løbet af November og December 1806 var den franske Hær rykket mere og mere mod Øst for at møde Preussernes Allierede, Russerne. Den preussiske Hær, der var fuldstændig opløst og demoraliseret efter Slagene ved Jena og Auerstädt, kunde ligesaalidt som de jammerligt forsvarede Fæstninger hindre Seirherrernes Fremrykning, og kun et Corps paa femogtyvetusinde Mand under Lestocq deeltog hæderligt i Russernes Kamp mod Franskmændene. Denne stod ved Eylau (Preussisk Eylau)*) den ottende Februar 1807. Napoleon, der selv commanderede, førte henved hundredetusinde Mand i Ilden; de forenede Preussere og Russere under Benningsen talte henved halvfemsindstyve Tusinde Mand; men deres Artilleri var langt stærkere end Franskmændenes. Den morderiske Kamp varede hele Dagen, Lestocq frelste Russerne fra et Nederlag, og Napoleon beholdt Valpladsen; men Slaget var forsaavidt uafgjørende, som Franskmændene ikke formaaede at forfølge Benningsen, der trak sig tilbage til Königsberg.

Om Tilstanden i denne By i de nærmeste Dage efter Slaget ved Eylau, fortæller en samtidig Skribent Følgende:

»Den ottende Februar,« siger Fortælleren, »den Dag, da Kampen stod, begyndte dunkle Rygter at gjennemløbe Byen. Man sagde, at Königsberg snart vilde blive Skuepladsen for skrækkelige Begivenheder; man talte om en rasende Kamp, der havde fundet Sted for to Dage siden i Retningen af preussisk Eylau; Nogle stege op i Kirketaarnene for at speide i denne Retning, Andre løb til Fried-

---

*) En lille By paa et Par Tusinde Indbyggere, sex Miil fra Königsberg.

landsporten, bvorfra man vilde have hørt Kanontorden. Men al Speiden og al Lytten var forgjæves; man saae Intet, hørte Intet; thi skjøndt man kun var sex Mile borte fra Kamppladsen, forhindrede Taage og Sneefog Atmosphæren i at forplante Lyd og Lysglimt. —«

Denne Taushed og knugende Uvished varede hele Dagen den niende. Man sagde, at Gouverneuren, Rüchel, vidste Noget; men han taug haardnakket overfor Alle, endogsaa overfor Personer af kongeligt Blod, og denne Taushed tydede ikke paa noget Godt. Endelig, den paafølgende Nat, fik man Vished for, at der havde staaet et stort Slag — man saae de første russiske Saarede.

I hvilken Tilstand disse Ulykkelige, der havde tilbagelagt den sex Mile lange Vei uden nogen Forbinding, befandt sig, kan man let begribe. De Svageste havde maattet standse paa Veien, og man fandt dem senere døde i stort Antal enten under aaben Himmel eller i forladte Hytter, hvor de havde udaandet langt borte fra enhver Hjælp. Blandt dem, som kun kom til Königsberg for at døe, — og det var Tilfældet med de Fleste af dem, — var der Mange, som kunde have været frelste, dersom de øieblikkelig efter Kampen havde faaet den fornødne Pleie; men hiin Tid, der dog ikker ligger synderlig fjernt fra vor, stod endnu i mange Retninger nærved Barbariet.

De første Saarede standsede eller rettere kastede sig ned paa Slotspladsen. Der var ikke en eneste Officeer imellem dem, og meget Faa forstode et Par tydske Ord. De antydede mere ved Tegn end ved Ord, at de vare blevne slagne tilbage, idet de gjorde et Bajonnetangreb; de Fleste af dem vare blevne saarede i Benene ved Skud fra neden og opad; hvilken Energi maae disse Mennesker ikke have besiddet for med Saar i Benene og Fødderne at kunne tilbagelægge en saa lang Vei? En anden samtidig Forfatter siger i denne Anledning med Rette: »Det er ikke Benningsens krigerske Dygtighed, det er hans Soldaters Foragt for Død

og Lidelser, som denne Gang have bragt Napoleons Lykke til at vakle.«

De preussiske Myndigheder vare aldeles uforberedte, og man sammenstuvede derfor disse Saarede i det første Locale, som kunde tages i Brug: det var en Straffeanstalt for Fruentimmer. I de første Timer var der kun een eneste Læge til sex Hundrede Saarede; et Par Halmknipper var Alt, hvad man havde at give disse halvdøde Stakler, der laae Side om Side i store Rum, hvor der var ligesaa koldt som udenfor, hvor der var heelt eller halvt Mørke, og hvor Klagerne over Sult og Tørst blandede sig med de Saaredes hjerteskærende Jamren! Vor Hjemmelsmand gjennemløb selv med en Lygte i Haanden dette sørgelige Sted og bemærkede i en Krog en Russer og en fransk Fange udstrakte ved Siden af hinanden paa det bare Gulv. De vare begge saarede, men Franskmanden haardest; han syntes at kæmpe med Døden. Pludselig reiste Russeren sig med Anstrengelse, viklede et Klædningsstykke, i hvilket han havde indhyllet sit Legeme, af sig og kastede det over sin døende Fjende med de Ord: »da Franzos« (Der, Franskmand) — det er et af disse Træk, som det gjør godt at erfare selv under de største Rædsler.

I de første forvirrede Øieblikke var det en Qvinde, Prindsessen af Solms-Braunsfeld, Søster til Dronningen, der havde mere Aandsnærværelse og viste sig mere virksom end alle Stadens militaire og civile Myndigheder tilsammen. Thi førend disse kunde faae ydet nogen Hjælp, havde Prindsessen til det improviserede Hospital ladet bringe adskillige Skaale fulde af en Blanding af Øl og Viin, som virkede meget oplivende — men der var desværre kun Mad til i det Høieste hundrede Mand!

Natten var meget urolig. Saarede ankom uophørligt og i saa stor Mængde, at man snart ikke havde Plads til dem, og de Sidstankomne maatte ligge under aaben Himmel. Nogle Ryttere viste sig, derpaa hørte man Rustvognenes og

og Kanonernes dumpe Larm paa Steenbroen, og ved Daggry saae man Krigens Elendigheder i hele deres Udstrækning. Bønder kom bærende med Mennesker, som de havde fundet paa Veien, og som endnu levede; flere af dem vare skrækkeligt lemlæstede, og dersom de endnu levede, kunde de derfor takke Kulden, som havde standset Blodstrømmene. Slotspladsen blev snart belagt paany, og skjøndt der nu befandt sig et betydeligt Antal russiske Officerer i Byen, syntes ingen af dem at bekymre sig om de Saarede.

Thi den russiske Soldat havde dengang ingen anden Læge end sig selv. Brugen af Ambulancer og Chirurger var endnu ikke indført hos Russerne, og hos de Fleste af dem herskede stadigt en nedarvet Uvillie mod Felthospitaler, hvilke fordum Suwarow havde charakteriseret som en Vederstyggelighed af fransk Oprindelse! Ingen af dem, der vare blevne saarede ved Eylau, vare forbundne, uden de Faa, som havde havt Kræfter nok til at indhylle deres Lemmer i nogle usle Pjalter, som de havde fundet eller røvet paa Veien. De vare nærved at døe af Sult og især af Tørst, og til Menneskehedens Skam være det sagt, at der fandtes Handlende i Königsberg, som speculerede i disse Staklers Elendighed og benyttede sig af deres Ubekjendtskab med Værdien af tydske Penge til at sælge dem nogle Fødevarer, især Æbler, for ublu Betaling. Sex Aar senere*) var denne By Vidne til lignende Scener, der maaskee vare endnu sørgeligere. Men da vare Offrene ikke Russere.

Indtil dette Øieblik havde Königsbergs Indbyggere ikke kunnet erfare noget Paalideligt om Kampens egentlige Udfald. Alle Russere fortalte paa deres Kaudervælsk, at de havde slaaet Franskmændene ved Eylau (Eylau Franzos nieder!); men endelig ankom henimod Middag en

*) Ved det ulykkelige Tilbagetog fra Rusland i Januar 1813.
Red.

Vogn fuld af saarede Preussere af Lestocq's Corps. Man omringede øieblikkeligt Vognen, men de stakkels Folk vare ude af Stand til at give nogen ordentlig Besked og tilfredsstille Mængdens Nysgjerrighed. De havde kæmpet ved Mehlsack, et af Slagliniens yderste Punkter, og vidste derfor Intet. Imidlertid voxede Antallet af Bærebøre, Rustvogne og alle Slags Befordringsmidler bestandigt. En ung russisk Infanteriofficeer ankom i Spidsen for en tredive Mand, der havde deres Vaaben: det var Alt, hvad der var bleven tilbage af hans Regiment. Derpaa kom en Deel usaarede Flygtninge, som man saae løbe omkring for at tigge om Ly for Natten; kun Kosakkerne bleve deres Vaner fra Livet i Marken troe: de brøde sig kun om Mad, og naar de havde faaet den, vendte de tilbage og sov under Bugen af deres Heste.

Hjælpen kom endelig, men rigtignok ikke i noget rimeligt Forhold til de Saaredes stadigt voxende Antal; alle Kirker med Undtagelse af den gamle Cathedral vare fyldte, og der kom bestandigt Flere. Man havde tilkaldt alle Læger fra de omliggende Landsbyer; Fruentimmerne pillede Charpi, og hvert Huus maatte tage sin Deel af Krigens Byrder. Efterhaanden fik man mere eller mindre nøiagtige Efterretninger om Slaget; man talte om ti Tusinde Saarede; men dette Antal var aabenbart meget for lavt regnet — omtrent saamange var der allerede i Königsberg. Benningsen skulde have seiret og vilde trække sig tilbage til denne By. Han kom virkelig ogsaa den samme Dags Aften Klokken ti. Den königsbergske Borger, hvis Optegnelser ere lagte til Grund for denne Fremstilling, beskriver den russiske Generalissimus som en Mand af et ærværdigt Udseende. Hans Blik var gjennemtrængende, hans Tale langsom og svag og hans Holdning rolig. Han indrømmede, at han vilde have havt Nød med at klare sig, dersom Lestocq ikke var kommen ham til Hjælp.

Den russiske Hær samlede sig for at modtage et nyt

Slag under Königsbergs Mure, Man arbeidede ivrigt paa at istandsætte de gamle Værker og opkjørte Batterier mellem Brandenborger- og Friedlandsporten. — Seiren ved Eylau maatte aabenbart være af en ganske særegen Slags! Russerne fortalte, at Benningsen af sin Keiser havde faaet Ordre til under Dødsstraf at forsvare Königsberg, og Borgerne begyndte allerede at frygte for, at de vilde blive altfor godt forsvarede. Der var saameget mere Grund dertil, som Benningsen med sin blideste Stemme havde erklæret, at han i Tilfælde af et Nederlag vilde lægge sin Retraitelinie igjennem Königsberg for at gaae tilbage over Pregel, og da vilde han ikke kunne svare for sine Kosakker! Tropperne, som laae rundt omkring Königsberg, opførte sig ganske, som om de vare i et fjendtligt Land; de røvede og stjal, og for at faae Brændsel til deres Bivouakild toge de uden Videre Borde, Stole, Speile og Lignende, under det Paaskud, at det Brændsel, de havde, ikke var tilstrækkelig tørt. Mærkeligt nok synes det, som om Kosakkerne have givet mindre Grund til Klage end de regulaire Tropper, ja man anførte endog Exempler paa Medfølelse og Høimodighed hos disse raae Krigere. En forsulten Kosak, der havde fundet noget Brød og lidt Mælk hos en Bonde, var bleven rørt over den stakkels Djævels og hans tre Smaabørns Klager; han havde ikke alene ikke selv rørt ved det lille Mundforraad, men endogsaa hjulpet Bonden med at holde andre, mindre medlidende Røvere borte. Kosakkens Høimodighed bevaredes fra Forglemmelsen ved et koloreret Kobberstik, som i sin Tid var meget udbredt i Nordtydskland.

Den russiske Hærs Bevægelser syntes mindre og mindre at være i Overeensstemmelse med de Rygter om Slaget, som først havde udbredt sig. Man begyndte at ymte om, at denne Seir rimeligviis var af samme Beskaffenhed som Seiren ved Pultusk, der var bleven forkyndt ved larmende Trompetskrald, som havde sat hele Byen i en glad Bevægelse og indbragt Kongen og Dronningen en begeistret Hyldning af

det foran Slottet forsamlede Folk — to Dage efter havde det høie Par været nødsaget til over Hals og Hoved at flygte for ikke at falde i de Overvundnes Hænder! Den russiske Hærs Vagtblus, ved hvis Lys man fra Voldene tydeligt kunde skjeldne Kanonernes mørke Omrids, var ikke noget beroligende Syn for de brave Königsbergere, og man ventede hvert Øieblik et Angreb af Franskmændene. Værre blev det Dagen efter, den ellevte Februar, da man fik sikker Efterretning om, at Murats Blænkere ikke vare mere end to Miil fra Byen; Nogle løb uroligt om for at høre Nyt, Andre trak sig tilbage i deres Boliger og skjælvede ved den mindste Støi. De russiske Officerer syntes at have en sand Fornøielse af at forøge denne paniske Skræk ved de meest overdrevne Fortællinger; man sagde, at alle de Rige i Staden forlode den snarest muligt, og at Prindsesse Radzivill ved den første foruroligende Efterretning vilde tage til Memel med hele sin Familie.

Prindsessen af Solms, der havde lovet ikke at ville forlade Königsberg, gav desuagtet efter for Benningsens Forestillinger og bestilte Postheste; men da hun saae, hvilket nedslaaende Indtryk Efterretningen herom frembragte blandt Borgerne, gav hun Contraordre og blev. Mange Mennesker troede, at Franskmændene kunde ventes hvert Øieblik og begyndte at barrikadere deres Huse. Nogle franske Officerer, der vare tagne tilfange, anbefalede denne Forsigtighed som meget nyttig for det Tilfælde, at den franske Hær skulde forfølge Russerne gjennem Byen, da Soldaterne næppe vilde give sig Tid til at bryde Dørene op, og naar den første Hidsighed havde lagt sig, vilde man nok kunne komme tilrette med dem. Imidlertid blev man aldeles ikke foruroliget i Løbet af Natten til den tolvte Februar; man begyndte at aande friere, og snart fik man utvivlsom Vished for, at Franskmændene trak sig tilbage.

Størstedelen af Keiserdømmets Historieskrivere har priist Napoleon for hans Klogskab i dette Tilfælde. Det

er dog nok muligt, at han vilde have handlet anderledes, dersom han havde kjendt Russernes Tilstand noget bedre. Alle samtidige Vidnesbyrd fra tydsk Side ere enige om, deels at Russernes Mod var fuldstændig brudt, deels at de manglede Munition. Dersom Napoleon havde besat Königsberg umiddelbart efter Slaget ved Eylau, vilde Krigen have været endt, og Freden sluttet tre Maaneder tidligere, end Tilfældet blev. Betingelserne vilde da have været meget gunstigere for Preussen og derved i Virkeligheden ogsaa for Frankrig. Nu var Følgen af Napoleons Tilbagetog, at Russerne paany fremkom med Paastanden om at have seiret ved Eylau.

I de forholdsviis rolige Dage, som nu paafulgte, blev der truffet langt bedre Anstalter til de Saaredes og Syges Forpleining, end det havde været muligt i de første forvirrede Dage. Iblandt de ædle Mennesker, der i denne Tid frelste Mangfoldige fra Døden, men hvis Navne Historien næsten har glemt under sine Lovpriisninger af den store Erobrer, var en preussisk Overchirurg, Göercke, der var bleven kaldet fra Berlin til Königsberg og allerede den ellevte overtog den øverste Ledelse af Sygepleien. Han var efter Samtidiges Udtalelser den Eneste, som var istand til at skaffe Orden i den skrækkelige Forvirring, der herskede. Ved hans Forestillinger lode de russiske Befalingsmænd sig endelig bevæge til at tage Vare paa deres Syge og Saarede, og dog lode de dem endnu mere end eengang — sulte! Preusserne sørgede for deres Landsmænd og de franske Fanger. Da alle offentlige Bygninger i Byen vare belagte, og der endnu bestandigt ankom Saarede, opførte man store luftige og veloplyste Barakker paa Haberberg, hvor enhver Soldat havde sin egen Seng, Halmsæk og sit eget Uldtæppe — det var luxurieust i Sammenligning med de første Dage!

De franske Fanger, baade saarede og ikke saarede, hørte for Størstedelen til Augereau's Afdeling. Man havde med smuk Hensynsfuldhed indrømmet dem Tropheimskirken og

den fransk-protestantiske Kirke, der erindrede dem om Fædrelandet, og Prindsessen af Solms tilligemed flere Andre havde taget sig af dem med en Iver, hvis Motiv sikkert ikke var Christenkjærlighed alene. Da en Afdeling af disse Franskmænd kom ind i Byen, stimlede Folk sammen for at see dem. »Nogle bandede deres uheldige Skjæbne, Tydskerne og Brødet, som ganske vist heller ikke var af den bedste Slags, men Størstedelen af dem havde bevaret deres Koldblodighed og gode Humeur og raabte: »Leve Keiseren alligevel!« De viste sig selv i Ulykken stolte af at høre til den store Nation og afsloge at modtage Pengehjælp, navnlig naar den tilbudte Sum ikke var ret antagelig.

Russerne, som nu mere end nogensinde brystede sig af at være Seirherrer, undlode ikke, for at gjøre deres Praleri mere troligt, at fremstille nogle Ørne, som de havde erobret fra Augereau; men den ærefrygtfulde Nysgjerrighed, hvormed disse Trophæer bleve modtagne, da man førte dem igjennem Byen, var snarere en Triumph for Franskmændene end det Modsatte.

Uagtet de krigsførende Magter midlertidigt havde fjernet sig, og Kongen var vendt tilbage, vedblev Königsberg dog at have et krigersk Udseende. Man organiserede paa Indbyggernes Bekostning et Frikops, der dog ikke kom til at rykke i Marken, og Byen var fuld af russiske Officerer, der paa en temmelig nærgaaende Maade pralede af at have reddet Preusserkongen, beskyldte hans Undersaatter for Utaknemmelighed og i det Hele opførte sig saaledes, at det ikke var ualmindeligt paa denne Tid at høre Folk sige: »Hellere Franskmænd end Russere!« Var den almindelige Stemning i Preussen saa lidet venlig mod Moskoviterne, — og mangfoldige Udtalelser, der ere senere end Freden i Tilsit og altsaa ikke synderligt venskabelige mod Franskmændene, tyde derpaa — saa havde Königsbergs Borgere endnu en Grund mere end alle Andre til at være misfornøiede med dem. Deres Uforskammethed, Smudsighed og Begjærlighed

overskred alle Grændser. De Kirker, som tjente dem til Lazarether, bleve forfærdelig ramponerede og vare ved at komme i Brand et Par Gange. Stolestaderne bleve brændte eller sønderslaaede for at faae fat i Jernbeslagene og sælge dem, og mangfoldige andre Uordener bleve begaaede. De giftige Dunster, som opstege fra de uhyre Forsamlinger af Saarede og Syge, fremkaldte en Typhus, som bortrev ti Tusinde af disse Stakler foruden mange Læger; Epidemien udbredte sig endog til selve Byen, og næsten ethvert Huus havde sit Tab at begræde. Stundom saae man et heelt Qvarteer af Byen indhyllet i en sort, giftig Røg, der opsteg fra store Dynger af de døde Soldaters Klæder, som man havde ført udenfor Portene for at brændes, og i Løbet af flere Maaneder kunde man ikke langt fra Gumbinnenporten see en af disse væmmelige Hobe af Pjalter langsomt fortæres af Ilden.

IV.

Saasnart man havde Vished for, at Franskmændene havde forladt Eylau, vovede nogle Nysgjerrige at følge med den russiske Avantgarde, som gik i Retningen af denne By. »Venner og Fjender«, siger En af dem, »syntes at have kappedes om at vise os Krigens Rædsler i deres hele Udstrækning. Nærmest ved Königsberg var det meest Russerne, man forbandede, længere borte var det Franskmændene. Murats Blænkere, der havde lagt sig i Qvarteer hos en Præst i Landsbyen Jessau, brugte hans Bibliothek til at fyre med under Kjedlerne og anrettede en gyselig Auto-da-Fé paa den protestantiske Theologi. Præsten selv var forsvunden tilligemed hele Huuspersonalet. Da Königsbergerne kom til Præstegaarden, hørte de en klagende Stemme, som syntes at komme ovenfra, og ved nærmere Eftersyn opdagede de paa Loftet en stakkels paralytisk, halvdød Qvinde; det var Præstens Hustru, som paa Grund af sin

Svaghed ikke havde kunnet følge med de Andre og havde henlevet otte Dage i sit Skjul uden at turde give nogen Lyd fra sig, saalænge hun hørte et fremmed Sprog. En Haandfuld Meel og lidt Vand var al den Næring, hun i dette Tidsrum havde taget til sig!

Paa de Steder, hvor Kampen havde raset med størst Heftighed, viste sig det ene forfærdelige Billede efter det andet. Landsbyen Lille Sausgarten, som Franskmændene flere Gange havde taget fra Russerne, atter tabt til Preusserne og endelig gjenerobret fra disse, var kun en Grushob. Byen Eylau, til hvilken der endnu ingen Hjælp var kommen, saae fuldkommen ud, som da Slaget var endt, og frembød mere end een gruopvækkende Scene. Brød, Kjød, Viin, og Tobak fandtes ikke; udtørrede pjaltede, skyggeagtige Skikkelser vaklede gjennem Gaderne. I flere Dage havde de Døde henligget i Husene og udbredt en ulidelig Stank, og ind i Kirken, der under Kampen havde tjent som Ambulance, turde de Besøgende ikke vove sig uden at holde Lommetørklæder, stærkt fugtede med Eddike, for Ansigterne. Kuglerne vare allevegne trængte igjennem Kirkens Muur paa den Side, der vendte ud imod den sørgelige Kirkegaard, som havde været Vidne til en af Slagets vildeste Kampe, og som i Løbet af faa Timer i sit Skjød havde modtaget flere Liig end ellers i hele Aarhundreder. Man fortalte, at Napoleon ligefrem havde overgivet Eylau til Soldaternes Naade og Barmhjertighed og kun forbudt Mord, Vold og Brandstiftelse. Maaskee havde Rygtet Uret; i ethvert Tilfælde vare de begaaede Uordener ikke større, end at de meget godt kunde forklares af den store Troppemasses Nærværelse paa et saa lille Rum, og forøvrigt var det ikke til at forebygge, at der jo under den rasende Kamp maatte forefalde mangfoldige Udskeielser, for hvilke de Commanderende umuligt kunde staae til Ansvar.

Eylau var efter en stor Ildebrand i Aaret 1803 bleven opbygget paany med solide Steenhuse. Som Følge deraf

havde Russernes Ild ikke gjort nogen betydelig Skade paa de nye grundmurede Bygninger; men til Gjengjæld havde man indvendigt saa godt som ikke Andet end de nøgne Vægge. Speile, Borde, Paneler, Døre, Vinduer, kort Alt, hvad der kunde brændes, var borttaget og sønderhugget, og Krigen havde her udjevnet Forskjellen mellem Fattige og Rige. Alle maatte spise det samme sorte Brød, drikke den samme optøede Snee og stoppe deres Piber med de samme Humleblade. Alt Husgeraad var i Stumper og Stykker; Indbyggerne eiede ikke andre Klæder, end hvad de gik og stode i, eller hvad de havde kunnet tage fra de Døde — »det var en sand Lindring for mig,« siger et Øienvidne, »efter at have være Vidne til denne Elendighed, at besee Kamppladsen — dèr led idetmindste Ingen mere!«

Og dog var det den samme Kampplads, som faa Dage iforveien havde aftvunget Napoleon de berømte Ord: »Her er et Skuespil, som kan bringe Fyrsterne til at elske Freden!« Keiseren havde selv Dagen efter Slaget beseet den blodige Valplads, og hans Nærværelse havde virket oplivende paa Alle. De Døende reiste sig halvt op og hilsede ham, da han red forbi; Lægerne gjorde uhørte Anstrengelser for at frarive Døden dens Bytte; intet Aandedræt, intet Pulsslag, ingen Bevægelse imellem de uhyre Hobe af Saarede og Faldne undgik deres Opmærksomhed — otte Dage efter herskede Døden uindskrænket paa Sletterne ved Eylau, hvor Vinteren for første Gang havde været Russernes Allierede mod Napoleons Geni. Hele Terrainet mellem Eylau og Schmoditten, hvor Augereau's Division, der var bleven overfaldet og blændet af en Sneestorm, havde stødt paa de russiske Batterier og ladet sig skyde sønder og sammen, og hvor Murat ved et rasende Cavalleriangreb havde hævnet og næsten oprettet Ulykken, var Jorden oversaaet med Liig af Mennesker og Heste, Vaaben, Trommer, Uniformstykker og sønderbrudte Levninger af Vogne. Hist og her, navnlig i Huulningerne, havde Sneen bredt et Lig-

lagen over de Faldne. »Jeg snublede i en af disse Hulninger,« fortæller et Øienvidne, »og da jeg vilde holde mig fast, greb min Haand i en Gjenstand, der var endnu koldere end Sneen; det var Ansigtet af et Liig!« Paa den uhyre Flade saae man intet andet Levende end nogle russiske Soldater og Jøder, Ulve i Menneskeskikkelse, som gik paa Rov efter de Stumper Metal, der endnu vare til at finde paa de Dødes Vaaben og Uniformer.

Det Øienvidne, fra hvem vi have laant disse Meddelelser, beretter to Tilfælde, af hvilke det ene er comisk nok, det andet tragisk. To Soldater fulgte forsigtigt bagefter en Jøde, der med stor Iver drev sine Undersøgelser af de Døde. Da han havde gjort en god Fangst, kastede Soldaterne sig over ham, fratog ham, hvad han havde samlet, og pryglede ham til at tie — en Fremgangsmaade, der har Meget tilfælles med de australske Røvere, der finde det mageligere at plyndre Guldgraverne, naar disse vende tilbage fra Minerne, end selv at søge efter det gule Metal. Det andet Tilfælde er et af disse Møder, som synes hidførte af Forsynet selv, og som burde bringe Fritænkerne til Eftertanke. Størstedelen af de Døde laae med Ansigterne mod Jorden, og det var derfor nødvendigt at vende Liget om for at komme til at afrive Uniformsknapperne paa Brystet. En af de Soldater, der var ivrigst beskjæftiget med at plyndre, udstødte pludselig et hjerteskærende Skrig og kastede sig ned over et Liig, som han havde begyndt at plyndre, og hvis blegblaae Ansigt hans Blik havde mødt. Man hørte ham atter og atter hulkende udstøde Ordene: Møy brat! møy brat! — den Døde, som han havde plyndret, var hans egen Broder!

Ved Siden af disse mørke Billeder findes Træk af Ædelmodighed og Christenkjærlighed. som gjøre et forsonende Indtryk. Der fortælles, at de franske Soldater Dagen efter Slaget, rørte af Medlidenhed over den tunge Skjæbne, Eylaus Indbyggere havde fristet, deelte deres Rationer med dem, de havde plyndret. Fra Königsberg sendtes en meget betydelig Hjælp, saasnart Franskmændene vare borte, og

denne Gang var det atter Prindsessen af Solms, som gjorde Begyndelsen. Det var paa hendes Vogne, at de første Sendinger af Levnetsmidler og Klædningsstykker kjørtes til Eylau.

Endnu en Maaned efter Slaget fandt man ubegravede Liig paa Valpladsen, og ved hvert Skridt stødte man paa Skeletter af Bønderheste, som vare blevne forlangte til Befordring af Krigstilbehør og vare døde af Anstrengelse; men forøvrigt var det mærkeligt, hvor hurtigt Sporene af Krigen forsvandt, og allerede den følgende Sommer skriver en Reisende: »Fra Kreutzburg, hvor jeg var standset et Øieblik paa Reisen fra Königsberg til Eylau, havde jeg kun to Mile til Kamppladsen, af hvilken man endnu i Berlin gav den gyseligste Beskrivelse. Jeg ventede som Følge deraf at træffe paa udyrkede Marker, afbrændte eller forladte Landsbyer, Skeletter og saa videre — men Gud være lovet! Størstedelen af disse hæslige Spor vare forsvundne, og med Undtagelse af nogle betegnende Jordhøie havde Sletten, paa hvilken saa mange Mennesker vare omkomne, faaet sit sædvanlige Udseende tilbage. Kun i Eylau selv og de nærmest liggende Landsbyer saae man endnu hist og her Spor af Ildebrand og Kugler; paa sine Steder fandt man ogsaa et og andet Skelet af en Hest, paa hvilket de brudte Knogler angav Stedet, hvor det stakkels Dyr var bleven ramt.«

Som Følge af de skrækkelige Beretninger om de Lideiser, Indbyggerne i Eylau havde udstaaet, og som fortaltes i hele Preussen, havde den Reisende forberedt sig paa at maatte faste, naar han kom til Byen, eller da i ethvert Tilfælde sove paa den blotte Jord. Han blev derfor særdeles behageligt overrasket ved at finde et fortræffeligt Maaltid og en god Seng i et Hotel, som eiedes af Borgermester Janotzkys*) Enke, hos hvem Napoleon sidst havde boet.

*) Den stakkels Mand, der var over tresindstyve Aar gammel, var død af Overanstrengelse og en stærk Forkjølelse, som han havde paadraget sig ved Dag og Nat at løbe omkring for at skaffe Heste til Artilleriet.

Det var ikke Benningsens Dygtighed, som havde lagt Napoleon Hindringer i Veien i Slaget ved Eylau; det var Russernes Tapperhed og Dødsforagt og det uforudsete Tøveir, der var indtruffet umiddelbart efter Slaget ved Pultusk, og som havde opblødt Veiene saaledes, at al Transport af Levnetsmidler og Artilleri var umulig. Men Russernes Seir var dog saare betinget, og det er en charakteristisk Dom, som et i 1808 udkommet Værk i saa Henseende udtaler, og som enhver upartisk Historiker maa underskrive: »Hvis Napoleon virkelig, som man siger, er bleven slaaet ved Eylau, saa er det saa meget mere glimrende, at han har kunnet holde sig hele Vinteren i Østpreussen med en stærkt medtaget Armee, for endelig at naae sit Maal ved Friedland.«

I et samtidigt Flyveskrift findes følgende humoristiske Definition af Slaget ved Eylau: »Det var en Kamp, i hvilken begge Parter bleve fuldstændig slagne.«

Vi skulle ikke dvæle længere ved disse Begivenheder, skjøndt der endnu er talrige Træk, som kunde være værd at medtage. En hurtigere Erobring af et saa stort og tilsyneladende stærkt Land, som Preussen var i 1806, har næppe sin Lige i den nyere Historie. Napoleon selv vidste ikke, om han skulde bedrøves eller glæde sig over sit Held. Men ved Freden i Tilsit lod han Preussen kjøbe sin Tilværelse med sin Ære, og det er muligt nok, at den Haan, hvormed han da behandlede et Folk, hvis Hjerter han ved Mildhed kunde have vundet fuldstændigt, var Grunden til hans egen Ydmygelse sex Aar senere ved Leipzig.

JOHAN PETERSEN.

Gustav Adolph ved Lützen*).

I.

Formiddagen den femte November 1632 kunde man i Egnen mellem Naumburg og Pegau i Sachsen iagttage et mærkeligt, skjøndt for hiin Tid ingenlunde nyt eller usædvanligt Skuespil, nemlig en Hær paa Marsch. I lange Krumninger bugtede de mørke Linier sig hen over Markerne, hist og her forsvindende bag Jordsmonnets Ujævnheder for senere igjen at komme tilsyne. Det var den svenske Armee, der før Daggry var brudt op fra Naumburg og nu alt havde marscheret fem eller sex Timer, men næppe endnu var naaet den halve Vei til det længselsfuldt imødesete Nattequarteer, Pegau. Dagen var taaget og mørk. Fugtighed og Regn var fulgt paa de næstforegaaende Dages tidligt indtrufne Vinterkulde. Folk og Heste stræbte med lige anerkjendelsesværdig Taalmodighed at komme frem over de lerede Marker. Forrest droge to Afdelinger Ryttere, derpaa fulgte to Afdelinger Fodfolk, og bagest kom atter to Afdelinger Ryttere. Den Deel af Trosset, man havde medtaget fra Naumburg, slæbte sig frem paa Siderne af Hæren,

*) I. Mankell: Gustaf Adolf ved Lützen. Svea 1860. Gfrører: Gustav Adolph und seine Zeit. Stuttgart 1863. Fryxell: Berättelser ur Svenska Historien. 6te Deel. Geijer: Svenska Historien. 3die Deel.

Gustav Adolph.

der desuden paa alle Sider var omgivet af smaae Rytterafdelinger, som deels skulde udforske Terrainet, deels bortskræmme de rødkappede Kroater. De tungt belæssede Rytterheste kunde kun komme langsomt frem; den seige Leerjord klæbede sig fast til deres Hove. Tunge Pidskeslag regnede ned over de ulykkelige Heste, der skulde trække de med alle mulige Sager læssede Vogne over Gjærderne og Plougfurerne. Vanskeligst var det dog at faae det grove Skyts frem; nogle Kanoner bleve trukne af tyve til tredive Heste.

Saaledes drog Toget frem, langsomt, men dog uden Standsning. Tæt ved Spidsen af den forreste Rytterafdeling red en sværtbygget, noget corpulent Herre, der syntes at være nær de fyrretyve Aar. Han ledsagedes af en Mængde høiere og lavere Officerer, hvoraf man kunde formode, at det var en fornem Mand; men forøvrigt var han klædt i en simpel Rytterdragt, bred Filthat, guul Læderkøllert med Handsker af samme Farve og brune Rytterstøvler, og bevæbnet med et stort Slagsværd og et Par dygtige Pistoler. Den hvide Heirefjer i Hatten, den prægtige Guldkjæde om Halsen, den med Guld og Fløil rigt prydede Sadelknap og de store Sølvsporer røbede dog, at Rytteren var af høi Rang. Han var snarere styg end smuk, hans af Naturen noget langagtige Ansigt blev endnu mere forlænget ved et spidst Hageskjæg, der var rødagtigt som Mundskjæget; nogle lyse, stride Haartotter strittede frem under Hatten; men i Rytterens blaae gjennemborende Øine læste man saa megen Mildhed, Godhed og Ædelmodighed, at man ikke kunde lade være atter og atter at fordybe sig i dem.

Denne Mand var den store svenske Konge Gustav Adolph, der var dragen ud for at kæmpe for den Lære, han ansaae for den rette, og for at redde Tydskland og hele Europa fra det habsburgske Huses forhadte Overmagt. Kongens ellers muntre Aasyn var nu mørkt; tankefuld stirrede han hen for sig og greb af og til mechanisk efter Sværdheftet eller fremmumlede nogle uforstaaelige Ord. De Herrer,

som omgave ham, vovede ikke at forstyrre ham ved høirøstet Tale, men meddelte hverandre hviskende deres Bemærkninger.

Gustav Adolph havde ogsaa Grund til at være tankefuld. Med Smerte mindedes han den Afsked, han to Gange havde taget med sin elskede Hustru, den smukke Maria Eleonora, først i Erfurt og nu atter i Naumburg. I den sidste Tid havde han desuden ikke havt Held med sine Foretagender. Først havde Wallenstein spillet ham et slemt Puds ved Nürnberg. Han havde med stor Besindighed holdt sig indesluttet i sin befæstede Leir udenfor Byen ved Alte Veste og seirrigt afslaaet Svenskernes stormende Angreb. Derpaa havde begge Feltherrer søgt at udhungre hinanden, og derved havde Kongen tabt Halvdelen af sin mægtige, med saa store Anstrengelser samlede Armee og havde dog tre Uger efter Stormen paa Alte Veste været nødt til at rømme Byen for ikke at miste endnu Mere. Da Wallenstein derpaa brød frem fra sine Forskandsninger, var Kongen for svag til at angribe ham, men søgte ved et fingeret Angreb paa Baiern og Østerrig at drage ham bort fra Mellemtydskland, hvor hans Nærværelse baade af militaire og politiske Grunde var lidet ønskelig. Wallenstein brød sig imidlertid ikke det Mindste om Kongens Planer, men fortsatte aldeles rolig sin Marsch, paa samme Tid som Pappenheim faldt ind i Nedresachsen og slog og adsplittede de svenske Stridskræfter, som fandtes der. Kongen var da ilet tilbage til Thüringen; thi hvis det lykkedes de to fjendtlige Hærførere at forene sig der, blev Kongens nødvendige Forbindelse med den stærke Operationslinie ved Østersøen og med Sverige afskaaren. Underveis havde han dernæst ved Churfyrsten af Sachsens indstændige Bønner om Hjælp faaet Vished om Maalet for Wallensteins hemmelighedsfulde Maneuvrer. Fra sine Slotsvinduer i Dresden kunde Churfyrsten see sine Stæder og Byer i Luer, sine Undersaatters Liv og Eiendomme priisgivne de Keiserliges vilde Skarer. For at

forjage Fjenden havde Gustav Adolph derpaa befalet, at der skulde samles tredive Tusinde Mand ved Erfurt og ilede selv derhen; men ved sin Ankomst, den otte og tyvende*) October, fandt han kun atten Tusinde Mand dèr; de Forbundsfæller, han havde stolet paa, vare mod al Forventning udeblevne; han begyndte allerede at mistænke dem for, at de heldede til det fjendtlige Parti. Han var desuden kommen for seent til at forhindre Pappenheims og Wallensteins Forening, der fandt Sted ved Leipzig. Wallensteins Hær var nu en halv Gang stærkere end Kongens, og den eneste Udvei til igjen at tilveiebringe Ligevægt mellem hans og Wallensteins Hær var at forsøge en Forening med de sachsiske og lüneburgske Tropper, der mod Kongens udtrykkelige Befaling havde samlet sig ved Torgau. Kongen brød derfor op fra Erfurt, den ni og tyvende October, og ankom den næstfølgende Dag til Naumburg. Underveis havde han mødt talrige Skarer af Flygtninge, der, slagne af Rædsel, søgte at unddrage sig Kroaternes Raseri, og i Naumburg modtoge de ulykkelige Indbyggere ham som en frelsende Engel. Her blev han imidlertid nødt til at dvæle i længere Tid, da Wallenstein var dragen ham imøde til Weiszenfels med en overlegen Styrke og derved spærrede ham Veien til Torgau. Nu havde Gustav Adolph forskandset sig ved Naumburg, sendt Ilbud i alle Retninger efter sine upaalidelige Forbundsfæller og befalet dem at forene sig med ham ved Naumburg. Fem Dage vare forløbne, og han havde endnu ikke seet Noget til dem. Hvad skulde det betyde? Den foregaaende Dag var Wallenstein derimod pludselig brudt op fra Weiszenfels og dragen mod Nord til Lützen, og derved var Veien til Torgau bleven fri. Denne Bevægelse var rigtignok uforklarlig; men Kongen havde skyndt sig med at benytte sig heraf og var mar-

---

*) Datoerne ere allevegne angivne efter den gamle julianske Calender; Forskjellen mellem de to Tidsregninger var dengang ti Dage.

scheret afsted for at søge sine Forbundne, der skulde støde til ham ved Grimma.

II.

Alt dette overveiede Gustav Adolph nu i sine Tanker. Mon det vilde lykkes ham at forene sig med sine Forbundsfæller? Vilde Wallenstein i saa Fald modtage Striden i aaben Mark eller indeslutte sig i en befæstet Leir? Mon han i det første Tilfælde kunde haabe paa Seir over den overlegne fjendtlige Styrke, en Seir, som han i sin nuværende Stilling saa høilig trængte til? Medens Kongen var hensunken i disse Tanker, sprængte en af det hurtige Ridt forpustet Rytter frem paa en skummende Hest, hilste ærbødigt paa Kongen og overleverede ham et aabent Brev. Oberst Brandenstein, der var bleven ladt tilbage i Naumburg som Commandant, havde afsendt Rytteren med dette Brev, som hans Speidere havde opsnappet hiinsides Saale. Brevet var en Ordre fra Wallenstein til den keiserlige Commandant i Qverfurt; han skulde med sine Folk marschere til Halle, hvor Pappenheim befandt sig. Kongen læste dette med største Forundring. Var det muligt, at Wallenstein havde vovet at dele sin Hær i saadant Naboskab med Fjenden? I samme Øieblik førte man nogle Kroater frem for ham; de vare blevne fangne af hans Fortropper, og da de strax bleve forhørte, bekræftede deres Udsagn fuldstændigt den Efterretning, han havde faaet ved Brevet. Pappenheim var med en betydelig Deel af den keiserlige Armee bleven bortsendt til Halle for at indtage denne Stad tilligemed det stærke Slot Morizburg.

Al Tvivl var nu forsvunden. Til sin første Feil at lade Veien aaben for Kongens Forening med sine Forbundsfæller havde Wallenstein føiet en ny og mere skjæbnesvanger; han havde adsplittet sin Hær i Fjendens Nærhed. Kongens Ansigt opklaredes, og en lys Tanke gjennemfoer

hans Hjerne. Glad udraabte han: »Nu troer jeg i Sandhed, at Gud har givet Fjenden i min Haand!« Han havde fattet en af disse vigtige Beslutninger, der for mange Tider afgjøre Folkeslags og Landes Skjæbne. Han havde besluttet at benytte sig af den fjendtlige Armees Adsplittelse til endnu samme Dag at anfalde Wallenstein, der nu rimeligviis var ham underlegen i Styrke, og slaae ham, inden Pappenheim kunde komme ham til Undsætning. Klokken var endnu ikke mere end mellem ni og ti om Formiddagen. I det Fjerne kunde man over den jevne Mark øine Lützens Taarne. Bønderne i Egnen forsikkrede, at man kun havde en Miil til Staden. Det var saaledes muligt at naae derhen strax efter Middag og tvinge Wallenstein til Slag.

En Mængde Officerer, Pager og Livdrabanter udsendtes i alle Retninger for at give Befaling til at rette Marschen imod Nord istedetfor den hidtil fulgte østlige Retning. Hurtigt udspredtes det Rygte, at det snart vilde komme til Slag. Nu blev der Liv og Munterhed i hele Armeen; Larm og høie Raab fulgte paa den Taushed, der nylig havde hersket under den eensformige, søvnige Luntemarsch. Soldaternes Øine glimrede af Fornøielse, og Alle forøgede deres Anstrengelser. Men det var ikke saa let at bringe hele den tunge Masse i Bevægelse i en anden Retning; kun langsomt og ligesom uvillig over Forstyrrelsen begyndte den sin Fremmarsch mod Nord. Pludselig drønede tre dumpe Kanonskud fra det tilvenstre for Weiszenfels liggende Slot, fra hvis Tinder Fjenden nøie havde udspeidet den svenske Armees Bevægelser. Wallenstein havde nemlig dèr efterladt nogle Hundrede Musqueterer, for at give Agt paa Svenskerne; hvis de nærmede sig, skulde man affyre tre Kanonskud. Efterat have givet det aftalte Allarmsignal rømmede Musquetererne Slottet og droge sig tilbage til Lützen. Gustav Adolph afsendte en Afdeling Rytteri for at opsnappe dem; men de havde allerede faaet et altfor stort Forspring,

optoges desuden af et fjendtligt Rytterregiment og undkom saaledes lykkeligt.

Imidlertid rykkede den svenske Armee frem mod Nord, men desto værre kun ganske langsomt; thi de ubanede, af Efteraarsregnen gjennemblødte Marker lagde store Hindringer iveien. Snart begyndte Kongen at mærke, at man havde taget Feil med Hensyn til Afstanden. Man havde allerede marscheret en heel Miil, og endnu syntes Lützen at være lige fjern. Øiet var bleven skuffet paa Grund af den jevne Slette. Klokken var allerede to, da man naaede frem til Aaen Rippach. I og for sig selv var den kun ubetydelig, men den flød mellem lave, sumpige Enge, var omgiven af steile Bredder og dannede saaledes et vanskeligt Pas. Til al Ulykke var ogsaa den store Landevei, som ved Byen Posern førte over Aaen, i Bund og Grund ødelagt ved den keiserlige Armees Marsch den foregaaende Dag og kunde derfor umulig benyttes. Paa den modsatte Bred viste sig ogsaa store Masser fjendtligt Rytteri, der først maatte fordrives. Det var Isolanis Kroater, der havde ligget i Qvarteer i Landsbyerne paa den anden Flodbred, og som vare blevne allarmerede ved Kanonskuddene fra Weiszenfels. Kongen sendte nogle Afdelinger let Rytteri over Aaen, og det lykkedes dem efter nogle livlige Smaakampe at drive Kroaterne tilbage over Sletten til Lützen.

I Mellemtiden havde en Hyrde røbet en anden Overgang, østligere ved Byen Rippach. Af den maatte Gustav Adolph benytte sig.

Armeen maatte imidlertid marschere op i smaae Kolonner, og derved medtog Overgangen en saa lang Tid, at den korte Høstdag forløb, inden den endnu var aldeles fuldbyrdet. Man kunde nu vistnok i Mørket have fortsat Marschen til Lützen, hvorhen der endnu næsten var en Miil; men da Kampen dog i alle Tilfælde først kunde begynde den næste Morgen, og Tropperne desuden vare aldeles udmattede, besluttede Kongen at lade Armeen overnatte under

aaben Himmel paa det Sted, hvor den befandt sig, for den næste Morgen at kunne bryde desto tidligere op, saa at man kunde naae Lützen ved Daggry og da begynde Kampen.

Henimod Aften sammenkaldte Kongen et Krigsraad i en ussel Rønne i Byen Rippach. Han savnede her sine gamle prøvede Venner. Oxenstjerna var reist til Frankfurt for at forene de sydtydske Protestanter til et fælles Forbund; Horn var sysselsat i Elsasz; Banér laa endnu syg i Nürnberg efter det Saar, han havde faaet ved Alte Veste. De fleste tilstedeværende Generaler vare Tydskere, saaledes den unge ærgjærrige Hertug Bernhard af Sachsen-Weimar, samt Generalmajorerne Kniphausen, Hofkirchen og Bulach; kun Generalmajor Nils Brahe var Svensk. Spørgsmaalet var, om man skulde vedblive med eller afstaae fra Angrebsplanen Ved Opholdet ved Rippach gik tolv kostbare Timer tabt, og imidlertid kunde Pappenheim meget vel naae tilbage fra Halle og indtræffe ved Lützen før eller under Slaget, hvis Udfald da syntes ganske tvivlsomt. Intet kunde derimod nu hindre Foreningen med Forbundsfællerne, og Fordelen heraf maatte være Alle indlysende. Den forsigtige Kniphausen, og med ham de fleste øvrige Generaler, raadede derfor til, at man skulde afstaae fra Angrebet og den følgende Dag gaae til Grimma. Kun den kjække Hertug Bernhard stemte for det Modsatte.

Gustav Adolph, som hidtil havde bevaret Tausheden, forat Enhver frit skulde kunne give sin Mening tilkjende, tog nu Ordet og udtalte sig i samme Retning som Hertugen, til stor Forundring for Alle, der kjendte hans sædvanlige Klogskab og Forsigtighed. I den store Konges Bryst herskede der i den sidste Tid en heftig Begjærlighed efter med eet seirrigt Slag at afslutte den for ham ufordeelagtige Retning, som Sagerne havde taget efter Wallensteins Fremtræden. Han brændte af en feberagtig Længsel efter at komme til at kæmpe med sin Modstander i aaben Mark, en Længsel, som han vidste, deeltes af Soldaterne, paa hvis

prøvede Tapperhed han sikkert kunde stole. Med den Geniet egne Gjætteevne anede han, at Pappenheim ikke kunde ankomme saa snart, hvorimod han kunde formode, at han havde beredt Wallenstein en meget ubehagelig Overraskelse, hvis moralske Indflydelse var af stor Vægt. Gik man derimod nu til Torgau, kunde Wallenstein igjen indeslutte sig i en befæstet Leir ligesom ved Nürnberg, hvorved Alt atter blev uafgjort. Efter at han havde udviklet de Grunde, som bestemte ham til Angrebet, afsluttede han Raadslagningen med de Ord: »Naar man engang er kommet i Vandet, er det bedst at vadske sig rigtig reen; i Krigen er det desuden det gunstige Øieblik, som afgjør Alt.« Derpaa opløstes Krigsraadet. Man raadede Kongen at gaae tilsengs, for at han ret kunde udhvile sig til den kommende vigtige Dags Hændelser. Men hans Sind var altfor uroligt til, at han kunde sove, og han vilde desuden ikke have det bedre end Soldaterne, der hvilede deres trætte Lemmer i de lerede Plougfurer. Han tilbragte Natten i en Vogn med Hertug Bernhard og Kniphausen, med hvilke han endnu længe talte om Befalingerne for den næste Dags Morgen.

III.

Hvad havde Wallenstein imidlertid tænkt, og hvorfor havde han handlet, som han gjorde? Vi skulle forsøge at løse denne Gaade. Da han først fik Efterretning om Gustav Adolphs Bevægelse mod Sydtydskland, troede han, at Kongen havde til Hensigt at tage Vinterqvarteer der. Han gik da mod Nord for at gjøre det Samme i Sachsen og Thüringen og rettede sin Marsch over Leipzig til Torgau. Paa Veien fik han den overraskende Efterretning om Gustav Adolphs hurtige Marsch mod Erfurt, og erfarede at Pappenheim nærmede sig fra Nedresachsen. Han vendte da om, for at forene sig med den Sidste og derpaa gaae mod Svenskerne. Da han kom for Naumburg, formodede han i

Begyndelsen, paa Grund af Gustav Adolphs bestemte Optræden, at denne var ham overlegen, og afventede derfor hans Angreb ved Weiszenfels. Da han her fire Dage forgjæves havde afventet Svenskernes Angreb og imidlertid havde erfaret, at de forskandsede sig ved Naumburg, kom han til den Overbeviisning, at de vare ham betydeligt underlegne. Han besluttede da at formaae Svenskerne til Kamp ved at lokke dem ud fra den forskandsede Leir i aaben Mark, og dette haabede han at opnaae ved at give dem Veien fri til Torgau. Dette var Aarsagen til hans Bevægelse mod Lützen. Vilde Kongen alligevel ikke benytte sig heraf, haabede Wallenstein at kunne lokke ham ud fra Naumburg, for at undsætte Halle og Morizburg; derfor begyndte han at beleire disse Stæder, og derfor blev Pappenheim sendt bort. Lykkedes det imidlertid ikke ved nogle af disse Midler at faae Svenskerne frem, kunde det betragtes som et Tegn paa, at Felttoget var sluttet, og da kunde den keiserlige Armee uden Fare lægges i Vinterqvarteer.

De tre Muligheder, Wallenstein havde forudseet, vare saaledes, at Gustav Adolph skulde marschere enten til Torgau eller til Halle, hvorved han selv kunde faae en Leilighed til uventet at falde over ham, eller at Kongen vilde blive liggende i Naumburg. Den fjerde Mulighed, at Kongen skulde angribe ham selv, medens han var svækket ved Pappenheims Bortsendelse, havde Wallenstein ikke tænkt sig; han ansaae den svenske Hær for svag dertil. Ved Lyden af Kanonskuddene fra Weiszenfels vilde han i Begyndelsen ikke fæste nogen Lid til Svenskernes Nærmelse, men formodede, at de blot droge til Torgau. Først hen paa Eftermiddagen, da han fra Isolani fik Melding om, at Svenskerne begyndte at gaae over Rippach, anede han den rette Sammenhæng og lod fra Hovedqvarteret i Lützen affyre tre Kanonskud, som var det Signal, der var aftalt til hele Armeens Sammenkaldelse. Længere hen paa Aftenen sendte han Ilbud til Pappenheim om, at han strax skulde ophæve Mo-

rizburgs Beleiring og ufortøvet begive sig til Lützen*). Om Natten afsendte Wallenstein end yderligere den Befaling, at Pappenheim burde skynde sig forud med Rytteriet og lade Fodfolket følge bagefter. Der var imidlertid fire og en halv Miil til Halle, Pappenheim kunde derfor først afmarschere henimod Morgenstunden og havde en lang Dagmarsch at tilbagelægge. Deraf forklares lettelig hans sene Ankomst til Slaget.

Om Natten samlede de keiserlige Tropper sig lidt efter lidt ved Lützen og opstilledes, efterhaanden som de ankom, i Slagorden paa Markerne Nordost for Staden. General Holk besørgede dette. Hærens Størrelse angives forskjelligt; men det rimeligste Tal er vistnok fem og tyve Tusinde Mand, hvortil endnu kommer Pappenheims Tropper, der omtrent beløb sig til fem Tusinde. Forøvrigt kan man gjøre sig et Begreb om en wallensteinsk Hær, naar man hører, at der i samme fandtes ikke mindre end ti Tusinde Qvinder, Trosknegte og Børn.

Wallenstein havde valgt sig en særdeles heldig Stilling. Lützen ligger paa en Slette, som gjennemskæres af Landeveien til Leipzig og en lille Canal, Floszgraben, der forbinder Saale med Elster. Hærens høire Fløi støttede sig til Byen og de Veirmøller, der laae udenfor samme paa Galgebakken. De nærliggende Haver bleve besatte med Musqueterer. Forbi Byen løber Aaen Perse, der er omgivet af sumpige, ufremkommelige Enge; Hæren kunde altsaa ikke omgaaes fra den Side, hvorfra man ventede Fjenderne. Den venstre Fløi, hvor Pappenheim efter sin Ankomst skulde tage Stilling, blev foreløbig trukken noget tilbage, saa at denne Fløi heller ikke kunde omgaaes uden stor Vanskelighed. Den store Landevei til Leipzig**) laa

*) Denne Befaling havde Pappenheim hos sig i Slaget ved Lützen, og plettet af hans Blod findes den nu i Archivet i Wien.

**) Landeveien havde Form af et langstrakt liggende S (∽), hvis

foran Fronten; den høinede sig noget over den omkringliggende jevne Slette, hvorved Fjendens Fremrykning vanskeliggjordes. Paa begge Sider af Landeveien løb tørre Grøfter, som Bønderne havde opkastet for at hindre Fragtmændene i at kjøre ind paa deres Marker. Hertugen lod dem nu gjøre dybere og besatte dem med femten Hundrede Musqueterer, der bleve fordeelte paa begge Sider af Veien, saaledes at de Bageste kunde skyde hen over de Forreste; derpaa fulgte endnu en Række Skytter, følgelig maatte de fremrykkende Svenskere mødes af en tredobbelt Ild. I Midten stod største Delen af Fodfolket under General Colloredo. Det var opstillet i fire store Firkanter, der tilsammen dannede et Kors. Foran Fodfolket var opstillet et Batteri paa syv svære Kanoner. Høire Fløi bestod for største Delen af Ryttere under General Holk, var opstillet i een Linie og havde foran sig paa Galgebakken et andet Batteri paa fjorten Kanoner, der kunde bestryge Landeveien paalangs. Her var ogsaa Isolanis Kroater opstillede. Paa venstre Fløi stode nogle Regimenter tungt Rytteri under General Gøtz tilligemed nogle Skarer ridende Trosknegte, der skulde udfylde Hullerne i Slagordenen til Pappenheims Ankomst.

Wallenstein stod saaledes i en Stilling, der vanskeligt kunde omgaaes paa nogen af Fløiene, hvorfor Svenskerne maatte angribe i Fronten og under Fjendens Ild stige over de dybe Grøfter. Naar de nu med stor Møie vare komne over, hvilket maatte blive vanskeligt for Rytteriet, vilde Wallenstein kaste sig over deres adsplittede, uordnede Skarer, inden de endnu kunde formere sig, kaste dem tilbage og vedblive hermed ved hvert fornyet Forsøg, til Pappenheim

nederste Deel var nærmest Staden. Nu erstattes den af en snorlige Chaussee, der gjennemskjærer det nævnte Bogstav paalangs. Kongens Monument, som før laa et Stykke til Høire fra Landeveien, naar man kom fra Leipzig, ligger nu til Venstre fra Chausseen.

ankom, hvorpaa han vilde gaae angrebsviis tilværks og saaledes rimeligviis vinde Slaget.

IV.

Medens vi tænke os den svenske Hær hensunken i en urolig Hvile i den kolde, fugtige Novembernat, medens Uro og Forvirring herskede i den keiserlige Leir, hvor Dragoner og Pionerer havde travlt med at fordybe Grøfterne og opkaste Diger langs Landeveien, og inden vi gaae over til Fremstillingen af det berømte Slag, der for mange Tider gjorde Udslaget i Verdenshistoriens Gang, ville vi ganske kort skildre de keiserlige og de svenske Troppers Udrustning, Opstilling og Maneuvrering. Det vil heraf fremgaae, hvorledes Gustav Adolphs Fremtræden ogsaa i Krigskunstens Historie danner et afgjørende Vendepunkt. Med ham ophører de sidste Minder om Middelalderens Krigsmaade; han udfylder det store Hul, der er mellem den romerske Krigskunsts Blomstring og det syttende Aarhundrede; han var den Første af den nyere Tids Feltherrer, der igjen studerede Julius Cæsar.

Begge Hære havde alle de tre Hovedafdelinger, som nutildags høre med til en velordnet Hær: Rytteri, Fodfolk og Artilleri.

Det keiserlige Rytteri bestod af fire Arter, det tunge Rytteri eller Kyrassererne og det lette Rytteri, der atter deeltes i Hestskytter, Dragoner og Kroater. Kyrassererne vare pantserklædte fra Top til Taa som Middelalderens Riddere. Paa Hovedet bare de Hjelme med vaiende Fjerbuske og Visirer, der under Kampen bleve slaaede ned for Ansigtet. Bryst og Skuldre beskyttedes af Harnisket, der spændtes sammen paa Siderne med Remme; den øvrige Rustning bestod af en Jernhalskrave og et Slags Jernskjørt til at beskytte Underlivet. Beenklæderne vare af tykt Læder; smaae Jernplader vare syede paa dem som Skjæl.

Paa Fødderne havde Kyrassererne mægtige Rytterstøvler med tunge Sporer. Armene vare beskyttede af Jernskinner, og paa Hænderne havde de tunge Jernhandsker, der vare forede med Læder. Sadelen var tung med høie og klodsede Sadelknappe for og bag Sædet. I Sadelhylsteret stak to Pistoler, der vare to Fod lange og udskjød Kugler paa et og et halvt Lod. Et langt, bredt Sværd, der lige vel egnede sig til Hug som til Stød, hang i en bred Skulderrem. Kyrassererne vare ypperligt beredne og kom derfor temmelig rask afsted trods deres tunge Rustninger, men faldt en Mand ned, maatte der to Mand til for at reise ham op igjen.

Hestskytterne eller Carabinererne havde Hjelme og Halvkyradser. Deres Angrebsvaaben bestode af en Kaarde, to Pistoler og en Carabin, der var tre Fod lang og udskjød Kugler paa et Lod. Paa høire Side af Sadelen havde de en Taske til tolv Patroner og for paa Sadelknappen en mindre til sex Patroner. Dragonerne havde intet andet Dækvaaben end en Hjelm; de vare egentlig kun beredne Fodfolk, da de i Reglen kæmpede tilfods. De havde ikke Pistoler, men kun Bøsser (Musquetter) og Sværd. Kroaterne vare væbnede med en Carabin og en stor Kniv. Samtlige Ildvaaben vare forsynede med Hjullaase.

Fodfolket bestod af to Vaabenarter, Landsedragere og Skytter. Landsedragerne bare Hjelme, Halskraver, Brystkyradser, Alt af Jern. Deres Landser vare af Ege- eller Asketræ, femten til atten Fod lange, med et tveegget, spidst, tommebredt Spydblad. Paa venstre Side bare de et temmeligt stort Sværd, der kunde bruges baade som Hug- og Stødvaaben. Mod et Angreb af Fodfolk bleve de øvede i at svinge Landsen i alle Retninger, og naar de skulde udholde et Rytterchoc, holdt de Landsen i venstre Haand, trak høire Fod tilbage, stemmede Landsen, der forneden endte i en Pig, fast mod høire Fod, holdt det dragne Sværd i høire Haand og afventede saaledes roligt Angrebet.

Skytterne eller Musquetererne bare Hjelme og vare

væbnede med Sværd og Musquetter. Denne Musquet eller Bøsse var fem og en halv Fod lang og meget tung. Derfor maatte hver Mand desuden have en tung, fire Fod lang Jerngaffel, som under Kampen blev stukken fast i Jorden og brugtes som Støtte for Affyringen. Fodfolket brugte endnu udelukkende Luntebøssen, og Lunten blev baaren mellem de to smaae Fingre paa venstre Haand. Naar Musqueterne marscherede, bare de Bøssen paa høire Skulder og slæbte Gaffelen afsted langs Jorden, holdende den fast med de tre Fingre paa venstre Haand. For at affyre og atter lade Bøssen udkrævedes ikke mindre end ni og halvfemsindstyve Tempoer. Over Skulderen bar Skytten en Rem med elleve smaae Læderkapsler; i de ti var der Krudt til Ladning, i den ellevte til Fængpanden. Ved Enden af Remmen hang en Pose Kugler og et Krudthorn. Man skulde nu først tømme en af Kapslerne i Bøssen, derpaa tage en Kugle og banke den fast med Ladestokken, derpaa ryste Krudt paa Panden, tage Lunten og fyre. Da begge Hænder saaledes vare fuldt beskjæftigede med at haandtere Gaffel og Lunte og med den omstændelige Ladning, kan man nok tænke sig, at selve Skuddet var ligesaa usikkert som Ladningen langsom.

Gustav Adolphs Modstandere overgik langt Kongen i Mængde, Magt og Rigdomme; men Kongens Geni udjevnede for en stor Deel denne Forskjel. Hans Hemmelighed bestod i, at han benyttede sine ringere Hjælpemidler paa det Bedste og ved Hurtighed erstattede, hvad han manglede i Styrke. Hans Rytteri bestod kun af to Arter, Carabinerer og Dragoner. Han fratog Carabinererne den tunge Rustning og lod dem kun beholde et Halvkyrads og en Jernhjelm. Deres Vaaben var et Par Pistoler, en let Carabin og en lang Kaarde.

De svenske Dragoner gjorde i endnu høiere Grad end hos de Keiserlige Tjeneste tilfods, og Kongen havde navnlig disses Hurtighed at takke for sine mange lykkelige Overfald paa Leire og faste Stæder. De vare væbnede med en

Luntebøsse, en kort Sabel og en Øxe til at fælde Træer med eller omhugge Palisaderne under et Stormangreb.

Gustav Adolph var fuldstændigt overbeviist om Ildvaabnets store Overlegenhed og forøgede derfor betydeligt Skytternes Antal. To Trediedele af et svensk Infanteriregiment bestod af Skytter; den sidste Trediedeel var væbnet med Partisaner istedenfor Landser. Partisanen var elleve Fod lang, Klingen var to Fod lang, forarbeidet af bedste Staal, ved Skaftet fire og en halv Tomme bred og løb ud i en Spids. Den svenske Musquet var langt lettere at haandtere end de Keiserliges, derfor kunde de svenske Musqueterer undvære den tunge Jerngaffel. De brugte Patroner af stærkt Papir, og istedetfor Remmen med de mange Kapsler havde de en Patrontaske, der kunde rumme mange Patroner. Flere svenske Regimenter brugte desuden allerede i 1631 Hjullaase; men de fleste havde dog endnu kun Luntebøsser. Endelig havde Gustav Adolf kun ladet sit Fodfolk beholde Hjelmen, men forøvrigt aldeles frataget dem Harnisket; det var derfor i alle Henseender langt lettere bevægeligt end det keiserlige.

Ogsaa med Hensyn til Opstillingsmaaden i Slaget havde de Keiserlige bevaret mange Levninger fra Middelalderen og stode ogsaa her langt tilbage for Svenskerne. Vi ville her kun noget nærmere beskrive Wallensteins Opstilling ved Lützen, da den vistnok meget bidrog til Slagets uheldige Udfald. Af fem og tyve Compagnier Fodfolk, der hver bestod af to Hundrede Mand, dannede man en uhyre Firkant paa følgende Maade. De hundrede Landsedragere i hvert Compagni bleve opstillede i en heel sluttet Firkant, hvis Sider overalt vare ti Mand brede. Disse fem og tyve smaae Firkanter bleve atter samlede i en større Firkant, hvis Sider altsaa overalt vare halvtredsindstyve Mand brede. Udenom denne faste Masse af to Tusinde og fem Hundrede Mand Landsedragere stillede man nu fire og tyve Afdelinger Skytter, hver igjen bestaaende af hundrede Mand, og hver Afdeling

ti Mand høi og ti Mand bred. Den umaadelige Firkant frembød nu overalt en Front af halvfjerdsindstyve Skytter; men der blev endnu hundrede Skytter tilovers. Af dem dannede man atter fire smaae Firkanter, der bleve stillede paa den store Firkants Hjørner. Enhver kan indsee denne Opstillings uhyre Feil. I disse tætte Masser kunde de svenske Kanoner anrette uhyre Ødelæggelser. De ti Mand høie Geledder af Skytter kunde umuligt alle gjøre nogen rigtig Brug af deres Vaaben, da de bageste ikke kunde fyre for deres Formænd, og de fem og tyve Hundrede Landsedragere, der vare indesluttede af Skytterne, gjorde ikke Spor af Nytte.

Rytteriets Kampmaade og Opstilling var ligesaa uheldig. Wallensteins svære Rytteri var opstillet i Rækker, der vare otte Mand dybe, det lette Rytteries Rækker vare fem Mand dybe. Man skulde troe, at Alt her var beregnet paa at virke med et uhyre Stød, der kunde kaste Alt overende, og at man af Hensyn hertil havde bevaret Kyrasserernes svære Rustning. Men lige det Modsatte var Tilfældet. Naar man var kommen Fjenden nær paa Skudvidde, gjorde de bageste Rækker Holdt, medens forreste Række galopperede frem. Carabinererne affyrede deres Carabiner, gjorde en halv Vending tilhøire og affyrede en Pistol, dernæst en halv Vending tilvenstre og affyrede den anden Pistol, og var der nu gjort Hul i den fjendtlige Slagorden, brøde de ind, og de øvrige Rækker fulgte efter dem. I Reglen holdt Fjenden Stand, og da brød Rækken af til Høire og Venstre, galopperede om bag de øvrige Rækker, opstillede sig der igjen og ladede, medens de følgende Rækker efter hverandre paa samme Maade forsøgte deres Lykke. Denne evige Tilbageriden saae ud som en Flugt; det bagved staaende Fodfolk, som mangen en Gang blev reden over Ende af sine egne Ryttere, bragtes i Uorden og mistede Modet, da man ikke kunde see, om Rytteriet var kastet eller endnu gjorde Modstand.

Svenskernes Tactik var ganske anderledes. Gustav Adolph blev sin Grundsætning tro, at hver Mand skulde gjøre den størst mulige Nytte, og opstillede derfor sit hele Fodfolk kun i sex Rækker. Partisandragerne opstilledes i sluttede Rækker, Mand ved Mand. Musquetererne opstilledes i smaae Roder paa fire eller fem Mand under en Officeers Befaling. Imellem hver Rode var der et Rum af et Par Fods Bredde. Naar første Række havde fyret, brød den af til Høire og Venstre, gik gjennem Mellemrummene og stillede sig op bagved; dette voldte ikke synderlig Uorden, da Roderne kun vare smaae, og næste Geled kunde strax fyre. Gustav Adolphs anden Grundsætning var, at den ene Vaabenart maatte understøtte den anden. Slagordenen skulde ligne et Legeme, hvis Lemmer ikke blot beskytte sig selv, men ogsaa samtidigt hverandre. Ved Siden af Partisandragerne opstillede han altsaa smaae Afdelinger Musqueterer, og mellem de enkelte Escadroner af Rytteriet toge Afdelinger paa et til to Hundrede Musqueterer Plads. Første Slaglinie blev endelig altid dækket af en anden, der strax kunde rykke frem til Undsætning eller dække Hæren mod et Flankeangreb.

Ogsaa Rytteriets Kampmaade blev forbedret af Kongen. Rytteriet angreb i Escadroner med en Front paa sexten Mand og fire Mand dybe. Mand sluttede tæt til Mand, Række til Række, og naar man var paa Skudvidde, sattes Hesten i Galop. Først naar man kunde see det Hvide i Fjendens Øine, affyrede første og anden Række deres Pistoler og grebe dernæst til Sablerne. Første Hug rettede de mod Fjendens Visir, det næste mod Hestenes Hoveder; de bageste Rækker fulgte imidlertid efter for at støtte Angrebet med deres Hestes Kraft og Fart og saaledes ride Fjenden over Ende. Lykkedes ikke det første Angreb, gjorde Escadronerne omkring, hvilket let lod sig udføre, da de kun vare smaae, og de stillede sig op paa deres oprindelige Plads mellem Musquetererne. Forfulgte nu de fjendtlige Kyrasserer, kom Musquetererne i Virksomhed, og de smaae Regimentskanoner, der

hidtil havde staaet skjulte bag Fronten, gjorde snart lyst i de fjendtlige Rækker, hvis yderst mangelfulde Angrebsmaade vi her maae tilbagekalde i vor Erindring.

Endelig maae vi endnu ganske kort omtale Datidens Artilleri. Til Trediveaarskrigen havde man Kanoner af den meest forskjellige Form, Størrelse og Længde. Man havde store og smaae Falke, Sangersker, Slanger, Nødslanger, Høge og flere. Næsten enhver Dyreart havde sin Repræsentant i Kanonernes Rækker. Nogle Kanoner brugte Kugler paa to Pund og veiede selv kun et Tusinde Pund, andre havde en Caliber paa indtil otte og fyrretyve Pund. Tyve eller endnu flere Heste behøvede man for at slæbe et saadant Uhyre afsted, og tolv Heste til at føre Kugler og Krudt. Under Marschen bleve Kanonerne tagne af Lavetterne og kjørte paa klodsede Karrer. Saadanne tunge Metalmasser kunde i Slaget ikke følge Hærens Bevægelser, man stillede dem i Begyndelsen af Slaget op i ubevægelige Batterier, og der maatte de blive til Slagets Slutning. Ikke mindre mangelfuld var den Maade, hvorpaa man ladede. Man brugte ikke Patroner, men en Krudttønde blev slaaet op og stillet hen foran Constablerne. Med en krum Skuffe toge disse nu Krudtet af Tønden og heldte det i Kanonløbet; Krudtet blev herved strøet omkring i hele Røret, og Skuddet mistede saaledes sin bedste Kraft. Derpaa kom Kuglen i, og man brændte nu af med Lunten.

Saaledes var Artilleriets Beskaffenhed i den tydske Hær; det svenske Artilleri blev imidlertid mere og mere forbedret af Gustav Adolph. Han indførte det ridende eller lette Artilleri. Han havde i Begyndelsen Læderkanoner, der kun veiede hundrede Pund, og to Soldater kunde slæbe Kanonen tilligemed Lavetten. „De bestode af pergamenttykke Kobberrør, der bleve omvundne med Jernbaand og derpaa med Toug og Lærredsstrimler, til de fik Form som en sædvanlig Kanon. Derpaa bleve de overtrukne med Læder, farvede og mangen en Gang ogsaa forgyldte. De vare opfundne af en

østerrigsk Adelsmand Wurmbrand, der traadte i svensk Tjeneste, og bleve første Gang brugte i Polen 1627. De bleve imidlertid altfor let hede, og Gustav Adolph afskaffede dem derfor 1631 og indførte en ny Art Kanoner, der vare opfundne af Englænderen Hamilton. De vare støbte af Jern, fire Fod lange og veiede 625 Pund. Med en Ladning af $1\frac{1}{8}$ Pund Krudt udskøde de en firepundig Kugle. Man ladede dem med en Patron, til hvis øverste Ende Kuglen var gjort fast med Jerntraad. To Heste trak med Lethed en saadan Kanon over Stok og Steen; een Hest trak Munitionsvognen. Saaledes var Svenskernes ridende Artilleri beskaffen. Hvert Regiment havde et Batteri paa otte Kanoner. Useete af Fjenden bleve de opstillede bag Musquetererne; naar Fjenden gik over til Angreb, aabnede nogle Rækker sig, og der udslyngedes en Jernhagel over de Angribende. De bleve betjente meget hurtigt; en dygtig Kanoneer kunde fyre tre Gange, før en Musqueteer havde kunnet fyre to Gange. Gustav Adolph brugte forøvrigt ogsaa ligesaa svært Skyts som hans Modstandere; dets Indretning var kun deri forskjellig fra de Keiserliges, at der ogsaa ved det brugtes Patroner.

V.

Vi vende nu atter tilbage til den svenske Armee. Efter en urolig, ofte afbrudt Søvn vaagnede Kongen nogle Timer efter Midnat og begyndte strax Anordningen til Hærens Afmarsch. Den opstilledes i to Linier med fire Hundrede Alens Mellemrum; hver Fløi dannedes af tolv Rytterregimenter, tilsammen sex Tusinde Mand; i Midten stilledes Fodfolket, omtrent ti Tusinde Mand, i otte Brigader. Desuden vare to Tusinde Musqueterer fordeelte mellem første Linies Eskadroner. Den høire Fløis første Linie førtes af Kongen selv og bestod af de sex svenske Rytterregimenter, Finnerne under Stålhandske, Vestgöterne under Soop, Södermanlänningerne under Sack, Upplänningerne, Østgöterne og nærmest

Centrum Smålænningerne under Stenbock. Den anden Linie førtes af Bulach og bestod af lutter Tydskere. Centrums første Linie førtes af Nils Brahe og bestod af en tydsk, den grønne, og tre svenske Brigader, den saakaldte gule eller Garden, den blaae under Oberst Winkel og den svenske under Karl Hård; de svenske Regimenter stode nærmest Kongen; anden Linie førtes af Kniphausen og bestod kun af Tydskere. Bag Centrum var endnu opstillet to Regimenter som Reserve, et tilfods under Skotten Henderson og et tilhest under Oberst Øhm fra Pfalz. Venstre Fløi, der førtes af Hertug Bernhard af Sachsen-Weimar og Hofkirchen, bestod af Tydskere, Kurlændere og Liflændere. Tyve svære Kanoner vare opstillede foran de fire Fodbrigader i første Linie, fyrretyve lette Stykker vare fordeelte mellem de Musqueterer, der vare opstillede mellem første Linies Ryttere. Hele Hæren bestod ialt af omtrent tyve Tusinde Mand.

Klokken mellem fire og fem om Morgenen, Tirsdagen den sjette November 1632, tiltraadte høire Fløi sin Marsch. Man fulgte den store Landevei, som gik i nordostlig Retning, til Byen Røcken; derfra gik Marschen mod Øst ind over Markerne. Lidt efter lidt begyndte Dagen at grye, og snart kunde man i den graae Morgendæmring skjelne Byen Lützens Taarne og Mure; fjendtlige Musqueterer skøde derfra ned paa det forbistreifende, lette Rytteri. Ved Siden af Staden kunde man see noget Rytteri og bag samme ved Veirmøllerne de dunkle Omrids af tætte Masser Fodfolk og Rytteri. Derefter drog man Sydost om Staden med stor Besvær over Mühlgraben, hvorpaa Marschen atter fik en nordostlig Retning mod det nordre Hjørne af en større Skov, Schölziger Wald. Da de forreste Eskadroner af høire Fløi vare naaede saa vidt, gjordes der en Fjerdedeels Svingning til Venstre, og Hæren stod nu i fuld Slagorden i to Tusinde Alens Afstand fra den fjendtlige Hær. Trosset stod længere

tilbage ved Byerne Chursitz og Meuchen. Klokken var nu omtrent otte.

Imidlertid var Efteraarssolen staaet op; men istedetfor at lette sig blev Morgentaagen tykkere og tykkere, og tætte Skymasser bølgede hen over Marken. Skjøndt Gustav Adolph havde iagttaget Tiden med største Klogskab og var brudt op fra Rippach to Timer før Morgengry for at kunne anfalde Wallenstein i rette Tid ved Solens Opgang, maatte han dog nu ligefuldt opsætte Angrebet. Som det saa hyppigt gaaer i Krig, var vistnok ikke det indtruffet, som man meest frygtede for, nemlig Pappenheims Ankomst, men noget Andet, som Ingen kunde have forudseet, men som dog kunde faae lige saa fordærvelige Følger.

Kongen lod derpaa alle Regimenterne holde Morgenbøn og afsynge Psalmen: »Vor Gud han er saa fast en Borg«. Feltraabet blev: »Gud med os«, det samme som i Slaget ved Leipzig, og som Tegn bare Svenskerne et grønt Bind om Armen. Kongen var klædt i en Køllert af Elsdyrslæder og en graa Overklædning. Man forestillede ham Nødvendigheden af at bruge Harnisk paa en saadan Dag; men Kongen afslog det med Ordene: »Gud er mit Harnisk«.*) Han afslog ligeledes gjentagne Gange at nyde Noget. Derpaa red han gjennem Rækkerne for at opmuntre Soldaterne. Til Svenskerne og Finnerne sagde han: »Elskede Brødre og Landsmænd! Nu er den Dag kommen, da I skulle lægge for Dagen, hvad I have lært i saa mange foregaaende Træfninger og Felttog. Den Fjende, som vi saa længe have søgt, staaer nu midt for os, ikke leiret bag høie, utilgængelige

*) I Træfningen ved Dirschau i Polen 1627 var Kongen bleven haardt saaret i høire Skulder af en Musquetkugle, der gik ind ved Nøglebenet tæt ved Struben og blev siddende ved Skulderbladet. Kuglen kunde ikke trækkes ud, og Saaret lægedes lidt efter lidt; men Armen blev noget stiv, de yderste Fingre vare lamme, og fra den Tid kunde Kongen ikke godt taale at bære Harnisk.

Bjerge eller gjemt bag stærke Forskandsninger, men paa den aabne Mark og ikke med større Fordele, end vi selv have. I vide selv noksom, hvor ængsteligt han hidtil har undgaaet at møde os. Hans forandrede Opførsel idag kommer ikke af, at han nu tænker anderledes. Han frygter os nu ligesaa høit som tilforn, og det er ene Nøden, som tvinger ham til at holde Stand. Fremad derfor til Strid og Seir for Konge og Fædreland, for Ære og Frihed, for timelig Lykke og evig Lyksalighed. Hvis I derimod — hvad Gud i det Høie dog naadigt afværge! — lader Eder overvinde denne Gang, da forsikkrer jeg Eder, at Alt er uden Redning tabt, og at ikke en Eneste af os vil komme til at lægge sine Been i den fædrene Jord. Men hvorfor skulde jeg tvivle om den Tapperhed, hvorpaa jeg har seet saa mange og store Beviser. Jeg veed, at I ere færdige til med mig at gaae i Døden for vor hellige Sag.« Jubelraab løde fra Tropperne, og Kongen red nu over til venstre Fløi, hvor han tiltalte Tydskerne med følgende Ord: »Mine redelige Brødre og Kammerater! Jeg beder og formaner Eder ved Eders christelige Samvittighed, Eders Ære, timelige og evige Samvittighed om i Dag at gjøre Eders Skyldighed. Husker vel paa, at Eders Frihed, Liv og Velstand, ja vor herlige Troesbekjendelse beroer derpaa. For omtrent et Aar siden tilkæmpede Eders Tapperhed sig ikke langt fra dette Sted en herlig Seir over den gamle Tilly og hans prøvede Hære. I Dag skal det gaae paa samme Maade. Følger blot mig; jeg skal vise Eder Veien til Strid, Seir og evig Ære, og I og Eders Efterkommere skulle i mange Tider nyde de herlige Frugter af denne Dag.« Livlige Glædesraab løde fra Tydskerne, og Kongen vendte atter tilbage til høire Fløi. Da han red forbi det blaae Regiment, raabte han: »I Dag Kammerater! skulle vi gjøre Ende paa al vor Møie.« Soldaterne raabte Hurra, men lagde med mørke Anelser Mærke til, at Kongens Hest snublede tvende Gange. Ved Marschen og denne gjentagne Frem- og Tilbageriden var hans gamle

Hest, den hvide Ganger, imidlertid bleven aldeles udmattet, hvorfor Kongen besteg den samme brune Ganger, han havde brugt det foregaaende Aar ved Leipzig.

Nu var Alt færdigt til Angreb. Klokken var omtrent ni; men Taagen blev liggende lige tæt og uigjennemtrængelig i to Timer endnu. Man kan lettelig forestille sig, i hvilken pinlig Stemning Kongen maatte befinde sig i disse lange Timer, da han hvert Øieblik kunde vente sig Pappenheims Ankomst, og da var Udfaldet meget tvivlsomt. Af og til hørtes Skud fra Forposterne. For at dæmpe sin Uro sang Kongen med høi Røst: »Gud være os naadig og huld« og derpaa: »Forfærdes ei, Du lille Hob«; denne sidste Psalme havde han selv nylig digtet. Hele Hæren istemmede denne Sang; hver Hærafdeling hørte fra den omgivende Tykning sine usynlige, men trofaste Kammeraters Opmuntring om Mod og Tillid til den usynlige, men trofaste Hjælper.

Heller ikke Wallenstein var rolig; efter hans Formening burde Pappenheim allerede nu være ankommen. Morgentaagen, som forhalede Kampens Begyndelse, kom ham imidlertid vel tilpas. Efter at have holdt en opmuntrende Tale til Generalerne og ladet Messen læse for hele Hæren lod han sig paa Grund af sin Podagra bære i en Bærestol gjennem Soldaternes Rækker for at see, om Alt var i Orden. Han hilste Soldaterne med glade og opmuntrende Blikke, men ikke med Ord. Feltraabet var »Jesus Maria.« — Derpaa befalede han, at Lützen skulde stikkes i Brand, for at Svenskerne ikke gjennem denne By skulde kunne omgaae hans høire Flanke. I Midten af sin Hær afventede han dernæst Taagens Forsvinden og Svenskernes Angreb.

VI.

Endelig begyndte omtrent Klokken elleve en let Luftning deelviis at bortføre Taagen, der dog under hele Slaget aldrig heelt opløstes, men af og til atter sænkede sig og bedækkede Dele

af Valpladsen. I nogle Øieblikke bleve begge Hære synlige for hinanden. Med Ordene: »Fremad nu i Herrens Navn!« gav Gustav Adolph Tegnet til Angreb, hvorpaa han foldede Hænderne om Sværdfæstet og, med Blikket fæstet mod det Høie, udraabte: »Jesus! Jesus! hjælp mig i Dag at stride til Dit hellige Navns Ære.« Saasnart Svenskerne havde sat sig i Marsch, løsnede det keiserlige Artilleri nogle Skud for at prøve Afstanden; men snart blev Ilden livligere, og Svenskerne lede et ikke ubetydeligt Tab. Kongen befalede da, at man skulde paaskynde Marschen; men desuagtet opstod der nogen Standsning, hvorfor Klokken næsten var tolv, da Hæren naaede Landeveien.

Imidlertid fandt man Fjendens Stilling stærkere, end man havde ventet. Paa nogen Omgaaen af Fløiene var det ikke til at tænke paa Grund af det dermed forbundne Tidsspilde. Man maatte med et kraftigt Stød kaste den fjendtlige Hær, inden Pappenheim ankom. Men nu skulde alle Fordelene ved Wallensteins Stilling vise sig. Det lykkedes rigtignok de tre svenske Fodbrigader, den svenske, den gule og den blaae, trods den heftige Ild at fordrive de fjendtlige Musqueterer fra Grøfterne og Digerne; derpaa bemægtigede de sig de syv Kanoner og kastede sig med frygtelig Kraft mod den første Firkant. Anføreren, Berthold v. Wallenstein, faldt, og Folkene nedhuggedes eller bleve forjagne. Paa samme Maade gik det med den næste Firkant under Grana; men mod den tredie blev det heftige Anfald brudt, og Svenskerne bleve tagne i Flanken af det fjendtlige Rytteri. Fra deres Kammerater fik de kun ringe Bistand; thi paa venstre Side havde den grønne Brigade paa Grund af den morderiske Ild fra Veirmøllebatteriet ikke kunnet følge de øvrige, men havde tvertimod draget sig bag Møllernes ved Siden af Veien liggende Bygninger, og paa høire Side var det svenske Rytteri endnu ikke i noget synderligt stærkt Antal kommet over Grøfterne. Først skræmmedes Hestene af Musqueterernes Ild og kunde kun med Møie drives fremad. Derpaa

gik en rum Tid hen, inden Rytteriets Musqueterer kunde fordrive de fjendtlige Skytter. Derpaa kunde Rytterne kun med Vanskelighed føre deres Heste over de dybe Grøfter og formere sig paa den anden Side; en Deel maatte sidde af og lede Hestene over.

Ved alt dette brødes Anfaldets første Heftighed, der skulde have virket meest, og den egentlige Kamp, der burde have begyndt Klokken syv og en halv, begyndte først Klokken tolv en halv, fem Timer for seent. Desuagtet lykkedes det de Eskadroner, der vare yderst paa høire Fløi, hvor Kongen efter Sædvane befandt sig, at kaste Fjendens første Linie, hvis Rytteri løsnede en Salve med deres Carabiner, men derpaa feigt flygtede uden at afvente Kampen Mand mod Mand. Den anden Linie, som bestod af gamle prøvede, harniskklædte Ryttere rykkede nu frem under Götzes egen Befaling mod de i Uorden opstillede og blot deelviis formerede Svenskere. Udfaldet var let at forudsee.

Kongen, som vel indsaae, at den største Fare her opstod ved Tøven, havde imidlertid selv personlig skyndet paa og drevet Folkene frem overalt og efter Sædvane glemt den personlige Fare, han udsatte sig for. Nu mærkede han, at Götzes Kyrasserer rykkede frem med fast Holdning, men paa samme Tid, at den nærmeste Fodbrigade, den svenske, var trængt for langt frem og aldeles blottet i Flanken. Han ilede da fra høire Deel af Fløien, hvor han for Øieblikket befandt sig, til det nærmest Centrum staaende, småländske Rytterregiment, hvis Oberst, Frederik Stenbock, allerede var bleven haardt saaret, hvorfor de ikke havde kunnet formere sig eller angribe. »Følger mig, mine tappre Karle!« raabte Kongen og sprængte over Grøften. Han var i dette Øieblik omgivet af Hertug Frantz Albert af Sachsen-Lauenburg, Hofmarschal Kreilsheim, Kammerherre Truchsesz, Oberst Molch, den tydske Page Leubelfing og et Par Livdrabanter. Blot disse og nogle faa Ryttere havde saa gode Heste, at de kunde følge hans Exempel; men Kongen mær-

kede det ikke. »Der staaer vor farligste Fjende,« sagde Kongen og pegede paa Piccolominis Regiment. En østerrigsk Corporal saae, at Svenskerne ærbødigt gjorde Plads for den fremridende Konge. Han greb derfor en Musqueteer i Armen og sagde: »Han der maa være en fornem Herre. Skyd paa ham!« En Kugle knuste da Kongens venstre Arm, Blodet flød strømmeviis, og Benpiben kom frem gjennem Klæderne. »Det gjør Intet, mine Børn, blot rask frem!« raabte Kongen til sit Følge og søgte at stille dets Uro; men snart overvældedes han af Smerten og Blodtabet, hældede sig over mod Hertugen af Lauenburg og bad ham paa Fransk at føre ham ud af Kampen. De vege til Siden for at dølge deres Bortridt for Smålænningerne; men de vare næppe naaede nogle Skridt frem, før en keiserlig Kyrasseereskadron forfulgte dem; forrest blandt dem var Oberst Moritz v. Falkenberg, der gjenkjendte Kongen og skjød ham gjennem Ryggen med Udraabet: »Dig har jeg længe søgt.« Selv blev Obersten i samme Øieblik skudt ned af Hertugen af Lauenburgs Staldmester Luchau. Kongen vaklede, men holdt sig endnu paa Hesten og sagde med mat Stemme: »Broder! søg at redde Dit Liv; jeg har faaet saa Meget, jeg behøver; jeg lider en ubeskrivelig Smerte.« Hertugen red nu tættere ind til Kongen, greb ham om Livet og søgte paa denne Maade at holde ham i Sadlen, til de kunde komme ud af Kampen; men nu styrtede hele den keiserlige Rytterskare over dem. Kongens Hest fik en Kugle i Halsen, saa den steilede. I det samme Øieblik løsnedes der en Pistol mod Hertugens Hoved, og det i saa stor Nærhed, at Krudtilden forbrændte hans Ansigt og afsved hans Haar, skjøndt han med Haanden slog Vaabnet tilside. I denne Trængsel og Forvirring slap han Kongen og flygtede. Denne styrtede strax af den ustyrlige Hest og slæbtes nogle Skridt afsted ved Stigbøilen, inden han kom løs. Hele hans Følge var under Stridstumlen bleven nedhugget eller sprængt til alle Sider; kun den unge Page Leubelfing blev tilbage hos ham.

Gustav Adolph ved Lützen.

(Efter Wahlbom.)

Denne attenaarige Yngling, der døde den femtende November i Naumburg af sine Saar, var det eneste Vidne til den store Konges sidste Øieblikke, og vi gjengive her hans Fortælling efter hans Faders Beretning: »Da Kongen endelig faldt af Hesten, ilede min Søn til, steg af Hesten og tilbød Kongen den, med Bøn om, at Hans Majestæt vilde sætte sig op paa hans Hest; det var bedre, at han skulde døe end Kongen. Da rakte denne begge Hænderne imod ham; men det var umuligt for min Søn alene at løfte Hans Majestæt i Veiret, da han selv ikke mere kunde hjælpe til. Imidlertid vare Fjendens Kyrasserer, der saae dette, redne til og vilde vide, hvem han var; men hverken Kongen eller min Søn vilde sige det, hvorpaa En satte Kongen Pistolen for Panden og skjød ham gjennem Hovedet. Kongen skal da have udbrudt: »Jeg er Kongen af Sverige«, og saaledes opgav hans Majestæt Aanden, idet han fik fire Skud og to Stik. Ogsaa min Søn have de givet to Skud og tre Stik, derpaa udplyndrede de ham til Skjorten og lode ham ligge paa Valpladsen.«

VII.

De Keiserliges høire Fløi naaede i Begyndelsen af Kampen ud over den svenske venstre Fløi, hvorfor Kongen havde befalet, at tre Eskadroner af anden Linie skulde tage Plads i første Linie. Ikke destomindre omgik Isolani med sine Kroater Lützen og faldt over Trosset paa samme Tid, som Infanteriet blev kastet tilbage over Landeveien. Dette Angreb foraarsagede Uorden og tildeels Flugt blandt Bagtropperne; dog ilede snart nogle Skarer af anden Linie til, og Kroaterne bleve igjen forjagne. Svenskerne vare nu kastede tilbage paa alle Kanter, baade Rytteriet paa høire Fløi, Fodfolket i Centrum og Hertug Bernhards Tropper, af hvilke blot en mindre Deel lykkeligt var kommen over Veien. De svenske Musqueterer holdt dog Stand bag Digerne, og derved hindredes de Keiserliges Forfølgelse. Hertug Bern-

hard var imidlertid ifærd med at ordne et nyt Angreb ved at omgaae Fjendens høire Fløi mellem Galgebakken og den brændende Stad, da Kammerherre Truchsesz. der hørte til Kongens Følge og havde været Øienvidne til, at den keiserlige Officeer skjød ham, kom til, og underrettede Hertugen om Kongens Fald.

Hertugen af Sachsen ilede strax til Centrum for at raadslaae med de øvrige Hærførere om, hvad der nu videre burde gjøres. Den kloge og forsigtige Kniphausen raadede paany til at afbryde Kampen for at undgaae et fuldstændigt Nederlag. Han havde sine Tropper i god Orden, og man kunde gjøre et smukt Tilbagetog til Torgau og dér forene sig med Forbundsfællerne; men baade Nils Brahe og Hertugen modsatte sig dette paa det Bestemteste; de vilde hævne Kongens Død; ogsaa Soldaterne forlangte med høie Raab at blive førte mod Fjenden. Kongens Død var allerede almindelig bekjendt eller dog anet; thi man saae hans saarede Hest springe om blandt Soldaterne med tom Sadel og bedækket med Blod. Dette Syn indgjød dem Alle den dybeste Følelse af Sorg, Fortvivlelse og Hævn. Hertug Bernhard, der efter Gustav Adolphs egen Bestemmelse skulde føre Befalingen efter ham, benyttede sig af denne Stemning og red gjennem Rækkerne, idet han sagde: »Svenske, Finner og Tydskere! Vor og Frihedens Forsvarer er død. Mit Liv er intet Liv mere, hvis jeg ikke maa kræve en blodig Hævn. Fremad! Enhver, som vil vise, at han har Kongen kjær, fremad! for at hævne hans Død.«

Atter styrtede hele den svenske Armee frem over den skjæbnesvangre Landevei, og Intet kunde standse den. I Spidsen for høire Fløi sprængte Stålhandske med Fortvivlelsens Kraft over Grøfterne, eg det ene fjendtlige Regiment efter det andet maatte tage Flugten. Nils Brahe førte alle fire Fodbrigader i Midten over Grøfterne, tog for anden Gang Batteriet med de syv Kanoner og jog Fjenden foran sig. Samtidigt udførte Hertug Bernhard paa venstre Fløi

sin omgaaende Bevægelse; han fik en Kugle gjennem Armen, men førte desuagtet sine Ryttere uimodstaaeligt fremad og erobrede Batteriet ved Veirmøllerne. Hele den keiserlige Hær var paa Veie til at opløses, og forgjæves anstrengte Anførerne sig af al Evne for at hindre det. Abbeden af Fulda gik gjennem Rækkerne for at opmuntre dem med sine geistlige Formaninger; men en Kugle strakte ham til Jorden. Piccolomini havde allerede faaet flere Saar og den ene Hest skudt under sig efter den anden. »Du bløder stærkt!« raabte en af hans Venner. »Jeg vander mine første Laurbær med Blod,« gjensvarede han og styrtede atter mod Fjenden. Wallenstein red selv omkring; han fik sin Kappe gjennemboret af Kugler, men undgik som ved et Underværk Døden. End ikke den frygtede Feltherres truende Blik kunde bringe Soldaterne til at holde Stand mod Svenskernes Raseri. Forvirringen var skrækkelig blandt det store Tros. Flere Krudtvogne sprang i Luften. Store Rytterskarer flygtede bort med Raabet: »Vi kjende nok Svenskekongen; han er værst mod Slutningen af Dagen.« Qvinderne bemægtigede sig Troshestene og fulgte efter dem. Slaget var tabt!

Da lød Raabet: »Pappenheim kommer!«, og i Spidsen for fire Regimenter sprængte den berømte Feltherre Gotfred Henrik, Greve af Pappenheim Triechlingen, hen over Slagmarken. Han var en heltemodig Forsvarer af sin Tro mod den store svenske Konge, og begge nærede den største Agtelse for hinanden. Stolt trængte han nu frem paa sin hvide Ganger, og Alle kjendte den kæmpemæssige Rytter med det fyldige Aasyn, den høie Næse og Pande og de livlige Øine; han var ikke ulig den svenske Konge, og selv søgte han ved sin Klædning og Maaden at bære sit Haar at gjøre Ligheden endnu større. Han mindedes nu sin Slægts gamle Spaadom: »En med Ar heelt bedækket Pappenheim paa en hvid Ganger skal med egen Haand nedlægge en stor Konge fra Norden.« »Hvor staaer Sveriges

Konge?« spurgte han, og paa hans brede Pande saae man hans Modermærke, de to røde dragne Sværd. Man pegede paa Stålhandskes Fløi, og med løse Tøiler sprængte han derhen. Hans Ankomst, hans blotte Navn oplivede Modet hos de Keiserlige, og nu betydeligt overlegne i Styrke begyndte de atter at gaae angrebsviis frem. Svenskerne forsvarede sig med Løvemod, og nu begyndte den varmeste Strid den hele Dag, især i Midten. Den gule Brigade var i Spidsen for alle de øvrige trængt langt frem; den blev nu paa tre Sider angreben af Götz, Piccolomini og Terzky, men Ingen veg et Skridt. Nils Brahe blev dødeligt saaret, og den gule Brigade, som Gustav Adolph kaldte sin »Hovedpude, paa hvilken han trygt kunde hvile,« fulgte sin Herre i Døden. Livregimentet overlevede ikke sin Konge. Derpaa styrtede Piccolomini mod den blaae Brigade. Obersten, Winkel, blev saaret i Haanden og Armen, hans Oberstlieutnant, Caspar Wolf, faldt. Flere Faner, selv Kongens egen Standart faldt i Fjendens Hænder; men de »blå Gossar« faldt med samme Ære som de gule. I smuk Orden og med deres Vaaben dækkede deres Liig Valpladsen. Af begge Regimenter overlevede kun hver sjette Mand sin Konge. Den svenske Brigade led ikke saa stort Tab, dog var kun fem hundrede Mand tilbage efter Slaget. Den veg nu tilligemed den grønne tilbage over Grøfterne, og for anden Gang erobrede Piccolomini de syv Kanoner; men heldigviis holdt Musquetererne sig bag Digerne, og her standsedes atter det fjendtlige Rytteries Forfølgelser. Ogsaa den høire Fløi var kastet tilbage igjen; men her var Pappenheim strax i Begyndelsen af Kampen bleven saaret af to Pistolskud. Oberst Stålhandske skal selv have skudt ham ned. Pappenheims Livtrompeter førte ham ud af Kampen; hans Saar vare dødelige, og den næste Dag Klokken tre om Morgenen døde han i Pleiszenburg. »Jeg døer med Glæde; thi jeg veed, at ogsaa den uforsonlige Fjende af vor hellige Lære er falden med mig,« — vare hans sidste Ord.

Den anseete Anførers Ulykke kunde dog ikke holdes skjult. Snart hørtes Raabet: »Pappenheim er død. Alt er tabt.« De forfærdende Ord fløi fra Mund til Mund, fra Trop til Trop; overalt vakte de Rædsel, især paa hans egen Fløi. Største Delen af Rytteriet tog Flugten, plyndrede Trosset og standsede først ved Leipzig. De Tilbageblivende kom i den fuldstændigste Forvirring. Atter sænkede Taagen sig imidlertid over Slagmarken og dulgte den for Stålhandske; saaledes fik Wallenstein Tid til at raade noget Bod paa Uordenen.

Nu opstod en ny Pause, under hvilken de ophidsede, skjøndt til det Yderste udmattede Svenskere beredte sig til et tredie Anfald. I Mellemtiden havde General Kniphausen holdt sine Brigader i anden Linie og sin Reserve udenfor Fægtningen, hvilket ikke lidet bidrog til den endelige Seir, da Tropperne i første Linie her fandt et Støttepunkt i en stor og ordnet Masse. Hertug Bernhard havde formaaet at holde sin Stilling ved Veirmøllerne. Han havde, som han selv fortæller, troet Kniphausen hugget sønder og sammen og saae ham nu, da den nedgaaende Sol for sidste Gang adspredte Taagen, i god Orden. Hertugen lod ham rykke frem med hele sin Slaglinie i Hullerne mellem den første og dannede saaledes atter en ny Slagorden. Klokken var mellem fire og fem, da dette sidste Angreb skete. Man hørte de udmattede Soldater raabe: »Naa Kammerater, skulle vi endnu engang gaae paa?«, og man saae dem omfavne hverandre med Løfte om at seire eller døe. Wallensteins høire Fløi var trængt tilbage, Pappenheims saa godt som opløst, kun hans Centrum var endnu i Orden og stod paa sin Plads. Den bestod dog kun af de to tiloversblevne Fiirkanter og Piccolominis Kyrasserer; men disse Kjærnetropper stode ogsaa urokkeligt. For tredie Gang gik Svenskerne over Grøfterne, toge for tredie Gang Wallensteins Kanoner, anfaldt for tredie Gang Fodfolket og nu med betydelig Overmagt; men Modstanden var ogsaa for tredie

Gang urokkelig, og Wallenstein gjorde Alt for at beholde Valpladsen. Piccolomini havde faaet sex Saar; nu besteg han sin syvende Hest og stillede sig atter i Spidsen for sit Regiment; næsten alle hans Befalingsmænd og en stor Deel af Mandskabet vare faldne, men Resten forlod ikke sin Oberst. Disse heltemodige Anstrengelser tilligemed den beskyttende Taage forhalede Striden, til Aftenens Mørke gjorde Ende paa den. Men næppe var Fægtningen af denne Grund ophørt, før Wallenstein gav Befaling til Tilbagetog og trak sig nogle Tusinde Alen tilbage, hvor han atter standsede. Svenskerne stode et Tusinde Alen Nord for Landeveien, beholdt saaledes Valpladsen og erobrede hele Wallensteins svære Artilleri, hans Tros og Bagage.

Efter kort Tids Forløb var Alt stille. Roligheden forstyrredes blot af de Saaredes Klager og af nogle Kroaterhobe, som streifede om for at plyndre de Faldne, men snart bleve forjagne ved nogle Skud fra de svenske Musqueterer. Snart saae man dog en Skare Soldater, der ved Fakkelskin søgte omkring blandt de Dynger af Lig, der overalt laae ophobede; thi Slaget havde været uhyre blodigt: hver tredie Mand var død eller saaret.

Det varede noget, inden Soldaterne fandt, hvad de søgte: det var den svenske Konges Liig. Til Slutning fandtes det dog under en Dynge af Døde, næsten uigjenkjendeligt af Saar og Blod og søndertraadt af Hestehove. Liget førtes paa en Krudtvogn til Byen Meuchen bag den stærke Slagorden. En skriftlig Beretning om denne Tildragelse gjemtes til 1826 hos Efterkommerne af Landsbyens daværende Skolemester. Beretningens Indhold var følgende: Kongens Liig blev Natten mellem den sjette og syvende November bragt fra Valpladsen til Landsbyens Kirke, ledsaget af flere Ryttere og Officerer, der rede ind i Kirken og rundt omkring Alteret, foran hvilke Kongens Liig blev lagt. Det var saa lemlæstet, at man holdt det for nødvendigt strax at aabne det, hvorpaa en Deel af Indvoldene bleve begravede i Kir-

ken.*) Forud herfor havde Skolemesteren om Natten holdt Gudstjeneste, og en af Krigerne en Ligtale; derpaa bar man Liget hen i Skolemesterens Huus, og, da man fandt dette for lille, derfra ind i et Nabohuus, hvor det blev lagt paa et Bord, (som endnu findes der) afklædt, vadsket og hyllet i Lagner, medens Skolemesteren, der ogsaa var Snedker, lavede den simple Kiste, hvori Liget den næste Dag blev bragt til Weiszenfels.

Nogle Timer efter Slagets Slutning kom Pappenheim's Fodfolk, omtrent tre Tusinde Mand, under Merode, til Valpladsen. Under Dækning af disse friske Tropper marscherede Wallenstein bort Klokken to om Morgenen til Leipzig, hvor han ankom om Formiddagen den syvende November; han tøvede der blot til om Aftenen, da Tilbagetoget skyndsomst fortsattes til Bøhmen; thi han frygtede, at Svenskerne, naar de fik forenet sig med Forbundsfællerne i Torgau, skulde afskære ham Veien derhen. Han skal i de første Dage efter Slaget ikke have havt mere end ti Tusinde Mand hos sig; desuden savnede han Artilleri og Proviant.

Ogsaa Svenskerne gjorde Dagen efter Slaget en tilbagegaaende Bevægelse. Rimeligviis besværede Taagen dem denne Dag ligesaavel som den foregaaende, saa at de ikke henimod Morgen opdagede de Keiserliges Tilbagetog. Folketabet, den store Udmattelse og fremfor Alt Sorgen over Gustav Adolhps Død, bevirkede rimeligviis, at de ikke forfulgte Wallenstein, der i modsat Tilfælde vanskeligt vilde have kunnet komme bort. Istedetfor trak de sig om Formiddagen den syvende November tilbage til Weiszenfels, hvorhen Trosset var blevet commanderet fra Naumburg. Ved Mønstringen den ottende vare kun tolv Tusinde Mand usaarede tilbage; de marscherede den næste Dag under Hertug Bernhards Befaling til Grimma, hvorpaa de nogle

*) Stedet, der er kjendeligt ved det svenske Vaaben, blev undersøgt 1832. Man fandt da under Stenen i Væggen en halvt hensmuldret Urne af Egetræ.

Dage senere forenede sig med de sachsiske og lüneburgske Tropper.

I Weiszenfels bleve Kongens jordiske Levninger balsamerede af Apotheker Casparus. Kongen havde vistnok flere Gange yttret sit Mishag over en saadan Behandling af Liig, men de Tilstedeværende kjendte ikke hans Villie i saa Henseende. Tilskuerne fandt hans Ansigt endnu forbausende ligt. Casparus fandt ikke mindre end ni Saar paa hans Legeme, de fleste dødelige, nemlig fem Skudsaar, to Hugsaar, et Kaardestik og den knuste Arm. Hans utrøstelige Enke bar hans Hjerte, der var usædvanlig stort, i en gylden Urne hos sig og vilde længe kverken skilles fra Hjertet eller fra Liget, saa at den svenske Geistlighed til Slutningen maatte give hende alvorlige Formaninger derom. Det kongelige Liig blev ført fra Weiszenfels til Wittenberg, hvor det stod en Nat i Slotskirken. Fire Hundrede smålandske Ryttere, der vare blevne tilbage af det Regiment, i hvis Spidse Kongen var falden, udgjorde Escorten. Fra Wittenberg gik Sørgetoget til Wolgast. Den følgende Sommer bragte Rigsadmiral Gyllenstjerne Liget til Nykjøping, hvor det blev til den høitidelige Bisættelse i Juni 1634 i Stokholm. — Gustav Adolphs jordiske Levninger hvile i Ridderholms-Kirken i den Grav, som han selv i levende Live havde ladet berede til sig.

En Rideknægt, der var bleven saaret ved Kongens Side, var fulgt med Kongens Liig til Meuchen. Her opholdt han sig til sin Helbredelse. Han og tretten Bønder i Landsbyen paatoge sig at vælte en stor Steen hen til det Sted, hvor Kongen var falden. Under Suk og Graad formaaede de dog kun at bringe Stenen, den saakaldte »Schwedenstein«, derhen, hvor den nu ligger. Det rette Sted skal være fyrretyve Skridt længere frem paa en Mark, hvor der før stod et Akacietræ. — I Aaret 1837 lod Gustav Adolphs Foreningen opføre et smukt Mindesmærke i gothisk Stiil over »Schwedenstein«.

FREDERIK GRANZOW.

Tilfældets Betydning i Krigen.

Tilfældet er en Magt, paa hvis Tilværelse de Fleste troe, og for hvis usynlige Haand de bøie sig; men det existerer ikke, og Troen paa det tjener kun til at forvirre Dømmekraften og svække Villien. Den almindelige Opfattelse lader sig nemlig ikke nøie med at kalde uvæsentlige Afvigelser indenfor givne Grændser for et Tilfælde; den anseer store Virkninger, som den tilskriver smaae Kræfter, for Indflydelsen af et Tilfælde, og nu fremtræder dette som den mørke, skjæbnesvangre Magt. Men i den saa mangfoldig sammensatte Verden, i Livets saa indviklede Forhold er det en fast Lov, at, som Kraften er, saa er Virkningen: store Kræfter store Virkninger, smaae Kræfter smaae Virkninger.

Men denne Lov miskjendes ofte i Livet. Ordsproget siger: »Liden Tue kan vælte stort Læs«, og naar da Vognen vælter, kastes hele Skylden paa den lille Tue, uden at man tænker paa, at Vognen allerede hældede. Hvad der kun var Anledning, gjøres til Aarsag. Ofte er man ikke istand til at opdage de virkende Kræfter, og hvad man da ikke forstaaer, skrives paa Tilfældets Regning. Men alleroftest dømmer man fra sin egen ringe Erfaring eller fra den enkelte Hændelse og taler nu med store Ord om Held og Uheld, fordi Betragtningen er mangelfuld.

I intet Forhold i Livet siges Tilfældet at spille en saa afgjørende Rolle, som i Krigen, og om det end er let at

forklare Grunden hertil, er det dog meget vanskeligt at svække Troen paa Tilfældets Magt. Den aabenbarer sig smittende for os hos Alle, der see Krigens Virkninger fra et indskrænket, subjectivt Standpunkt. Den Faldnes Efterladte tale om det »Uheld«, at netop han skulde rammes, Øienvidnet fortæller om den og den Mærkelighed, da Granaten sprang og kun traf Huen paa en Soldat, osv.; men Synspunktet er ikke det rette: Tabslisterne ere Beviset, og de fremvise ingen Tilfældighed. Hvad der for den Enkelte har Betydning: Livet og Døden, er for Krigskunsten uden Betydning; den kalder det: Træffere og Ikketræffere.

Men selv om man samvittighedsfuldt stiller sig paa Kunstens Standpunkt, er det vanskeligt at bekæmpe Theorien om Held og Uheld. Enhver Begivenhed bliver jo nemlig i Krigen hyppigt strax efterfulgt af sin Virkning, der atter fremtræder som Aarsag til en ny Virkning, og saa fremdeles, indtil Begivenhedernes Kjæde er sluttet, og man kan faae Tid til at overskue den tilbagelagte Vei. Hvor skal nu Udgangspunktet tages? Discussionen gaaer sin Gang, og Betragtningen afhænger af Udgangspunktet. (F. Ex. naar Talen er om Pultavafelttoget, taler En om Rhenskølds Tvivlraadighed, en Anden om Kong Carl den Tolvtes saarede Been, en Tredie om Vinterstrabadserne, en Fjerde om Marschen fra Tatarsk osv.) Endelig fremtræder Krigens Begivenheder ofte som Resultater af ualmindelige Combinationer af forskjellige Momenter, hvoraf mange, saasom Sindsstemninger, Udmattelse, Mod, den Befalendes Individualitet o. s. v. kun vanskeligt kunne opfattes, bedømmes og tages med i Betragtning, saa at deres naturlige Virkninger opfattes som Tilfældigheder.

Men intetsteds i Livet findes Tilfældigheder, og ikke heller i Krigen. Og er det sørgeligt at see et Menneske leve hen i Tryghed under de dagligdags Vilkaar, men tabe Ligevægten, naar det for ham uventede Tilfælde indtræder, saa er det ligesaa sørgeligt at see denne Betragtningsmaade

gjøre sig gjældende i de store Krigens Begivenheder, der kunne afgjøre hele Folkeslags Skjæbne.

For at paavise, hvorledes selv de meest uventede Begivenheder ganske naturligt resultere af deres Forudsætninger og hjælpe til at banlyse »Tilfældigheden« af Historien, vil jeg tage to bestemte, slaaende Exempler: Slagene ved Waterloo og ved Marengo, to Slag, som vi Alle kjende, og hvis Udfald allerede fra vore Drengeaar fremstilledes for os som Resultater af tvende Tilfældigheder: Grouchys Udeblivelse og Desaix's Ankomst, hvoraf da atter Keiserrigets Undergang, ligesom dets glimrende Storhed, vare afhængige.

Vi erindre Alle, at Napoleon den femtende Juni 1815 brød ind i Belgien for at operere imod de forenede Englændere og Preussere, at han den sextende overvandt de Sidste ved Ligny og derpaa vendte sig imod de Første, samt at han den attende tabte Slaget ved Waterloo, kun fordi de eengang slagne Preussere paany viste sig, og fordi Marschal Grouchy hverken forhindrede dem deri eller ilede Napoleon til Hjælp. Disse Begivenheder vare forberedte længe iforveien. Den tyvende Marts holdt Napoleon sit Indtog i Paris, og allerede den femogtyvende var han bestemt paa tre Maaneder efter at bryde ind i Belgien, da han indsaae, at hans Fredstilbud vilde blive forkastede af det forbittrede Europa. Med Geniets Ufeilbarhed havde han opdaget det Sted, hvor det vilde være muligt for ham at ramme sine Modstandere med Haab om et gunstigt Udfald, og, uden at de anede det, havde han den fjortende Juni samlet et Hundrede og fireogtyve Tusinde Mand bag Skoven ved Beaumont, kun halvanden Miil fra Fjendens Forposter. Herfra brød han frem den femtende, adskilte Englænderne fra Preusserne og marscherede imod de Sidste med de to Trediedele af sin Hær, medens den ene Trediedeel under Marschal Ney skulde standse Englænderne. Preusserne bleve slagne ved Ligny, men ikke tilintetgjorte, hvorfor henved en Trediedeel af Hæren maatte følge efter dem næste

Dag. At de ikke bleve tilintetgjorte, kan væsentligst tilskrives den Omstændighed, at et Armeecorps, Erlons, paa Marschal Neys udtrykkelige Ordre blev forhindret fra at tage Deel i Kampen.

Samme Dag standsede Marschal Ney Englænderne ved Quatre-Bras, men han forhindrede dem ikke i at samle sig. Dette skyldtes deels den Omstændighed, at Erlons Corps ikke itide kunde tage Deel i Kampen, da Erlon ifølge en indirecte Ordre fra Keiseren havde holdt det tilbage for at anvende det ved Ligny, og deels en vis Frygtsomhed hos Marschal Ney for at sætte Alt paa Spil. Derved, at Englænderne kunde samle sig den sextende, blev det muligt for dem at trække sig tilbage den syttende i saa god Orden, at Napoleon først samme Aften stod ved Waterloo. Napoleon havde halvfjerdsindstyve Tusinde Mand, Englænderne halvfemsindstydve Tusinde Mand. Deres Stilling var stærk, og desuden bevirkede Haabet om Hjælp fra Preusserne og Vanskelighederne ved at trække sig tilbage igjennem et Défilé, at de modtoge Slaget. Efter Napoleons Plan skulde Slaget begynde tidlig næste Morgen; men da det om Natten blev et frygteligt Regnveir, saa at Jorden om Morgenen var vaad og vanskelig at passere, opsatte han Angrebet — især paa General Drouots Forestillinger — til Middagstid.

Englændernes Modstand var fortvivlet, og de tre Bygninger: Hougomont, la Haye-Sainte og Papelotte, der vare beliggende som tre Bastioner foran deres Linie, gjorde Angrebet endnu vanskeligere, end det allerede var imod Overmagten og et gunstigt Terrain. Allerede Klokken to viste Preusserne sig; deres Angreb (tredive Tusinde Mand under Bülow) blev afslaaet, og da Klokken var fem, vare alle Bastionerne i Napoleons Magt. Nu viste en ny Afdeling Preussere sig (femten Tusinde Mand under Pirch); ogsaa disse bleve slagne, men Slaget selv begyndte nu at gaae Napoleon imod, og da endelig de sidste Preussere (femten Tusinde Mand under Ziethen) viste sig Klokken syv, var Slaget tabt.

Faa Begivenheder ere saa fuldstændigt oplyste som dette Slag. Det ligger kun et halvt Aarhundrede tilbage i Tiden, Tusinder af Reisende have besøgt Stedet, over tre hundrede Tusinde Mand deeltoge i Felttoget, og Literaturen om det er overordentlig omfangsrig. Man kan derfor danne sig en klar Anskuelse om det og trænge tilbunds i enhver Enkelthed.

Napoleons Plan og Begyndelsen af dens Udførelse maa vække udeelt Beundring. Det gjaldt om at skuffe Fjenden, og dette lykkedes saa fuldstændigt, at samme Dag, som Napoleon gik over Grændsen, skrev Hertugen af Wellington til Keiseren af Rusland, at Napoleon først kunde være færdig med sine Forberedelser om en Maaned. Kampen begyndte. Marschal Neys Forsigtighed, nogen Mangel paa Nøiagtigned i de Ordrer, som Keiserens Stabschef, Marchal Soult, udstedte, og General Erlons egen Optræden forhindrede Preusserne fra at blive fuldstændig tilintetgjorte. Dette var ikke Tilfældigheder. Franskmændene vare indviklede i et halsbrækkende Foretagende, Troen paa Keiserens Uovervindelighed havde tabt sig, og Marschal Ney, der lovede sig selv ikke at begaae nogen Feil, følte sig kun af Keiserens indtrængende Ord: »Frankrigs Skjæbne er i Eders Hænder«, opfordret til at være endnu forsigtigere. Hertil kom, at Marschal Ney først mødte ved Hæren om Eftermiddagen den femtende og ikke var bleven sat ind i Felttogets Plan og Keiserens dybe Beregninger, saa at han valgte først at bemægtige sig Quatre-Bras og dernæst hjælpe Keiseren, istedetfor omvendt. Berthier, Napoleons berømte Stabschef, havde unddraget ham sin Tjeneste, da han var bleven træt af de tyve Aars vedholdende Krige, og at Marschal Soult ikke kunde udfylde denne vanskelige Post saa godt som Berthier, er ikke forunderligt. At endelig en Afdelingscommandeur (Erlon) blev lammet ved at være stillet imellem modstridende Ordrer, er et almindeligt Tilfælde i Krigen og hører med ind under de uvisse Chancer, som enhver Feltherre bør tage med i Beregning, og som Napoleon tilfulde forstod at

vurdere. Derfor var ikke heller Noget tabt, Preusserne bleve slagne, og Resultatet var, at Napoleon med Opoffrelse af halvtredsindstyve Tusinde Mand havde neutraliseret hundrede og tyve Tusinde Preussere; et mægtigt Resultat, den fortjente Frugt af Keiserens geniale Operationer.

Næste Aften, den syttende, stod Napoleon foran Waterloo, hvor Englænderne ventede ham. Jo før de modtoge Slaget, desto bedre; Alt var derfor gaaet godt og efter Ønske, og Nopoleons eneste Frygt var, at Englænderne skulde trække sig tilbage om Natten. Regnveir forhindrede Keiseren i at begynde Slaget tidlig næste Morgen, men Dagene vare lyse, og fem à sex Timer vare for Napoleon en passende Tid til at vinde et Slag i, hvorfor han uden Betænkning ventede til Klokken halvtolv med at aabne det. Det begyndte og gik godt. Preusserne viste sig. Napoleon kunde da have afbrudt Slaget, men Chancerne vare gode; thi han gjorde sikker Regning paa, at Grouchy fulgte efter Preusserne og vilde komme ham tilhjælp, og han fortsatte det da. Hovedangrebet paa Englændernes Stilling blev udført for tidligt, en uheldig Colonneformering medførte et stort Tab, og en ubemærket Huulvei opholdt Angrebet paa et enkelt Punkt, saa at det blev afslaaet, og Englænderne selv kort efter, understøttede af Preusserne, kunde gaae over til Angreb og ødelægge Franskmændene. Heri er ingen Tilfældighed. Englænderne vare bragte til det Yderste og bleve kun frelste af Preusserne; men selv om man forudsætter, at de allerede havde veget Valpladsen, var Udfaldet dog blevet det samme. Preussernes Angreb var da kun i Tiden bleven adskilt fra Kampen med Englænderne; de kunde da have fornyet Slaget om Eftermiddagen eller næste Dag for egen Regning og da været blevne understøttede af Englænderne. Selv om dette ikke var blevet Tilfældet, havde de fjendtlige Hære dog forenet sig Nordost for Bryssel op ad Löwen til og knust Napoleon i et Kæmpeslag.

De Allierede vare sig fuldt bevidste, at deres Redning

laa i at forene sig. Napoleons Plan var at forhindre en Forening, og derfor, da han seer Preusserne ved Waterloo, har han intet Valg; det maa briste eller bære. Opsætter han Angrebet paa Englænderne, afbryder han Slaget, saa har han opgivet Alt, saa kunde han ligesaa gjerne i Forveien have forkyndt sin Fremmarsch over Grændsen med Trompetstød. Det føler han og gjennemlever derfor frygtelige Øieblikke ved Waterloo. Han seer tre Maaneders hemmelige og anstrengte Arbeide blive tilintetgjort, og det af disse Preussere, som han to Dage i Forveien havde slaaet, men som nu atter reise sig. Derfor maa han vove det Yderste, og derfor kaster han sine sidste, fire urørte Batailloner imod dem. — Det er Napoleons udødelige Hæder, at han stod ved Waterloo som Seirherre over Englænderne og Preusserne indtil Klokken sex om Eftermiddagen, at han havde naaet saa vidt, videre end nogen anden Dødelig havde kunnet naae, saa vidt, at kun Grouchys Udeblivelse kastede ham til Jorden.

Men — vil man sige — var da ikke denne tilfældige Udeblivelse Skyld i Udfaldet? Nei; thi Grouchys Udeblivelse var ikke en saa uforudseelig Mærkværdighed, ikke en saa himmelraabende Pligtforsømmelse, som man gjerne vil gjøre den til. Han var saa nær, at han modtog Ordrer fra Marschal Soult og afsendte Meldinger til denne, han var der, kun en halv Dagmarsch bortfjernet, og troede fuldstændig at have løst sin Opgave. Han var rykket samvittighedsfuldt frem for at passe paa Preusserne og understøtte sin Keiser, kun anede han ikke, at det var Timer om at gjøre, at Udfaldet hang i en Traad. Det er Napoleons udødelige Hæder at have bragt Sagerne til dette Punkt, men derfor at sigte Grouchy for fuldstændig Pligtforsømmelse gaaer ikke an.

Hvad Keiseren havde behøvet, var en genial Hærfører istedetfor Grouchy. Grouchy var ogsaa kun bleven beklædt med sin ansvarsfulde Stilling ved en Kjæde af Begivenheder, der vare mere politiske end militaire. Da nemlig Napoleon

vendte tilbage fra Elba, gjaldt det for ham om at vække den gamle Tro paa Keiseren som Lykkens Yndling og Lykkens Uddeler. Hans Tilhængere skulde belønnes keiserligt. Bourbonnerne flygtede, og kun Hertugen af Angoulême truede med at foraarsage Uroligheder i Syden. For at gjøre ham uskadelig afsendtes den dygtige, brave, fortjenstfulde og tappre Ryttergeneral Grouchy. Han skilte sig godt ved sit Hverv, og af Politik fik han Marschalsstaven til Belønning. I Napoleons idelige Krige vare hans dygtigste Hærførere blevne opslidte, og desuden lagde Krigsministeriet og Hærene i Østen og Syden Beslag paa de faa udmærkede Kræfter, der vare blevne tilbage, saa at Grouchy paa Grund af sin Rang fik den skjæbnesvangre Commando. Selv bad han sig fritagen for den, saa at Napoleon maatte befale ham at overtage sit Hverv og søge at indgyde ham den nødvendige Aandskraft. — Ved Waterloo, til en bestemt Dag og Time, viste sig da for Verden den skjæbnesvangre Følge af mange Aars fortsatte Anstrengelser, intet uheldigt Tilfælde, nei, et nødvendigt Resultat.

Beviset for den anførte Opfattelses Rigtighed vil fremgaae af en Contraprøve, en sandsynlig Betragtning af, hvorledes Forholdene vilde have udviklet sig, dersom Napoleon havde seiret, ikke blot ved Waterloo, men i det belgiske Felttog. De Allierede, Europa, havde ikke begyndt Felttoget imod Napoleon. De havde ansat Aabningen af Fjendtlighederne til August Maaned og afventede Østerrigernes og Russernes Ankomst. Fra Belgien maatte Napoleon da have ilet til Rhinen for, hvis han var bleven Seirherre dèr, at ile tilbage til Belgien. Han havde to Gange forud ført en saadan Kamp. Han førte den ved Elben, hvor Seirene ved Lützen, Bautzen og Dresden ikke forhindrede, at han jo blev overvældet ved Leipzig; han havde ført den i Frankrig ved Marneflodens Bredder, hvor hans Underværker ikke havde formaaet at frelse Paris. At Europa skulde blive træt før Frankrig, var ikke tænkeligt, at en Seir over Eng-

lænderne skulde bringe disse til at forlade Coalitionen, vilde have viist sig kun at være et tomt Ønske. En Krig mod Europa kunde aldrig ende med Frankrigs Overvægt; den kunde kun skjænke ham en forøget Krigerhæder, og den skjænkede den ham i fuldeste Maal i Waterloo-Felttoget.

Det andet Exempel, vi skulde undersøge, er Slaget ved Marengo. — Efterat Førsteconsulen, Bonaparte, havde anvendt nogle Maaneder af Aaret 1800 til at ordne Frankrigs indre Forhold og skabe den berømte Hær ved Dijon, »Reservehæren«, brød han som bekjendt frem med denne, gik over Alperne ned i Italien, bemægtigede sig Mailand og stod nu med sex og halvtredsindstyve Tusinde Mand i Ryggen af den østerrigske General Melas, som med firsindstyve Tusinde Mand stod i Turin og Genua. Bonaparte besatte Passet ved Stradella (nær Piacenza), og Kampen ved Montebello, niende Juni, tilintetgjorde Østerrigernes første Forsøg paa at bryde igjennem for at naae Mantua og lærte dem, at de vare indesluttede. Her ventede nu Bonaparte den tiende, ellevte og tolvte; men da han ikke saae noget Tegn til, at Østerrigerne rørte sig, gik han dem imøde ud af Passet og ad Landeveien fra dette til Alessandria, passerede Landsbyen St. Giuliano og besatte Landsbyen Marengo om Aftenen den trettende Juni. Skuffet af forskjellige Tegn troede Bonaparte, at Østerrigerne vare undslupne, og for at faae nøiagtig Underretning afsendte han General Desaix med en Division ad en Sidevei, Veien til Novi. Men imidlertid havde den østerrigske General, Melas, bestemt at slaae sig igjennem, og rykkede næste Dag ud af Alessandria med sex og tredive Tusinde Mand, idet de øvrige Tropper vare adspredte paa forskjellige Steder. De sexten Tusinde Franskmænd, der stode nær Marengo, maatte vige efter en fortvivlet Kamp; da iler Bonaparte til med Reserven, sex Tusinde Mand. Med Geniets Blik vælger han blot at holde Punktet Casa Ceriole af sin Linie for derved at sikkre sig sin Retraite og retter alle Anstrengelser her-

imod; det lykkes vel, men at standse Østerrigerne er umuligt, og Klokken to er Veien til Sanct Giuliano aaben, og nu sætte de sig i March imod dette Punct.

Imidlertid er Hjælpen nær. Bonaparte har været saa forsigtig kun at give Desaix een Division, skjøndt to vare ham underlagte, og næppe begynder Østerrigernes Angreb, førend han afsender følgende Billet til Desaix: »Østerrigerne ere her. Vend for Guds Skyld strax om.« Desaix havde hørt Kanonerne fra Marengo og strax gjort Holdt, kun sendende en Patrouille frem til Novi, saa at hans Tropper ikke vare langt bortfjernede og tilmed havde udhvilet sig, da han modtog Førsteconsulens Ordre. Han opfylder den strax og møder Bonaparte ved St. Giuliano. Tvertimod den almindelige Fremstilling, at han gav Førsteconsulen Mod, var det denne, som gjorde ham opmærksom paa, at den almindelige Forvirring kun var tilsyneladende, at Kellermanns Rytteri næsten var urørt, at Hæren havde Stilling i Fjendens Flanke og Ryg, og at den nok skulde angribe igjen, naar blot Desaix i kort Tid kunde opholde Fjenden. Slaget begyndte paany, og den endelige Seier erklærede sig da for Bonaparte.

Hvor ere nu Tilfældighederne her? Bonaparte er skuffet af Østerrigerne, og Angrebet overrasker ham; men takket være hans Forsigtighed og Modstand i sex lange Timer, er han kun slaaet, ikke overvældet, da Desaix ankommer efter hans egen Ordre. Men — vil man sige — havde Desaix ikke allerede halvt opfyldt Ordren, før han modtog den, og er dette ikke et heldigt Tilfælde? Nei, det er ikke et blot Tilfælde. Da nemlig Bonaparte forlod Ægypten, blev Desaix tilbage. Kleber, der overtog Commandoen over Hæren efter Bonaparte, afsluttede en Overeenskomst med Englænderne, som Desaix, der ikke saae Forholdene i et saa mørkt Lys som Kleber, heiligen misbilligede, hvorved hans Stilling blev uholdbar, og han vendte tilbage til Europa. Det var altsaa fordi han var en udmærket fremsynet

Hærfører, der tilmed som Øvreægyptens Erobrer kunde rivalisere med Kleber, at han vendte hjem og ilede til den italienske Hær, hvor han indtraf den ellevte. Næsten hele Natten tilbragte Bonaparte med at samtale med ham og sætte ham ind i sine Planer, hvorpaa han fik Commandoen over to Divisioner, da Bonaparte skattede hans Dygtighed høit. Det var en ganske anderledes fyldig Instrux, Desaix fik, end den, der femten Aar senere blev Ney og Grouchy tildeel, og det er intet Under, at han opfyldte Førsteconsulens Forventninger, ikke mere forunderligt, ikke mere tilfældigt, end naar vi see Fyrtaarne, Jernbanebroer osv. svare til Ingenieurernes Beregninger.

En Contraprøve vil atter bevise denne Betragtnings Rigtighed. Tænke vi os saaledes, at Desaix ikke var ankommen om Eftermiddagen, havde Østerrigerne vel været Seierherrer, men kun for faa Dage. Ved Stradella havde de to Dage efter truffet ti Tusinde Mand i Fronten og havde ti Tusinde Mand i venstre Flanke (Moncey ved Tessin) foruden Desaix med sex Tusinde Mand i høire Flanke og Bonaparte med hans atten Tusinde Mand i Ryggen. I denne Snevring havde de upaatvivlelig lidt et fuldstændigt Nederlag og vilde være blevne nødte til at capitulere, saaledes som de nu gjorde det i Alessandria.

Netop i disse to Slag fremtræder Ideen tydeligt, og netop derfor ere de classiske, trods noget Andet. Det er to Sider af samme Medaille, hvor Aversen bærer Navnet Marengo og Reversen Waterloo. En Ubetydelighed formaaer ikke at forandre den, men vel Navnene, der f. Ex. kunde have heddet Stradella og Løwen. Da det lykkes Bonaparte at skuffe Østerrigerne i hele Maaneder, da disse — som han formodede — ere raadvilde, tøve og sprede sig, er han vis paa Seiren; tilsyneladende spreder han sig ved Marengo i det Øieblik, Østerrigerne gjøre en Kraftanstrengelse, men det er kun en Svingning af Magnetnaalen, den peger stedse til Seier for Franskmændene. Da det lykkes Keiseren at

skuffe sine Fjender i hele Maaneder, er han vis paa at seire i det første Sammenstød; men da Wellington samles med Blücher ved Møllen ved Brü, imedens Kanonerne tordne ved Ligny, og da Blüchers Adjutanter fra den tidlige Morgen melde sig hos Wellington ved Waterloo med Efterretning om, at Preusserne marschere frem til Undsætning, da ere de Allierede sikkre paa den endelige Seier, om end en enkelt Prøvelse kan være dem forbeholdt.

Nei, Krigens Spil er ikke et Tilfældighedens Spil. Det lyder sine Love ligesaa sikkert som andre Phænomener. Ideerne bestemme de store afgjørende Træk; Virkeligheden bestemmer Ubetydelighederne, saasom Dagen, Timen, Navnet osv. Det er ikke tilfældigt, at Leipzig, Lützen, og Rosbach — eller Fleurus, Ligny, og Waterloo — eller Castiglione og Solferino ligge nær ved hinanden, det er betinget af den Indflydelse, som de geographiske Forhold have paa de strategiske Bevægelser; men Navnet selv er en Klang, der snart hedder Sadowa, snart Königgrätz, ligesom Frederik den Store kunde have seiret ved Lützen og Napoleon ved Rosbach, eller Slaget ved Friedland kunde have været leveret faa Dage før ved Heilsberg. Det er ikke tilfældigt, at Bonaparte finder et Plateau ved Rivoli eller Dæmninger ved Arcole, der lader ham vinde glimrende Seire; thi Terrainet er det Givne, der betinger de tactiske Bevægelser, og netop det ualmindeligt formede Terrain frembringer ualmindelige Afgjørelser. Det er ikke tilfældigt, at hver Mand og hver Officeer gjør sin Pligt til det Yderste i Aaret 1800, medens Udførelsen kan være mangelfuld i 1815; thi Revolutionens ungdomsfriske Idee besjælede dem i 1800, men hvor stor end deres Begeistring var for Keiseren i 1815, den kunde dog ikke maale sig med Ungdommens Opblussen. Og ligesaalidt er det tilfældigt, at de Bevægelser, der lykkes i 1800, mislykkes i 1815; thi i femten Aar havde Keiseren lært sine Fjender sin Kunst, og den eneste Tanke, der besjælede Blücher og Wellington i de fire mindeværdige Dage,

var at forene sig. Det er det Samme, som Verden har seet ved Narwa og Pultava, ved Bulls Run og Petersborg osv. Selv naar Døden synes at bringe en »Tilfældighed« med ind i Spillet ved at træffe den Udmærkede, afgjør den dog ikke Udfaldet. Man hører saa ofte fremført, at Seiren har svigtet ved at Døden har rammet Generalen i et afgjørende Øieblik eller truffet Adjutanten, der skulde have overbragt en vigtig Ordre, og saa videre. Men Historien giver ikke denne Paastand Medhold. Gustav Adolph falder, Hæren seirer; Blücher hviler under Hesten ved Ligny, Greisenau fører Preusserne til Waterloo; Desaix falder, hans Folk styrte frem, osv., og Grunden til den ringe Indflydelse, som selve Anførerens Død har, er let at angive. Slaget er jo nemlig bygget paa en forud lagt Plan, som Mange kjende. Sjeldent, meget sjeldent indtræde Forhold, hvor det er af agjørende Betydning at tage en pludselig og uventet Beslutning, og endnu sjeldnere tages den. I Almindelighed opstaaer der derfor ikke nogen Forvirring ved Generalens Død, det er hyppigst kun Tanke om Hævn, der besjæler Kammeraterne, og Generalen virker da som Martyr til sin Sags Seier. Tilmed erfare kun de Nærmeste, at Generalen er falden, og kan Faldet ikke skjules, udbredes det Rygte, at han er let saaret. Kun hos de barbariske Folkeslag, hvor Anførerens Person er Alt, medfører hans Død som oftest et Nederlag. Cyrus's Tropper flygte ved Kunaxa, da Cyrus er falden for Broderens Haand; men »de Titusinde« rokkes ikke.

I Krigen prøve to Folk, i Felttogene to Hære Kræfter med hinanden. Slagene selv ere kun Momenter i Felttogene, om de end som oftest ere af afgjørende Betydning. Alene heraf vil man see, at der ikke bliver Plads for Tilfældet; thi Nationers og Hæres Styrke betinges af saamange — næsten uendelig mange — Momenter, at et enkelt ikke kan have en alt overveiende Indflydelse. Lader os undersøge de vigtigste af disse og føre Undersøgelsen nær vor Tid og de europæiske Forhold for at begrændse den.

Nationerne have forskjellig Styrke og lægge i en Krig en forskjellig Deel af denne i Vægtskaalen; hvor stor en Deel, det bestemmes først og fremmest af Alliancerne. Her er altsaa en viid Mark aaben for de Combinationer, hvoraf Hærens Størrelse, Udrustning o. s. f. fremgaaer, Combinationer, der ofte ere afhængige af Tidens store Strømninger, Aarhundreders Politik osv. Rusland udviklede samme Kraft i 1854 som i 1812, dets Fjender ganske sikkert mindre, men Ruslands særegne Styrke under en Krig paa dets Territorium, de lange Afstande, de udyrkede Egne, de sparsomme Hjælpekilder, ligesom Befolkningens Lethed i at taale det barske Veirlig — alt dette blev i 1854—1856 anvendt til dets Skade, og hvor forskjellig var ikke Udfaldet? Danmarks Kraftudvikling var den samme i 1864 som i 1850, hvor lidet forunderligt, at Resultatet blev et andet!

Det politiske Moment har saaledes bestemt Kraftudviklingens Størrelse, og nu fremstaae Hærene. Danmark bragte efter tre Aars Krig i 1850 sin Hær op til halvtredsindstyve Tusinde Mand, i 1864 havde den kun havt tre Maaneder dertil. Hvad Under, at den sidste maatte staae tilbage for den første! Preusserne og Østerrigerne havde i 1866 i Bøhmen efter omtrent samme Forberedelsestid Hære af omtrent samme Størrelse, men hines vare disses langt overlegen, og det af forskjellige Grunde.

En østerrigsk Hær paa over to hundrede Tusinde Mand maae sammensættes af forskjellige Nationaliteter og har derved kun ringe Sammenhold; Preusserne havde dette i høieste Grad. Den preussiske Bevæbning var den østerrigske langt overlegen, den preussiske Organisation fuldstændig indtil de mindste Enkeltheder, ligesom dens gjennemsnitlige Dygtighed overgik den østerrigske, og Overbeviisningen herom var netop medvirkende til at fremtvinge Krigen. Heller ikke her er Rum for Tilfældigheder; thi den preussiske Soldaterdygtighed fremgik af fyrretyveaarig fortsat Anstrengelse for at udvikle Hæren og en fireaarig forceret

Udvikling for at sætte den istand til paa Kampens Dag at løse sin Opgave.

Med dette sammensatte Maskineri, dannet ved aarlange Anstrengelser, skal nu en General arbeide. Men selv nu er han ikke fri i sine Bevægelser. De politiske Forhold, Statens Finantstilstand, de gjorte eller ikke gjorte Forberedelser binde hans Hænder i lang Tid, og det er som oftest ikke hans Skyld, at han lader »en god Leilighed« slippe sig ud af Hænderne. De gode Leiligheder tilbyde sig hyppigst, naar Modstanderen veed, at man ikke kan benytte dem; de forekomme ikke tilfældigt, og de blive som oftest netop »gode« ved den Maade, paa hvilken de benyttes. Frederik den Anden ved Hochkirchen, Erkehertug Carl ved Aspern og Napoleon ved Friedland afgive Exempler herpaa.

Er endelig Hæren istand til at handle, fremtræder Generalen og kan nu med sit Geni lægge et afgjørende Lod i Vægtskaalen. Dog lader dette ganske anderledes tilfældigt, end det virkelig forholder sig; thi ofte betinge Hæren og Generalen den Politik, der følges, og den Krig, der besluttes. Den udmærkede preussiske Hær (foruden Østerrigs truede Stilling) bragte Frederik den Anden til at forsøge paa at erobre Schlesien; Bevidsheden om sit Geni og sin Hærs Dygtighed lod Napoleon uden Frygt fremkalde enhver Krig. Men da Frederik den Anden som en gammel Mand havde begyndt Felttoget i Bøhmen, mindede Gigten ham om, at den nuværende Hærfører ikke længere var Helten fra Syvaarskrigen, og saa sluttede han pludselig Freden i Teschen.

Selv Geniets Fremstaaen af Evighedens Skjød er ikke en Tilfældighed, men betinges af Slægtens Udvikling og de Kræfter, der komme til Gjennembrud paa en given Tid; men som Undtagelser ville vi lade det ude af Betragtning og kun fæste Blikket paa den almindelige Dygtighed, der kommer til at beklæde en Overgenerals ansvarsfulde Stilling. Her forsvinde atter Tilfældighederne. Generalen med sin Stab er da Udtrykket for den gjennemsnitlige Dygtighed,

der findes, og Udslaget afgjøres da af de forhen nævnte — foruden andre — Momenter. Slaget ved Königgrätz bliver da afgjørende ikke paa Grund af de preussiske Colonners Marsch, men til Trods for denne, ikke paa Grund af Østerrigernes centrale Stilling, men uagtet denne; saa seirer Daun ved Collin, og Laudon ved Kunnersdorf; saa standses Robert Lee ved Gettysburg, og Schweitzerne tabe ved Marignano.

Er endelig Alt ubetydeligt, Politiken som Generalerne, og Krigen en Leeg med hvervede Tropper, der ere værst imod Borgere og Bønder, saa ere vi atter udenfor Tilfældighedens Begreb; thi Ideen, hvorom de enkelte Tilfælde gruppere sig ifølge den evige Feillov, den mangler. Da har Marschen kun det Maal at naae en gammel Vens Slot, da opføres Slag til Ære for en fyrstelig Persons Ankomst, den ene Fløi vinder, den anden taber, Slaget er »uafgjørende«, og Felttogene ligesaa; thi snart er det deres Øiemed at samle skaanske Stude, snart at brandskatte pfalziske Byer, og Krigen hengaaer med militaire Promenader, indtil man er kjed af den Leeg, eller Herskeren er kommen paa andre Tanker, og der sluttes Fred, hvorved »Alt bliver som før Krigen«. I det ideeløse Chaos røre sig de ideeløse Kræfter, hvoraf Intet resulterer, undtagen at en Naadestjerne vandrer fra eet Bryst til et andet. Ideen er forsvunden, og Virkeligheden kan ikke afspeile den.

AUGUST WOLFF.

Billeder af den romerske Luxus paa Keisertiden.*)

I.

Det kan vel næppe modsiges, at den moderne Cultur i mangfoldige Retninger hviler paa Oldtidens: Grækernes og Romernes, der have fremstillet os Humaniteten i den skjønneste Skikkelse og endnu den Dag i Dag staae som de store Mestere, hvis Lærlinge vi Alle dog mere eller mindre maae bekjende at være. Thi hvad enten vi see hen til Statslivet eller til det private Liv, til Videnskab, Literatur eller Kunst, paa hvis Omraade Grækere og Romere have frembragt og efterladt os Værker af uforgængelig Betydning, til Skole og Opdragelse, der i mange Maader hvile paa den Grundvold, som er lagt af de Gamle, til vore Anskuelser, vor Tanke og Tale, eller endog til mange af det daglige Livs almindeligste Skikke: i saa godt som Alt have de Gamle været vore Læremestre, og det er derfor en af den moderne Dannelses vigtigste Fordringer, at vi blandt alskens Kundskaber og Oplysning ikke forsmaae den Aandens Berigelse, der kan øses af Kjendskabet til hine vore aandelige Fædre. Her skulle vi indskrænke os til at tale om Romerne; men disse modtoge og udviklede i mange Retninger den Dannelse, de havde hentet fra Grækerne.

Det Maleri af Sædelivet hos Romerne, vi her skulle oprulle for Beskueren, gjælder ikke det ældste, man kunde

*) Efter flere af Oldtidens og den nyere Tids Forfattere.

kalde det det gammeldags, kjærnefulde, kraftige og ufordærvede Romerfolk fra den Tid, da heltemodig Tapperhed, streng Religieusitet, Tugt og Ærbarhed havde hjemme saavel ved den huslige Arne som blandt Leirens Soldater, da det at kaldes en alvorlig, standhaftig og tapper Mand gjaldt for den høieste Roes — for Dyden havde Romerne intet andet Udtryk end »virtus«, der tillige betegner Manddom og Tapperhed —; hvad vi her skulle betragte, er derimod det Romerfolk, der ved Bekjendtskabet med Østens mere forfinede Sæder, Luxus og alskens Overdaadighed i det offentlige og private Liv mere og mere udartede og vanslægtede fra sine Fædre for tilsidst aandelig og legemlig fuldstændig svækkede at bukke under i Kampen mod de livsfriske, kraftige Fjender, de raae, men ufordærvede Germaner, der tilsidst styrtede Romerriget overende. Billedet vil derfor i sin Heelhed, fra en vis Side betragtet, just ikke være lysteligt at see til, medmindre man vil indrømme, at menneskelig Udskeielse og Daarskab i sin høieste Potens stundom næst Foragt og Medlidenhed kan fremkalde Latter; det er et skarpt Fingerpeg paa de Skyggesider, de Forvildelser og den Unatur i Menneskeslægtens Udvikling, hvorom den upartiske Historie hverken kan eller bør tie, og det er et nødvendigt Supplement til den rette Forstaaelse og Vurdering af de gamle Romere paa de forskjellige Stadier af deres Udvikling.

Der er et østerlandsk Ordsprog, som hedder: »Med Tiden blive Morbærtræets Blade Silketøi«; det siger omtrent det Samme som den mere bekjendte Talemaade: »Rom blev ikke bygget paa een Dag.« Denne sidste Talemaade gjælder ret i egentlig Forstand Sagen selv: Rom begyndte som en lille uanseelig Stad og endte som et Verdensrige, hvis Mage Samtiden ingensinde havde seet, og Eftertiden vel næppe vil faae at see. Men der skulde og maatte ogsaa hengaae Aarhundreder under vedholdende, heltemodige Kampe, under Lykkens idelige Omskiftelser, der mangen Gang rystede det unge, opblomstrende Rige i dets dybeste Grundvold, inden

det naaede de vide Grændser, som i Vesten betegnedes af det atlantiske Ocean, i Østen af Tvillingstrømmene Euphrat og Tigris og i Syden af Saharas Ørkener. I Løbet af halvottende hundrede Aar steg Rom igjennem Blod, Undertrykkelse og Uretfærdighed langsomt, men sikkert til at blive Verdens Beherskerinde; men den hævnende Nemesis gik i Seirens Spor, thi med Seiren fulgte Bekjendtskabet med og Lysten til de umaadelige Skatte, den Luxus, den Overdaadighed og de til Væmmelse forfinede Livsnydelser, der hørte hjemme hos de blødagtige Østerlændere. Tillokkelser, Fristelser og Udsvævelser, som indtil da havde været ukjendte og fremmede for den gammeldags, kjærnefulde og kraftige Romernatur, toge nu fast Sæde i Rom, og navnlig viser Keisertiden os ved Siden af den unaturligste Forfinelse og Overdaadighed en uhyre sædelig Fordærvelse, der besmittede og forgiftede alle Forhold saavel i det offentlige Liv som i det private.

Der var en Tid i Roms Historie, da den navnkundigste Feltherre nød sit tarvelige Maaltid paa en Træbænk ved den huslige Arne, da en anden Feltherre, ikke mindre udmærket, hentedes fra sin Ploug for i et kritisk Øieblik at tage Commandoen over de romerske Legioner; han seirede, triumpherede og vendte efter sexten Dages Forløb tilbage til sin Ploug. Der var en Tid, da Husfruen selv bagte sit Brød, selv besørgede sit Kjøkken og selv passede sit Huus og sine Børn, og Collatinus' Hustru, Lucretia, sad blandt sine Terner, travl sysselsat med sin Rok, dengang hun i en sildig Aftentime overraskedes ved sin Husbonds og hans Venners Komme*). En romersk, satirisk Digter i Keisertidens yppige Periode, Juvenal, erindrer Qvinderne om, at

*) Besøget var foranlediget af et Væddemaal, som Collatinus i Leiren ved Ardea havde indgaaet med Kong Tarqvinius's Sønner om, hvis Hustru der var den dydigste.

Red.

den gamle Tids Matroner havde hærdet sine fine Hænder ved at spinde, væve og karte Uld; i hans Dage bemærker han sørgmodig, ere de Qvinder de allerfattigste, som ved Spinderi forskaffe sig et kummerligt Erhverv i Ly af Voldene; »Qvinderne«, siger han, »have nu bortkastet Rok og Teen for Gladiatorhandskerne og Fægterkaarden«. Ægteskabet holdtes i hiin gamle Tid høit i Ære, og der vistes Qvinden saa stor en Agtelse som ellers hos intet af de hedenske Folkefærd; forstandig og ærbar i sin daglige Færd var den romerske Matrone i alle Maader en Pryd for det huslige Liv; velopdragne Børn vare i hine Tider Moderens skjønneste Smykke, det, hvori hun satte sin ædleste Stolthed, og da Cornelia, Moder til det berømte Broderpar, Graccherne*), var bleven Enke og fik Ægteskabstilbud af flere ansete Romere, ja endog af en mægtig ægyptisk Konge, afslog hun dem alle for at opoffre sig for Opdragelsen af sine Børn. Det er om den samme Cornelia, der fortælles, at da en af hendes Veninder engang havde viist hende sine Perler og Kostbarheder og ved et Gjenbesøg hos hende ønskede at see hendes, pegede hun paa sine tvende Sønner, der just kom fra Skole, og sagde: »See, der ere mine Ædelstene og Klenodier.« Kort sagt: fra Arilds Tid udmærkede Romerne sig ved dyb Ærefrygt for de statslige og religieuse Institutioner, ved Eenfold, Tugt og Ærbarhed i det huslige Liv.

Den sædelige Fordærvelse i det gamle Rom, vi her først ganske i Almindelighed ville skizzere for senere at fremdrage bestemte Data, begynder vel nærmest ved Marius's og Sullas Tid, ca. hundrede Aar før Christi Fødsel, men naaer sin største Høide i de første Aarhundreder af Keiserperioden efter Christi Fødsel. Gradviis undergik Romer-

---

*) Tiberius og Gajus, begge berømte som den fattige Befolknings Talsmænd overfor de Rige.

Red.

folket en fuldstændig Forvandling, og her staae da fornemmelig de høiere Selskabskredse i første Linie. Den gamle Leveviis maatte snart vige Pladsen for den nye Modedannelse og de finere Livsformer, der indkom fra Østens overdaadige og slappede Nationer og snart fandt begeistrede Tilhængere i de fornemme romerske Familier, som med fyrstelige Bekostninger kappedes med hverandre i Tilveiebringelsen af alle de Midler, der paa nogen Maade kunde pleie, pirre og kildre den meest raffinerede Forfængelighed og Nydelsessyge: Den gamle Manddom og Romerværdighed veg Pladsen for alskens Blødagtighed; den skamløseste Yppighed, det væmmeligste Fraadseri traadte istedetfor den gamle Kydskhed og det gamle Maadehold; ubegrændset Havesyge og Ødselhed afløste den gamle Nøisomhed og Tarvelighed, kort sagt: alle de gamle Dyder, alle de ædlere og bedre Følelser, der i Republikens tidligere Dage rørte sig hos det kraftige og ufordærvede Romerfolk, forsvandt tilsidst sporløst; som en uhelbredelig Kræftskade greb Fordærvelsen videre og videre om sig, det ene Lem efter det andet af det fordums mægtige Romerrige faldt af; Fordærvelsen naaede Hjerte og Hoved, og som en livløs Kolos sank Verdensriget tilsidst i Ruiner. En almindelig Demoralisation begyndte at indtrænge sig i alle Livets Forhold. Ægteskabets Baand sønderreves, og det var ikke ualmindeligt, siger Satirikeren Juvenal, et en Mand havde begravet sin enogtyvende Kone, eller at en Kone var bleven skilt fra sin attende Mand! Den fra nu af overhaandtagende Luxus viste sig i alle Retninger: De gammeldags uanseelige Huse bleve til stadselige, med herlige Haver og Parker omgivne Paladser, der vare prydede med allehaande smagfuldt, kostbart og prunkende Huusgeraad, guldbroderede Tæpper, Kar af Sølv og Bronce, Guld og Sølvskaaler, ja i rige Huse var endog Kjøkkentøiet af Sølv; Marmorsøiler, Malerier af de berømteste Mestere, skjønne Vaser, sjeldne Mærkværdigheder fra de fjerneste Lande, kort sagt, Alt,

hvad forfinet Livsnydelse kunde udtænke, fandtes opdynget i de rige Romeres Huse, og dog overstraaledes Palladserne i Byen langt af de pragtfulde Villaer eller Landsteder med deres udstrakte Dyrehaver og Fiskedamme, hvor Hundreder af Slaver fra alle Verdens Hjørner opvartede ved Maaltider, der bugnede under Vægten af de kostbareste og meest udsøgte Spise- og Drikkevarer, som kunde opdrives fra Fjern og Nær.

Vi ville nu dvæle lidt ved de romerske Maaltider, idet vi forudskikke et Par Bemærkninger, der nærmest gjælde Anretningen. I Midten af Romernes Spiseværelse — saadanne findes den Dag i Dag velvedligeholdte i pompejanske Huse — stod et firkantet Bord, paa hvis tre Sider der var opstillet ligesaa mange lave Liggesophaer eller Bordsenge; den fjerde Side af Bordet var udelukkende forbeholdt de opvartende Slaver, som forsynede Taflet med de behørige Spiser. Paa enhver af disse Sophaer var der Plads til tre Personer, som sade i en liggende Stilling, ligesom Orientalerne, med den venstre Arm støttet paa en Pude, medens den høire, som var fri, bragte Maden til Munden. Pladserne ved Bordet vare mere eller mindre fornemme eller forskjellige i Rang. Romerne holdt i Reglen tre Maaltider om Dagen, der omtrent svarede til Englændernes breakfast, luncheon og dinner; her skal kun omtales Hovedmaaltidet, det saakaldte »coena«, der faldt omtrent midt imellem Middag og Solnedgang. Fortrinsviis var det Hovedmaaltidet, ved hvilket Koge- og Bagekunstens hele Forfinelse saavelsom den udsvævende Luxus i Arrangementet af Spiserne kom frem. Første Afdeling, Forretterne, var sammensat af Spiser, som skulde vække og befordre Appetiten, saasom alle Slags Skaldyr, f. Ex. Purpurmuslinger, Søpindsviin, Snegle og fremfor Alt Østers, som Plinius kalder »Kronen paa alle Retter«, og som de rigtige Fraadsere bedækkede med kjølende Snee; dernæst lette Fiskespiser, blødkogte Æg, Salat, Kaal og saa videre. Til Forretterne nød man, ligesom for at forberede

de tomme Maver for de efterfølgende fyrigere Vine, en Blanding af Honning og Viin eller Most, altsaa en Slags Mjød. Paa denne Indledning fulgte nu det egentlige Maaltid, der atter bestod af flere Hovedretter, »fercula« (Anretning; Ordet betegner egentlig: saa Meget, som ad Gangen bæres ind paa Bordet), og Slutningen dannede Desserten, ved hvilken man serverede allehaande Bagværk, Confect, frisk eller tørret Frugt. Den ordsproglige Talemaade »ab ovo ad mala«, ordret fra Ægget til Æblerne, med andre Ord: fra Begyndelsen til Enden, er hentet fra det romerske coena.*)

Man brugte ved Maaltidet hverken Kniv eller Gaffel, kun Skeer, der ofte vare spidse til den ene Ende, for dermed at aabne Æggene og trække Snegle eller Muslinger ud af Huset; Bordduge kom først seent i Brug, derimod brugte man Servietter, som dog sædvanlig medbragtes af Gjæsterne. Ved Taffelet pleiede man at lægge sine Skoe eller Sandaler fra sig; derfor betegner Udtrykket: »at tage Skoene af, at forlange sine Skoe« det Samme som at lægge sig tilbords

*) Vi have endnu fra Republikens sidste Tider en opbevaret Kjøkkenseddel fra et coena pontificalis, vi kunne kalde det et Præstegilde, i Anledning af et Præstembedes Tiltrædelse, og da det maaskee kunde interessere Læseren at kjende denne Spiseseddel, skulle vi her fremlægge den med en for vort Kjøkken nogenlunde forstaaelig Betegnelse af Retterne:

Første Afdeling, Forretterne, bestode af tvende Anretninger; den første af disse igjen af Søpindsviin, friske Østers, at fortære i Mængde efter Behag, peloriske Muslinger, Klapmuslinger, Viindrosler, Asparges med en Poulard eller feed Høne, en Skaal med tillavede Østers og Muslinger mellem hverandre og sorte og hvide Søtulipaner. Anden Anretning bestod af Klapmuslinger, søde Muslinger, Søanemoner, Figensnepper, Coteletter af Raadyr og Vildsviin, Hønsepostei, atter Figensnepper, Pigsnegle og Purpursnegle. Ved det derpaa følgende egentlige coena opvartedes med Svineyver, Vildsvinehoved, Ragout af Svineyver, stegt Andebryst, frikaserede Vildænder, Haresteg, Kyllingesteg, Crême af Kraftmeel og picentinske Tvebakker; Dessert omtales ikke.

og staae fra Bordet. I Varros Bog om Gjæstebud hedder det: »Gjæsterne maae ikke være færre end Gratierne, altsaa tre, og ikke flere end Muserne, altsaa ni; mange maa man ikke være; thi hvor der er Mange, er der sædvanligviis Vrøvl.« »I Rom«, siger han endvidere, »stod man først tilbords, saa sad man, nu ligger man. Man skal hverken bede meget veltalende og snaksomme eller stumme Folk til sit Bord; thi Veltalenhed hører hjemme i Skranken og til Thinge, Taushed derimod i Lønkamret.« Det er altsaa Varros Mening, at man ved Bordet kun skal føre muntre og underholdende Samtaler.

Vi gaae nu over til nærmere at belyse Keisertidens overhaandtagende Luxus i Levemaade, Boliger, Bohave, Klædedragt og saa videre, og vi ville da først betragte de romerske Lækkermunde. For at finde Midler til Ganens Tilfredsstillelse gjennemsøgte man alle Lande, forbrugte uhyre, næste utrolige Summer paa enkelte Maaltider, og man maa forbauses over den Mangfoldighed af Kunster, ved hvilke man forstod at tilberede de høiest skattede Lækkerbidskener for at vække den ved idelig Overfyldning træge Madlyst. Mange af de berømteste Retter vare saa afskyelige, at de efter vor Smag kun kunde vække Modbydelighed og Væmmelse. Blandt de store Kunstnere i alskens Svælgeri og Fraadseri under Keiser Augustus staaer i forreste Række en vis Apicius. Mæcenas's Navn er som bekjendt, blevet Udtrykket for enhver ædel og gavmild Beskytter af Videnskaber og Kunster, men med meget større Ret er Apicius's Navn blevet en Fællesbetegnelse for en lærd og overdaadig Fraadser: han ikke blot opfandt utallige forhen ukjendte Lækkerier og lærte Romerne, hvorledes de skulde spise med Smag og beværte deres Venner, men han gjorde endogsaa Kogekunsten til en Videnskab, gav sine Samtidige mundtlig og skriftlig Underviisning og var stolt af blandt sine Landsmænd at ansees for den største Fraadser og Lærer i Fraadseri. Man kan da ikke undres over, at

denne Mester i at spise lækkert havde flere Disciple og Efterfølgere end Alverdens Vise og Philosopher tilsammen. Den Kunst hos Soen at frembringe en stor Lever, ligesom hos Gjæssene, var en Opfindelse af Apicius og bestod deri, at man fodrede og mæskede Dyret dygtigt med tørre Figner, gav det saa Mjød at drikke og dræbte det pludseligt.*) Saavel hos Grækerne som hos Romerne stod Svinet fra Arilds Tid høit i Ære, og mange Romere antoge endog det elskede Dyrs Navn, som Porcius, Verres. Den romerske Naturkyndige, Plinius, siger, at medens man af ethvert andet Dyr kun kunde bruge enkelte Dele til Næring, leverede derimod Svinet næsten et halvt Hundrede forskjellige Slags Stoffer til Lækkerbidskener. Fortrinligt yndet var af dette Dyr Yveret, Leveren og Pølserne, som tilberedtes i de mangfoldigste Compositioner og allerede dengang paa Torve og Gader under høie Raab af Pølsekræmmerne bleve falbudne i transportable Blikovne.)

Da Apicius havde forødt halvtredie Million Daler og styrtet sig i en stor Gjæld, begyndte han endelig at regne sammen, og da han fandt, at han efterat have betalt sin Gjæld kun vilde beholde halvtredie hundrede Tusinde Daler tilbage, tog han Gift, da han jo ellers vilde have været nødt til at leve i den yderste Nød! En anden Samtidig havde iøvrigt nær overgaaet ham og opnaaede i ethvert Tilfælde stor Berømmelse derved, at han kjøbte en Mulle, en Fisk af en halv Alens Længde, der var de romerske Lækkermundes kosteligste Ret, for en høiere Sum, end selv Apicius havde budt, nemlig halvtredie hundrede Daler. En anden Romer solgte en Slave for hundrede

*) Vi skulle endnu nævne et Par andre Fedningsmethoder: Hønsene fedede man med Hvedebrød, udblødt i en Blanding af Vand og Viin, ja selv Sneglene fodrede man i samme Hensigt med en Mask- eller Mæskning af tyk Most og Meel. Gaaseleveren tiltager yderligere i Omfang, naar man lægger den i en Blanding af Mælk og Honning.

Daler og kjøbte for denne Sum en Mulle paa fire Pund; ja Prisen paa saadanne Fisk gik ikke sjeldent saa høit, at selve Fiskeren bogstavelig kunde kjøbes billigere end hans Fisk. Allerede den ældre Cato, en af de djærveste Repræsentanter for og Forfægtere af den gammeldags tarvelige Leveviis, havde om Rom sagt de strenge og betegnende Ord, at den Stad ikke kunde bestaae, i hvilken en Fisk betaltes dyrere end en Oxe; men Fordærvelsens Strøm lod sig ikke mere standse; den væltede frem og kuldkastede med rivende Hurtighed alle Tugtens, Tarvelighedens, Ærbarhedens og Sømmelighedens Skranker.

Uhyre, ja utrolige Summer bleve saavel af Keiserne, som af Privatpersoner bortødslede paa Taffelets Glæder. Der var en Tid, da ingen romersk Embedsmand i Anledning af sit Embedes Tiltrædelse kunde gjøre Gilde for gode Venner og Bekjendte for en mindre Sum end imellem hundrede og halvandet hundrede Tusinde Daler. Mangen Gang gjaldt det ikke saa meget at spise behageligt og velsmagende som at spise kostbart; thi koste Meget maatte og skulde det, og et kostbart Maaltid kastede en uvisnelig Glands paa Værten. En Søn af Skuespilleren Æsopus kjøbte til uhyre Priser de bedste Sangfugle og lod dem stege for sig og sine Gjæster; dertil gav han Drikke, hvori de kostbareste Perler befandt sig, opløste i Eddike*). Plinius' Fortælling om Antonius' og Cleopatra's kostbare Væddemaal ansee vi for bekjendt, til at vi her ville dvæle ved den.

Vi skulle nu gjennem en Række Exempler gjøre nær-

---

*) Perlerne selv ere en Slags sygelige Udvæxter eller abnorme Dannelser, der kunne fremkomme hos alle Slags Muslinger, men fortrinsviis hos de saakaldte Perlemuslinger, og bestaae af samme Masse som Skallerne. Ligesom Perlemoder og overhovedet Muslinge- og Snegleskaller bestaae Perlerne af kulsur Kalkjord. Eddikesyren uddriver Kulsyren og forbinder sig med Kalkjorden; denne Forbindelse opløser sig i Eddikens Vand, og saaledes er Perlen tilintetgjort.

mere Bekjendtskab, navnlig med de romerske Keiseres Overdaadighed. Ved et af de Gjæstebud, hvortil Nero, hvad han ofte gjorde, havde indbudt sig selv, fandtes der Krandse, som vare sammensatte af de skjønneste Blomster og dryppede med den kosteligste Balsam, til en Værdi af hundrede Tusinde Rigsdaler. Keiser Vitellius, som man med Rette kaldte Tallerkenfyrsten, opfraadsede i otte Maaneder mere end tyve Millioner Rigsdaler; han var en stor Mester i at opfinde nye Retter, i Særdeleshed nye Kager og lod blandt Andet forfærdige et Fad, som han paa Grund af dets forbausende Størrelse kaldte Minervas Skjold; det kunde rumme allehaande Lækkerier til et Beløb af fem og tyve Tusinde Rigsdaler. Ved et Gjæstebud, som Keiserens Broder gav, prangede Taffelet blandt Andet med to Tusinde Exemplarer af de meest udsøgte Fisk og syv Tusinde af de sjeldneste Fugle. Verus, den vise Antonius' Medregent, feirede et saakaldet Gudemaaltid, ved hvilket han blandt sine elleve Bordkammerater uddelte kostbare Krandse og sjeldne Dyr, Fade og Bægere af Guld og Sølv og besatte med de kosteligste Ædelstene, sølvbeslagne Kjøretøier og andre dyre Sager. For Heliogabal, en af hans Efterfølgere paa den romerske Keiserthrone, var det ikke nok at sætte de kostbareste Lækkerier for sine Gjæster; Værdien heraf skulde forhøies ved de herligste Perler og Stene, som han lod blande derimellem eller strøe derpaa. Han lod Gjæsterne række ikke blot Krandse og vellugtende Vande, men han lod dem ved et Maskineri i Loftet af sit Spiseværelse saaledes overdænge med Roser, Violer og andre Blomster, at Enkelte formelig qvaltes, fordi de ikke kunde arbeide sig ud af disse Bjerge af Blomster. Som Exempel paa en lignende Slags Taffelunderholdning for denne Vellystning nævnes her Følgende: Bordkammeraterne skulde have Foræringer. Af de blandt Gjæsterne fordeelte Lodder lød nogle paa ti Kameler, andre paa ti Fluer eller ligesaamange Bjørne og Flagermuus; nogle paa ti Pund Guld, andre paa ti Pund Bly, nogle paa

ti Strudse, andre paa ti Hønseæg eller Salathoveder. Keiseren lod fremdeles midt under Taflet paa eengang Løver og Leoparder komme ind for at sætte Gjæsterne, der ikke vidste, at disse Dyr vare tæmmede, i en Skræk, der naturligviis ikke undlod hos den høie Vært at fremkalde den hjerteligste Skoggerlatter; til andre Tider lod han Gjæsterne lægge sig hen paa en Slags Sække og disse fylde med Luft, saa at de, der laae paa dem, ligesaa pludselig rullede hen under Bordet — Altsammen til stor Morskab for Keiseren. Hans Maaltider bestode undertiden af to og tyve Retter eller snarere Anretninger, af hvilke atter enhver indbefattede en stor Mængde mindre Retter; engang lod han for sine Gjæster sætte sex hundrede Strudshoveder, og en anden Gang lovede han endog at give dem en Phønix; hvis dette skulde mislykkes, vilde han udsone sine Venners skuffede Forventninger med Tusinde Pund Guld. Han gjorde Gjæstebud, ved hvilke uhyre Masser af de blotte Indvolde af den ovenfor nævnte kostbare Fisk, Mullen, bleve anrettede, eller han lod dække op med hele Skaaler og Tallerkener fyldte blot med Skjæggetrevlerne af denne Fisk; oftere lod han sig tilberede en Ret, som bestod af Kameelhæle, af Kamme, der vare skaarne af levende Haner, eller af Paafugle- og Nattergaletunger, fordi man paastod, at en saadan Ret beskyttede mod Epilepsi. Sine Hunde fordrede han med Gaaselever.

Allerede tidligere er det antydet, at Hovedsagen ikke altid var, at der sattes velsmagende Retter paa Bordet; Opgaven var meget mere at spise saa kostbart som muligt, og alle Lande og Have maatte da gjennemsøges for at levere de sjeldneste og meest udsøgte Spiser til den romerske Rigmands Taffel. »Vil man spise kosteligt,« siger en Skribent fra hin Tid, »saa maae Paafuglene være fra Samos, Hønsene fra Phrygien, Tranerne fra Melos, Bukkene fra Ætolien, Thunfisken fra Chalcedon, Murænerne (en Slags Aal) fra Tartessus, Gjedderne fra Pessinus, Østersen fra Ta-

rent, Muslingerne fra Chios, Saltvandsfiskene fra Rhodos og Cilicien, Nødderne fra Thasos, Dadlerne fra Ægypten, Agernet fra Spanien og Skinkerne fra Lycien. Derfor havde alle Flaader og Befalingsmænd det Hverv at opsøge og hidskaffe Lækkerier, og alle Veie, der fra Havene Øst og Vest for Italien førte til Rom, vare bedækkede med Kjøretøier fulde af de kostbareste Sager for Hoffets og de Fornemmes Kjøkken. Hvor mange tusinde Hænder maatte ikke sættes i travl Bevægelse for at fylde hint Minervas Skjold med Mælken af Skarer og Muræner (tvende Fiskearter), med Hjernen af Fasaner og Paafugle (Mere fortærede man i Reglen ikke af disse Dyr), med Tungerne af Flamingoer og Nattergale, med Kameelfødder og Hanekamme. Nogle af disse sidste Retter, som Nattergaletunger og Flamingohjerner, kunne dog kun betragtes som enkeltstaaende Udskeielser af saa vanvittige Mennesker som Keiser Heliogabal.

Vi have af en romersk Skribent en interessant Beskrivelse af en romersk Rigmands Maaltid (under Keiser Neros Regjering), og om den end er noget phantastisk udsmykket og overdreven i det Enkelte, maa den dog i Hovedsagen ansees for at give et ret træffende Billede af hiin Tids forfinede, vellystige, vi kunne kalde det bizarre Bordanretninger. Vi skulle her ikke tale om brasende Pølser paa en Sølvrist, til hvilke man nød syriske Blommer med Kjærner af Granatæbler, eller om den meget yndede Spise, Haselmuus, der vare bestrøede med Honning og Valmuefrø: snart saae man et Spisebrædt marschere op, hvorpaa der laa et uhyre Vildsvin; ved dets Tænder hang tvende af Palmegrene flettede Smaakurve, af hvilke den ene var fyldt med Dadler, den anden med thebanske Nødder, og Smaagrise af Kagedeig, der laae rundt omkring, ligesom hængende ved Yveret, gave at forstaae, at det var en So. Nu kommer en stor skjægget Karl i Jagtdragt; med en Jagtkniv skærer han Siden op paa Soen, og ud af Saaret flyver en Skare Kramsfugle; Fuglefængere med Liimpinde, som ere ved Haanden,

fange dem strax, medens de flyve omkring i Salen. Efterat der under fuld Musik er taget af Bordet, føres tre hvide levende Sviin, der ere smykkede med Baand og Bjælder, ind i Spisesalen. Værten spørger: Hvilken af disse ville I see som Spise paa Bordet? Til samme Tid lader han sin Kok kalde og befaler ham at slagte det Svin, man har forlangt; Kokken fører nu sin levende Steg ud i Kjøkkenet, og næppe har Værten ført en ganske kort Samtale med sine Gjæster, saa kommer Spisebrædtet med et uhyre Svin paa Bordet, Værten betragter det stedse nøiere og nøiere og siger endelig: »Hvorledes! Svinet er jo ikke skilt ved sine Indvolde!« Kokken tager derpaa Kniven og gjør med skjælvende Haand flere Snit i Svinets Bug; denne udvider sig meget snart ved den indenfra trykkende Vægt, og ud styrter en uhyre Mængde Pølser og Carbonader. — En anden Gang blev der indbaaret et Svin, paa hvilket med Anvendelse af stor Kunst den ene Halvdeel var stegt, den anden kogt; Bugen var fyldt med Tusinde herlige Lækkerbidskener, som Drosler og andre Smaafugle, Kyllinger, Æggeblommer m. m. Man saae paa et rundt Spisebord de tolv Himmeltegn i Dyrekredsen fordeelte rundt omkring, og over ethvert var der sat en Spise af et tilsvarende Stof, saavidt det lod sig gjøre. Paa Krebsen var f. Ex. en Krebs; paa Jomfruen laa en Somave! Endnu et Par Exempler paa de romerske Kokkes Virtuositet. Der blev saaledes indbaaret et Stel med en rund Kurv, hvori der sad en Høne af Træ med udbredte Vinger, ligesom rugende. Tvende Slaver gjennemsøgte under en larmende Musik Straareden og fordeelte de deri liggende Paafuglegæg blandt Gjæsterne, der ganske naturligt maatte være belavede paa, naar de aabnede disse Æg, at finde en lille Paafugleunge deri; men, da det kom til Stykket, var der hverken Tale om Paafuglegæg eller Paafugleunger; Skallerne vare bagte af fedt Mel, og i hvert Æg laa den delicateste lille Sangfugl, dog, vel at mærke, ikke synlig, men indhyllet i pebret Æggeblomme. Med saadanne Narre-

streger fortsatte man: Der anrettes en fed Gaas, som tilsyneladende er omringet af allehaande Fisk og Fugle; men det Hele, Gaasen, Fisken og Fuglene er Altsammen lavet af Svinekjød, der er forskjelligt præpareret og udstafferet. »Ønske I det,« siger Værten til sine Gjæster, »saa laver min Kok mig af en Somave en Fisk, af Flæsket en Due, af Skinken en Turteldue og af andre Dele en Høne. Ja, Opfindsomheden var i den Grad udtømt eller forlegen for nyt Stof, at Keiser Commodus blandt de kosteligste Spiser lod blande ligefrem Snavs og spiste selv deraf. Den gamle Skribent, der fortæller dette, siger, at dette vistnok var en afskyeligere Opfindelse, end da den samme Keiser engang lod tvende puklede Personer overgyde rigelig med Sennep og i en stor Sølvskaal bære ind paa Taflet. Den ovenfor nævnte lærde Fraadser Apicius tillod af de kostbareste Fisk og Fugle kun at spise de mindste og fineste Dele, Lærken undtagen; thi den spistes heel, og Kogekunstens Mesterstykke bestod da i, at man kogte Tunge, Hjerne, Mælk, Lever og andre fortrinlig skattede Dele af utallige Lækkerbidskener sammen i en eneste Ragout med tusinde pirrende og krydrende Saucer, hvorved man havde opnaaet at sætte en sand Encyklopædi af Lækkerbidskener paa Bordet. For at et Taffel kunde siges at være rigtig godt indrettet, maatte endelig enhver Spise borttages, netop naar den smagte allerbedst; men den blev erstattet af en anden, der var endnu kosteligere.

Til de yppige luxurieuse Retter svarede fuldkommen Indretningen af Spisesalen og det hele Taffelapparat. Det er en Selvfølge, at de prægtige Borde og udpolstrede Liggesophaer hos de romerske Stormænd maatte være forfærdigede af de kostbareste Træsorter af de berømteste Mestere. Hvad Spisebordene angik, da strakte Pragtsygen sig især til Bordpladens Elegance. Denne bestod ikke sjeldent af ædle Metaller, og man faaer et ret tydeligt Begreb om den Luxus og Ødselhed, som udfoldedes ved Anskaffelsen af disse Plader,

naar man hører, at den just ikke velhavende, berømte Taler Cicero dog betalte en saadan Plade af en Slags Citrontræ, der voxer paa Skraaningen af Altasbjergene, med over halvfjerdsindstyve Tusinde Daler. — Den hele Bordopsats maatte være af de kostbareste Metaller, Stene og Stoffer. og dog belønnede engang Antonius' Søn et vittigt Indfald med alle de Drikkekar, som netop stode paa Taffelet; Vægge, Lofter og Gulve maatte være af det skjønneste og sjeldneste Slags Marmor og prydet med Forgyldninger og Malerier. Ved kunstige Maskinerier forstod man indtil den yderste Grændse af Forfinelse at pleie Gjæsternes Velvære paa en Maade, der maa vække Nutidens største Forbauselse: Lofterne i Spiseværelserne vare bevægelige, saa at Scenen forandredes, hvergang en ny Ret blev bragt paa Bordet; var det koldt i Veiret, udstrømmede fra usynlige i Væggene anbragte Rør en ligelig fordeelt, behagelig Varme, ligesom der i Gulvet fandtes ligesaa usynlige Smaarør, der udsendte Straaler af vellugtende Vande til en umaadelig Høide for saa at lade dem udbrede sig over Gjæsterne i en liflig duftende Støvregn*). Hyppig lededes krystalklare Bække gjennem Spisesalen, for at man under selve Taffelet med Haanden kunde fange Foreller og Karper, eller man indrettede Spiseværelserne saaledes, at man under Taflet ved Hjælp af Maskiner kunde lade hele Strømme af rindende Vand styrte afsted forbi de Spisendes Fødder. Derfor kunde vel Philosophen Seneca sige: »Fraadsernes Gane er nu saa forvænt, at de ikke kunne spise nogen Fisk, som de ikke selv have seet svømme ved Taffelet; før hed det: Intet er skjønnere end en Steenkarpe, nu siger man: Intet er skjønnere, end en døende. Dette er saaledes at forstaae: Man fangede Fiskene ved Bor-

*) Hos de gamle Grækere fangede og tæmmede man forskjellige Arter smukt farvede Fugle, som man parfumerede og pludseligt med deres duftende Vellugt og glimrende Farver lod flyve hen over Gjæsterne.

det, satte dem i Glasfade og gav med den største Opmærksomhed Agt paa, hvorledes Fisken først blev blodrød, hvorledes denne Farve dernæst efterhaanden blegnede og endelig efter en for Dyret lang og pinlig Kamp mellem Liv og Død ganske tabte sig.

Næst efter at sørge for Maden og Anretningen gjaldt det nu paa en værdig Maade at opsøge sine Kokke og at pynte de med Guld og Sølv prangende Slaver, af hvilke nogle havde det specielle Hverv at foretage en behændig Renselse af de Drukne og hurtigst mulig at bortskaffe de synlige Tegn paa en altfor utidig Overfyldning. Vee de ulykkelige Slaver, der begik den mindste Feil; den grusomste Pidskning ramte dem, naar de ikke hele Dage og Nætter stode stumme og nøgterne, naar de hviskede til hinanden, eller naar de blot nyste eller hostede. Saa gjaldt det at træffe det smagfuldeste Arrangement af det uendelig sammensatte Taffel, ja at sætte enhver Ret paa Bordet netop i det rette Øieblik og tranchere efter Kunstens strengeste Regler. — Nutildags holdes der vel i Reglen kun Statsraad, naar der foreligger en Sag af større Vrgtighed; Keiser Domitian holdt engang et Senatsmøde eller, hvad vi vilde kalde det, et Statsraad for at faae afgjort, om en Fisk skulde serveres heel eller skaaren i Stykker; det besluttedes, at der skulde forfærdiges et nyt, umaadeligt stort Fad, for at man ikke skulde have nødig at partere Fisken.

Istedetfor at høre Rhetorers og Philosophers Forelæsninger trængte de unge fornemme Romere sig hen til berømte Ødelandes Kjøkken, hvor der altid var fuldt Huus, medens Høresalene stode tomme. — For at gjøre det fuldstændigt sov man ikke blot Dagen over for at kunne smause hele Natten igjennem eller vendte de forskjellige Retters Orden om, saa at man gav det sidst, som man ellers gav først; men man begyndte endog før Maaltidet at drikke saa tæt, at man mangen Gang gik drukken tilbords. Før Bordet gik man gjerne i Bad, og her søgte man da ved at

nyde umaadelige Portioner af fyrige, ophedende Vine at komme i stærk Sved for desto oftere at kunne lade sig gnide og tørre. Man drak saa Meget, at man ligesaa ofte maatte give det fra sig igjen, og drukken og ligesom opløst lagde man sig tilbords. Denne afskyelige Vane at beruse sig med tomme Maver skyldes for en Deel Datidens Læger, der vilde anbefale sig ved deres Methodes Nyhed. Intet Under, at der ved Maaltiderne formelig udsattes Drikkepriisbelønninger. Det var Noget, der var værd at tale om, at ansees for sin Tids største Dranker; de fornemste Romere toge med Iver Deel i denne Væddekamp, ja, Nogle skyldte endog deres store Talent for at drikke Opnaaelsen af de høieste Æresposter. Cicero havde en meget fordrukken Søn; denne Person kunde paa een Gang nedskylle ti Flasker Viin, og dog fandt han sin Overmand i en vis Torqvatus, der med Lethed gjorde det af med femten Flasker. Denne Bedrift maa dog have hørt til Undtagelserne, da der fortælles, at Keiser Tiberius, som dengang var tilaars og noget gnaven, dog bestemte sig til at bivaane dette Skuespil. Der fortælles endvidere om denne Heros i Drikkekunsten, at hans Tunge aldrig blev stammende eller tung, at han aldrig behøvede at tye til det oftere brugte Middel: at lette sig ved Brækning; han spyttede ikke engang, og ovenpaa en saadan natlig Sviir var han den følgende Morgen lige rask og besørgede sine pligtmæssige Arbeider. — Ved selve Maaltidet drak man i det Hele taget maadeholdent, men ovenpaa fulgte sædvanlig et Drikkelag, der fuldkommen svarede til det græske Symposion; med bekrandset Hoved og Underkrop leirede Herrerne sig ved Bordet, efterat Spiserne vare borttagne; en Konge for Laget, »magister bibendi«, blev valgt ved Lodkastning; man drak enten paa en af de Tilstedeværendes Sundhed, der da maatte tømme det fremrakte Bæger med Ordene bene tibi! vivas! Dit Velgaaende! eller de Fraværendes, navnlig Keiserens og Hærens. Ved en Toast paa den Elskedes Sundhed pleiede

Antallet af de Glas, man havde at tømme efter hinanden, at rette sig efter Antallet af de Bogstaver, hendes Navn indeholdt, f. Ex. paa Idas Sundhed tømte man tre Glas, for Justina derimod syv. Naturligviis kunde det ikke undgaaes, at disse Drikkelag, der ofte varede til Dagen brød frem, stundom udartede til de vildeste Orgier, og at Enden paa dem, som Cicero siger om Verres, lignede Enden paa en Bataille, hvor Nogle bleve transporterede bort som dødelig saarede, Andre bleve liggende bevidstløse paa Valpladsen.

Mange vare de Kunster, man øvede for at fremkalde Tørsten. Man drak Gift, navnlig Skarntyde, for derved at tvinge sig til at drikke, eller man indtog et Pimpsteenspulver, for ikke at nævne andre, ganske afskyelige Ting. Ogsaa Næsen skulde have sin Part af Nydelsen, hvorfor man krydrede Vinene med allehaande vellugtende Ting. Det kunde naturligviis ikke undgaaes, at En eller Anden midt under Taflets Glæder faldt i Søvn og baade sov og snorkede, saa det var en Lyst; i saa Tilfælde blev han tilligemed Sopha, Puder og Hynder ganske blidelig transporteret bort.

Man faaer et Begreb om det Qvantum Viin, der ved Romernes Erobringer i Østen bragtes til Rom, naar man hører, at den romerske Feltherre Lucullus ved sin Hjemkomst lod uddele hundrede Tusinde Spande deraf til Folket; Taleren Hortensius, Ciceros Samtidige og Rival, der endog pleiede at vande sine Træer med Viin, efterlod sine Arvinger ti Tusinde Spande Chierviin alene, foruden alle de andre Viinsorter, der vare lagrede i hans Kjælder.

Ifølge de tolv Tavlers Love var Nydelsen af Vinen som en berusende Drik, der førte til de farligste Udskeielser, aldeles forbudt Qvinderne; men senere udkom en Lov, der tillod Qvinder over tredive Aar en maadeholden Nydelse af Druesaften. Følgerne af denne Tilladelse skildres af en af den nyere Tids Forfattere, der har skrevet Qvindens Historie. »Nu vilde,« siger han, »alle Damer være over tredive

Aar, og Bacchus fandt ivrige Tilbedere blandt det smukke Kjøn; men Brugen blev snart til Misbrug, og de romerske Damer fordybede sig mangen Gang saaledes i Falernerglasset, at deres fine Munde ifølge en uimodstaaelig indre Tilskyndelse udkastede det overflødige Forraad i en Cascade paa Gulvet, ligesom Oldtidens ægyptiske Damer, efter hvad vi see fremstillet paa Malerierne i deres Grave. En Flaske gammel Viin før Middagsmaden var en smal Sag for en af disse bacchantiske Skjønheder, og mangen Gang tog hun endnu en Pægel til sig, ikke for at slukke sin Tørst, men for at give sin Appetit en lille uskyldig Vækkelse som det bedste Kryderi paa det følgende Maaltid.«

I det Hele taget kunde Datidens Qvinder godt tage det op med Mændene, naar det gjaldt om med Sviir og Sværm at gjennemvaage hele Nætter og overlæsse sig med Spise- og Drikkevarer. Intet Under, at mandlige Laster havde mandlige Sygdomme tilfølge, og skaldede og podagristiske Damer hørte dengang ingenlunde til Sjeldenhederne i Rom.

Romerne vare naturligviis ikke ubekjendte med, hvad vi kunne kalde Palliativer, det vil sige Midler, der deels skulde tjene til at tilintetgjøre de ubehagelige Følger af at drikke for Meget, deels ganske skulde kunne curere Folk for denne Last. Det hedder saaledes hos en gammel Skribent: Indgiver man Drukkenbolten tre Dage i Rad Ugleæg i Viin, saa er han cureret for sin Drukkenskab; endvidere: Fortærer man en stegt Faarelunge, saa kan man derefter drikke saa Meget man vil uden at blive drukken; det Samme bevirker Asken af et Svalenæb, blandet med Myrrha og strøet i Vinen, en Opfindelse af en assyrisk Konge, der skal have befundet sig vel derved. Et andet Middel, der er lettere anvendeligt, meddeler den romerske Naturkyndige Plinius, som paastaaer, at, naar man blot spiser fem bittre Mandler, bliver man ikke let beruset.

Den fortærende Ild, som dette bestandige Fylderi frembragte i de romerske Svælgeres Legeme, vakte naturligviis

den heftigste Begjærlighed efter kjølende Midler; Iis og Snee blev derfor til alle Aarstider nydt til det høieste Overmaal, og dog kunde den Gourmand, for hvem selv Snee og Iis næppe var kold nok, ikke faae Maden for varm; derfor maatte, som Seneca siger, Skorstenen følge Spiserne i Hælene, eller rettere Kjøkkenet forsættes til Spisesalen, for at Retterne kunde bringes brændende hede fra Ilden lige i Munden og Maven. Den peripatetiske Philosoph Athenæus, der levede paa Keiser Augusts Tid, fortæller ikke uden en vis Fortrydelse og Harme, hvorledes en romersk Cavaleer mødte ved Middagsbordet »med Handsker paa Hænderne i den skammelige Hensigt at gjøre et Greb i Fadet, inden Kjødet var blevet saa koldt, at de andre Bordgjæster uden Handsker kunde røre ved det.« Romerne, der hverken kjendte Kniv eller Gaffel, spiste som bekjendt med Fingrene; Retterne vare da tillavede derefter.

Hvad de romerske Taffelunderholdninger angaaer, da maae vi ligeledes bestemt skjelne mellem den ældre og senere Tid. I den ældre Tid var det Opgaven at foranstalte en munter, aandrig Underholdning, og betydelige Skribenter have anseet det for Umagen værd at give Anviisninger hertil. Man ikke blot samtalede ved Bordet, hvor aandrige og fintdannede Mænd udgjorde Selskabet, og hvor man maatte beundre Sydlænderens eiendommelige Begavelse, hans Talent for at fortælle let og livligt; men her spillede ogsaa ret hiint altid slagfærdige Viid og Lune, af hvilket de ægte Romere vare saa stolte, og her udfoldede sig den fine, urbane Tone i Samtalen, den egentlige saakaldte Urbanitet. Gjæsterne underholdtes fremdeles ved Forelæsninger af Digterværker, der atter hidførte hine æsthetiske Bordsamtaler, i hvilke ogsaa Qvinderne toge livlig Deel, og man oplivedes ved musikalske Underholdninger af alle Slags, Chor- eller Solosange, Lyre- og Fløitespil.

Med Tiden fandt man imidlertid disse Taffelunderhold-

ninger utilstrækkelige; den forfinede Livsnydelse krævede Surrogater af en anden Natur. Snart blev det Mode at more Gjæsterne ved latterlige, kaade og tvetydige Indfald af Dverge af begge Kjøn eller af lønnede Narre; ikke sjeldent optraadte yppige Andalusierinder, dandsende efter Takten af Castagnetter og Fløiter, »disse fordærvelige Overflødigheder«, som gamle Cato kaldte dem. Stundom gled Baldachinen eller Thronhimlen, under hvilken man spiste, umærkelig bort, og en Spanierinde kom farende hen over Gjæsternes Hoveder paa en Line, udspændt i faa Tommers Høide over dem; til andre Tider opførtes sceniske Dandse, ja blodige Kampe af Gladiatorer eller vilde Dyr, for ikke at tale om, at man indgik Væddemaal, drev alle Slags Hazardspil og ikke sjeldent ligefrem prøvede Kræfter i Fraadseriet. At kunne spise saa meget som muligt, var et Kunststykke, det nok var værd at øve, og det blev som saa meget Andet en Slags Trafik, ved hvilken der kunde tjenes Penge. Berømte Fraadsere reiste rundt og gave Forestillinger, og Rom var da det Sted, man fortrinsviis søgte; thi her mødtes Alt, hvad der var nyt og overordentligt, og her maatte Alt, hvad der duede til Noget, først og fornemmeligst vises frem. Keiser Augusts Yndlingsadspredelse ved Bordet var et Lotteri, som han først indførte: en Slave kom med et Bæger, der indeholdt flere forseglede og eensartede Smaaæsker, paa hvis Bund Gevinsten var betegnet; enhver Gjæst maatte da kjøbe en af disse Æsker for en bestemt Priis, den ringeste romerske Sølvmynt, og det Morsomme ved dette Lotteri bestod efter Datidens Smag i det malicieuse Forhold, hvori Gevinsten mangen Gang stod til den Vindendes Person. En General trak en Naalepude, en Dame en Mandsparyk, og, hvad der aabenbart var den største Malice af Skjæbnen: en Digter fik et af sine egne Digte. Keiser Severus morede sine Gjæster med midt under Maaltidet at foranstalte et Skuespil af legende Hundehvalpe, Kattekillinger

og Pattegrise mellem hverandre. Af disse Dyr underholdt han en stor Mængde.*)

Den Tid, man sad tilbords, stod i et ret passende Forhold til Alt dette: Enten begyndte man ved Solnedgang og holdt ved til Solopgang, eller fra Middag til Midnat, eller hele Dagen gik med. Ikke sjeldent holdt man ved flere Dage i Rad, ja, man kan uden at træde Sandheden for nær sige, at berømte Fraadseres Liv i Ordets egenlige Forstand bestod i et eneste fortløbende, uafbrudt Fylderi, idet de begyndte deres Dagværk med en prægtig Frokost, gik lige fra denne til Middagsmaden og derpaa til Aftensmaaltidet, der varede til langt ud paa Natten. Afbrød man Taflet, var det kun for støiende at drive om i Roms Gader, hvor man da øvede allehaande Excesser, overfaldt forsinkede Vandrende eller pryglede Natvægterne. Mangen Gang kunde blot et eneste saadant Gjæstebud næppe bringes til Ende i fire og tyve Timer, da det undertiden bestod af to og tyve Retter og i det Mindste af ligesaa mange Mellemacter. Det synes at have været disse romerske Vellystninger en næsten umulig Ting at holde Maade, og Lucullus havde ansat en Slave hos sig, der havde den Forretning, naar hans Herre havde spiist Nok og dog vilde lange til Fadet, at trække hans Haand tilbage.

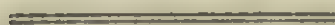
For stadigt at holde Appetiten vedlige tog man før Bordet eller endog i Mellemrummene eller Pauserne kolde eller varme Bade, enten af Vand alene, eller af Vand, der var stærkt blandet med vellugtende Essentser og Salver; undertiden brugtes ogsaa Viinbade. Keiser Caligula var den Første, der lod sig berede saadanne vellugtende Bade, af hvilke ethvert kostede fire Tusinde Daler. Ligesom man badede sig før Bordet for at befordre Appetiten, saaledes forstod man ogsaa at faae den sløvede Appetit tilbage ved efter Bordet at indtage et Vomitiv; man spiste, drak og vomerede, og saaledes gik det bogstaveligt Dag ud og Dag ind. Som Bræk-

*) Hans Dueslag talte tyve Tusinde Duer.

middel tjente blandt Andet Flamingoens skjønne carmoisinrøde Fjer, der af den Grund vare et nødvendigt Stykke i en romersk Gourmands Etui, ikke at tale om, at disse fine og fornemme Herrer efter hvert Maaltid lode sig trampe og ligefrem ælte af deres Slaver. De romerske Skribenter, der omtale denne Æltecuur, sige, at den blandt Andet var et Middel til at bevare Muskelkraften og til at befordre Safternes Kredsløb i Legemet.

Selv den stærkeste Constitution maatte tilsidst bukke under for dette unaturlige Fraadseri. Philosophen Seneca afmaler os de sørgelige Følger deraf og nævner alle de tildeels væmmelige Sygdomme, som en saadan mod alle Naturens og Sømmelighedens Love stridende Levemaade uundgaaelig maatte drage efter sig; men Billedet er saa afskrækkende, at vi end ikke et Øieblik ville dvæle derved. Det viser os kun, hvor dybt Mennesket kan synke.

H. J. J. SCHMITH.

Muhamed og Araberne.*)

I. Arabien og Araberne.

Arabien, der først i det syvende Aarhundrede efter Christus traadte frem paa Historiens Skueplads, er en uhyre Halvø, der endnu den Dag idag er saare lidet bekjendt, og hvis Udstrækning efter de nyeste Beregninger er omtrent syvogfyrretyve Tusinde Qvadratmile. Det aabner sig mod Nord mod Asien ved vidtudstrakte Ørkener og trækker sig sammen i Nordvest mod Afrika ved Landtangen ved Suez, hvor det mod Syd fremskyder den petræiske Halvø med Bjerget Sinai mellem Bugterne ved Suez og Ailah. Det danner en ufuldkommen Rectangel, hvis længste Side vender mod Ægypten og Habesch, fra hvilke det adskilles ved det røde Hav og Strædet El Mandeb; den korteste vender mod Persien, hvor den persiske Bugt danner Grændsen. Dets Brede er meget betydelig især i den nedre Deel. Langs den persiske Bugt gaaer en Bjergkjæde ned til Strædet ved Ormus, og langs det røde Hav lige til Bab el Mandeb løber ligeledes en Række Bjerge, der forbindes med den første ved en Høideryg, som strækker sig tvers over Landet. Disse Bjerge indeslutte med deres indvendige Sider en tør Dal, det indre Arabien; mellem deres Ydersider og Havene ligger en Kyststrækning, der flere Steder er frugtbar og yppig, og hvor det hede Clima tempereres af Havets

*) Efter V. Duruy.

lette Luftninger, af Regnen, af talrige Vandløb og særegne Terrainforhold. Medens derfor Nomadelivet altid har vedligeholdt sig i det Indre, fordi dette ikke egner sig til faste Boliger, have Kystlandets heldige Naturforhold foraarsaget en ganske anden Leveviis og fremkaldt en undertiden temmelig glimrende Civilisation.

De Gamle kjendte kun Arabien fra enkelte romerske Krigstog. De deelte det i tre Dele: det stenede Arabien (Sinais Halvø), det øde Arabien (Ørkenerne mellem det røde Hav og Euphrat), og det lykkelige Arabien (den sydlige Deel af Landet).

De arabiske Geographer regnede derimod hverken Sinais Halvø eller Ørkenerne mellem Suez og Euphrat til Arabien, og den øvrige Deel af Halvøen deelte de i otte Landskaber: Hidjás mod Vest langs med det røde Hav, Jemen mod Sydvest, Hadramaut imod Syd ved det indiske Hav, Mahrah mod Sydost, Omán mod Øst mellem Mahrah, det indiske Hav og den persiske Bugt, Bahrein langs med den persiske Bugt fra Omán til Euphrat, Nedjid i det Indre mellem Hidjás og Bahrein og endelig Ahk i den sydlige Deel af det Indre.

Af disse Landskaber er Jemen det frugtbareste, og dets Beliggenhed er meget gunstig for Handelen, da det har Kyststrækning til to Sider. Der ligger Aden, Saana, det gamle vidunderlige Saba og det for sin Kaffe berømte Mokka. Den berømteste, men ikke den frugtbareste Landsdeel er Hidjás med Mekka og Medina; ved deres religieuse Vigtighed beherskede disse Byer hele det øvrige Arabien, medens deres Beliggenhed i det sandede Belte fjernt fra Havet gjør det til en Nødvendighed for dem at have Havne ved den arabiske Bugt (Jambo for Medina og Djidda for Mekka) for at kunne staae i Samqvem med den øvrige Verden.

Araberne høre til to Stammer: Aribaerne, den oprindelige Race, efter Nogles Mening Sems, efter Andres

Chams Æt, og Efterkommerne af Abraham, der ifølge Traditionen efter Guds Befaling lagde Grunden til Templet Kaaba i Mekka. Abraham skal have levet mange Aar i Hidjás og være bleven understøttet af sin Søn Ismail, fra hvem Ismailiterne eller Moutarribaerne nedstamme, medens hans anden Søn Kahtan eller Jektan blev Stamfader til Jektaniderne eller Moustarribaerne. Ismailiterne bleve i Hidjás, medens Jektaniderne for største Delen bosatte sig i Jemen. Vi maae endnu tilføie Nabatæerne, der boede i det nordlige Arabien og antages at være af syrisk eller aramaisk Herkomst.

De nordlige og sydlige Arabere grundede mægtige Riger og stode i hyppigt, snart fredeligt snart fjendtligt Samqvem med nære og fjerne fremmede Folk. Nabatæerne havde Kongerigerne Hira, Aubar og Ghassan, der ofte blandede sig i Romerrigets og Persernes Anliggender. Araberne i Hira vare i det sjette Aarhundrede under Mondars Kongestamme frygtelige Fjender af det græske Rige, medens Araberne i Ghassan under Dynastiet Djafna understøttede Constantinopel. Men i det syvende Aarhundrede vare disse Riger meget svækkede og indklemte mellem Grækerne og Perserne. Jektaniderne udfoldede ligeledes stor Glands i Jemen, hvor en af deres Stammer havde forstaaet at forøge Jordbundens Frugtbarhed ved mærkelige Vandingsanlæg. Tobbaernes Dynasti spillede her en stor Rolle, men et Sagn, der tillægger dem Erobringen af Indien, Asien og Afrika, lige til Atlanterhavet, er aabenbart falsk. Under dette afgudsdyrkende Fyrstehuus var Christendommen bleven forkyndt af en af Constantin udsendt Præst, men endnu i Begyndelsen af det sjette Aarhundrede forfulgte denne Fyrsteslægt den nye Læres Bekjendere, og den græske Keiser Justin den Første formaaede den christne Konge i Habesch, Negus, til at hævne Korset. Habessinierne angrebe nu Jemen, og under Vicekongen Abraha-el-Djadan bemægtigede de sig Landet og indførte Christen-

dommen (525). De lode Bispen, Gregentius, samle Lovene og byggede i Saana en Kirke, der skulde danne en Modvægt mod Kaabaen i Mekka. Ogsaa i andre Retninger har der altid hersket Skinsyge mellem Jemen og Hidjás, mellem Moutarribaerne og Moustarribaerne. Aar 575 bleve Habessinierne fordrevne ved Hjælp af en persisk Hær, som Chosroes Parviz havde sendt for at bemægtige sig Herredømmet over Landet i Afrikanernes Sted. Saaledes havde Arabiens Grændseprovindser mistet deres Uafhængighed. Det Indre af Landet havde aldrig været saa mægtigt, men havde til Gjengjæld bevaret sin Frihed, uden hvilken man i Arabien Intet kan udrette. Det indre Arabien havde altid nydt den Fred og Ro, der for det Meste i et Land, som bestaaer af flere Dele, falder i de midterstes Lod, fordi disse beskyttes af de Yderste som af et Skjold. Hidjás var aldrig bleven hjemsøgt af de fremmede Hære, der vare trægte ind fra Nord og Syd, og i denne Landsdeel havde den gamle patriarchalske Regjeringsform holdt sig meest uforandret. Stammerne bestode af et vist Antal Familier, og i Spidsen for hver Familie stod en Scheik (Herre); Hovedet for en heel Stamme var en Emir eller Overscheik, og denne regjerede Stammen, men tog dog Hensyn til Scheikernes Mening. Naar en Høvding i gamle Dage tog en Græsgang i Besiddelse, lod han sit Hundekobbel gjøe, og hans Omraade strakte sig da saa vidt, som Glammet kunde høres. Saa simple vare dette Folks Sæder i Begyndelsen.

Imidlertid saae Befolkningen i Hidjás, da den efterhaanden, om end kun i ringe Grad, fjernede sig fra sit oprindelige Culturtrin, en Blanding af alle Slags religieuse Forestillinger brydes i sin Midte, og denne Brydning beredte den en glimrende Fremtid til Erstatning for Fortidens Dunkelhed. De midterste Landsdele havde nemlig ogsaa den Fordeel at være Midtpunktet for Handel og Samqvem, og de dannede Sammenknytningspunktet for de andre. Foruden Hedenskabet med alle dets Guder mødtes her Asiens og Europas tre

Hovedreligioner, Christendommen, som Grækerne bragte fra Nord og Habessinierne fra Syd, Sabæismen, der kom fra Perserne, og Jødedommen, der blev indført med den Lethed, hvormed Jøderne forstaae at skaffe sig Indpas allevegne. Der fandtes tre Hundrede og tresindstyve*) Billeder i Kaaba, og da disse bleve tilintetgjorte af Muhamed, fandt man ogsaa paa en Søile en byzantisk Madonna med Christus paa Armen. Hedenskabet var det overveiende, ikke det lærde græske Hedenskab, der iklæder Guderne menneskelig Skikkelse, men det ægyptiske, Tilbedelsen af Dyr og Planter, som Gazellen, Hesten, Kamelen, Palmetræet, Klippen o. s. v. Nogle tilbade Stjernerne. Alle troede imidlertid paa et høieste Væsen, Allah, og denne Bekjendelse af en eneste Guddom blev opretholdt ved den jødiske og christelige Religions Indflydelse, der ogsaa udbredte Forestillingen om Opstandelsen, det evige Liv, Paradiis, Helvede osv., hvilke Elementer gjenfindes i Koranen.

Gudsdyrkelsens Form var allerede for længe siden slaaet fast, og Processionerne i Kaaba, Pilegrimsvandringerne, Offringerne i den hellige Dal o. s. v. vare organiserede. Templets Bevogtning havde ogsaa i lang Tid været betroet til en udvalgt Familie, ligesom Tilfældet var hos Jøderne. Aar 440 havde Kossai, Hovedet for den ismailitiske Familie Koreisch, bemægtiget sig Kaabaen, gjenopbygget Templet, paa en Maade grundlagt Mekka og ordnet Arabernes kirkelige og borgerlige Indretninger. Der viste sig heri en Stræben efter Organisation og Eenhed.

En lignende Bevægelse fandt Sted med Hensyn til

---

*) Mekka var som en betydelig Handelsstad Samlingsstedet for allehaande Folk fra Øst og Vest. For at ethvert Folkeslag ogsaa paa det fremmede Sted kunde forrette sin Andagt, optog Mekkas Indbyggere beredvillig alle mulige Gudebilleder i deres Helligdom, som derved blev et Slags Pantheon.

Red.

Sproget. Den Eenhed i denne Retning, der er saa nødvendig for Ideernes Semmensmeltning og Omformning i et udstrakt Land, var lidt efter lidt bragt til Veie ved Digternes Bestræbelser. Krigere, Handelsmænd, kort sagt alle Arabere vare Digtere; idetmindste havde de deres Skjalde, ligesom Nordens Folkefærd, og deres Fester og poetiske Væddekampe som ved de olympiske Lege.

Disse arabiske Digtere, der ikke udelukkende gave sig af med Literaturen, men ligsaa godt forstod at bruge Sværdet og drive Kjøbmandsforretning som at udtrykke det menneskelige Hjertes blide eller stormende Følelser i Sang, der med samme Sandhed skildrede Gjæstfriheden, Hævnen, Æren, Naturens store og skjønne Fremtoninger, den umaadelige Ørken, den smilende Oase og den letfodede Gazelle — disse Digtere mødtes ved de store poetiske Sammenkomster, der vare Maalet for Pilegrimsvandringerne. Dèr fandt de saakaldte Æreskampe Sted, og den, der bedst forstod at røre og vække Gemytterne, saae sit Værk skrevet med gyldne Bogstaver paa de kostbare Forhæng i Kaaba. Vi kjende saaledes syv Digte, af hvilke et er skrevet af den berømte Antar, der levede paa Muhameds Tid, og dette Digt er et levende Udtryk for den arabiske Aand paa den Tid. Antar udbrød en Dag, da et af hans Digte blev oplæst: »Hvilken Gjenstand er ikke bleven besunget af Digterne?«, som om han følte, at Araberne havde fuldbragt een Side af deres Tilværelse og følte Trang til at begynde et nyt Liv.

Man forestiller sig i Almindelighed Araberne paa Muhameds Tid som et ungt Folk, men de vare langt snarere et gammelt Folk, der havde gjennemløbet hele sin politiske Tilværelsessphære, om den end var snever og indskrænket. Hvorledes kunde det have været anderledes i dette uhyre Virvar af alle Guddomme i Kaaba? Hvorledes skulde det være gaaet til, at den almindelige Følelse skulde være sluppen fri for Indifferentisme og Scepticisme, naar der var saa mange Altere at vælge imellem? Et Beviis derpaa er det ringe Tal

Mennesker, der tog Deel i den religieuse Kamp i Muhameds første Tid: paa den ene Side nogle Hundrede Propheten hengivne Disciple, paa den anden et Tusinde Koreischiter, der i deres Egenskab af Vogtere af Kaabaen eller Templet i Mekka maatte være Forsvarere af den gamle Gudsdyrkelse, omendskjøndt de vare vantroe Skjønaander og Spottefugle uden nogen Hengivenhed for den Tro, som de forsvarede mere for egen Fordeels Skyld og af Vane end af Overbeviisning.

Dybere Charakterer vare smerteligt berørte af denne almindelige Slaphed, denne Mangel paa Tro og grublede over Midler derimod. Da Koreischiterne en Dag, faa Aar før Muhameds Fremtræden, feirede en Fest for en af deres Afguder, gik fire Mænd, der vare mere oplyste end de andre, tilside, og med den Yttring, at deres Landsmænd vare hildede i Vildfarelser, besluttede de at søge Sandheden og hente den fra fremmede Lande. Den Ene lod sig døbe i Constantinopel, den Anden blev forfulgt og flygtede til Syrien, den Tredie lod sig christne ligesom den Første, den Fjerde blev en Tilhænger af Muhamed og døde med de Ord paa Læben, at denne var en sand Prophet.

II. Muhamed.

Muhamed blev født Aar 570. Hans Fader var Koreischiten Abdallah, Søn af Abd-el-Motallab, der havde forsvaret Mekka mod Habessinierne og var en Søn af Hakem, der havde gjort sig fortjent ved at uddele Levnetsmidler under en Dyrtid. Da han i en Alder af to Maaneder mistede sin Fader og i en Alder af sex Aar sin Moder, kom han i Huset hos sin Bedstefader og under sin Onkel Abu-Talebs Formynderskab. Han var uden Formue og blev derfor Kameeldriver og reiste især meget i Syrien, hvor han gjorde Bekjendtskab med en Munk fra Bostra og en jødisk Rabbiner, der lærte ham at kjende deres hellige Bøger, det

nye og det gamle Testamente. Han kæmpede tappert i en Stammefeide; ved sine elskværdige personlige Egenskaber vandt han Alles Yndest og fik for sin Retskaffenhed Tilnavnet Al-Amin (den Trofaste). En rig og fornem Enke ved Navn Kadidjah tog ham i sin Tjeneste, for at han skulde styre hendes Handelsforretninger, og han gjorde hende saa store Tjenester, at hun ægtede ham. Derved kom han i Besiddelse af en stor Formue, saa at han kunde hengive sig til sine Betragtninger og udøve den Indflydelse, hans Rigdom gav ham. Til sit fyrretyvende Aar foretog han sig intet Mærkeligt; han trak sig kun hvert Aar tilbage med sin Familie til Bjerget Hira og tilbragte dèr hver Nat i dybe Betragtninger.

Aar 611 aabenbarede han sine Planer for Kadidjah, sin Fætter Ali, sin Frigivne Zeid og sin Ven Abu-Beker og forklarede dem, at det var nødvendigt at vende tilbage til Abrahams Tro og gjengive den sin gamle Reenhed. Han fortalte dem, at han modtog Befalinger fra Gud gjennem Engelen Gabriel, og han gav sin nye Lære Navnet Islam, der betyder: en fuldkommen Hengivelse i Guds Villie. De troede paa ham.

Da Tallet af hans Tilhængere tog til, kaldte han dem sammen og sagde: »Hvem vil være min Broder, min Stedfortræder?« Alle taug. Ali raabte da med en nidkjær Discipels og Arabers Livlighed og Kraft: »Det vil jeg; Guds Apostel! jeg vil følge Dig, og dersom Nogen træder op imod Dig, vil jeg rive hans Øine ud og slaae hans Tænder ind, jeg vil gjennembore hans Bug og knuse hans Been.« Abu-Taleb skjælvede for sin Brodersøn og bad ham opgive sin Plan, men han svarede: »Om man end kommer til mig med Solen i den ene Haand og Maanen i den anden, vil jeg ikke vige tilbage.«

Koreischeiterne forfulgte ham, og han kunde ikke komme ind i Kaaba for at forrette sin Bøn uden at blive overvældet med Fonærmelser. Da han en Aften kom hjem efter

at have bedet hele Dagen under Haan og Fornærmelser, hyllede han sig nedslaaet ind i sin Kappe og kastede sig paa sit Leie; men snart vendte hans Mod tilbage, og han dicterede den smukke Surate (Capitel), hvor Engelen Gabriel siger til ham: »Du, der er indhyllet i Din Kappe, staae op og forkynd....« Hans forskrækkede Tilhængere flygtede til Habessinien, selv trak han sig fra 616 til 619 tilbage til Bjergene i Mekkas Nærhed.

Disse Surater eller Capitler af Koranen (al-Koran, Bogen), som han dicterede efter Øieblikkets Indtryk og Behov, og som hans Skriver skrev paa Palmeblade, vare ganske sikkert kun Bedragerier, hvad den foregivne Inspiration af Engelen Gabriel angaaer, men fulde, som de vare, af ophøiede Tanker og skrevne i et kraftigt, reent og velklingende Sprog, henreve de Araberne, der ved Æreskampene havde faaet Øinene op for det Poetiske og maaskee, fordi de vare kjede af en Poesi, der havde behandlet alle levende Væsener, følte sig mægtigt tiltrukne af denne gjennemtrængende og praktiske Veltalenhed, som dog endnu var rig paa Poesiens Farve, endskjøndt den var afklædt den rhythmiske Form. Omar var en af disse vilde Krigere, en af disse Sværdets Mænd, der ikke taale, at man har en anden Tro, end de selv. Han foer frem med Kaarden i Haanden for at dræbe Muhamed, men en af hans Slægtninge standsede ham med de Ord, at han gjorde bedre i at rense sit eget Huus; thi hans Søster, Fatime, læste den foregivne Prophets Skrifter. Han vendte tilbage til hende og overraskede hende tilligemed hendes Sødskendebarn i Læsningen deraf. »Hvad skjule I under eders Klæder?« raabte han, og han saarede hende med sit Sværd. Ved Synet af Søsterens Blod standsede han, greb Skrifterne, kastede et Blik i dem, beundrede dem og ilede hen til Propheten for at erklære sig for hans Discipel. Han offrede fra den Tid af Islamismens Raadslagninger sin bestemte og voldsomme Aand, og den krigerske Retning, Muhameds Lære nu tog, idet den slog ind paa

Erobringens Vei og paa at udbrede sig ved Sværdet, skyldes rimeligviis ham, da den tidligere havde været mere fredelig og mild.

Muhamed mistede Aar 619 sin Formynder Abu-Taleb, og han mistede ligeledes Kadidjah, hvem han altid mindedes med Kjærlighed og Taknemmelighed. Berøvet disse Støtter søgte han nye udenfor sit Hjem. Indbyggerne i Jatreb, der længe havde været fjendtligt stemte mod Mekkanerne, tilbøde ham et Tilflugtssted, og han drog til denne By Aar 622 for at undgaae Koreischiternes Efterstræbelser. Dette Aar er berømt, fordi det er det første i Muhamedanernes Tidsregning, og man kalder det Hedshrah's eller Flugtens Aar. Fra den Tid fik Jatreb Navnet Medina-al-Nabi (Prophetens Stad.)

Muhamed, der i sin Ungdom med saa megen Iver havde studeret sine Medmennesker, arbeidede med stor Dygtighed paa at danne et Parti i den nye By og sætte sig i Stand til at udholde en aaben Kamp. Han aabnede den selv, uden Tvivl for ikke at lade sine nye Tilhængeres Tro slumre ind i Uvirksomhed. Han drog ud med tre Hundrede og fjorten Mennesker for at overraske en Karavane fra Mekka. Tusinde Koreischiter kom imod ham, og det kom til en Kamp ved Beder (624). Da Muselmændene vare i Færd med at vige, kastede Muhamed sig fra den Træstol, fra hvilken han havde betragtet Kampen, paa en Hest, og idet han kastede en Haandfuld Sand i Veiret, raabte han: »Gid vore Fjenders Aasyn maa blive bedækket med Forvirring!« Hans Tropper mandede sig op og vandt en Seir, der var af stor Vigtighed for hans Sag.

Han blev imidlertid nogen Tid efter slaaet ved Bjerget Ohud, og Krigen antog en mere heftig og vild Charakteer. Han vendte sig mod de jødiske Stammer i Nabolavet for at tvinge dem til at gaae over paa hans Parti. De sluttede sig sammen, og med Understøttelse fra Koreischiterne gave de sig til at beleire Medina. Denne Krig hedder Folkesla-

genes Krig eller Fæstningsgravens Krig. Muhamed havde ladet grave en Grav foran Byen; en Dag greb han selv Hammeren, og da Jernet slog Gnister af Klippen, sagde han: »Den første af disse Gnister spaaer mig Jemens Underkastelse, den anden Erobringen af Syrien og Vesten, den tredie Indtagelsen af Østerland. Han var saa heldig at fjerne Beleirerne ved at udsaae Tvedragt blandt dem, og denne Fordeel var tilstrækkelig til at opnaae en Stilstand paa ti Aar med Koreischiterne, saa at han kunde vende sine Vaaben mod Jøderne i Kahibar, fem Miil fra Medina, og knuse deres Magt (628).

Aaret efter foretog han en Pilegrimsfart til Mekka og gjorde mange Proselyter. Da denne By 630 brød Freden, drog han ind i den med ti Tusinde Mand, rykkede frem mod Templet og tilintetgjorde alle Afgudsbillederne med de Ord: »Sandheden er kommen for at sprede Løgnen«. Fra den Tid af blev han anseet for hele Arabiens religieuse Overhoved, og han traadte i Forbindelse med udenlandske Magter. Chosroes sønderrev hans Brev, og Propheten raabte: »Hans Kongerige skal sønderrives paa samme Maade«. Heraclius, Keiser i Constantinopel, optog hans Budskab bedre, men der udbrød dog Krig mellem Propheten og Grækerne i Syrien, som havde dræbt hans Sendebud. Krigen var kun af kort Varighed, men man skimtede allerede nu Muselmændenes fanatiske Kraft. Da Abu-Talebs Søn, Djafar, havde mistet begge Hænderne, omfattede han dog med sine lemlæstede Arme Muselmændenes Fane og modtog forfra to og halvtredsindstyve Saar. Der var en Tid, da Muhamed troede, at han maatte udholde en almindelig Verdenskrig; han iførte sig sin grønne Kjortel, hvilken Farve hans Efterfølgere endnu bære, og paa sit hvide Muldyr rykkede han ud i Spidsen for ti Tusinde Ryttere, tyve Tusinde Fodfolk og tolv Tusinde Kameler; men der viste sig ingen Fjende.

Arabernes Forening blev imidlertid iværksat, da Høv-

dingerne i Jemen og Mahrah og Fyrsterne af Hadramaut, Omán og Bahrein sluttede sig til ham. Disse Tilknytninger havde ganske sikkert i Almindelighed langt snarere en politisk end en religieus Charakteer, thi disse fjerne Stammer havde ikke havt Leilighed til at sætte sig ind i Enkelthederne af den nye Lære. Muhamedanismen havde ikke som Christendommen Forkyndere, der bragte dens Læresætninger vidt omkring; men i den religieuse Ligegyldighed, hvori næsten hele Arabien var nedsunket, hørte de fjerntboende Arabere Tale om en mægtig Høvding, der var fremtraadt i Hidjás og syntes at love hele Arabien en glimrende Fremtid; de skyndte sig da med at slutte sig til ham. Disse Omvendelser gik paa lidt nær lige saa hovedkulds for sig som Frankernes under Clodevig, og det er sikkert og vist, at der i de første Hære, som gik ud fra Arabien, fandtes mange Soldater, der næppe vidste, at Koranen var til. Iøvrigt var der ogsaa Strid, Modsigelser og fjendtlige Partier, og der fremstod falske Propheter, som formørkede Muhameds sidste Dage. Da han i nogle Maaneder havde været syg, drog han til de hellige Steder, ledsaget af hundrede og fjorten Tusinde Muselmænd, for at foretage den store Pilegrimsgang El-Haddj. Ved Tilbagekomsten til Medina mærkede han, at Døden nærmede sig, og han lod sig bære til Moskeen, fremsagde den offentlige Bøn og spurgte med høi Røst for Mængdens Aasyn, om han havde fornærmet Nogen, og om han skyldte Noget bort. En gammel Kone forlangte tre Drachmer, som han lod hende udbetale med Tak for, at hun havde krævet ham her paa Jorden og ikke i Himlen. Han døde den ottende Juni 632.

III. Koranen.

Koranen indeholder alle de Sætninger, der leiligheds-viis ere faldne af Prophetens Mund; de ere samlede efter Chalifen Abu-Bekers Befaling i en første Udgave og efter

Chalifen Omars i en anden. Manglen paa Sammenhæng og de talrige Modsigelser vise, paa hvilken Maade den er affattet. Den bestaaer af 714 Capitler eller Surater, inddeelte i Vers. Disse Vers, der indeholde alle den islamitiske Læres Forskrifter, ere af Muselmændene indskrevne paa Murene af deres Moskeer, paa deres Faner og Mindesmærker.

Det Charakteristiske for Koranen er en gjennemgaaende Simpelhed og en vis Tørhed og Mangel paa Phantasi. Man finder stærke Overdrivelser og kraftige Billeder fra Østerlandet, men i sparsomme og hurtige Træk, uden noget Spor af indisk Yppighed eller af de europæiske Folkeslags Rigdom paa Indbildningskraft. Dette viser sig endog i selve Grundlærdommen, der kun bestaaer af de faa Ord: »Der er kun een Gud, og Muhamed er hans Prophet!« Ved Siden af Allah, den eneste Gud og almægtige Skaber, stiller Koranen ingen lavere eller sideordnet Guddom; den tænker sig ikke i Allah nogen Fleerfoldighed af Personer og forkaster enhver Tanke om et Gudmenneske. Den antyder blot, at Gud har aabenbaret sig for Menneskene ved en Række Propheter, af hvilke Muhamed er den sidste og den, der slutter Rækken. De tidligere ere Adam, Noah, Abraham, Moses og Christus. Den lærer ogsaa om Engle som Sendebud mellem Gud og Propheterne. Muhamed erkjender, at Christus havde Evne til at gjøre Mirakler, og tilstaaer, at denne Evne er bleven ham selv negtet. De Vantroe sige: »Vi ville ikke troe paa Dig, naar Du ikke kan lade en Kilde med rindende Vand springe frem af Jorden, kan lade et Stykke af Himlen falde ned over os eller faae Gud og Englene til at bekræfte Dine Ord.» Han svarer: »Jeg er dog, Gud skee Lov, noget Andet end et Menneske og en Apostel.«

Koranen indrømmer Sjælens Udødelighed uden at vove at bestemme dens Natur: »Sjælen er en Ting, som kun Gud kan ransage. Det er faldet i Menneskets Lod kun

at have en meget ringe Grad af Viden«. Den lærer ogsaa Legemets Opstandelse og denne Deel af vort Væsens Deelagtighed i et tilkommende Livs Glæder og Sorger. Munkir og Nebir, sorte Engle med blaae Øine, forhøre de Døde; Gabriel veier deres Handlinger paa en Vægtskaal, der er stor nok til at rumme Himlen og Jorden. De Opstandne føres hen til Broen Al-Sirat, der er snevrere end et Haar og tyndere end Æggen af et Sværd. De Skyldige kunne ikke komme over den, men styrte ned i Helvede, som udstrækker sig under dem, og hvor de paa Fødderne have Jernskoe, der bringe deres Hoveder i Kog som store Kjedler. De sande Troende springe over Afgrunden med Lynets Fart og beboe Haverne i den syvende Himmel eller Paradiset. Dèr finde de eviggrønne Skove, Bygninger af Perlemoder, Rubiner og andre ædle Stene, klart Vand i Kar af Rav, Diamanter og Smagrader, prægtige Silketæpper, Blomster, Røgelser, udsøgte Retter og evig unge sortøiede Piger. Saaledes er det sandselige Paradiis, som Muhamed lover de Rettroende, men han sætter dog de aandelige Glæder høiere. »Den, Gud elsker høiest, skal skue hans Ansigt Morgen og Aften, og denne Lykke overgaaer lige saa meget alle sandselige Glæder, som Verdenshavet har Fortrin for Dugdraaben.»

Denne Lære om Straffe og Belønning i det evige Liv forudsætter vistnok Menneskets frie Villie, da Gud ikke kan belønne eller straffe Den, der ikke kan have frit Valg mellem det Gode og det Onde. Muhamed fremsætter imidlertid alligevel Læren om Forudbestemmelsen, der aldeles tilintetgjør denne Frihed, idet den lærer, at Mennesket fra Evighed af er bestemt til det Gode eller til det Onde. Men denne Tro var ham en mægtig Forbundsfælle. Hvorfor skulde man undflye Farer og Død, naar Menneskets Skjæbne var forudbestemt ved en ufravigelig Villie? Derfor ilede Muselmanden, dreven af sin Lidenskab, som han kaldte Guds Aand, løs paa Fjenden, frem til Seir, til Verdens

Erobring, ligesom han den Dag idag, da han har mistet sin krigerske Begeistring, sidder rolig og hengiven i sin Skjæbne ligeoverfor Ilden, der fortærer hans Byer, for Pesten, der bortriver hans Folk, og for den christelige Civilisation, der vilde omstyrte hans Rige, dersom det ikke stemmede overeens med dens Fordeel at opretholde det.

Ligesom Jødernes er Arabernes religieuse Lov tillige en borgerlig Lov, og Koranen er paa samme Tid deres hellige Bog og deres Lovsamling. Muhamed forandrede de arabiske Familieforhold. Han forbedrede Qvindens Kaar ved at give Døttrene, der før havde været arveløse, halv Arveret mod Brødrene. Han hævdede Ægtemandens Myndighed, men bød ham at være en omhyggelig Forsvarer for Qvinden. Han lod vel Fleerkoneriet bestaae for ikke at støde an mod de østerlandske Sæder; men han fremstillede det som en roesværdig Handling at nøies med een Hustru. Qvinden er ophøiet som Moder: Sønnen arver Paradiset ved sin Moders Fødder. Barnet er beskyttet, og Koranen forbyder den afskyelige Skik at begrave Døttrene levende. Han byder rigtignok ikke Slaveriets Afskaffelse, men han fastsætter Herrernes Forpligtelser ligeoverfor deres Trælle og fremstiller Frigivelse som en Gud behagelig Handling. Koranen sætter haarde Straffe for Tyveri, Aager, Bedrageri og Meeneed og befaler at give Almisse.

Muhamed fastsatte alvorlige Regler for Gudsdyrkelsen, saaledes Fasten Rhamadan, Iagttagelsen af de fire hellige Maaneder, en gammel Sædvane, der ved en Slags Gudsfred ophævede Fjendtligheder mellem de Troende indbyrdes, den store aarlige Pilegrimsreise til Byen Mekka, som Muhamed havde gjort til Hovedsædet for den nye Gudsdyrkelse, for ikke at bryde overtvert med Arabernes Sædvaner, men derimod ved en vis Føielighed at vinde dem for Islam, og endelig de fem daglige Bønner, der vare en temmelig besværlig Pligt, hvorfor den falske Prophet Moseilama drog Mange over til sin Lære ved at fritage for den ene af disse Bønner. Renselsen

enten med Vand eller i Mangel deraf med Ørkenens fine Sand, Omskjærelsen og Afholdelsen fra Viin og Svinekjød, Forholdsregler af Sundhedshensyn, ere ligeledes foreskrevne i Koranen.

De Troende ere alle Brødre, siger Muhamed, men alle Vantroe ere Fjender. Der er imidlertid en Hovedforskjel mellem Christne, Jøder og i det Hele taget alle de Vantroe, der troe paa en eneste Gud og paa en yderste Dommedag, og Afgudsdyrkere, Frafaldne og Schismatikere. Med Hensyn til de Første var det tilstrækkeligt ikke at forbinde sig med dem ved Blodets Baand, og de skulde ikke bekæmpes, medmindre de selv udæskede til Kamp. De Øvrige var det enhver god Muselmands Pligt at angribe, forfølge og dræbe, naar de ikke vilde antage Prophetens Tro. »Troende! Forener Eder ikke med de Christne og Jøderne. Vee den Muselsmand, der hellere bliver ved sin Arne end gaaer i Kamp; han vil ikke undgaae Døden; thi hans Livs Maal er bestemt. Vilde han vel frygte den hidsige Kamp? Helvede er mere brændende end Sommerens Hede. Skulde han tænke paa at flygte? Paradiset er foran os, bag os Helvedes Flammer.«

Disse Lærdomme, Løfter og Trusler vare mægtige Drivfjedre, der slyngede Araberne med Sværdet i Haanden frem i alle Retninger til Kamp og Seir.

IV. Arabernes Civilisation.

Efter en saa godt som uafbrudt hundredaarig Erobringskrig, i hvilken Araberne med uimodstaaelig fanatisk Tapperhed overvandt enhver Modstand, adløde endelig Arabien, Syrien, Persien, en stor Deel af Indien, Ægypten, Nordafrika og Spanien de Troendes Behersker, og medens Størstedelen af Europa var nedsænket i Barbariets Mørke, der kun blev gjennembrudt af matte Lysglimt, overstraalede et glimrende Lysskjær af Literatur, Philosophi, Videnskab,

Kunst og Industri alle Islamismens Hovedstæder: Bagdad, Balsorah, Samarkand, Damascus, Kairwan, Fez, Granada og Cordova, der vare lige saa mange store Midtpunkter for dette aandelige Liv.

Før Araberne traadte ud af deres Halvø, havde de, som vi have seet, en poetisk Literatur, der fandt sit Udtryk i forskjellige Dialecter, den homeritiske eller himyaritiske i Jemen og den koreischitiske i Hidjás. Den sidste, der fik Fasthed ved Muhamed, blev den fremherskende, og den har bevaret sig i sin Reenhed til vore Dage som de Lærdes og Religionens Sprog eller det egentlig Arabiske, uagtet de mange Forandringer, den har undergaaet som det almindelige Folkesprog ved de forskjellige underkastede Folkeslags og alle de henrundne Aarhundreders Indflydelse. Dette Sprogs Rigdom var i visse Henseender vidunderlig. For at udtrykke de Gjenstande, som Ørkenen uden Ophør fremstillede for deres Blik fra alle deres forskjellige Standpunkter og i alle forskjellige Situationer aabnede en uudtømmelig Synonymik sine Skatte for de arabiske Digtere. De rose sig af at have firsindstyve forskjellige Ord til at betegne Honning, to Hundrede for Slangen, fem Hundrede for Løven, Tusinde for Kamelen, ligesaa mange for Sværdet og indtil fire Tusinde til at gjengive Begrebet Ulykke. En vidunderlig Hukommelse var nødvendig for at kunne bruge en saadan Mængde af Ord.

En lignende Hukommelse havde de arabiske Rhapsoder (Raviaerne); en af dem ved Navn Hammad tilbød en Dag Chalifen Valid at fremsige hundrede Kassideer (Digte fra tyve til hundrede Vers) i Rad med hvert Riim dannet efter et Bogstav i Alphabetet, og den berømte Tilhører blev hurtigere træt end den utrættelige Forelæser.

I Begyndelsen vare Araberne indskrænkede til denne lyriske Literatur, men siden udvidede deres Aands Synskreds sig med deres Erobringer, da de ved disse kom i Samqvem med Folk, der havde overfloiet dem i Civilisation.

Ved Berøringen med Perserne, de græciserede Ægyptere og med selve Grækerne i Constantinopel naaede de den rige aandelige Udvikling, i hvilken de dog snarere spillede en fortolkende end en skabende Rolle.

Fra de sidste Forgreninger af den alexandrinske Skole modtoge de Aristoteles og gave sig med en vidunderlig Iver til at fortolke hans store philosophiske Værker. Al-Kindi, der betragtes som Philosophiens Fader hos Araberne, og som underviste i Bagdad i det niende Aarhundrede, holdt Forelæsninger over Aristoteles's Theorier. Al-Farabi, der ligeledes hørte til Skolen i Bagdad, skrev tresindstyve Afhandlinger over Aristoteles' Værker. Uheldigviis læste de ikke de græske Philosophers Værker i Grundsproget, men i syriske Oversættelser, som de selv atter oversatte. Da de altsaa senere overførte dem til de Christne, der blot kjendte dem fra Araberne og uddroge deres Scholastik deraf, modtoge hine dem endnu mere forvanskede, da de vare nødte til atter selv at oversætte dem fra Arabisk.

Hvad Aristoteles angaaer, reiste Araberne de evige Stridigheder om de store philosophiske Spørgsmaal. Avicenna (død 1037) fremstillede Gud som et Væsen, der ubevægeligt sad i Naturens Midtpunkt og næppe nok virkede derpaa; efter Andre var denne Lærer Pantheist. Gazali nærmede sig derimod, efter at have gjennemløbet alle Systemer, til Skepticismen og derpaa til Sophiernes, de indiske Dandseres Mysticisme og skrev sin Bog om Philosophernes Ødelæggelse.

Den Opbrusning, som disse Disputer foraarsagede, fremkaldte i Islamismen en Mængde Secter. Den, der meest var paavirket af Philosophiens Aand, var Motazeliternes, hvilke paa en Maade vare Islamismens Protestanter og gave den menneskelige Fornuft et vidt Spillerum; denne Sect blev beskyttet af nogle af de abbasidiske Chalifer og fandt især Opmuntring hos Al-Mamun, der var opdraget af den persiske Familie Barmekiderne. Andre, der gik i den samme

Tankestrøm som Gazali, stiftede Kamathernes, Fatimidernes, Ismailiternes, Drusernes og Haschischinernes vantroe og fanatiske Secter, der spille en saa mørk Rolle i Historien.

Medens denne Begrebs- og Troesforvirring herskede i Chalifatet i Østen, hævede Philosophiens Studium sig i Vesten med Ibu-Badja og Ibu-Tophael, der skrev den mærkværdige psychologiske Roman »Autodidacten«, hvori han skildrer et Barn, der i sin spæde Barndom er bleven kastet ind paa en øde Ø, er voxet op dèr og ganske paa egen Haand kommen til Erkjendelse ikke alene af den legemlige Natur, men endog af den aandelige Natur og Gud. Denne Philosophi bragtes især til Blomstring i det tolvte Aarhundrede af Averrhoes, der i Middelalderen vandt saa stor Berømmelse, fordi de christne Lærde navnlig gjennem ham gjorde Bekjendtskab med Aristoteles' Værker. Araberne vare mere heldige i de exacte Videnskaber, og derfor kunde de takke de Lærde, som Chaliferne, navnlig den anden Abbasside, Al-Mansor, kaldte fra Constantinopel. Allerede i den første Halvdeel af det niende Aarhundrede maalte to Astronomer i Bagdad en Meridiangrad. Snart blev Euclides fortolket, Ptolemæus' Tabeller rettede, Dyrekredsens Heldning nøiagtigere beregnet, Jevndøgnsforholdene og Forskjellen mellem Solaaret og Calenderaaret nøiere bestemte, nye Instrumenter opfundne osv.; alle disse Beregninger og Opfindelser viste Arabernes Anlæg for de exacte Videnskaber, og Samarkand havde længe før Europa et beundringsværdigt Observatorium. Det er imidlertid en Vildfarelse, naar man tillægger Araberne Opfindelsen af Algebra og af de saakaldte arabiske Taltegn, som vi bruge; thi det Samme er Tilfældet med disse vigtige Redskaber for vore Mathematikere som med Aristoteles's Philosophi: Araberne have blot overført dem til Europa efterat have fundet dem i den lærde Skole i Alexandria. Maaskee have vi ad samme Vei fra dem Compasset og Krudtet, som de laante fra Chineserne. Europa skylder dem ligeledes Lærredspapiret, hvilken Op-

findelse bragte Prisen paa Haandskrifter til at synke og gjorde Bogtrykkerkunstens gavnlige Virkninger mere mærkelige og hurtige, da denne beundringsværdige Opfindelse blev gjort.

Araberne havde deres Styrke i Lægevidenskaben. De studerede ogsaa i denne Henseende Grækerne, hvorom Averrhoes's talrige Afhandlinger vidne. De fleste af deres store Philosopher vare tillige dygtige Læger som Avicenna og Averrhoes, hvem vi nylig have nævnet. De arabiske Lægers Ry var saa stort, at en Konge af Castilien, der led af Vatersot, ønskede at lade sig behandle i Cordova og fik af den høflige Chalif Tilladelse til at besøge sine Fjender for at gjenvinde sin Sundhed. De have lært os Destillationen og Brugen af Rhabarber, de have først fundet Alcohol og mange nye Lægemidler, Brugen af Manna, Sennesblade, Campher, Moscus, Sirup og mange andre Lægemidler.

En af de Videnskaber, der skylder Araberne meest, er Geographien. Deres uhyre Erobringer, deres Smag for eventyrlige Reiser og Nødvendigheden af Pilegrimsvandringer skaffede dem en nøiagtig Kundskab om mange fjerne Lande, som Europæerne aldrig havde besøgt, eller som de havde glemt. I denne Retning staae Abulfeda og Masudi i første Række og fremfor Alle Edrisi, der blev kaldt til den sicilianske Konge Rogers Hof og dèr forfattede sit berømte Værk, der fører Titelen: »En Mands Tidsfordriv, der er begjærlig efter at lære alle Verdens Egne at kjende.«

Hvad Historien angaaer, nævner man Masudis, Makrisis og Abulfedas Aarbøger; men de arabiske Historieskrivere havde hverken Critik eller Analyse og fjernede sig af den Grund sjeldent fra Krønikens Tørhed.

Af Kunsterne dyrkede Araberne blot Bygningskunsten, da deres religieuse Lov forbød dem at fremstille den menneskelige Skikkelse, hvorfor de vare udelukkede fra Maler- og Billedhuggerkunsten. Paa Grund af dette Forbud havde

deres Bygningskunst en særegen Charakteer, endskjøndt de ikke have viist stor Opfindelsesevne i denne Retning, da deres mere end halvcirkelformige Bue, der bæres af Søiler, er et Laan fra den byzantiske Bygningskunst. Det Særegne for dem er deres Arabesker, som de anbragte til Pryd istedenfor malede og afbildede Figurer. Det var i Begyndelsen Indskrifter, der udtrykte en bestemt Tanke; men senere forsvandt Meningen, og Arabeskerne bleve blot Forbindelser af Linier, der vare laante fra de arabiske Bogstaver, som ere vidunderlig skikkede til at danne de rige Mønstre, der findes paa Østerlandets Tæpper og Tøier. Hvad den Paastand angaaer, at den gothiske Bygningskunst skulde stamme fra Araberne, da vide vi nu, at den er aldeles ugrundet. Det, der charakteriserede den arabiske Architektur, var Pragt og Glimmer i Bygningernes Indre og en Overflødighed af Bassiner, Springvand, Guld og kostbare Stene, som de hentede fra Østerland og fra Minerne i det sydlige Spanien. Et af de pragtfuldeste Mindesmærker af den Art var den berømte Moskee i Cordova, som Abderrhaman den Første, Stifteren af det spanske Chalifat, havde bygget, med dens fire Tusinde og syv Hundrede Lamper. En anden, ikke mindre glimrende Bygning var Paladset Al-Zehra (Blomsten), som Abderrhaman den Anden lod bygge paa Bredden af Guad-al-Qvivir til en af sine Elskerinder, og hvor der sprang et Springvand af Qviksølv, som faldt ned i en Muslingeskal af Porphyr. I Granada kan man endnu beundre Alhambra, der paa een Gang er Palads og Fæstning, og hvoraf flere Dele, som den saakaldte Løvegaard, ere Mønstre paa architektonisk Smag og Rigdom.

Araberne have gjennem alle Tider havt Lyst til Handelen, og da deres Rige strakte sig fra Pyrenæerne til Himalaya, vare de naturligviis Verdens første Handelsfolk. — Ingen forstaaer som disse Ørkenens Sønner at holde tilraade med Vandet under deres brændende Sol. Den Vandingsmaade, som de brugte, og som man endnu anvender i

Valencia, denne Spaniens Have, kunde tjene vore Agerdyrkere til en gavnlig Lære. Dertil kommer endelig, at de efterat have faaet Indpas i de store romerske Byer, lagde sig efter Kunstflidsarbeider og snart bleve de dygtigste Haandværkere. Vaabenfabrikerne i Toledo, Silkemanufacturerne i Granada, Klædefabrikerne i Cuenza, de corduanske Harnisk-, Sadel- og Læderfabriker stode i stort Ry over hele Europa, og disse Haandværksfrembringelser solgte de Vantroe til Europæerne for høie Priser. Det var især Spanien, der i Chalifatets første Aarhundreder blomstrede i alle Retninger, og det var meget tæt befolket. Cordova havde to Hundrede Tusinde Huse, sex Hundrede Moskeer, halvtredsindstyve Hospitaler, firsindstyve offentlige Skoler, ni Hundrede offentlige Blade og en Million Indbyggere.

Vi have nu kortelig givet en Fremstilling af den Civilisation, som Araberne udbredte fra Tajos til Indus's Bredder; den var blændende, men skrøbelig, medens Europas udviklede sig mere langsomt, men til Gjengjæld efter mange Omvæltninger og mange mørke Tider opnaaede den lange Varighed, der er enhver besværlig og tung Fremvæxt forbeholdt.

CHR. RAMSGAARD.

Normanniske Sagn om Richard den Uforfærdede.*)

Der er ganske vist faa af de sagnagtige Helteskikkelser, om hvem Erindringen endnu lever i saa godt som alle europæiske Folkeslags Traditioner, der i den Grad have været udsatte for de middelalderlige Forfatteres overtroiske og phantastiske Overdrivelser som Richard den Uforfærdede, der snart kaldes Robert Djævlens Søn, snart hans Broder, og som skal have vundet sit berømmelige Tilnavn ved de vidunderlige Kampe og Eventyr med jordiske og infernalske Magter, paa hvilke hans Liv var saa rigt. Sagnene om ham give et træffende Billede af den normanniske Almues Tænkemaade og overtroiske Forestillinger ved Enden af det tiende Aarhundrede; den er fuld af ridderlige Bedrifter, romantiske Kjærlighedseventyr, natlige Kampe med Spøgelser, onde Aander, ja med Satan selv, og skjøndt der vel kun bør indrømmes saadanne sagnagtige Fortællinger en begrændset Plads i et historisk Tidsskrift, kan det dog vel nok forsvares at gjøre Læserne bekjendte med nogle af de mærkeligste Træk i hiin normanniske Nationalhelts Liv. Flere af dem ere fulde af Overtro og Romantik, medens andre uagtet deres eventyrlige Tilsnit synes at hvile paa bestemte historiske Kjendsgjerninger.

En Nat red Hertug Richard saaledes over en mørk Slette og kom til Ruinerne af et Kloster, der var bygget paa en Plads, hvor fordum et hedensk Tempel havde staaet. Him-

---

*) Chroniques normandes. Revue Contemporaine. April 1869.

len var mørk, Vinden hylede en tungsindig Klagesang over Ruinerne og bøiede et hundredaarigt Taxtræ, der stod midt paa den øde Kirkegaard. I Taxtræets Halvskygge opdagede Richard de phantastiske Omrids af et gammelt Capel, og da han var ligesaa from som tapper og aldrig red forbi en Kirke uden at forrette sin Andagt, steg han af Hesten, der fnyste og skjælvede som greben af en hemmelig Rædsel, og nærmede sig Capellets Indgang. Han maatte bane sig Vei over sunkne Grave, Levninger af Tømmer og Muursteen og krybende Slyngplanter, som hvert Øieblik standsede hans Fod; det vilde have været ham umuligt at finde Alteret, dersom ikke en Straale af Maanen pludseligt var brudt igjennem de mørke Skyer og havde kastet et usikkert Lys ind i Kirkens Skib, netop som Hertugen tørnede imod en Gjenstand, der stod i Capellets midterste Gang.

Det var en hæslig Liigkiste, der stod paa et Par halvraadne Skamler; et sort, laset Klæde bedækkede Kisten saa slet, at man gjennem Fjælenes Revner kunde see Ligets blaahvide Fødder og Ansigt, og Bloddraaber dryppede fra Kisten ned paa Fliserne, hvor de dannede en væmmelig Blodpøl. Richard gik imidlertid frygtløs forbi op til Alteret, aftog sine Handsker, som han lagde paa Altertrinene, og forrettede sin Andagt. Derpaa stod han atter op og vilde gaae. Men da han nærmede sig Kisten, lod en forfærdelig Støi sig høre; Liigklædet blev løftet som af en usynlig Haand, Brædderne knagede og skiltes ad, og Liget, der var indhyllet i et blodigt Liigklæde, anstrengte sig for at reise sig fra sit Leie.

»Tilbage!« raabte Richard bydende. »De Døde tilhøre Graven; bliv liggende; jeg vil bede for Dig!«

Den Døde syntes ved denne Befaling og dette Løfte at blive roligere; men da Hertugen vendte sig for igjen at gaae op til Alteret, reiste Spøgelset sig atter og sprang ud af Kisten.

»Tilbage, Fordømte!« raabte Richard paany; men denne

Gang blev hans Befaling besvaret med en vild Latter; Spøgelset stillede sig i Veien for ham, greb ham med sine hæslige Arme og vilde klemme ham ihjel. Richard henvendte en Bøn til den Allerhøieste, trak sit gode Sværd, og efter en haardnakket Kamp, i hvilken Spøgelset syntes at favne ham med hundrede Arme, styrtede det endelig med et forfærdeligt Brøl til Jorden, men greb i det Samme en stor Metalcandelaber, reiste sig lidt og slyngede den med en djævelsk Kraft imod Hertugens Hoved. Som ved et Mirakel undgik denne at blive ramt, og Candelabren fløi imod Muren, som den gjennembrød; men Vampyren var udmattet; den kastede sig ned mellem de sønderbrudte Levninger af Liigkisten og rørte sig ikke mere.

Richard, som ikke et Øieblik havde mistet sin Ro under denne Kamp, stak atter Sværdet i Balgen, gik ud af Capellet og løste sin Hest. Da erindrede han, at han havde glemt sine Handsker, og uden at betænke sig et Øieblik gik han atter ind i Capellet, passerede forbi Kisten, idet han kastede et Blik paa det blødende Liig, tog sine Handsker og forlod Stedet uden at blive yderligere foruroliget.*) Uhyret var overvundet, og en Krønikeskriver beretter, at Richard havde hugget det i to Stykker. For imidlertid ikke oftere at falde i slige Baghold befalede Greven, at der hos ethvert Liig skulde brænde Lys og stilles Vagt. Førend den Tid synes det, som om man blot uden Videre henstillede Ligene i Kirkerne førend Begravelsen.

Denne religieuse eller snarere ceremonielle Institution er forøvrigt ikke den eneste, som tillægges Richard den Uforfærdede. Adskillige Krønikeskrivere berette, at det er ham, som først har paabudt at feire »den hellige Jomfrues Undfangelsesfest«, der igjennem flere Aarhundreder blev kaldet »den normanniske Fest«. De Omstændigheder, som ere forbundne med Indstiftelsen af denne Fest, ere endnu mærke-

*) Øhlenschlæger har i Digtet „Richard den Uforfærdede“ benyttet dette Sagn.

ligere end de ovenfor meddeelte, og den normanniske Hertug maa have havt et høit Ry paa sig for Retfærdighed og Billighed, eftersom han i denne Sag havde den Ære at blive kaldet til Voldgiftsmand i en Strid mellem en Engel og en Djævel. Sagnet derom lyder saaledes:

Fristeren, for hvem Intet er helligt, fik en Gang Lyst til at forsøge sine Kræfter paa en Munk fra den hellige Owens Abbedi i Rouen. Foretagendet var saameget voveligere, som Munken var et heelt Dydsmønster, en fuldendt Christen, et sandt Reenhedens Kar. Men Satan holder af Vanskeligheder; det er som den normanniske Krønikeskriver siger:

. . . De tant come home plus vaut,
de tant plus déable l'assaut*) —,

og Begjærlighedens Dæmon greb den fromme Munk. En Dag, medens han besørgede sin Tjeneste i den hellige Owen's Klosterkirke, bemærkede han nede i Skibet en Dame af en saa henrivende Skjønhed, at det var ham umuligt at undlade at begynde en Samtale med hende. Han blev dødelig forelsket, og Damen, der var af et elskværdigt Gemyt — de fromme Sjæle ere altid de ømmeste —, lod sig røre af en saa brændende Kjærlighed, og stolt af at have overvundet den hidtil uovervindelige Munk tilstod hun ham en Sammenkomst den følgende Nat. O, hvilke fortræffelige Hjælpetropper har Satan ikke i Evadøttrene? Nok er det; da Natten kom og hele Klosteret laa i den dybeste Søvn, listede den forelskede Sacristan sig udenfor og rettede sine Skridt mod den Skjønnes Bolig. Imidlertid var han alt Andet end rolig; det er det første Skridt, som er det vanskeligste, og man bryder ikke saa let med sin hele Fortid og de Grundsætninger, man i hele sit Liv baade har fulgt og indprentet Andre; Munken vedblev derfor paa hele Veien, ligesom for at gaae paa Accord med sin Samvittighed, at fremsige en Mængde Bønner til den hellige Jomfru. Natten var kulsort; ikke en Stjerne lyste

*) Jo mere fortjenstfuldt et Menneske er, desto mere frister Satan ham.

for ham, og da han skulde passere en smal Bro, der førte over Floden Robec, gled hans Fod, han blev indviklet i sin Kappe, faldt med Hovedet nedad og druknede. Øieblikkelig ilede Satan til; han havde hele Tiden holdt sig i Nærheden, og da han nu saae, at Alt var gaaet efter Ønske, troede han sig berettiget til at tage den stakkels Munks Sjæl.

Men pludselig reiste en Cherub sig fra den anden Side af Floden og protesterede mod dette Rov.

»Denne Sjæl tilhører mig,« sagde den Onde, »jeg har grebet den i en Hovedsynd.«

»Paa ingen Maade,« svarede Engelen, »Synden var ikke fuldbyrdet.«

»Som god Theolog bør Du vide, at Hensigten tages for Gjerningen,« sagde Satan belærende.

»Du faaer nu ikke denne Sjæl,« svarede Modstanderen; »den tilhørte en Troende, som lige indtil dette Øieblik har levet som et godt Menneske, og som indtil sin sidste Stund læste sine Bønner til den hellige Jomfru. Ingen kan vide, om han ikke alligevel ved hendes Hjælp havde kunnet modstaae Fristelsen, førend det kom til Gjerning.«

For at gjøre Ende paa denne Disput, der kunde have trukket længe ud, bleve de stridende Parter enige om at tilkalde en Voldgiftsmand, og de fandt Ingen mere værdig end Hertug Richard. Han undslog sig heller ikke, men hørte med lige stor Opmærksomhed paa Englens seraphiske Grunde og paa Satans pharisæiske Argumenter. Da han havde betænkt sig lidt, afgav han følgende, Salomon værdige Kjendelse:

»Man skal atter bringe Sjælen tilbage i Munkens Legeme og sætte den gode Mand paa Broen, paa samme Sted og i samme Stilling, som han indtog i det Øieblik, han faldt. Dersom han fortsætter sin Vei for at gaae til sin Elskede, tilhører hans Sjæl Satan, men dersom han gaaer tilbage, da tilhører Sjælen Dig, fromme Cherub!»

Cheruben modtog med Glæde denne Kjendelse, og Satan syntes ogsaa at være godt fornøiet med den; thi han smiilte

paa sin Maneer. Men hans Ansigt fortrak sig pludselig; thi aldrig saasnart var den stakkels Sacristan kommen op paa Broen igjen, førend han i en Fart vendte om og løb tilbage til sit Abbedi, som om han havde traadt paa en Slange.

Richard begav sig den næste Dag til den hellige Owens Abbedi og spurgte efter Sacristanen. Denne kom strax, ganske angerfuld og endnu ganske vaad efter sit natlige Eventyr. Han kastede sig ned foran Fyrsten og forsøgte hverken at skjule eller undskylde sit Feiltrin og de Følger, det nær havde draget efter sig. Han slog sig for Brystet og bad saa ydmygt om Tilgivelse, at Richard sagde til ham: »Gode Munk, gaae bort i Fred og kom ikke mere paa Broen!« — Ord, som senere i lang Tid bleve et normannisk Mundheld. Munken holdt, hvad han lovede; han fordoblede sin Fromhed, blev atter sine Ordensbrødres Mønster, og hans Sjæl kom aldrig i Satans Vold.

Den Onde blev naturligviis rasende opbragt paa Hertugen, som havde frarevet ham hans Bytte, og hans Had blev ikke formindsket ved, at Richard paa Grund af det skete Mirakel, der aabenbart alene kunde tilskrives den hellige Jomfru, indstiftede en Fest for hendes Undfangelse.

Satan hævnede sig paa en temmelig usædvanlig Maade. Den Djævel, som navnlig var sat ud paa Richard, men som sidste Gang kun havde havt saa ringe Lykke med sig, hed Brundemor og havde i Helvede maattet døie saamange Spottegloser over sit Uheld, at han tilsidst havde svoret, ikke at ville vende tilbage til sine Kammerater, førend han kunde medbringe Richards Sjæl. Hele det infernalske Raad billigede denne Beslutning, og man var længselsfuld efter at see, hvorledes Brundemor vilde slippe derfra. En Dag, da Hertugen red i Skoven, hørte han Skrig som af et nyfødt Barn. Dets Opholdssted kunde han ikke opdage, thi Lyden kom hverken fra Græsset, fra Buskene eller det omgivende Tornkrat. Endelig saae han et Svøbelse-Barn i et af de høieste Træer i Skoven. Hvem kunde have sat det der?

Maaskee var det faldet ned fra Himlen! Den gode Fyrste anstillede ikke lange Betragtninger i den Anledning; han lagde sine Vaaben og sin Kappe fra sig, steg op i Træet og bragte snart den Lille velbeholden til Jorden. Han overleverede Barnet til den nærmest boende Skovfogeds Kone, der sørgede for den Spædes Fornødenheder og erklærede, at det var den smukkeste lille Pige, hun nogensinde havde seet.

»Godt!« svarede Richard, »opdrag hende og vogt hende omhyggeligt; jeg skal nok bestride Udgifterne, thi hun maa Intet mangle; men lad Ingen faae at vide, hvorfra hun stammer, eller at jeg nærer Interesse for hende.«

Skovfogdens Kone var meget taus og røbede ikke Hemmeligheden, hvilket sagtens kom deraf, at hun levede i de store Skove og aldrig saae et Menneske. Hun fulgte Hertugens Forskrifter nøiagtigt, og Richard vaagede selv over sin Myndling, der mærkværdig hurtigt tiltog i Kræfter, Skjønhed, Forstand og — Ondskab. Hun plagede sine Pleieforældre gyseligt med alle sine slemme Streger, men da hun var saa indtagende, og Fyrsten holdt saa meget af hende, klagede de aldrig; tvertimod roste de hende hver Gang, han spurgte om hendes Opførsel. Det var da intet Under, at Richard lidt efter lidt nærede ømmere og ømmere Følelser for sin Myndling, og da han netop havde faaet Fred med sine Fjender, og Landets høie Herrer opfordrede ham til at gifte sig, for at hans Stamme ikke skulde uddøe, sagde han til dem:

»Tak for Eders Raad, mine kjære Herrer; jeg følger det gjerne, men paa den Betingelse, at I ville lade mig vælge en Brud efter mit eget Sind.« Og nu fortalte han de forsamlede Herrer Begivenheden med Barnet i Skoven og skildrede dem den unge Piges Skjønhed og Elskværdighed med saa levende Farver, at de Alle som Een opfordrede ham til at gifte sig med hende. Bryllupet stod i Rouen; Erkebispen holdt Talen og viede Fyrsteparret, som det sig hør og bør. Forsaavidt var Alting

i Orden: Brundemor havde gjennemført sin skarpsindige Plan at gifte sig med sin Fjende og blev tiljublet Bifald af det infernalske Raad; men — besynderligt nok — Richard forstod ved sin Overlegenhed og sine udmærkede Egenskaber fuldstændig at beherske sin dæmoniske Hustru, og han levede i syv Aar med hende saa godt, at deres Samliv blev et Exempel for alle deres Undersaatter. Men Syvtallet er skjæbnesvangert, og ved Enden af dette Antal Aar randt det Brundemor i Hu, at hun havde en anden Mission end at spille den fornemme Dame ved det normanniske Hof.

En skjøn Dag lod hun, som om hun var syg, og efter at have ladet kalde paa sin Ægtefælle, der blev meget bedrøvet over at være Vidne til hendes Lidelser, betroede hun ham med sin meest rørende Stemme, at hendes Dage vare talte, og bad ham om at udføre hendes sidste Villie.«

»Jeg sætter min Ære i Pant paa, at, hvad Du ønsker, skal skee,« svarede den nedbøiede Richard.

»Nuvel,« vedblev Brundemor, »jeg beder om at maatte blive begravet paa det Sted, hvor jeg begyndte at leve. I Skoven, hvor Du fandt mig, ligger et Capel; naar jeg har draget mit sidste Suk, kjære Herre, saa lad mig strax blive ført derhen og viis mig den Naade selv at holde Nattevagt over mig uden noget Følge; lad det være vort sidste Møde, saa vil min Sjæl være tilfreds.«

»Dersom jeg skal miste Dig, og dersom den Sygdom, som piner Dig, og for hvilken jeg endnu haaber, at Du vil blive helbredet, skal gjøre Ende paa dit Liv, saa far hen i Fred, min Elskede; jeg vil selv holde Vagt hos Dig, og mit eneste Følge skal være en af mine Riddere.«

Saasnart Brundemor havde faaet dette Løfte, gav hun sig til at jamre forfærdeligt og klagede over ulidelige Smerter. Lægernes Anstrengelser vare forgjæves, og tilsidst opgav Hertuginden med et høit Skrig tilsyneladende Aanden.

Uagtet sin Fortvivlelse glemte Richard ikke sit Løfte. Han befalede, at Liget skulde begraves med al Hæder, og

fulgt af en stor Skare, i Spidsen for hvilken Erkebispen gik, blev Brundemor bragt til Capellet i Skoven. Da Bønnerne vare læste, lod man om Aftenen Hertugen og Ridderen være alene med Liget. Kirken var glimrende oplyst, men efter at have bedet og vaaget nogle Timer, følte Richard og hans Ledsager sig grebne af en uimodstaaelig Lyst til at sove. Næppe havde imidlertid Timeglasset viist Midnat, førend det i Kisten indesluttede Legeme strakte sig med en saa voldsom Kraft, at Fjælene knagede.

»Ved den hellige Jomfrues Undfangelse, hvad skal dette sige?« raabte Richard og drog sit Sværd.

»Har Deres ædle Frue i Sinde at staae op af Graven?« mumlede Ridderen blegnende, uagtet han var en af de Allermodigste.

Et frygteligt Brøl lød under Liigklædet, og den hensovede Hertuginde reiste sig paa sit Leie.

»Det er mig, Hr. Hertug; gjør jeg Dem forskrækket?«

»Richard kjender ikke til Frygt;« svarede denne stolt, men han er mistænksom overfor onde Aander. Siig: Har jeg ikke seet Dig død, da jeg lod Dig lægge i denne Kiste?«

»Jeg sov kun, Herre . . . men jeg lider endnu, ak, jeg lider; min Gane er tør, mit Hoved brænder — Vand, Herre, Vand!«

Ved Udkanten af Skoven var der en Kilde. Richard, der blev bevæget ved denne Stemme, som i saa mange Aar havde fortryllet ham, ilede til Vandstedet. Men han var endnu ikke kommen derhen, førend et nyt Skrig, og denne Gang et menneskeligt, lød gjennem Skoven. Han ilede hurtigt tilbage til Capellet; men der var ikke en Lyd at høre, ikke et Lys at see. Han snublede over et Legeme; det var Ridderen, der i hans Fraværelse var bleven qvalt af den onde Aand. Han følte ned i Liigkisten — den var tom! og da han nu ikke længere tvivlede om, at han var falden i en Snare, tog han sin Vens døde Legeme op, lagde det i Kisten og tilbragte hele Natten ved Siden af den i

Bøn. Da Følget tillige med Ærkebispen den næste Morgen kom tilbage for at fuldende Begravelsesceremonierne, fortalte han dem sit vidunderlige Eventyr og viste sig utrøstelig over Ridderens Død. Ærkebispen søgte at berolige ham, forsikkrede, at Natten af Skaberen var bestemt for de onde Aanders Virksomhed, og sagde, at ingen god Christen burde gaae Mørket imøde uden at være forsynet med en eller anden Talisman.

Richard lovede nu, at han ikke vilde gifte sig i syv Aar, og for bedre at kunne holde sit Løfte indesluttede han sig i Abbediet Fécamp, som han selv havde grundet. Dette Forsæt var saa meget mere roesværdigt, som Richard blandt sine mange Eventyr ikke talte noget ganske ringe Antal galante. Krønikeskriverne have optegnet saadanne i et meget stort Antal. Vi skulle dog indskrænke os til at fortælle et enkelt.

En smuk Aften i Aaret 972 red en Rytter igjennem en Skov, der laa i Nærheden af den gode Stad Avranches. Hesten kjendte Veien saa godt, at det ikke var nødvendigt at styre den. Rytteren var i en formummet Dragt: en stor Kappe indhyllede hans Legeme fuldstændigt; paa Hovedet havde han en smalskygget Filthat, der var trykket saa dybt ned over Øinene, at det var umuligt at skjelne hans Træk, og for yderligere Sikkerheds Skyld havde han slaaet Hætten paa Kappen op over Hovedet. I sit Belte havde han en god Daggert og ved Siden et udmærket Sværd.

Hesten snublede over en Steen og vakte Rytteren af hans Betragtninger. Han greb Tøilerne fastere, huggede sine lange Sporer i Siden paa Dyret og mumlede, idet han betragtede Stjernehimlen: »Fordømt! skal jeg da ikke naae derhen i denne Nat!» Hesten slog an i Galop, men faldt snart tilbage i sin forrige Pasgang, da den kom ind i et tæt Buskads, gjennem hvilket Maanens Straaler kun nu og da formaaede at trænge.

Fra den modsatte Side af Stien kom imidlertid en anden Rytter. Han var klædt i en fuldstændig og glimrende Rustning, hans Hjelmvisir var slaaet ned og Landsen fældet, som om han vilde gjennembore Rytteren, der nærmede sig paa den snevre Sti. Ildgnister syntes at springe ud af hans Visir, og paa hans Vei fløi Fuglene op, medens Sanct Hansormene skjulte sig i Græsset, og Uglerne hylede. Hæslige Spøgelser løb foran og under hans langhalsede, kjødløse Hest. Han foer frem med Stormens Fart, men syntes, mærkeligt nok, ikke at gjøre nogen Bevægelse for at undgaae et Sammenstød med den formummede Skikkelse, og da Hestens Skoe ikke foraarsagede nogen Larm, mærkede den første Rytter ikke, at Nogen nærmede sig, førend han hørte Tilraabet: »Holdt, skjønne Drømmer! Træk!«

En isnende Latter, der lød som Filens Skraben paa Jernet, ledsagede dette Tilraab. Hesten gjorde et Spring, og Rytteren, der var vaagnet af sine Drømmerier, betragtede den uventede Modstander med Forundring, men uden Frygt.

»Ho, ho!« grinede den Anden i en Tone, som forekom Rytteren med Kappen bekjendt, »Eders Naade er saa fortabt i Eders Drømmerier om den Lykke, som venter Eder hos en eller anden skjøn Borgfrue, at I ikke har bemærket mig. Men jeg har et gammelt Regnskab at opgjøre med Eder.«

»Medmindre Du er den Onde selv, har jeg intet Regnskab at opgjøre med Nogen.«

»For Satan, Svigersøn, Du bespotter Helvede! Kom an, lad os maale vore Klinger; jeg veed, hvem Du er«.

»Godt, saa veed Du altsaa, Menneske eller Djævel, hvad Du nu er, at man har kaldet mig »den Uforfærdede«, og at jeg ikke viger tilbage for en heel Legion af dine Ligemænd.« Paa samme Tid kastede Richard sin Kappe, fremviste sit Bryst, der var dækket af et herligt Pantser, og lod sit Sværd suse i Luften. Hans Modstander lod foragtelig sin Landse falde og trak med Haanlatter sit Sværd.

»Ha, ha! Du Sjæletyv, Du, som gifter Dig med Djævle, Du, som slaaes med Spøgelser, Du troer at kunne nedstyrte mig fra Thronen? Jeg vil gjøre Ende paa Dig, og istedetfor Munken, som Du har berøvet mig, vil jeg tage Dig selv!«

Hestene nærmede sig hinanden, Sværdene mødtes, og deres Klirren lød som en Dødssang. Hvert af Richards Hug ramte godt, men hans Klinge blev sløvet mod hans Modstanders Staalharnisk, hvorimod denne med sit flammende Sværd bibragte Hertugen det ene voldsomme Hug efter det andet, medens hans Dødningelatter skraldede gjennem Skoven. Endelig styrtede Fyrsten udmattet af det stærke Blodtab til Jorden med Udraabet: »Hjælp mig, min Gud!« Ved denne Paakaldelse udstødte Rytteren paa Hesten et sørgeligt Skrig, vendte om og red bort i Galop tilligemed alle sine Spøgelser, og Hertugen hørte ham raabe de Ord: »Hr. Richard! Husk paa Brundemor!»

Efterhaanden som den Onde fjernede sig, kunde Hertugen aande lettere og lettere; hans Hest hørte op at skjælve, og han forsøgte at komme op i Sadlen. Til hans Forundring lykkedes dette uden stor Vanskelighed, men hans forvirrede Hjerne tillod ham endnu ikke at samle sine Tanker, der vare blevne saa pludselig afbrudte af hans djævelske Fjende.

Saasnart Hertugen kom til sin Elskedes Slot — thi hans natlige Ridt var foranlediget af et Elskovseventyr — raabte han paa Bind og Salver, da han troede, at han var hugget sønder og sammen. Hvor forundret bleve ikke baade han og de Omkringstaaende, da man ved Faklernes Skin ikke kunde opdage saa Meget som et eneste Saar! Hans Hjertes Dame, der havde faaet de nærmere Omstændigheder ved Eventyret at vide, lod stax Slotscapellanen hente. Denne Mand, der var forfaren i alskens hemmelige Kunster, erkjendte strax, at Hertugen havde været i Kast med Satan, og for at sikkre Fyrsten mod nye Anfald gav den hellige Mand ham en Amulet eller Talisman, som han raadede ham

til at lade indsætte i Knappen paa sit Sværdhefte. Richard tog mod Gaven, thi han begyndte at anstille Betragtninger over de onde Aanders bestandige Angreb, og skjøndt han ikke var bange for dem, erindrede han sig dog med nogen Uro sin Fjende, Brundemors sidste Trusel.

Medens Richard ophold sig i Klostret Fécamp, benyttede den engelske Konge sig af Leiligheden og gjorde et Indfald i Normandiet. Der blev en stor Bevægelse og Forfærdelse i Landet, og Alle som Een forlangte, at deres tappre Fyrste skulde komme frem af sit Kloster. Richard tøvede ikke med at sammenkalde sine Baroner og Soldater, men uforberedt, som han var, indsaae han snart, at hans Kræfter vare utilstrækkelige, og for første Gang begyndte han at tabe Modet; han blev derfor glædelig overrasket, da en fremmed sortklædt Ridder paa en kulsort Hest sluttede sig til ham, netop som han med sine Tropper var paa Veien mod Fjenden.

»Hertug,« sagde den fremmede Ridder, »jeg er kommen langt borte fra for at kæmpe for Eder.«

»Vær velkommen,« svarede Richard; en god Landse og et godt Sværd ere ikke til at foragte i dette Øieblik».

»I vil snart faae Virkningen af mine Vaaben at see«, vedblev den Fremmede; »men dersom I er fornøiet med min Tjeneste mod Eders Fjender, saa lov mig at hjælpe mig mod mine, naar og hvor jeg forlanger det.»

»I har mit Løfte,« svarede Hertugen.

„Følg mig da,« sagde den Ubekjendte, »jeg sværger ved Helvedes store Aand, at Englænderne skulle være adsplittede, før Sol gaaer ned, og ude af Stand til at foretage Noget i mange Tider.»

Det skete, som Ridderen havde sagt. Normannerne faldt uformodet over Englænderne, og ved den sorte Ridders Hjælp tilføiede de dem et fuldkomment Nederlag og joge dem langt bort.

»Nu, Sire,» spurgte Ridderen Richard, »har jeg udført min Gjerning til Eders Tilfredshed?«

»Ja,« svarede Hertugen; »I er en god Kammerat; naar og hvor I forlanger det, staaer jeg til Eders Tjeneste.«

»Jeg gjør Regning derpaa«, sagde Ridderen til Slutning, og efter et Haandtryk skiltes de to Kæmper.

Tre eller fire Dage efter, henimod Midnat, da Richard var gaaet til Ro, trængte den sorte Ridder heftig ind i hans Værelse, vækkede ham og sagde: »Sire, nu behøver jeg Eders Tjeneste!«

»Jeg har kun Eet at svare,« gjenmælede Richard — »man skal bringe mig min Rustning . . . hvor skulle vi hen?«

»Til et Sted, hvor I vil blive bange; jeg vil forberede Eder derpaa».

»Bange?« sagde Hertugen; »kjender I da ikke mit Tilnavn?«

De rede bort, Richard paa sin Stridshingst, den Ubekjendte paa den sorte Hest, og vendte sig mod Skoven. Underveis betroede Ridderen Hertugen, at han havde en dødelig Strid med en anden Ridder, som hed Burgifer, og som havde yttret Tvivl og indgaaet et Væddemaal om, hvorvidt det vilde være muligt for hans Modstander at finde en Adelsmand, der turde kæmpe med ham (Burgifer). Paa Opfordringen om at bringe en af de Berømteste, havde han nu hentet Hertugen, og Burgifer tilligemed tolv ædle Riddere, der skulde være Kampdommere, ventede dem paa et aabent Sted i Skoven.

»Jeg vil kæmpe for Eder, svarede Richard; jeg vil vise denne Burgifer, at han er en Cujon og en Løgner.«

Paa det angivne Sted traf de virkelig Burgifer og de tolv Riddere. Den sorte Ridder trak sig tilbage, og Richard saae sig pludselig omringet af Burgifers Ledsagere. Af deres truende Holdning kunde han see, at der ikke var megen Sandsynlighed for, at han vilde slippe levende fra dette Eventyr. Uden imidlertid at rette nogensomhelst

Bebreidelse til den sorte Ridder, der havde ført ham i denne Fælde og ikke syntes at ville komme ham til Hjælp, forsvarede han sig mod Burgifers Anfald. Det var en frygtelig Kamp, og da Riddernes Landser vare brudte, stege de af for at maale deres Klinger med hinanden. Da raabte Burgifer:

»Tilstaa, Hertug, at I er overvunden, og træk Eder tilbage; I kan gjøre det uden Skam og har da ikke nødig at sætte Livet til for at tjene Eders argeste Fjende.«

»Hvad vil det sige?«

»Seer I da ikke, at I er falden i en Snare? Den sorte Ridder, som har ført Eder til mig for at vinde sit Væddemaal med mig, er ikke noget menneskeligt Væsen, men Eders Forfølger og Fjende, Brundemor!«

»Hvad enten det er Brundemor eller Belzebub, saa har han hjulpet mig mod Englænderne, og jeg har givet ham mit Ord; jeg vil kæmpe for ham. Dæk!«

»Endnu et Ord, tappre Herre; viid, at slaaes Du for en Dæmon, saa slaaes Du ogsaa med en Dæmon; jeg er Burgifer, og Burgifer er nær beslægtet med Lucifer!«

»Om Du end var Lucifer selv, saa har jeg svoret at slaaes, og jeg vil slaaes!«

Kampen begyndte paany; men det var ligesaa umuligt for Hertugen at overvinde Burgifer som Brundemor. I sin Forbittrelse over, at hans Hug ikke bed paa Modstanderens staalhaarde Hjelm, greb han endelig sit Sværd om Klingen og gav Burgifer et voldsomt Slag for Brystet med Heftet. Man vil erindre, at Reliquien, som han havde faaet af Borgcapellanen, netop sad i Knappen, og det Slag, denne Talisman gav, forvandlede oieblikkeligt Dæmonens Jernrustning til Støv, og da Burgifer saae sig i en saa ynkelig Forfatning, bad han om Naade.« De Saar, Du tilføier mig, ere altfor smertefulde og skjærende!« raabte han. »Jeg overgiver mig!«

»Erkjender Du da, at Brundemor har vundet sit Væddemaal og er dygtigere end Du?«

»Jeg erkjender det, Hr. Hertug!«

»Saa reis til Helvede og kom aldrig mere tilbage!«

Derpaa vendte han sig mod Brundemor og sagde: »Frist mig ikke mere, Du har forfulgt mig nok; jeg besværger Dig at gaae bort.«

»Jeg fortryder, hvad jeg har gjort,« sagde Brundemor, »thi Du var god imod mig, da vi levede sammen, og Du har opfyldt dit Løfte trofast. Ønsker Du ikke, at jeg i Fremtiden skal staae Dig bi?«

»Jeg ønsker, at Du fjerner Dig.«

Brundemor adlød Befalingen og fulgte efter Burgifer. Krønikeskriverne lade forstaae, at Dæmonen følte en oprigtig Anger over, hvad den havde gjort, og at den aldrig mere viste sig.

Foruden de her omtalte Eventyr oplevede Richard den Uforfærdede utallige andre. Dæmonerne havde svoret ham en bestandig Krig, og Intet blev uforsøgt for at faae denne Fyrste overvunden. Syner og Aabenbarelser hørte til Dagens Orden, og hyppigt traf Hertugen paa »de vilde Jagter«, med hvilke den overtroiske Almue baade i Frankrig og andre Steder i hiin Tid og langt senere befolkede Skovene. Isærdeleshed vare disse Jagter talrige i Normandiet: alle Skovene, alle de udyrkede Heder, Klippeskrænter, Moser osv. tjente dem som Tumleplads. Maaden, paa hvilken saadanne Jagter aabenbarede sig, er saavelsom Grundene til deres natlige Færd kun lidet forskjellig fra »Kong Valdemars vilde Jagt«, »Grøn-Jette« og »Palne-Jæger«, om hvilke der blandt den danske Almue fortælles saa mange vidunderlige Ting.*) Hist ligesom hos os er det en eller anden berømt Mand, som er i Spidsen for Jagttoget; snart er det Odin, snart Cain, snart Artus, men den berømteste af Alle er en Hr. Hellequin eller Herlequin (Hell's King, Helvedes Konge), og det var med denne, at Richard den Uforfærdede havde flere Møder.

*) Jfr. Thieles: „Danske Folkesagn" II. pag. 113—124.

Paa en af sine natlige Udflugter saae Hertugen — saaledes fortælles der — en Rytterskare, der foer frem i flyvende Fart, fulgt af Hornblæsere og en utallig Mængde Mynder. Ogsaa Richard var en stor Jæger, og da han af sin Staldmester havde hørt, at der i Skoven var seet et Vildsviin, saa hvidt som Sneen, havde han besluttet at jage det. Da han nu troede, at Jægerskaren, som han havde seet, befandt sig i Skoven i samme Hensigt, blev han heftig forbittret og svoer at ville vide, hvem de Uforskammede vare, som vovede at jage paa hans Enemærker, og han sporede sin Hest for at naae Anførerne.

Men Skaren vedblev at fare frem med vilde Skrig og Fagter, og Hertugens Hest, der ellers ikke var frygtsom af sig, negtede at gaae frem, reiste sig paa Bagbenene og var ikke til at faae af Stedet. Paa eengang bemærkede og gjenkjendte Hertugen i en af de Nærmeste af Jægerskaren en af sine fordums Staldmestre, der allerede havde været død i over et Aar. Han kaldte paa ham og besvoer ham at svare paa hans Spørgsmaal.

»Hvorfra kommer Du? Hvor gaaer Du hen? Med hvilke Folk jager Du? Har Du ikke været Seneschal ved mit Hof?

»Jo«, svarede Jægeren »jeg har været Eders Seneschal, men jeg er død. Har I forglemt, Herre, den Liigfærd I gav mig?

»Jeg husker den; men hvilken Djævel har opreist Dig fra de Døde?

»Jeg er ikke opreist fra de Døde, Herre, men jeg udstaaer min Straf, ligesom alle de Andre, I seer, og som Helvedes store Fyrste Hellequin har i sit Følge.«

»Det er altsaa Hellequin, som vover uden min Tilladelse at jage i mine Skove? Guds Død! jeg vil ikke taale det! Jeg vil tale med ham; før mig til ham!«

Han tvang sin Hest til at gaae Side om Side med den døde Seneschals, og efter en kort Tids Forløb kom de til

Foden af en stor Hvidtjørn, under hvilken Hellequin befandt sig. Saasnart Richard saae ham, sagde han: »Af hvem har Du faaet Tilladelse til saaledes ved Nattetid at jage i mine Skove?«

»Af Gud«, svarede Hellequin; »det er ham, som sender os ud og tvinger os til disse forfærdelige Farter, der foraarsage os saamange Lidelser og Qvaler, at en Uge ikke vilde være tilstrækkelig for at fortælle dem.«

Seneschallen havde imidlertid udbredt et kostbart og pragtfuldt vævet Silketæppe paa Jorden. Hellequin satte sig derpaa og begyndte en Samtale med Hertugen.

»Hvorfra« — spurgte denne — »faaer Du og Dine Mænd de Legemer, som jeg seer, I have?«

»Naar Timen til vore natlige Farter kommer«, svarede Hellequin, »finde vi efter Guds Villie, hvad vi behøve.«

»Da Du saaledes er baade død og levende«, sagde Hertugen, »maa Du altsaa kjende og vide Besked om mange Ting.«

»Jeg kjender Fortiden, Nutiden og en Deel af Fremtiden«, svarede den vilde Jæger.

»Kan Du da sige mig, hvorledes min Skjæbne vil blive, og om jeg skal leve længe?«

»Hvad jeg kan sige Dig, Hr. Hertug, er, at Dit Liv vil blive glimrende, men fuldt af Anstrengelser. Du vil komme til at gjennemgaae utallige Farer, men Du vil overvinde dem alle, thi hverken Venner eller Fjender ville faae Magt over Dig.«

Tak, Hr. Hellequin, Du gjør mig saare glad, og Du kan være forvisset om, at jeg ikke skal glemme Dig i mine Bønner — Farvel!«

»Tag dog en Erindring om mig med Dig; see, dette store og kostbare Tæppe skal Du bruge som et Skjærf, og, saa ofte som Du bærer det, vil det skjærme Dig mod enhver Fare og give Dig Lykke.«

Richard modtog Gaven, der blev ham et Palladium i mangt et farligt Eventyr, og som han tilsidst til Ære for

den hellige Jomfru ophængte i Notre-Damekirken i Rouen. Efter en phantastisk Reise til det hellige Land, paa hvilken han bestandig blev beskjærmet af det vidunderlige Skjærf; efter svære Kampe mod Englænderne og de Danske og efter endelig at have været med Carl den Store ved Ronceval var Richards Tørst efter Eventyr tilfredsstillet; han trak sig tilbage til et roligt Privatliv og giftede sig. Den Dame, hans Valg denne Gang faldt paa, var en høibaaren Qvinde af dansk Fødsel, og Mindet om det fyrstelige Bryllup lever endnu i en normannisk Landsbyes Navn.

X . . . y.

Jacob II og Anna Hyde*).

Eduard Hyde, senere Greve af Clarendon og Cantsler af England, var en af Kong Carl den Første Stuarts bedste og troeste Tjenere. Da denne Fyrstes Hoved i Aaret 1649 faldt for Bøddeløxen, fulgte Hyde hans Sønner i deres Landflygtighed, deelte Lidelser, Forhaabninger og Skuffelser med dem, og da Stuarterne i Aaret 1660 efter Cromwells Død atter vendte tilbage, og den ene af Brødrene, Carl II, besteg Englands Throne, stod Hyde denne bi med Raad og Daad og bidrog ved sin Dygtighed, Charakteerstyrke og overlegne Begavelse særdeles Meget til at ordne alle de Vanskeligheder, som fra flere Sider lagdes det nye Herredømme i Veien.

Det var naturligt, at der for den nye Regjering maatte være Meget at gjøre; thi skjøndt Stuarternes Udlændighed kun havde varet tolv Aar, havde disse dog været saa rige paa store Begivenheder og i mange Retninger hidført Forandringer og Forhold, med hvilke det faldt baade Kongen og hans Raadgiver svært at forsone sig. De republikanske og protestantiske Grundsætninger, som med Cromwells Dictatur havde faaet Indpas og tildeels slaaet dybe Rødder i det engelske Folk, kunde ikke let forsones med den vistnok i Hjertet catholske Stuart, og skjøndt baade denne og Hyde havde ladet sig blænde af den Begeistring, med hvilken den

*) „Historisches Taschenbuch“. Fjerde Række, ottende Aarg.

fordrevne Kongefamilie ved sin Tilbagekomst var bleven modtaget, erfarede de dog snart, at det var vanskeligt, om ikke umuligt at tilfredsstille Partierne, overvinde de beseirede Republikaneres Had, sætte en Skranke for de omsiggribende Laster: Havesyge og Ødselhed, ordne Forholdet til Udlandet, kort sagt, føre en Regjering, der paa eengang var mild og dog stærk, ubøielig og dog hensynsfuld.

Cantsleren, paa hvem Regjeringens Byrder for Størstedelen hvilede, havde derfor hverken nogen let eller behagelig Stilling; men for alle de Sorger og Bekymringer, som hans Embede bragte ham, søgte og fandt han Trøst og Vederqvægelse i sin Families Kreds. Med sin anden Hustru, født Aylesbury, havde han flere Døttre og iblandt dem een, som han navnlig elskede, den skjønne, aandrige og elskværdige Anna. Da han gjerne vilde sikkre dette Barn en lykkelig Fremtid, havde han udseet en Brudgom til hende, og hans Valg var efter hans Mening i alle Henseender passende. Datteren opholdt sig dengang i Nederlandene som Hofdame hos Prindsessen af Oranien, og Faderen skrev derfor til hende, at hun skulde komme til England for med ham at aftale det Nærmere. Den unge Dame forhastede sig ikke med at efterkomme Faderens Ønske, Noget, denne iøvrigt ikke fandt mærkeligt i og for sig; men da hun endelig kom til England, syntes hendes Opførsel at tyde paa, at der var Eet eller Andet, som laa hende tungt paa Sinde, skjøndt Ingen ansaae det for videre alvorligt eller tvivlede om, at hun jo snart vilde faae sin gamle Munterhed tilbage.

Da skete der pludseligt og uventet noget ganske Mærkeligt. En Dag traadte Jacob, Hertug af York, senere Jacob II, ind til sin Broder, Kongen, og erklærede denne med stor Lidenskabelighed, at han allerede i længere Tid havde elsket Anna Hyde af sit hele Hjerte, at han stod i det nøieste Forhold til denne Dame, at han under de nærværende Omstændigheder paa ingen Maade kunde forlade hende, og at han derfor maatte udbede sig Kongens Sam-

tykke til deres Giftermaal. Da Carl II nærede nogle Betænkeligheder, vedblev Hertugen: »Dersom Deres Majestæt negter mig Tilladelsen, vil jeg øieblikkelig forlade Kongeriget og være tvungen til at leve i fremmede Lande!«

Da Kongen var vis paa, at Annas Fader ikke havde nogensomhelst Anelse om hele Sagen, overdrog han to af Cantslerens bedste Venner, Marquien af Ormond og Greven af Southampton, det Hverv at underrette ham om Hertugen af York's Forlangende og raadslaae med ham om, hvad der burde gjøres. Det var tilvisse hverken noget let eller behageligt Hverv, de to Mænd havde faaet, og mangehaande ængstelige Tanker trængte sig ind paa dem. Det var ikke godt at vide, om Hertug Jacob var en Mand af Charakteer og Villiekraft, eller om han gav efter for en hurtig opblussende Tilbøielighed, som snart kunde dunste bort. Var hans Beslutning forenelig med Loven eller med hans Pligter som tilkommende Regent og Hersker over Landet? Hvad vilde og maatte den overraskede Fader dømme? Vilde han maaskee blot tage sit og sin Families Tarv i Betragtning og i det foreslaaede Giftermaal see en mulig Ophøielse eller en ligesaa mulig Fornedrelse af Familien Hyde? Eller vilde han rette bittre Anklager mod Hertugen og i Vrede skille sin Datter fra denne? Maatte man ikke frygte for, at Rygtet om dette Giftermaal kunde blive Anledning til, at et mægtigt Parti, enten af virkelig Omsorg for Kronens og Landets Vel eller af Misundelse, vilde gjøre Alt for at hindre Forbindelsen og derved opoffre baade Cantsleren og hans Datter?

Sagen var altsaa meget mislig; men der maatte handles. De to Venner indbøde da efter kongelig Befaling Cantsleren til at komme til dem i Whitehall, hvor de havde en vigtig, men ubehagelig Meddelelse at gjøre ham. Forgjæves speculerede Hyde paa, hvilken denne Meddelelse vel kunde være; da han imidlertid var vant til Ubehageligheder, troede han at være tilstrækkelig belavet paa enhver

Eventualitet. Men, hvad han fik at høre, var Mere end han kunde bære. Det var, som om hans Hjerte skulde briste, han tabte fuldstændigt sin Fatning, blev derefter rasende forbittret paa sin Datter og truede med, saasnart han kom hjem, at jage hende ud af sit Huus. »Hun kan sørge for sig selv«, sluttede han; »jeg vil aldrig mere see hende for mine Øine!«

Forgjæves søgte de to Venner at stille ham tilfreds. »Deres Sind er altfor oprørt, til at vi nu roligt kunne overveie Sagen«, sagde de. »Vi nære den Overbeviisning, at Hertugen er gift med Deres Datter, og af denne Grund maae vi tage andre Forholdsregler end dem, De i Deres Forbittrelse vil gribe til.« Men Hyde var ubøielig. »Er det sandt, hvad De sige, at Hertugen og min Datter ere gifte, saa veed jeg meget vel, hvad der er at gjøre. Dersom min Datter er Hertugens Elskerinde, saa kan Ingen dadle mig, fordi jeg handler med hende, som jeg har sagt; thi jeg er ikke forpligtet til at hengive mit Barn til Skjændsel, om det saa var til Jordens største Konge; men er hun hans Hustru, og er der Tale om offentlige Forholdsregler, saa ville De, mine Venner, forhaabentlig give mig Medhold i den Fordring, at den Skyldige indesluttes i Fængslet i Tower, og at en Parlamentsact fælder Dommen over hende — mig forekommer en Dødsdom ikke at være for haard.»

I dette Øieblik traadte Kongen ind i Værelset og satte sig ved Bordet. Da han saae, at Cantsleren var ganske ude af sig selv og havde Taarer i Øinene, spurgte han Lorderne om, hvad de havde udrettet og besluttet.

»Man maa raadslaae med Andre«, svarede Greven af Southampton; »denne Mand er for Øieblikket kun lidet skikket dertil, og de Forslag, han har gjort, ere saa urimelige, at vi ikke kunne forhandle videre med ham.«

Hertil svarede Kongen med stor Mildhed: »Cantsler! Jeg veed, hvor meget denne Sag maa gaae Dem til Hjertet; derfor har jeg bedet to af Deres Venner om at forhandle

med Dem, førend jeg selv forelagde Dem Sagen. Men De maa søge at blive rolig og overveie Alt uden Lidenskab; thi Sagen klares ikke af sig selv og vil snart blive Gjenstand for offentlig Omtale. Derfor er det nødvendigt, at vi tage Beslutning om, hvad der er at gjøre, førend Andre, uden at være kaldede, tillade sig at give os Raad.« Kongen tilføiede, at hans Broder, Hertugen, ofte havde gjentaget, at han ikke kunde leve med nogen anden Qvinde end Frøken Hyde. Da reiste Cantsleren sig hurtigt og sagde i stor Ophidselse:

»Herre! Jeg betragter den hele Sag med saa megen Afsky, at det ikke et Øieblik kan falde mig ind at sige et Ord til Forsvar for mig og min Datter, og skjøndt jeg havde ønsket, at Deres Broder ikke havde bragt denne Ulykke over mig og mit Huus, saa vil jeg dog hellere bære min Skjændsel med Taalmodighed og Ydmyghed, end jeg vil see den borttaget ved et Giftermaal; thi denne Tanke er mig saa afskyelig, at jeg hellere vilde see min Datter død med al den Skam, som hendes Anmasselse fortjener. Ja, Herre, ved alle de Eder, jeg har svoret Dem om ubrødelig Troskab, ved al den Taknemmelighed, jeg er Dem skyldig for alle Deres Velgjerninger, gjentager jeg, at det Forslag, jeg har gjort mine Venner her, er det eneste, der kan befrie Dem fra alle de Ulemper, som De ellers vilde faae af denne Sag. Men efter en mangeaarig Omgang kjender jeg Deres Natur bedre end de fleste Andre. De er af en altfor mild og blød Charakteer til for Alvor at ville kæmpe mod de raae Fornærmelser, som Nutidens Vilkaarlighed og Retsløshed bringer over Dem, og Deres sande Venner beklage dybt, at man i Almindelighed nærer den Tro, at Deres Gemyt er altfor eftergivende. Men naar De nu anvender den yderste Strenghed i et Tilfælde, som angaaer Dem selv og Deres Broder saa nær, saa vil deres hele fremtidige Regjering blive Dem langt lettere, og Enhver vil vogte sig vel for at fornærme Dem paa en utilbørlig og uforskammet Maade.«

Da Hertugen af York i det Samme traadte ind i Værelset, dreiede Kongen Samtalen hen paa andre Ting og gik derefter bort med sin Broder. Men Cantsleren ilede hjem og lod sin Datter befale, at hun ikke maatte forlade sit Værelse og ikke modtage nogetsomhelst Besøg.

Anna var et Bytte for de forskjelligste Sindsbevægelser: Haabet om en glimrende Skjæbne vexlede med Angsten for offentlig Skjændsel, Tilliden til hendes retmæssige, men hemmelige Gemal med Frygten for de mange hindrende Omstændigheders Magt, og Overbeviisningen om Faderens store Kjærlighed til hende med Visheden om, at hans Anskuelser i Henseende til Børnenes Pligter vare meget strenge — kun Eet kunde trøste hende, og det var, at en saadan uvis Tilstand ikke kunde vare længe.

Saasnart Hertugen af York af sin Broder erfarede, hvad Cantsleren havde sagt, og hvilke Forholdsregler han havde foreslaaet og allerede taget imod sin Datter, blev han heftig forbittret og ansaae ogsaa sig selv for beskjæmmet. Kong Carl lod derfor den følgende Morgen Cantsleren kalde og forlangte i Vrede, at han øieblikkelig skulde tage de allerede trufne Forholdsregler mod sin Datter tilbage og give hende sin fuldkomne Frihed. Men Clarendon svarede uforfærdet, at Kongen ikke burde indskrænke hans Myndighed overfor hans brødefulde Barn, da hans kongelige Pligter meget mere opfordrede ham til at antage de Forslag, som allerede vare blevne gjorte.

Cantsleren levede nemlig i den Overbeviisning, at hans Befalinger i Henseende til Datterens strenge Bevogtning vare blevne nøie efterlevede. Senere viste det sig imidlertid, at Vogterne til enhver Tid havde tilstedet Hertugen af York Adgang til hende, og de undskyldte deres Opførsel med den Erklæring, at Hertugen og Anna Hyde allerede vare formælede. Da Kong Carl bekræftede dette for Cantsleren, da Tiden og roligere Betragtninger havde dæmpet Vreden, og der fra Offentlighedens Side ikke reiste sig

nogen lydelig Indsigelse, syntes hele Sagen at skulle faae en fredelig Ende, og det vilde vistnok ogsaa være blevet Tilfældet, dersom ikke en ganske uventet Hindring var traadt i Veien.

Carl den Førstes Enke, Henrik den IV af Frankrigs Datter og Moder til Carl II og Jacob, Hertugen af York, havde i Udlandet, hvor hun opholdt sig, hørt Rygtet om sin Søns Giftermaalsplan og var bleven heftig opbragt derover. Da Hertugen imidlertid ikke syntes at bekymre sig meget om hendes forbittrede Breve, skrev hun til Kongen selv, at hun var paa Veien til England for ved sin Anseelse at forhindre en saa stor Skjændsel og Vanære for Kronen — ja, der gik endog det Rygte, at Enkedronningen vilde forelægge Parlamentet en Klage over Cantsleren og andrage paa de haardeste Straffedomme over alle Skyldige. Kong Carl ansaae det imidlertid for langt vigtigere at vinde sin Broder end at tage Hensyn til sin Moders Fordringer om Etiquettens Overholdelse, og da han tilmed var saa fast overtydet om den dybt bedrøvede Cantslers Uskyldighed, at han netop ved denne Tid paany forsikkrede ham om sin uforandrede Naade og Bevaagenhed, gav ham en betydelig Foræring og endogsaa gjorde ham til Baronet, vil man let kunne forstaae, at der ikke var nogen stor Sandsynlighed for, at Enkedronningen skulde kunne sætte sine Fordringer igjennem og foranledige Cantslerens Fald. Meget snarere syntes Hindringerne for Giftermaalet mere og mere at træde i Skygge — da indtraf atter en Begivenhed, som syntes at maatte faae en afgjørende Indflydelse paa Anna Hydes Skjæbne.

Charles Berkeley, en Livvagtsofficeer, som stod høit anskreven hos Hertugen af York, indfandt sig en Dag hos denne og erklærede meget angergiven, at Samvittigheden tvang ham til at fraraade Hertugen et Giftermaal, som var ham ganske uværdigt. Han havde selv staaet i et intimt Forhold til Anna Hyde og var beredt til at ægte hende,

uanseet den Forbindelse, i hvilken hun og Hertugen for Øieblikket stode med hinanden.

Dette bestemte Vidnesbyrd af en Mand, som man i lang Tid havde kjendt og betroet Meget, gjorde et overordentlig dybt Indtryk paa Hertugen og hans Moder. Jacob erklærede sit Ægteskab for ugyldigt, ja negtede ligefrem at være viet til Anna Hyde, lovede aldrig mere at ville see hende og truede med, i Parlamentet eller hvorsomhelst at anklage hendes Fader, dersom han vilde gjøre noget Forsøg paa at jevne Sagen.

Medens den ulykkelige Annas Skjæbne saaledes paa eengang syntes at være kommen til en sørgelig Afgjørelse, fødte hun i Nærværelse af Marquisen af Ormond, Grevinden af Sunderland og flere høitstaaende Damer, som Kongen havde sendt til hende, en Søn. Da de ovennævnte Damer i Forening med Biskoppen af Winchester, der senere var kommen til, forelagde den unge Moder meget alvorlige Spørgsmaal, svarede hun hurtigt og bestemt: »Jeg har aldrig staaet i Forbindelse med nogen anden Mand end Hertugen, og derom maa han ogsaa være fuldkommen overtydet. Jeg er hans lovlig ægteviede Hustru, og naar Tid er, ville Vidner træde frem og bekræfte Sandheden af mine Ord.«

Endskjøndt nu de Damer, der havde været nærværende ved Annas Nedkomst, lydeligt udtalte sig for hendes Uskyldighed og derved vandt mange af Giftermaalets Modstandere, var det dog til at forudsee, at der i en Sag, hvor det var saagodtsom umuligt at skaffe Beviser tilveie, dog altid vilde være bleven en lille mørk Plet tilbage paa Annas Rygte. Da indtraf der paany i denne paa Besynderligheder saa rige Familieskizze en Svingning, som endelig førte Sagen til en lykkelig Afslutning.

Den tidligere nævnte Charles Berkeley gik atter til Hertug Jacob og afgav følgende Erklæring:

»Den almindelige Mening«, sagde han, »at dette Giftermaal var upassende, dadelværdigt og uheldbringende for

Deres kongelige Høihed, har bevæget mig til at anvende ethvert Middel for at afholde Dem derfra. Derfor har jeg imod Anna Hyde udtalt en Anklage, som jeg nu maa indrømme er fuldkommen grundløs og falsk. Jeg nærer ingensomhelst Tvivl om denne Dames Uskyldighed, og jeg beder Deres kongelige Høihed tilgive mig den Feil, jeg af Hengivenhed for Dem har begaaet, ligesom jeg anraaber Dem om Beskyttelse mod de Personer, som jeg har fornærmet saa blodigt, at jeg skammer mig ved at see dem i Øinene.«

Hertugen blev saa henrykt over denne Erklæring, der borttog den Tvivl, som nedtyngede ham, at han omfavnede Berkeley og tilsagde ham sin Beskyttelse. Men endskjøndt han skaffede Officeren baade Cantslerens og hans Datters Tilgivelse, og Kong Carl ligesom Hertugen selv lidt efter lidt paa en næsten ufattelig Maade begunstigede Berkeley, var denne dog i Offentlighedens Øine, og det ikke med Urette, stemplet som en afskyelig Bagvadsker.

Kongen var imidlertid overmaade glad over Sagens Udfald; thi Annas Rygte saavelsom Forholdet til hendes høie Gemal var nu uden den mindste Plet. Selv Enkedronningen maatte finde sig i det Uundgaaelige og indrømme Annas Uskyldighed; men hun modsatte sig dog Ægteskabet eller rettere benegtede dets Gyldighed af høiere Familiehensyn. Maaskee troede hun i Tidens Løb at kunne vinde begge eller dog den ene af Sønnerne for sin Anskuelse; men hun kom ikke saa vidt. En Ordre fra det franske Hof — saaledes fortæller man idetmindste — befalede hende, ikke at bringe Splid mellem de tvende Brødre eller at arbeide paa den fortjente Cantslers Fald; hun forsonede sig derfor med Cantsleren, modtog sin Svigerdatter med Venlighed, og hele Sagen fik derved en lykkelig Ende.

Det kjærlige Forhold mellem Clarendon og hans Datter vendte atter tilbage; men der indtraadte senere en Misstemning mellem dem, da Anna, maaskee af Overbeviisning, men vel snarere af Lydighed mod sin Gemal, traadte over

til Catholicismen. Den Søn, hun havde født i sin Ulykkes Tid, døde tidligt. Senere fødte hun to Døttre, Marie og Anna, der begge bleve opdragne i den protestantiske Tro og senere som Dronninger beklædte Englands Throne. Anna Hyde saae sin Fader blive styrtet, men var lykkelig nok til ikke at opleve sin taabelige Gemals Fald; thi hun døde den tiende April 1671, og tre Aar efter fulgtes hun i Graven af sin Fader, der paa den Tid levede i Landsforviisning i Rouen.

H—n. Efter FR. v. RAUMER.

Gjendøberne og deres Rige i Münster*).

I. Gjendøberne.

Hensigten med de følgende Blade er dobbelt. Deels skal der gjøres et Forsøg paa at skildre en heel sværmerisk Retning, deels en enkelt Form, under hvilken sværmeriske Uvæsener traadte frem. Det vil nemlig ved Betragtningen af den christelige Verdenshistorie vise sig, at det Gode, Sande og Skjønne bestandigt følges af sit Modbillede, som enhver Gjenstand følges af sin Skygge. Staaer Solen høit paa Himlen, da vil Skyggen næsten svinde bort; men naar Dagen helder, og Dæmringen er ved at bryde frem, voxe Skyggerne og blive stundom langt større end det, der frembragte dem. Paa samme Maade er Sværmeriets Kraft og Udbredelse betinget ved Tidsomstændighederne. Meget, der under andre Forhold vilde svinde sporløst hen, formerer sig i store Skikkelser, fordi Aandens Lys er usikkert, og der er Dæmren og Gjæring i Folkemasserne.

Pavedømmet havde betynget Christenheden med Læren om de gode Gjerningers Fortjenstlighed. I Modsætning hertil havde Reformatorerne af Skriften øst deres Lære om, »at Troen alene gjør salig«. Men Vanskeligheden ved at forstaae, hvorledes denne Tro ubevidst og dog betydningsfuld kunde findes i det spæde Barn, der bæres til Daaben,

*) Kilder: K. Hase: Neue Propheten. — Ranke: Deutsche Reformationsgeschichte. 3 B. — Hagenbach: Reformationsgeschichte. — Zimmermann: Gesch. des Bauernkriegs I. S. 234 ff.

udeblev ikke, ligesaalidt som Indsigelsen mod denne Lære. Og Indsigelsen reiste sig fra Gjendøbernes Side. Disse Folk meente og lærte, at det var Misbrug af Daaben at tildele Børn denne; ikkun Voxne vare skikkede til at modtage den. Selv kaldte de sig for Døbere (Baptister), medens deres Modstandere benævnte dem Gjendøbere (Anabaptister). Og dette sidste Navn tilkom dem, forsaavidt som de betragtede Kirkens Daab som ugyldig og omdøbte Enhver, som gik over til deres Troessamfund. Dette Spørgsmaal om Daaben blev imidlertid snart kun et ydre Tegn, bag hvilket Sværmeriet i sine forskjellige Afskygninger kom til at udfolde sig.

I Begyndelsen optraadte Gjendøberne som fredelige og ordentlige Folk. De roses endog af Samtidige for redelig Iver og Troskab mod deres Overbeviisning. Paa deres Levnet var der Intet at udsætte, og det blev ført paa en ustraffelig Maade. De vogtede sig for al Overdaadighed i Spise og Drikke, gik tarveligt klædte og havde et venligt Væsen. Alle Uværdige, alle Lediggængere bleve udelukkede fra deres Samfund. Der var kun Eiendomsfællesskab, forsaavidt som den ene Broder var skyldig at hjælpe den anden. Naar de mødtes, sagde den Ene: »Guds Fred være med Dig!« hvorpaa der blev svaret: »Amen, den være ogsaa med Dig«. De vare utrættelige i at forkynde Ordet, og i deres Prædikener lærte de, at man skulde troe, elske og lide. Dersom der kom Forbud imod deres Forsamlinger, mødtes de i eensomme Huse og Dale. Der meente de at høre den himmelske Faders Stemme, ja de havde endog Syner, som ledsagedes af Krampe. Og naar først Een var bleven greben, smittede det Mange, der snart vaandede sig under voldsomme Trækninger og forudsagde forunderlige Ting. Denne Retning er imidlertid ikke enestaaende. Allerede tidligere i Middelalderen finde vi Forbilleder for den i Lollharderne, der optraadte i Antwerpen under en Præst og havde sat sig som Hovedformaal at pleie Syge og be-

grave de Døde. Ligeledes i Fraticellerne, der havde deres egen Lære om »det evige Evangelium.«

Men Gjendøberne antoge snart en større og mere fordærvelig Skikkelse, Fra Zwickau var der til Wittenberg kommet nogle Sværmere, som efter deres Udgangspunkt kaldtes Zwickauer-Propheterne. De vigtigste Medlemmer af dette Samfund vare: Gabriel Didymus, Tøimagerne Storch og Marx, en Literat ved Navn Stübner, og Thomas Münzer. Medens Catholikerne bestandigt fremhævede, at Kirken var ufeilbar, og at dens Børn derfor ubetinget skulde lyde dens Ord og Bud, lærte Protestanterne, at Mennesket kun var bundet til Christus og hans Ord i Skriften. Men Zwickauerne vare misfornøiede med, at Christendommen blev ført tilbage til den historiske Grund. De meente, at det hele, nye Guds-Folk kun var belært af Gud alene. Enkelte Begavede traadte særligt frem som Propheter og forkyndte, hvad den hellige Aand havde aabenbaret dem: »Guds Dom vilde komme over Verden. Om kort Tid vilde Tyrken bemægtige sig Tydskland, og da vilde alle Præster blive dræbte, selv om de giftede sig. I Løbet af fem til syv Aar vilde Verdens Ende komme. Da vilde ingen Ugudelig eller Synder blive tilbage, og da vilde der herske een Tro og een Daab.«

Deres formeentlige Aabenbaringer bevirkede imidlertid, at de ikke handlede som Frie, men adløde dunkle Magter og stedse stode i Fare for at paatvinge Andre deres egne Phantasier og Drømme som guddommelige Aabenbaringer. Engang indbød saaledes en fattig Kone efter Engelen Gabriels Befaling sine Naboer til et Maaltid. De Indbudne kom, Bordet stod dækket, men der var ikke truffet andre Forberedelser. Værtinden begyndte derpaa at bede af alle Kræfter og trøstede sine Gjæster med, at Engelen vilde bringe Maden, som Herren fordum havde bespiist Israeliterne med Manna i Ørkenen. Selskabet sad og ventede, til det blev Aften, men tilsist skiltes de sultne og misfornøiede ad.

— I Amsterdam bød en Gjendøber ifølge modtagen Aabenbaring Mænd og Qvinder at aflægge deres Klæder og kaste dem paa Ilden til et Gud velbehageligt Brændoffer; thi Guds Børn skulde aflægge Alt, som var taget af Jorden, og Sandheden skulde være nøgen og blottet. Derpaa løb de i paradisisk Nøgenhed gjennem Gaderne og raabte Vee over Staden. — I Basel havde en Kone faaet den Forjættelse, at hun i flere Aar skulde leve uden at tage Mad og Drikke til sig. Hun ventede, at Gud vilde sørge for hende ligesom for Moses, Elias og Christus i Ørkenen, men hun døde efter ti Dages Forløb.

Indenfor Læren om Barnedaabens Ugyldighed og Troen paa den nye prophetiske Aand, der var som et fælles Eiendomsmærke, dannede der sig en Mængde Partier, som gjensidig fornegtede og forkjættrede hinanden. Alle vilde gjennemføre, hvad Reformatorerne efter deres Mening havde ladet staae halvfuldendt; de vilde udgjøre en hellig Menighed af lutter Gjenfødte, der ved Daabens Besegling var adskilt fra den profane Verden. Derfor blev Ægteskab med En, som ikke var gjendøbt, ophævet; thi den, der kun havde modtaget den kirkelige Barnedaab, var en Hedning. I Almindelighed fordrede Gjendøberne den oprindelige Christendoms strenge Sædelighed, Foragt for Verden med dens Lyst og dens Smerter, ja, selv med dens Dannelse. Med Daaben var forbunden en Forsagelse af Djævlen, Verden og Kjødet, og et Løfte om alene at ville gjøre Christi Villie. Enhver vitterlig Synd hos en Gjenfødt skulde uden Tilgivelse haabløst udelukke fra Menigheden og Guds Naade. Netop derfor viste dette Kjætteri sig saa farligt, fordi dets fleste Tilhængere kunde beraabe sig paa deres Vandels Hellighed.

Fjernt og nær bleve deres Lærdomme udbredte. Alle tydske Landskaber bleve gjennemstreifede af disse flygtige Apostle, der snart hørte til en, snart til en anden Sect. Man vidste ikke, hvorfra de kom, eller hvorhen de gik. De

lærte, at broderligt Fællesskab var nødvendigt i alle Ting. Dernæst talte de om Verdens Fordærvelse, som Gud nu var i Begreb med at straffe. Begyndelsen til denne Revselse kunde allerede sees i den Magt, som han havde skjænket Tyrkerne. De benyttede sig af en dengang meget udbredt Forventning om en forestaaende mystisk Forvandling af alle Ting. Fra Øst forkyndte man, at Antichrist (den falske Christus, hvis Komme skal gaae forud for Dommedag) allerede var født i Babylon under alleslags Tegn og Mirakler; at han allerede var voxen og blev æret som en Gud. I Vest havde Keiser Carl den Femtes Held og Lykke vakt de meest vidtsvævende Forhaabninger. Han vilde erobre Jerusalem, troede man, og lade det Bud udgaae, at Enhver paa Jorden skulde dræbes, som ikke tilbad Korset. Derpaa vilde han blive kronet af en Engel og døe i Christi Arme. Til Drømme af denne Art knyttede nu ogsaa Gjendøberne deres Prophetier. De forkyndte, at Guds Sendebud allerede vare i Verden for at besegle Guds Udvalgte med Pagtens Segl. Naar Tiden var kommen, skulde de Besegledes Skare forsamle sig fra Verdens fire Hjørner. Da vilde Christus, deres Konge, træde frem iblandt dem og give dem Sværdet i Haanden. De skulde dræbe alle Ugudelige, ligesom fordum Israels Folk havde gjort. Men for de Udvalgte var der beskikket et nyt, saligt Liv uden Love, Øvrighed og Ægteskab. I Zürich løb en Hob gjennem Byen, indhyllet i Sække og med en Strikke om Livet, og forkyndte, at Staden om faa Dage vilde forgaae. »Vee Dig Zürich!« raabte de, »Vee og atter Vee!«

Som ovenfor sagt, bestode Gjendøberne af en Mængde Partier. Saaledes finde vi i Salzburg en Meninghed af fattige Mennesker, der frigjorde sig fra al Gudstjeneste, kom sammen paa øde Steder og stiftede Broderskaber ved fælles Sammenskud; de kaldte sig »Urtegaardsbrødrene«. De meente, at alle Mennesker havde en medfødt Evne til at gjøre Godt; det var nok, naar man blot opfyldte Loven, thi

naar vi gjorde Ret, drog Gud os til sig; Christus havde ikke opfyldt Loven, men blot lært os et christeligt Liv. Paa Grund af disse Sætninger bleve de stakkels Folk frygteligt straffede. Nogle af dem vare blevne opdagede ved en af deres Forsamlinger i en Præsts Huus og havde uden Betænkelighed nævnt Foreningens fraværende Medlemmer. Derpaa bleve de samtlige overleverede i Rettens Hænder. De Svage i Troen, som lode sig bevæge til at gjenkalde, bleve først henrettede med Sværdet, derpaa brændte man deres Legemer. De, som ikke gjenkaldte, bleve paa en offentlig Plads levende kastede paa Baalet. Andre bragte man til det Huus, hvor de hyppigt havde holdt deres Sammenkomster og prædiket for hverandre; derpaa bleve Dørene stængede, og man stak Ild paa Huset. En ung, smuk, sextenaarig Pige kunde paa ingen Maade bringes til at gjenkalde. Uagtet Alle bade for hendes Liv, tog Skarpretteren hende paa Armen, bar hende til et Vandingssted for Hestene og holdt hende saa længe dykket under Vandet, indtil hun var druknet. Derpaa trak han igjen det afsjælede Legeme frem og overgav det til Ilden.

Nogle af Gjendøberne kaldtes »de hedenfarne, aandelige Døbere«. Med deres strenge Regler om Spise, Drikke, Søvn og Klædning vilde de vandre om som afdøde Mennesker. De glædede sig ved at lide Vold og ansaae det jordiske Liv for Kjedsomhed. Hvor de traf Nogen, der var glad, pleiede de altid at anvende Ordet: »Vee Eder, som nu lee, thi snart skulle I græde og hyle.« — De »gudhengivne, bedende Døbere« gjorde næsten ikke Andet end at bede og vilde med Bøn modstaae ethvert Onde. — »De henrykte Brødre« gik stedse i Forventningen om himmelske Syner. Naar Aanden saa kom over dem, skjælvede de over hele Legemet med forskjellige Fagter, gjengave Dødskampen med forfærdelig Troskab og laae endelig som døde paa Jorden. Hvad de dernæst, naar de igjen vare komne til sig selv, havde at fortælle om Indholdet af de modtagne Aabenba-

ringer, var for det Meste af en meget simpel Natur. Det handlede om, at Barnedaaben var Paafund af Djævlen, eller at Alle, som modstode den sande Daab, vare forkastede af Gud. Men ofte kunde de ikke udtale de Hemmeligheder, som de havde seet i Drømme.

At Yderlighederne slaae over i hinanden, viser sig allerede tidligt i et Parti, som kaldtes »de frie Brødre«. De meente, at den Gjenfødte slet ikke mere kunde synde; at han var fri for al Lov, fordi Christus havde gjort ham fri; at, hvor Aanden herskede i det Indre, dèr var det ligegyldigt, hvad Kjødet gjorde; ethvert ydre Tegn kunde derfor undværes, endog Bekjendelsen af Troen. Thi Gud blev ikke større ved, at et Menneske for sin Troes Skyld underkastede sig Pine og Dødsqval. Paa Grund af denne Misbrug af Læren om Friheden bleve alle Slags Afskyeligheder begaaede i dette Samfund, hvor Sandseligheden hyllede sig i Fromhedens Dragt. Men disse Frie, for hvem Daaben tilsidst ingen Betydning fik, bleve afskyede af de fleste Gjendøbere. De vilde ikke aflægge Eed eller deeltage i Krigstjeneste. De foragtede Øvrighedsembeder og Titler og kaldte sig indbyrdes Brødre og Søstre.

Nogle, som benævnedes »de apostoliske Døbere«, gik saa vidt, at de forlode Huus og Hjem, Hustru og Børn; droge omkring uden Penge og Taske, Skoe og Stav; vadskede de Helliges Fødder, prædikede fra Tagene eller gave sig af med naragtigt Børneværk for at blive som Børn. Flere sprang om i Gaderne og klappede i Hænderne, Andre opførte i Forening en Dands eller satte sig paa Jorden for at lege og rode i Sandet. Atter Andre morede sig med Dukker eller trak Grankogler, der vare bundne paa en Snor, omkring efter sig. Engang sad en Gjendøber lang Tid ved Bredden af Rhinen. Han havde lavet smaae Bunker af Sand og øste nu med sin Haand Vand af Floden, hvilket han lod løbe igjennem Sandet. Da man spurgte ham om, hvad det var, han foretog sig, sagde han, at han vilde opfylde

Jesu Ord om at blive som et Barn. Thi det var jo aabenbart høist barnagtigt at ville udtømme Floden paa denne Maade.

Skjøndt den Slags Anskuelser og Meninger ikke syntes at bebude Voldsomheder, bleve disse dog ikke undgaaede. I hiin dybtbevægede Tid, da den tydske Nation pludseligt blev vækket til høi Frihed fra Aandens Trældom, da en stor Nationalfølelse igjen besjælede Mængden, kunde Gjendøberiet heller ikke undgaae Sammenblandingen af det Politiske og Religieuse. Tanken om almindeligt Eiendomsfællesskab og Afskaffelse af enhver menneskelig Øvrighed dukkede op. At forlade Hustru og Barn eller maaskee en heel, hjælpeløs Børneflok; at indgaae et nyt, aandeligt Ægteskab med en Qvinde, med hvem man flakkede om; at opgive sit vante Arbeide og sit tidligere Erhverv, idet man var henviist til de Troendes Gjæstfrihed — Alt dette blev let en Forskole for dristige og tøilesløse Foretagender. Et Øienvidne siger: »Alle disse Døbere have aldrig et naaderigt og venligt Billede af Gud. Alle deres Syner handle kun om Angst, Nød, Lyn, Torden, Plage, Sværd, Død, Rædsel og Helvede. Derfor er Gjendøbernes Aand en fjendtlig, vredagtig, melancholsk, stormende og krigersk Aand, langt mere skikket til Fortvivlelse og Ødelæggelse end til retskaffen Bestyrkelse og Underviisning.« Fristelsen ligger nær til fra lidenskabelig Forventning at gaae over til Daad. Og Zwickauerne forkyndte, som vi have seet, et kommende Gudsrige, i hvilket efter en blodig Udrensning de Fromme alene skulde herske og besidde Jordens Goder til fælles Brug.

Nogle Aar efter Zwickauerpropheternes Fremtræden udbrød Bondekrigen. Gjennem hele Middelalderen havde Landbefolkningen fra Tid til anden gjort Opstand mod de adelige og geistlige Herrer, deels for at værne om sin gamle, oprindelige Frihed, deels for at afværge Vilkaarligheder, ved

hvilke man med voldsom Haand vilde gjøre Bøndernes Byrder tungere og dem selv til Livegne.

Denne Kamp drager sig paa mange Punkter gjennem hele Europa. Men tilsidst havde Bøndernes Vaaben bestandig Uheld med sig, deels fordi de forsøgte at kæmpe enkeltviis paa Steder, der laae fjernt fra hinanden, istedetfor at drage ud med samlet Kraft, deels fordi de vare uvante med Vaabenbrug.

Herrernes voxende Nydelsessyge og Pragt og den deraf følgende Forøgelse af Skatterne kunde ikke Andet end nære Folkets Længsel efter en Forandring i Tilstanden. Bogtrykkerkunstens Opfindelse ved Midten af det femtende Aarhundrede bragte mangt et Flyveskrift ud paa Landet. Der fandtes stedse En eller Anden, som læste det for dem, der ikke selv kunde læse, og disse Flyveskrifter havde meget ofte et Indhold, som var fjendsk imod de geistlige og verdslige Herrer. Hist og her kom det, der arbeidede og kogte i Massernes Dyb, til Udbrud, men disse enkelte Oprør dæmpedes hurtigt. Efter Slutningen af det femtende Aarhundrede viser der sig imidlertid en vis Forbindelse mellem de forskjellige Bondesamfund, og Driften til at forene sig bliver stedse mere og mere levende.

De tydske Bønder vare ved Begyndelsen af det sextende Aarhundrede næppe mere undertrykkede, end deres Forfædre havde været. Men til Følelsen af deres Elendighed kom den ved Reformationen vakte Bevidsthed om den lidte Uret. Evangeliet om den christelige Frihed udtydede Bønderne paa deres egen Maade, og Luthers hensynsløse Storm mod gjenstridige Fyrster og Biskopper forjog den Sky af Fortryllelse, som hidindtil havde svævet over enhver fyrstelig Majestæt. Tillige ophidsede Thomas Münzer Folket med sine fanatiske Prædikener. Vi have tidligere fundet ham blandt Zwickauer-Propheterne med gjendøberiske Anskuelser. Nu optraadte han paa en anden Maade, idet han med stormende Veltalenhed ophidsede den simple Mand til Be-

frielse fra de Stores Voldsherredømme. Snart rasede Bondeoprøret i mange af Tydsklands Egne. Borgene gik op i Flammer, Klostrene plyndredes og jævnedes med Jorden, deres Beboere mishandledes og dræbtes. Men endelig samlede Fyrsterne deres Magt. Ved Frankenhausen havde Bønderne forskandset sig i deres Vognborg. Men den blev stormet af Fyrsterne og erobret. Münzer, der var flygtet og havde skjult sig i en Seng, blev fangen, lagt paa Pinebænken og henrettet.

Dermed var Opstanden dæmpet, men da en Mængde Gjendøbere havde deeltaget i den, da en af deres Propheter havde været Hovedmanden, og da mange af deres Grundsætninger vare de samme som Bøndernes, var fra denne Dag Oprørets Brændemærke paatrykket Secten.

I Begyndelsen af Krigen havde Luther stillet sig med Fredens Ord imellem de dragne Sværd. Paa den ene Side formanede han Biskopperne og Fyrsterne til Mildhed og Eftergivenhed, paa den anden formanede han Bønderne til ikke at forspilde Christennavnet ved en Kamp med kjødelige Vaaben, idet de gjorde Evangeliet til et Skjul for deres Skjændsel. Men da Mord og Brand bleve ved, grebes han af Angst for at see sit rene Værk sammenblandet med disse Afskyeligheder, og han raadede Fyrsterne til at slaae Oprørerne som gale Hunde.

Fornemmeligt i Schweitz blev der flere Gange holdt offentlige Samtaler med Gjendøberne. Man foreholdt dem, at Daabens guddommelige Indstiftelse og Kraft ikke kunde være bunden til nogen menneskelig Medvirken; at Barnedaaben var traadt i Stedet for Omskærelsen; at Befalingen om at døbe alle Folk ogsaa omfattede Børnene; at Christus havde ladet Børnene komme til sig og velsignet dem. Naar da Gjendøberne svarede, at det hed: lærer alle Folk, og først derefter: døber dem, eller at det var det Samme, om man døbte en Kat eller et Barn, da begge forstode lige Lidt deraf, bleve de beskyldte for Gudsbespottelse. De

Haardnakkede bleve da kastede i Taarnet, indtil de omvendte sig, pidskede med Svøber, drevne ud af Forbundsstaterne med Bøddelriset, brændemærkede, berøvede deres Godser eller endog brændte. Den middelalderlige Kirke meente jo, at enhver Kjætter burde bringes som et Brændoffer til Gud.

I en Schweitzerby blev en fremmed, opsnappet Gjendøber lagt paa Pinebænken. Liv og Frihed blev lovet ham, dersom han vilde nævne sit Hjem og sine Medskyldige. »Jeg er født paa Jorden,« sagde han. »Jorden er mit Fædreland og vil blive min Grav. Mit Legeme er i Eders Magt; tilintetgjør det, sønderriv det, brænd det, ligesom det lyster Eder; hvad bryder jeg mig derom. Herren har lukket min Mund, saa at jeg ikke siger Noget, som kan skade mine Brødre, thi endnu er deres Time ikke kommen. Min Sjæl har ingen Smerter; nei, den flyder over af Glæde og indre Trøst, hvormed Herren fylder den.« — Da Bødlen opfordrede ham til at frie sig for Pinslerne ved at nævne sine Kammerater, spyttede han ham i Ansigtet og raabte: »Vig fra mig Satan! Du forstaaer ikke, hvad der er af Gud.« Da man dog tilsidst under Trusler løslod ham, gik han bort med de Ord: »I have seet en af den nye Kirkes Bekjendere til Eders Fordømmelse.«

Det var nødvendigt, at der blev grebet til stærke Forholdsregler mod denne Retning, som ved sine indbildte Syner steg til det vildeste Sværmeri. Følgende Begivenhed kan tjene til Exempel. I Nærheden af St. Gallen, hvor Gjendøbernes Antal var voxet til otte Hundrede, boede paa et afsides Sted den firsindstyveaarige Hans Schucker med sin talrige Familie. De vare alle ivrige Gjendøbere, havde prædiket megen ufornuftig Snak og begaaet alle Slags Galskaber. En Dag i Februar 1526 sagde den yngre Broder, Leonhard, til den ældre, Thomas: »Det er den himmelske Faders Villie, at Du skal hugge Hovedet af mig.« Thomas bad først med sine Søskende til Gud, at han vilde tage Villien for

Gjerningen, men troede ikke at mærke nogen Bønhørelse. Da raabte de begge: »Din Villie skee, o Gud!« hvorpaa Leonhard knælede ned, medens Thomas greb Sværdet, og i næste Øieblik laa den dræbte Broders Hoved ved hans Fod. Derpaa tog Thomas sin Cither og prisede Gud for den tilendebragte Daad. Han udleverede sig selv til Retten, men vedblev at paastaae, at ikke han havde gjort det, men den himmelske Fader ved Hjælp af ham.

Den første christelige Tids Heltemod og Dødsglæde fornyede sig. I München blev Georg Wagner, en from, uberygtet Mand, fangen. Hertugen kom selv i Fængslet til ham for at formaae ham til at gjenkalde; hans Hustru og Barn bleve sendte til ham for at bevæge hans Hjerte. Han svarede: Fyrsten kunde med sit Fyrstendømme ikke erstatte ham Hustru og Barn, men han vilde ikke for deres Skyld give Slip paa sin Gud; hellere vilde han opgive Alt, endog sig selv. Derpaa blev han brændt.

I Haag var Dødsdommen bleven udtalt over en ung Pige. Hun blev spurgt, om hun ikke frygtede Døden. — Hun svarede: »Jeg skal ikke smage den evindelig.« — Men hun skulde dog døe. — »Jeg er for længe siden død, men Christus lever i mig.« — Der blev spurgt, om hun vilde skrifte. — »Jeg har Nok i Christus, for ham skrifter jeg.« Derpaa skulde hun bekjende, hvem der havde været hendes Lærer. — »Herren,« sagde hun, »han, som kalder Alle. Jeg er et af hans Faar og hører hans Stemme, og han kjender mig.« Med denne Bekjendelse besteg hun glad Baalet.

Melanchton ansaae deres Dristighed i Døden for en skrækkelig Forstokkelse af Djævlen, og Luther skrev: »Man kan hverken tæmme disse Uhyrer ved Sværd eller Ild. De forlade Hustru, Barn, Huus og Alt, hvad de have.« Rigsdagsafskeden i Speier bestemte (1529), at de Gjendøbere, som efter modtagen Underviisning gjenkaldte og underkastede sig en Bod, skulde blive benaadede. Men Fredsforstyrrerne, Hovedmændene og Udbrederne af Gjendaaben, kort

Enhver, der holdt fast ved den eller faldt tilbage til den, skulde uden Naade henrettes.

Herefter gik man paa faa Undtagelser nær frem i Tydskland. Gjendøberiet gjaldt som en Hovedforbrydelse ligesom engang Christendommen, og det udbredte sig ligesom denne under Forfølgelser. Overalt, hvorhen den tydske Reformation naaede, fra Alperne til Nederlandenes yderste Klitter, i England og Sverige fandtes enkelte Gjendøbere og smaae Menigheder. I Schweitz udbredte de sig meest blandt Bønderne, ellers blandt Haandværkerne. Menighederne kom fornemmelig sammen i Huse og Skove, næsten uden udvortes Gudstjeneste men med streng Kirketugt. Deres mørke Strenghed næredes ved Forfølgelsen; men med Længslen voxede Haabet om alle bestaaende Tings nære Omvæltning. Den simple Mand følte sig smigret over pludseligt ved Guds Aand at være stillet høiere end Verdens Vise og glædede sig, foruden ved sin Udvælgelse af Gud, ved Haabet om almindelig Lighed og Frihed. Endog enkelte Lærde byttede deres menneskelige Videnskab med den nye Gudsviisdom. Samtiden følte, at der var en svær Kamp at kæmpe mod dette nyopvaagnende, gamle Kjætteri, hvis ikke Christi Almagt, eller maaskee hans nære Gjenkomst, som Reformatorerne ventede, fordi de meente, at Verden var gammel og sin Ende nær, indestod for Kirkens Seir over denne falske Christendom.

II. Gjendøbernes Rige i Münster.

I Westphalens rige, biskoppelige Hovedstad, der bærer Navn efter det Kloster, hvori fyrretyve Domherrer, som alle vare oplærte ved italienske Universiteter, førte et muntert og pragtfuldt Liv: i denne By havde siden 1531 en ung, veltalende Capellan, Bernhard Rottmann, udtalt de første reformatoriske Tanker og især ivret mod Skjærsilden. Efter en Reise til Reformatorerne i Wittenberg og Schweitz havde

han tydeligere prædiket Reformationens Evangelium; og hver Fredag strømmede Befolkningen til Sanct Moritz, som laa udenfor Murene, Nogle for at lære Guds Ord, Andre for at høre noget Nyt. Nogle Prædikanter fra Hessen og Nederlandene bleve dragne ind i den begyndte Strømning og forstærkede den. Biskoppen forbød dem at prædike under Trusel af at opsige dem Leidet. Derpaa forfattede Rottmann en Troesbekjendelse i luthersk Aand, som han opfordrede den catholske Geistlighed til at gjendrive. Da den imidlertid blev upaaagtet, meente Borgerne, at den var uigjendrivelig

Rottmanns voxende Parti førte ham nu til Lambertskirken, og da denne var lukket, blev der lavet en Prædikestol af Træ paa Kirkegaarden. Dèr prædikede han saa heftigt om den evangeliske Frihed og imod Afgudstjenesten, at den andægtige Mængde efter Prædikenen trængte ind i Kirken og sønderslog Helgenbillederne.

Stemningen blev mere og mere for de Evangeliske. I en høitidelig Forsamling bleve Kirkerne af Raadet, Oldermændene og Gildemestrene overgivne til de nys ankomne Prædikanter. Biskoppen nedlagde sin Hyrdestav, og Geistligheden tilligemed Mindretallet i Raadet forlod Staden. Men de Fordrevne havde ingenlunde opgivet deres Sag. Man benyttede sig af Leiligheden, da en ny Biskop, Frants af Waldeck, skulde vælges, til at lade Landet gribe til Forholdsregler mod Staden. Man beslaglagde Qvæget hos nogle toneangivende Borgere, afskar Tilførselen og fangede Borgerne selv, hvor man traf dem. Men de Evangeliske, som meente at være i deres gode Ret, vilde ikke vige. Kom det an paa Magt, saa følte de sig ogsaa stærke nok, og snart tilbød der sig en Leilighed til at udføre en dristig Gjerning, som maatte afgjøre Alt.

Biskoppen var netop med Stænderne fra Landet reden ind for at hyldes i den lille By, Telgte, en Miil fra Münster. Herfra sendte han første Juledag 1532 en Anmodning til Bor-

gerne i Münster om at antage den gamle Religion paany. De vare strax fast besluttede paa, hvad de vilde gjøre. Næste Nat brøde de op mod Telgte, ni hundrede Mand stærke, deels bestaaende af stridbare Borgere, deels af hvervede Soldater med Haandskyts og et Par smaae Kanoner paa firhjulede Kærrer. Lykken var dem saa gunstig, at Biskoppens Rytterposter ikke stødte paa dem. I Morgendæmringen kom de til Telgte, brøde Portene op, besatte Gaderne og trængte ind i Husene, hvor deres Fjender sov roligt. De toge dem alle tilfange, kun Biskoppen selv var til sin Lykke reist bort. Fangerne bleve satte paa tre Vogne; paa den forreste sad en munter Trommeslager, og saaledes kjørte man tilbage til Münster.

Biskoppen turde ikke skride til Angreb, thi selv om han havde havt Magten dertil, maatte han frygte for Borgernes Hævn mod Fangerne. Det kom derfor til et Forlig, hvorved det blev tilladt frit valgte Præster at forkynde Guds Ord i sex Kirker. Den seirende Magt befæstede sig mere og mere, og Raadet kom snart til at bestaae af ivrige Venner af Reformationen. I Mai holdt Biskoppen sit Indtog i Byen, og hans Hylding blev feiret med tre Dages glimrende Forlystelser som en Forsoningsfest.

Men den voldsomme Indførelse af Reformationen og dens deraf følgende Ufuldstændighed lod en Braad blive tilbage i Gemytterne. Rottmann, der nu som Superintendent stod i Spidsen for det evangeliske Kirkevæsen, havde været Hovedmanden for, hvad der var skeet, og »blev af Pøbelen æret som en Gud.» Da kom der Gjendøbere til Münster, og i Løbet af et halvt Aar nærmede Rottmann sig mere og mere til disse. Han nærede allerede afvigende Anskuelser om Nadveren, og snart kom det saa vidt, at han forkastede Barnedaaben.

I Münster levede paa denne Tid en Sagfører fra Leipzig, som hed Wiggers. Han var en brav, hæderlig Mand, men var gift med en Kone af tvetydigt Rygte. Hun besad

hint uimodstaaelige og uforklarlige Trylleri, som undertiden endog griber og fastholder aandeligt udviklede Mænd. Dagligt saae hun sig i sin Mands Huus og Have omgiven af lidenskabelige Tilbedere. Blandt disse var ogsaa Bernhard Rottmann, og meget snart udspandt der sig et Forhold mellem dem, der aldeles bemægtigede sig begge. Da hendes Mand kort Tid efter døde, sagde man, at hun havde forgivet ham, hvorpaa Rotmann ægtede hende. Folket syntes imidlertid om dette Giftermaal, og de Evangeliske strømmede masseviis til Brylluppet for at bringe de Nyformælede Gaver. Rygterne, som vare i Omløb, behøve ikke alle at være grundede, for at man kan forstaae, at Mænd, der holdt paa Alvor og Ærbarhed, fjernede sig fra Rottmann. Men dette havde igjen til Følge, at Rottmann søgte at gjenoprette sit Rygte ved en paafaldende streng Holdning. Og da netop Gjendøberne bleve talrigere i Byen paa den Tid, sluttede han sig aabenbart til denne strenge Sect. Han, der før havde været en hædret Deeltager ved festlige Maaltider, trak sig tilbage fra enhver glad Lystighed; ja, selv hans Ansigtsfarve blev bleg. Da han nu tilmed i en Strid med Raadet havde trukket det korteste Straa, laa det nær for ham at slutte sig til de nye Propheter, som overalt fik en saa mægtig Indflydelse og af Princip vare fjendtligt stemte mod al verdslig Magt.

I Januar 1534 vare to Apostle i fremmed Dragt komne fra Holland og blevne modtagne af Berendt Knipperdolling, en rig Borger, som tidligere havde understøttet Rottmann. Den Ene, Jan Bockelsohn, bragte det Budskab, at man slet ikke mere skulde prædike fra Prædikestolene og ganske afholde sig fra Kirkerne. Snart efter kom Jan Matthys, den Prophet, der havde sendt dem. Han var en Bager fra Haarlem, der havde samlet de Menigheder, som under Forfølgelserne vare blevne adspredte, havde udgivet sig for Enoch og udsendt tolv Apostle, af hvilke to, som sagt, vare komne til Münster. De gjorde stort Indtryk paa det stærkt

bevægede Folk. Først fik de Nonnerne til at lade sig døbe og indgaae Ægteskab. Derpaa snege borgerlige Koner sig til de hemmelige, natlige Forsamlinger og skjænkede Propheterne deres Smykker som det første Pant paa deres Hengivenhed. Mændene vare først forfærdede, senere bleve de dragne med af Sværmerne, blandt hvilke Rottmann især var virksom efterat være bleven gjendøbt. Man fortalte, at han eiede en Trylledrik, ved Hjælp af hvilken han for bestandigt kunde binde Enhver, som han døbte.

Biskoppen udstedte Befalinger om at gribe Gjendøberne og lod dem henrette, som faldt i hans Haand. Men den syvende Februar drog Jan Matthys gjennem Gaderne med Raabet: »Gjør Bod og lad Eder døbe, paa det I maae undflye Herrens Hævn, thi hans Dag er nær!« Andre raabte noget Lignende med klagende Stemme og Øinene vendte mod Himlen. En Skræder skreg, at han saae den himmelske Fader truende i Himlen med Seirens Fane i den høire Haand og omgiven af Engle. Næste Morgen forsamlede fem hundrede bevæbnede Gjendøbere sig paa Torvet og bemægtigede sig Raadhuset med dets Vaabenforraad. Raadet og de Ikke-Gjendøbte besatte derimod Murene og Portene og vare langt overlegne i Antal og Magt. De kjørte Kanoner op ved Indgangene til Torvet, og Mange meente, at der den Dag kunde være gjort Ende paa alt Uvæsenet. De Ikke-Gjendøbte havde endog allerede betegnet deres Huse med Straakrandse, for at de kunde skaanes ved den forestaaende Plyndring.

Hele Natten igjennem sang Gjendøberne Psalmer. Deres Qvinder laae knælende i Bøn til Gud. Mangeslags Syner viste sig for dem: i Luften saaes en Mand med en gylden Krone; han holdt et Sværd i den høire og et Riis i den venstre Haand; en anden Skikkelse viste sig med Hænderne fulde af dryppende Blod; brændende Skyer sænkede sig over Staden, saa at Domhusene syntes at staae i Flammer, og ovenover disse saaes Rytteren fra Aabenbaringen paa sin

hvide Hest og med Sværd i Haand. Næste Morgen løb Knipperdolling, som dreven af Aanden, gjennem Gaderne med Døberevangeliet og styrtede sig ind i Fjendernes Leir med Raabet: »Gjør Bod, I Ugudelige, Guds Vrede ligger over Eders Hoveder. O Fader, Fader! udryd dem!« Nærved at blive gjennemboret af en af sine Frænder, blev han slæbt bort og kastet i Taarnet, hvorfra man endnu kunde høre hans Stemme.

Men skulde man virkelig angribe saa eventyrlige Sværmere med Kanoner og udøse Broderblod i en Borgerkrig? Stemmer hævede sig herimod, og de Evangeliske frygtede ogsaa for, at den catholske Biskop under den almindelige Tummel skulde gjøre sig til Herre over Staden. Da derfor Gjendøberne paa den tredie Dag bade om Fred, blev denne dem tilstaaet, saaledes at der blev Troesfrihed, imod at man holdt Fred og adlød Øvrigheden. Fra denne Time voxede Gjendøbernes Magt Dag for Dag, til den blev en afgjort Overmagt.

I Münster havde de nu for første Gang i Verden opnaaet lovlig Anerkjendelse; derfor strømmede Ligesindede fra alle Sider sammen der: Mænd uden deres Hustruer, Hustruer uden deres Mænd eller endog hele Familier. Rottmann havde lovet Enhver, som vilde komme, tifold Erstatning for Alt, hvad han forlod. De skulde samles for at oprette det nye Jerusalem, Salomons Tempel og den sande Gudstjeneste, naar først »Afgudsdyrkelsen« var udryddet. Ikke blot en gjerrig Pøbel, men ogsaa Gjendøbere af de høiere Klasser, som vilde undgaae Sværdet, der truede dem andre Steder, fulgte det lokkende Opraab.

Imedens disse Skarer holdt Indtog, vandrede mange anseete, velhavende Borgere ud, medens de endnu kunde tage deres Gods med sig undtagen Vaaben og Næringsmidler. Denne Udvandring var betimelig, thi allerede i Slutningen af Februar havde Gjendøberne Overhaand i Raadet, besatte de offentlige Embeder og valgte Knipperdolling til Borg-

mester. Og disse havde ikke isinde at skaane eller taale deres Modstandere. En Nat i Fastetiden begyndte man at ødelægge »Afgudstemplerne« ɔ: Klostrene og Domkirken med dens ædle Kunstværker. Billederne bleve sønderrevne, Madonna- og Frelserbillederne vanhelligede; de adelige Slægters Vaabner og Gravstedernes Mindesmærker bleve knuste; de malede Vinduer sønderbrødes; Orglerne reves fra hinanden, selv et kunstfærdigt Uhr blev ødelagt med Øxer. Kirkebøger, Archiver, Privilegier bleve brændte; Reliqvier og indviede Hostier traadtes under Fødder.

Den syv og tyvende Februar holdtes der paa Raadhuset en stor Forsamling af bevæbnede Gjendøbere. En Tidlang tilbragte de i Bøn, medens Propheten syntes hensunken i Søvn. Men pludseligt foer han op og erklærede, at man strax skulde forjage de Vantroe, dersom de ikke omvendte sig: dette var Guds Villie. »Bort med Esaus Børn!« raabte han. »Arven tilhører Jakobs Børn!« Og med et frygteligt Skrig tordnede det gjennem Gaderne: »Bort med de Ugudelige!«

Det var en Vinterdag med Nordenvind og fygende Sneestorm. Husene bleve opbrudte med Magt, og Alle forjagne fra deres Arne, dersom de ikke vilde fornegte deres Daab. Mødrene turde ikke tage Andet med sig end deres halvnøgne Børn. Smaae Drenge vadede ved Siden af deres Forældre barbenede gjennem Sneen. Gamle Mænd, som med Stav i Haand forlode Byen, bleve ved Portene under Haanlatter berøvede den Smule Eiendom, de bare med sig. Nogle faldt i Hænderne paa Biskoppens fremrykkende Beleiringshær og bleve henrettede. De, som endnu holdt sig skjulte i Byen, lode sig i Fortvivlelse og Dødsangst døbe.

Saaledes bleve Gjendøberne de eneste Herskere i Staden. Og nu vilde de ogsaa have udbredt deres Herredømme udadtil, dersom ikke Biskoppen, som denne Gang blev understøttet af de omkringboende Fyrster, havde leiret sig foran Staden med en anseelig Magt. Han fik Skyts, Fod-

folk og Rytteri til sin Hjælp. Der blev udskrevet nye Skatter; samtlige Klenodier i Kirkerne skulde anvendes til Krigen, hvorimod Biskoppens Vasaller gave Møde for egen Regning. I April og Mai 1534 blev Staden indesluttet paa alle Sider. Skjøndt man ikke kunde haabe at erobre den for det Første, da den var vel forsynet i enhver Henseende, opnaaede man dog herved at indskrænke Bevægelsen til selve Byen Münster. Og her viser nu det religieuse Elements Udvikling sig paa denne snevre Plads i fuld Frihed og i de mærkværdigste Phænomener.

Iblandt Gjendøberne skulde Alt være fælles. Under Dødsstraf skulde alt Guld, Sølv og Smykker afleveres til fælles Brug. Ethvert Begreb om Eiendom hørte op, men dog skulde Alle vedblive med deres Forretning. Der blev givet Skræderne den Befaling, at de skulde paasee, at ingen ny Dragt indsneg sig. Af alle Beskjæftigelser vare de, der angik Forsvaret, de vigtigste. Drengene bleve øvede i Pilekastning og erhvervede en overordentlig Færdighed deri. Fæstningsværkerne bleve ivrigt forstærkede, der støbtes Kanoner af Kirkeklokkerne, og en Krudtmølle blev anlagt i den gamle Domkirke. Der blev udvalgt krigserfarne Førere, som fordeelte den hele vaabendygtige Befolkning i Roder, der i bestemt Orden Dag og Nat bevogtede Voldene. Ogsaa Qvindeskarer gjorde Vagttjeneste under egne Anførere og vare især beskjæftigede med om Natten at udbedre, hvad der var ødelagt ved Værkernes Beskydning. Befolkningen udgjorde een eneste, religieus-krigersk Familie. Spise og Drikke besørgede det Offentlige. Ved Gjæstebuddene sade begge Kjøn, Brødre og Søstre, adskilte fra hinanden. Der blev spiist i Taushed, medens et Capitel af Biblen blev forelæst, og efter Maaltidet blev der sunget en Psalme. Hvad der blev anrettet, skulde spises eller drikkes uden Knurren. Hvem der vilde have en Skee, maatte medbringe den selv, og hvem der skar mere Brød, end han spiste, blev stævnet for de Ældste. Kun det, der hørte til det simple

Liv, til Andagt eller til Krig, blev fredet. Hvad man fandt af Citharer, Giger, Fløiter, Nodebøger, Skakbrædter, Tærninger og Kort, tilligemed Alt, hvad der tjente til Tidsfordriv, blev tilintetgjort. Ved Midfaste bød Matthys som Noget, der var sagt ham af den himmelske Fader, at Ingen skulde have Bøger undtagen Biblen, thi denne var nok til Frelsesgjerningen. Alle andre Bøger bleve bragte til Dompladsen, hvor disse Skatte bleve brændte i store Hobe. Paa Langfredag blev et gammelt Øg jaget ind i den fjendtlige Leir med det Forligsdocument bundet ved Halen, som borgede den evangeliske Bekjendelse Frihed under Biskoppens, Landgrevens og andre Deeltageres Segl.

Matthys havde allerede været Anfører ved et lykkeligt Udfald. Ved Paasketid forkyndte han, at Faderen havde befalet ham med faa Folk at jage alle Fjender bort og befrie Staden. Han greb et langt Spyd og drog ud med faa Væbnede, som om en stor Hær fulgte ham. Fra Voldene speidede man begjærligt efter det lovede Skuespil. Det var et Overfald, men i Leiren var man paa sin Post, og Propheten blev snart omringet af Fjender og hugget ned.

Han havde havt en uimodsagt Anseelse i Staden. Han var gift med en ungdommelig Qvinde, Divara, en skjøn Bryggerdatter fra Haarlem, som, efter at hans ældre ikke-gjendøbte Kone var forskudt, ifølge guddommelig Aabenbaring havde hengivet sig til ham. Nu greb Forfærdelse de Troende ved dette Udfald af deres Prophets Spaadom. Men Bockelsohn beroligede Folket. Han fortalte, at han for otte Dage siden i et Syn havde seet en bevæbnet Mand sønderreven og gjennemboret af et Spyd. Han havde forudsagt, at Matthys skulde falde, og at Bockelsohn skulde ægte hans Enke. Men han havde ikke havt Lov til at advare Propheten. Folket troede denne Fortælling, og fra den Dag stod Bockelsohn eller, som han kaldtes, Johan af Leiden i Spidsen for Gjendøberstaden.

Denne Mand havde tidligere været Skræder og levet nogle Aar i England. Men senere vendte han tilbage, ægtede en Skipperenke og oprettede et Værtshuus, »de tre Sild«, i Forstaden ved Leiden. Paa den Tid blomstrede Mestersangen; og ligesom Skomageren Hans Sachs stiftede Bockelsohn en Sangerskole og skrev Skuespil, i hvilke han selv optraadte. Han havde en slank, kraftig Skikkelse, et mandigt Aasyn og behagede især Qvinder ved sine muntre Indfald. Da han kom til Münster, var han omtrent fem og tyve Aar gammel.

Saasnart han var i Besiddelse af Herredømmet, erklærede han, at man i det nye Israel, ligesom i det gamle, maatte have tolv Ældste, hvilke han udpegede og fik valgt. Der blev anbragt Kanoner paa Kirketaarnene, og Knipperdolling, den tidligere Borgmester, blev ansat som Skarpretter med Ret til strax at henrette enhver paa frisk Gjerning greben Forbryder. Naar Propheten vilde bede eller modtage Aabenbaringer, lagde han sig paa Ryggen med Arme og Been strakte i Korsform.

Gjendøberne gik bestandigt videre. I Midten af Juli forelagde Bockelsohn Præsterne nogle Artikler, hvis Hovedsum var: »at en Mand ikke skulde være bunden til een Qvinde, men kunde tage saa mange Qvinder tilægte, som han vilde.« Rottmann talte imod, men Propheten svoer paa, at Artiklerne vare ham aabenbarede, og tilsidst gik de igjennem. Sagen var, at Bockelsohn vilde ægte Matthys' Enke Divara, uagtet han i Forveien var gift. Han paaberaabte sig Abrahams, Jacobs, Davids og Salomons Exempel og henviste til, at Fleerkoneriet intetsteds udtrykkeligt forbudt i Skriften. Hertil kom, at i Münster var det smukke Kjøn, hos hvilket enhver ny Religion især finder Indgang, tilstede i langt overveiende Antal. Foruden Divara tog Bockelsohn sig endnu to Koner. Alle tidligere Ægteskaber gjaldt for ophævede og maatte paany sluttes i Aanden for at blive gyldige.

Mod dette Brud paa al Sædelighed skete der en sidste Modstand af indfødte Borgere. En Smed, Henrik Mollenhøck, samlede to Hundrede Bevæbnede og bemægtigede sig ved Nattetid Propheten, Knipperdolling, Rottmann og deres Fortrolige. Men Tiden blev spildt med Tvivl og Raadslagninger, og da Mollenhøck om Morgenen lod Trommen røre i Gaderne for at sammenkalde dem, der vilde blive ved Evangeliet, væbnede Modpartiet sig hastigt og nødte Mollenhøcks Skare til at forskandse sig i Raadhuset. Dørene sprængtes imidlertid snart, og Fangerne befriedes. Qvinderne kom slæbende med Kanoner, og de Beleirede rakte en Hat ud af Vinduet til Tegn paa Overgivelse og bade om Naade. Under Haan og Mishandling bleve de bragte i Fængsel. Den næste Dag satte de Ældste sig paa Dommersædet. De Domfældte bleve efter hinanden bundne ved Lindetræet foran Domkirken til Skive for Skytterne. Propheten sagde: »Hvo, der vil vise Gud en Tjeneste, han gjøre det første Skud!« Fem og Tyve bleve ombragte paa denne Maade; sex og Tredive bleve overgivne til Knipperdolling, der efter Behag udvalgte og henrettede dem med Sværdet. Nogle Enkelte halshuggede Propheten for sin Fornøielse og for Øvelsens Skyld; Resten blev benaadet.

Efter denne Blodret var Bockelsohns og Knipperdollings Magt grundfæstet. Den Sidste drog, ledsaget af fire Drabanter, gjennem Gaderne med blottet Sværd i Haanden for at indjage Skræk. Men Propheten vilde ikke nøies med blot at forkynde de Ældstes Villie til det nye israelitiske Folk, endskjøndt han havde havt den største Indflydelse paa deres Valg. Han fattede den Plan at ville være dette Folks Konge. En ny Prophet, som fremstod i Begyndelsen af September, en Guldsmed fra Warendorf ved Navn Johan Dusentschuer, sparede ham imidlertid Uleiligheden med selv at forkynde denne Plan. Han kaldte Folket sammen paa Torvet og sagde: at Faderen havde fra Himlen sagt til ham, at Jan Bockelsohn, den Guds Mand, skulde være Ret-

færdighedens Konge over den ganske Jord. Han skulde besidde sin Fader Davids Stol, indtil Faderen igjen vilde fordre Riget af ham. Han skulde drage ud med Hærmagt og udrydde enhver Øvrighed af geistlig og verdslig Stand uden Naade, men skaane Undersaatterne, naar de vilde gjøre Retfærdighed.

Efter at Folket havde billiget Prophetens nye Kongeværdighed, erklærede han, at han ikke alene kunde dvæle i det Allerhelligste. Guds Menighed skulde bede med ham om gode Huusfolk. Da Forsamlingen havde holdt Bøn, traadte Rottmann frem og oplæste af en Seddel Navnene paa dem, som ifølge guddommelig Indskydelse vare bestemte til de høiere Værdigheder. Knipperdolling blev beskikket til Statholder, Rottmann til Ordfører, Heinrich Krechting til Cantsler. Der udnævntes fire Geheimeraader, Krigsøverster og alle Slags Hofembedsmænd efter Tidens Skik. Til Kongeslot blev en af de udvandrede Domherrers Pallads indrettet paa det Prægtigste. Kongens Titel var: »Johan af Guds Naade, i Kraft af det kongelige Rige i det nye Guds Tempel en Retfærdighedens Tjener.« Hans Valgsprog var: »Guds Magt er min Styrke.« Der blev ogsaa slaaet Mønter med Bibelsprog til Indskrift, vel nærmest for ogsaa at udøve denne fyrstelige Ret.

Den nye Hersker forstod sig ifølge det, der tidligere havde været hans Forretning og Levevei, ganske særligt paa at vise sig som Konge ved Klædedragt og fyrstelig Holdning, da jo en Theaterkonge i Almindelighed fremstiller Kongedømmet anskueligere for Folket end den, der er født af Guds Naade. Tre Dage om Ugen holdt han Rettergang paa aabent Torv, hvorhen han begav sig fra Dompladsen i festligt Tog: Trompeterne og Fløiteblæserne i Spidsen; dernæst begge Feltherrerne, krigskyndige Riddere fra Lüttich, med andre Officerer, udmærkede ved vaiende Fjerbuske; Geheimeraaderne i Purpurtalarer med gyldne Kjæder; Hofmarskalken med en hvid Stav; derpaa Kongen paa en stolt

Hest med gyldent Seletøi. Han viste sig afvexlende i den daværende spansk-tydske Ridderdragts pragtfulde Costumer. Underklæderne, der vare af Silke, skinnede frem af de opskaarne, med gyldne Spænder sammenheftede Fløiels Overklæder; Kappen var bræmmet med ægte Peltsværk. Paa Hovedet bar han en Krone af ægte Guld, besat med Ædelstene. Foroven var et Kors som paa Karl den Stores Krone. Om Nakken slyngede der sig en tung, gylden Kjæde, hvorved der hang en stor, rund Ædelsteen, som forestillede Jordkloden, gjennemboret af et Sølv- og et Guldsværd. Imellem disse var et Kors, og paa Kuglen den Indskrift: Retfærdighedens Konge overalt. I sin høire Haand holdt han et Scepter med tre gyldne Ringe; Sværdskeden og Sporerne vare ligeledes af Guld. Paa begge Sider af Kongen gik to smukke Pager i lysegrønne Kofter med guldvirkede Ærmer. De bare Tegnene paa den geistlige og verdslige Magt. Den af dem, som gik tilvenstre, holdt et draget Sværd, den anden, der var en Søn af Biskoppen og var bleven fanget ved et Udfald, holdt en Bibel og, naar Kongen kun bar sin sorte, spanske Baret, ogsaa Kronen. Kongen blev fulgt af sin Statholder og Ordfører; derpaa kom den nye Skarpretter med sine Folk, endelig i et langt Tog parviis Hofembedsmændene efter deres Rang. Det tilstrømmende Folk blev holdt i Orden af otte og tyve Dragoner i halvt grønne, halvt askefarvede Kofter med det kongelige Vaaben paa Ærmerne. Stoffet til Kongens og hans Folks Klæder blev taget af Kirkegodset, af Messedragter og Altertæpper.

Ved den ene Side af Torvet var Thronen opreist, til hvilken tre Trin førte op, belagte snart med guldvirkede, snart med purpurfarvede Tæpper. Kongen steg af Hesten og satte sig paa Thronen. Paa Trinene nærmest ved ham stode Knipperdolling og Rottmann, længere nede Cantsleren med Geheimeraaderne. Hvem der kom foran Thronen, maatte falde til Jorden, ligesom man ogsaa ellers hilsede Kongen ved Knæbøining. Han sænkede Sceptret og fældede

hurtigt Dom. I mange Tilfælde var det Ægteskabsstridigheder, der kom af Polygamiets indviklede Forhold; ogsaa Skilsmissesager afgjorde han og afsagde Dødsdomme, der snart bleve fuldbyrdede. Saaledes udtalte han det dræbende Ord over en Qvinde, der havde giftet sig med to Mænd, over En, der var sin Mand ulydig, og over En, der ikke vilde taale en yngre Medhustru.

Kong Johan havde selv sexten Koner, som han havde udvalgt blandt de smukkeste Jomfruer i Staden. Dette Harem var i det forhenværende Provsti, som ved Hjælp af en gjennembrudt Muur var sat i Forbindelse med Slottet. Hver Dag holdt han Maaltid med sine Hustruer, der smykkedes med en raffineret Luxus. Divara, som var en noget fed, hollandsk Skjønhed, blond, med straalende Øine og Kinder som Mælk og Blod, var Kongens Fortrolige og gjaldt stedse for den egentlige Dronning, hvem de andre adløde uden Skinsyge. Ved Hoffet blev der dandset meget; i Mangel af et Orkester betjente man sig ved saadanne Leiligheder af et lille Orgel.

Man forglemte imidlertid ikke at sørge for Forsvarsmidler; derfor blev den første Storm, som begyndtes af halvdrukne Soldater før den bestemte Tid, let afslaaet. De Beleirede overfaldt en Forskandsning, fornaglede nitten Kanoner og udstrøede det forefundne Krudt. Derpaa lokkede de ved forstilt Flugt Fjenderne derhen, hvor disse pludseligt bleve omgivne af Flammer. De Fjernerestaaende meente, at der var falden Ild ned fra Himlen.

Snart efter blev Biskoppen personligt truet. En ung Vestfrieslænderinde, Hilda Faycken, der havde været gift i et halvt Aar, havde skjænket de Fattige sit Gods og var med sin Mand kommen til Münster. Siden hun engang havde hørt forelæse, hvorledes Judith ved Mordet paa Holophernes befriede Bethulia fra Beleiringen, lod den Tanke hende ingen Ro Dag og Nat som en anden Judith ved Biskoppens Død at befrie den hellige Stad. Hun betroede sig

til Kong Johan og Knipperdolling og blev af dem bestyrket i sit Forehavende. Smykket med Prydelser fra Skatkammeret og forsynet med en Skjorte af det fineste Linned, der var besmurt med stærk Gift og bestemt til en Gave for Biskoppen, begav hun sig paa Vei. Da hun efter sin Plan var bleven fangen af Forposterne og bragt til en Befalingsmand, foregav hun at være kommen med sin Mand til Münster; men skuffet i sine Forventninger var hun flygtet for at udbede Leide for sin Mand, der vilde kunne angive Midler til at indtage Staden. Tillige bragte hun Biskoppen en Gave, der vel var en saadan Fyrste uværdig, men dog var et Tegn paa hendes rene Hjerte og hendes Hænders Flid. Men til den nye Judiths Uheld var der Dagen iforveien til Leiren kommen en Overløber, som havde fortalt Rygtet om hendes Forehavende. Hun blev lagt paa Pinebænken og bekjendte strax; derpaa blev hun halshugget.

I Slutningen af August forsøgte Biskoppen at storme Staden, men fandt den paa det Bedste forberedt til at modtage ham. Kjærnetropperne stode paa Torvet for under Kongens Anførsel stedse at kunne komme det meest betrængte Sted til Hjælp. Andre vare opstillede i Haver bagved Murene; Hovedstyrken ventede Fjenden umiddelbart paa Voldene. Mellem Mændene stode Drenge og Qvinder, hine med Buer og Pile, disse med store Kjedler, hvori de, efter hvad de sagde, vilde koge Frokost til Fjenden. Klokken fem om Morgenen gav den store hessiske Kanon Tegnet i Leiren; Landsknegtene satte sig i Bevægelse mod sex forskjellige Steder paa eengang. Det lykkedes dem virkeligt at komme over Gravene og Barrikaderne; de fik anbragt Stiger, og en og anden Fanebærer plantede sin Fane paa Voldene. Men man havde med Forsæt ladet dem komme saa nær for desto sikkrere at ødelægge dem. Nu først blev der skudt paa de tætte, fremtrængende Skarer. Qvinderne kastede brændende Begkrandse om Halsen paa de Stormende, eller gød den glødende Kalk, som de havde kogt i Kjedlerne, ud over

dem. Stormen blev fuldstændigt afslaaet, og Landsknegtene tabte Modet. Senere lod Biskoppen, der mistvivlede om en Erobring med Magt, under Medvirkning af Tusinder af tilsagte Bønder Byen omgive med Skandser og Blokhuse for at betvinge den ved Udhungring.

Kirkerne i Münster stode tomme, forsaavidt de ikke bleve brugte til Forraadshuse. Nogle havde nedbrudte Tage, thi de gjaldt for Baalstempler og Morderhuler for Sjælene. Sandsynligviis vedbleve de opbyggelige Sammenkomster i Husene, og til bestemte Tider mødte hele Folket til andægtige Forsamlinger paa Torvet, idet de trodsede det ublide Vinterveir. I denne Kirke under Himmelhvælvingen sad Kongen paa en Throne; i Nærheden af ham talte Præsten fra en Prædikestol. Ogsaa Divara red i Festtog til saadanne Forsamlinger paa en vælig, med Purpurklæder bedækket Hest. Hun bar en lille Krone, og efter hende gik Kongens andre Hustruer med deres Hof. Undertiden opførtes der efter en Eftermiddagsprædiken Dandse paa Torvet med Kongen i Spidsen. Hoffolkene, og hvem der ellers vilde, toge Deel deri.

Om Morgenen den trettende October kaldte Dusentschuer under Basunklang alt Folket sammen paa Dompladsen til et Kjærlighedsmaaltid. Ved lange Borde satte sexten hundrede vaabendygtige Mænd, fjorten hundrede Oldinge og Drenge og fem Tusinde Qvinder sig. Kongen tjente i al sin Pragt tilligemed sine Hustruer og Hoffolk ved Bordet. Den første Ret bestod af frisk, kogt Kjød med Roer, den anden af Skinke og røget Kjød, den tredie af Steg; dertil fik de Øl og Viin. Efter Maaltidet bleve usyrede Hvedekager baarne om i Kurve. Kongen brød dem og gav Gjæsterne dem med de Ord: »Tager hen, æder og forkynder Herrens Død!« Ligeledes rakte Dronningen Kanden med Viin og sagde: »Drikker deraf og forkynder Herrens Død!« Efterat de dernæst havde sunget en Psalme, forsamlede Kongen Folket i Kreds om sig og spurgte, om de vare vil-

lige til at gjøre Faderens Villie og lide? Hele Mængden raabte: ja, indtil Døden! Derpaa sagde Dusentschuer til Folket: »Den himmelske Fader har sagt mig, at otte og tyve Apostle skulle drage ud til Verdens fire Hjørner for at forkynde vor Lære.« Han oplæste Navnene og angav fire Byer, til hvilke de nærmest skulde gaae. Alle vare villige og beredte sig strax til at drage bort. Medens Kongen nu gik op og ned imellem Bordene, saae han tilfældigviis en Soldat, som af Ansigt og Dragt var ham ubekjendt og under sit Fangenskab var bleven taget med af sin Vært. Kongen spurgte ham: »Ven, hvilken Tro har Du?« — Soldaten, der var dygtig drukken, svarede, at han kjendte ikke Noget til Troen, han havde blot lært at omgaaes med Bægre og Piger. — »Men,« spurgte Kongen, »hvorledes er Du kommen ind til Høitiden og har ingen Høitidsdragt paa?« — Den Anden svarede, at han slet ikke var gaaet frivilligt med, men var bleven tvungen dertil. Derpaa lod Kongen ham forbittret føre frem og huggede i Alles Paasyn Hovedet af ham, hvorpaa han fornøiet igjen satte sig paa sin Plads, thi denne Fremmede havde været Judas iblandt dem. Efter Maaltidet dandsede Kongen til langt ud paa Natten.

Imidlertid havde de otte og tyve Apostle beskikket deres Huus og taget Afsked med deres hundrede og fire og tyve Koner. Kongen sendte dem bort med den høitidelige Formaning: »Gaaer og bereder os et Sted, vi ville væbnede følge efter og med Sværdet straffe dem, der foragte Eder.« Den samme Nat bleve de sendte ud af Stadens fire Porte, slap lykkeligt gjennem Beleiringshæren og kom til deres Bestemmelsessteder. Men snart bleve de grebne paa Grund af deres Optræden og Prædiken. Med Undtagelse af Een, som døde i Fængsel, og Een, der blev Forræder, lede de Alle Martyrdøden med Heltemod. Dusentschuer var iblandt dem, da han selv havde paataget sig den dødbringende Gjerning; han har altsaa troet paa sine Aabenbaringer.

Forræderen Heinrich Graes, der tidligere havde været Skolemester, fandt Naade for Biskoppen, idet han angerfuld beskrev ham Tilstanden i Münster og lovede vedblivende at kundgjøre Gjendøbernes Hemmeligheder. Da han i denne Hensigt skulde vende tilbage til Staden, lod han sig om Natten med lænkede Hænder og Fødder lægge nær ved Muren. Om Morgenen, da han blev funden af Vagten og førtes for Kongen, fortalte han om sine Kammeraters Martyrdød. Selv var han Dagen før sin forestaaende Henrettelse ligesom Petrus bleven befriet af Fængslet ved en Engel og baaren herhid. Nogle Hoffolk vare mistroiske, men Kong Johan troede paa Underet, ansaae Graes for Prophet og deelagtiggjorde ham i sine hemmeligste Planer. Forræderen længtes imidlertid efter at slippe bort. Derfor modtog han to Maaneder senere en Aabenbaring om, at han skulde samle de i Nordtydskland adspredte Brødre til en Hær og befrie det nye Jerusalem. Han sendtes derfor afsted med Fuldmagt fra Kongen. Denne benyttede han til at skaffe sig Indgang blandt de hemmelige Gjendøbere, og saasnart han erfoer, hvor de gjemte deres Vaaben, forraadte han Alt. I en fræk Skrivelse til Münster retfærdiggjorde han sit Frafald, og Kongen meente, at Djævelen havde forført ham.

Biskoppen havde længe begjæret Rigets Hjælp. Efterat hans egne Midler vare udtømte, nye Skatter udskrevne og alle kostbare Kirkeredskaber i de biskoppelige Lande solgte, paatoge endeligt Rigsstænderne sig Beleiringen i April 1535. Byen havde allerede været indesluttet et Aar. Man havde ikke beregnet Stadens store Forraad rigtigt eller ikke anvendt dem sparsomt nok. Man havde opdyrket Kirkegaardene, de offentlige Pladser og selv Gader, og i Foraaret bragte disses Kaal, Bønner og Ærter den sidste Hjælp og vakte det sidste Haab. Indtil Januar blev det vagthavende Mandskab daglig bespist to Gange, men derefter kun eengang og ovenikjøbet sparsomt. Da Hungeren kom, faldt Manges Tro. For at formindske Borgernes Antal lod Kon-

gen det staae Enhver frit for at vende tilbage til »Ægypten«. Dog maatte de Bortdragende Intet tage med, ja, de fik kun Lov til at beholde Underklæderne. Hundreder, især Qvinder og Børn, droge derfra, men da de Beleirende ikke vilde modtage dem, flakkede de vildfarende om imellem Stadens Mure og Leirens Skandser. De vare forfærdelige Billeder pan Hungeren: den gulladne Hud rynkedes over Benene, Legemerne vare opsvulmede og bedækkede med Buler, de levede som Dyr af Græs og Rødder og hensmægtede, naar ikke undertiden en medlidende Landsknegt tilkastede dem et Stykke Brød. Mangen Moder kastede sit Barn fra det udtørrede Bryst hen til Soldaterne. Da man endelig ikke mere kunde holde ud at see paa Elendigheden, lod Biskoppen dem gribe og henrettede de Skyldige, som man kaldte dem. Nogle Qvinder, som afsvore, bleve forviste til bestemte Egne, hvilke de under Dødsstraf ikke maatte forlade. Alle Mænd bleve stukne ned eller halshuggede. I den anden Uge efter Pintse bleve omtrent fire Hundrede Mænd henrettede.

Under den almindelige Nød var der endnu i Kongens Huus, hvad Udenforstaaende kaldte Overflod; dog blev ogsaa her Brødet blandet med Kalk og manglede tilsidst ganske. Den Plan at redde Staden ved Johans og hans Fortroliges Udlevering eller Rygtet derom gav Anledning til talrige Henrettelser. Ved denne Tid indsatte Kongen tolv Hertuger, imellem hvem han vilde fordele Verden. Men den sande Hensigt var at faae tolv paalidelige Mænd til at holde Øie med ethvert Forræderi.

En af Kongens Hustruer vilde forlade ham. Hun havde tidligere roest sig af, at ingen Mand vilde kunne betvinge hende, men havde dog viist sig føielig mod Kong Johan og været gift med ham i sex Maaneder. Da nu en Dag det hungrende Folks Klageraab lød, sagde hun: »Jeg kan ikke troe, at det er Guds Villie saaledes at lade Folket sulte.« Hun gav Kongen hans Foræringer, Ringe og andre Smykker

tilbage og bad om Lov til at forlade Byen som andre Qvinder. Men hendes Herre greb hende, førte hende midt ud paa Torvet blandt Folket, lod hende knæle og huggede med egen Haand hendes Hoved af. Derpaa stødte han Legemet bort med Foden, medens de andre Qvinder sang en Psalme.

For sidste Gang blev Staden opfordret til at overgive sig paa Naade og Unaade, thi fra nu af vilde alle Flygtninge ellers blive behandlede som Fjender. Svaret lød, at de havde ingen Naade at bede om, men vilde fastholde Sandheden til sidste Aandedræt.

Allerede havde man spist Heste, Hunde, Katte, Muus og Rotter, tygget Læder, som man endog gnavede af Biblernes Læderbind. Hungeren og Forsøget paa at dæmpe den ved Næringsmidler, som ikke ere bestemte for Mennesker, frembragte ubekjendte Sygdomme og en forfærdelig Død. Kong Johan havde forudsagt, at Faderen vilde hjemsøge sit Folk med Hungersnøden; men Han, der sørgede for Spurvene, vilde ikke forlade sit Folk, Han kunde forvandle Steen til Brød. I Dødsangst og under Hungerens Vanvid bede de i Stenene og vendte sig grædende og døende bort. Enhver, der var omkommen, Ven og Fjende, skal være bleven fortæret; selv Børn forsvandt ligesom fordum under Jerusalems Beleiring.

I denne høie Nød ventede man Hjælp, Befrielse og Seir over alle Fjender ved en væbnet Opstand af alle de Gjendøbere, der hemmeligt vare omspredte i hele Tydskland. I Münster skulde Aabenbaringens hundrede og fire og fyrretyve Tusinde Apostle komme sammen for derfra at drage ud og indtage den hele Verden. Og dette Haab var ikke ganske ugrundet. Strax ved Beleiringens Begyndelse var der skikket Bud til Forstanderne for Døbermenighederne om, at de uden Tøven skulde komme til det nye Jerusalem og medbringe Guld, Sølv, Linned, deres bedste Klædning, og Proviant. Hvo, der eiede Sværd, Spyd eller Bøsse, skulde tage dem med, de Andre skulde kjøbe Vaaben. Fra Nord-

holland seilede virkelig tredive Transportskibe over Zuyder-Søen; de bleve imidlertid anholdte, berøvede deres Guld, Sølv og Krigsmateriale, og de fangne Gjendøbere, som ikke vilde afsværge, bleve hængte.

Et Haab gik efter et andet tilgrunde for de Beleirede. Kong Johan havde lovet dem Befrielse ved Paasketid, i modsat Tilfælde kunde de dømme ham som falsk Prophet. Da Paasken imidlertid var forbi, holdt han sig i sex Dage hjemme som syg. Derpaa sagde han til Folket, at Faderen havde lagt alle deres Synder paa ham; det havde gjort ham svag til Døden, men dette var den lovede, høieste Befrielse, den ydre vilde følge, naar de blot holdt fast ved Taalmodigheden og Tilliden. I værste Tilfælde skulde de afskyde alt deres Skyts paa Blokhusene, stikke Byen i Brand paa mange Steder og bane sig Vei midt igjennem Fjenden til Nederlandene. Stridens Ende syntes altsaa at skulle betegnes med Blod og Flammer.

Men da en Overløber fra den biskoppelige Hær, der var Vagtmester hos Gjendøberne, saae, at almindelig Undergang truede, flygtede han fra Byen og tilbød ved en Mellemmand Biskoppen at overlevere ham Staden imod Løfte om Benaadning. Han fik fire hundrede udvalgte Krigere under Anførsel af Wilken. I en stormende, regnfuld Sct. Hansnat 1535 førte han dem hen i Nærheden af Korsporten og svømmede over Graven med et Toug, ved hvilket han trak en til samme Brug forfærdiget Bro efter sig. Ved Overgangen brast Broen, dog slap de svømmende og vadende over, trængte gjennem Pallisaderne, satte Stigerne til og toge ubemærket den yderste Vold. Vagterne havde for Stormveiret trukket sig tilbage til Skilderhusene, de bleve overfaldne og i Stilhed nedhuggede. De Biskoppelige aabnede en Laage paa den indre Port, men uden at holde denne eller Volden besat ilede de frem, naaede Dompladsen og bemægtigede sig det derværende Skyts. Nu rørte de Trommerne og opløftede deres Feltskrig. Gjendøberne, som

enkeltviis styrtede ud af Sengene og Husene, bleve nedhuggede. Men snart kastede en Hob sig ind i Michaeliskirken; her samlede og rustede de sig, besatte Torvet og trængte herfra under Psalmesang ved et dristigt Angreb de Biskoppelige ind i det snævre Margarethestræde. Imidlertid vare Qvinderne styrtede op paa Voldene, havde stænget Portene og raabte til den fremrykkende Beleiringshær: »Sender os endnu Flere at slagte! Saaledes gaaer det Alle dem, der kæmpe mod Gud!«

Udenfor troede man, at Skaren, der var trængt ind, var fortabt og ført til Slagterbænken af hin Forræder; og den var virkelig i Fare for at blive opreven. Da sendte Anføreren Halvdelen af sine Folk ad en Omvei for at falde Gjendøberne i Ryggen. Disse mente i Nattens Forvirring, at en ny Skare var trængt ind, og vege tilbage til Torvet. Her barrikaderede de sig, og Kampen blev fortsat uafgjort. Begge Partier vare fuldkommen udmattede; da lod Kong Johan Klokken To tilbyde Vaabenhvile og Underhandling. Han fordrede, at de skulde nedlægge Vaabnene og overgive sig; han var ikke blodtørstig og vilde benaade dem. De Biskoppelige forlangte at forlade Staden i Ro og Mag. Under denne Forhandling havde Høvidsmanden sendt en Fændrik med nogle Folk op paa Volden. Disse lode i Morgendæmringen den biskoppelige Fane vaie og kaldte deres Kammerater til Hjælp, da de vare uovervundne, men i stor Nød. Derpaa begyndte Kampen paany. De Biskoppelige stormede fra alle Sider Voldene, der næsten vare blottede for Forsvarere. Gjendøberne bleve slagne overalt, kun to Hundrede holdt sig bag Bolværket paa Torvet. Efterat Staden var erobret, kæmpede de endnu en heel Dag og nedlagde først Vaabnene, da der var tilsikkret dem fri Afmarsch. Men da de, gjorte trygge herved, gik ind i Husene for at medtage noget Gods, bleve de enkeltviis nedhuggede.

I alle Skikkelser rasede Døden. Paa Lambertstaarnet

var der fire Vægtere. Længe forsvarede de sig mod de Fremtrængende, men endeligt bleve de tre stukne ihjel; den fjerde blev levende, sammen med de Døde, styrtet ned fra Taarntinden. En Uge igjennem trak man Gjendøbere frem af deres Smuthuller, eller ogsaa drev Hungeren dem ud. Myrderiet gik over til Henrettelser. I Kongens øde Huus fandt man kun en syg Dreng, som viste Vei til Skatkammeret, der endnu indeholdt over hundrede Tusind Guldgylden. Den fjerde Dag efter Erobringen drog Biskoppen ind; Stadens Nøgler, Gjendøberkongens Krone og andre Klenodier bleve ham overleverede. Men to Dage senere forlod han igjen Byen, træt af at see paa Ødelæggelsens Vederstyggelighed.

Kong Johan havde, da Kampen nærmede sig sin Ende, sneget sig hen til en af Portene for at kunne undflye i et beleiligt Øieblik, men et Barn forraadte hans Skjulested. Han raabte til Soldaterne, der vilde gribe ham: »Fordrister Eder ikke til at lægge Haand paa Herrens Salvede og Zions Konge, eller I ville fare til Helvede!« Men Soldaterne haanede ham: »Formaaer Du Noget, Du Stodderkonge, saa befri Dig af vore Hænder.« — Kongens Geheimeraad, Krechting, blev trukken frem af en Krog i et Kloster og bad forgjæves om strax at maatte blive dræbt. Knipperdolling holdt sig skjult i tre Dage, indtil en Qvinde forraadte ham. Om Rottmann gik derimod Rygtet, at han havde styrtet sig ind i den tætteste Kampvrimmel og var bleven dræbt.

Staden blev fuldkommen udplyndret. De gamle, udvandrede Grundeiere fik kun deres Eiendom tilbage mod Løsepenge. De fangne Gjendøbere, disse udhungrede, spøgelseagtige Skikkelser bleve hængte i lange Rækker. Derimod bleve Qvinder og Børn først skaanede og anseete for godt Bytte. Men da Qvinderne hævnede sig ved Gift, og da man hist og her om Morgenen fandt Soldaterne døde, optændtes ogsaa Vreden imod dem. Hjælpeløse forviste

Biskoppen dem fra By og Land med deres Børn og truede dem med Dødsstraf, dersom de vendte tilbage. Ingen turde modtage dem for ikke selv at blive anseet for Gjendøber, og man veed ikke, hvad der er blevet af dem. Dronning Divara og Knipperdollings Hustru bleve halshuggede den syvende Juli, da de ikke vilde opgive Gjendøberiet.

Man sparede derimod Kong Johan, Knipperdolling og Krechting til en særegen Straf. Hiin Eventyrer, der havde vovet med blodig Haand at virkeliggjøre et saa uhyre Phantasibillede, var nu i sin Afmagt et Skuespil for sine Samtidige, og Biskoppen sendte ham omkring til alle de Fyrster og Herrer, hvem han vilde vise en Høflighed. Kongen var i Begyndelsen meget trodsig, duttede endog Biskoppen, spøgte med dem, der bebreidede ham hans Flerkoneri, og paastod, at han aldrig vilde have overgivet Staden, om endog alle hans Folk vare døde af Sult. Senere forandrede han imidlertid Anskuelser, erklærede den Modstand, han havde viist Øvrigheden, for urigtig, Flerkoneriet for overilet og selv Barnedaaben for en Pligt. Han tilstod, at, hvis han kunde lide Døden ti Gange, saa havde han ti Gange fortjent den. Knipperdolling og Krechting viste sig derimod ubeskriveligt haardnakkede og tillige langt mere udannede end Kong Johan. De vedbleve at paastaae, at de kun havde fulgt Guds Anviisninger.

Der forløb syv Maaneder efter Stadens Erobring, førend de skulde lide deres Straf. Dagen før Henrettelsen spurgte man dem, om de ønskede en Skriftefader. Kong Johan svarede, at han vilde ansee det for en Velgjerning at samtale med en forstandig Mand og høre hans Raad, og bad om, at Biskoppens Capellan maatte komme til ham. Denne var hos ham hele Natten og har senere ofte fortalt sine Venner, hvor stor den Ulykkeliges Anger var. Derimod havde Knipperdolling og Krechting svaret, at den himmelske Faders Nærværelse var dem nok.

Lørdagen den to og tyvende Januar 1536 lukkedes

Münsters Porte. Paa Torvet, hvor engang Thronen stod, var opreist et Skafot, der var omringet af Soldater. Udenom dem stod i stærk Trængsel en forventningsfuld, alvorlig Mængde, medens Biskoppen med sine Raadsherrer sad i et Huus ligeoverfor. Klokken otte om Morgenen bleve de tre Fanger førte ud af deres Fængsler og gjensaae paa Skafottet hinanden for første Gang. Fra Midten af Stilladset ragede en Pæl i Veiret med et Tverstykke omtrent i en Alens Høide og med et bevægeligt Halsjern. I to Jernbækkener glødede og spruttede Kullene under Blæsebælgenes Pust, og paa Ilden laae store Tænger. Stadsdommeren med sine Assessorer besteg Stilladset og oplæste en Række Anklagepunkter. Som skyldige i Gjendøberi og Høiforræderi bleve de Anklagede dømte til at knibes tildøde med glødende Tænger. Da kastede Kong Johan sig paa sine Knæ og raabte: »Fader, i Dine Hænder befaler jeg min Aand!« Snart grebe Bødlerne ham, afklædte ham til Beltestedet, satte ham paa Tverbjælken med Halsen lagt i Jern og Arme og Ben bundne, og begyndte Executionen. Han skreg ikke, kun de Nærmeststaaende hørte ham bede til den barmhjertige Gud. Det varede over en Time, indtil endelig Bødlen greb ham om Struben med en Tang og gjorde Ende paa hans Qvaler.

Knipperdolling søgte at qvæle sig med Halsjernet, men det mislykkedes. Han raabte kun eengang: »Gud, vær mig Synder naadig!« Krechting raabte: »Fader! Fader!« Men Begge døde i Taushed under de langvarige Pinsler. Ligene bleve kastede ned af Skafottet og kjørtes paa en Rakkersluffe til Lambertstaarnet, hvor de bleve ophængte i Jernbure.

Men paa samme Tid, som Gjendøberne lede dette store Nederlag i Münster, havde Mange begivet sig til England. Under det syttende Aarhundredes Storme antog det baptistiske Væsen ikke blot her en høist mærkværdig Form, men udbredte sig ogsaa til de nordamerikanske Colonier.

I den nye Verden vare Forholdene mere gunstige for Udviklingen af deres religieus-sædelige Ideer. Dèr antog Gjendøberiet en ædlere Skikkelse, fremelskede en bogstavelig bibelsk, inderlig Christendom og grundede et fredeligt Rige, hvorfra der sendtes døbende Apostle tilbage til den gamle Verden.

JAKOB PAULLI.

Et Blad af Kongeriget Kambotche's Historie.*)

I.

I den sydostlige Deel af Bagindien mellem Rigerne Anam mod Nord og Øst, Siam mod Vest og det franske Cochinchina mod Syd ligger et lille Land, som de Indfødte have kaldt Sroc-Khmer, Portugiserne i fordums Dage Cambodia og Nutidens Geographer Kambotche. Talrige og betydelige Mindesmærker tyde paa, at dette Land har havt en stor Fortid, og de chinesiske Historieskrivere fortælle, at »Himlens Søn« i Aaret 1076, da han vilde erobre Tonkin, sendte Bud til Kongen af Kambotche og bad ham om Hjælp; de berette, at der i de Tider var en livlig Forbindelse mellem det himmelske Rige og Kambotches mægtige Fyrster; men det Factum, som allerede gamle Herodot har skjænket sin Opmærksomhed: »at mange Byer, som fordum vare store, ere nu blevne smaae« har ogsaa passet paa det blomstrende bagindiske Rige, thi kun henved en Million Mennesker beboe nu de sørgelige Levninger af deres Fædres mægtige Land.

Kambotche har havt og har endnu mægtige og rovbegjærlige Naboer, der Stykke for Stykke have reduceret Landet til den Ubetydelighed, det er. Siam tiltog sig først Formynderretten over Landet og gjorde sig betalt ved at tage et Par fortræffelige Provindser, og det mægtige Anam,

*) Efter Revue des deux mondes.

der 1810 blev kaldt til Hjælp af Kambotches Konge, da denne endelig blev kjed af Siams besværlige Formynderskab, kunde ikke nøies med mindre end sex Provindser for sin Uleilighed. Ja, det herskesyge Keiserdømme drev endogsaa sin Uforskammethed saa vidt, at det foruden at beherske Landet ligefrem vilde omstøbe Kambotche's Indbyggere i anamitisk Form, og en samtidig chinesisk Historieskriver glæder sig høilig over, at »med hver Dag forsvinde mere og mere de barbariske Skikke, som bestaae i at afklippe Haaret, at gaae med Klæder, der ikke ere opsprættede paa Siderne, at spise med Fingrene og at sidde paa Hug.« Ikkedestomindre forsikkrede den anamitiske Statsminister Phan-tan-gian, at det slet ikke var Anams Hensigt, at erobre dette Land; »nei,« sagde han, »vi ville efter Himlens Exempel lade Folkene leve og nyde deres Tilværelse i Fred, og vi ønske aldeles ikke dette lille Lands Undergang, som visse galdesyge Folk paastaae.«*) Med disse galdesyge Folk menes Siameserne. Under Paaskud af at understøtte Kambotches legitime Konge, Ong-Dyong, rykkede de i Aaret 1834 mod Anamiterne og forsøgte at jage dem ud af Landet. Krigen varede i ti Aar. Til hvilken Side Seiren end heldede, syntes Kambotches Skjæbne at være afgjort; men, som det saa ofte er gaaet i Historien, Rivalerne vare bange for hinanden, ingen af dem turde aabenlyst fastholde Besiddelsen, og, da Freden endelig blev sluttet, fik det lille Kambotche Lov til at bestaae imod at betale de to Stormagter en betydelig Tribut. Siam maa dog aabenbart have havt meest Held med sig i Kampen; thi det var Hoffet i dets Hovedstad Bangkok, som indsatte Ong-Dyong i hans Rettigheder, rigtignok med det Forbehold, at han skulde lade

*) Phan-tan-gian har lært den europæiske Statskunst som Gesandt i Paris. Da Nedre-Cochinchina blev afstaaet til Franskmændene, tog han Gift, fordi han havde svoret sin Herre, Keiseren af Anam, at denne ikke skulde miste noget Land.

sine Børn blive i Siam, for — som det hed sig — at de kunde faae en passende Opdragelse, men i Virkeligheden deels for at have Gidsler og deels for paa disse Børn at grundlægge fremtidige Occupationsplaner. At Kambotche maatte betale denne Velvillie med to andre Provindser, er selvforstaaeligt.

Da Kong Ong-Dyong døde, kom hans ældste Søn Norodom, der var opdragen i Bangkok, ved siamesisk Hjælp paa Kambotche's Throne, men hans Ret til denne blev øieblikkelig bestridt af en yngre Broder, Si-Vata, der meente at have mere Ret til Magten end Norodom, fordi han var født, efterat Faderen var blevet kronet — en Ceremoni, der efter de kambotcheske Love er særdeles betydningsfuld — medens den ældre Broder var kommen til Verden, førend denne Høitidelighed havde fundet Sted. En af Si-Vata's Onkler støttede hans Sag kraftigt, og Norodom flygtede til Bangkok for at søge Hjælp. Siameserne vare kun altfor villige til at imødekomme hans Ønske, og han blev paany indsat i sine Rettigheder og ført til sin Hovedstad Houdon — rigtignok maatte han først udstede en Forskrivning paa et Par nye Provindser. Dog lod man sig nøie med Forskrivningen og erklærede i Bangkok, at man ikke vilde inddrage Provindserne, dersom Norodom vilde være lydig og følge sine Venners Raad. Den unge Fyrste var altfor godt opdragen, til at han ikke skulde have erkjendt Værdien af et saa opoffrende Venskab, og Siam triumpherede.

Efter alle menneskelige Beregninger vilde Kambotche vel endnu i nogle Aar have kunnet friste et tarveligt Liv som siamesisk Vasalstat for senere at blive fuldstændig »annecteret«, — dersom iøvrigt Anam ikke imidlertid havde kunnet tage Magten fra Siam og selv tilrane sig Landet — da indtraf Franskmændene til Bagindien, og ved deres Ankomst forandredes Situationen betydeligt. Anam fik nu Nok at bestille med at værge sig selv; det maatte i 1862 afstaae det sydlige Cochinchina, Maikongflodens Delta, og

kunde selvfølgeligt ikke mere tænke paa at tiltage sig Overhøihed over Kambotche, hvis Konge fra at være en magtesløs Vasal af Hoffet i Bangkok nu pludselig blev en Mand af Vigtighed.

Thi saasnart Franskmændene havde organiseret deres Herredømme i Cochinchina, maatte de fæste Blikket paa deres Naboer. Imod Øst og Sydost omsluttedes de af Anam og Havet, i Nordvest af Kambotche; men dette Riges Beliggenhed var saaledes, at dets Uafhængighed var en nødvendig Betingelse for det franske Cochinchinas fremtidige Bestaaen. Kambotches Hovedstad Houdon ligger nemlig ved Maikongfloden, der strømmer omtrent midt igjennem Landet; et vel anbragt Batteri paa Houdons Skibsbro vilde derfor med største Lethed kunne forhindre al Flodfart sydpaa, stoppe Tilførslen af Indlandets Producter til den franske Coloni og indskrænke denne til Udførslen af sine egne Frembringelser. Da det nu nu tilmed ikke var ubekjendt, at Englænderne modarbeidede Franskmændene paa det Kraftigste ved Hoffet i Bangkok, der, saasnart det vilde, kunde formaae Kong Norodom til at indtage en mod de Franske fjendtlig Holdning, er det ikke vanskeligt at indsee, at de franske Officerer, der nu maatte optræde som Diplomater, for enhver Priis maatte søge at lamme den siamesiske Indflydelse paa Kong Norodom. Hvad der eftertragtedes, var ganske vist intet Mindre end et Protectorat, og Kambotche saae nu altsaa den tredie Ridder for sine Fødder; men af de tre vare Franskmændene dog troligviis at foretrække for de to andre — det var ialtfald at vælge det uvisse Liv for den visse Død, og Valget kunde ikke længe være tvivlsomt. Kong Norodom syntes ogsaa at indsee dette. Franskmændene forsikkrede ham, at de blot ønskede at fritage ham for den trykkende siamesiske Control, og om han end ikke ubetinget troede paa deres Hensigters Reenhed, længtes han i alle Tilfælde efter at blive fri for Siameserne og var derfor meget imødekommende mod Europæerne.

Selvfølgelig kunde hans Stemning ikke længe forblive en Hemmelighed for Hoffet i Bangkok, og den siamesiske Gesandt i Houdon, General Phnéa-Rat, fordoblede derfor sin Aarvaagenhed. Ikke et eneste af Kongens Ord var han uvidende om; enhver Bevægelse blev udspeidet, og selv de Breve, han skrev til en af de franske Befalingsmænd ved Grændsen, begyndte med Ordene: »Kongen og den siamesiske General«. Paa den anden Side gik Franskmændene frem med den yderste Forsigtighed for ikke at skade deres Sag ved altfor tidligt at aabenbare deres sande Hensigter overfor Siameserne; under forskjellge Paaskud beseilede franske Orlogsskibe Maikong, men gjorde aldrig lange Ophold noget Sted for ikke at opvække Mistillid, og indledede først lidt efter lidt directe Forhandlinger med Kong Norodom. Officererne havde faaet Ordre til at lade, som om de Intet kjendte til det siamesiske Formynderskab, og til ikke at taale nogen Indblanding af Trediemand i de Sager, de havde at forhandle med Kongen. Avisodamperen Gyadinh blev beordret til at have Station i de kambotcheske Farvande, og Kong Norodom blev saa henrykt ved Synet af Skibet, at han modtog Chefen, de Lagrée, med en overordentlig Forekommenhed, gav ham Tilladelse til at benytte en Kul-Oplagsplads, som senere forblev i de Franskes Eie, og i egen Person aflagde et Besøg ombord — ledsaget af Phnéa-Rat. Han yttrede endogsaa Lyst til at aflægge den nye Gouverneur i Cochinchina et Besøg, men det var kun en barnagtig Grille, som han strax opgav, da hans siamesiske Formynder gjorde ham opmærksom paa den politiske Betydning af en saadan Reise.

Efterhaanden som Phnéa-Rat saae sin Indflydelse aftage, blev han mere og mere fordringsfuld. Rigtignok fik han ikke Adgang til Franskmændenes Sammenkomster med Norodom, men han holdt sig skadesløs derfor ved at lade ethvert Ord blive refereret til sig. Han paatog sig Kongemine, begav sig aldrig ud uden i et Optog, der var endnu præg-

tigere end Kongens, og hans Soldater undsaae sig, i god Overeensstemmelse med deres Generals Optræden, ikke for jævnlig at foretage Plyndringstog. Følgen heraf var, at den offentlige Forbittrelse brød ud en i Revolution, der havde til Hensigt at sætte en af Norodoms yngre Brødre, der var bleven populair ved sit Had til Siameserne, paa Thronen. Franskmændene forhindrede dog, at den siamesiske Politik led dette Nederlag i Houdon; men Phnéa-Rat, der ikke kunde skjule for sig selv, at han skyldte de forhadte Fremmede sin Frelse, syntes ikke længere at befinde sig vel i Houdon og greb den første Leilighed til at vende hjem til Bangkok. »Han vilde udbede sig nye Ordrer,« hed det; »det var desuden nødvendigt at føre den unge oprørske Si-Vata til Siam, forat han der i Klostret kunde glemme, at han havde vovet at forstyrre en siamesisk Vasalstats Rolighed« og saa fremdeles. Tilbagetoget var snildt dækket; men Veien til Kongen var nu aaben for Franskmændene, og de benyttede øieblikkeligt Leiligheden.

Admiral de la Grandière begav sig strax til Houdon. Kong Norodom blev noget overrasket og havde stor Møie med at begribe Betydningen af Ordet »Protectorat«, der er endnu vanskeligere at definere paa Kambotchisk end paa Fransk, men forøvrigt var der fra hans Side Intet i Veien for at undertegne en Tractat paa nitten Artikler, i hvilken Frankrigs Beskyttelsesret over Kambotche blev garanteret paa enhver ønskelig Maade. Rigtignok manglede Documentet den franske Keisers Underskrift for at være fuldstændigt; men Kong Norodom havde dog ved sin Underskrift givet et saa øiensynligt Beviis paa sin velvillige Stemning overfor Franskmændene, at disse nok turde haabe et godt Udfald af Sagen, og Tractaten blev skyndsomst sendt hjem til Paris for at ratificeres.

Ved sin Afreise fra Houdon havde Phnéa-Rat ladet sin Broder blive tilbage i Hovedstaden for at have Indseende med Begivenhedernes Gang; men ligesaa virksom og aar-

vaagen Phnéa-Rat havde været, ligesaa dorsk og ligegyldig var Broderen, en Omstændighed, der var saameget heldigere for Franskmændene, som disse næppe vilde have kunnet sætte deres Plan igjennem overfor Norodoms Frygt for det siamesiske Hof, dersom Phnéa-Rat var bleven tilbage. Underskriften af Tractaten var dog den dorske Mandarin et altfor stærkt Stykke; han blev rasende og truede den ulykkelige Norodom med Siams Vrede, for hvis frygtelige Følger end ikke Franskmændene vilde kunne bevare ham, og samtidig med, at han sendte Meldingen om det Forefaldne til sin Regjering, formaaede han derfor Norodom til at skrive et Undskyldningsbrev til det siamesiske Hof. Den unge Konge var svag nok til at gjøre det. »Han tilstod sin Feil,« skrev han; »han burde ikke have gjort det uden at spørge Kongen i Siam tilraads, men han var bleven overrasket og havde ikke havt Tid til alvorligt at overveie de Følger, et saadant Skridt kunde drage efter sig.« Saa godt var dog Brevet affattet, at Norodom derved væltede al Skylden fra sig over paa Franskmændene; og medens han selv holdt gode Miner med begge Magter, kunde han roligt overlade Fremtiden at afgjøre, hvem af de To der skulde gaae af med Seiren.

I Bangkok blev man uhyre forbittret over Efterretningerne fra Houdon; men som en god Diplomat indsaae Kongen, at det, som Sagerne stode, var bedst at søge en mindelig Overeenskomst med Frankrig, og da en fransk Udsending netop paa den Tid befandt sig i Bangkok, foreslog Phéa-Rat denne, at Siam og Frankrig for at gjøre Ende paa Striden skulde — dele Kambotche og hver tage sin Halvpart af det gamle Kongeriges Levninger. Forslaget blev dog ikke antaget; men Hoffet i Bangkok, som i Kong Norodoms Undskyldningsbrev saae en Antydning af, at han dog, naar Alt kom til Alt, holdt mere af Siameserne end af de Fremmede, besluttede at hævne sig paa disse, og det skal ikke negtes, at Hævnen blev udført paa en Maade, der

vilde have gjort den dygtigste europæiske Diplomat Ære. Phnéa-Rat fik her ret en Leilighed til at vise sit glimrende Talent; han havde ganske vist faaet sine Instruxer, men til Iscenesættelsen og Udførelsen af det Hele havde han aldeles frie Hænder.

Forsynet med en Tractat, som Kongen af Siam selv havde gjort sig den Uleilghed at skrive, og i hvilken paany Norodoms Afhængighed af Hoffet i Bangkok blev skarpt fremhævet — saa skarpt, at Kambotche's Konge deri kun blev kaldt simpel Vasal eller Gouverneur over Landet — kom Phnéa-Rat til Houdon og opsøgte øieblikkelig Norodom. Den snilde Mand forestillede Kongen, »at Hoffet i Bangkok ifølge gamme Ret havde Lov til at udvælge Kongerne i Kambotche saavelsom Gouverneurerne over dette Lands Provindser, at hans Herre, Kongen af Siam var heftig forbittret over, at Tractaten med Frankrig var underskreven, da den var et Brud paa ældre Overeenskomster; men forøvrigt havde han Intet imod, at Norodom blev fransk Undersaat, hvilket naturligviis var Meningen med denne Tractat, eftersom det jo var klart efter den Paragraph, som forbød andre europæiske Magters Gesandter at opholde sig i Houdon, at Kambotche ikke mere vilde blive at regne for nogen selvstændig Stat. Han kunde handle, som han lystede, men han kunde ikke finde det forunderligt, at Hoffet i Bangkok, da han havde giort sig uværdig til Thronen og forraadt sine Undersaatter til de Fremmede, snarest muligt vilde sætte hans fangne Broder Si-Vata i Frihed; og selv om han vedblev at være Konge, vilde han dog aldrig blive kronet, da Kambotches Regalier befandt sig i Bangkok og vilde faae Lov til at blive der, saafremt han vedblev med sin Ulydighed. At de to Provindser, man før af reen Velvillie havde undladt at inddrage, i dette Tilfælde vilde være hjemfaldne til Siam, forstod sig af sig selv; forøvrigt vilde Siam, om fornødent gjordes, med Magt vide at sætte sine billige Fordringer igjennem, endogsaa overfor Frankrig,

og man havde sikkret sig mægtige Allierede. Hvis Norodom derfor vilde undgaae alle disse Ulemper, maatte han underskrive Tractaten, der skulde forblive hemmelig*) og kun var sluttet »som en Forholdsregel mod Franskmændene«. Saafremt Norodom samtykkede i at underskrive, vilde Kongen af Siam i egen Person mødes med ham i Havnestaden Compot; Alt skulde da være glemt, og Norodom skulde blive kronet.«

Norodom underskrev, og sikker paa sin Seir behandlede Phnéa-Rat den officielle franske Befuldmægtigede, Hr. de Lagrée, med den eleganteste Skjødesløshed af Verden. Han lod, som om denne slet ikke existerede, og for at vise dette paa en iøinefaldende Maade lod han sig fra Hoffet i Bangkok udfærdige et Brev til den franske Missionsbiskop i Cochinchina, i hvilket denne officielt underrettedes om, at Kong Norodoms Kroning vilde finde Sted i Houdon om fjorten Dage, og at man gjerne saae hans Nærværelse til Høitideligheden, ret som om han var Frankrigs Repræsentant i Cochinchina! Dette Brev overbragte Phnéa-Rat i egen Person og ledsaget af et ligesaa talrigt som prægtigt Følge den skikkelige Geistlige, som hverken ifølge sin Opdragelse eller Stilling forstod sig paa Politiken, medens den snilde Siameser haanligt red forbi Hr. de Lagrées Bolig uden saameget som at anholde sin Elephant. Om den nylig underskrevne Tractat, som gik tvertimod Frankrigs Interesser, havde de Lagrée end ikke den ringeste Anelse, og den listige Phnéa-Rat kunde veltilfreds med sin Sendelses Udfald hvile sig paa sine Laurbær.

Imidlertid var de Lagrée bleven urolig ved Phnéa-Rats Nærværelse i Houdon, og da dunkle Rygter om den nær-

---

*) Hemmeligheden blev ogsaa godt bevaret; thi Tractaten blev ratificeret i Bangkok og sendt tilbage i Januar 1863, og Franskmændene fik først i August samme Aar at vide, at den havde existeret.

forestaaende Kroning kom ud iblandt Folk, gik han til Kong Norodom og paaviste ham meget indtrængende, at, dersom han lod sig krone af den siamesiske Konge, vilde han derved erklære sig for og bestandig vedblive at være en Vasal af denne, hvilket da ogsaa var den almindelige Mening i Landet. Hvor farlig denne Stilling var, behøvede han naturligviis ikke at sige. Den stakkels Norodom var ganske enig med de Lagrée og takkede ham paa det Forbindtligste for hans gode Raad; han saae nu for første Gang, — sagde han — hvor Siameserne egentlig vilde hen, men han skulde nok sætte en Stopper for deres ærgjerrige Planer. Dersom Kongen af Siam ved at paasætte ham Kronen troede at kunne gjøre ham til sin Vasal, saa skulde dette ikke skee; han vilde da krone sig selv i Houdon, og han bad de Lagrée og de franske Officerer at være nærværende ved denne Leilighed. Hvornaar det vilde skee, kunde han ikke sige, men han vilde see at trække Tiden ud, indtil den af Napoleon III underskrevne Tractat var kommen tilbage. Hermed var de Lagrée veltilfreds, skjøndt det forekom ham noget underligt, at Norodom ikke vidste, naar han skulde krones, da dog Phnéa-Rat ved sit høitidelige Besøg hos Missionsbiskoppen, hvorom de Lagrée af denne var bleven underrettet, havde meddeelt, at det vilde skee om fjorten Dage. Holdt man i Bangkok Franskmændene for Nar? Det var ikke umuligt; ialtfald var denne mærkelige Uovereensstemmelse en vanskelig Gaade at løse.

Norodom kastede sig nu mere aabenlyst end tidligere i Armene paa Franskmændene; men Phnéa-Rat, der tilfulde vidste, hvor stor en Indflydelse han havde over Kongen, og hvor let denne var at vinde ved Udsigten til Siameserkongens ærefulde Besøg*) og ved Løftet om Kambotche's

*) Kongen i Siam nyder i en Deel af det buddhaistiske Bagindien en lignende religieus Anseelse som Sultanen i Constantinopel hos Muselmændene.

gamle Krone, gjorde et nyt Skaktræk imod Franskmændene, idet han meddeelte Norodom, at hans Herre Kongen beredte sig til at forlade sin Hovedstad for at tage til Compot. Alt skulde der blive ham tilgivet, Kronen skulde han faae, ja han maatte endogsaa indrømme Franskmændene Alt, hvad de ønskede, men han maatte love at drikke Eeds-Vandet i den siamesiske Konges Nærværelse.*) Nogle Uroligheder, som en Hob drukne franske Matroser netop paa den Tid havde begaaet i Houdon, benyttede Phnéa-Rat sig af til dermed at bevise Kong Norodom de Franskes fjendtlige Sindelag, og den forskrækkede Konge gav efter og aflagde Løftet. Phnéa-Rat tøvede ikke med at offentliggjøre dette saameget som muligt, og da Alle i Houdon havde faaet at vide, at Norodom vilde sværge Siameserkongen Lydighed og Troskab, forlod Gesandten Byen, efterladende Kongen i en lidet misundelsesværdig Stilling: han vidste nu hverken ud eller ind, turde hverken tale eller tie og havde underskrevet to Tractater, der vare hinanden stik modsatte, med to Stormagter, som kunde erobre hans Land og afsætte ham, hvad Øieblik de vilde.

II.

Efter Phnéa-Rats Afreise begav Norodom sig strax ombord i den franske Damper Gyadinh. At han her ikke lod det mangle paa bittre Udfald mod Siameserne, var ikke Andet, end man kunde vente, men han syntes dog at have faaet saamegen Klarhed over sin Stilling, at han nu tydeligt indsaae, hvad Siameserne eftertragtede, og han erklærede bestemt, at han vilde give et ubetinget Afslag paa enhver af den siamesiske Konges Fordringer, naar de to Fyrster inden lang Tid traf sammen, og som Grund dertil angive sin

---

*) Ved denne Ceremoni lover den Drikkende Lydighed og Troskab.

Frygt for Franskmændene. Det havde vel været rigtigst, om Norodom havde besluttet sig til at blive heelt borte fra den paatænkte Sammenkomst i Compot; men Kronen og Æren af den store Konges Besøg vare altfor stærke Lokkemidler til, at den svage Konge ikke skulde lade sig bevæge af dem. Han ventede nu blot med barnagtig Utaalmodighed paa Efterretninger om, at Kronen og Siameserkongen vare paa Veien; til sin Værdighed som Konge og regjerende Fyrste tog han intet Hensyn.

I Begyndelsen af Aaret 1864 meldtes det endelig, at en siamesisk Dampbaad var løben ind til Compot. Norodom, som ikke tvivlede om, at dette Skib bragte ham hans Ønskers Maal saa nær som muligt, gav øieblikkeligt Ordre til sin Afreise; men han tog atter Ordren tilbage, da han fik Efterretning om, at Kongen af Siam ikke var med og heller ikke vilde komme. Derimod skulde Phnéa-Rat om nogle Dage bringe Kronen til Houdon. Den listige Gesandt havde blot brugt Løftet om Kongens Ankomst som et Middel for at faae Norodom til at underskrive den ovenfor omtalte Tractat; men da dette nu var skeet, følte Siameserkongen ikke den ringeste Lyst til at forlade sin Hovedstad. Løftet om at drikke Eeds-Vandet, som han havde aftvunget Norodom, havde derfor heller ingen videre Betydning; men Phnéa-Rat vidste, at Alle havde erfaret, hvad Kongen havde lovet, og dette, meente han, var tilstrækkeligt.

Norodom kunde godt see, hvor haanligt Siameserne behandlede ham; men Tanken om, at Kronen skulde komme i Løbet af et Par Dage, udslettede alle bittre Stemninger; han talte kun om sin Kroning, tænkte kun paa den. Høitidelighederne skulde gaae for sig i hans egen Hovedstad, og alle Anstalter bleve trufne for at gjøre Festen saa glimrende som muligt. De Geistlige erklærede, at den tredie Februar vilde være en gunstig Dag, og til denne blev da Kroningen fastsat. Gouverneuren over det franske Cochinchina blev indbudt til Festèn tilligemed alle de franske

Officerer, Provindsstatholderne bleve beordrede til at give Møde, og Alt blev ordnet paa det Prægtigste.

Den berammede Dag kom, den franske Gouverneurs Stabschef havde indfundet sig tilligemed alle de Andre, som vare indbudte, Intet manglede mere, for at Kroningshøitideligheden kunde gaae for sig, undtagen — Kronen! Norodom sendte Bud paa Bud til Compot for at erfare, om den dog ikke var kommen; han ventede og ventede, men den kom ikke, og det var klart, at Siam ved sit Løfte kun havde havt til Hensigt paany at bringe Norodom i en latterlig Stilling overfor sit Folk og Franskmændene. Denne Gang havde man dog regnet feil. Da Norodom saae, at han maatte opgive Haabet om at blive kronet dennegang, bestemte han pludselig, at hele Festen skulde holdes »til Ære for Franskmændene«, og at alle Ceremonier undtagen de, der vedkom selve Kroningsacten, skulde gaae deres Gang. og da Siameserne vare Alt andet end populaire i Kambotche, havde Ingen Noget at indvende derimod. Festlighederne fandt Sted, den religieuse Ceremoni, som kaldtes »Svettrachat«, der næsten ansees for ligesaa vigtig som selve Kroningen, og som bestaaer i, at en Parasol med fem Etager holdes over Kongen, blev udført, og Norodom, der var saare glad over at spille Hovedrollen i en vigtig Ceremoni, var Lystigheden selv, ja hans Begeistring over Franskmændene gik endog saa vidt, at han udraabte, medens han sad under Parasollen: »Jeg betragter de Franskes Keiser som min Fader og Admiralen som min Broder!« Dagen efter var han ombord i det franske Krigsskib »Mitraille«, iført fransk Søofficeers Uniform og — Tøfler. Hans Munterhed lod Intet tilbage at ønske, og Franskmændene troede at staae deres Maal nærmere end nogensinde.

Den utrættelige Phnéa-Rat var imidlertid virkelig ankommen til Compot med den lovede Krone, paa samme Tid som Festlighederne gik for sig i Houdon, og han erfarede snart, at flere franske Officerer vare komne til Hovedstaden for ved

deres Nærværelse at forhøie Festens Glands. Denne Tanke var ham utaalelig. Franskmændenes Nærværelse vilde nødvendig paatrykke Kroningen en Charakteer, som Siameserne af nærliggende Grunde ikke kunde ønske, at den skulde have, og kan udkastede derfor paa staaende Fod en Plan, der var hans Dristighed værdig: Han vilde med det Gode eller det Onde føre Norodom til Bangkok og lade ham krone dèr uden at have Noget med de Franske at bestille! Paa samme Tid, derfor som Franskmændene efter Festen forlode Houdon ad een Port, drog Phnéa-Rat ind ad en anden: Han henvendte sig først til de fornemste Mandariner, hvem han tilsyneladende vandt for sin Sag, og gik derpaa til Norodom selv. I Kraft af tidligere Løfter, Tractater og den Lydighed, Kongen var Siam skyldig, opfordrede Phnéa-Rat denne til at bryde med Franskmændene, »hvis Keiser naturligviis ikke vilde underskrive Tractaten«, gjorde ham bange med Udsigten til Oprør i de sydlige Provindser, hvis Gouverneur havde negtet at gaae ind paa Alliancen med Frankrig, truede med at gjøre Franskmændene bekjendte med den compromitterende hemmelige Tractat, kort sagt, malede ham Fanden saa sort paa Væggen, medens han samtidig lokkede Kongen med Udsigten til Kroningen, at Norodom tilsidst gav efter. Alt blev forberedt i Stilhed, og først da Rygtet om Kongens Afreise begyndte at udbrede sig, samtidigt med, at nogle siamesiske Skibe ankom til Houdon, fik Hr. de Lagrée til sin Forbauselse Sandheden at vide. Han ilede til Kongen og gjorde energiske Modforestillinger; men for første Gang var Norodom uhøielig. Han vilde have sin Krone, sagde han; da man nu i Bangkok vilde give ham den, vilde han reise dertil, og den tredie Marts agtede han at forlade sin Hovedstad. Hr. de Lagrées Grunde for den lange Udeblivelse af Tractaten med Frankrig, vilde han ikke forstaae; han reiste; alle Modforestillinger havde været unyttige, og det syntes virke-

lig, som om Phnéa-Rat denne Gang skulde gaae af med Seiren.

Saa godt som et reent Tilfælde fremkaldte den modsatte Virkning og førte endelig Væddekampen tilende. Da Norodom havde forladt Houdon, fik Hr. de Lagrée den gode — maaskee ikke ganske folkeretlige — Idee, at lade en Deling franske Soldater rykke ind i Houdon, »for at passe paa det siamesiske Troppecorps«, som allerede var der. Autoriteterne lagde ingen, forøvrigt vel ogsaa unyttige, Hindringer i Veien, og da det franske Flag blev heiset paa Casernen, blev det hilset med en og tyve Kanonskud. Det var denne fredelige Salut som bragte Vægtskaalen til paany at synke til fransk Side.

Thi da Norodom, som endnu ikke var kommet ret langt bort, hørte Kanontordenen, troede han, at Franskmændene havde benyttet sig af hans Fraværelse til at erobre Staden, og selv Phnéa-Ret var raadvild. Hvad skulde han med Kongen, naar Kongeriget var borte? Han skrev da eller lod Norodom skrive et Brev til Hr. de Lagrée, i hvilket han blandt Andet paa en temmelig nærgaaende Maade truede med at anklage ham for de forsamlede Consuler i Bangkok, — en temmelig curieus Domstol for en fransk Resident. Uden at indlade sig paa Brevets Uartigheder svarede Hr. de Lagrée blot, at han naturligviis ikke kunde forbyde Norodom at tage til Siam, men at han havde fundet denne Reise noget besynderlig efter Kongens fjendtlige og bittre Udtalelser om Siameserne og Hoffet i Bangkok. Derpaa fulgte hele Norodoms Synderegister imod Siam og Paaviisning af de Franskes humane Optræden. Phnéa-Rat, der havde troet, at Norodom elskede Siameserne og kun blev behersket af Franskmændene, var som himmelfalden; den beskjæmmede Norodom vilde tilbage til sin Hovedstad trods Mandarinerne, der havde compromitteret sig overfor Franskmændene ved at tilraade Reisen, og Phnéa-Ret følte sin Forstand staae stille — et Øiebliks Ubestemthed tilintetgjorde alle hans tidligere, snilde

Maneuvrer. Fjorten Dage forløb imidlertid, inden Norodom kunde finde nogen passende Anledning til at vende tilbage til sin Hovedstad, efterat hans Frygt for den franske Occupation havde viist sig at være fuldkommen ugrundet — og han skammede sig over at vende tilbage uden Kronen — da indtraf der meget beleiligt et Oprør i de sydostlige Provindser; Krigsministeren, som blev sendt ud for at dæmpe det, faldt, og Norodom troede nu at have god Grund til at vende tilbage til Houdon.

Den syttende Marts holdt han sit Indtog, og Phnéa-Rat fulgte ham. Skjøndt denne snilde Mand havde lidt et Nederlag, havde han dog ikke tabt Modet, og det var klart, at der ikke var nogen Fred at vente, saalænge han befandt sig i Houdon i Kongens Nærhed. Begivenhedernes Gang gjorde ham imidlertid snart overflødig; thi netop paa denne Tid ankom de længselsfuldt ventede Ratificationer fra Frankrig, og Norodom var altfor glad ved Tanken om at skulle see Keiser Napoleons Segl og Underskrift, til at han skulde bryde sig om Phnéa-Rats perfide Opspind, »at hele Tractaten var lavet i Saigon*).« Efterat Siameseren til sin store Ærgrelse havde seet Tractaten i et høitideligt Optog blive bragt til Kongens Slot, hvor Ratificationerne bleve udvexlede, og efter at have negtet Admiral de la Grandière's Stabschef, som overbragte Documenterne, en Samtale, hvorved han kun opnaaede at blive beskyldt for at have en ond Samvittighed, forlod han endelig Houdon den fem og tyvende April og overlod de Franske Terrainet. Det siamesiske Flag forsvandt for stedse fra Houdons Enemærker, og den lille franske Besætning blev ligeledes kaldt tilbage for ikke at forurolige Befolkningen.

Da den siamesiske Konge saae sin troe Tjener komme tilbage som en slagen Mand, og altsaa kunde begribe, at Sagen i sin Heelhed var tabt, var han klog nok til ikke at

*) Hovedstaden i det franske Cochinchina.

vise sig nøieregnende med Enkelthederne. Kronen blev kort efter sendt, og den Mandarin, som overbragte Klenodiet til Houdon, var et fuldstændigt Modstykke til sin Forgænger. Phya-montrey-suriwan var en kundskabsrig, beleven og elskværdig Mand, og han tog ikke i Betænkning at erklære, at det Had, som Siams Politik i den senere Tid havde paadraget sig, udelukkende maatte tilskrives Phnéa-Rats uforskammede Optræden. Den forhenværende Gesandt, som tilligemed Phya-montrey atter var vendt tilbage til Houdon, kunde paa denne officielle Desavouering af sin diplomatiske Virksomhed ikke svare Andet end taus og forbittret at tygge paa sin Betel. Intet manglede nu i de Franskes Triumph, og Intet stod mere i Veien for Norodoms Kroning. Phya-montrey vilde selv paasætte Kongen Kronen; men de la Grandières Stabschef, Desmoulins, modsatte sig dette; Siameseren foreslog da, at han og Franskmanden skulde tage Kronen hver paa sin Side og saaledes sætte den paa Norodoms Hoved; men Desmoulins fik sat igjennem, at Kroningen skulde fremgaae saaledes, at Phya-montrey overrakte ham Kronen, hvorefter han gav den til Norodom, der da selv satte den paa sit Hoved: ganske som Napoleon i Notre-Dame Kirken. Da Kambotche's Monark endelig satte det længe ønskede Klenodie paa sin Isse, blev han greben af høi Begeistring og yttrede det Ønske at hilse paa sin store Beskytter Napoleon den Tredie; han gjorde et Par Skridt imod Vesten, og idet han førte Haanden mod Kronen forat efterligne Desmoulins, som blottede sit Hoved, bøiede han sig flere Gange dybt mod Jorden. Dette var dog Phnéa-Rat for Meget: han brød igjennem Mængden, forlangte høirøstet lignende Hilsener til Kongen af Siam og kastede sig tre Gange næsegrus til Jorden. Norodom efterlignede høfligt hans Bevægelser, gav med et Smiil efter for den tidligere saa fordringsfulde Gesandts beskedne Ønske, og Kroningen var endt.

Saaledes fik Franskmændene Protectoratet over Kam-

botche, og saaledes endte den lange diplomatiske Væddestrid. Hvor længe det vil vare, inden Franskmændene erobre Kambotche og indlemme det i Cochinchina, er ikke let at sige; men længe varer det næppe, og det maa vel være saa. Hvor Civilisationen ret skal trænge frem, maa den middelbare Besiddelse vige for den umiddelbare, og forudsat, at Menneskelighedens Fordringer overfor de undertvungne barbariske Nationer ikke tages med Vold, tør man vel nok her i Oplysningens og Religionens Interesse vedkjende sig den ellers saa berygtede Maxime, at »Hensigten helliger Midlet.«

JOHAN PETERSEN.

Billeder af den romerske Luxus paa Keisertiden.

II.

Til den Skildring, vi i det Foregaaende have givet af de romerske Fraadsere, ville vi som en Fortsættelse føie nogle Træk af den Blødagtighed, Forfængelighed, Pragtsyge og Ødselhed, der i mange Maader betegnede Keisertidens Romere. At Mennesker, der fra deres tidlige Ungdom kun havde det ene Formaal for Øie at svælge og beruse sig i alle de sandselige Nydelser, der kunde pirre Tunge og Gane, gradviis maatte blive fremmede for alle de ædlere Bestræstræbelser, der pege mod et fornuftigt, bestemt Livsformaal, er en Selvfølge, og den Energi, Virksomhed og Villiekraft, der i saa høi Grad udmærkede Romerne fra den gode gamle Tid, maatte vige Pladsen for den dybeste Blødagtighed, Indolens og den fuldstændigste Slappelse. Selv Mæcenas, hvis Navn dog er blevet en Fællesbenævnelse for Videnskabernes og Kunstens Beskyttere, blev reven med af Fordærvelsens Strøm, ja stod endog som det store Forbillede for hiin Tids forkjælede Romere. Det var fornemmelig ham, der lærte de romerske Ynglinge, hvorledes de skulde pynte og klæde sig, hvorledes de skulde føre og bevæge sig, hvorledes de skulde boe og hvile for at synes lykkelige; saameget som muligt i Et og Alt, i Pynt, Klædedragt, Gang, Bevægelse, Sprog osv. at tee og bære sig ad som en Qvinde blev med ham som Mønster en Gjenstand for deres ivrigste

Ønsker; jo qvindeligere og yppigere, desto bedre. Mangfoldige vare de Midler, den romerske Dame benyttede for at vedligeholde Ansigtshudens Glathed, Blødhed og Fiinhed: den romerske Modenar og Spradebasse stod ikke her tilbage, naar det gjaldt om at prange med den fineste, hvideste og blødeste Teint; ja, man forsmaaede ikke de væmmeligste Lægemidler for at gjøre sin Stemme reen og klar eller for at vedligeholde den, ikke at tale om, at man gjentagne Gange daglig salvede sig over hele Legemet med vellugtende Vande og kostbare olieagtige Salver. Nero lod endog sine Skosaaler salve, ja, man hørte om en ganske jævn Borgermand, at han lod Væggene i sine Badstuer salve.

Hvad en smagfuld Coiffure eller Haarpynt angaaer, da ville vi saavidt muligt ordret citere, hvad Philosophen Seneca i saa Henseende yttrer om sine Landsmænd, gamle og unge uden Forskjel: »Hvormange,« spørger han, »tilbringe ikke hele Timer under Friseurens Hænder, idet de med stor Alvor raadslaae om, hvorledes man skal behandle hvert enkelt Haar, hvorledes man igjen skal bringe de i Uorden komne Lokker tilrette, og hvorledes Haaret paa saadanne Steder, hvor det er tyndt, kan tvinges henover Panden! Hvor fortørnes ikke disse Mennesker, naar den ulykkelige Friseur et eller andet Sted har været efterladende, naar han et eller andet Sted er kommen til Skade ved at afklippe et urigtigt Haar eller ikke har lagt andre behørig i Lokker! Hvo er der vel blandt disse,« spørger han harmfuld, »der ikke hellere ønsker, at hele Staten maa gaae tilgrunde, end at et eneste Haar kommer i Uorden, der ikke er mere bekymret for sin Frisure, end for det offentlige Bedste, der ikke hellere vil synes sirlig, end redelig og dydig!« — De, der ved Sygdom eller Udsvævelser havde mistet en Deel af deres Haar, bare Tourer eller Parykker af fremmed Haar; saadanne Herrer derimod, som kunde kappes med Matroner og Jomfruer ved et rigt og skjønt Haar, overtrak det ligesom disse med gyldne Net. Da de romerske Modejunkere farvede Øien-

brynene og selv Øinene sorte, saa tør man ikke forundre sig over, at de ogsaa forandrede Haarets Farve ved allesiags Tincturer og Pudder, ja at nogle endog strøede Guldstøv i deres Haar for at ligne de romerske Damer. Mange Mandfolk forsmaaede imidlertid Parykkerne og søgte ved en Bemaling af den skaldede Isse idetmindste i Frastand at frembringe Skinnet af en naturlig, tæt ved Roden afskaaren Haarvæxt. — Ligesom de fornemme Romerinder i deres hele Væsen, Gjøren og Laden med den fuldstændigste Opgivelse af al qvindelig Ynde lagde an paa at vise sig saa mandhaftige som muligt, hvorpaa vi senere i Afsnittet om Qvinden skulle anføre et Par betegnende Exempler, saaledes skiftede ogsaa Mænd og Ynglinge Natur og gik i hele deres Færd, deres Klædedragt og Ydre ud paa ikke at give Qvinden det Mindste efter; ja, tilsidst anvendte de romerske Lapse ligesaamegen Tid og ligesaamange Penge paa deres Toilette som Damerne. Keiser Caligula klædte og pyntede sig som Venus, og Heliogabal kaldte sig Dronning, bar kvindelig Klædedragt og Pynt og ønskede ved Kunstens Hjælp at blive omskabt til en Qvinde. Naar man undtager Damernes af de kostbareste Perler og Stene bestaaende Ørenringe og Halssmykker, saa var der forøvrigt med Hensyn til Stoffernes og Klædernes Rigdom, ja med Hensyn til Mængden af Ringe, Armbaand og det sirlige Fodtøi ingen tænkelig Forskjel paa Mænd og Qvinder; man skyede ikke selv under Maaltidet en oftere gjentagen Omklædning, og mangen Gang bar den romerske vellystige Modenar ved en saadan Leilighed den ellevte Klædning!

Denne Forfængelighedens og Pragtsygens Smitte i Henseende til Klædedragt og Smykker strakte sig endog til ellers alvorlige Mænd, der paa mange Maader syslede med Statsanliggender: Den store Pompejus var bange for med en Finger at berøre sit bølgende Haar af Frygt for at bringe en eneste Lok i Urede; Taleren Hortensius tilbragte hver Dag nogle Timer for Speilet med at lægge sin Toga i de rette Folder — dette

Foldekast i Mændenes Toga og i Qvindernes Palla, der ikke udgjorde den mindste Deel af det mandlige og qvindelige Coquetteri. Der fortælles endog om den nysnævnte Hortensius, at han, da en Embedsbroder engang i Trængselen havde bragt hans Folder i Uorden, indgav en Klage imod ham! — Modesygen florerer hos os den Dag i Dag i Optagelsen af fremmede, især franske Skikke; ikke mindre var dette Tilfældet hos de gamle Romere, hvor den romerske Klædning snart maatte vige for græske, østerlandske, galliske, gothiske eller franske Moder. Efter Keiser Heliogabal bleve Silkeklæder efterhaanden hyppigere, og det paa en Tid, da et Pund spunden Silke betaltes med et Pund Guld.

De fra Arilds Tid sunde og kraftige Romere maatte tilsidst segne under Vægten af al den Overdaadighed, de Lyster og Laster, der under Forfinelsens Maske skamskjændede Ætlingerne af det Folk, ved hvis blotte Navn de omboende Stammer og Nationer bleve grebne af Skræk og Rædsel. En Romer fra den Tid, her nærmest er Tale om, kunde nu snart ikke bære sit eget Legeme eller holde det opreist; om Natten laae disse Yppighedens Slaver i deres Senge, døsig henstrakte paa bløde Hynder, medens Slaver paa østerlandsk Viis med kostbare Vifter tilviftede dem den friske Luft, eller i deres blødt udstoppede Bærestole, der, ligeledes efter østerlandsk Skik, bleve baarne paa Skuldrene af sex til otte Slaver. Foruden de blødeste Fjer og Haar benyttedes Bladene af de sjeldneste og meest vellugtende Blomster til Udstopning af Puder og Hynder; Keiser Heliogabal lod endog sine Værelser og bedækkede Gange bestrøe dermed, for at han ogsaa kunde træde paa Blomster. — Man fandt, at det kostede for megen Uleilighed at gaae hen til Taflet eller Bærestolen, derfor lod man sig paa bløde Puder bære til det ene eller andet Sted; skulde endelig disse fornemme forspiste Herrer beqvemme sig til at bruge deres Been, saa støttede de sig sædvanlig paa et Par Slaver, medens et Par andre maatte gaae iforveien for at tilraabe

dem: »Nu kommer der en lille Ophøining, nu en lille Fordybning!« Den oftere nævnte Philosoph Seneca spotter derfor en blødagtig Person, der, da han blev baaren fra Badet til Bærestolen, spurgte sine Slaver: »Sidder jeg nu«.

Til det forargelige Fylderi og til den Forkjælelse hos hiin Tids Romere, hvorpaa der i det Foregaaende er anført saamange slaaende Exempler, kom ganske naturlig Lysten til at gjøre sig bemærket ved ydre Glands og Pragt, ved et kostbart Taffel, ved rige Klæder og Smykker, ved prægtige Boliger og Huusgeraad og ved et talrigt og glimrende Tjenerskab. Naar Plinius siger, at mangen en navnkundig Oldtidsromers Ager, som han selv pløiede, ikke var saa stor som Spisekamret i Neros Palads, saa faae vi en nogenlunde rigtig Idee om den uhyre Udstrækning af hiin Keisers og andre romerske Stormænds vidtløftige Boliger. Disse indeholdt nemlig, foruden Pragtværelserne og den egentlige Beboelsesleilighed for Besidderen og Slaverne, store offentlige, bedækkede Pladse og Gange, i hvilke man spadserede, Gymnasier, Bade, Templer, Hippodromer og Haver, der meget hyppig vare anlagte paa Husenes Tage. Clodius's Huus kostede over en Million; Marcus Scaurus, Sullas Stedsøn, lod opføre et Theater, der kunde rumme firsindstyve Tusinde Tilskuere, indeholdt tre hundrede og tresindstyve kostbare Marmorsøiler og var smykket med tre Tusinde Billedstøtter — og dette Theater blev kun staaende i een Maaned! Mangen Gang vare Husenes Tage forgyldte eller endog overtrukne med Guldblik, og selve Væggene, Lofterne, Gulvene i Spise- og Beboelsesværelserne, især deleshed i Badene, vare enten tavlede med Marmor eller indlagte med Mosaik af Marmor og andre kostbare Stene.

Paladserne i Byen overstraaledes imidlertid langt af de fornemme Romeres Landsteder, der med deres Tilbehør strakte sig over et saa stort Rum, at en Skribent fra hiin Tid ligner disse Anlæg med hele Stæder. Iblandt al den hensynsløse, man kunde sige vanvittige, Ødselhed, som her udfoldede sig,

var dog Intet saa storartet og kostbart som Anlæget af de store Fiskedamme. Saltvandsfisk vare fra gammel Tid de romerske Lækkermundes kosteligste Ret. For altid i Øieblikket at kunne have saadanne ved Haanden anlagde man Fiskedamme, i Særdeleshed i Nærheden af Havet, og ledede Havvandet derind for at kunne fede disse Fisk; man skyede end ikke at gjennemgrave vidtløftige Bjerge eller at sprænge Klipper for at kunne opnaae dette. Vi ville dvæle lidt ved disse Fiskedamme eller Fiskebeholdere, fordi de ere et i sit Slags enestaaende colossalt Exempel paa en Monomani, der i raffineret, vanvittig Yppighed og Vellyst søger sin Mage. Den glimrende Fraadser Lucullus havde eiet et Landsted, der senere var kommet i Hænderne paa Keiser Tiberius, som havde ødslet mange Millioner paa det; paa Neros Tid eiedes det af en riig Senator, der havde anlagt Fiskedammene, i hvilke Havvandet ledby ind gjennem en sprængt Klippe, og hvori Fisk fra alle Have underholdtes. De store Damme, hvori Galleier med tre Roerbænke, den ene over den anden, beqvemt kunde roe, vare forskjelligt indrettede efter de Fisk, for hvilke de vare bestemte; nogle vare grunde for Flyndre eller Steenbidere og gjennemskaarne af smaae grønne Øer, hvor hele Skarer af Vandfugle byggede Reder, andre, hvor Øiet ikke kunde naae Bunden, indeholdt Karper, Guldbrasener og Muræner. Ligeledes havde man i Klipperne udgravet Grotter, der om Dagen vare et kjøligt Tilflugtssted for Fisken, og for at indeslutte nogle med Muslinger og Tang bedækkede Klipper, ved hvis Fod Murænerne gjerne skjulte sig, trak man en uhyre Dæmning tversover en Bugt, der skjød sig ind i Landet. Næsten hundrede Slaver vare udelukkende beskjæftigede med disse kæmpemæssige Beholdere, og flere Baade fiskede hele Dagen paa det aabne Hav for at skaffe den nødvendige Næring for de Tusinder af de forskjelligste Fisk, som her svømmede omkring mellem hverandre. Overopsynet var betroet en Fiskemester, og en af Slaverne havde den Forretning at kalde paa de tæm-

mede Fisk, ligesom paa Mennesker, for med Navn og Titel at præsentere dem for Herren. Man havde saaledes det Syn, at denne Slave blandt Andet fodrede en stor Muræne, hvis Kjæber vare prydede med svære Guldringe; man fortalte, at Tiberius havde betalt den med fem Tusinde Daler og under en Sygdom, den havde havt, selv opvartet og pleiet den med den største Omhyggelighed. Denne forunderlige Lidenskab for Havets stumme Beboere var forøvrigt gammel blandt Romerne og var i Tidernes Løb bleven en fuldstændig Monomani. Man havde seet ædle Familier, som Licinierne, omskifte deres berømte Navne med de fra deres Fisk laante Tilnavne saaledes, at Familiens fuldstændige Navn var L. Licinius Muræna; ja, en videnskabelig dannet, berømt Mand, Crassus, anlagde endog Sørgeklæder, da han erfarede en af sine Muræners Død. Denne Muræne bar Ørenringe og Halsbaand, besatte med Ædelstene; den kom, naar Crassus kaldte, aad af hans Haand og blev, som sagt, efter sin Død baade begrædt og begravet af sin Herre. Den berømte Taler Hortensius begræd ligeledes en Yndlingsfisk, som om det havde været en Hustru eller Datter — intet Under, at allerede Cicero beklagede sig over den Omhu, de Fornemme viste deres Fisk til Skade for Statsforretningerne. »Disse Vanvittige,« skriver han til sin Ven Atticus, »troe, at de ville beholde deres Fiskedamme, naar de lade Staten gaae tilgrunde.« — De oftere omtalte Muræner, der jo paa en Maade have opnaaet en Slags classisk Berømmelse, ere af Aaleslægten, tre Fod lange, ligne en Slange, dannet af det ædleste Porhpyr, fortil livlig brune, bagtil purpurrøde, tigrede med gule Pletter. Deres Bid er yderst skarpt, og, hvor den skarpe Tand ikke strax trænger ind, f. Ex. i Søkrebsens Pantser, suger Dyret sig ind. Muræner findes i Middelhavet, især ved Øernes Kyster. Romerne vilde ikke have Slaver fra Corsika, fordi de vare for trodsige; men de corsikanske Muræner prangede paa de Stores Tafler, og selv Satirikeren Juvenal priser dem. Forkjærligheden for

denne Fisk var blandt Keiserne udartet til et modbydeligt Afguderi; Mænd, som Hortensius, udgjød, som sagt, Taarer over en Murænes Død, og Pollio, en anden anseet Romer, fodrede dem endog med sine dødsdømte Slaver! Raabet »ad murænas!« til Murænerne med ham! er et af de gyseligste Minder fra hiin feige og forbryderiske Tid. Plinius siger udtrykkelig, hvor han beretter denne Grusomhed, at Pollio kun havde foretrukket den nævnte Dødsmaade for de andre, fordi den var mere original. Man tænke sig den svælgende Nydelse for en Romers Øie at see et pludseligt af hundrede graadige Slanger omringet og sønderflænget Liig! Dette Raab: ad murænas! hørtes forøvrigt ikke saa sjeldent ved Taflet af Værten i hans Forbittrelse over en eller anden opvartende Slaves Ubehændighed eller Keitethed, f. Ex. naar Staklen blot var saa uheldig at slaae et Viinglas istykker! Cajus Hirrius, den Første, der anlagde Fiskedamme for Muræner, laante engang Dictatoren Cæsar sex Tusinde af denne Slags Fisk til et Triumphgilde, men paa den udtrykkelige Betingelse, at han skulde give ligesaamange tilbage; thi for Penge vare de ikke tilfals.

De ved Villaerne eller Landstederne anbragte Dyrehaver strakte sig ofte over flere Tønder Land; for at sikkre dem mod Rovdyr vare de omgivne med høie glatte Mure, og i disse Indelukker fandtes nu Hjorte, Harer, Vildsviin, Antiloper, Daadyr og Kaniner. I Qvintus Hortensius's Dyrehave var der blandt Andet en ophøiet Plads med en Pavillon: »medens der spises, viser sig en Orpheus, en Sanger i langt Klædebon, med en Cithar; han begynder at slaae Strengene, man blæser i Horn, strax komme Vildsviin, Hjorte og andre fiirføddede Dyr i Mængde for at fodres og frembyde et lystigt Skuespil.« Overhovedet hørte Tugten og Tæmningen af alle Slags Dyr til de fornemme Lediggængeres fashionable Fornøielser.

Til Paladsernes Pragt svarede det ikke mindre pragtfulde Huusgeraad, den hele Taffelopsats og saa videre. For

ikke at tale om de uskatteerlige Malerier og Statuer, var i de fornemmes Huse Alt, hvad der hørte til Taflet, Tallerkener, Fade, Skaaler, som oftest af purt Guld, og Kjøkkentøiet af Sølv; for endnu kostbarere regnedes dog det korinthiske Erts, fordi Kunsten at forfærdige Sager af dette Metal forlængst var gaaet tabt. Drikkekar saasom Bægere af Guld, ansaaes endog for altfor simple, naar de ikke tillige vare besatte med ædle Stene; endnu høiere end disse regnedes de, der vare forarbeidede af Krystal eller Porcellæn. Flere Skribenter fortælle, at en Glaskunstner paa Keiser Tibers Tid havde opfundet en Glasmasse, der var bøielig og kunde behandles med Hammeren. Navnlig maae vi mindes de saakaldte Murrhinske Kar, saa glødende i deres Farve og saa gjennemsigtige i deres Materie; et enkelt Stykke betaltes med mange Tusinde Daler; et Drikkebæger af dette Stof var for sin Besidder et Klenodie saa dyrebart, at han af en Slags vanvittig Kjærlighed afgnavede Noget af Bægerets Rand, hvorved dets Værdi naturligviis end yderligere blev forhøiet. Consularen Titus Petronius havde en saadan Mængde af disse Kar, at, da de efter hans Død af Keiser Nero bleve fratagne hans Døttre, kunde man fylde et heelt Theater hinsides Tiberen med en Udstilling af dem! Et Bæger, af hvilket Petronius selv pleiede at drikke med saadan Vellyst, at han afgnavede Randen, blev solgt for halvfjerdsindstyve Talenter eller henved tretten Tusinde Daler; det kostbareste Stykke i sin Samling havde han selv kjøbt for tre Hundrede Talenter, d. e. fem hundrede og fyrretyve Tusinde Daler! Dette Vanvid gik endnu et Skridt videre: naar berømte Murrhinske Kar gik i Stykker, lod man for Skaarene opreise prægtige Mausoleer eller Gravmæler og fremviste dem, siger Plinius, som om man havde havt Alexander den Stores Liig i Forvaring.

Til denne Overdaadighed i Bordservicet svarede nu det øvrige Huusgeraad: Sengenes Fødder og Indfatninger vare af Sølv; til Madratser benyttede man sædvanlig Gaase-

og Svaneduun, og Keiser Heliogabal brugte hertil kun de fine bløde Fjer, der sidde under Agerhønsenes Vinger. Med Sølv belagdes ogsaa Kjøretøierne, ligesom Neros skjønne Gemalinde Poppæa Sabina lod sine Muulæsler skoe med Guld. Naar Nero selv var paa Reise, havde han altid i det mindste tusinde Stadskarosser med sig; de forspændte Muulæslers Hove vare beslaaede med Sølv. Romerne brugte disse Dyr meget; et Æsel hedder paa Latin asinus, asellus, Navne, som mange Romere bare. Romerindernes Speile, der havde et Menneskes Høide, vare udarbeidede med stor Kunst af Guld og Sølv og rigelig besatte med Stene. Hvilke Summer der af de romerske Damer bleve bortødslede paa saadanne Speile, fremgaaer af Senecas bittre Bemærkning, at Prisen paa et eneste Speil paa hans Tid beløb sig til Mere, end i gamle Dage den Medgift, som Staten pleiede at give fattige Feltherrers Døttre. Ligesaa kostbare vare Bordene af Cedertræ med Elfenbensfødder; et saadant Bord blev undertiden betalt med fem og tyve Tusinde Daler, og dog skulle fornemme Romere have eiet indtil hundrede saadanne Borde.

Den overhaandtagende Luxus viste sig ikke mindst i det talrige Tjenerskab af pyntede Slaver, der foruden den personlige Opvartning, de havde at forrette for Husets Herre, Frue og Børnene, besørgede alle øvrige Forretninger i Huset og paa Marken, udøvede de fleste Haandværker og overtoge den hele Drift af de Fornemmes store Landgodser. Mængden af de Slaver, som de Rige holdt paa deres forskjellige Besiddelser, steg ikke sjelden til Tusinde, ja gik undertiden over fire Tusinde, medens Antallet af de huslige Slaver, der betjente Herskabet og besørgede de daglige Arbeider i Huset, dog altid beløb sig til et Par Hundrede; det var da næsten umuligt for Herren at huske Navnene paa dem alle, hvorfor ogsaa de fornemme Romere holdt en specielt dertil beskikket Slave, der havde den Forretning at nævne ham Navnene paa sine Kammerater, ja de Rigeste lode sig endog hver Morgen melde deres Slavers Tal!

III.

I de foregaaende Skildringer af Romernes luxurieuse Liv er hist og her ogsaa Qvinden kommen paa Tale, og hvad der nu staaer tilbage, skal udelukkende dreie sig om hende, det vil sige den fornemme Romerinde. De Efterretninger om Qvinden, vi have fra Oldtiden, gjælde desuden ogsaa for Størstedelen kun denne Kategori af Qvindekjønnet, Qvinden paa Samfundets høiere Trin. Vi maae da bestandig have for Øie den tidligere paapegede Modsætning mellem den ældre og senere Tid, idet vi her bevæge os i den yppige Keisertid i de første christelige Aarhundreder og lade ude af Betragtningen hine Tider, da den romerske Familieret indrømmede Husfaderen den mest uindskrænkede Magt og Myndighed over alle Familiens Medlemmer lige fra Konen og ned til den usleste Slave.

Med Indtrædelsen i Ægteskabet, mangen Gang i det trettende Aar, med Ophøielsen til en »Matrona's« Værdighed aabnede sig for den unge Pige, der saa godt som nylig havde taget Afsked med Børnestuen, den vide Verden med sin Glands og Pragt, sine Nydelser og Adspredelser, men ogsaa med sine Fristelser og Farer. Snart greb hun med kraftig Haand Husvæsenets Tøiler, ja mangen Gang, især naar hun bragte Rigdom til Huset, maatte ogsaa Manden følge Trup og villig bøie sig for sin Herskerindes Luner. Loven gav Qvinden Eiendomsret over hendes medbragte Formue, som Manden ikke turde røre, et Forhold, som denne oftere benyttede sig af, f. Ex. ved bedrageriske Fallitter; standsede en Forretningsmand sine Betalinger, saa behøvede han blot før sin Insolventserklæring at forskrive det hele Bo til sin Kone; Creditorerne kunde da ikke røre det Mindste deraf. Den romerske Matrones frie og selvstændige Stilling i Keisertiden træder endnu tydeligere frem i et andet Forhold, der neppe har noget Tilsvarende hos os: rige Koner havde ofte deres egne Forretningsførere, de saakaldte »pro-

curatores«, der fra denne Stilling meget let og naturligt avancerede til at blive vedkommende Dames Fortrolige i mangfoldige andre Forhold; de bleve, hvad der som bekjendt endnu i Italien er en staaende Kjendsgjerning, til en Cicisbeo, hvorved der nu forstaaes en fortrolig Ven og stadig Ledsager af et gift Fruentimmer, og disse den romerske Oldtids Cicisbeer vare allerede i Ciceros Tid i Slutningen af Republikken en hyppig Gjenstand for raillerende og spottende Bemærkninger. Rige Koner betragtedes derfor med en vis Ugunst, ja Skræk og Rædsel; naar Horats skildrer Skythernes Urtilstande, glemmer han ikke at fremhæve som charakteristisk, at hos dette Folk hersker en bemidlet Kone ikke over sin Mand. »Hvorfor jeg ikke vil ægte en rig Kone?« spørger Satirikeren Martial. »Fordi jeg ikke har Lyst til at blive min Kones Kone.« Juvenal siger, at der ikke gives noget Utaaleligere end en rig Kone. Skoen eller Tøflen var i den nordisk hedenske Oldtid et Symbol paa Underdanighed i Almindelighed og specielt paa den Underdanighed i det ægteskabelige Liv, som Qvinden skylder sin Mand; hos Romerne saavelsom hos Grækerne var Forholdet det omvendte; her var nemlig Tøflen et Symbol paa Konens Herredømme over Manden. — Konens Emancipation indenfor Husets Enemærker krævede nu ligefrem en lignende Frihed og Selvstændighed udenfor Huset i det selskabelige Liv. Den romerske Qvinde havde aldrig, selv ikke i Republikkens første Tider, kjendt Grækerindernes tilbagetrukne huslige Liv; thi for dem var Dørtærskelen Husets Grændse. Romerinden viste sig derimod paa offentlige Steder, besøgte Skuespil og deeltog i Gjæstebud; allerede i Begyndelsen af Keisertiden var der ingen tænkelig Skranke mere, som kunde siges paa nogen Maade at indsnevre Qvindens sociale Frihed, der da var saa godt som tøilesløs. Efter nyligt at have siddet paa Skolebænken med sin Homer eller Virgil i Haanden under sin Moders eller Lærers strenge Control, var hun nu i en Alder af tolv til sexten Aar den unge Matrone, hvem

Enhver, Høie som Lave, hilste med den ærefrygtsfulde Tiltale »domina«; fra sine Clienter hørte hun gjerne Titulaturen »regina«, Dronning, og virkelig bød hun som en Dronning i den lille Verden, der omfattede Paladset med dets Legioner af Slaver, Clienter og allehaande Undergivne. Lykke og Ulykke, ja Liv og Død laa mangen Gang i den unge Kones Haand; alle hendes Lidenskaber, hendes Lyster og Luner pleiedes og smigredes, Ærgjerrigheden og Coquetteriet bleve til Natur, og Fordærvelsen kunde ikke udeblive. »I Rom er Qvindedyd ikke mere at finde«, udbryde Datidens Moralister. Allerede ovenfor er det antydet, hvor letsindigt man omgikkes med Ægteskabet, hvorledes mangen en Mand havde begravet sin enogtyvende Kone, og mangen en Kone havde ladet sig skille fra sin attende Mand; Giftermaal og Skilsmisse vare kun et Spil af det vexlende Lune. Juvenal siger herom meget betegnende, at mange Koner lode sig skille fra deres Mænd, førend de grønne Grene vare visnede, som ved de Nygiftes Indtog smykkede Husets Dør. Fra mange Sider kom Fordærvelsen; Historieskriveren Tacitus nævner tvende som de værste: Skuespillene med deres Forlokkelser og Gjæstebuddene med deres Ophidselser. Oldtidens Romerinder nærede en sværmerisk Tilbøielighed for Theatret; man vilde see, og man vilde, som Ovid siger, sees. Han sammenligner de til Theatret strømmende Fruentimmer med vrimlende Myrer eller sværmende Bier. Først og fremmest gjaldt det naturligviis her om at møde i den rigeste Stads og Pynt; at Stadsen mangen Gang for Størstedelen var laant, gjorde Intet til Sagen; man skulde gjøre Figur — Noget, der er særlig charakteristisk for den italienske Nationalcharakteer, — selv om man, hvad man virkelig gjorde, skulde leie sine — Fingerringe. At see og blive seet trak Damerne til Theatret, og Damerne trak igjen Herrerne. Ovid anbefaler derfor Theatret som et Sted, der i Særdeleshed egner sig til at knytte Kjærlighedsforbindelser, og han giver udførlige Regler derfor. Dette var nu ikke det Værste, men

den hele Charakteer af Datidens grove, ligefrem uanstændige Harlekincomedie, den pantomimiske Dands, — Alt dette i Forbindelse med det stadige Syn af Slagterierne og Torturscenerne paa Theatrets Arena maatte paa den ene Side pirre og vække sandselig Lyst, paa den anden Side afstumpe og hærde al finere Følelse. Naar vi derfor have mange oprørende Exempler paa den romerske Matrones Haardhed, ja Grusomhed mod sine Slaver og Slavinder, da maa dette netop tilskrives Qvindens Overværelse af de blodige Kampe mellem vilde Dyr indbyrdes eller mellem saadanne og Gladiatorer eller Fægtere.

Var nu den romerske Dame begeistret for Skuespil af allehaande Slags, saa var det ikke sjeldent, at hendes Interesse og Begeistring var endnu større for de deri optrædende Kunstnere, Athleter og Gladiatorer; Comedianter, Sangere og Musikere gjorde i den Grad Lykke hos Damerne, at mangen En af disse med største Fornøielse lod sig bortføre af en saadan Kunstner, og da helst af en Fægtemester. — Ved Deeltagelsen i de yppigste Gjæstebud med Musik og Dands, ofte utugtige Sange og obscøne Theaterscener afstumpedes Qvindens finere Takt og Følelse mere og mere; saaredes Øret ved Sangen, saaredes Øiet ikke mindre ved Syrerindernes eller Andalusierindernes berygtede Dandse.

Til Spadseresteder valgte man gjerne de talrige Søilehaller, der omgave de frie Pladser, Haver eller Parker, og her forbød Etiketten ikke Damerne at standse deres Gang og indlade sig i Samtale med Herrer eller andre Damer; i slige Tilfælde kunde jo enten den sidste Forestilling i Theatret afgive Emnet, eller der var Moder at drøfte, Dameyndigheder at mønstre eller rettere at sønderknuse, og mangen Gang maatte vel ogsaa den skammelige Bagvasker, Satirikeren Juvenal, holde for. En af Holbergs Epistler har til Overskrift: Om Damernes store Lyst til at kjøre; Epistlen kunde for den Sags Skyld ligesaa godt være skreven

om hiin Tids romerske, som om de kjøbenhavnske Damer paa Holbergs Tid, forsaavidt som begge havde lige ringe Lyst til at bruge deres Been; de kjøbenhavnske Damer foretrak at age i Karosser, og de romerske Damer, der nødig berørte Gadernes sorte Basaltbrosteen med deres Fødder, foretrak at lade sig bære i Bærestole. Ligesom de fornemme Romere med Opgivelsen af det mandlig Eiendommelige i deres hele Levemaade, deres Klæder og Pynt bleve fuldstændige Qvinder, saaledes skiftede ogsaa mange af Datidens Qvinder Natur og bleve i Valget af deres Beskjæftigelser, der maatte ansees for lidet forenelige med ægte Qvindelighed, til fuldstændige Mænd. Blandt enkeltviis staaende Udskeielser nævne vi her deres Tilbøielighed for Turneringer, Fægtekunster og deres Processyge, der ikke sjelden lod en Dame selv udarbeide Klageskriftet. Fra en nyere engelsk Forfatter, der ligesaa aandrigt og genialt som grundigt har skrevet Qvindens Historie, laane vi her et ret tiltalende Maleri af disse Turnere blandt de romerske Damer. »At kunne fægte,« siger han, »var en sædvanlig Færdighed hos de toneangivende fashionable Damer i Riget. Med Halvskinner om Benene, en liden Brynje om den altfor fine Barm, Sværdbælte om Livet, Hjelm paa Hovedet og Fægtehandsker paa deres smaae, hvide Hænder fik de hver Morgen Underviisning af en øvet Gladiator, som lærte dem: En garde! Stræk til Udfald! og alle de øvrige Stillinger i denne krigerske Kunst. Foran dem stod en læderbetrukken Træfigur, der var Gjenstand for deres fjendtlige Angreb og, naar den daglige Underviisningstid var forløben, frembød flere Saar end Cæsars Liig; tilsidst kastede de Sværdet fra sig, iførte, trætte og matte, deres smeltende Legemer en ulden Kaabe og trak sig yderst medtagne tilbage til deres Boudoirer. Damerne indskrænkede imidlertid ikke altid disse athletiske Bedrifter til Øvelsessalen; efter at være omhyggelig indøvede optraadte de offentlig i Circus eller Amphitheatret som Medbeilere til Kampløønnen og strede paa

Liv og Død med hinanden, ja endog med Mænd; de skyede end ikke paa Arenaen at indlade sig i en Dyst med Løver og Tigere!

Romerinderne vare meget nysgjerrige, og derfor vidste de ogsaa saare Meget; som erfarne Nyhedskræmmersker kunde Ingen let tage Luven fra dem. De vidste paa det Nøiagtigste Besked om, hvad der foregik i de længst bortliggende Lande; ofte havde de deres Stade ved Byens Porte, hvor de da opfangede eller foranledigede allehaande Rygter; mangen Gang tog den romerske Matrone dristig Ordet, selv overfor berømte Generaler eller andre høie Statsembedsmænd, fordi hun meente at vide ret god Besked og at kunne tale med om Alt, hvad der tildrog sig i den hele Verden. Der fandtes politiserende, literaire, religieus-opvakte Damer dengang som nu, og med Iver og Begeistring deeltoge de fornemme, talentfulde Damer i alle saadanne Datidens Bevægelser, som faldt ind under de ovennævnte Kategorier. I sit eget Huus vilde den romerske Matrone nok have et Ord med at tale, og det med Rette; men om det var ligesaa berettiget, naar hun ogsaa vilde styre hele Staten, turde vel være tvivlsomt. Ærgjerrigheden drev imidlertid mange af dem til at forsøge sig i denne Retning; naturligviis maatte denne politiske Sysselsættelse med Statssager først og fremmest falde i Keiserindernes Lod, og vi vide da ogsaa, at mere end een Keiserinde har regjeret i sin Gemals Navn. Augustus' Gemalinde, Livia, var en meget talentfuld Dame og havde da ogsaa god Forstand paa Statssager; hendes Gemal maa have sat hendes politiske Dygtighed meget høit; thi han ønskede ikke blot ofte hendes gode Raad, men der fortælles, at han aldrig indlod sig i en vigtig Samtale med Livia uden iforveien skriftlig at have forberedt sig. Ogsaa Hoffets Damer vidste mangen Gang at gjøre deres Stemme gjældende i Sager, der havde en høiere politisk Charakteer.

Navnet »Blaastrømpe« betegner, som bekjendt, i vor Tid en Slags Damer, der deels som Forfatterinder, deels som Kri-

tikere gjerne sysle med Pen og Blæk eller med, hvad man kalder literaire Beskjæftigelser. Heller ikke det gamle Rom savnede sine Blaastrømper. Vi gjøre dog bedst i her udtrykkelig at skjelne mellem de blot skrivende Damer og de kritiske eller kritiserende; disse sidste var det især, Digterne gjorde til Skive for deres Vittigheder som aldeles utaalelige Personer. Den romerske Dame af Stand havde allerede fra sin Barndom faaet en Forsmag paa en vis literair Uddannelse; tog hun ikke selv activ Deel i Datidens literaire Frembringelser, fulgte hun dog med Interesse Literaturens Gang og Udvikling. Den yngre Plinius berømmer sin Kone for, at hun af Kjærlighed til ham havde fattet Interesse for videnskabelige Sysler. Den Færdighed at udtrykke sig let og smagfuldt i Tale og Skrift var meget almindelig hos Damer af Stand; men snart begyndte man at koste Vrag paa sit Modersmaal og talte enten Græsk istedetfor Latin eller spækkede idetmindste Latinen med en Mængde sirlige græske Phraser og Talemaader. At Damerne gjorde Vers og gjerne figurerede som poetiske Dilettanter, følger af sig selv; kun var det vel Meget, naar en Digterinde gjerne hørte sig sammenligne med Sappho — intet Mindre kunde gjøre det. — Mangen en Dame tiltroede sig nu ikke selv Evne til at optræde som Forfatter; men saa havde hun den Udvei at kritisere Andres Frembringelser, og det er netop den Slags literaire Damer, der maa høre saa ilde af den slemme Bagvasker Juvenal, som blandt Andet viser sin Modbydelighed for dem ved at give saadanne kritiske Skjønheder endnu værre Navne end de Damer, der holdt af at drikke sig en lille Perial. Aldrig saasnart havde de taget Plads ved Bordet, før deres kritiske Talent kom til Orde, og havde de først faaet Munden paa Gang, saa brusede deres Tales Strøm saa uophørligt og vedholdende, at Ingen kunde faae et eneste Ord frem; det var som, om Kobberbækkener eller Potteskaar bleve slaaede mod hverandre; man udkrammede al sin Lærdom, anførte Citater af Bøger, som Ingen kjendte,

corrigerede sine Veninders Udtryk, og vee den stakkels Ægtemand, der lod en Sprogbommert undslippe sig; strax var hans lærde Kone ved Haanden og irettesatte ham ubarmhjertigt; intet Under, at lærde Koner, ligesom de rige, vare en Skræmsel for værende og vordende Ægtemænd. Ja, hvad mere er, saadanne Videnskaber som Philosophi, Mathematik, Astronomi fandt ikke faa Dyrkere blandt Qvinderne, rigtignok, som man paastod, for en god Deel paa deres qvindelige Yndes og Elskværdigheds Bekostning. Fornemme romerske Damer havde blandt deres øvrige Omgivelser ogsaa leiede eller betalte Philosopher, Rhetorer og Philologer, der blandt Andet havde den Forretning mellem det øvrige Tyende at ledsage deres Patronesses Portechaise. Selv paa Reiser bleve de Herrer Philosopher medtagne og behandlede som et Slags Reisegods, der i Selskab med Dandsere, Friseurer og Kokke i Reglen bleve pakkede paa den sidste Vogn. Lucian fortæller, at en rig fornem Dame havde overgivet sin drægtige Malthesertæve til en gammel, i hendes Tjeneste staaende stoisk Philosophs specielle Opsyn, og at Hunden underveis tog sig den Frihed at kaste sine Unger paa Philosophens Kappe!

Vi nævnede før ved Siden af de politiserende og literaire Damer endnu en tredie Klasse: de religieus opvakte. De første Aarhundreder efter Christi Fødsel, navnlig det tredie og fjerde, vare i religieus Henseende en meget bevæget Tid: Hedenskab og Christendom, orientalsk-ægyptisk Cultus, den vidtudbredte Isisdyrkelse og Jødedommen krydsedes og tumlede sig mellem hverandre i en broget Blanding, og Qvinderne vare ikke de, der stode disse religieuse Bevægelser fjernest. Især gjorde den orientalske Cultus med sin Pomp og Pragt, sit omstændelige Ceremoniel, sine Symboler og Undere et dybt Indtryk paa det qvindelige Gemyt; Orientens Guder havde i de fornemme Romerinder deres andægtigste og meest begeistrede Tilbedere, som blindttroende og lydigt fulgte Præsterne, der snart kom til at udøve en vidunderlig

Indflydelse over de Lettroende. Vi skulle her til Belysning af Sagen fremstille et Par Exempler: Snart troede Damerne en omreisende Bande af Gudindens Tiggerpræster, der bildte dem ind, at den usunde Septemberluft vilde paadrage dem en Feber, medmindre de forsonede den vrede Gudinde ved en Foræring af hundrede Æg, i hvilket Tilfælde da den truende Fare, Feberen, vilde fare i Klæderne og blive der uden at nærme sig Legemet. Ja, hvad mere er: Snart saae man et Selskab fornemme Damer paa Præstens Befaling tre Gange tidlig om Morgenen at dykke ned i den med Iis belagte Tiber, eller de rutschede paa de bare Knæ et bestemt Stykke i den nødtørftigste Paaklædning, skjælvende af Kulde og Sjæleangst. De skyede ikke engang den lange Reise til Ægypten for at hente Nilvand, naar Gudinden Isis i Drømme havde befalet dem at bespænge sig dermed i hendes Tempel. Skarer af andægtige og sønderknuste Qvinder ilede til hendes Templer, hyllede i hvide Klædebon, sang med Haaret flagrende nedad Skuldre og Ryg tvende Gange om Dagen i Chor til Gudindens Priis, lode sig bespænge med Nilvand og iagttog paa det Nøieste Fasten og den øvrige Afholdenhed, som Præsterne fandt for godt at paalægge dem; et lille Brud herpaa kunde naturligviis paa Præstens Forbøn udsones mod en klækkelig Betaling til denne og mod at offre en Kage eller fed Gaas til Gudinden Isis's Præstinder; Præster og Tempeltjenere tilhobe dreve Kobleriet som et Haandværk, og da den hele Cultus af den Grund var ligefrem berygtet, kunne vi forstaae Digteren Ovid, naar han stiller Theatre og Templer i lige Linie som passende Steder for Kjærlighedseventyr. — Medens vi fra de første Aarhundreder efter Christi Fødsel ikke kjende noget Exempel paa, at Christendommen fandt Indgang hos Romerinder af de høiere Stænder, vide vi derimod, at Jødedommen, der mere og mere udbredte sig mod Vesten, blandt sine Bekjendere talte flere romerske Qvinder end Mænd, og blandt disse Qvinder nævnes endog Neros Gemalinde

Poppæa Sabina. — Blandt alskens Overtro i hine Tider maae vi her indskrække os til at nævne Astrologien eller Stjernetyderiet; der var Damer som ikke foretoge sig det Ringeste uden først at slaae efter i den astrologiske Kalender. Ligesom nutildags blandt de forskjellige Spaadomskunster nogle ere mere, andre mindre anseete, saaledes forholdt dengang hos Romerne Astrologien sig som den fornemmere til de simplere eller populaire, omtrent som vor Tids Somnambulisme og Clairvoyance til Spaadom i Kaffegrums, Kort og andet Lignende.

Efter denne Betragtning af den romerske Dame, der har givet os et lille psychologisk Indblik i hendes Væsen, Charakteer, Tænkemaade og Tilbøieligheder, ville vi nu vende os til den mere physiske Side af hende og berette Lidt om hendes Dragt og de Midler, af hvilke hun betjente sig til sin legemlige Fuldkommengjørelse.

I den ældste Tid var der næppe stor Forskjel paa den mandlige og qvindelige Klædedragt; det varede imidlertid ikke længe, førend Qvinderne ombyttede den ældre og tungere nationale Beklædning med den lettere og mageligere græske, og snart gjorde Damernes opfindsomme Pyntesyge sig gjældende ikke blot i de kostbare Stoffer, men ogsaa i de vexlende Formers Mangfoldighed. Af Damernes Klædningsstykker nævne vi de tre: tunica, stola og palla. Tunica var et Understykke, oprindelig og sædvanlig af Uld, siden ogsaa af Lærred, Bomuld og Silke; den sluttede temmelig nøie til Kroppen; et Livbaand af fiint Læder blev slynget om Livet nedenfor Barmen for at hæve denne og traadte noget nær istedetfor den senere Tids Corset Det andet Stykke, stola, var Matronernes egentlige Klædning; den blev baaren over Tunicaen, var længere, mere folderig og smukkere udstyret; for ikke at genere den friere Gang maatte den i Reglen paa Grund af sin Vidde og Længde heftes op. Langs med sin nederste Kant var den forsiret med en folderig Bræmme eller Bord, der tjente som Slæb og

undertiden var sømmet rundt om med kostbart Purpur, vel ogsaa stundom med Perler og Guldblik. Brede Besætninger smykkede Klædningsstykket ved Halsudsnittet; langs Midten fortil fra oven nedad og rundt om for neden vare paasyede eller broderede Mønstre anbragte; langs med Skulderen og Overarmen vare baade Tunica'en og Stola'en opslitsede, og Randene sammenknyttede med smaae Knapper eller Spænder. Det tredie Stykke, Palla, der nærmest svarede til Mændenes Toga, var en Kappe, som kastedes over Stola, naar Damen viste sig offentlig, altsaa udenfor Huset. Den adskilte sig kun fra den mandlige Toga ved et sirligere Snit og ved en rigere Fylde, men blev forøvrigt baaren paa samme Maade som denne, idet den kastedes over den venstre Skulder bag Ryggen og blev trukken frem under den høire Arm, der saaledes var ubedækket og fri. Maaden at bære den paa afhang naturligviis for en stor Deel af Smagen hos Damerne, der vel i det Hele taget forstode at drapere den omkring Overkroppen i de mangfoldigste og meest maleriske Foldekast. Fortil paa Brystet dannede der sig ved Omslaget en Slags Fold, og da Romerne ikke brugte Lomme, saa tjente denne Fold til Gjemmested for allehaande Smaating, som man førte med sig. Oprindelig vare de nævnte Stoffer hvide, men efterhaanden forandrede Skikkene sig, og Damerne bare brogede Klædningsstykker, hyacinthfarvede, graafarvede, grønne og purpurfarvede. Den romerske Dames Slør, som var et nødvendigt Stykke af hendes fulde Paaklædning i Huset, bestod naturligviis af de fineste Stoffer og blev fæstet til Hovedpynten saaledes, at det hang bagtil ned over Skuldrene, og var, næst Pallaens rige Foldekast, ret skikket til dermed at drive det meest skjelmske Coquetteri. Som Hovedbedækning bare Damerne kun Tørklæder eller Huer; de første benyttedes meest i Huset og tillige for under Søvnen at holde Haaret i Orden; de havde Form af smaae folderige Poser; Huerne vare en Slags Kapper med et netagtigt Overtræk af Guld-

eller Sølvtraade; de kaldtes ogsaa ligefrem Net. Romerinderne benyttede saaledes blandt Andet, hvad der nu almindelig er blevet Mode, den klædelige, netformede Hovedbedækning. Hvad den qvindelige Fodbedækning angaaer, da brugtes baade Sandaler og Sko, dog meest disse sidste. Fodtøiet skulde naturligviis være sirligt og prunkende; man valgte da helst de bløde og lyse Farver, og, altsom Pragtsygen steg, vare Skoene prydede med Guldbroderi eller en Besætning af indiske Perler.

Hoved- og Haarpynten, eller med et fremmed Ord Coiffuren og Frisuren, var fra gammel Tid en Gjenstand for den romerske Qvindes omhyggeligste Pleie, ja formelige Studium, og Ingen tør benegte, at, hvis Haarpyntningsidealet nogensinde er naaet, saa staae de romerske Damer med Palmer i Hænderne. En betydelig Deel af den Tid, som overhovedet var bestemt for Toilettet, blev af de fornemme Damer offret herpaa; særegne Tjenerinder, fuldkommen indviede i hine utallige Toiletkunster, ved hvilke Herskerinden søgte at fremhæve sine Yndigheder, skjule sine naturlige Mangler eller drage den mandlige Verdens Øine paa sig, besørgede Hovedpynten og maatte ikke sjeldent priisgive deres blottede Arme og Skuldre for de Naalestik og Pidskesmæk, med hvilke den lunefulde Skjønne pleiede at straffe en eller anden Ubehændighed, medens hun selv for at bevare Skinnet af Dannelse syntes at skjænke de lærde Foredrag af betalte Rhetorer og Philosopher sin Opmærksomhed.

Først og fremmest gjaldt et langt og fyldigt Haar for en særdeles Gunst af Skjæbnen; i det Enkelte at forfølge Mængden af Modeformerne i Haarpynten er umuligt; dette erklærer selv Digteren Ovid, der med speciel Interesse studerede den Slags Ting, ja endog med poetisk Kraft bestræbte sig for at give Anviisninger for, hvilken Haarpynt der passede bedst for de forskjellige Ansigtsdannelser, en Betragtning, for hvilken der unegtelig ligger Meget til Grund; thi det langagtige Ansigt og det runde Ansigt

kræve hver sin passende Frisure. Ovid siger, at man ligesaalidt kunde tælle de i Rom brugelige Frisurer som en grenet Egs Agern, som Bierne paa Bjerget Hybla eller som Vildtet paa Alperne; at man ikke i eet Tal formaaede at sammenfatte de forskjellige Stillinger af Haaret, og at enhver Dag skabte en ny Prydelse for det qvindelige Hoved. Modebestemmelserne i dette Capitel, som i andre, udgik i Reglen fraoven, det vil sige fra Keiserinderne, som her vare de Toneangivende. Efter de os overleverede Billedværker, Skulpturværker, Mynttyper og Malerier kan man, hvad Frisuren angaaer, adskille tre Former: Skilning, Kruusning og Fletning. Efter den simpleste Frisure, der aabenbart tilhørte den ældste Tid, var Haaret glat adskilt og samlet i en Knude bag i Nakken. De krusede Lokker, hvortil man naturligviis brugte Brændejernet, lod man deels ordne i længere Krøller rundt omkring Hovedet, deels kruse i korte og tætte Masser og saa ikke sjeldent kreppe op i en Toupé; i dette sidste Tilfælde bragte man Lokkerne i Forbindelse med Fletninger, som i stor Mængde gik paalangs og paatvers over Issen for bag i Nakken at samles i en Knude. Naar man udelukkende anvendte Fletninger, bleve disse hyppigt trukne fra Midten af Panden til begge Sider bagtil og i Spiralsnoninger taarnede op omkring Hovedet, stundom i flere Etager fortil. Derfor siger Digteren: »Højt bygger hun sit Hoved; seet forfra synes hun at være en velvoxen Andromache, men gaae omkring hende, og Du vil snart finde, at hun ikke er saa stor en Person bagfra«. Et andet Sted hedder det: »Hun bygger sig paa Hovedet Etage paa Etage og forhøier det ved Bindebjælker til et Taarn.« Var Damens eget Haar ikke tilstrækkeligt, tog man ikke i Betænkning at benytte friere Haargarniturer, eller det Hele en fuldstændig opbygget Paryk. De romerske Mynttyper fremstille de meest barokke Haaropsatser, som selv Nutidens kyndigste Haarkunstner næppe vilde være istand til at dechiffrere. — Efter Romernes

Krige med Germannerne var det blonde tydske Haar stærkt i Mode; som Følge heraf blev i Rom de germanniske Fruentimmers lange Pidske saavelsom Gallernes Sæber, der fabrikeredes for at blege Haaret, til vigtige Handelsartikler; ogsaa den Kunst at farve Haaret ved ætsende Midler blev nu almindelig og øvedes med stor Dygtighed. Allehaande Tincturer eller Salver, Parfumerier, Sminker til Farvning af Kinder og Øienbryn brugtes efter en forbausende Maalestok. Paa det naturlige sunde Udseende maatte der hjælpes ved allehaande falske og uægte Paahæng, ligesom selve Legemets Skikkelse skulde omformes, enten det nu kunde skee ved kunstig Indsnevring af Figuren, eller omvendt ved alle Slags Ustopninger. Foruden de nævnte kosmetiske Midler var der endnu en Deel Toiletkunster at udøve for at tækkes sig selv og Andre. Hænder, Negle og Tænder viste man en ganske særegen Pleie og Omhu; det faldt aldrig nogen romersk Dame af Stand ind selv at pudse sine Negle. For at konservere Tænderne brugte Damerne at tygge Mastix og at pudse dem med Pimpsteenspulver; de betjente sig foruden af Guldstifter tillige af Tandstikkere af Mastixtræ. Den Kunst at indsætte falske Tænder og saakalte Gebis af Elphenbeen, forbundne med Guldtraad, var allerede Romerne bekjendt, da de tolv Tavlers Love bleve givne i Midten af det femte Aarhundrede før Christi Fødsel; det forbydes nemlig i disse Love at medgive de Døde Guld i Graven, dog med Undtagelse af det, som behøvedes til falske Tænders Indsættelse. En Digter lader i denne Anledning, med Hensyn til falske Tænder, Tandpulveret selv tale: »Qvinde, hvad vil Du mig? Jeg tjener unge Piger; ei kjøbte Tænder pudser jeg.«

For at bevare den fine Teint eller Ansigtsfarve og fjerne Alt, hvad der kunde vansire dem, toge de romerske Damer deres Tilflugt til utallige Midler. Saaledes brugtes Fedtet af et ungt Sviin som Skjønhedsmiddel for Huden; det hjalp ogsaa mod Haarenes Affalden og, blandet med

Galæbler, mod Bylder i Ansigtet. Saaledes fortæller Plinius idetmindste. Knoglerne af en ung Tyr, som i fyrretyve Dage og Nætter vare kogte til en fuldstændig Gelée og derpaa siet i et Stykke Lærred, skulde gjøre Huden ganske hvid og rynkefri; Oxeexcrementer gave røde Kinder; dog maatte Kinden før og efter Brugen befugtes med koldt Vand. Et Middel mod Fregner og andre Vansiringer af Hudfarven afgave Kalveexcrementer, blandede med Gummi; en Extract af attisk Faaregjødning eller pulveriseret Kogjødning fra Ægypten skulge bevirke det Samme; hvis disse Midler ikke hjalp, benyttede man Bukkegalde blandet med Ost, Svovl og Svampeaske. Sprukne Læber bestrøg man med en Blanding af Bukketalg, Gaasefedt, Hjortemarv, Harpix og Kalk. Som det ypperste Middel, naar det gjaldt at skaffe sig en blød, hvid og fiin Hud i Ansigtet, gjaldt dog følgende: Damens hele Ansigt belagdes med en Deig af Brød og Æselsmælk, og for om muligt at borttage Rynkerne i Huden anvendte man desuden en Blanding af Riis og Bønnemeel. Denne Deel af Toilettet begyndte om Aftenen, førend Damen gik tilsengs, idet begge Dele med et tykt Lag bleve paaklistrede Ansigtet og om Morgenen aftagne som en Skorpe. »Skulde Nogen kunne see disse Damer,« siger Satirikeren Lucian, »i det Øieblik, da de reise sig fra deres Morgensøvn, saa vilde han sikkert troe, han mødte en Havkat eller Bavian, og at træffe sammen med den Slags ved sin første Udgang om Morgenen pleier man i det daglige Liv at holde for et meget slemt Varsel.« Skjønhedsklistret paa Ansigtet tørredes naturligviis om Natten, »og Ansigtet lignede derfor om Morgenen,« siger en anden Forfatter »et revnet Kalkovertræk.» Men Huden var bleven blød og fiin. Æselsmælken blev i det Hele taget af de Gamle ikke blot anseet som gavnlig for Lungerne, men den skulde ogsaa kunne fornye Huden, og der gik de forunderligste Sagn om dens Fiinhed og mærkelige Egenskaber. Mælken anvendtes som sikkert Lægemiddel mod Tæring og Magerhed, og nogle Damer badede og vaskede

sig indtil halvfjerdsindstyve Gange om Dagen i Æselsmælk. Neros Gemalinde Poppæa Sabina medførte paa sine Reiser hele Hjorder af Æselinder for til enhver Tid at kunne bade sig i deres Mælk. Det omtalte Skjønhedsklister kaldtes efter hende »Poppæana«. Aarerne i Tindingerne fik man til at træde tydeligere frem ved henover dem eller langs med dem at trække Streger af en blød, blaa Farve. En behagelig, vellugtende Aande forskaffede man sig ved at gnide Tænderne med Museaske og Honning.

Ved saamange kunstige Midler, ved saamange unaturlige Tilsætninger og Paahæng søgte man at forhøie den naturlige Ynde, eller, hvor der ingen saadan var tilstede iforveien, at skaffe den tilveie; intet Under derfor, at Satirens Svøbe her fandt en viid og frugtbar Mark for sine snærtende Spotterier. I de gamle Forfatteres Satirer ere alle hine Toiletmysterier, som qvindelig Behagesyge havde udfundet for at skjule legemlige Mangler eller for igjen at fremkalde den ved et tøilesløst Liv tidligt afblegede Ynde, skaanselløst afklædte. Snart hedder det hos den satiriske Digter: »Galla! Dig flikker Dit Pyntebord sammen af hundrede Løgne!« eller: »Ligesom Din Silkekjole, saaledes tager Du om Aftenen Din Tand af!« eller: »Totrediedele af Dig ligge nedpakkede i Æsker, derfor kan ingen Mand sige til Dig: Jeg elsker Dig; hvad han elsker, er ikke Dig; hvad Du er, elsker ingen Mand!«

Til et fuldstændigt Toiletnecessaire hørte endvidere Sminkekrukker, Sminkelapper, Pensler, Sonder, Øreskeer, Smaaknive og Smaatænger til Neglene, Toiletspeile, allehaande smaae Naale, talrige Apparater for Haarpynten, som Brændejernet til Lokkernes Krusning, Kamme af Elphenbeen eller Buxbom, der dog, ligesom hos Grækerne, kun brugtes til at udkæmme Haaret, ikke til at befæste det, Negligékapper af den fineste Blære, der maaskee svarede til de moderne Badehætter, Haarnaale af ædelt Metal ofte med meget kunstig forsirede Hoveder osv.

Til de egentlige Pyntesager hørte fremdeles kostbare Perler og indiske Ædelstene, blandt hvilke atter Diamanter indtoge den første Plads. Saadanne Ædelstene vare da først alle farveløse, rene Krystaller, dernæst den hvidrødlige Sardonyx, Amethysten, Hyacinthen, Topasen, Chrysolithen, Turkisen, Beryllen, Sapphiren, Smaragden og fortrinsviis den i flere Farver spillende Opal. Man havde saadanne Stene til en Værdi af halvfjerdsindstyve Tusinde Daler. Af Perler stode de høiest i Priis, som havde Alunens Farver. Damerne holdt det for en stor Ære i Ørerne at bære Perler, som havde Skikkelse af en lang, nedadtil tyk Pære; stundom havde Damerne flere i hvert Øre og frydede sig da ved den liflige Klang af de mod hinanden klapprende Perler. »Ja, de pynte endog deres Fødder dermed,« siger en gammel Skribent, »og ikke blot Skobaandene, men selve Skoene; det er dem ikke mere nok at bære Perler, de ville endog gaae paa Perler og træde dem med Fødderne.« Keiserinde Bolla viste sig ofte saa belæsset med Perler over hele Hovedet, paa Haaret, i Ørerne, paa Halsen, Halsbaandet og Fingrene, at Værdien af dem beløb sig til halvtredie Million Daler. — Ligesom Ørerne skulde ogsaa Fingrene have deres Prydelse, og det saa rigelig, at mangen Gang hvert Led af hver Finger prangede med sin Ring, paa hvilken Kunstnerens Arbeide i Reglen var langt kostbarere end de sjeldne og ædle Stene. Ja, man havde endog efter Aarstiderne forskjellige Ringgarniturer eller Sæt af Ringe, et lettere til om Sommeren og et sværere til om Vinteren! Til Pynten hørte nu endvidere Halsbaand, de kjædeformige Hals- og Brystsmykker, Ringe og Armbaand med Slangefigurer, paa hvike Rubiner erstattede Øinene; Spænder, Hovedringe, Diademer, naturlige og kunstige Krandse og sluttelig Viften og Solskjærmen. Stoffet til Vifterne var deels Paafuglefjer, deels tynde, farvede Smaatavler, sædvanlig dog en kunstig Efterligning af Blade, navnlig Platanens. Solskjærmen eller Parasollen var lige-

som vor til at slaae op og i. Saavel Vifte som Solskjærm bleve baarne af Slavinder. Nutidens Snørliv var derimod aldeles ubekjendt for Romerinderne; skjøndt de ellers i de fleste Tilfælde foretrak det Unaturlige for det Naturlige, stode de dog i denne Retning over en Mængde af vor Tids Skjønne, og med at fremdrage dette enkeltstaaende Lyspunkt i de romerske Damers Dragt paa Keisertiden ville vi slutte disse Optegnelser.

H. J. J. SCHMITH.

Philip den Andens sidste Øieblikke, hans Charakteer og det spanske Monarkies Tilstand ved hans Død 1598.*)

Lykken, der saa længe havde tilsmilet hans catholske Majestæt, Philip den Anden, vendte ham i de sidste Aar af hans Regjering Ryggen; den haardeste Modgang fulgte paa Lykkens tidligere Gunstbeviisninger. Det syntes, det indrømme selv spanske Historieskrivere, som om Guds Haand havde lagt sig tungt paa den aldrende Philip: Alt, hvad han foretager sig, slaaer feil; Alt, hvad han vil tilintetgjøre, trives; Alt, hvad han støtter, er bestemt til Undergang. Snigmordet, en af hans Politiks Hovedhjælpemidler, lykkes ikke mere for ham; hans Mordere saavel som hans Bødler blive trætte; efter at have skilt sig af med Vilhelm af Oranien kan han ikke engang rydde sin tidligere Minister Perez af Veien — hans Fjende overlever ham. Kjætteriet, mod hvilket han har ført en saa haard Krig, er endelig udryddet i Spanien og Flandern; Kjætterne ere udvandrede; men de have medtaget det materielle og religieuse Liv og kun ladet Folketomhed og Øde blive tilbage i de Lande, hvorfra de ere udjagne. Saaledes er det Værk, som Philip den Anden har fuldført, og Spanien og Flandern, der halvt ere hans Medskyldige, maae dele Tugtelsen med ham.

---

*) Brudstykke af en Spaniens Historie af Rosseeuw Saint-Hilaire: Séances et travaux de l'Académie des sciences morales et politiques. 5. Série. 16. Tome. Paris 1868.

I lang Tid havde Kongens Sundhed været stærkt rystet og nødsaget ham til at reise en Skranke mellem sig og Verden; kun hans to Yndlingsministre, Idiaquez og Moura, havde uhindret Adgang til ham. Han indesluttede sig som en østerlandsk Monark i sit Palads i Madrid eller i Escurial, der paa eengang var et Fængsel, et Kloster og en Grav. I tyve Aar havde Gigten, en Arvelod fra hans Fader, ikke forladt ham, og i de to sidste Aar havde en snigende Feber, der snart slog over til Vattersot, forenet sig med Gigten. Grusomme Smerter, der stege til det Utaalelige ved den mindste Berøring, gjorde snart enhver Forandring i Leiet umulig for den Syge, og Hvilen blev ham næsten ligesaa utaalelig som Bevægelse.

Philip fattede ligesaa godt som sine Omgivelser, at han kun havde en kort Levetid tilbage. En eneste Tanke beskjæftigede ham: han vilde ende sine Dage i Escurial, hvis øde Beliggenhed minder om Judæa; som hans Fader i St. Yuste vilde ogsaa han kun have Munke mellem sig og Gud. Han befandt sig dengang i Madrid; derfra og til Klosteret var der otte Mile at tilbagelægge. Enhver Anden vilde i en saa fortvivlet Tilstand have ladet sig standse af denne Hindring; men en Samling Reliquier, der efter hans Befaling vare samlede i Tydskland, vare nylig komne til Escurial. Indvielsesfesten skulde finde Sted om faa Dage. »Jeg vil, at man i levende Live skal bringe mig derhen, hvor min Grav alt er færdig,« sagde han til Moura, og man lagde ham da i en Bærestol, der blev baaren af Mænd, som gik med sagte Skridt for at undgaae ethvert Stød. Man var nødt til at standse hvert Øieblik, og Kongen brugte sex Dage til at tilbagelægge de otte Miil, som adskilte ham fra hans sidste Bolig.

Men da han endelig befandt sig indenfor disse hellige Mure, da han, som havde tilbragt sit Liv paa en Throne, ved sine Dages Ende atter befandt sig i dette Kloster, hvor han stedse burde have levet og nu skulde døe, følte han

sig atter pludselig oplivet. I de fire Dage, som Festen varede, syntes han at leve et kunstigt Liv; fromt kyssede han den ene Reliquie efter den anden og fik ligesom ny Kraft ved de pragtfulde Ceremonier; men den sidste Dag sank han pludselig sammen, Feberen angreb ham atter, i Begyndelsen kun af og til, men snart uafbrudt. En ondartet Byld brød frem under det høire Knæ, den voxede bestandigt, og Smerterne bleve utaalelige. Da alle Lægemidler sloge feil, maatte man beslutte sig til at operere Svulsten. Den Syges overordentlige Svaghed lod befrygte, at han skulde døe under Operationen. Man adspurgte Philip selv, men han betænkte sig ikke, og hans stærke Villie gav Lægerne Mod. Dagen før denne frygtelige Prøve skriftede han og beredte sig til at fremstaae for Guds Throne. Han lod sig bringe sine Yndlingsreliquier og tilbad dem med et Barns Ydmyghed; med en Mands og en Konges Mod gav han sig dernæst i Chirurgernes Magt. Operationen blev foretagen med stor Dygtighed; ikke et Skrig, ikke en Klage undslap Kongens Læber, og Enhver følte sig slaaet ved dette haardnakkede Mod, der stod i saa stor Modstrid med hans Udmattelse.

Vi ville spare vore Læsere for denne Sygdoms frastødende Enkeltheder, over hvilke de samtidige Krønikeskrivere skaanselsløst udbrede sig. Det er tilstrækkeligt at vide, at Saaret, der var fremkommet ved Operationen, ikke lukkede sig igjen, og at der opstod andre ved Siden af det. Kongens Legeme, der laa ubevægeligt henstrakt, var snart kun et eneste Saar. Den Syge kæmpede vexelviis med Søvnløshed og lange dødlignende Søvne, under hvilke hans udmattede Legeme vandt Kræfter til at lide paany. Tilsidst gik der Forraadnelse i hans Saar, og Tusinder af Orme, som man ikke med den største Umage kunde skaffe bort, myldrede frem af disse. Denne uafbrudte Pinsel, som næppe den kraftigste Mand vilde have havt Styrke til at udholde, havde allerede varet i to Maaneder. Uden nogensinde at

knurre eller beklage sig opretholdt Philip sit Mod ved hyppigt at nyde Nadveren. Med Foragt afviste han de tomme Løfter om Helbredelse, hvormed hans Læger vilde stille ham tilfreds; han vilde have, at man skulde tale til ham om Døden som til en Mand, der ikke frygtede for at skue den Ansigt til Ansigt.

Hvilke vare vel de Tanker, som stormede ind paa Philip i disse hans sidste Øieblikke, medens hele Spanien knælede for Altrenes Fod og bad Gud om at helbrede denne Konge, i hvem det følte, at det levede, og med hvem det følte, at det vilde døe hen? Med hvilket Øie betragtede han denne Magt og dette Liv, som han snart skulde give Slip paa? Naaede Samvittighedsnag over saa meget udgydt Blod denne Sjæl, der syntes lukket for al menneskelig Følelse? Ingen veed det; Alt, hvad man kan sige, er, at hvis Egmonts og Vilhelm af Oraniens Spøgelser viste sig for ham, maatte Skriftefaderen, der knælede ved hans Hovedgjærde, fjerne dem ved at trøste ham med, at en Konge, som havde gjort sig saa vel fortjent af Kirken, nok kunde gjøre Regning paa dens Overbærelse for sit offentlige som for sit private Liv, og at Gud ikke tager det saa nøie med dem, som tjene ham.

Døden nærmede sig imidlertid, og lige til sit yderste Øieblik fandt Philip i Religionen den eneste Lindring for sine Lidelser, den eneste Beroligelse for sine Samvittighedsnag, hvis han virkelig har følt saadanne. Paa Bønner og Oplæsninger af Evangeliet fulgte idelige Gudstjenester, der bleve forrettede med den yderste Nøiagtighed. Murene i den kongelige Celle vare behængte med Reliquier og Helgenbilleder, som Kongen lod bringe til sig, det ene efter det andet, for at kysse dem, væde dem med sine Taarer og lægge dem paa sine Saar. Efter at have anvendt sine sidste Kræfter til at sørge for de meest paatrængende Statsforretninger beskjæftigede han sig kun med at kjøbe sin Sjæls Frelse ved fromme Gaver, ved at grundlægge Klostre

og Hospitaler; i hans Dødsøieblik mildnedes endog hans sædvanlige Strenghed; han skjænkede Perez's Kone og Børn Friheden og gav dem deres Godser tilbage. Endelig bad han Pavens Nuntius om at give ham Velsignelsen i den hellige Faders Navn og modtog den med dyb Ydmyghed.

Philip forlangte selv den sidste Olie og vilde have, at hans Søn og de fornemste Hoffolk skulde overvære den hellige Handling. Med inderlig Fromhed modtog han Sacramentet, fandt endnu Styrke nok til at give Sønnen sine sidste Raad og sendte ham bort for ikke at blive altfor bevæget ved hans Taarer. Endelig lod han den Kiste, hvori hans Legeme skulde hvile, og det Kors, som hans døende Fader havde holdt i sin Haand, stille op foran sig.

To Dage før sit Endeligt sendte han atter Bud efter sin Søn og Arving Philip og sin høit elskede Datter Isabella, de to eneste Børn, han havde tilbage af sine fire Ægteskaber. Han tog Afsked fra dem med en Ømhed, der ikke hørte til hans Sædvaner eller laa i hans Charakteer. Medens han gav dem sin Velsignelse, randt Taarerne ned ad hans Kinder, et uhørt Syn hos ham. Men Døden nærmede sig med stærke Skridt, og Lægerne paalagde Moura at forkynde Kongen det. Han modtog som en Mand den længede ventede Efterretning. Han bad om at høre Frelserens Lidelseshistorie oplæse, kyssede Korset med inderlig Andagt og opgav Aanden næsten uden Dødskamp den trettende September 1498, en og halvfjerdsindstyve Aar gammel og efter to og fyrretyve Aars Regjering. Munkene i Escurial feirede hans Ligbegængelse, som Munkene i St. Yuste havde feiret Carl den Femtes. Begge disse to Herrer over Verden endte saaledes deres Liv i et Kloster midt under Udøvelsen af denne Munkereligion, for hvilken Klostret er den sikkreste Vei til Paradiset.

Saaledes forsvandt denne Konge fra Verdensskuepladsen; han var maaskee den Konge, som Spanien har sørget meest over, og han efterlod sig en Tomhed i dette Land, som

Philip den Anden.

senere ikke er bleven udfyldt. Vi ville nu betragte denne Konge som Menneske og navnlig fæste Blikket paa hans daglige Liv for at see ham fra alle Sider.

Lad os da begynde med det Ydre. Der existerer mange Portraiter af Philip den Anden, der alle ligne hverandre, hvoraf man kan slutte til Lighed med Originalen. Paa dem alle finder man noget Tomt, Forvirret, Usikkert i Øiet; det er Faderens Ansigt, men dette Ansigt, der er lukket for ethvert ydre Indtryk, mangler de Glimt af Intelligens, som ere udbredte over hans Faders. Hagen, der charakteriserer denne Race, som vanslægter mere og mere ved hvert Led, er kraftig, næsten formløs som hos Carl den Femte og giver hele Ansigtet en plump og sandselig Charakteer. Sønnen har den samme udtærede, blege, gjennemsigtige Ansigtsfarve som Faderen, men i endnu høiere Grad.

Naar vi fra det Physiske gaae over til det Moralske, finde vi os ved dette Ansigt meest slaaede af det Præg af Indesluttethed og Tilbageholdenhed, som her dog kun tilslører en Frygtsomhed, der ofte hos Jordens Mægtige fremtræder som Stolthed. Philip har aldrig et Øieblik i sit Liv fundet sig ret tilpas; hans Portraiter bekræfte dette, og til denne naturlige Disposition kom nu det castilianske Hovmod. Naturen havde været en gjerrig Moder mod ham; han følte det selv, og derfra hidrørte den sygelige Tilbøielighed til Mistillid og Misundelse mod Alle dem, der vare rigere begavede end han.

Undersøge vi nu de venetianske Gesandters Beretninger, disse uvurdeerlige Kilder til det sextende Aarhundredes Historie, finde vi hos dem følgende Oplysninger. Philip var af lille Legemsvæxt; hans hele Holdning bar mere Præg af en studeret end af en medfødt Værdighed. Han var stedse beredt til at give Enhver, der bad ham derom, Audiens, og han forstod at høre paa Folk — en sjelden Evne hos en Fyrste. Han saae aldrig paa den, med hvem han talte, men slog Øinene til Jorden eller lod dem vanke ustadigt

om, og han talte saa sagte, at man næppe kunde høre ham. Paa Grund af sin Svagelighed undgik han omhyggeligt den Umaadelighed, der havde undergravet hans Faders Sundhed. Han drak kun lidt Viin og spiste næsten ikke Andet end Kjødretter, og da Kirken ikke kunde negte sin høit elskede Søn Noget, var Langfredag den eneste Dag om Aaret, paa hvilken han fandt sig i at undvære Kjød. Kun Medlemmer af hans Familie sade til Taffels hos ham, og kun undtagelsesviis nøde de denne Ære. Han elskede Eensomhed og havde derfor selv midt i Hoffets Vrimmel skabt et Øde omkring sig. Han var lykkelig, naar han kunde flygte fra de store Selskaber og lukke sig inde med nogle Fortrolige, der vare indviede i og dresserede til at taale hans mørke Lune. Selv hans Ministre kunde da næppe faae ham i Tale; han vilde hellere skrive dem til.

Sparsommeligheden grændsede hos ham til Gjerrighed. Hans Hof lignede snarere en fattig Adelsmands end en Konges. Tvertimod Skik og Brug i Spanien stod han ikke paa nogen fortrolig Fod med sine Tjenere; den eneste Følelse, han holdt af at vække, var Frygt, og da han følte sig generet ligeoverfor Alle, befandt heller Ingen sig vel ligeoverfor ham. Især holdt han Stormændene borte fra sig. Han fjernede dem fra alle høie Embeder og søgte ved enhver Leilighed at knække deres Hovmod. For at ydmyge dem aabnede han saaledes Adgangen for simple Soldater til Officeersposterne; han vilde, at Adelsmændene skulde svare for de samme Domstole som den ringeste Borger og hævede Folket ved at lade Adelen stige ned til det. Hans upartiske, men skaanselsløse Retfærdighed var en Dommers og ikke en Konges; thi han fornegtede den skjønneste af Kongedømmets Rettigheder: den at benaade. Ved denne Strenghed lykkedes det ham at rense begge Castilierne for Banditterne; thi fra Carl den Femtes Tid herskede det uindskrænkede Kongedømme her, og man lystrede det mere her end andetsteds. I Catalonien og Valencia vedblev Bandit-

væsenet imidlertid under det indskrænkede Kongedømmes Beskyttelse; af den Grund vare Kongens Anstrengelser i denne Retning her maaskee ikke saa alvorligt meente.

Vi have nu Nøglen til Philips Charakteer og uden at ville rense ham for de mange sorte Pletter, der brændemærke ham, maa man dog tilskrive hans ufuldstændige og forvanskede Natur en stor Deel heri. Vi ville dog ikke gaae saa vidt i Overbærenhed, som Groen van Prinsterer, Forfatteren til »Huset Nassaus Archiver«. I Grunden har denne udmærkede hollandske Forfatter den samme Opfattelse af Philip som vi; men han bebreider dem, der dømme ham med størst Strenghed, at de gjøre ham ansvarlig for alle hans Aarhundredes Uretfærdigheder. »Man roste,« siger han, »i Almindelighed Kongens Godhed og Blidhed,« og i saa Henseende citerer han mærkelige Vidnesbyrd af Prindsen af Oranien og hans Broder Ludvig, som tale om »hans Blidhed og naturlige Velvillie«. Groen skynder sig iøvrigt med sin sædvanlige Ærlighed strax at tilføie de nødvendige Indskrænkninger til sin Roes. »Han var from,« skriver han, »ikke som sin Fader af Politik, men af Overbevisning og med en Opoffrelse, der ikke kjendte nogen Undtagelse eller Grændse. Han indrømmede ikke nogen Mulighed til Frelse udenfor den romerske Kirke. Man maatte altsaa tvinge Folk ind i den, frelse Sjælene paa Legemernes Bekostning og af Barmhjertighed være ubarmhjertig og grusom. Herfra hidrøre disse Strømme af uskyldigt udgydt Blod, som Intet kan aftvætte, og saaledes har man kunnet give Tilnavnet: »Sydens Djævel« til en Konge, der skriver til Hertuginden af Parma i et Brev, som var bestemt til at hemmeligholdes: »Gud veed, at der Intet er, jeg hellere vil undgaae, end Blodsudgydelse, og jeg vilde holde det for et af de lykkeligste Punkter i min Regjering, hvis den aldrig var nødvendig.«

For at bedømme Philip den Anden maa man ikke sammenligne ham med Faderen; thi man støder kun paa

Forskjelligheder mellem dem. Carl var en Flamlænder, men med en Spaniers Livlighed; Philip var en Spanier med en Flamlænders Pflegma, Ansigtsfarve og Ydre. Den Ene opholdt sig kun saa lidt som muligt i Spanien og reiste uophørligt fra den ene Ende af sine udstrakte Stater til den anden; den Anden tilbragte haardnakket sin Regjeringstid og sit Liv mellem Escurial og Madrid. Carl den Femte besteg Thronen i sit syttende Aar, opdroges ved sine Feil og blev kun en stor Konge og Politiker i sit Ansigts Sved; Philip den Anden kom til Regjeringen allerede i en moden Alder, men bevarede længe Ungdommens Uerfarenhed og Ubestemthed og naaede sjeldent til at ville, før det var for seent til at handle. Istedetfor Keiserens Alt fortærende Virksomhed, der uophørligt førte ham fra den ene Kant af hans udstrakte Stater til den anden, spildte den catholske Konge den kostbare Tid, der ikke mere kommer tilbage, med at afveie en Afgjørelse, som han dog ikke traf, og som en spansk Historieskriver meget træffende siger: »Carl den Femte kunde have erobret et Kongerige, medens Philip besvarede en Depeche.«

Hos Sønnen finder man ikke Noget af Faderens Hjertelighed, Nedladenhed og beregnede Venlighed. Det Hovmod over sin Rang, som Carl saa godt forstod at skjule under sin venlige Nedladenhed, var hos Philip tilstede i en endnu høiere Grad. Fra sin Ungdom holdt han Alle dem, der nærmede sig ham, i Afstand og syntes selv før sin Regjering at lægge an paa at leve udenfor Menneskeheden. Alt, hvad der tiltrækker og lokker andre Mennesker: Heste, Jagt og Vaabenøvelser, havde ingen Tillokkelse for ham. I Carls Natur gjenfinder man Noget af alle de Folkeslags Charakteer, over hvilke han har hersket, maaskee med Undtagelse af den spanske. Philip forstod og talte ligesom sin Fader de fleste europæiske Sprog; men han var fremfor Alt Spanier, hvoraf man kan forklare, at Spanien har begrædt, ja selv

til en vis Grad elsket ham. Naar Philip ønskede at behage, som i England, hvor han tog over for at ægte Dronning Maria, eller i Flandern, hvor han tog hen for at tjene sin Faders Politik, kunde han vel gjøre Vold paa sig selv og iklæde sig et velvilligt Ydre; men det skuffede dog ikke Nogen; thi han følte sig generet i disse laante Fjer og skyndte sig med atter at vende tilbage til sin naturlige Charakteer.

Man kan ikke undre sig over, at en Fyrste af en saadan Natur, skjøndt han førte Krig hele sin Regjering, næsten altid afholdt sig fra at tage personlig Deel deri, og det i den Grad, at man har kunnet tvivle om hans personlige Mod. Philip har aldrig havt nogen Ungdom; efter at være naaet til sin modne Alder beskrev han atter og atter den samme Kreds i sit Liv, alt som han mere og mere udvidede sin Virksomhed. Efter imod sin Villie at have opholdt sig i England og Nederlandene vendte han 1559 tilbage til Spanien og denne Gang for ikke mere at forlade dette Land. Han bosatte sig i selve Landets Hjerte, paa den nøgne og trøstesløse Høislette, hvor Madrid hæver sig, og ret som om denne Ørkenhovedstad endnu ikke var ham sørgelig nok, søgte han i Escurial en endnu mere nøgen og øde Bolig for at døe dèr, som han havde levet, snarere som en Eremit end som en Konge. Efter Portugals Erobring viste han sig næppe nogle Maaneder i Lissabon og hastede med atter at vende tilbage til sin skumle Enebolig. Af og til saae man ham dog endnu være tilstede ved Folkefesterne og tale med Bønderne; thi ved at nedlade sig saa dybt behøvede han ikke at frygte for, at man skulde tænke paa at stille sig paa lige Fod med ham; men snart saae man ham kun i Kirken, og i de sidste Aar af sit Liv forlod han ikke mere sine Værelser. Naar hændelsesviis nogen Anden end hans fortrolige Venner og Ministre bleve stedede for ham, følte den Paagjældende sig greben af en Dødskulde overfor dette ubevægelige Ansigt og dette søgende og isnende Blik.

Man har undret sig over at see Qvinderne have en saa stor Plads i denne Fyrstes Liv, men de venetianske Gesandter lade os ikke i nogen Tvivl herom. Man fortæller, at han i sin Ungdom var hemmelig gift med Donna Ysabella de Osorio, hvilket dog ikke hindrede ham i at ægte Infantinden af Portugal. Senere levede han sammen med Donna Eufrasia de Guzman og skilte sig af med hende og det Barn, hun bar under sit Hjerte, idet han giftede hende med Fyrsten af Ascoli. Hans langvarige Forbindelse med Prindsessen af Eboli fandt Sted paa den Tid, da han var gift med den blide og fromme Elisabeth af Frankrig, der leed Alt, taalte Alt og døde under Bønner for sin utro Ægtefælle — og dog var Elisabeth den af alle hans fire Gemalinder, som han meest elskede.

Ved dette Hof, der var dannet efter Kongens Hjerte, udspeidede man gjensidigt hverandre til Fordeel for Kongen, hvis Øre stedse var aabent for Angivelser. Philip var nysgjerrig og taus som en Inqvisitor og røbede aldrig Noget, man havde betroet ham. Selv vilde han være eneberettiget til Tvetydighed, paalagde derimod Andre Aabenhjertighed og tilgav aldrig en Løgn; derfor talte man stedse Sandhed til ham, som aldrig talte Sandhed til Nogen. Hans Hukommelse var en aaben Bog, hvori Alt blev indskrevet for ingensinde at udslettes. Han kjendte udenad alle Kongers og deres Ministres hele private Liv, Charakteer og Særheder. Han satte deres Gesandter i Forbauselse ved at tale til Enhver om hans Herres Hof, som om han havde levet der. Paa samme Maade kjendte han ogsaa sine Agenter, de ringeste som de høieste; han kjendte Enhvers svage og stærke Side, han tilgav aldrig en Fornærmelse, men til Gjengjæld holdt han af at belønne Fortjenester, især hos Geistligheden, og mere end een Gang forfremmedes en ubekjendt Præst ved sine Kundskaber og sin Fromhed til en Bispestol.

Philip forstod at tilsløre sine Tanker under en uigjen-

nemtrængelig Tilbageholdenhed; med et ubevægeligt Ansigt kunde han høre paa Alt, selv paa Dadel, uden at hans Ansigtstræk nogensinde forraadte, hvad der foregik i hans Sjæl. Tilsyneladende lige ufølsom for Medgang som for Modgang hørte han med den samme uforstyrrelige Rolighed paa Efterretningen om Thriumphen ved Lepanto som paa Beretningen om den »uovervindelige Flaades« Ødelæggelse. Selv hans Ministre, der snarere vare hans Redskaber end hans Tankers Fortrolige, kjendte ham aldrig tilbunds. Havde de fornærmet ham, som Spinoza, eller forraadt ham, som Perez, faldt hans Unaade, der til det sidste Øieblik tilslørede sig under en tilsyneladende Gunst, pludseligt og uventet over dem som et Lyn. Selv Skriftestolen maatte tjene hans Politik. Erkebispen af Sevilla underrettede ham saaledes om, at efter Udsagn af Præsterne i hans Stift beklagede alle deres Skriftebørn sig over Kongen, og Philip svarede: »Siden deres Tunge er fri, er det godt, at deres Hænder ere bundne.«

Philip den Andens Forhold til det pavelige Hof kaster et interessant Lys over hans Regjering og Charakteer. Pavedømmet følte et brændende Nag til Carl den Femte, til hans Søn og til alle Spaniere, hvis Stolthed og Voldsomheder fjernede alle Hjerter. Hertugen af Albas fornærmende Brev til Pave Paul den Fjerde og det Krigstog, som han 1556 foretog ind i den hellige Faders Stater, vare en blodig Gjengjæld, som Philip øvede mod Guds Statholder. Man forundrer sig over, at en af den catholske Troes meest hengivne Riddere saaledes træder Pavedømmet i Støvet og med Vaabenmagt forsvarer Kronens Rettigheder mod det; men Philip følte sig ogsaa snart forlegen over sit Held; han gjorde Afbigt og lod Paven dictere Freden, istedetfor at Forholdet burde have været omvendt.

Efter at have forligt sig med den hellige Stol vægrede Philip sig dog ved at tilstede de pavelige Bullers Udbredelse i sine italienske Stater uden den kongelige Tilladelse (exequatur); han tillod heller ikke den militaire Sanct-Lazarus'

Ordens Udbredelse i Spanien, kort sagt, han bekjendte sig aabenbart til den Grundsætning: »En Konge behøver ikke at adlyde Paven i verdslige Sager«.

I Pius den Femte (Ghislieri) »der blev valgt 1565, fandt Philip endelig en Pave ganske efter sit Sind. Et inderligt Venskabsbaand forenede disse to dødelige Fjender af Kjætteriet, disse Kampfæller for Catholicismen, saaledes som man opfattede den i Rom og Madrid. Naar Pius den Femte bad for den syge Philip, bad han Gud tage Aar fra sit Liv for at føie dem til den catholske Konges, og til Gjengjæld lod Philip, der ellers var saa skinsyg over sin Magt, Pius regjere i Spanien og billigede, skjøndt ikke uden Betænkelighed, den tridentinske Kirkeforsamlings Beslutninger.

Hvad Philips Forhold til den spanske Geistlighed angaaer, er hans Opførsel ogsaa her et Væv af Modsigelser. Han ødslede med alle de ydre Vidnesbyrd om Ærbødighed for Præsterne, hvilke han betragtede som et jødisk Gjenbillede af Guddommen, men med den Indskrænkning, at Præsten aldrig maatte forglemme, at han var hans Undersaat, og ikke maatte tragte efter at øve nogen Indflydelse paa Regjeringen. Fra Ferdinand den Catholskes Tid havde de spanske Konger af den pavelige Stol faaet udelukkende Ret til at besætte alle Bispestole og Præbender, og derved havde de hele den spanske Geistlighed fra Spaniens Primas til den ringeste Klerk ganske i deres Haand. »Ingen Geistlighed i Verden taaler saa tunge Byrder som den spanske,« siger Contarini, og senere, 1629, indrømmer en anden Italiener, Moro, »at den spanske Konge tilegner sig en Trediedeel af Geistlighedens Indtægter, og at en Bisp indbringer Kongen lige saa Meget som to Tusinde Bønder eller fire Tusinde Adelsmænd.« Lad os endnu tilføie, at under hans Regjering vare de høieste geistlige Værdigheder forbeholdte de Geistlige, som forsvarede hans Rettigheder mod det pavelige Hof, og især Saadanne, som havde havt Mod til at lade sig banlyse af den hellige Fader.

Den samme Modsigelse herskede ogsaa i Kongens Forhold til Inqvisitionen, Han gjorde den til et Redskab for sin Politik, men bekæmpede samtidigt med en Fasthed, som vækker vor Forundring, ethvert Indgreb i sine kongelige Forrettigheder. Da Inqvisitionen havde forsøgt at grunde en militair Munkeorden i Spanien, der vilde have stillet en Armee til dens Raadighed, modsatte Philip sig det med Bestemthed. »Det tilkommer kun mig alene at vaage over Troens Reenhed,« erklærede han; kort sagt: »Han vilde,« som Spaniens nyeste Historieskrivere udtrykke sig, »nok have, at Inqvisitionen skulde være Kongedømmets Arm, men ikke at den skulde være dets Hoved.«

Det er en anden ikke mindre besynderlig Modsigelse, at denne Konge, der skulde døe i et Kloster ligesom sin Fader, altid af Princip var imod en Udvidelse af Munkeordenerne. Han var saa langt fra at ville skabe nye, at han kun tænkte paa at omforme de ældre. Skjøndt altid omgiven af Munke og Geistlige betænkte han sig ikke paa skaanselsløst at tugte, ja selv at ombringe Enhver, der vovede at forgribe sig paa hans Rettigheder. Understøttet af en ubarmhjertig Hukommelse og et Politi, der kunde maale sig med Inqvisitionens, erindrede han i det forønskede Øieblik enhver Ungdomssynd hos en Geistlig for tyve Aar efter at negte ham det Præbende eller Bispedømme, hvorom han søgte.

Endnu kun et sidste Ord, før vi forlade dette Emne. Philips Yndlingsministre, som Spinoza, Gomez, Perez og Moura, beherskede ham kun ved at skjule deres Magt; men hans Skriftefader, Biskoppen af Cuenca, beherskede ganske Monarken, der havde givet sin Samvittighed i hans Haand. Naar man kjender denne Konges offentlige og private Liv, forundrer man sig høiligen over, at hans Skriftefædre have kunnet tilgive ham Alt: man føler sig fristet til at tilgive den Skyldige ved at see hans Dommeres Overbærenhed.

Naar vi med eet Blik overskue Philips lange, indholdsrige Regjering, føle vi os slaaede ved dens Mangel paa Eenhed. Den første Halvdeel af hans Regjering synes at beherskes af en anden Aand end de sidste tyve Aar. Denne Forandring i Monarkiets Politik staaer i Forbindelse med Perez's Fald og nye Ministres Indtrædelse i Kongens Raad 1579. Thi hvor opfyldt Philip end var af Kongedømmets Pligter, som han opfattede fra den smaaligste Side, havde han dog aldrig nogen anden Politik end sine Ministres og var ofte deres Redskab, naar han troede at være deres Herre.

Lad os i Korthed gjenkalde os de vigtigste Tildragelser i hans Regjering. Den ovennævnte Krig mod Paven var kun en Familietradition og en bleg Copi af Bourbons Beleiring af Rom 1527. Denne Krig skulde kun holde det oprørske Pavedømme i Tømme. Ogsaa Krigen mod Frankrig var en Arv fra Carl den Femte. Sønnen modtog den uvilligt; førte Krig, medens han ønskede Fred, og for at bevare Land, ikke for at erobre. Hans Seire vare ikke hans, men hans Generalers, ligesom hans Politik var hans Ministres eller hans Faders; thi denne førte fra sit Kloster Yuste endnu Sønnen i sine Ledebaand. Den hæderlige Fred i Chateau Cambrésis 1559, der kaster en saa stor Glands over hans Regjerings Begyndelse, tilhørte i Virkeligheden ikke Philip: han høstede kun, hvad Andre havde saaet for ham.

Senere, da Reformationen var trængt ind i hans Stater, undertrykte han den, i Spanien ved Baal, i Flandern ved Krig, da Baalene ikke strakte til. Nu havde han endelig fundet sin Politik, den eneste, der virkelig tilhørte ham selv: Hadet til Kjætteriet. Men underligt nok, da han sendte Alba til Nederlandene, herskede Freden ikke desto mindre i hans Raad med Ruy Gomez, og denne Yndling fandt sig kun i Krigen for at fjerne sin Medbeiler. Selv denne Krig, der var en Forsvarskrig, hvis nogen Krig ellers har været

det, drog dog ikke Philip længere, end han vilde. Da Voldshandlinger mod Nederlandene sloge feil, søgte han hurtigt Forlig ved at indsætte Requesens og senere Juan af Østerrig til Statholder. Philips Ærgjerrigheds Time var endnu ikke slaaet. Han levede kun for den næste Dag og tænkte kun paa een Ting: at bevare Flandern for enhver Priis, fordi dette Land for ham var et Brohoved, der paa eengang vendte mod Frankrig, Tydskland og England, og fordi det var for Kjætteriet, at han maatte vige, hvis han gav Slip paa det. Paa denne Tid drømte han øiensynligt endnu ikke om noget Universalmonarki, og han tænkte kun paa at bevare Spanien, Italien og Nederlandene, der vare tilfaldne ham ved Arv, men ikke paa at forøge denne.

Portugals Erobring i Aaret 1580 dannede et Vendepunkt i Kongens Liv og Politik. Hans Ærgjerrighed, der hidtil havde slumret, vaagnede op, og hans Rolle som den catholske Religions Forkæmper viste sig først nu for ham i sin fulde Storhed. Øieblikket var iøvrigt vel valgt. To modsatte Grundanskuelser laae i Krig og afvæbnedes først efter tre Fjerdedele af et Aarhundrede.

Paa den ene Side kæmpede Reformationen med alle de Friheder, hvortil den indeholdt Spiren, paa den anden Side Catholicismen og i dens Ly de store Monarkier, der havde udviklet sig ved Middelalderens Slutning, og hvis Ærgjerrighed nu udfoldede sig uden Sky. Forrest i Rækken af dem stod Spanien. For at forsvare sig var Philip nødt til at angribe den moderne Aand, som ved Reformationen var trængt ind i dette Spanien, der saa længe var bleven staaende udenfor den civiliserede Verden. Istedetfor at vente, til Kjætteriet hjemsøgte hans Stater, den ene efter den anden, besluttede Philip sig til at bekæmpe det, overalt hvor det havde fæstet Rod: i Nederlandene, i England og i Frankrig. Selv Ulykken, der ramte den uovervindelige Armada, dette hans Regjerings største Foretagende, ansporede kun hans voxende Tørst efter Erobringer. Religionen

blev til Slutningen kun et Slør, som dækkede Monarkens personlige Ærgjerrighed, der voxede, efterhaanden som hans virkelige Magt formindskedes. I Krigen mod Frankrig, den sidste og mindst lykkelige af dem alle, og som alene kostede ham tredive Millioner Ducater, traadte Religionen aldeles i Baggrunden. Philips eneste Tanke var at sætte sin Datter paa Valois'ernes Throne. Da det ikke kunde lykkes ham at erobre Frankrig, søgte han at dele det. Men da ogsaa dette slog feil for ham, da han havde beseglet sit Nederlag ved en nedværdigende Fred, havde han saavel som Spanien kun tilbage at trække sig sammen i sig selv og stige i Graven.

I dette tragiske Aarhundrede viser Historien os andre Tyranner, der ere Forfølgere, udsvævende og grusomme som Philip den Anden. Frants den Første af Frankrig og hans Søn, Henrik den Anden, ja selv Carl den Femte have næsten viist ligesaa stor Strenghed mod Kjætterne som Philip; men det blev ikke givet Nogen af dem under deres Kamp mod Kjætteriet, næsten gjennem et halvt Aarhundrede, at udgyde Strømme af Blod i en saa stor Maalestok. Saaledes som vi nutildags kjende Philip, efter at Archiverne i Salamanca, Besançon, Paris, Brüssel, Wien og Haag have afsløret hans hemmeligste Tanker, vil han stedse staae som en Legemliggjørelse af alle de Fordomme, alle de Lidenskaber og alt det Nag, som Spanien nærede imod den europæiske Aand, dette Spanien, som altid blot af Navn har tilhørt Europa.

Vi have nu afmalet Philip den Andens Charakteer og i korte Træk hans offentlige og private Liv; der staaer kun tilbage at undersøge, i hvilken Tilstand denne Fyrste ved sin Død efterlod Spanien og sine øvrige Besiddelser i Europa.

Den varige Skade, som Philip tilføiede alle de Folk, der vare hans Scepter undergivne, har givet ham den sørgelige Forret at leve, selv efter sin Død. Spanien søgte saa langt fra at standse sin Konge paa den skjæbne-

svangre Skraaplan, hvorpaa han førte det ud, at det snarere selv drev ham frem. Det gjorde alle hans Feil til sine og har derfor ingen Ret til at bebreide ham dem; men det har maattet betale den falske Livskraft, som Philip gav det, med to Aarhundreders Forfald. Der har vel været enkelte Standsninger i dette Forfald; men Spanien vil aldrig mere hæve sig til den Høide, hvorfra det er nedstyrtet. Forgjæves blev den udmarvede habsburgske Race ombyttet med den lige saa usle bourbonske; Halvøens virkelige Historie ender med Philip den Anden. Den eneste Ære, der er forbeholdt retskafne Fyrster som Philip den Femte, oplyste Fyrster som Carl den Tredie, er et Øieblik at kunne bringe Spaniens Forfald i Forglemmelse; efter deres Død begynder det uundgaaelige Forfald atter og tiltager endog med forøget Kraft.

Det spanske Monarki frembød under Philip den Anden et glimrende Billede, der skuffede Europa; men han anspændte saa stærkt alle Statens Hjælpekilder, at Udmattelsen allerede under ham blev følelig. Hans Efterfølgeres Svaghed og Uduelighed kunde vel paaskynde Landets Forfald, men Philips Regjering, der blot er stor ved det Onde, den har forvoldt, indeholdt dog allerede alle Spirerne til denne Tilbagegang. Paa to Punkter viste der sig en følelig Tomhed: i Finantserne og i Befolkningens Aftagen. Landets Befolkning svandt bort, den gik deels til den nye Verden, deels til Nederlandene, og Perus Guld strømmede kun gjennem Spanien, men standsede ikke der. Udvandringen, der allerede havde taget sin Begyndelse under Carl den Femte, tiltog i Styrke under hans Søn og bidrog i Forening med Krigen til at affolke Halvøen. I hans Regjerings Begyndelse talte Spanien endnu henved ti Millioner Indbyggere; i 1594 gav en officiel Folketælling kun 8,206,791 Mennesker. I fyrretyve Aar var Befolkningen altsaa aftagen med 1,800,000 Sjæle, og under den følgende Regjering gik Tilbagegangen endnu raskere for sig. I halvtredie Aarhun-

dreder sendte Spanien tre Millioner Udvandrere over Atlanterhavet. Det begyndte med at skabe en Ørken i Mexico og Peru, og som en retfærdig Gjengjældelse herfor drog dette Barbari en lignende Tomhed efter sig i selve Spanien. Hertil maae vi endnu føie Jødernes Fordrivelse, Krigen med Maurerne under Philip den Anden, og deres Forjagelse under hans Søn.*) Naar man dernæst endnu betænker alt det Blod, der blev udgydt paa Valpladsene og i de Garnisoner eller Armeer, som Philip maatte holde paa Benene i alle Verdens Hjørner, er denne Befolkningens Aftagen under hans Alt fortærende Regjering ikke vanskelig at forstaae.

En anden Smitte, der tærede paa Spaniens hele Livskraft, var Klostrene. I Spanien har Munkevæsenet ret fundet en frodig Jordbund, af hvilken man ikke let vil kunne oprykke det med Rode, og her har det altid bevaret sit særegne Præg: Ladhed og et Liv viet til »hellig« Ørkesløshed. Munken og Hidalgoen, den geistlige og den verdslige Adel, deelte i Spanien de to store Forrettigheder med hinanden: Intet at bestille og ikke at betale Afgifter. Geistligheden fik dog kun denne dobbelte Rettighed ved under Form af frivillige Gaver at dele sine umaadelige Indtægter med Kronen og ved at underholde alle Fattige, det vil sige Egnens Lediggængere, ved sine Klosterporte. Klostrene forringede Landets Befolkning og bidrog atter til at gjøre det ufrugtbart. Ørkesløsheden indenfor deres Vægge vedligeholdt Dovenskaben udenfor samme; den ene Byld fremskyndede den anden og forhindrede den i at læges.

Efter Affolkningen følger Fattigdommen. Agerdyrkningen hensygnede, Ensomheden opstod lidt efter lidt paa denne

---

*) Angaaende Spaniens øconomiske Tilstand under Philips Efterfølgere henvise vi til „Afhandlingen Carl den Anden af Spanien“, der tidligere har været optaget i Archivet. 1869. I Bind, Pag 477 ff. Red.

Jordbund, der var berøvet sine kraftigste Arme. De følgende Slægter aftoge mere og mere i Antal og Kraft. De enkelte Veteraner, som overlevede de endeløse Krige, havde forladt deres Arne uden Haab om at vende tilbage og kom atter hjem som Invalider og uden at have Kraft til at dyrke deres Marker. Arbeidet ophørte at holdes for en Ære i dette Land, hvor Ørkesløshed gjælder for et Tegn paa Adel, hvor en Trediedeel af Aarets Dage er Helligdage, og hvor Religion i Forening med nationalt Hovmod helliger Dovenskaben. Det frugtbare Spanien ernærede under Romerne tredive Millioner, men kunde under Philip den Anden knapt ernære en Trediedeel heraf; Landet maatte tye til Indførsel udenlandsfra, og det Korn, der kom over Søen, var fri for al Afgift.

Den samme Foragt, som tyngede paa det legemlige Arbeide, tyngede ogsaa paa Industrien, der var overladt til Jøder og Maurer og senere hen til Udlændinge. Under den catholske Konge talte man i den castilianske Krones Lande allerede et hundrede og tresindstyve Tusinde Fremmede; det var for Størstedelen Italienere og Franskmænd, og næsten alle Smaahaandteringer vare overladte til dem. Borgermanden, der havde viet sig til Handelen, var næppe bleven rig ved den, før han skyndte sig med at aftoe den Plet, der knyttede sig til Arbeidet og den uadelige Stand, og kjøbte sig »hidalguia« ; han blev en Adelsmand, det vil sige et uproductivt Medlem af Samfundet, til hvis Vel han nu ikke mere bidrog, hverken ved Arbeide eller Skatter. Han var fri for alle Afgifter; alle Embeder og Æresposter vare forbeholdte ham, og den nye Adelsmands Hovmod smeltede sammen med den »gamle Christnes«, der var stolt af sin Race og sin Tro. Herfra hidrører hele denne Dovenskabens Forherligelse, der er stærkt fremtrædende hos hele det spanske Folk, i Klostret, i Slottet og i Hytten, hvor man netop kun arbeider for at leve, og hvor man lever saa tarveligt som muligt for at arbeide saa meget desto mindre.

Araberne og Jøderne, der bleve forjagne fra den Jordbund, som de berigede, ere to Gange blevne hævnede for deres Landflygtighed, først ved den Tomhed, som de efterlode, og dernæst ved det Vanrygte, som knytter sig til Arbeidet, der med dem blev forjaget fra Halvøen.

Øconomiske Feiltagelser vedvare i Reglen længere end politiske, og man kan vanskeligere raade Bod paa deres fordærvelige Virkninger. I en endnu høiere Grad end Krig og Udvandring har Prohibitivsystemet ødelagt Spanien. Man forbød Udførsel af kostbare Metaller, ja selv af indenlandske Manufacturer for at begunstige Indførselen af fremmede Produkter. Dernæst blev Handelen overalt indskrænket; overalt var der locale Toldgrændser, hvorved man ligesom stræbte efter at opløse den spanske Eenhed, og hvorved man ødelagde Provindserne, idet man afsondrede dem fra hverandre indbyrdes, ligesom Spanien søgte at afsondre sig fra Udlandet. Saaledes forbød Philip den Anden under Straf af Forviisning og Eiendomsfortabelse sine Undersaatter at søge Oplysning og Belæring i Udlandet. Medens det øvrige Europa stræbte henimod Eenhed, søgte Spanien omvendt at tilintetgjøre sin. Provindserne følte sig smigrede ved denne Afsondring, der mindede dem om, at de havde været Kongeriger. Istedetfor eet Spanien opstod der saaledes otte eller ti Brudstykker, og hvert af dem var igjen indbyrdes i Strid. I dette Rige, hvor Landet er en Ørk og hvor der ikke er en eenlig liggende Gaard, men hvor Befolkningen maa slutte sig sammen for at kunne forsvare sig, ligge Landsbyerne i Strid med Byerne, med hvilke de næsten kunne maale sig i Folkemængde, og Provindshovedstæderne ere paa deres Side skinsyge paa Madrid, der har dethroniseret dem. Over al den Strid og Kiv, Smaalighed og Elendighed hævede sig igjen indtil for kort siden den kongelige Magt som en naturlig Fjende af de Interesser, som den skulde forsvare; den indsaae ikke, at den ødelagde sig selv ved at ødelægge sine Undersaatter.

Efter det nu Udviklede vil man let kunne fatte, at Spaniens finantsielle Tilstand under denne Konge var elendig. Havet var lukket for spanske Skibe; mauriske, engelske og hollandske Sørøvere tilintetgjorde næsten al udenlandsk Handel, og den indenlandske var ødelagt ved Beskyttelsessystemet og ved Smugleriet, der som et nyt Onde hjemsøgte Halvøen. Dertil kom endnu Philips ubarmhjertige Krig mod hans mauriske Undersaatter og deres deelvise Fordrivelse fra Andalusien, en Forholdsregel, som udtørrede en af de nationale Rigdomskilder. Ved alt dette steg den offentlige Gjæld med sine Aagerrenter, der i fire Aar opslugte en uhyre Capital, og som under Philips Regjering steg fra fem og tredive Millioner Ducater til hundrede Millioner. Nationens Credit, ja selv dens Ære led ved Kongens Pengemangel og endelige Bankerot, der fandt Sted til Trods for den til et Ordsprog blevne spanske Ærlighed. — Alt dette var Spaniens Udbytte af en trediveaarig Kamp; saa dyr var den farlige Ære at have opkastet sig til den yderliggaaende Catholicismes Forkæmper i Europa.

Mh.

De gamle Grækeres Opdragelse*).

De gamle Grækeres mærkelige Dannelse, som endnu efter to Tusinde Aars Forløb i visse Henseender ikke er overtruffen, og til hvilken enhver kommende Tid maa see op med Beundring, hvilede, som naturligt er, i en væsentlig Grad paa dette Folks Opdragelse. Thi, om det ogsaa maa indrømmes, at Grækerne af Forsynet vare udrustede med sjeldne Anlæg, og at Naturen og Forholdene vare i høi Grad gunstige, saa er det dog klart, at dette Folk aldrig vilde være kommet til den Fuldkommenhed i Videnskab og Kunst, hvorom mangfoldige Frembringelser, der hver i sit Slags maa betragtes som Mønstre, endnu bære Vidnesbyrd, hvis det ikke omhyggeligt havde vidst at drage sig de givne Forhold til Nytte og at uddanne og udvikle sine fortrinlige Anlæg paa den bedste Maade. At dette nu ogsaa forholdt sig saaledes, kan man ovebevise sig om hos deres ældste Lovgivere, som ligefrem i Loven optoge Bestemmelser om, hvorledes deres Fædrelands Ungdom skulde opdrages i Overeensstemmelse med sin høie Bestemmelse. Her, hvor en udførlig Fremstilling af Emnet ikke kan finde Plads, maae vi holde os til den mægtigste og i alle Henseender meest fremtrædende Stat i Grækenland: Athen, hvis Folk baade eiede og fuldstændigt udviklede alle de Egenskaber, som vare meest eiendommelige for hele den græske Nation, og

*) Efter Dr. J. Johansson.

hvis Historie ogsaa er meest bekjendt, idet de fleste skriftlige Mindesmærker og Kunstværker, som ere komne til vor Tid, skyldes Mænd, der enten have tilhørt eller faaet deres Dannelse i denne Stat.

Solon, Athens berømte Lovgiver, bestemte, at hver Medborger skulde lade sine Børn opdrage og undervise paa det Omhyggeligste. Den Fader, som forsømte det, ansaaes for at være uden Æresfølelse og for at krænke en af de helligste Pligter mod Guder og Fædreland, idet han ved en saadan Forsømmelse undlod overeensstemmende med sin Pligt at overgive Samfundet en dannet Mand og kraftig Medborger. Den vise Lovgiver vilde heller ikke, at en saadan Pligtforsømmelse nogensinde skulde faae Indpas; han overdrog derfor Areiopagos' høie Raad at have nøie Tilsyn med, hvorledes Forældrene opfyldte deres Forpligtelser i denne Henseende, og at inddrage de Skyldige for sin Domstol. At disse Bestemmelser om Ungdommens Opdragelse hovedsagelig gjaldt den mandlige Deel, var en naturlig Følge af den Stilling, som Qvinden i den historiske Tid indtog hos Grækerne.

De Fag, hvori en græsk Yngling skulde undervises, vare efter Solons Forskrifter Musik og Gymnastik. Ved Musik forstodes ikke blot, hvad der nu fortiden menes dermed, men derunder indbefattedes Alt, hvorigjennem Menneskesjælen udvikles og uddannes, Alt, hvorigjennem Menneskelivet forskjønnes og forædles, med eet Ord alle de Kunster, som stode under Beskyttelse af alle de ni Muser og deres Anfører Apollon, som ikke blot var Sangens og Tonekunstens, men ogsaa Viisdommens Gud. Musikken omfattede hos Grækerne altsaa hele den aandelige Dannelse, baade den, som blev vunden gjennem Videnskaben, og den, som blev vunden gjennem Kunsten. Dertil regnedes saaledes Philosophi, Poesi, Sang, Musik (i indskrænket Betydning), Dands, Mimik, Malerkunst og Tegning. Igjennem det andet Underviisningsfag, Gymnastikken, søgte man ved

Legemkræfternes Uddannelse at frembringe saavel legemlig Styrke og Haardførhed som Smidighed, Ynde og Skjønhed for saaledes at gjøre Legemet til en værdig Bolig for Sjælen. —

Ved syv Aars Alderen sendtes den græske Dreng i Skole, ledsaget af en Pædagog, hvorved ikke maa forstaaes En, som skulde undervise ham, men En, som overalt skulde ledsage ham og vaage over hans Sæder og Opførsel. Denne Ledelse vedvarede, indtil Drengen havde fyldt sit attende Aar; i den Alder skulde Skoledannelsen være fuldendt. Hver Dag, undtagen Høitidsdagene, holdtes Skolen aaben fra Solopgang til Solnedgang. Om Formiddagen meddeeltes Underviisning i Musik (i Oldtidens Betydning af Ordet), om Eftermiddagen i Gymnastik. Naar de første Elementer i Læsning vare indhentede, begyndte man med Poesien. Digternes Værker indesluttede al religieus og verdslig Viisdom, hvorfor man vilde, at Ungdommen skulde være fortrolig med Digtekunstens ypperste Frembringelser, for at de Unges Phantasi kunde optage skjønne, værdige Forestillinger og deres Sind Lærdomme i Videnskab og Dyd. Homeros var for Grækerne næsten, hvad Bibelen er for os. Denne Digters Værker vare derfor de første Bøger, som lagdes i Drengens Hænder, og Mange lærte dem heel og holden udenad, ialt henimod otte og tyve Tusinde Vers. Dog ikke blot Homeros Sange skulde saaledes læres udenad, men ogsaa udvalgte Stykker af andre, baade didaktiske, elegiske, lyriske og dramatiske Digtere. Det er forbausende, hvilken Grad af Styrke og Omfang Hukommelsen kan faae ved Øvelse og Anvendelse. For alle Livets Forhold kunde en Græker næsten altid af Hukommmelsen oplæse og tillempe et Stykke af en af sit Fædrelands Digtere. Det er bekjendt, hvorledes fangne Atheniensere, der efter den sicilianske Krigs*) ulykkelige

*) Efter Nederlaget ved Syracusæ i Aaret 413 under den peloponnesiske Krig. Red.

Udfald vare dømte til Slaveri og haardt Arbeide, for deres Herrer og Undertrykkere declamerede Steder af græske Tragedier, som i den Grad tiltalte Barbarernes Sind, at de af Medlidenhed og Agtelse for Fangernes høie Dannelse frigave dem og tillode dem at vende tilbage til deres Fædreland. Ogsaa andre lignende Tilfælde ere fortalte af Historieskriverne, men det maa være nok at anføre endnu eet Exempel. Henimod Slutningen af den syvogtyveaarige peloponnesiske Krig, som var ført med den største Forbittrelse af begge de krigsførende Magter, Athen og Sparta, holdt de seirende Spartanere i deres Seirsglæde et Gjæstebud. Da her det Spørgsmaal opstod, om ikke den letteste Maade at faae Hævn over det overvundne Athen og gjøre det mægtige Attika for evig uskadeligt, vilde være at ødelægge Staden i Bund og Grund og at jevne den med Jorden, — da skal en tilstedeværende Græker have reciteret en Strophe af Euripides' Chorsange, som saaledes slog an hos Athens raadslaaende Fjender, at de udraabte, at det vilde være en utilgivelig Grusomhed, en Forglemmelse af Alt, hvad der var Stort og Ædelt, at tilintetgjøre en Stad, som havde frembragt Forfatteren af en saa herlig Poesi.

Tonekunsten — eller det, der nu kaldes Musik, — betragtedes ikke af Grækerne, saaledes som i senere Tider, blot som et smukt Talent, men som et væsentligt Opdragelsesmiddel. De nærede den Overbeviisning, at Musikken har en afgjort Evne til at forædle Hjerte og Sind, og de troede, at Tonernes Rhytme og Harmoni ogsaa meddeelte Sjælen Orden og harmonisk Stemning, saa at den Melodi, som bevægede sig i rolige og afmaalte Toner, formaaede at mildne en heftig og lidende Sjæl. Derfor benyttedes ved Ungdommens Underviisning blot saadanne Tonarter, som i Særdeleshed syntes at egne sig til at frembringe denne ethiske Virkning paa den ungdommelige Sjæl. Dog udførtes Musik sjeldent alene, men som Accompagnement, enten til Sang eller Recitation af Poesi eller til Dands. Allerede hos Homeros see vi

Sangere optræde, som til Citherens Toner i glade Lag og ved festlige Leiligheder besynge Guders og Menneskers Skjæbne og Tilskikkelser, og vi see endog Achilleus mildne sin Vredes Bitterhed ved Sang til Lyrens Toner, medens Kampen ved Troja raser om hans Telt. Ogsaa alle Slags Sange ved religieuse Fester — hvad enten de nu bleve sungne for at anraabe om Gudernes Naade, eller for at prise dem for udviste Velgjerninger, eller for at forherlige en storslaaet menneskelig Handling, som ved Dionysosfesterne, da Digterne med deres Chor optraadte concurrerende paa Theatrene — udførtes under Accompagnement af Musik og Dands.

Dandsen og den dermed forbundne Mimik var hos Grækerne, ligesom hos mange andre, ogsaa af Nutidens Folkeslag, en væsentlig Deel af Gudstjenesten. Under de høitidelige Processioner til Gudernes Templer og Altere sang udvalgte Chor under Fløitens Toner Sange, der ledsagedes af kunstmæssig Musik og Dands; naar Chorene vare komne til Stedet, dandsede de Ringdandse omkring den feirede Guds af Offerdampe duftende Alter, og saa ofte et Skuespil opførtes, — hvilket aldrig skete uden ved en religieus Fest, — var dermed altid forbundet et dandsende Chor, som velhavende Medborgere efter Orden ifølge Archontens Forskrift havde at udvælge, forsyne med tilbørlig Coustume og lade undervise og øve. Ogsaa Skuespillene udførtes bestandig under Concurrence, saa at ikke blot de Digtere, som havde forfattet de bedste Stykker, men ogsaa de Chor, som bedst havde udført deres Rolle, udraabtes som Seirherrer og bekrandsedes. Af denne Grund var det ikke underligt, at der indrømmedes Dandsen en saa stor Betydning i den græske Opdragelse og Dannelse, og at den regnedes med iblandt de Sjælen uddannende Underviisningsemner.

Ligesom Musikken harmonisk skulde forme Sjælen, saaledes skulde Gymnastikken tjene til at frembringe et stærkt og hærdet Legeme, et mandigt og modigt Sind. Begge

Discipliner skulde udfylde hinanden og være forbundne paa det Inderligste; kun i Forening vare de efter Grækernes Anskuelse istand til at udøve en sund Virkning, idet den udelukkende Øvelse i de musiske Emner meentes at blødagtiggjøre Sjælen, den eensidigt drevne Gymnastik paa den anden Side at foraarsage et haardt, for alle bedre og ømmere Følelser utilgængeligt Sind. Derfor begyndte samtidig med den musiske ogsaa den gymnastiske Underviisning. Denne meddeeltes deels i Palæstrer, deels i Gymnasier. De første Gymnastikanstalter vare ligesom alle musiske Skoler, private, men dog stillede under Statens Opsyn. De vare at ansee som en Slags Miniatur-Gymnasier og havde saaledes væsentlig samme Indretning som disse. Der fandtes i Athen, et stort Antal af dem; de laae i selve Byen og vare derfor mere tilgængelige for mindre Børn. Gymnasierne vare derimod offentlige Anstalter og laae nogle Stadier*) udenfor Byen. Der fandtes tre saadanne i Athen, nemlig Akademia, Lykeion og Kynosarges. Akademia laa sex Stadier Nordvest for Staden ved Floden Kephissos i en skjøn Dal, omgiven af yndige Plantninger af Platan og Oliven. Her fandtes ogsaa et Athenetempel og flere Gudealtre foruden en Mængde Statuer af Gips, Marmor og Bronce. Her yndede Oldtidens berømte Philosoph Platon at spadsere, og her, i de skyggefulde Anlæg, aabnede han Viisdommens Skatte for sine Disciple; det er deraf, at alle Høiskoler senere have faaet Navnet »Akademi«. Ogsaa Lykeion og Kynosarges, af hvilke det første laa noget Øst, det sidste noget Nordost for Byen, vare omgivne af herlige Parker og Haver. Selve Localerne vare storartede og pragtfulde Bygninger, sande architektoniske Kunstværker. De vare paa alle Sider omgivne af Søilegange med Søiler af kostbart Marmor og forsynede med Sæder og Stole for Spadserende og dem, der vare komne for at være Tilskuere til eller Deeltagere i Øvelserne;

*) En Stadie er 600 danske Fod. Red.

thi ogsaa efterat Skoleunderviisningen var sluttet fortsattes Øvelserne af Ynglinge og Mænd, ligesom disse ogsaa senere pleiede at samles der for at forfriske sig i ledige Timer og tale sammen eller for at høre en eller anden berømt Poet, Taler eller Philosoph, som ikke sjeldent lode sig høre i Gymnasiernes skyggefulde Søilegange. Husets Indre bestod af en stor Øvelsessal, omgiven paa Siderne med Sæder, og en Mængde mindre Værelser til forskjelligt Brug, som f. Ex. Badeværelser baade til kolde og varme Bade, Afklædnings- og Paaklædningsværelser, Olieindgnidningsværelser, Boldtspilværelser m. fl. Saavel Værelserne som Buegangene vare prydede med Kunstværker af berømte Mestre i Sculptur- og Malerkunst; Alt var anlagt paa at vække og udvikle de Unges Skjønhedssands. Ved Siden af og i Forbindelse med Gymnastikhuset var Stadion opført, en (125 Skridt, 600 gr. Fod lang) Væddeløbsbane med Siddepladser paa begge Sider for Tilskuere. De Legemsøvelser, som anstilledes i disse Gymnasier, vare: Væddeløb, Brydning, Nævekamp, Springning, Boldtspil, Diskuskastning, Spydkastning og Svømning. Alle disse Øvelser udførtes under Opsyn af Personer, som ledede dem efter Kunstens Regler.

Foruden det almindelige Øiemeed med Legemsøvelserne: at frembringe Sundhed, legemlig Skjønhed og ædel Holdning havde de ogsaa det specielle at danne duelige Krigere, som med Kraft og Mod kunde og vilde møde og slaae Fædrelandets Fjender tilbage. Gymnastikken var saa meget mere til Nytte, som legemlig Smidighed og Styrke paa den Tid næsten var det eneste Afgjørende i Kampen. Endnu et Øiemeed var en værdig Overholdelse af Statens Gudstjeneste og en tilbørlig Iagttagelse af de hellige Skikke. Thi fra ældgamle Tider var der med visse religieuse Fester forbundet Lege og Spil, hvor det stod enhver Græker frit for at optræde og ligesom for Øinene af den feirede Gud at vise Prøve, ikke blot paa aandelig, men ogsaa paa legemlig Fuldendthed og Skjønhed. Ikke urigtig har man bemærket, at

de Guddomme, til hvilke Mennesket kommer gjennem den naturlige Religion, altid ligne Folket selv og have de samme Fuldkommenheder og Ufuldkommenheder. Dette gjælder nu ogsaa om de gamle Grækeres Guder. Ligesom Folket selv af Naturen havde og særlig uddannede Sandsen for det Skjønne, saaledes vare ogsaa dets Guder Skjønhedens Guder og elskede alt Skjønt. Det var derfor ikke underligt, at Grækerne meente, at deres religieuse Fester ogsaa skulde være Kunstnydelser, hvis de skulde være Guderne værdige.

Saaledes forholdt det sig ogsaa med alle andre Festligheder, som holdtes i en eller anden Anledning, den være glædelig eller sørgelig, som Seirsfester, Gjæstebud eller Begravelser osv. Allerede Homer os besynger i en af sine Sange, hvorledes Phaiakernes Fyrste hædrede sin kongelige Gjæst Odysseus med en Fest, hvor man ikke blot nød herlig Mad og udmærket Viin, men ogsaa glædedes ved Musik og Sang, Dands og gymnastiske Lege. Samme Digter besynger ogsaa, hvorledes den græske Helt Achilleus feirer sin faldne Ven Patroklos' Liigbegængelse med høitidelige Lege. Der manglede saaledes ikke en Græker Anledning til at gjøre Anvendelse af den Dannelse og de Færdigheder, han havde erhvervet sig ved Øvelserne i Palæstren og Gymnasiet.

Den ældste af disse Øvelser og den, som staaer — ligesom Individets — saa ogsaa Folkets Barndom nærmest, er Væddeløbet. Det anstilledes i den førnævnte Løbebane, som paa begge Sider af den ligefor Udgangspunktet beliggende, afrundede Ende var forsynet med terrasseformede Siddepladser for Tilskuere. Midtigjennem Banen paalangs, men i nogen Afstand fra begge Enderne, løb en Muur, prydet med allehaande plastiske Kunstværker, Billeder, Statuer, Obelisker, Altre osv. Ved hver Ende af denne Muur var en Marmorsøile. Kapløberne fordeeltes i Partier, fire og fire. Paa et givet Tegn med en Trompet ilede Væddeløberne ud fra Skranken, det ene Parti efter det andet, alle

høireom den nævnte Muur. Var nu Løbet enkelt, gjaldt det at komme først til den i den modsatte Ende staaende Pille; de, som opnaaede dette, vare dog ikke derfor Seirherrer; men de skulde senere kappes med hverandre, hvorved den, som da kom først, blev den Seirende. Sædvanlig var imidlertid Løbet dobbelt, det vil sige, de Løbende skulde komme igjen til Udgangspunktet fra den anden Side af Banen; herom kappedes atter ligeledes de først Ankomne. Men ikke nok hermed; der gaves ogsaa et saakaldet Langløb; da skulde de Væddende tolv Gange svinge forbi Maalet, altsaa løbe Banens Længde fire og tyve Gange igjennem, ialt tre Tusinde Skridt (fjorten Tusinde og fire Hundrede gr. Fod). Det var naturligt, at de Unge gjennem saadanne Øvelser uddannedes til vældige Løbere. De kunde derfor ogsaa i critiske Øieblikke benyttes som Courerer. Saaledes beretter Herodotos, at Athenienserne, da Perserne rykkede frem under Datis og Artaphernes, sendte Pheidippides som Herold til Sparta for at begjære Hjælp, og at han i to Døgn tilbagelagde den tredive Mile lange Vei. Om en anden Græker, Euchidas berettes, at han i utrolig kort Tid udrettede en lignende Sendelse efter Slaget ved Plataiai. Det ansaaes ligeledes for en stor krigerisk Fortjeneste at være hurtig tilbeens. Den tappreste af Grækernes Helte for Troja, Achilleus, kaldes af Homeros »den fodrappe«. Paa hiin Tid, da man kæmpede Mand mod Mand, ansaaes det ikke for at være en Skam, end ikke for den Tappreste, at undflye, naar han saae et overlegent Antal Fjender for sig; da hændte det ikke sjeldent, at han en Stund efter vendte om mod Fjenderne, der i Forhold til deres Kræfter forfulgte ham i forskjellig Afstand, og nedlagde den ene efter den anden. Derfor fandtes der ogsaa et fjerde Slags Kapløb i Gymnasierne, hvor Ynglinge og Mænd optraadte i Kapløb med fuld Rustning, det vil sige med Hjelm, Harnisk, Beenskinner og Skjold.

De andre i Gymnasierne forekommende Øvelser anstilledes

deels i den store Øvelsessal, deels paa Løbebanen, og det altid, naar en stor Forsamling var tilstede i en eller anden Anledning, f. Ex. paa Festdagene. Efter Væddeløbet maa Brydningen ansees som den ældste Væddekamp. Allerede Hermes Søn, Autolycos, skal have underviist Herakles deri, og denne kappedes deri med Siciliens Behersker Eryx, som satte hele sit Rige mod den Hjord, Herakles førte med sig efter at have røvet den fra Kæmpen Geryones. Ogsaa nævnes ligeledes Brydning blandt de Lege, som Achilles anstillede ved Patroklos' Grav, og Telamonieren Aias skal være bleven overvunden heri af Odysseus. — Ved denne Væddekamp indsmurtes det nøgne Legeme med Olie, for at det kunde være saameget desto vanskeligere for begge Kæmperne at faae Tag i hinanden. Uagtet mangfoldige Kneb (Slag vare dog ikke tilladte) anvendtes for at bringe Modstanderen til at falde, var det dog den sikkreste Maade for en stærk Mand at faae den Anden om Livet med begge sine Arme. Kunsten bestod derfor i at afværge dette gjennem hurtige og uforvarende Bevægelser og at gjøre Udfaldet mindre afhængigt af Styrke end af Smidighed og List, saaledes som det skete ved Odysseus' Brydekamp med Aias. I ingen anden Slags Kamp behøvedes en saadan Skoledannelse som i denne. Her beroede det ikke paa den raae Kraft, men paa et sikkert Øie, paa en duelig Benyttelse af enhver af Modstanderen given Blottelse, og paa Anvendelsen af visse i Skolen lærte og tilladte Greb for at overliste Modstanderen ved forstilte Vendinger og Stillinger. Alt dette bevirkede, at det ofte kunde vare længe, inden Striden afgjordes, især naar det ikke var nok at faae Fjenden een Gang i Jorden, men naar dette skulde skee mindst to Gange.

Ogsaa Nævekampen var gammel. Allerede ved Grækernes ældste Krigsforetagende, Argonauternes Tog til Kolchis, skal Polydeukes i denne Kamp have overvundet Bebrykernes Konge, den jættelignende Amykos, som

ved den græske Flaades Indløb i det sorte Hav vilde forhindre den i at hente Vand fra hans Rige. Ogsaa i den græske Hær for Troja berømmes Epeios, der byggede den berømte trojanske Hest, som uovervindelig i Nævekamp. Ja, der fortælles, at Sangens Gud, Apollon, engang optraadte ved Olympia og overvandt selve Krigsguden i en saadan Væddekamp. — Det var ved denne Kamp sædvanligt, ogsaa i den ældste Tid, at man ikke anvendte de bare Hænder, men ombandt dem med flettede Remme af raa Oxehud. Forsynede med disse Haandbeklædninger, som før Kampens Begyndelse bleve dannede af en Sagkyndig og bundne fast om Haandleddet, optraadte de Kæmpende parviis paa Arenaen og indtoge deres Stillinger under Musik. Ved alle Slags Kunstgreb søgte nu Begge at trætte Modstanderen og afparere hans Slag. Vexelviis anvendtes den høire og venstre Haand til Slag, medens den anden parerede. Ligesom ved Brydningen krævedes hertil Smidighed og Raskhed i Bevægelser en snild Skiften af Stilling og Plads, den største Spænding af Musklerne, saavelsom Snuhed og List; men Anvendelsen af utilladelige Midler, som at gribe fat i og holde fast paa sin Modstander, straffedes strengt. Det var isærdeleshed mod Øren og Kinder, at Slagene rettedes, hvorfor ogsaa Begyndere havde et Slags Bedækning for Ørerne. Ikke saaledes de fuldt Øvede. Disse, isærdeleshed de senere Tiders Athleter, indsyede endogsaa Bly i Haandremmene for at gjøre Slagene saa meget eftertrykkeligere. Disse Kampe bleve derfor ofte ligefrem farlige. Det hændte dog, at begge de Kæmpende vare saa duelige i at parere, at den ene ikke kunde tildele den anden et eneste Slag, saa at de maatte skilles ad med uafgjort Sag, endskjøndt de stundom kæmpede en halv, ja en heel Dag.

En anden Gymnastikøvelse var Springning, en af Drengene særdeles yndet Forlystelse. Springningen øvedes under Fløitemusik og var af tre Slags. Man sprang nemlig enten lige op eller lige ned eller i Længden. Skete Springet

i Længden, sprang de, som kappedes, med eller uden Tilløb fra et fælles Udgangspunkt; et Mærke sattes, hvortil hver var kommen; den, som naaede længst, var Seirherre. Man brugte ved denne Springemaade at holde en Vægt i hver Haand for at give Legemet Fart og Bevægelse i en bestemt Retning. Ved denne Øvelse opnaaede de en utrolig Færdighed i Springning. Det var en Færdighed, som kom vel tilpas i Krig, da det ofte gjaldt at springe over Fjendens Grave eller op og ned af hans Forskandsninger og Mure.

Til de gymnastiske Øvelser hørte ogsaa Boldspillet, der af Fortidens Læger anbefaledes meget som legemsstyrkende og øvedes med stor Forkjærlighed af Grækerne som et Middel til Udviklingen af legemlig Smidighed og Ynde. Alle Aldere og begge Kjøn: Drenge, Mænd, Piger og Mødre, fandt i denne Leg Vederqvægelse og en behagelig Tidsfordriv. Da den dog maatte læres og udøves efter visse Regler, fandtes i hvert Gymnasium et særskilt Værelse for denne Øvelse med særskilte Lærere. De mere formuende Huse havde ogsaa et saadant Værelse. Boldene vare af Skind eller Tøi, de smaae fyldte med Uld, de større med Fjer, de største, der lignede Balloner med Luft. Spillemaaderne vare mangfoldige. Nogle Exempler ville vi anføre her. Naar Tre spillede, indtoge de en triangulær Stilling og kastede en eller flere Bolde til hinanden, deels i Længden deels i Høiden, hvorved den, som først lod den falde til Jorden, havde tabt. Spillede Flere, saa var det en Spillemaade, at man sigtede paa Een, men kastede Bolden til en Anden, og her tabte ligeledes den, som lod Bolden falde. De ballonagtige Bolde kastedes og grebes ikke med Hænderne men med Albuerne. Undertiden gik Boldkastningen under Sang og dandsende, taktmæssige Bevægelser. Da Odysseus paa Hjemfarten fra Troja efter et Skibbrud havde reddet sig til Faiakernes Ø og der udmattet af Anstrengelse var indslumret paa Strandbredden, vækkedes han af Prindsesse Nausikaa og hendes Terner, som vare komne did for at vadske

og medens Tøiet tørredes spillede Bold. Ogsaa ved den Fest, som Kongen, Nausikaas Fader, siden holdt til Odysseus's Ære, legedes der Boldspil under Dands.

En Yndlingsleg for Mændene var Diskuskastning. Diskus var en rund Steen- eller Metalskive. Den lignede en stor Tridse, men havde ophøiede, ikke flade Sider; den kastedes enten i Høiden eller — som oftest — i Længden, og da enten for at træffe et bestemt Maal, eller, hvad der var det Sædvanligste, for at naae saa langt som muligt. Ved Væddemaalet seirede da den, som kastede Diskus den længste Strækning, og denne beregnedes altid efter det Punkt, hvor Diskus først faldt til Jorden. Ogsaa denne Øvelses Alder gaaer tilbage til Sagatiden. Apollo dræbte med et Vaadekast sin Yndling Hyacinthus, af hvis Blod Guden siden lod fremspire Blomsten af samme Navn, paa hvis Blade endnu synes tegnet hans Veeraab: ai, ai. Blandt de græske Helte fra Troja skal Protesilaos have udmærket sig fremfor alle Andre i denne Kunst. Under Odysseus's Fraværelse ved og efter den trojanske Krig lader Homeros Ithakas Fyrster, som begjærede hans Hustrues Haand, i hans Borg glæde sig ved Diskuskastning. Paa en Tid, da man i Krigen benyttede alle Slags Kastevaaben, blandt Andet ogsaa Stene, er det klart, at Diskuskastning maatte have en ikke uvæsentlig Betydning som Øvelse til Krigen.

Dette var dog naturligviis endnu mere Tilfældet med Spydkastningen. Spydet var nemlig Grækernes fornemste Angrebsvaaben, og der laa stor Vægt paa at Krigeren kunde haandtere det vel. Det gjaldt derved baade at kunne sigte godt med det, saa at det traf just det Punkt paa Fjenden, som var ubedækket af Skjoldet, ligesom ogsaa at give det en saadan Fart, at det ikke blev uden Virkning, naar det traf. I Gymnasierne øvedes denne Leg deels som Maalskydning, deels benyttede de Fægtende i Stedet for hvasse, jernforsynede Spyd lette, stumpe Træstave.

Paa Badning og Svømning lagde Grækerne gjennem

alle Tider stor Vægt. Fra første Barndom lærte Enhver at svømme. Derfor vare Gymnasierne tillige altid offentlige Badeindretninger, hvor man kunde faae alle Slags Bade, som kolde, varme, Dampbade, Svedebade o. fl., og da disse Indretninger som oftest laae ved en Flod eller andet Vand, anstilledes der ogsaa Øvelser i Svømning og Dykning; det skete ligeledes under Væddemaal. Stundom opførtes endog gymnastiske Lege paa Vandet. Spartanerne badede sig daglig i Floden Eurotas, og hos Homeros see vi, at den heroiske Tids Mænd altid efter Anstrengelser, Strid eller Vandringer pleiede at vederqvæge sig deels ved kolde Bade i aabent Vand, deels ved varme Bade i Kar. De vare ogsaa duelige Svømmere, saa at de kunde redde sig i Tilfælde af Skibbrud. Det var ogsaa sædvanligt, at, naar Nogen kom som Gjæst, man da allerførst bød ham et Bad og derefter beværtede ham.

Saadan var den Dannelse, som Grækerne vilde, at deres Ungdom skulde have, saadanne vare de Øvelser, som anstilledes i de græske Gymnastikskoler. Vi have sagt, at der for en Græker ikke savnedes Anledning og Tilfælde, hvor han kunde gjøre Brug af og vise saavel sin aandelige som sin legemlige Dannelse. Som saadanne Tilfælde have vi nævnet de Fester, som Staten feirede til en Guds Forherligelse. En saadan Fest var for Athenienserne den store, hver femte Aar afholdte Panathenæerfest til Ære for den atheniensiske Stats Skytsgudinde, Athene. Denne Fest varede i flere Dage, og ved den udviklede den mægtige Stat hele Glandsen af sin Magt og Herlighed. Til den storartede Procession til Gudindens Tempel paa det pragtfulde Akropolis, hvor foruden andre Offre en af Statens Damer rigt broderet, saffranfarvet Klædning frembares til hende — anstilledes saavel musiske som gymnastiske Væddekampe, hvorved enhver i Videnskab og Kunst udmærket Athenienser kunde optræde og vise sin Færdighed for sine Landsmænd og de tilstrømmende Fremmede. En saadan Fest var for Athenienserne ogsaa Dionysierne, paa hvilke Dandsende og

syngende Chor concurrerede paa Theatrene. En saadan Fest var for Argiverne Herefesten, en saadan Uraniafesten for Spartanerne osv. At udraabes som Seirherre ved disse Fester og disse Væddekampe var noget Eftertragtelsesværdigt for Alle og kunde ikke Andet end anspænde enhver Evne.

Men det, som udgjorde det høieste Maal for enhver Grækers hele Ærgjerrighed, var at vinde Seirskrandsen ved en af Grækenlands store Nationalfester. Fire saadanne, der vendte tilbage efter visse Aars Mellemrum paa bestemte Tider, feiredes til en Nationalguds Ære, og med disse Fester forbandt man musiske Væddekampe, Leg og Spil, ikke blot af alle de førnævnte Arter, men ogsaa Kapridning og Kapkjørsel deels med Tospand, deels med Firspand. Disse sidste Væddekampe anstilledes i særskilte Baner, som kaldtes Hippodromer og vare indrettede ligesom Stadierne, men dobbelt saa lange og mindst sex Gange saa brede. Til disse Fester strømmede Grækere fra alle Staterne og Colonierne sammen som Deeltagere i Kampene, og som Tilskuere Folk fra alle den kjendte Verdens Egne. Her betragtede alle Grækere sig som et eneste Folk i Modsætning til alle Andre, som de kaldte Barbarer. Med Forbigaaelse af de pythiske, isthmiske og nemeiske Lege maa det være os tilladt at berøre de olympiske lidt nærmere. De feiredes nemlig alle paa omtrent samme Maade, omendskjøndt paa forskjellige Steder og til forskjellige Guders Ære.

De olympiske Lege holdtes hvert femte Aar i Olympia til Ære for den olympiske Zeus; de feiredes fem Dage i Rad i den attiske Sommermaaned Hekatombaion Tiden for disse Lege afventedes i alle Stater med stor Spænding. Forberedelser bleve trufne længe forud, især deleshed af dem, som agtede at optræde i Væddekampene. De, som vilde forbause Verden ved gymnastisk Færdighed, øvede sig ufortrødent ikke blot i deres Hjemstavn, men ogsaa

ti Maaneder i Forveien ved Forberedelser i selve Olympia. Ligesaa rastløs virksomme vare de, som vilde vise deres Snille i musiske Kampe. Videnskabsmænd arbeidede paa Løsningen af videnskakelige Spørgsmaal, Talere paa Udarbeidelsen af glimrende Foredrag, Digtere og Kunstnere i Sculptur, Musik og Maling osv.; kort sagt, Enhver søgte i sit Fag at frembringe Arbeider, hvorigjennem han kunde hævde ei blot sin egen og sit Fædrelands, men hele Grækenlands Ære og Anseelse. — Dog ikke blot de Concurrerende, men ogsaa Tilskuerne udrustede og forberedte sig til den forestaaende Fest, saavel privat som offentlig; thi da hver Stat sendte en Deputation, som ved den store Nationalfest paa en værdig Maade skulde repræsentere den og deltage i Processionerne og Offringerne og frembære værdige Tempelgaver til den høie Zeus, opstod snart mellem de enkelte Stater en Kappestrid i den Pragt, hvormed de vilde lade deres Repræsentanter optræde. Naar endelig Tiden for Festen kom, udsendte Elierne, som anordnede Festen, Fredsherolder, som overalt udraabte den hellige Festmaaneds Indtrædelse, da alle Feider i hele Grækenland skulde hvile, og alle Reisende til Olympia frit og uhindret skulde have Lov til at reise. Derpaa begyndte den store Fest. Alle Veie til Feststedet fyldtes med Vandrende, høitidsklædte Pilgrimme og bekrandsede Vogne, der vare lastede deels med Mennesker, deels med Kasser og Kar og deels med Telte, under hvilke man tilbragte Nætterne paa Reisen og i Olympia.

Olympia laa i Landskabet Elis i en skjøn Egn og var et fredlyst Tempeldistrict, som Ingen maatte betræde uden i from Hensigt. Det gjennemstrømmedes af to Floder med klart og rigeligt Vand. Om Midtpunktet, som dannedes af en hellig Lund af Oliven, Plataner, Sølvpopler og Palmer, var opført Bygninger, deels til Legene, som Gymnasium, Stadion, Hippodromet og Theatret, deels et Vaaningshuus for Tjenestepersonalet ved Gudstjenesten og Legene, deels ogsaa Værtshuse for de Festbesøgende. I den hellige Lund, der

ligesom et Museum var opfyldt af alle Slags Billeder og Statuer af Gips, Marmor og Bronce, forestillende deels Guder deels Saadanne, som engang havde seiret i Kampene der, — midt i denne Lund hævede sig den olympiske Zeus's pragtfulde Tempel, et architectonisk Mesterværk, omgivet af doriske Søiler og rigt prydet med Billedværker. Taget og den indre Architectur, ligesom alt Billedværket, var af pentelisk Marmor. Templets Glandspunkt udgjorde den af den berømte Billedhugger Pheidias forfærdigede, colossale Zeusstatue, den græske Plastiks største og skjønneste Kunstværk. Paa et tolv Fod høit Fodstykke af Marmor, prydet med alle Olympens Gudeskikkelser, stod i det Indre af Templet en Throne af Cedertræ og Ibenholt, prydet med Ædelstene og Sculpturarbeider. Paa denne Throne var Guders og Menneskers Fader fremstillet, siddende i en Størrelse af fyrretyve Fod i Høiden. Gudens Ansigt saavelsom Brystet og den blottede Deel af Overlivet og Fødderne vare af Elphenbeen, Øinene lysende Ædelstene, Hovedets nedhængende, lokkerige Haar og Skjægget vare af massivt Guld. Ogsaa Kappen, som bedækkede Underdelen, var af massivt Guld og smykket med emaillerede Blomster. I venstre Haand holdt han et Spiir, Almagtens Symbol, i den høire, udstrakte Haand en Afbildning af den svævende Nike (Seirsgudinden). Og dog blev al denne Rigdom og Pragt overgaaet af den majestætiske Høihed og Magt, som syntes aabenbaret i den guddommelige Skikkelse, i hvilken den store Kunstner havde forstaaet at legemliggjøre den verdensbeherskende Gud, som han levede i hver Grækers Bevidsthed. Enhver Beskuer syntes, han stod Ansigt til Ansigt med Gud, den retfærdige mægtige og dog faderlig milde, og derfor udgjorde det Maalet for enhver Græker Længsel idetmindste een Gang i Livet at have seet denne den fuldkomneste. Aabenbarelse af Guddommen, og denne Længsels Skuffelse ansaaes som den største Ulykke. — Ei underligt derfor, at den største jordiske Lykke, en Græker

kunde opnaae, var at bekrandses og modtage Seirspalmen af hele Grækenlands eedsvorne Priisdommer for denne Guddoms Aasyn. Seirsbelønningen bestod nemlig i en Palmegreen, som sattes i Seirherrens Haand, og i en Krands af Oliven, der af en skjøn Yngling med en Guldkniv var skaaren af Tempellundens hellige Oliventræ, som man troede, Herakles havde plantet, og ved denne hoitidelige Handling sade Priisdommerne paa ophøiede Sæder ved Gudens Fødder. Og ikke nok hermed: de lykkelige Seirherrer havde Rettighed til at lade deres Statuer opreise i den hellige Tempellund, og umaadelige Æresbeviisninger vistes dem baade paa Stedet og hele Livet igjennem efter Hjemkomsten til Fædrelandet; thi ogsaa dette ansaae sig for æret ved, at en af dets Sønner havde vundet hele Grækenlands Anerkjendelse. Ved Legene fik de siden stedse Æerespladserne; Landsmænd, Venner og Slægtninge mødte dem ved Hjemkomsten i hoitidelig Procession, og under Afsyngning af Seirshymner, som en berømt Digter, en Simonides eller Pindaros, havde forfattet i den Anledning, ledsagede de dem til Stadens Tempel, hvor den glædelige Begivenhed feiredes med et Takoffer, som fulgtes af et Glædesmaaltid. De ledsagedes derefter hjem af den jublende Skare. I Athen nøde saadanne Seirherrer offentlig Bespiisning i Prytaneion, i Sparta var deres Plads i Slaget ved Kongens Side. Efter den Seirende kunde Ingen være lykkeligere end hans Fader, hvis han endnu var ilive; ja, der berettes om Fædre, der døde af Glæde, da de hørte om deres Sønners Seir. Da derfor Rhodieren Diagoras's tvende Sønnner, som paa een og samme Dag i Olympia bekrandsedes som Seirherrer, satte deres Krandse paa den gamle Faders Hoved og bare ham i Triumph paa deres Arme, medens den uhyre Skare af Tilskuere jublende og lykønskende overøste ham med Blomsterkandse, da skal en Spartaner være traadt hen til ham og have sagt: »Døe nu, Diagoras; thi til Olympen kan du dog ikke naae!»

G. B—r.

Confucius.

I det chinesiske Østasien, modsat den Side af Jordkloden, paa hvilken Europa er beliggende, danne fire hundrede Millioner Mennesker et Samfund, der er ældre end nogen europæisk Samfundsforbindelse. Dets Civilisation har overlevet den assyriske, persiske, ægyptiske, græske og romerske, og skjøndt det har bøiet sig under Mongoler og Tatarer, er det kun Jorden, der er bleven erobret; Aanderne ere ikke blevne undertvungne. Igjennem Aarhundreder har Befolkningen adlydt de samme Love, bøiet sig under samme Herskermagt og fredelig, nøisom og flittig tilbagelagt en Livsbane, som, naar Alt kommer til Alt, har været lykkeligere end den, de europæiske Slægter have henlevet i Strid, Kamp, urolig Higen og Utilfredshed. Grundlæggeren af dette Samfund er Confucius.

Chinas Historie kan forfølges op indtil to Tusinde Aar før Christus; men da den samme Keiser, som opførte den berømte chinesiske Muur, omtrent to Hundrede Aar f. Chr. befalede, at alle Skrifter skulde opbrændes, ere Kilderne saa sparsomme, at Tidsrummet indtil elleve Hundrede Aar f. Chr. kun er lidet bekjendt. I henved otte Aarhundreder fra denne Tid var endnu Landet Syd for den store Flod Yang-tse-kiang i en barbarisk Tilstand og Landet imellem denne Flod og Tatariet deelt imellem en Mængde Smaafyrster, der idelig feidede imod hverandre, og hvis uafhængige Staters Civilisation, der var beslægtet som de græske Smaa-

staters, først fik sit faste Præg ved Confucius's Indflydelse og derved blev sat istand til senere at samles under een Regjering.

Confucius — eller Koong-foo-tse*) — blev født i Aaret 551 f. Chr. i Byen Tseuse, Staten Loo, i den nuværende Provinds Shangtung, og han har saaledes været samtidig med den store Cyrus og Grækernes berømte Philosoph Pythagoras. Som Søn af en høitstaaende Mandarin nød han en omhyggelig Opdragelse, lærte at ride, skyde med Bue, osv., men udmærkede sig allerede tidligt ved sit rolige, beskedne og alvorlige Væsen. I sit femtende Aar vendte han sig fra alle Adspredelser og hengav sig udelukkende til moralske, philosophiske og gudelige Studier. Omtrent tyve Aar gammel blev han ansat i Statens Tjeneste, i »Ministeriet for Levnetsmidler«, uddelte Korn og optog Lister over Qvæget, men nedlagde snart sin Bestilling for at blive underviist af en berømt Lærer i et nærliggende Land. Efter nogle Aars Forløb vendte han tilbage og saae efterhaanden en Mængde Disciple samle sig omkring ham. Paa Grund af Uroligheder blev han nødt til atter at forlade sit Land, fem og tredive Aar gammel, og i syv Aar leve i de nærliggende Provindser, deels benyttet i en eller anden Embedsstilling af Magthaverne, deels førende en Folkelærers besværlige Kald, overalt lærende Ungdommen om Dyd, Retskaffenhed, Ydmyghed, Ærbødighed for de Ældre, Ærefrygt for Fader og Moder osv., og fulgt af et betydeligt Antal Disciple — hvis hele Antal angives til tre Tusinde, hvoraf to og halvfjerdsindstyve bleve udmærkede fremfor de øvrige.

---

*) „Tse“ betyder egentlig en Søn; i en vis Forbindelse betyder det en viis eller dygtig Mand. „Foo“ betyder en Høvding eller Mester og „Foo-tse“ altsaa den største Lærer. Europæerne have tilføiet Navnet paa Faderen „Koong“ (da Chineserne af Ærbødighed aldrig nævne hans egentlige Navn „Maou“), og saaledes er Benævnelsen Koong-foo-tse (latinsk: Confucius) opstaaet.

Efter at være vendt tilbage fandt han Regjeringen i saa daarlige Hænder og sine Raad saa ringeagtede, at han opgav at tage Deel i de offentlige Anliggender og trak sig tilbage til sine Disciples Kreds, med hvem han samtalede, og forfattede nogle af sine Skrifter. Da hans Tilhængere udmærkede sig ved Rolighed, Fredsommelighed og Blidhed, og hans Indflydelse stedse tiltog, kaldte Kongen ham til sig, betroede ham vigtige Stillinger og gjorde ham til første Minister, efterat han i sit to og halvtredsindstyvende Aar havde sluttet en fordelagtig Fred med Kongen i Landet »Chhi«. Med saa overlegen Dygtighed førte Confucius Regjeringen, at Fred og Rolighed indtraadte overalt, og Lykke og Velsignelse blomstrede til stor Misundelse for de fortrængte Mandariner (Qui-suen-see og hans Brødre) og Fyrsten i Landet Chhi. Denne samlede tilsidst en Mængde Dandserinder, der vare godt indviede i alle Forførelseskunster, og sendte dem ind i Loo. Qui-suen-see modtog dem og indførte dem ved Hoffet, hvor Fester, Udsvævelser og Gjæstebud snart bortvendte Fyrstens og Folkets Opmærksomhed fra Confucius's Formaninger. Da ethvert Forsøg paa at standse Demoralisationen var frugtesløst, gik Confucius frivillig i Landflygtighed i sit syv og halvtredsindstyvende Aar.

I tolv Aar drog nu den aldrende Lærer omkring i Naborigerne, snart godt modtaget, snart forfulgt, kastet i Fængsel og truet paa Livet; snart boede han i en Hytte flere Aar i Træk, snart blev han indført i Fyrsternes Sale; han henvendte sin Tale til Alle, bortstødte Ingen, idet han fra Morgen til Aften føiede Steen paa Steen til sin Storheds Eftermæle.

Om Guderne tilstod Confucius, at han ikke vidste Noget og derfor heller Intet lærte. »Jeg tager Intet af mig selv, jeg lærer kun, hvad Fædrene før mig have lært«, vare hans Ord. »Himlen, den høie Magt, der gjennemtrænger Universet og udøver Gjengjældelse,« sagde han, »og Jorden have frembragt Mennesket.« »Dette Værk er ufuldkomment og maa uddannedes i Fornuftens Grundsætninger. Dette skeer

ved de Vise, Lærerne, som derved ere lige med Himlen og med Jorden og med disse danne dén store Treenighed. Menneskene selv ere enten de Fuldkomne, de Vise, der ere dydige af Naturen uden at have modtaget Underviisning, og de Gode, der blive det ved Flid og Studeringer, eller de Slette, som blive lastefulde, uagtet de have nydt Underviisning. Den menneskelige Natur er oprindelig tilbøielig til Dyden; den fordærves kun ved slette Exempler og »Verdens Støv«*) »Alle Mennesker have et Hjerte, der er medlidende, der undseer sig for Lasten, der er stemt for at vise Agtelse og Ærbødighed, og som kan skjelne imellem Ret og Uret. Dette tyder paa Barmhjertighed, paa Retskaffenhed, paa Sømmelighed og paa Viisdom, og Grundsætningerne for disse Dyder ere altsaa ikke indgivne os udenfra, men vi have dem visselig af os selv. Derfor bør Alle pleie disse Spirer og uddanne dem videre og videre; thi at blive fuldkommen dydig, er kun muligt ved et heelt Livs Anstrengelse«. Confucius henviste til sig selv og sagde: »I mit femtende Aar længtes jeg efter at blive viis, i mit tredivte havde jeg ingen anden Tragten, i mit fyrretyvende var enhver Tvivl forsvunden, i mit halvtresindstyvende forstod jeg Dydens Væsen, i mit tresindstyvende forstod jeg Alt uden Anstrengelse, i mit halvfjerdsindstyvende var jeg dydig«. Den Unge bør vogte sig for sine Lyster; »thi et Øiebliks Vildfarelse kan blive et heelt Livs Sorg«, den Midaldrende for sine Lidenskaber; »thi den, der bekæmper sig selv, vil være lykkeligere end den, der bekæmper Andre,« og Oldingen bør vogte sig for Gjerrighed; »thi kun Viisdom er ægte Rigdom.«

Den chinesiske Aandsretning, der er tilbøielig til Smaalighed og en vis stillestaaende Forstandighed, giver sig mange

---

*) Altsaa ganske modsat den paulinske Lære om Arvesynden, der ca. 400 Aar e. Chr. blev nærmere udviklet og fastslaaet som Kirkelære af Augustinus (imod Pelagius, der ligesom Confucius hævdede Menneskets oprindelige Syndfrihed). Red.

Steder tilkjende i Confucius's Skrifter (f. Ex. angaaende Ceremonierne), men at dette er blevet den nuværende Civilisations Udvæxt, skyldes Commentatorerne til Confucius's Skrifter; thi selv havde han et smukt og uendeligt Begreb om Dyden. Sætninger som: »Uden et reent Hjerte er din Tilbedelse Intet« eller »Naar Du beder med Ordet, men ikke med Hjertet, er det, som om Du ikke tilbad« — indskærpede han sine Disciple. »Vil Du være viis, da gjør ikke Uret«. — »Ingen kan gaae ind i et Huus uden igjennem Døren, hvorfor da ikke vandre Dydens Vei?« (for at indgaae til Livet). »Sønlig Pligt er ikke blot at føde Forældrene. Din Hund og din Hest giver Du ogsaa Føde. Hvad Forskjel er der, naar Du ikke har Kjærlighed?« Foo-tse spørger tvende af sine Disciple om, hvad deres Hjerter ønske.*) Oui-loo siger: »Havde jeg Heste, Vogn og skjønne Klæder, og jeg laante dem til en Ven, og han ødelagde dem, jeg vilde dog ikke vredes paa ham.« Gnan-in siger: Mit Ønske er ikke at lade mine Dyder skinne for Menneskene, ikke at gjøre mig til af mine Anstrengelser. Oui-loo siger: »Hvad ønsker Du, Foo-tse?« Foo-tse svarer: »at den Aldrende maa finde Fred, at Venner maae være hinanden troe, at Forældreløse maae husvales.«

Confucius udøvede selv disse Dyder, og hans Disciple vidne, at han ikke var egensindig, ikke egenkjærlig, ikke trættesyg, og at han aldrig saae paa sit Eget.« »Han gik afveien for de Sørgende, bøiede sig for Kongens Embedsmænd og blev staaende, naar en Blind gik forbi.« Naar hans Venner døde uden Paarørende, paatog Confucius sig at begrave dem, og vare de syge, spiste han ikke i en heel Dag. Han samlede sig ikke Rigdom. »Ære og Rigdom uden Dyd er som en Sky paa Himlen. Sand Lykke kan findes, selv om din Føde er grov Riis, din Drik det klare Vand og Armen din Hovedpude.» Han var nedladende og talte

*) ɔ: Hvor høit Dyden talte i deres Sjæl.

blidt med Alle. »Beklag ikke, at Andre ikke forstaae Dig, beklag, at Du ikke forstaaer Andre.« Han viste Ingen bort fra sig. Nogle uordentlige unge Mennesker søgte at høre Confucius. Hans Disbiple formeente dem det, men Confucius sagde: »Naar en Mand forlader den slette Vei og kommer til mig, da er han omvendt for mig. Jeg spørger ikke om, hvad han forhen var, men underviser ham. Jeg spørger ikke om, hvad han vil blive, naar han har forladt mig. Hvorfor være saa streng?«

For at formilde Menneskenes Sæder, tæmme Tilbøielighederne til Udskeielser og udjevne Forskjellighederne i Charakteer og Opdragelse, indskærpede Confucius Overholdelsen af Ceremonierne. Det var tilmed for ham Betingelsen for, at man kunde fordybe sig i sig selv og naae den Selvkundskab og Selvbeherskelse, der var nødvendig for at blive viis. »Lær Menneskene at kjende. Iagttag deres Optræden, læg Mærke til deres Fornøielser. Ingen kan forblive skjult« vare hans Ord; men senere ere de udtydede saaledes, at man med Grund kan bebreide Chineserne, at deres Væsen kun er et ydre Skin, og at Hykleri er en almindelig udbredt Feil. Det er interessant at erfare, hvorledes hans ceremonielle Optræden blev bemærket og anerkjendt. »Naar han gik ind af Paladsets høie Port, bukkede han sig for at vise sin Ærbødighed; han tog sig iagt for at træde paa Dørtrinnet, bukkede for Fyrstens Stol og bed Læberne sammen, som om han ikke turde tale, idet han samlede Kjolen om sig. For hvert Trin, han steg ned ad Trappen, naar han gik ud, mildnede han sit Ansigts alvorlige Udtryk, og naar han kom til Enden, udbredte han Armene som en lille Fugl, der atter er sat i Frihed.« »Naar Fyrsten sendte Bud efter ham, ventede han ikke paa sin Vogn, men gik tilfods.« »I sin Vogn sad han stille og alvorlig og kiggede ikke omkring som en Fugl« osv.

Denne Sindighed og Sluttethed i Optræden skulde hjælpe Sindsroen frem og tilveiebringe den Ligevægt i Charakteren,

der var nødvendig for at naae Viisdom. »En lærvillig Mand paa Dydens Vei uden Charakteerfasthed er som en Vogn uden Vognstang.« En af hans Bøger bærer Navnet »den ufeilbarlige Midte«, og der vises deri, at en Mand bør være eens under alle Livets Omskiftelser; »thi som Ædelstenen kun bliver blank ved at slibes, bliver Mennesket kun viis ved Prøvelser.« Man bør altid være eens og maadeholdende, hverken stolt og opblæst i en ophøiet Stilling eller krybende i en underordnet; »den Vise er blid men bestemt, majestætisk, men ikke barsk, alvorlig, men dog behagelig at tale med;« »han kjender hverken Sorg eller Frygt; thi naar han ransager sit Indre og ikke finder noget Urigtigt, behøver han hverken at sørge eller frygte.« Heri bestaaer det sande Liv; thi »Livet er nøie forbundet med Dyden; den Slette kan kun takke det blotte Tilfælde for, at han lever.« En Discipel spurgte: »Hvad skal jeg gjøre for at blive berømt? — Hvad kalder Du Berømmelse? — At være bekjendt blandt Folket ude og hjemme. — Det er kun Berømthed og ikke Berømmelse. Den sande Berømmelse bestaaer i ligefrem Oprigtighed, i Kjærlighed til Retfærdighed, i Menneskekundskab og i Ydmyghed.« — En anden bad ham om en Rettesnor for hele Livet. »Gjør blot imod Andre, hvad Du vil have, at de skulle gjøre imod Dig,« var Confucius's Svar.

Men udmærkede end Confucius's Liv og Lære sig ved en ophøiet Storhed, og prædikedes hans Ord end for et opvakt og lærvilligt Folk, blev hans Lære kun sat istand til at trodse Tiden ved, at den gjennemgaaende var social-politisk og derfor blev understøttet af Regjeringen. Hans ideale Rige er ikke en Samling af ligestillede og uafhængige Personer, det er et Rige som en stor Familie, hvor Børns Afhængighed af og Lydighed imod Forældre og Yngres imod Ældre er det forenende Baand. Disse Grundsætninger, som Barnet modtager, naar det seer Lyset, forlades aldrig; de holdes stadigt Folket for Øie, de indskærpes stedse i

Confucius's Skrifter. Familien holder sammen, Familier slutte sig sammen i Slægter (et Exempel, hvor syv Hundrede Mennesker leve sammen, foreholdes hyppigt Folket), Landsbyer i Districter; disses Mandariner staae i sønligt Forhold til Gouverneurerne, osv., indtil Alt ender ved Keiseren, der alene tilbeder Himlen, medens Folket tilbeder ham. »Ær din Fader og din Moder med Kjærlighed,« siger Confucius. »Gjør, som de ville, og strid ikke mod dem. Lider Du Uret, da klag ikke.« »At være uordentlig i sin Levemaade er et Brud paa den barnlige Pligt; ikke at være ivrig som Øvrighedsperson, ikke at være oprigtig imod sine Venner, ikke at være tapper i Krig — er Brud paa de barnlige Pligter.« »Pligterne imod Forældre og Pligterne imod de Ældre ere lige forbindende. En god Søn vil ogsaa være en lydig yngre Broder, og den, som er begge Dele, vil i Freden være en rolig Undersaat og i Krigen en tapper Krigsmand.« Derfor hedder det: »Hvorledes skulde man faae Styrere for Folket uden Opdragelse blandt Familierne,« og derfor handle nogle af de Afhandlinger, der til visse Tider oplæses for Folket, om Enighed og Samdrægtighed iblandt Slægtninge, om Enighed iblandt Naboer, om gjensidig Overbærenhed, om Bilæggelse af Stridigheder, osv.

Dette Princip, som er udtalt saaledes af Meng-tse, Confucius's berømte Efterfølger: »Vilde alle Mennesker ære deres Slægtninge og agte de Ældre, vilde Verden have Fred,« er kommet skarpt tilorde i et Edict og en Handling af Keiseren Kea-king (c. 1816). En Mand og en Kone havde i en Provindsby slaaet og mishandlet den sidstes Moder. Vicekongen indberettede det til Keiseren (ikke som en criminel Forseelse, der efter vore Begreber vilde udfordre »Lægeskjøn« og Bod for »Tort og Smerte«, men som et Brud paa de moralske Grundprinciper*). Straffen lød paa,

---

*) Ogsaa efter vor Lovgivning ere Voldshandlinger mod Forældre naturligviis langt mere strafbare end mod Fremmede. Medens

at Stedet blev lyst i Ban og fordømt, Forbryderne bleve henrettede, Konens Moder blev pidsket, brændemærket og landsforviist for at have opdraget en vanartig Datter, de Studerendes Avancement standsedes i tre Aar, Øvrighedspersonerne bleve afsatte, og Huset nedrevet til Grunden. I Edictet hed det: »Lader Folket frygte og adlyde min keiserlige Villie; thi jeg raader Eder alvorligt og oprigtigt at vogte Eder. Jeg paalægger Øvrighederne i enhver Provinds at advare Overhovederne for Familierne og de Ældste i Landsbyerne og den anden og sextende i hver Maaned at oplæse de hellige Lærdomme for at vise Vigtigheden af Forholdene i Livet, paa det at Ingen skal sætte sig op imod sine Forældre; thi jeg vil gjøre Riget barnligt.«

Denne barnlige Lydighed indskærpede Confucius overalt. Den var Grundvolden for Familielivet, Huusstyrelsen, Statens Styrelse. Da En spurgte: »Har Foo-tse nogensinde regjeret?« svarede han: »Der er skrevet i de gamle Bøger: »Barnlig Kjærlighed og Lydighed ere Grundvoldene for al Regjering. Hvad Vægt har da Mandarinens Sæde.« Keiserens høieste Navn var en Faders ærbødige og elskelige Navn, og burde end Regjeringen føres med en Faders ubetingede Myndighed, burde den dog ledes med en Kjærlighed og Omhu, hvis Drivfjeder var Ønsket om at opdrage Slægten og forklare den Faderens fornuftige Beslutninger. Derfor er Chinas Lovbog i mange Retninger mere forebyggende og opdragende end straffende, og derfor give Keiserens Befalinger mange Motiver og Grunde, der ere os ganske fremmede. Ogsaa foreholdt Confucius Fyrsterne dette.

---

den, som overfalder en Anden med Hug og Slag, i Reglen vil slippe med Bøder, vil han, hvis saadan Vold er øvet mod Slægtninge i opadstigende Linie, ubetinget blive straffet med Fængsel, mindst fire Maaneder eller, under skærpende Omstændigheder, endog med indtil to Aars Forbedringshuusarbeide. Red.

»Er det syndigt af Undersaatterne at overtræde Lovene, er det det ogsaa af Keiseren.« »Den retfærdige Regent er som Nordstjernen; den staaer fast, og alle Stjerner dreie sig om den. En Keiser bør lægge sig efter »Dyd og Retfærdighed«; thi »en god Regjering kan ikke fremgaae af et lastefuldt Sind.« »Folkets Hjerter ere den eneste Grundvold for en varig Regjering. Den, som vinder Folkets Hjerter, sikkrer sig Thronen, den, som mister Folkets Hjerter, mister Thronen.« »Den, som undertvinger Menneskene med Magt, er en Tyran, men den, som undertvinger dem ved Menneskekjærlighed, er en Konge. Den første undertvinger ikke Hjertet, den sidste, der undertvinger dem ved sine Dyder, vinder de Undertvungnes Hjerter, og deres Underkastelse er oprigtig.«

Ved at undersøge Regjeringsreglerne kommer Confucius til at give de Styrende mangfoldige gode Raad, hvis Efterlevelse har hævet den chinesiske Regjering høit over de europæiske Regjeringer igjennem mange Aarhundreder. »Lad de, som frembringe Indtægterne, være mange, og de, som fortære dem, faa; lad Producenterne faae enhver Lettelse og Consumenterne anvende Sparsomhed — da ville Indtægterne være tilstrækkelige.« — »Hvad behøve vi at tale om at forøge Indtægterne for at regjere; Mildhed og Retfærdighed er Alt.« Da der var Tale om ikke strax at ophæve visse uretfærdige Skatter, men kun lette dem i det første Aar og saa ophæve dem, sagde han: »Det var ligesom om en Mand, der stjal fra en Nabo og blev dadlet derfor, vilde sige: Jeg skal tage saa meget Mindre hver Maaned og næste Aar reent lade det være. Veed man først, at Noget er uretfærdigt, bør man strax ophøre dermed.« For at Staten kan være velordnet, udvikler han (eet Aarhundrede, før Plato skrev sin »Stat«) Betydningen af Arbeidets Fordeling, og her kommer Confucius til at lægge Grundvolden til det chinesiske Aristokrati, idet han efterat have henviist til Myrerne og Bierne, »der have Dronninger og Ministre«,

siger: »Der gives Forretninger, som kun egne sig for Folk af en høiere eller af en lavere Stilling. Derfor er det blevet bemærket, at Nogle arbeide med Aanden og Andre med Legemet. De, som arbeide med Aanden, regjere; de, som arbeide med Legemet, regjeres.« Agtelsen for Lærdom er saa stor, at Ordet lyder: »I Lærdom gjælder Ungdom og Alderdom Intet, den, der har de fleste og bedste Kundskaber, har Fortrinet.« Ved Indførelsen af et lærd Embedsaristokrati er alene den Fordeel for Samfundet opnaaet, at de civile Bestillinger ere meget høiere ansete end de militaire.

Saaledes var den Lære, Confucius prædikede og udøvede. Tegnene paa hans Indflydelse vare mange, og at han var sig sit høie Kald bevidst, fremgaaer af følgende smukke Ord fra den Tid, da han af Huang var kastet i Fængsel: »Har Himlen besluttet, at min Lære ikke skal gaae under, kunne Huangs Mænd Intet gjøre mig.« Men undertiden greb Mismod ham, naar han saae Lasten og Dovenskaben eller blot Letsindigheden modarbeide ham, og han udbrød klagende: »Dyden ophører at beskytte imod det Onde; den, som lærer, tænker ikke, den, som lever retskaffent, gaaer ikke frem i Kundskab, og den Slette kan ikke forandre sin Levemaade. Dette fylder mig med Sorg.«

Endelig forbedredes Tilstanden i Loo, og i sit otte og tresindstyvende Aar kunde Confucius vende tilbage. Han var nu gammel og bøiet af Anstrengelser og Sorger. Sin Kone havde han maattet forskyde, dog var dette forlængst begravet i Forglemmelsen (han blev gift, da han var nitten Aar), men sin eneste Søn havde han mistet — det tungeste Tab for en Chineser. Til Trøst for ham levede en Sønnesøn*), og fra denne nedstammer Confucius's Slægt, der tæller

*) Det synes næsten, som om Sønnen og Sønnesønnen have traadt altfor bestemt i Confucius's Fodspor; thi begge forskjøde deres Hustruer — hvad der dog er en Sag af langt mindre Vigtighed i China end i Europa.

over elleve Tusinde Mandspersoner og endnu er hædret som en adelig Familie. Sønnesønnen udmærkede sig ogsaa som Philosoph, og hans Discipel var den berømte Meng-tsee, Confucius's største Efterfølger. Men Forholdene hjemme vare endnu dog ikke saaledes, at Confucius havde Lyst til offentlig Virksomhed. Han trak sig tilbage mellem sine Disciple og lagde den sidste Haand paa sine Værker. Alderens Fred kom over ham: »hvilken ophøiet Ro i hans Sjæl, hvilken hellig Fred i hans Aasyn!« men ogsaa Alderens Magt følte han og sukkede: »Jeg beklager min gamle Alder! Ak, det er længe siden, jeg følte min Ungdoms heftige Tanker.« To tunge Tab skulde han endnu lide, idet han mistede sin Discipel Chee-loo, der udmærkede sig ved en Iver og Daadskraft, som undertiden bragte Læreren til mildt at irettesætte ham, og Jen-hooi eller Gnan-in, ved hvis Død han sukkede: »Himlen har tilintetgjort mig.« Som en svag Olding vandrede han om, støttet til sin Stav, sukkende: Bjerget smuldres, Bjelken bøies, den Vise visner som en Markens Urt,« og blev endelig kastet paa sit sidste Sygeleie. Han vedblev at lære sine Disciple, viste dem sit Liv og sagde: »Er det ikke et stort Maal, at stræbe efter at blive fuldkommen i Dyden? Er det ikke at naae langt, naar kun Døden kan standse Fremgangen.« Han samlede sine Disciple og sagde: »Naar en Fugl er Døden nær, klager den; naar en Mand er Døden nær, raader han til Dyd» — blot mine Fødder og afdæk mine Hænder. I de gamle Bøger staaer skrevet: Frygt, frygt, vær altid forsigtig, som om Du stod nær ved en Malstrøm eller gik paa daggammel Iis. Fra min Ungdom til denne Dag har jeg kjendt, hvor vanskeligt det er at holde sin Sjæl reen. Derfor advarer jeg Eder, mine Smaae.«

Efter faa Dages Sygdom døde han i sit tre og halvfjerdsindstyvende Aar, 478 før Chr. Hans Disciple begravede ham tæt ved Floden og Kongens Palads. De sørgede over ham i tre Aar og skiltes derpaa ad, idet hver drog

til Sit, undtagen Chee-koong, der byggede et lille Tempel over sin Lærers Grav og sørgede tre Aar til.

Confucius's Værker*) ere: 1) Lærebog for Ungdommen og Lærebog for de Voxne, hvori bevises, at en Familie sammenholdes ved Selvbeherskelse, og at Familiens Bestyrelse er Grundvolden for et Riges Bestyrelse; 2) »Den ufeilbarlige Midte«, en moralsk Bog; 3) »Confucius's Samtaler og Tankesprog« i Dialogform; 4) »Meng-tsees Bog«, der udvikler Confucius's Lærdomme; 5) »De hellige Sanges Bog«, en revideret Udgave af chinesiske Digte (tre Hundrede og elleve), samlet af Confucius, der interesserede sig meget for Sang og Musik; 6) en Bog, der kun haves i Brudstykker og omtaler Regjeringsprinciperne fra det Standpunkt, at »Folkets Hjerter og Himlens Villie ere Eet og det Samme«; 7) »Ceremoniernes Bog«; 8) en historisk Fremstilling af Confucius's egen Tid og den nærmest foregaaende; 9) en mystisk Fremstilling af Verdens Skabelse og Naturens Orden.

Det er disse Værker, der udgjøre Chinesernes hellige Bøger. De læres i Skolerne, Afsnit af dem oplæses for Folket som vore hellige Evangelier og Epistler, Tankesprog af dem ere opskrevne paa Tavler i Templerne, og Citater af dem opfylde de chinesiske Skrifter og Digte. Keiseren selv er Ypperstepræst for Confucius's Lære og holder den i Hævd og Ære. Den Ærbødighed, hvormed »den helligste Lærer fra gamle Tider« nævnes og omtales, er grændseløs; han tilbedes ikke; langtfra, enhver Tanke om, at han ikke skulde have været jordisk og et Menneske som Andre, er ikke opstaaet hos Nogen; men enhver Chineser seer i ham den største og »den uopnaaelige Vise.«

---

*) Det er uden Interesse her at udsondre, hvad der nøiagtig i hvert Værk tilhører Confucius, og hvad der skriver sig fra hans Forgængere, hans Disciple, eller Commentatorerne. I Hovedsagen ere de Confucius's.

AUGUST WOLFF.

Erindringer fra Elba*)

Der kan være noget Piinligt ved at see det Store blive smaat; der kan være noget Nedtrykkende ved at see den overvundne Helt tabe Modet; men Sandheden maa frem, selv om den er bitter, og Historien kjender ingen Medlidenhed. Heltens Svaghed bliver mere iøinefaldende, fordi han er en Helt, og fordi en mørk Plet lettere sees paa en lysende Baggrund; hvad der hos Andre er naturligt, bliver hos ham en Feil; men man glemmer, at selv det største Menneske dog kun er et Menneske og menneskelige Følelser og Rørelser undergiven. Napoleon, hvem Historien har givet Navnet den Store, iler frem fra Seir til Seir, baaren af Geniets Guddomskraft, og er stor, saalænge han troer paa sin Sendelse; fra Fontainebleau til Elba forlader Guddomsgnisten ham, ikke fordi han er overvunden, men fordi han et Øieblik taber Troen paa sig selv — og han bliver et almindeligt, svagt Menneske. Hvorfor skal denne Sandhed forties? Er Napoleon derfor mindre stor? Det er kun smaae Aander, som kunne troe, at et Øiebliks Svaghed formaaer at fordunkle et daadrigt Liv; Modsætningerne belyse tvertimod hinanden, og store sjælelige Svingninger give betydningsfulde Bidrag til Menneskets Charakteristik.

---

*) Revue contemporaine 1869.

Som et saadant Bidrag bør de efterfølgende Erindringer betragtes, og ikke anderledes.

Generalmajor, Sir Neil Campbell*), Storbritanniens Commissair hos Exkeiseren, ankom til Fontainebleau i Løbet af April Maaned 1814 og lod sig strax melde hos Napoleon. »Det var med en ganske forunderlig Følelse«, siger han, »at jeg stod Ansigt til Ansigt med den mærkelige Mand, hvis Navn i saa mange Aar havde været Løftestangen for mine Tanker som Menneske og som Britte, og hvis Billede jeg i min Indbildning havde givet de vidunderligste Former. General Koller (den østerrigske Commissair) havde sagt mig, at Napoleon befandt sig i en ubeskrivelig forvirret og fortvivlet Sindsstemning, at han snart foer med sin skjælvende Haand over Panden, snart stak et Par Fingre i sin Mund og bed i dem med Raseri — og nu stod jeg overfor en kraftig og livlig Mand, der med hurtige Skridt gik frem og tilbage i Værelset som en Løve i sit Buur. Han bar en gammel grøn Uniform, Guldepauletter,

---

*) Sir Neil hører til den store Familie Argyle. 1797 traadte han ind i den engelske Armee, udmærkede sig under Wellington i det spanske Felttog 1811, befandt sig som Commissair hos Lord Cathcart, da de Allierede efter Tilbagetoget fra Rusland (1813) søgte at befrie Tydskland, og deeltog i Kampene ved Lützen og Bautzen, hvor han for første Gang igjennem sin Kikkert saae Napoleon. I 1814 blev han beordret til som Regjeringscommissair at ledsage Napoleon til Elba, og efter Keiserens Flugt gjorde han i „de hundrede Dage“ Tjeneste ved den allierede Hær i Belgien. Ti Aar efter blev han Gouverneur paa Sjerra Leonakysten, men døde af Climatfeber Aaret efter (1827). Hans stadige og snævre Omgang med Napoleon har sat ham i Stand til at see Alt og høre Alt; med en Englænders Nøiagtighed har han gjort sine Optegnelser, og disse ere affattede med en saadan Simpelhed, Nøiagtighed og god Tro, at der ikke er nogen Grund til at tvivle om deres Paalidelighed. Dog bør det altid erindres, at det er en Englænder, som har skrevet dem.

blaae Beenklæder og røde Kravestøvler. Hans Skjæg var ikke raget den Dag, hans Haar i Uorden, og hans Overlæbe og Bryst vare overdryssede af en Mængde Snuustobakskorn. Saasnart han bemærkede min Nærværelse, vendte han sig hurtig om imod mig med et høfligt Smiil; det var øiensynligt, at han under et roligt Ydre søgte at skjule sin Bevægelse og Ængstelse.«

Sir Neil blev Vidne til næsten alle de Scener, som dengang foregik i Fontainebleau: Afskeden med den gamle Garde og det uforskammede Frafald af næsten alle den slagne Monarks Clienter og Creaturer. Mærkeligt nok viste Napoleon sig meget mere høflig og omgængelig overfor den engelske Commissair end overfor de andre allierede Magters Repræsentanter. som vare komne til Fontainebleau i samme Ærinde. Han udtalte sig meget anerkjendende, undertiden med en vis Beundring om England, Wellington og den britiske Armee. Hans Udtryk bare som oftest Præget af Haardhed og tilbagetrængt Stolthed; naar han værdigedes at aabne Munden, var det gjerne for at gjøre skarpe Udfald imod sine første Officerer, især Marmont, eller for at beklage sig bittert over Senatets Opførsel*). Han viste sig overordentlig pirrelig paa den militaire Honneurs Omraade og syntes i det Hele at beskjæftige sig meget med sig selv, saare lidet derimod med Frankrigs Fremtid. Sir Neil mener, at han gjorde sig Umage for at bevare en theatralsk Helteglands paa samme Tid, som han i stor Bevægelse ligesom enhver anden Dødelig beklagede sig over, at man havde taget hans Gemalinde og Søn fra ham; men den person-

---

*) Napoleon havde selv gjort Senatet til et blindt Redskab for sine Planer; han burde derfor ikke bebreide det, at det ligesaa lydigt bøiede sig under den janusagtige Talleyrands Scepter; med Marmont havde Napoleon derimod god Grund til at være misfornøiet; thi denne General havde ligefrem forraadt sin Keiser ved paa egen Haand at underhandle med de Allierede.

lige Sikkerhed var dog den første og fornemste Gjenstand for hans Bekymringer, og det var paa dette Gebeet umuligt at berolige ham med Forsikkringer.

Afreisen fra Fontainebleau fandt Sted den fire og tyvende April. Ligesom Aaret efter, da han ved Waterloo havde tabt Alt, vaklede Napoleon i dette Øieblik mellem Ubestemthed og Stolthed. Han tøvede med at forlade Fontainebleau, fordi han bestandigt haabede paa en gunstig Vending af Skjæbnen, en pludselig Lykkesomvexling, der kunde bringe ham hans gamle Magt tilbage. Som Exempel anfører Sir Neil følgende Træk. »Vi sade og talte, da man bankede paa Døren. — »Hvem der?« raabte Napoleon. — »Den tjenstgjørende Adjutant! — Kom ind, hvad vil De?« — »Sire, Stormarschallen har befalet mig at underrette Deres Majestæt om, at Klokken er otte.« — Bah! Nu igjen! Hvornaar er jeg bleven afhængig af en Stormarschals Uhr? Maaskee reiser jeg slet ikke!« Lige til det sidste Øieblik følte han sig som Keiser og Befalingsmand for sine militaire Omgivelser, og jo mere Afreisens Time nærmede sig, desto mere utilbøielig syntes han til at tage bort.

Napoleon frygtede Bourbonnerne ligesaa meget, som han hadede dem, og under Vægten af denne dobbelte Følelse bad han Sir Neil om at sikkre ham et engelsk Krigsskib til Overfarten. Det er bekjendt, at Keiseren paa en Deel af Reisen havde megen Grund til at frygte for Befolkningens Forbittrelse, og man veed maaskee, at Augereau i Vidners Overværelse behandlede den faldne Monark med en utilbørlig Brutalitet og Uforskammethed, men Alt dette bekymrede ikke Napoleon: han tænkte kun paa at bevare sin Existens, og hans Mistænksomhed aabenbarede sig uafladeligt paa forskjellige Maader. Han heldte Vinen ud af sit Glas; han spiste hverken Suppe eller Kjød; saalænge han var paa Frankrigs Grund, byttede han bestandig Hat og Overfrakke med Commissairerne, antog snart Navnet Oberst Campbell, snart Lord Burghersh, blandede sig imel-

lem sine Husfolk, naar han gik ud eller ind af sine Værelser, og hans Vogn kjørte aldrig forrest, hvilket den ellers altid pleiede at gjøre. Ved enhver Leilighed, ved enhver ny List viste han, hvor dyrebart Livet var ham.«

Keiseren indskibede sig paa »Indomptable« og syntes under hele Søreisen at være meget munter. Deels var vel denne Sindsligevægt begrundet deri, at han foreløbig havde opgivet ethvert Haab, deels i Ønsket om at synes stor i Ulykken; men den havde ogsaa en anden Grund. »Det forekommer mig«, siger Sir Neil, »at denne Tilfredshed og tilsyneladende Ro fremgaaer af Følelsen af den personlige Sikkerhed. Det er øiensynligt, at Keiseren under sit Odhold i Fontainebleau og paa hele Reisen igjennem Frankrig har været angst for at blive snigmyrdet, og han bar mere Frygtsomhed tilskue, end man skulde have tiltroet en Mand af hans Charakteer.«

Man ankom til Elba. Her ophørte de allierede Commissairers Function, og de toge strax Afsked med Keiseren. Paa Napoleons udtrykkelige Forlangende blev Sir Neil hos ham for paa eengang at forsikkre ham om Englands Beskyttelse og Bourbonnernes loyale Opfyldelse af den Tractat, de havde underskrevet. Forunderlige Spil af Skjæbnen! Storbritanniens store og uforsonlige Fjende paakaldte den engelske Regjerings Hjælp imod Besidderen af den Throne, som han selv for faa Dage siden havde beklædt, og støttede sig til en Nation, hvis Troløshed han havde udraabt i hele Verden!

I Løbet af de første Maaneder af sit Ophold paa Elba*), nød Napoleon en stor Popularitet og modtog Enhver, som søgte ham, med en venlig Høflighed. Men hans medfødte Virkelyst lod ham heller ikke i Exilet have nogen Ro, og han anvendte sin lille Troppestyrke til allehaande Arbeider. Han modtog Sir Neil »som Soldat« (en

*) Angaaende Napoleons Ophold paa Elba henvise vi iøvrigt til Thiers, hvis berømte historiske Arbeider allerede længe have været oversatte paa Dansk.

soldat) som han selv sagde. I de hyppige Samtaler, Keiseren havde med den engelske General, udgjorde hans egen vidunderlige Løbebane og de dermed samtidige Begivenheder gjerne Underholdningsthemaet, og Napoleon forsikkrede ved saadanne Leiligheder bestandigt, »at han betragtede disse Sager som en Mand, der ikke mere tilhørte de Levendes Verden«, som »en Skuespiller, der for bestandig har forladt Scenen.« Han lagde bestandig stærkt Eftertryk paa sin egen militaire Hæder, paa Frankrigs Ydmygelse og Englands Overmagt; men med en bitter Foragt omtalte han Bourbonnerne og deres Forræderi, som havde ført hans Fald med sig. I en ironisk Tone skildrede han Sagernes Tilstand i Europa og discuterede med stor Iver krigerske og politiske Spørgsmaal. Sir Neil fæstede dog ikke synderlig Lid til Keiserens selvfornegtende Forsikkringer. Det er den engelske Generals Overbeviisning, at Napoleons Ærgjerrighed, der forekom ham ligesaa livlig som altid, tidligt eller seent vilde bringe ham til at prøve paa et eller andet dristigt Foretagende.

»Jeg har aldrig truffet et Menneske,« udbryder han i denne Anledning, »der er i Besiddelse af en saa virksom Aand og af en saa ubetvingelig Ihærdighed som Napoleon. Han synes at finde en Glæde ved at være i evig Bevægelse og ved at see dem, som følge ham, bukke under for Anstrengelserne, hvilket jeg selv oftere ved forskjellige Leiligheder har maattet bekjende. Jeg troer ikke, det vilde være ham muligt at sætte sig til at studere — skjøndt han mangfoldige Gange har havt det i Sinde — saalænge som hans Helbred tillader ham at foretage Legemsøvelser. Naar jeg saa skarpt fremhæver disse Smaating, da er det, fordi de synes mig at bevise, at Napoleon saalangt fra er nedsunken i Ørkesløshed, at han tvertimod kun venter paa en eller anden stor Begivenhed. Dersom denne ikke af sig selv skulde vise sig, er han nok i Stand til at frembringe den, og krigerske Fore-

tagender og Planer synes at være hans Tankers stadige, ufravigelige Gjenstand.«

Napoleon paastod bestandigt, at han havde bevaret Haabet lige til det sidste Øieblik, og at Felttoget i 1814*) vilde have endt til Fordeel for ham, dersom Senatet og Marmont ikke havde forraadt ham. »Han var vis paa sit Held. Hæren brændte af Utaalmodighed efter at angribe Fjenden og jage ham ud af Hovedstaden. Han kjendte godt Sammensætningen af de Allieredes Armee: hans egen var forholdsviis bedre. Han vidste, at Schwarzenberg aldrig vilde vove et Slag med Paris i Ryggen, men at han derimod vilde have valgt en Forsvarsstilling til Høire eller Venstre. Han selv (Keiseren), vilde da i et Par Timer havde engageret Fjenden paa forskjellige Punkter for derpaa med tredive Gardebatailloner og firsindstyve Kanoner at kaste sig over en enkelt Deel af den fjendtlige Linie. Intet vilde have kunnet modstaae dette Angreb,« Han talte med overdreven Stolthed om sine Troppers Fortrinlighed. »En Dag, da han omtalte sin Tiltro til Tropperne, navnlig til den gamle Garde, og meget stærkt fremhævede de Allieredes Udueligbed, vendte han sig til mig og spurgte aabenhjertig, om han ikke havde Ret. »Sig det kun Campbell, er det ikke sandt?« — Jeg svarede bekræftende, men tilføiede, at jeg aldrig, medens jeg havde opholdt mig i de Allieredes Leire, havde havt Leilighed til at see nogen betydelig Deel af hans Armee; dog talede Alle om Keiseren og hans Garde, som om de havde noget Overmenneskeligt at frygte af disse. Hans Mening om Schwarzenbergs Armee var fuldkommen grundet: thi denne havde hverken Tillid til sig selv eller Anseelse blandt sine Allierede. Enhver af de forbundne Magter meente iøvrigt, at den gjorde for Meget, medens de Andre gjorde for Lidt, derfor vare de allerede halvt overvundne, da de stødte sammen med Franskmændene. Dog

*) Da de Allierede efter Slaget ved Leipzig havde besat Paris.

bad jeg Keiseren ikke at indbefatte Wellingtons Armee under dette almindelige Begreb og gjorde ham opmærksom paa, at de franske Officerer af Armeen i Spanien (1811) ydede Englænderne fuld Retfærdighed i dette Stykke.«

Keiseren agtede Wellington høit; hvad de andre Generaler angaaer, som han var truffen sammen med paa Slagmarken, da nærede han en lige stor Foragt for dem alle. Den eneste, som fandt Naade for hans Øine, var Blücher. »Den gamle Slyngel (that old rascal) angreb mig altid med samme Fasthed,« sagde han. »Det nyttede kun lidt, at jeg slog ham; et Øieblik efter var han færdig til at slaaes igjen*).«

Han førte ofte Samtalen hen paa sin store Plan (1804 og 5), der gik ud paa at angribe England med et Invasionscorps. »Jeg sagde, idet jeg bad ham undskylde min Frihed, at man i England havde tvivlet om, hvorvidt han selv vilde følge det første Invasionscorps, som satte Foden paa engelsk Grund. Han udtalte, at det havde været hans Hensigt selv at tage Commandoen. Hele Hæren skulde paa samme Tid forlade Boulogne og søge at komme i Land samtidigt og i saa stort et Antal som muligt. Hvis Vinden havde tilladt det, havde han dog hellere villet gaae i Land paa Bredderne af Themsen eller i Nærheden af denne Flod — for at omgaae Mr. Pitt's Forsvarsanstalter — end i Kent. Ingen engelsk Hær vilde kunne have været samlet i tilstrækkeligt stort Antal til at forbyde ham Landgangen.« Dog nærer Sir Neil den Anskuelse, at Napoleon ikke var nogen competent Dommer i Spørgsmaal om tactiske Bevægelser tilsøes. »Saavidt som jeg har kunnet

---

*) Det var netop denne Egenskab hos Blücher, som Aaret efter afgjorde Napoleons Skjæbne ved Waterloo. Da Keiseren kjendte den, er her altsaa et nyt Moment til Bestemmelsen af Tilfældets Betydning i Krigen. Jfr. Afhandlingen herom Pag. 65 i dette Bind af „Historisk Archiv."

see af vore talrige Samtaler i denne og lignende Retning, har Napoleon ikke den fjerneste Idee om alle de forskjellige Tilfælde, som kunne indtræffe, naar man vil foretage militaire Bevægelser paa en Kyst; han antager, at Skibe kunne maneuvrere paa selvsamme Maade som et Regiment Soldater i Land.« Napoleon var af den Mening, at Freden ikke lod sig opretholde, dersom Frankrig blev indskrænket og kuet paa samme Maade som de fleste andre europæiske Stater, og han nærede den Tro, at de engelske Ministre havde samme Anskuelse, men ikke havde kunnet faae Englænderne til at indsee dette. Han troede derfor, at de havde sluttet Freden imod deres egne Anskuelser. Dersom han havde kunnet opnaae at faae Antwerpen afstaaet til Frankrig, vilde han bestemt have sluttet Fred i Châtillon*). Bourbonnerne omtalte han med en grændseløs Foragt. »Bourbonnerne ere nogle elendige Skurke!« raabte han. Efter nogen Tids Taushed tilføide han: »Det er nogle store Herrer, som ere fornøiede over deres Slotte og Eiendomme. Men lad dem tage sig i Agt. Dersom de gjøre Franskmændene misfornøiede, ville de blive udjagne om sex Maaneder!« Han bemærkede endelig, at der allerede var forløben tre Maaneder, uden at den franske Konge havde gjort sig den Uleilighed at vise sig iblandt det Folk, der havde sat ham paa Thronen. »Han fastholdt, at, skjøndt Frankrig var svagt, var dog Krigen den eneste rigtige Politik. Bourbonnerne burde føre Krig snarest muligt for at befæste sig paa Thronen. Med den Armee, de kunde stille paa Benene, vilde det være dem let at erobre Belgien . . . men Marschallerne,

---

*) Dette havde Napoleon ganske vist kunnet opnaae, dersom han havde benyttet det Øieblik, da der var en Spaltning mellem de Allierede, og antaget Fyrt Metternichs Mæglingsforslag. Men Keiseren havde netop dengang vundet et Par Seire over de Allierede paa fransk Grund og troede sig stærk nok til at kunne trodse dem. Han forsømte Tiden og tabte Alt.

Armeen manglede en Fører... hvor skulde han komme fra?« Sir Neil er overbeviist om, at Keiseren nærede den Tro, at han atter vilde blive kaldet til Magten. »Ofte, naar han talede med mig, lod han mig ganske uforbeholdent see de Forhaabninger, han nærede om, at Omstændighederne atter vilde føre ham tilbage paa Frankrigs Throne.«

Efterhaanden som Tiden gik, blev det mere og mere aabenlyst, at Napoleon var misfornøiet med sin Landflygtighed. Den Sympathi, Øboerne i Begyndelsen havde næret for ham, forvandledes lidt efter lidt til Uvillie — en ganske naturlig Følge af de svære Skatter, Keiseren paalagde dem og hans Strenghed overfor ubetydelige Forseelser. »Hans lille Hær knurrede; selv hans Garde var misfornøiet.« Raabene: »Vive l'Empereur« lode sig ikke mere høre trods den Pomp, hvormed Keiseren omgav sine mindste Bevægelser, og trods det Hof, som han havde dannet sig af Øens Notabiliteter. Folket, der var forbittret over hans Tyranni og Uretfærdighed, begyndte at knurre høit. »Dersom han ikke lægger noget mere Baand paa sig selv og udviser en paalideligere Opførsel, vil et Oprør snart udbryde; kun Frygten for hans Garde holder endnu Befolkningen i Tømme. Jeg har Grund til at troe, at selv Troppernes Begeistring for Keiseren begynder at kjølnes, og snart ville de beklage at have deelt Landflygtigheden med ham.«

Efterhaanden lod Napoleon sig mindre og mindre see offentlig; han indesluttede sig i sit Palais og pleiede kun Omgang med sit lille Hof. Den engelske Commissair begyndte at fatte Mistanke om, at Keisren rugede over en eller anden fortvivlet Plan. Et Besøg paa Elba af Napoleons Moder og Søster, Prindsesse Pauline, bestyrkede denne Formodning. Ved at omtale den Leilighed, ved hvilken han blev forestillet for de to Fyrstinder, meddeler Sir Neil af Keiserens Liv et Træk, som er lidet bekjendt, og som hans Moder selv fortalte: Napoleon havde først bestemt sig for Søofficeersstanden og forberedte sig hertil i Boulogne tilligemed

en Deel andre unge Mennesker. Da hans Moder engang besøgte ham her, saae hun, at Drengene laae i Hængekøier, hvorfor hun gjorde sin Søn opmærksom paa, at den Løbebane, han havde valgt, ikke passede for ham. Hun sluttede saaledes: »Min Søn, i Marinen vil Du have baade Vand og Ild at kjæmpe med!« Det var hendes sidste Argument, og det slog. Napoleon var dengang fjorten eller femten Aar.

Som Sagerne stode, blev Sir Neil's Stilling i høi Grad vanskelig. Han havde ingen Myndighed overfor Napoleon, der var Souverain paa Elba, og som desuden havde en bevæbnet Krigsmagt hos sig. Men Sir Neil ansaae det ikkedestomindre for sin Pligt at vaage over den landsforviste Keisers Bevægelser og at underrette sin Regjering om Alt, da han indsaae, at man, skjøndt hans Nærværelse paa Elba ikke havde nogen officiel Charakteer, dog vilde gjøre ham ansvarlig for, hvad der skete.

I Løbet af nogle Maaneder synes Neil at have været uvis om, hvorvidt Napoleon virkelig tænkte paa at flygte bort fra Elba eller ikke; Foretagendet var jo voveligt, men Englænderen kjendte altfor godt Keiserens overordentlige Dristighed og vidste, at det laa i hans Natur at forsøge det Umulige. I ethvert Tilfælde er det sikkert, at Napoleon med sin sædvanlige Fiinhed forstod at føre Sir Neil bag Lyset; thi uagtet al sin Tvivl og Mistænksomhed skriver denne en af de sidste Dage i September: »Napoleon nyder en ypperlig Helbred, og hans Mod synes i ingen Heeseende at være sunket. Jeg begynder at troe, at han finder sig i sin Landflygtighed, og at han vilde føle sig forholdsviis lykkelig, dersom ikke Hævnsygen og Forfængeligheden af og til opvakte Erindringer om hans svundne Magt, og dersom hans Hjerte ikke undertiden blev oprørt ved Tanken om hans Gemalinde og Søn.

Sagerne udviklede sig imidlertid paa en Maade, som syntes at retfærdiggjøre Sir Neils Mistanke. Man fortalte, at fremmede, hemmelighedsfulde Udsendinge fra Murat

streifede omkring Elbas Kyster; Breve fra Frankrig, som strax bleve offentliggjorte, omtalte Armeens Utilfredshed og Misfornøielse med Bourbonnerne. Napoleon forstilte sig saa meget som muligt, medens han under forskjellige Paaskud sendte Stafetter, endogsaa Ordonnansofficerer, til Fastlandet, og lidt efter lidt fik han tiltaklet sin lille Flaade. Man underrettede Sir Neil om, at Keiseren samlede Proviant, at han kjøbte Heste til sine Landsenerer, og at han vedligeholdt en levende Brevvexling med sine Tilhængere i Frankrig. Netop paa denne Tid undlode Bourbonnerne at sende den aarlige Apanage, som de ved Tractaten i Fontainebleau havde forpligtet sig til at betale Napoleon og gave saaledes meget ubehændigt denne et rimeligt Paaskud i Hænde til ethvert voldsomt Foretagende. Sir Neil Campbell sendte regelmæssigt den engelske Gesandt i Toscana Resultaterne af sine Iagttagelser; ogsaa den østerrigske Overgeneral i Italien saae Katastrophen nærme sig og antydede dette flere Gange. Men den engelske Gesandt, Lord Burghersh ansaae Sir Neil's Indberetninger for aldeles urimelige og erklærede, »at Napoleon var glemt i Europa.« De allierede Regjeringer vare ligesaalidt forudseende. Sir Neil for sit Vedkommende tvivlede ikke et Øieblik og foresatte sig, forsaavidt han kunde, at forhindre Napoleons Flugt af al Evne. Nedenstaaende Udtalelse vil vise, med hvormegen Bestemthed han troede at burde gaae frem: »Jeg mener,« siger han, »at tjene min Souverain, mit Land, ja hele Verden ved under mit personlige Ansvar at anvende de yderste Midler imod en saa overordentlig Mand. Jeg føler, at jeg bør opfylde min Sendelse i dens hele Strenghed og anvende alle de militaire Kræfter, over hvilke jeg kan byde. Man bør ikke sætte denne Ærgjerriges og hans faa Medhjælperes Liv i Sammenligning med Tusinders Skjæbne og Verdens Fred.

Ikkedestomindre skete den mærkelige Begivenhed: Kronen blev sat paa Napoleons vidunderlige Lykke. Sir

Neil havde for sin Sundheds Skyld ligesaa meget som for at indhente Efterretninger begivet sig til Italien. I Løbet af denne korte Fraværelse havde han betroet Capitain Adye, Chef ombord i »Perdrix«, en af den engelske Regjerings Stationsskibe i Middelhavet, at vaage over Keiserens Bevægelser. Capitain Adye satte strax Cours for Elba, men da han ved sin Ankomst til Farvandene omkring Øen den fireogtyvende Februar 1815 saae Masterne af Napoleons Flottille paa Porto Ferrajo' Rhed, fandt han ikke, at der var nogen Grund til Mistanke. Paa samme Tid havde Sir Neil imidlertid faaet bestemte Vink om Undvigelsesplanen og skyndte sig tilbage til sin Post. Om Aftenen den sex og tyvende befandt han sig ombord i »Perdrix« i Sigte af Øen. Det var blikstille. Sir Neil kunde næppe betvinge sin Utaalmodighed; han lod endelig en lille Chalup bemande og roede til Kysten, hvor han netop ankom tidsnok for at erfare, at Napoleon Natten til den sexogtyvende tilligemed nogle Hundrede Mennesker havde forladt Porto Ferrajo i syv Skibe og allerede var flere Mile tilsøes. Havde Dampen dengang været benyttet, vilde Capitain Adye rimeligviis have kunnet forhindre at »de Hundrede Dage« indskrev deres blodige Navn i Historiens Aarbøger. Sir Neil fortæller paa følgende Maade den første Act af det Drama, som endte med Waterloo og St. Helena:

»Mr. Grattam underrettede mig om, at der den sex og tyvende henimod Klokken tre om Eftermiddagen viste sig en pludselig Bevægelse imellen Tropperne og Befolkningen, og at den corsikanske Bataillon paraderede med udfoldede Faner. Kort efter bleve Portene lukkede. Mr. Grattams Tjener, der havde en Broder, som var Lieutenant ved den corsikanske Bataillon, kom og gav den Underretning, at Keiseren og hele hans bevæbnede Styrke indskibede sig for at gaae til Italien. Klokken syv forlode Tropperne uden Musik Fæstningen i dyb Taushed og indskibede sig nærved Lasarethet i Baade og Chalupper; en Deel blev ført ombord

i en Brig, der laa med udfoldede Seil paa Rheden. Klokken syv om Aftenen forlod Napoleon, ledsaget af General Bertrand, Palais'et i Prindsesse Paulines lille Kareth, trukken af fire Heste, steg ved Lazarethet i en Baad og gik ombord i Briggen »Inconstant«. Strax lettede alle Fartøierne og stode ud i aaben Sø under Raabene: »Vive l'Empereur!«

Sir Neil troede først, at Napoleon havde begivet sig til Italiens Kyst i den Hensigt at sætte sig i Forbindelse med Murat, men da han havde faaet sikker Efterretning om, at han satte Coursen mod Nord, befalede han Capitain Adye at gaae til Antibes, da han haabede der at kunne standse den Flygtende. Som bekjendt lykkedes dette ikke, og Sir Neil steg kun i Land ved Antibes for at erfare, at Napolen var bleven modtaget med Begeistring i Cannes, at hans Tog til Grenoble næsten havde lignet et Triumphtog, og at denne By ved sin Overgivelse factisk paany havde gjort Napoleon til Herre i Frankrig.

X . . . y

Radama II. af Madagascar.

Madagascars Historie*).

I.

Øen Madagascar ligger i det indiske Ocean Øst for Afrika, hvorfra den adskilles ved Mozambiquecanalen. Dens Længde fra Nord til Syd er over to Hundrede Mile, dens største Bredde henved firsindstyve Mile, og da dens Flademaal næsten er elleve Tusinde Qvadratmile, er den Jordens tredie-største Ø. Den ligger for Størstedelen indenfor den sydlige Vendekreds, men Havets Indflydelse bidrager meget til at gjøre Varmen mindre trykkende. Langs Kysterne, der i det Hele ere flade og lave, ligge talrige Kystsøer og Sumpe. Derpaa følger en Slette, som naaer en Bredde af tyve Miil, og hvis sumpede Jordbund og yppige, tropiske Plantevæxt foraarsage heftige Febre, der ere lige farlige og dødbringende for Europæerne og for de Indfødte, som leve i Øens indre, mere sunde Egne. Skyndsomt maa man derfor drage gjennem denne usunde Slette, som den afdøde Dronning Ranavalo med Føie ansaae for det sikkreste Forsvarsmiddel mod et europæisk Angreb. Ad elendige Veie og over steile Skraaninger kommer man lidt efter lidt op til den indre Høislette, som naaer en Høide af henved fire Tusinde Fod, og paa denne hæver der sig igjen

*) William Ellis: Three visits to Madagascar during the years 1853—56. London 1858. — Den samme Forfatter: Madagascar revisited. London 1867. — Ida Pfeiffer: Reise nach Madagascar. 1—2 B. Wien 1861.

Bjergkjæder, i hvilke enkelte Toppe naae en Høide af over ti Tusinde Fod. Her er Climaet mildt og behageligt og stiger i den varme Tid sjelden over tre og tyve Grader Reaumur, medens der undertiden leirer sig Iis og Snee paa Bjergtoppene. Landet er rigt paa Jern, Kobber og Steenkul; alle det varme og tempererede Beltes Producter, som Riis, Sukker, Kaffe, Bomuld og alle mulige Sydfrugter trives ypperligt. Paa Høisletterne ere Skovene for største Delen ødelagte, men de lave Egne vilde kunne levere kostbare Træsorter som Ibenholt og Mahogni i Mængde. Her voxer den mærkværdige Vandpalme (urania speciosa), som ogsaa kaldes »den Reisendes Træ«; i en Hulning paa den nederste Deel af Bladstilken samler der sig nemlig en Mængde Vand, der strømmer ud, naar man gjennemborer dets Hylster. Her voxer Boabab, Akacier, Casuariner og Pandanus, Gummitræer og Bambus i Mængde; andre Træer ere bedækkede med de prægtigste og yppigste Gjøgeurter, kort sagt, man finder her den tropiske Skov med hele dens Fylde og Artrigdom. Derimod mangle alle Afrikas store Pattedyr. I Skovene findes en Mængde Vildsviin, hvorfor Øen af de Indfødte kaldes »Vildsvinenes Land« (Nossi-Dambo), og store Slanger, men kun faa giftige; derimod vrimle Floderne af Krokodiller.

Øens Befolkning anslaaes i Reglen, skjøndt høist usikkert, til fem Millioner Mennesker og bestaaer af en Blanding af flere Racer. Paa Sydsiden leve Kaffere, mod Vest Negere, medens den arabiske Race er fremherskende paa Nordsiden og den malayiske paa Østsiden og i det Indre. Disse Hovedafdelinger falde igjen i mange mindre, af hvilke for Tiden Hovaerne, der høre til Malayerne, er den talrigste og meest civilicerede. Den fælles Benævnelse for hele Befolkningen er Malagascher, og Sproget, der falder i flere Dialekter, staaer det Malayiske nær. I Hovadialekten existerer der flere Lexica og Gramatikker, som ere udgivne af engelske Missionairer; dette Sprog vil saaledes efter al

Rimelighed med Tiden udvikle sig til hele Øens fælles Skriftsprog.

Med Hensyn til Indbyggernes moralske Charakteer have de Reisende vel beskyldt dem for Dovenskab, Falskhed og Gjerrighed, men de indrømme tillige, at der ogsaa findes fortræffelige Egenskaber hos dem; Malagascherne ere gjæstfrie, meget tilgængelige for ædlere Følelser og vise Ærbødighed for Alderdommen. Krige og Overtro have undertiden forledt Befolkningen til grusomme Handlinger; men Grusomhed hører ikke til deres Charakteer, og man kan ikke negte, at Malagascherne som den malayiske Race i det Hele ere meget opvakte og modtagelige for en høiere Cultur.

Folket tilbeder tolv eller femten Hovedguder, der ere Skytsguder for de forskjellige Classer, hvori Folket deles, og desuaen dyrkes en øverste Gud, Himlens Gud; men Beboernes religieuse Forestillinger ere i det Hele kun lidet udviklede, og de have aldeles intet Religionssystem. Selve Ordet »Gud« anvende de saaledes iflæng paa deres Afguder, paa Kongen, paa Høvdinger, og paa Alt, hvad der gaaer over deres Fatteevne f. Ex. Naturphænomener. Deres taabelige og barnagtige religieuse Handlinger have de for Størstedelen laant fra deres Naboer, Negrene. Der findes ingen egentlige Templer paa Øen; man træffer vel paa Boliger, der ere viede til Afgudsbillederne; men kun de Personer, til hvis Omsorg de ere betroede, maae betræde disse Boliger. Disse Tempelvogtere have det Hverv at modtage de Troendes Gaver, at raadspørge og offre til Afgudsbillederne og at føre dem i Procession ved religieuse Fester; men ellers skille Præsterne sig ikke fra den øvrige Befolkning; de have de samme Erhvervskilder som denne og udgjøre ikke nogen særegen Kaste.

Vi maae her omtale Giftprøven (Tanguin), der har spillet en sørgelig Rolle i Madagascars Historie lige til den sidste Tid, ligesaa sørgelig som de forskjellige Gudsdomme, man kjendte i Middelalderen. Enhver kunde fremtræde som

Anklager; han behøvede ikke at fremkomme med noget Beviismiddel, men kun at betale en Sum af otte og tredive danske Rigsdaler. Den Anklagede kunde ikke forsvare sig, men maatte underkaste sig Giftprøven. Otte og fyrretyve Timer før den fastsatte Tid maatte han kun spise Lidt, og i de sidste fire og tyve Timer slet Intet. Paa den bestemte Dag indfandt den Anklagede sig, ledsaget af sine Slægtninge, hos Giftblanderen, hvor han maatte afklæde sig og sværge ikke at have taget sin Tilflugt til nogen Trolddom. Den brugte Gift hidrørte fra Frugtkjernerne af Træet tanguinia veneniflora. Før den Anklagede tog Giften, spurgte Giftblanderen ham, om han vilde tilstaae, hvad dog aldrig skete, da den Anklagede, selv om han tilstod, ligefuldt maatte tage Giften. Giftblanderen tog nu med en Kniv saa meget af Frugtkjærnen, som han holdt for nødvendigt, lagde det paa tre smaae Stykker Hud, som bleve skaarne af Ryggen paa en feed Høne, og disse Stykker maatte den Anklagede synke. Man gav nu den Ulykkelige Riisvand at drikke og det ofte saa rigeligt, at hele hans Legeme svulmede op; herved fremkaldte man i Reglen meget hurtigt heftige Opkastninger. Hvis han nu havde den Lykke at kaste ikke blot Giften, men ogsaa alle tre Stykker Hud ubeskadigede op, var han uskyldig. Han fik en Trediedeel af den betalte Pengesum, den anden Trediedeel tilfaldt Regenten, den tredie fik Angiveren tilbage. Var imidlertid endog blot eet af de opkastede Stykker beskadiget, blev han uden Barmhjertighed gjennemboret med Landser paa Stedet, og Anklageren fik sine Penge tilbage, da hans Anklage antoges for godtgjort.

Kongedømmet paa Madagascar er aldeles, absolut, og Regenten er raadig over Landets som over Befolkningens Skjæbne. Hele Befolkningen staaer til hans Raadighed og maa tjene ham enten som Soldater eller med Hoveriarbeide. Da Enhver saaledes staaer i Kronens Tjeneste, kan Ingen forlade Landet eller reise bort uden Regjeringens Tilladelse, hvilken han imidlertid kan tilkjøbe sig for en Be-

taling, der staaer i Forhold til den Fordeel, som han kan høste af sin Bortreise. Soldaterne faae ikke nogen Sold; de maae endog klæde og føde sig selv og maae forskaffe sig Livets Underhold ved Arbeide eller ved at faae Orlov for at kunne dyrke deres Marker; men for at faae denne Tilladelse maa Soldaten betale sin Officeer mindst en Daler aarligt. Officererne ere nemlig ikke meget bedre stillede end deres Soldater; deres Gage er kun ringe, og de maae derfor tage deres Tilflugt til alle mulige, mere eller mindre hæderlige Udveie.

Den øvrige Befolkning maa som sagt udrede Hoveriarbeide til Regjeringen; men Størrelsen af Hoveriet er aldeles ubestemt. Ankommer der f. Ex. et Skib med Vaaben og Krigsfornødenheder til en eller anden Havn, og Capitainen ønsker at bytte Ladningen for Harpix, Gummi, Træ og Lignende, og Regjeringen har Lyst til at kjøbe Ladningen, befaler den blot Høvdingerne i de tilstødende Districter at paaligne hver Beboer et bestemt Beløb af de omspurgte Varer. Enhver Ulydighed straffes med Legemsstraffe, Slaveri eller Døden.

Vi have nu givet en ganske kort Skildring af Forholdene paa Madagascar og gaae derpaa over til Skildringen af dets Historie fra det Øieblik, da Christendommen først begyndte at udbrede sig paa Øen og Herredømmet gik over til en Regent.

II.

Madagascar omtales allerede i det trettende Aarhundrede af den berømte venetianske Reisende, Marco Polo, men blev først virkelig opdaget 1506 af Portugiseren Almeida, hvis Landsmænd ogsaa gjorde et Forsøg paa at anlægge en Coloni paa Øen, hvilket dog mislykkedes. I det syttende og attende Aarhundrede gjorde Franskmændene dernæst gjentagne Forsøg paa at bemægtige sig Øen, havde

ogsaa stundom et midlertidigt Held med sig i deres Bestræbelser; men den Ubestemthed og Mangel paa Energi, som Franskmændene næsten overalt have udviist ved deres Colonianlæg, gav sig ogsaa her tilkjende; snart vilde de beholde, snart opgive Øen; deres Anlæg bleve aldrig i rette Tid understøttede med Penge eller Tropper, og efter at have bortødslet store Pengesummer og mange Menneskeliv paa disse Forsøg er det eneste Resultat blevet, at de have beholdt et Par Smaaøer ved Madagascar. Ogsaa Englænderne have i dette Aarhundredes Begyndelse gjort et Forsøg paa at sætte sig fast paa Øen, men uden noget Udbytte.

Imidlertid havde Hovaernes Rige paa Høisletterne i Øens Indre udvidet sig til alle Kanter ved lykkelige Erobringer. Impoin-imerina var Høvding over en Hovastamme og Regent i Provindsen Imerina, hvad allerede antydes ved hans Navn, der betyder »Imerinas Forhaabning«. Han udvidede sit Rige ved heldige Kampe mod de Høvdinger, der vare saa uheldige at have ham til Nabo. Han føiede deres Stater til sine og bemægtigede sig ogsaa Hovarigets nuværende Hovedstad, Antananarivo. Han skal have været en nedladende, omgængelig Mand; han søgte at udvikle sit Lands Hjælpekilder; han viste Ærbødighed mod Alderdommen, udøvede den meest upartiske Retfærdighed og udstedte mange nyttige Love. Han havde bemægtiget sig Hovedstaden, medens dens Befolkning feirede en religieus Fest og Lystighed, hvorfor Alle vare totalt berusede. For at Sligt ikke mere skulde hændes, forbød han al Brug af berusende Drikke, ligesom ogsaa af Tobak*). Han døde i sin Hovedstad 1810.

Sønnen Radama den Første fulgte ham i Regjeringen.

---

*) Tobakken dyrkes meget paa Madagascar; man ryger den ikke, men den bliver hakket meget fiint, blandet med andre Urter og brugt som Snuus, der dog ikke bliver puttet i Næsen, men i Munden. Hampen ryger man derimod af Rørpiber.

Han var født 1792 i den gamle, befæstede By Ambatomanga og saaledes kun atten Aar gammel ved sin Regjeringstiltrædelse. Allerede i en meget ung Alder gav han Beviser paa Klogskab og ædle Følelser. Hans Moder, Rambola-masoandro eller Dagslyset, var en Søster til en af de Høvdinger, som hans Fader havde betvunget. Ægtefolkene kom ikke godt ud af det med hinanden, og tilsidst skilte Faderen sig fra hende. Skjøndt Radama dengang kun var et ganske lille Barn, undgik det dog ikke hans Opmærksomhed, og en Dag, da hans Fader var fraværende, fandt han paa at binde en Kylling fast til et Stolebeen. Da hans Fader kom hjem, kaldte han paa Barnet og spurgte, hvorfor han havde behandlet det lille Dyr saaledes. Han svarede da, »at det var et lille Dyr, som kaldte paa sin Moder.« Man tilføier, at Impoina forstod Vinket og atter hentede sin Hustru hjem.

I sin Ungdom udmærkede Radama sig i høi Grad ved Selvbeherskelse, Maadeholdenhed og ved sin rene moralske Charakteer; han stod i disse Henseender høit over Ungdommen i hans Omgivelser; men dette behagede ikke ganske hans Fader, som betragtede denne Mangel paa Lidenskaber, der ellers vare saa herskende i hans Omgivelser, som Tegn paa en svag Aand, ja, han skal af den Grund endog have taget i Betænkning at overdrage ham Regjeringens Tøiler.

Saameget er vist, at Faderen udsatte Belønninger for dem, der kunde forlede hans Søn til et umoralsk Liv, og at disse Bestræbelser desto værre bare Frugt, lagde Grunden til en ubodelig Fordærvelse i hans Charakteer og undergravede hans Legemssundhed; navnlig hengav han sig til Nydelsen af stærke Drikke; hans Faders Love vedbleve rigtignok endnu at bestaae for Folket; men Kongen stod jo ogsaa her som andetsteds over Loven.

Af og til havde vel en enkelt Europæer aflagt et Besøg i Madagascars Hovedstad, men i Reglen kun for at

drive Slavehandel; først fra Aaret 1816 traadte Radama i directe Forbindelse med den engelske Regjering, og i Aaret 1820 kom den første engelske Missionair, der var udsendt af Missionsselskabet i London, til Antananarivo. Han blev meget vel modtaget af Kong Radama, der skaffede ham de nødvendige Midler til at han kunde begynde sit Værk. Den begavede og fordomsfrie Konge havde fattet den europæiske Civilisations Overlegenhed og ønskede at bane Vei for den paa sin Ø. Englænderne forstode fortræffeligt at drage sig dette til Nytte og satte sig i stor Gunst hos ham; han udmærkede Britterne paa enhver Maade og gik undertiden i engelsk Uniform. Med den engelske Gouverneur paa Mauritius, Sir Robert Farquhar, indgik han en Overeenskomst, ifølge hvilken han forpligtede sig til at forbyde Slavehandelen med Udlandet. Til Gjengjeld derfor fik han Foræringer af Vaaben og Munition til et Beløb af otte Tusinde Pund Sterling, og den engelske Regjering lovede desuden at lade ti unge Folk fra Madagascar opdrage i England og ti andre paa Mauritius og at lade dem undervise i de forskjellige Haandværker.

Radama holdt strengt sin Contract, men den nye Gouverneur paa Mauritius, den engelske General Hall, handlede ikke saa loyalt og skammede sig ikke ved aabent at erklære, at en Contract, indgaaet med en vild Høvding, ikke havde nogensomhelst Gyldighed. Som Følge heraf frigav Radama atter Slavehandelen og begyndte at begunstige Franskmændene, der ved denne Leilighed fik en lille Landstrækning ved Bugten Venatobé.

Englænderne søgte længe forgjæves igjen at opnaae deres tidligere indflydelsesrige Stilling; thi de havde gjort sig grundigt forhadte ikke blot af Radama, men af alle hans Undersaatter; det lykkedes dem dog tilsidst ikke blot at faae Overeenskomsten fornyet, men ogsaa at opnaae flere nye Begunstigelser. Det blev tilladt Missionairerne at anlægge Skoler og oversætte Bibleu, og hvad Ondt

man end kan sige om Englænderne, maa man dog yde dem den Roes, at de som Christendommens og Culturens Udbredere ere utrættelige i deres Virksomhed. Man betænke blot, at de først ankomne Missionairer vare aldeles ubekjendte med Sproget, som manglede al Literatur, at de maatte begynde med at studere dets Grammatik, fastsætte dets Regler og lempe det latinske Alphabet efter det malayiske Sprog! Efterat dette var lykkedes, og de havde skabt sig en lille Menighed ved det mundtlige Ord, maatte de begynde med at oversætte de nødvendigste Dele af den hellige Skrift og lade dem trykke; de maatte forfatte religieuse Afhandlinger og Cathechismer og digte Psalmer, kort sagt skabe en heel Literatur. De byggede to Kirker og anlagde henved hundrede Skoler; i Aaret 1835 havde de fire Tusinde Skolebørn, og femten Tusinde Indfødte kunde allerede læse. Overfor et saadant Resultat maa al smaalig Critik og Misundelse forstumme.

Den Virksomhed, som de Fremmede udøvede, de nye Ideer, som de udbredte om sig, og denne Bevægelse, der paa eengang var religieus og social, vakte naturligviis stor Uro i Gemytterne. Kongen var forud for sin Tid, og Tilhængerne af de gamle Skikke og de gamle Guders Tilbedere vare misfornøiede. De Adelige og Rige frygtede for en Ophævelse af Slaveriet og fandt desuden den nye Lære altfor streng. Af Forsigtighed og Politik havde Radama derfor ogsaa kun for en begrændset Tid tilladt de Fremmedes Ophold, og navnlig vogtede han sig vel for at give dem Tilladelse til at kjøbe Jordegods.

I Løbet af Aaret 1827 begav Kongen sig til Havnen Tamatave, hvor han dvælede i flere Maaneder og i Selskab med de europæiske Skibscapitainer og Handlende uhindret hengav sig til Nydelsen af stærke Drikke. Han var næppe vendt tilbage til sin Hovedstad fra denne Reise, før han blev syg og døde den syv og tyvende Juli 1828, kun sex og tredive Aar gammel. Af det ovenfor Anførte vil

man let kunne fatte, at der gik Rygter om, at han var død af Gift. Mange kunde ganske vist have Interesse af hans Død; men denne finder sin fuldstændigt naturlige Forklaring i hans uordentlige Liv og det langvarige Ophold i den usunde Havnestad, af hvis Garnison stadigt de to Trediedele ere syge.

Radama den Første havde fortsat sin Faders Erobringer. Hans Hær var betydelig og godt indøvet paa europæisk Viis. Det var derfor lykkedes ham at udbrede sit Herredømme over Størstedelen af Øen.

Radama var som sin Fader en stor Taler og ønskede at glimre som saadan. Han var i det Hele meget forfængelig, hans Undersaatter maatte vise ham Æresbeviisninger som en Gud, og de engelske Missionairer sparede heller ikke paa Roes over ham. De sammenlignede ham med Napoleon, med hvis Bedrifter Franskmændene havde gjort Øboerne bekjendte, og hvad man end ellers kan sige om ham, er dette ikke aldeles ufortjent, ligesaalidt som Tilnavnet »den Store«, hvilket man ogsaa gav ham.

III.

Den afdøde Konge havde ingen Sønner og havde derfor bestemt sin ældste Søsters Søn, Rakatobë, til sin Efterfølger og ladet ham opdrage af Missionairerne. Radama's fornemste Hustru, Ranavalo, var imidlertid en Qvinde af en mandig og ærgjerrig Charakteer, der ikke lod sig standse i sine Planer af Samvittighedshensyn eller Agtelse for det menneskelige Liv. Hun havde næppe erfaret sin Mands Død, før hun lod kalde to overordnede Officerer, som hun kjendte nøie; hun lovede at overøse dem med Hædersbeviisninger og Rigdomme, hvis de ved Hærens Hjælp kunde hæve hende paa Thronen. De lode sig det ikke sige to Gange og forstode at vinde Byens Garnison, uden at den commanderende General anede det Mindste. Hun blev da ud-

raabt til Hovaernes »Manjaka« eller Dronning, vandt lettelig Præsterne for sig, og disse erklærede, at de nationale Guder havde bekræftet Valget.

Hun søgte nu at befæste sig paa den vundne Throne ved en Række af grusomme Handlinger. Hun lod Rakatobë, hans Fader og alle Medlemmer af sin Mands Familie henrette under frygtelige Piinsler. De fulgtes i Døden af alle de høie Adelige, som havde staaet Thronen nær, og mod hvem hun nærede den Mistanke, at de heldede til det modsatte Parti. En eneste af Radamas Slægtninge, Prinds Ramanetak, var undsluppet fra Blodbadet og søgte Franskmændenes Hjælp for at kunne sætte sig paa Thronen. Dronningen havde allerede gjort sig høist forhadt ved sin grusomme Regjering, og hvis Franskmændene havde understøttet ham, vilde han vistnok have formaaet at reise et Oprør og styrte hende.

Ranavalo følte sig heller ikke sikker; hele Uger igjennem holdt hun Raadslagninger med sine Ministre om, hvorledes hun skulde kunne holde de frygtede Franskmænd og i det Hele taget Europæerne borte fra Øen. De fremkom da med de latterligste Forslag: En vilde opføre en høi, stærk Muur i Havet udenom hele Øen, for at intet Skib skulde kunne nærme sig Havnen; Andre foresloge Dronningen at lade fabrikere nogle uhyre Saxe og opstille dem paa Veien, der førte til Hovedstaden; naar nu en forvoven Europæer kom reisende, skulde man klippe Saxen sammen, ligesom han vilde til at springe over den, og den Frække vilde da blive klippet itu. Endelig foreslog man Dronningen at lade opfinde en Maskine, som med en stor Jernplade kunde opfange de fjendtlige Skibes Kanonkugler, slynge dem tilbage og ødelægge selve Angriberne. Alle lagde saaledes deres Hoveder i Blød for at opfinde forfærdelige Forsvarsmidler; men Faren drev over, og Franskmændene forsømte atter her det gunstige Øieblik til at skaffe sig Magt og Indflydelse paa Øen. Al den Hjælp, som de høimodig vilde yde den

stakkels Prinds Ramanetak, var — tresindstyve Geværer og tyve Fade Krudt!

Dronningen var kommen paa Thronen især ved det ivrige hedenske Parties Hjælp. Selv havde hun næppe nogen egentlig Religion; hun dyrkede vel nogle Huusguder, men lagde langt mere Vægt paa Orakelsvar (Sikidy), og da en Missionair engang talte til hende om Udødelighed, skal hun have meent, at han var fra Forstanden og leet ham lige i Ansigtet. Derimod turde hun ikke foretage sig den mindste Handling — ikke engang iføre sig et nyt Klædningsstykke eller nyde nogen Spise — uden at have ladet sine tolv Orakeltydere tage deres Varsler. Denne Raadspørgen foregik paa den Maade, at man blandede et vist Antal Stene eller Bønner mellem hverandre, og af de Figurer, som fremkom herved, kunde Sandsigerne spaae det Tilkommende. Uagtet sin Mangel paa Tro hadede Dronningen ret hjerteligt Christendommen og alle Europæere, især Englænderne, et Had, der gik saa vidt, at hun endog lod dræbe alle Dyr, der vare indførte fra England.

Af Frygt for Europæerne gik Ranavalo dog i Begyndelsen kun gradviis frem med sine Forfølgelser mod Christendommen. Hun begyndte med at befale dem, hvis Tilladelse til Ophold i Landet var udløben, ufortøvet at forlade dette. Hun forbød derpaa Missionairerne at døbe Malagascher eller give dem Nadveren og befalede strengt alle civile og militaire Embedsmænd ikke at deeltage i de Christnes Forsamlinger. Efter saaledes at have forberedt Alt beslutttede hun at slaae det afgjørende Slag og sammenkaldte den første Marts 1835 en stor »Kabar« eller Folkeforsamling. Her lod hun oplæse en Proclamation, der erklærede alle Undersaatter, som vare traadte over til Christendommen, for hjemfaldne til Døden; dog fik de en Maaneds Frist til selv at angive sig og derved undgaae Straffen. Fra dette Øieblik rasede i fem og tyve Aar den grusomste Forfølgelse mod de Christne; At eie en Bibel, en religieus

Bog eller blot et Blad af en saadan udsatte den Skyldige for Dødsstraf, der mangen Gang blev udført med den meest forfinede Grusomhed. Uagtet alle disse Forfølgelser tog de Christnes Antal mere til end af, og mangfoldige Indfødte viste ved freidigt at taale Martyrdøden, at den nye Lære virkelig var bleven dem en Salighedssag.

Det var dog langtfra alene de Christne, som saaledes vare udsatte for Dronningens Grusomheder. Hun forfulgte tvertimod alle Stammer, der ikke hørte til Hovaerne, med et Had, som næsten kunde vække den Forestilling, at hun ønskede aldeles at udrydde dem, for at hendes egen Stamme desto friere kunde udbrede sig til alle Sider. Dog heller ikke Hovaerne gik ganske Ram forbi; ogsaa af dem bleve Mangfoldige dræbte eller solgte som Slaver, og hendes Straffedomme ramte ligesaa godt de Adelige som de ringeste Hovaer. Som en Dødens Engel herskede hun i tre og tredive Aar over dette Folk. Blod og atter Blod maatte hun udgyde, og hun syntes ikke at befinde sig vel, naar hun ikke hver Dag kunde underskrive mindst et Dusin Dødsdomme. Man antager, at der hvert Aar i det Ringeste omkom mellem fem og tyve og tredive Tusinde ved Dødsdomme, Krige eller Hoveriarbeide. Tusinder af Landsbyer, der tidligere havde været i blomstrende Forfatning, lagdes aldeles øde, og Befolkningen aftog under hendes Regjering med Halvdelen af, hvad den havde været under Radama.

Man kunde troe, at det Anførte var overdrevent, og vi ville derfor anføre blot et Par Exempler, der ville være tilstrækkelige til at bevise Fremstillingens Rigtighed.

I Aaret 1831 lod hun angribe Sakalaverne, der boede paa Øens Nordkyst, og erobrede deres Land. Hun befalede da, at alle Mændene fra den beseirede Landstrækning skulde komme sammen paa et bestemt Sted og aflægge Eed til hende. Da Mændene, i et Antal af fem og tyve Tusinde vare forsamlede, fik de Befaling til at nedlægge Vaabnene, hvorpaa man førte dem hen paa en stor Plads, som man

ganske lod omslutte med Soldater. Her maatte de nu knæle ned for paa denne Maade at bekræfte deres Underkastelse; men næppe var dette skeet, før Soldaterne faldt over de Ulykkelige og nedsablede dem til sidste Mand. Deres Qvinder og Børn bleve alle solgte som Slaver.

I 1837 indberettede Ministrene til Dronningen, at der fandtes overmaade mange Troldmænd, Tyve, Gravrøvere og andre Forbrydere blandt Folket. Hun befalede da, at der skulde holdes en stor »Kabar«, som skulde vare i syv Uger, og hun lod endvidere forkynde, at Enhver, der frivilligt angav sig selv, skulde beholde Livet, hvorimod de Skyldige ellers vilde blive straffede med Døden. Omtrent femten Hundrede angave sig selv, hvorimod sex og halvfemsindstyve bleve angivne af Andre. Disse sex og halvfemsindstyve Ulykkelige bleve enten brændte, overheldte med kogende Vand eller styrtede ned ad en steil Klippe, der findes i Hovedstaden og har voldt Tusinders Død. De øvrige slap vel efter Løfte med Livet; men Dronningen erklærede, at man umuligt kunde slippe saamange Fobrydere løs uden Fare; de maatte gjøres uskadelige for Fremtiden. Hun lod derfor lægge tunge Lænker om deres Hals og Hænder; derpaa bleve fire eller fem Stykker af dem smedede sammen til en meget tyk, atten Tommer lang Jernstang. Nu kunde de vel frit gaae, hvorhen de vilde, men de fik Vogtere med, som skulde passe paa, at intet Jern blev filet løs. Døde en af de Ulykkelige, maatte man skære Hovedet af Kroppen for at kunne befrie Legemet for Halsjernet; de Overlevende maatte vedblive at bære den hele Jernmasse, til de tilsidst næppe kunde slæbe sig af Stedet og saaledes endelig ynkelig omkom.

En af de ringeste Straffe, som Dronningen idømte, var Slaveri. Hvor ubetydelig en Forseelse, man behøvede at begaae for at blive idømt denne Straf, vil fremgaae af det efterfølgende Exempel. Engang havde hun ladet smelte

nogle spanske Sølvdalere og ladet forfærdige nogle Sølvskaale af dem; hun var imidlertid ikke ret fornøiet med Arbeidet, lod alle Sølv- og Guldsmedene kalde og befalede dem at levere et bedre Arbeide. De anstrengte sig da af alle Kræfter, og til deres Ulykke faldt Arbeidet denne Gang bedre ud. Dronningen roste deres smukke Arbeide og befalede derpaa, at Alle, selv de, der ikke havde deeltaget i det første Arbeide, skulde sælges som Slaver, fordi de ikke første Gang havde leveret saa smukt Arbeide, som det var dem muligt.

Vi have tidligere omtalt, at Hoveriarbeide var en af Folkets værste Plager. Dette vil være indlysende, naar man hører, at alene femten Tusinde Mennesker mistede Livet ved Opførelsen af det store kongelige Slot i Antananarivo. Dronningens Skarpsindighed syntes at være uudtømmelig, naar det gjaldt om at opfinde Midler til at forringe den plagede Befolkning og forøge dens Elendighed. Af og til foretog hun en Reise i dette Øiemed. I Aaret 1845 foretog Dronningen sig saaledes en Reise til Provindsen Nohimarina for at more sig med en Klapjagt efter Bøfler. Paa denne Reise blev hun ledsaget af mere end halvtredsindstyve Tusinde Personer; thi hun havde indbudt alle Adelige og alle Officerer i vid Omkreds af Hovedstaden til denne Reise, og Enhver maatte medtage sine samtlige Tjenere og Slaver, for at Toget kunde blive ret pragtfuldt. Ti Tusinde Soldater og ligesaa mange Bærere fulgte Toget; tolv Hundrede Mand gik en Dags Reise forud for at gjøre Veien ryddelig. Ogsaa de Egne, hvorigjennem Reisen gik, maatte af Ærbødighed mod Dronningen lade en Deel af deres Befolkning med Qvinder og Børn slutte sig til det endeløse Tog; desuden lede disse Egne ubeskriveligt, da de maatte deeltage i Hoveriarbeidet med at ryddeliggjøre Veiene, opføre Huse og Telte til den kongelige Familie og omgive dem med høie Jordvolde, for at ikke hendes Majestæt skulde være udsat for at blive overrumplet af Fjender og dræbt

til sit elskede Folks Sorg. Fire Maaneder varede denne Reise, og ti Tusinde Mennesker omkom ynkeligt ved denne Leilighed; thi det blev Enhvers Sag at skaffe sig Levnetsmidler. De medtagne Forraad slap snart op, den høieste Hungersnød paafulgte, og Sygdomme rasede i en frygtelig Grad.

Kjendte denne Qvinde da aldeles ikke til ømmere Følelser? Læseren maa selv besvare dette Spørgsmaal, naar han har læst den følgende Episode.

Dronningens største Fornøielse var Kampe mellem Tyre. Ligesom mange af vore Damer have Skjødehunde eller andre Yndlingsdyr, som de elske med overdreven Kjærlighed, saaledes havde Ranavalo sine Yndlingstyre, til hvis Befindende hun dagligt lod forespørge med bekymret Ømhed. En af disse Tyre omkom ved en Tyrefægtning, og Dronningen var utrøstelig. I sit lange Liv havde hun havt mangen en Sorg. Hun havde mistet sine Forældre, sin Mand, nogle Børn, Brødre og Søstre; men hvad betød det mod denne Tyrs Død? Hun græd bitterligt og vilde længe ikke lade sig trøste. Dyret fik en Begravelse som en Fyrste; Marschallerne maatte bære det til Graven, og som ægte Hofmænd gjorde de sig senere til af at have deeltaget i denne Sørgefest. To store Steen væltedes over Tyrens Grav, der findes midt i Hovedstaden; de kunne tjene som Bautastene og i kommende Tider vidne om Dronningens Sorg og ømme Hjerte!

I Dronningens hele Levetid skete ikke noget Oprør af Betydenhed; men derimod var der i Aarene 1855—57 stiftet en vidt udbredt Sammensværgelse, i hvis Spidse hendes egen Søn Rakoto, eller, som hans egenlige Navn var, Rakodond-Radama, stod. Skjøndt han var født 1830, altsaa over et Aar efter Radamas Død, gjaldt han dog efter en mærkelig malagaschisk Opfattelse for dennes Søn. Paa Madagascar kan Manden nemlig frit skille sig fra sin Hustru, der tør indgaae Ægteskab paany; men de Børn, hun føder

i det nye Ægteskab, ere efter Loven den første Mands, der, naar han vil, kan fordre dem udleverede af den egentlige Fader. En Enke kan vel gifte sig paany, og hvad Dronningen og hendes nærmeste Slægtninge angaaer, have de det Privilegium at kunne skille sig fra deres Mænd, saa tidt de ville; men i alle Tilfælde gjælde Børnene for den første Mands, og saaledes kom Rakodond-Radama til at gaae for en Søn af Radama den Første.

Denne unge Fyrste dannede i Et og Alt en Modsætning til sin Moder. Han var en blid og elskelig Charakteer, der havde den største Afsky for al Blodsudgydelse, og søgte paa enhver Maade at formilde eller forhindre Dronningens haarde Straffedomme og Henrettelser. Folket havde altid uhindret Adgang til ham for at anraabe om hans Mellemkomst, og kunde han ikke udvirke Benaadning hos sin Moder, gik han, som var det tilfældigt, den samme Vei, ad hvilken den Ulykkelige blev slæbt afsted til Retterstedet, skar selv hans Reb itu og befalede ham at flygte; Dronningen gjorde aldrig nogen Indvending herimod; hun søgte blot en anden Gang at dølge sine Domme for ham og at paaskynde deres Fuldbyrdelse.

Trods denne fuldstændige Modsætning i Charakteer elskede dog Sønnen sin Moder inderligt og søgte paa enhver Maade at undskylde hendes Grusomheder, og hvad der var endnu mærkeligere, Ranavalo elskede ham, skjøndt han fra 1846 aabenbart bekjendte sig til den christne Religion. Dronningen betragtede hans Forandring af Religion som en Virkning af christen Trolddom, og den gav Anledning til nye, frygtelige Christenforfølgelser, der især rasede 1849 og kostede flere Tusinde Mennesker Livet. Sønnen selv rørte hun derimod ikke.

Vi berørte ovenfor, at Rakoto var indviklet i en Sammensværgelse mod Dronningen, og hermed gik det saaledes til: I Aaret 1853 traadte Madagascar igjen i Forbindelse med de udenlandske Magter, og i 1855 kom en rig fransk

Plantageeier, Lambert fra Mauritius, til Antananarivo. Han saae Folkets navnløse Elendighed, og da det lykkedes ham at vinde Prinds Rakotos inderlige Venskab, kom de snart til en Overeenskomst, der gik ud paa at gjøre Prindsen til Regent istedetfor Dronningen; som et Beviis paa Prindsens ædle, uegennyttige Følelser fortjener det at anføres, at han dengang til Lambert, som ogsaa senere til Fru Pfeiffer, erklærede, at det var ham ligegyldigt, hvem der kom til at regjere hans Folk, naar det blot blev regjeret godt og retfærdigt. Der blev nu underskrevet en Overeenskomst mellem Prindsen og Lambert, og den Sidste reiste derpaa til Europa for at anmode den engelske og franske Regjering om deres Understøttelse til Planens Udførelse. Han var imidlertid ikke heldig i sine Bestræbelser ved noget af de to Hoffer, skjøndt Dronningen netop paa denne Tid særligt havde lagt sig ud med Frankrig ved at overfalde dets Anlæg ved Bugten Venatobé, hvor et fransk Handelshuus havde anlagt en Kulstation ved de derværende rige Kulminer.

Lamberts Planer vare mislykkede ved de europæiske Hoffer; men derfor opgav han dem endnu ikke og vendte i Sommeren 1857 med rige Gaver af mere end to hundrede Tusinde Francs' Værdi tilbage til Madagascar. Paa denne Reise blev han ledsaget af den bekjendte Reisende, Fru Ida Pfeiffer. Lambert blev tilsyneladende modtaget paa det Venligste af Dronningen, og i Forening med nogle andre Franskmænd, der opholdt sig i Hovedstaden, optog han nu igjen den afbrudte Plan om at hjælpe Prinds Radama paa Thronen. Dronningen var allerede det forrige Aar bleven advaret mod disse Planer; men Prindsen havde naturligviis paa det Allerbestemteste negtet deres Tilværelse, og Sagen var saaledes tilsyneladende døet hen. Franskmændene paastode, at den engelske Missionair, William Ellis, havde meddeelt Dronningen denne Underretning, og de forklarede denne Handling af det engelske Missionsselskabs Frygt for, at Landet, hvis den omtalte Plan lykkedes, skulde komme under catholsk

Indflydelse. I Ellis's egne Meddelelser finder man naturligviis Intet herom; men man kan dog der skimte Frygten for, at Prinds Radama skulde være bleven vundet af de catholske Præster, der hemmeligt opholdt sig i Hovedstaden, ligesom han ogsaa indrømmer, at han ved flere politiske Samtaler havde hævdet, at Franskmændene ingen Ret havde til nogen Besiddelse paa Madagascar; enhver Ret, som de muligviis maatte have havt dertil fra ældre Tider, havde de tabt til Englænderne under Krigen mod Napoleon, og disse havde igjen afstaaet den til deres gode Ven, Kong Radama. I sit andet Værk paastaaer han ogsaa, at Prindsen senere havde opgivet Planen; dette er imidlertid næppe rimeligt. Fru Pfeiffer, som dog vel her maa gjælde for et upartisk Vidne, paastaaer udtrykkeligt det Modsatte; Prindsen erklærede ligefrem til hende, at den tidligere berørte Overeenskomst existerede, og han var heftig opbragt paa den engelske Missionair, der havde yttret, at Underskriften paa denne Overeenskomst var bleven ham fralistet under et lystigt Gilde, hvor han ikke skulde have vidst, hvad han gjorde. Man faaer saaledes unegtelig det Indtryk, at den engelske Missionair ved denne Angivelse har villet spille Diplomat, har troet derved at gjøre sig behagelig for Dronningen og at gjøre hende mildere stemt mod de engelske Missionairer. Han advarede derfor ogsaa eftertrykkeligt de indfødte Christne mod at deeltage i disse Planer. Han opnaaede imidlertid ingenlunde sit Ønske, lagde sig kun ud med Prindsen og vakte tilsidst Dronningens Vrede mod sig ved at uddele Bibler til de Indfødte. Efter et kort Ophold i Hovedstaden fik han Befaling til ufortøvet at forlade Øen.

Armeens Øverstcommanderende, Fyrst Raharo, var indviet i Planen; ved hans Hjælp vilde de Sammensvorne bemægtige sig Paladsets Porte og udraabe Prindsen til Konge. Derpaa skulde Dronningen underrettes om, at dette var Adelens, Hærens og Folkets Villie, medens Kanon-

tordenen fra det kongelige Paladses Volde samtidigt skulde forkynde Folket den glædelige Begivenhed. I det yderste Øieblik svigtede Fyrsten imidlertid. Han forkyndte de Sammensvorne, at det ikke havde været ham muligt at besætte Portene med hengivne Officerer, og han var ikke til at bevæge til at forandre sin Beslutning. Det er dog i høieste Grad sandsynligt, at hans Deeltagelse i Sammensværgelsen har været et aftalt Spil med Dronningen, som roligt har ladet Sagen gaae sin Gang til det Yderste for desto sikkrere at kunne knuse Sammensværgelsen. Det heldige Øieblik var under alle Omstændigheder forsømt, Sagen rygtedes mere og mere og blev en offentlig Hemmelighed; men man smigrede sig dog endnu med, at Dronningen var uvidende om Sagen, og at Ingen af Frygt for Prindsens Vrede vilde vove at røbe den.

Det viste sig dog snart, at ogsaa dette kun var et forfængeligt Haab. Paladset blev omringet med talrige Vagter, og Ingen uden Dronningens meest trofaste Tilhængere fik Adgang til det. Samtidigt blev Prindsen holdt i et Slags Fængsel af sin Moder, som foregav, at en stor Fare truede hende, og at hun kun kunde undgaae den ved hans Beskyttelse. Derved opnaaede den snue Qvinde baade, at han ikke kunde sætte sig i Forbindelse med de Sammensvorne, og at det for Folket maatte tage sig ud, som om han stod udenfor det Hele. Da hun saaledes følte sig fuldkommen sikker, holdt hun de Franske og Fru Pfeiffer i længere Tid fangne, medens en ny, frygtelig Christenforfølgelse brød løs, der strakte sig ikke blot over Byen, men ogsaa til de fjernere Dele af Landet. En indfødt christen Præst, der haabede at faae store Belønninger af Dronningen, havde lovet en fuldstændig Fortegnelse over alle de Christne i Byen. Heldigviis overleverede han den til en Minister, der var Prinds Rakoto fuldstændig hengiven, og Ministeren viste ham derfor Optegnelsen, før han overleverede den til Dronningen. Prindsen rev den imidlertid itu og truede Enhver,

der overgav Dronningen en saadan Optegnelse, med Dødsstraf, saasnart han kom til Regjeringen. Det lykkedes saaledes mange Christne ved Flugt at unddrage sig den truende Fare; men Mangfoldige lede dog den frygteligste Død.

Europæerne slap imidlertid med Skrækken, takket være Prindsens kraftige Beskyttelse. Der blev holdt en høitidelig Retsforsamling i Paladsets store Gaard. Overdommeren beskyldte dem for at være Republikanere, der vare komne til Øen for at styrte den elskede Dronning fra Thronen, stille Folket paa lige Fod med Adelen og afskaffe Slaveriet. Desuden havde de havt Sammenkomster med de forhadte Christne og opfordret dem til at holde fast ved deres Tro og stole paa snarlig Hjælp. Folket forlangte nu deres Død, men Dronningen, der endnu ikke havde berøvet nogen Europæer Livet, »vilde heller ikke nu gjøre det, skjøndt de fuldeligt havde fortjent det; men i sin Høimodighed og Naade vilde hun indskrænke sig til at straffe dem med en ufortøvet Bortviisning fra hendes Stater.«

Efter at have hørt denne lange Straffetale, fik de Fangne fire og tyve Timers Frist til at forberede sig paa Bortreisen, hvorpaa de under militair Escorte bleve førte til Havnestaden Tamatave. Man forsinkede med al Flid Reisen saa meget som muligt gjennem de usunde Districter, idet Dronningen haabede, at Feberen skulde gjøre Ende paa deres Liv, da hun af Frygt for et muligt fransk Angreb ikke ligefrem turde tage dem af Dage. Skjøndt Reisen til Kysten blev trukken ud til hele tre og halvtredsindstyve Dage, døde dog ingen af Europæerne dengang af Kystfeberen. Hr. Lambert ville vi atter træffe i det Følgende; Fru Pfeiffer derimod døde i October 1858 af Efterveerne af Madagascar-Feberen, og Dronningens Vrede ramte saaledes dog i det Mindste een og det den mindst skyldige, af hendes Fjender.

IV.

I Juli 1861 døde endelig Dronning Ranavalo i en høi

Alder og blev fulgt af sin Søn, Radama den Anden, der var i en Alder af en og tredive Aar. Han lod strax sin Thronbestigelse forkynde for det engelske og franske Hof, erklærede, at han nærede det oprigtige Ønske at træde i venskabelig Forbindelse med dem, og meddeelte, at han havde truffet saadanne Bestemmelser, at deres respective Undersaatter frit og uhindret kunde færdes i hans Stater.

Det forstaaer sig af sig selv, at Kongen strax gav sine Undersaatter fuldstændig Religionsfrihed, og William Ellis besluttede selv atter at besøge Øen. I November 1861 forlod han London, ledsaget af tydske Naturforskere, engelske Kjøbmænd og malagaschiske Landsforviste, der nu kunde vende hjem til deres Fædreø. Ellis fortæller, at Kongen selv havde bedt ham om at vende tilbage; efter det ovenfor Udviklede skulde man finde dette lidet troligt; men Kongens bløde, uselvstændige Charakteer gjør det dog ikke ganske urimeligt, og saa Meget er vist, at Ellis senere kom til at staae paa en meget fortrolig Fod med ham.

I Mai 1862 landede Ellis med sit Selskab i Tamatave og ankom i Juni Maaned til Hovedstaden. Han optraadte i Begyndelsen som diplomatisk Sendebud fra den engelske Regjering og fandt derfor en gunstig Modtagelse hos Kongen og Dronningen. Ved den høitidelige Audiens udspurgte Kongen ham meget omstændeligt om Dronning Victoria, hendes Familie og den engelske Regjering. Ellis fremførte derpaa først de almindelige diplomatiske Lykønskninger og udviklede dernæst, at hans Sendelse kun var af religieus Natur og havde til Hensigt atter at optage den Virksomhed, som havde hvilet i fem og tyve Aar, og at berede Jordbunden for sex andre Missionairer, som Missionsselskabet vilde sende til Øen. Kongen takkede og lovede ham og hans Collegaer al mulig Beskyttelse, da det var hans høieste Ønske at skaffe sine Undersaatter Leilighed til at indvies i Videnskaber, Kunster og den christne Religion.

Ellis begyndte nu sin Missionsvirksomhed og fandt

snart til sin Glæde, at Antallet af de Christne ingenlunde var ubetydeligt. Trods alle den afdøde Dronnings Forfølgelser var der fire Menigheder i Hovedstaden og dens Forstæder, og de udgjorde omtrent sex Tusinde Sjæle. De havde egne Præster, som kunde læse og som forvaltede Sacramenterne for dem; istedetfor Brødet brugte de ved Nadveren Riiskager. Ellis fandt ogsaa deres religieuse Sange fortræffelige, og de bleve smukt afsungne. Han fik af Radama Tilladelse til at lade opføre en Kirke til Minde om de christne Martyrer, der i Aaret 1849 bleve nedstyrtede fra den ovenfor omtalte, steile Klippe midt i Hovedstaden. Mange Høvdinger anmodede ham ogsaa indstændigt om at oprette en Skole for deres Børn. Han gjorde dette og paatog sig ligeledes med Glæde at give Kongen en Times daglig Underviisning i Læsning og holde Gudstjeneste for ham hver Søndag. Den sidste Opfordring maatte det være ham særligt magtpaaliggende at efterkomme, da ogsaa den romerske Kirke havde sendt Missionairer til Antananarivo, og disse havde fri Adgang til det kongelige Palads.

I Mellemtiden ankom først et stort og glimrende fransk og kort derpaa et engelsk Gesandtskab, som paa en høitidelig Maade skulde befæste det gode Folhold mellem de europæiske Stormagter og den nye Fyrste. Modtagelsen var glimrende, men vi skulle ikke omtale den videre, da der ved denne Leilighed kun blev vexlet de almindelige diplomatiske Talemaader.

Kong Radama og hans Dronnings Kroning var berammet til August Maaned, men man opsatte den til September, for at de fjernest boende Høvdinger kunde faae Tid til at ankomme. Denne Opsættelse blev skjæbnesvanger for den unge Fyrste. Byen var opfyldt med malagaschiske og europæiske Fremmede af høiere og lavere Rang foruden de to fremmede Gesandtskaber; Fester, Baller, Maaltider og Lysttoure fulgte uden Ophold paa hverandre. Kongen hengav sig af ganske Hjerte til disse Glæder, fattede mere

og mere Tilbøielighed for alle Slags Udskeielser og var, til stor Skandale for sine Undersaatter, flere Gange beruset, ligesom han ogsaa fandt mere og mere Behag i fine Vine og stærke Liqueurer.

Paa denne Tid underskrev Kongen en Venskabs- og Handelstractat med Frankrig; men til denne Tractat var der knyttet et Tillæg, som vakte stor og almindelig Misfornøielse i alle Samfundsklasser. Hr. Lambert var atter vendt tilbage til Øen og blev, som naturligt er, af Kongen modtaget med aabne Arme. Den dygtige og virksomme Franskmand, der selv baade var Plantageeier og Fabrikant, vilde benytte sig af sin Indflydelse til at danne et Selskab, der kunde drage Fordeel af Landets naturlige Rigdomme og saaledes gjøre det deelagtigt i Civilisationens Goder. Kongen gik med Glæde ind paa hans Planer, og alt i November 1861 havde de gjort Udkast til en Tractat, som nu blev føiet til den franske og forsynet med samme Underskrift. Ifølge denne Tractats Ordlydende fik Lambert Ret til at grunde et Selskab, som skulde arbeide til Udviklingen af Madagascars naturlige Rigdomme. Radama den Anden gav dette Selskab Ret til at tilegne sig al udyrket Jord, enten for at dyrke den eller for derpaa at opføre de nødvendige Bygninger; det fik Ret til, hvor det gjordes nødvendigt, at omhugge Skovene, anlægge Veie, grave Canaler, kort sagt, aabne sig alle de Samfærdselsmidler, som det behøvede. Kongen gav dette Selskab udelukkende Ret til at bearbeide alle Miner, baade dem, man kjendte, og dem, der for Fremtiden vilde blive opdagede, og det fik Ret til at slaae Mynt med Kongens Billede. Det blev desuden bestemt, at Selskabet ikke skulde betale nogen Afgift for de Mineralier, det enten leverede til Industrien i Landet, eller udførte; og det blev fritaget for al Indførselstold paa de Redskaber og Maskiner, det behøvede. Et stort Værksted, der laa i Nærheden af Byen, blev det overladt med alle Arbeiderne, og det fik et af Kongens Paladser indrøm-

met til Brug for sine Comptoirer. Som Godtgjørelse for disse og andre Begunstigelser skulde Kongen have en Tiendedeel af Selskabets Nettoindtægt.

Radama begik ved denne Tractats Underskrift en grov Feil. Han vidste meget vel, at den offentlige Mening var bestemt imod, at de Fremmede erhvervede sig faste Eiendomme i Landet; men han troede ustraffet at kunne sætte sig ud over sit Lands Love, Skikke og Sædvaner. Han haabede maaskee ogsaa, at der inden Tractatens Fuldbyrdelse, som blev udsat et Aar, vilde kunne indtræde et Omslag i den offentlige Mening; men heri tog han høilig feil.

Den tre og tyvende September 1862 fandt Kongens Kroning Sted; Kongen indviede Festen paa en smuk Maade ved at udstede en almindelig Benaadning for alle politiske Forbrydelser. Aftenen forud for Høitideligheden blev Hovedstaden og dens Omegn i to Miles Omkreds illumineret.

Illuminationen fandt Sted paa den Maade, at man paa een Gang tændte Ild paa talrige Smaahobe af tørret Græs, og det fremkaldte en magisk Virkning saaledes pludseligt at see hele Landet ligesom staae i lys Lue. Kanonsalut hilsede Høitidsdagen. En tæt Masse af Indfødte i alle Farvenuancer trængte sig sammen paa den Vei, som det kongelige Følge skulde tage; Veien var betegnet med talrige Bannere, hvorpaa man læste Begyndelsesbogstaverne R. R. II. Paa den store Festplads var der ligeledes opreist Bannere, som viste, hvor hver Deputation skulde tage Plads. I Midten hævede sig en Forhøining paa tre Hundrede Fods Længde, og midt paa den var der reist en elegant Pavillon over den hellige Steen, ved hvilken Kroningseden skulde aflægges. Syd for Pavillonen stillede de indfødte christne Præster sig med en Deel af deres Menigheder, og ligeoverfor dem stillede de katholske Præster sig med deres Tilhængere og de barmhjertige Søstre med deres Elever, omtrent fyrretyve i Tallet. Den vestlige Side indtoge de nationale Afguders Præster, som bare deres ynkelige Fetischer paa lange Stænger.

Ved den kongelige Pavillon havde man ogsaa reist to Estrader for de fremmede Gesandtskaber og for Medlemmerne af den kongelige Familie, som i deres Skarlagenskaaber afgave et glimrende Syn.

Under Musik og Kanontorden ankom det kongelige Tog til Festpladsen; Kongen var iført en engelsk Feltmarschals glimrende Uniform, som Dronning Victoria havde foræret ham, og red paa en smuk sort, ægyptisk Hest. Han blev under hele Toget og paa Festpladsen hilset med bedøvende Jubelraab. Medlemmerne af den kongelige Familie istemmede en gammel Nationalhymne, og de Christne afsang: »God save the King« paa Malagaschisk. Radama den Anden tog et Øieblik Plads, reiste sig derpaa, tog den Krone, som Napoleon den Tredie havde foræret ham, og satte den paa sit Hoved. Atter lød Kanontordenen, Musikken spillede en Nationalmelodi, og Mængden hilste den unge Monark med det malagaschiske Hyldingsraab: tra-ran-ti-tra: »Gid Du maa leve længe og naae en lykkelig Alder.«

Derpaa satte Radama en anden Krone paa sin Hustrues Hoved og henvendte sig derefter i en kort, men i al sin Simpelhed fortrinlig Tale til Adelen og Folket. Han erklærede, at Gud og Folket havde sat ham paa Madagascars Throne, lovede at regjere alle sine Undersaatter med Retfærdighed og at beskytte den Fattige som den Rige. For sit Vedkommende bad han Nationen at handle retfærdigt, saa vilde den blive lykkelig. Efter at have endt sin Tale satte han sig ned, og Een efter Een nærmede sig nu alle Adelige, Høvdingerne og Deputationerne fra Stammerne og bød Kongen »hasina«, det vil sige, en Guld- eller Sølvmynt som Tegn paa, at de anerkjendte hans Souverainitet. Efter at Høitideligheden dermed var endt, drog Toget atter tilbage til Paladset under Folkets stormende Jubelraab, og et glimrende Festmaaltid endte Dagen. Festen var gaaet for sig uden det mindste forstyrrende Uheld; Alle syntes med den største Hjertelighed at have modtaget den unge

Konge, og alle Varsler lovede ham en lys og straalende Fremtid.

Vi maae her omtale en lille Begivenhed, der, skjøndt i og for sig ubetydelig, dog satte ondt Blod i Mange og desuden giver et ret charakteristisk Beviis paa den katholske Geistligheds Adfærd.

Umiddelbart efter Kroningen udbredte det Rygte sig i Hovedstaden, at Kongen var bleven kronet af de katholske Præster i Paladset før den offentlige Kroning. Ved den første gunstige Leilighed spurgte Ellis Kongen, om dette forholdt sig saa. Kongen fortalte da, at Aftenen før Kroningen vare to Præster komne til ham og havde bedet ham om, at de den næste Morgen maatte see Kronen og bestænke den med Vievand. Han havde samtykket deri, og den næste Morgen tidlig kom Fader Jouen og Fader Finaz, betragtede længe Kronen, bestænkede den med Vievand og traadte derpaa uventet hen til ham og satte den paa hans Hoved, efter Kongens Mening for at see, hvorledes den klædte ham. Baade han og Dronningen vare i deres sædvanlige Morgendragter og aldeles uforberedte paa nogen Handling af den Natur; de bleve derfor begge meget overraskede ved Præsternes Adfærd. Han havde dog ikke lagt nogen Vægt herpaa, da Kroningen efter hans Mening maatte foregaae offentligt for Folkets Aasyn. Saaledes var Kongens simple Fortælling, som imidlertid lyder ganske anderledes i den Beretning, som Hovedpersonen ved denne Handling har givet, og som senere stod at læse i en fransk Tidende paa Mauritius:

»Næppe belyste Solens Straaler Paladsets Tinder, før jeg og Fader Finaz indfandt os. Strax aabnede Dørene sig for os, og vi gave os ifærd med at lave et Alter istand. Kongens ærværdige Hofpræst (ɔ: William Ellis) anede næppe i dette Øieblik, hvad der skulde gaae for sig. Hvad vilde han vel have tænkt, naar han havde seet den kongelige Krone ligge paa Alteret, den Krone, som snart

skulde modtage sin Indvielse af en katholsk Haand. Da Alt var i Orden, begyndte jeg Messen i Kongens, Dronningens og nogle faa Fortroliges Nærværelse. Efter at Messen var endt, oplæste jeg alle de Bønner, som Kirken foreskriver, over den kongelige Krone. Jeg bestænkede den derpaa med Vievand, nedkaldte al Velsignelse over den, tog den i min Haand, nærmede mig Radama, satte den høitideligt paa hans Hoved, idet jeg fremførte disse Ord: »Sire! i Guds Navn kroner jeg Dem. Gid De maa regjere længe til Ære for Deres Navn og til Lykke for Deres Folk.« Klokken var omtrent otte, da denne Ceremoni var forbi, der kun havde Gud og hans Engle til Vidne.« *)

Da de to Gesandtskaber og Deputationerne fra Provindserne havde forladt Hovedstaden, kom Alt lidt efter lidt tilbage i sine gamle Folder. Ellis begyndte modigt paa sit Arbeide og fik snart forbausende Resultater. Tallet paa Evangeliets Tilhængere voxede mærkeligt; han byggede nye Kirker i flere Qvarterer af Byen og i dens Omegn, og med hver Kirke forenede han en Skole. Flere Collegaer kom fra England og deeltoge i hans udstrakte Virksomhed. Mangelen paa indfødte Lærere nødte dem til at anlægge en Normalskole. De Bogtrykkerpresser, som Missionsselskabet i London sendte ham, kom i Gang og leverede hver Dag det malagaschiske Publicum religieuse Afhandlinger, Skolebøger og Oversættelser af gode engelske Værker. Ellis's Forbindelser med Byens første Myndigheder bleve mere og mere venskabelige og fortrolige. Han færdedes som en Ligemand mellem Ministrene og de høie Officerer og spiste hyppigt hos dem. Han kom hver Dag til Kongen for at læse Engelsk med ham, og om Søndagen holdt han Gudstjeneste for ham. Denne hans daglige Omgang med Radama var

---

*) Rélation d'un voyage à Tananarivo, à l'époque du couronnement de Radama II, par le T. R. P. Jouen, Préfet apostolique de Madagascar.

baade gavnlig og skadelig for ham. Paa den ene Side fik han derved en gavnlig Støtte til at fremme det Værk, som laa ham saa meget paa Hjertet; men paa den anden Side skaffede denne Fortrolighed ham ogsaa Fjender, der bagtalte ham og søgte at modarbeide hans Planer. Kongen spurgte ham ofte om hans Mening angaaende de Beslutninger, han vilde tage, og underholdt sig oftere med ham om Lamberts Planer. Ellis dulgte nu ikke for Kongen, at Alle misbilligede hiin Tractat, og at han ved denne Leilighed havde offret Statens Interesser. Lambert blev underrettet herom, og han og flere Franskmænd fattede derfor et dybt Had til Ellis. Iøvrigt gjorde Kongen ingen Fremskridt med Hensyn til sin sædelige Opførsel. Han fik mere og mere Tilbøielighed til stærke Drikke, berusede sig ofte og hengav sig desuden til andre Laster, der dog ikke i den Grad som Drukkenskab stode i Modstrid med Folkets Sæder. Den første Minister beklagede sig for Ellis over Kongens Letfærdighed og det lidet agtværdige Selskab, som omgav ham. I Reglen hørte Kongen den protestantiske Gudstjeneste; for ikke at krænke de katholske Missionairer gik han dog ogsaa, skjøndt ikke saa hyppigt, i den katholske Kirke. Julemorgen 1862 var han saaledes tilstede ved Morgenmessen og hørte senere en indfødt Præst. Han troede saaledes kun paa Christendommens relative Overlegenhed og paa dens civiliserende Grundlag og havde ingenlunde ganske givet Slip paa hedenske Forestillinger. Dronningen viste sig ogsaa endnu meget hengiven til Hedenskabet. Naar hun til bestemte Tider og paa en høitidelig Maade foretog sine Besøg ved den kongelige Families Grave, var hun altid ledsaget af Afgudspræsterne og opfyldte Sørgeskikkene efter Malagaschernes hedenske Sædvaner. Radama handlede maaskee saaledes af Forsigtighed; thi Afgudspræsterne og de ivrigste Afgudsdyrkere, der udgjorde Nationens Masse, begyndte at knurre og anklage Regjeringen, fordi den forlod de nationale Guddomme og derved bragte Ulykker

over Landet. De benyttede med Behændighed en indtruffen Tørke, som truede med at ødelægge Høsten, og voldsomme tropiske Storme, der omstyrtede selv de bedst byggede Huse, til at ophidse den offentlige Mening mod Regjeringen. Det religieuse Had opflammedes: saaledes dræbte en hedensk Præst sin Datter, der var gaaet over til Christendommen. Byens Befolkning, der blev bearbeidet af hemmelige Agenter, kom i en voldsom Bevægelse. Besynderlige Rygter udbredtes i alle Samfundsklasser: Hemmelighedsfulde Stemmer havde ladet sig høre i Luften. Det maatte være Stemmer fra Forfædrenes Aander, der vare misfornøiede med, hvad der gik for sig. Nerveuse Sygdomme, der lignede Sanct Veits Dandse, angrebe en Mængde Personer, der løb om i alle Retninger, spærrede Færdselen paa Gaderne og standsede de Forbigaaende, trængte ind i Husene, ja lige ind i det Indre af Paladset, og overalt lode deres jamrende Klager lyde. Ellis fandt ofte udenfor sin Dør smaae Kurve, fyldte med en særegen Art Stene, som Hedningerne kalde dødelige Stene, og som vare ligesaa mange Dødstrusler.

Medens Alt dette gik for sig paa Antananarivos Gader, forberedtes Begivenheder af en endnu mørkere Natur i Landets høiere, politiske Kredse. Der havde dannet sig to politiske Partier. Det ene bestod af Resterne fra den gamle Regjering og deres Venner; til dette Parti hørte den første Minister og hans Broder, der var Øverstbefalende over Hæren. Det andet Parti kaldtes, uvist hvorfor, »menamaso« eller »de graae Øine«, og bestod af den Ungdom, i hvis Midte Kongen var opvoxet, tilligemed deres Slægtninge og Tilhængere. Disse unge Prindser og Adelige beklædte alle de fornemste Embeder og udøvede en skadelig Indflydelse paa Regjeringens Gang. I moralsk Henseende var der ingen synderlig Forskjel mellem dette Parti og det malagaschiske Samfund i det Hele. Det bestod af enkelte, fuldkommen hæderlige Personer; men den største Part indgjød ingen Tillid, og deres lastefulde Liv var ikke nogen Hemmelighed.

I religieus Henseende var der ikke nogen Forskjel mellem begge Partier; der hørte Christne til dem begge. Det kan vel ogsaa være, at Stamme- og Familiehad spillede en vis Rolle ved disse Partistridigheder. Den første Minister havde offentlig dadlet »Menamasoerne«, fordi de dreve en skamløs Handel med de offentlige Embeder. Rygtet gik, at hans Modstandere stræbte ham efter Livet. Man beskyldte dem ogsaa, maaskee dog uden Grund, for at have sat sig i Forbindelse med det ivrige, hedenske Parti og at have udbredt hine mørke Rygter og sluppet hine fanatiske Skarer løs for at kunne beherske Kongen ved Overtro og Rædsler for det Ubekjendte, hvoraf han følte sig særlig tiltrukken.

Paa denne Tid underrettede Kongen Medlemmerne af sit Statsraad om, at han havde besluttet at offentliggjøre en Lov, ifølge hvilken det skulde være hans Undersaatter, baade enkelte Personer, Familier og hele Landsbyer, tilladt efter forudgaaende, vidnefast Underretning, at afgjøre deres Stridigheder med Vaaben i Haanden uden at udsætte sig for nogen retslig Forfølgelse.

Denne Plan var et Tordenslag for Byen og hele Landet. Enhver spurgte sig selv, hvilken Hensigt Kongen vel kunde have forbundet hermed. Tvistigheder fandt naturligviis hyppigt Sted mellem Nabobyer og endnu hyppigere mellem Enkelte. Kongens Lov vilde altsaa gjøre Borgerkrig til en retslig Tilstand og udbrede Rædsel blandt Tusinder af Familier. Man tabte sig i Gisninger om, hvilke Bevæggrunde Kongen kunde have havt til denne besynderlige Plan. Var det en Udvidelse af den barbariske, europæiske Sædvane med Dueller, eller var det et Indfald af en syg Hjerne og en svækket Forstand? De Store, Ministrene og de høieste Embedsmænd søgte forgjæves at faae ham fra denne sørgelige Plan. Den ottende Mai 1863 samledes de i et Antal af Firsindstyve, begave sig i Procession til Kongens Slot og besvoer ham at gjenoprette Roligheden i Hovedstaden ved

at erklære, at han ikke vilde offentliggjøre den Lov, hvis sørgelige Følger man frygtede. Kongen afslog det, uagtet den første Minister knælende bønfaldt ham derom. Da sagde denne i en fast og høitidelig Tone:

»De paastaaer altsaa, at, naar to eller flere Personer have havt en Kamp med Vaaben indbyrdes, og der er fulgt Drab derpaa, saa skal Morderen ikke straffes?«

»Ja vist!« svarede Kongen.

»Aokary — lad saa være!« svarede Ministeren, reiste sig og vendte, fulgt af sit Følge, tilbage til sin Bolig.

Ved Tilbagekomsten fra denne sørgelige og frugtesløse Gang holdt de samme Personer rimeligviis en Raadslagning, hvorved man besluttede med Magt at modsætte sig Kongens Planer og at opoffre et vist Antal Menamasoer, som havde udøvet en skadelig Indflydelse paa Radama den Andens Aand. Besluttede man da alt Kongens Død? Det har Ellis ikke kunnet faae at vide.

Den første Minister og hans Broder traf nu hurtigt de fornødne Forholdsregler til Statscoupet. De hentede fra Landet otte Tusinde Soldater, som de fordeelte i Byens vigtigste Gader og Pladser. Flere Officerer advarede Ellis mod at opholde sig i sit Huus, der laa i et Qvarteer, hvis Rolighed let kunde blive forstyrret. Et Antal Officerer og Soldater fik det sørgelige Hverv at arrestere og dræbe de Menamasoer, som man havde besluttet at skille sig af med. Den første Dag lykkedes det dem at gribe ti, som bleve nedstødte med Landser. Femten Andre søgte Tilflugt til Slottet, hvor Kongen tog dem under sin Beskyttelse. Den næste Dag befalede Generalen en Officeer i Spidsen for et Troppecorps at fordre deres Hoveder. Radama vilde først gjøre Modstand; men hans Slot var omringet paa alle Kanter. Han samtykkede da i at udlevere dem paa den Betingelse, at de skulde beholde Livet. Man brød sig imidlertid ikke om denne Betingelse, og de Ulykkelige lede den samme Skjæbne som de Første. Nogle af disse Personer

vare Christne og uskadelige; men de Fleste vare kun lidet agtværdige.

I et Par Dage troede man, at det seirende Parti vilde være tilfreds med denne Triumph, og at de talrige Offeres Blod skulde besegle Freden mellem Kongen og de Sammensvorne. Den frygtede Lov var endnu ikke offentliggjort; men Seirherrerne frygtede maaskee endnu herfor eller vare bange for Radamas Hævn. Den ellevte Mai om Aftenen trængte to høie Officerer gjennem Slottets Porte og forlangte en Sammenkomst med Kongen. Han lod dem sige, at det var for sent, og at han vilde modtage dem den næste Morgen. De vendte atter tilbage ved Midnat og bade indtrængende om en Audiens; men fik atter Afslag. Hvad vilde de? Bragte de maaskee Kongen Fredsforslag, eller vilde de have et bestemt Løfte om, at han gav Afkald paa sit Lovudkast? Den uforsigtige, haardnakkede, gjentagne Vægring blev under alle Omstændigheder skjæbnesvanger for Kongen. Den tolvte Mai 1863 ved Daggry trængte de samme Officerer, ledsagede af nogle Soldater og fire, fem andre Mænd ind i Slottet, sloge Dørene ind til det Værelse, hvor Kongen havde tilbragt Natten, og lagde Haand paa ham. Dronningen, som opholdt sig i samme Værelse, kastede sig imellem ham og hans Fjender; men man fjernede hende med Magt*) og bemægtigede sig Radama, der skreg: »Rør mig ikke, min Person er hellig, Gud vil kræve Eder til Regnskab herfor«. »Det vide vi ikke«, svarede man, »men vi vide, at Du har opoffret Statens Interesser«. Derpaa lagde man hans Bælte om Halsen paa ham. Han gjorde Modstand, skreg: »han havde aldrig udgydt Blod« og raabte

*) Alle Parter, baade Kongens Venner og Fjender, ere enige om, at Dronningen gjorde Alt, hvad der stod i hendes Magt, for at frelse Kongen. Dette maa udtrykkeligt fremhæves, da man hyppigt seer fortalt, at han blev dræbt efter hendes Foranstaltning.

om Hjælp, men forgjæves: en Kæmpearm, der særligt var udvalgt til denne Udaad, havde snart endt sit Hverv, og Kongens Liig laa for hans Fødder.

Saaledes omkom denne unge Fyrste, hvis Regjering nylig var begyndt under saa lyse Varsler. Skjøndt han var en Søn af en grusom, blodtørstig Moder, for hvem Menneskeliv ikke havde havt noget Værd, havde han dog Rædsel for Blodsudgydelse, og, opdragen midt iblandt de Christnes Fjender, havde deres Ulykker dog rørt ham; han tog dem under sin Beskyttelse, og hans Thronbestigelse skaffede dem Samvittighedsfrihed og fri Gudsdyrkelse. Han havde ingenlunde antaget alle deres Grundsætninger. Han var idelig omgivet af Repræsentanterne for de to rivaliserende christne Kirker og af Tilhængere af den christne Tro, blev plaget og overhængt af dem Alle, og hans svage Aand var saaledes underkastet de forskjelligste Indtryk og vaklede usikkert frem og tilbage. Efter Ellis's egen Mening hyldede han ogsaa kun det monotheistiske Grundlag for Christendommen. Efter sin Ophøielse til Thronen blev han snart fordærvet af Smigrere, fattede Smag for Forlystelser og tøilesløse Glæder og hengav sig med Lidenskabelighed til dem. Dette letfærdige og altfor europæiske Liv har ikke passet for hans malagaschiske Natur og svækkede hans Aandsevner. Den Lov, som han vilde udstede, maa betragtes som et Beviis paa, at hans Fornuft ikke mere var i normal Tilstand. Da Kongen var Landets absolute Lovgiver, saae Hovdingerne for Aristokratiet, der selv havde hævet ham paa Thronen, ikke noget andet Middel end hans Død til at unddrage Staten fra at styres af en Mand, som var truet af Vanvid.

Man lod hele Dagen hans Liig ligge i det Værelse, hvor han var bleven dræbt. Klokken elleve om Natten blev det som en grov Forbryders Liig hemmeligt og uden Følge ført bort til den kongelige Landsby Ilafy, som ligger omtrent fem Fjerdingvei fra Hovedstaden. Hans Liigtog

fulgte den samme Vei, som hans Kroningstog var draget for ikke otte Maaneder siden. Efter malagaschisk Skik lagde man i hans Kiste nogle Gjenstande, der havde tilhørt ham, deriblandt ogsaa den engelske Bibel, han havde faaet i Foræring af Biskoppen paa Mauritius. En simpel, straatækket Bygning hæver sig over hans Grav.

V.

De, der havde udført Statscoupet, frygtede for, at de vilde styrte Landet i Anarchi, hvis de længe lode Thronen staae ubesat. Folket var alt kommet i en urolig Bevægelse. Om Morgenen den trettende Mai kunde man læse Uro og Ængstelse i Alles Ansigter, og da Kanontorden Klokken ni forkyndte, at en stor Begivenhed havde fundet Sted, og man snart derpaa saae en stor Mængde Officerer gaae til Andohalo, strømmede Alle til denne Plads, hvor de store »Kabarer« eller Retsforsamlinger blive holdte, og de kongelige Budskaber bekjendtgjøres.

Overgeneralen forkyndte da, at Radama ikke havde kunnet trøste sig over sine Venners Drab og derfor havde lagt Haand paa sig selv. Hans Hustru Rabodo havde fulgt ham i Regjeringen under Navn af Rasoherina og havde underskrevet følgende Betingelser:

»Det er forbudt Madagascars Souverainer at drikke Spirituosa.«

»For Fremtiden skal Fyrstens Bud alene ikke være Lov, men Regenten, Adelen og Folkets Høvdinger skulle i Forening skabe Loven.«

»Ingen kan for Fremtiden dømmes til Døden paa Fyrstens Bud alene; men Adelen og Folkets Høvdinger maae samtykke i Dommen, før den bliver udført.«

»Religionsfrihed garanteres Alle, Indfødte og Fremmede, Christne og Ikkechristne, undtagen i den hellige

By Ambohimanga, hvor de Christne kun kunne holde hemmelig Gudsdyrkelse«.

»Giftprøven er og bliver afskaffet«.

»Fremmede skulle nyde den samme Beskyttelse som Malagascherne, naar de adlyde Lovene«.

»Der skal kræves Indførsels- og Udførselstold; men Handelen og Civilisationen skal opmuntres«.

»Slaveriet er ikke ophævet; men Herren maa skjænke sine Slaver Frihed eller sælge dem til andre Indbyggere i Landet.«

»Armeen skal blive paa samme Fod.«

I disse Betingelser seer man det første Udkast til en repræsentativ Regjering til et constitutionelt Monarki. I Proclamationen blev det udtrykkeligt fremhævet, at Kongedømmet hvilede paa Folkets Villie og ikke, som tidligere, enten paa Arv eller Erobringens Ret.

Statsomvæltningen fremkaldte ingen Uroligheder, og Folket forholdt sig roligt tiltrods for de fire Dages Ængstelser. Tropperne, som Generalen havde concentreret i Byen, bleve derfor sendte hjem igjen.

Den fem og tyvende Mai lod Dronningen sammenkalde en »Kabar« for at iværksætte den officielle Bekjendtgjørelse af de nye Love, som hun havde vedtaget. Mere end femten Tusinde vare tilstede. Adelen, Regjeringsmyndighederne, Consulerne og de andre fornemme Fremmede, de christne og de hedenske Præster, Alle havde lige ivrigt fulgt Kaldelsen. Efter at Ministrene havde indfundet sig, forkyndte en Herold med mægtig Røst, at Forsamlingen var bleven sammenkaldt for at modtage et Budskab fra Dronningen. En af de meest intelligente Embedsmænd, Gouverneuren i Tamatave, aabnede Forhandlingerne med en god og efter Sagernes Stilling vel lempet Tale, der blev fulgt af Jubelraab for Dronningen. Derpaa fremtraadte Justitsministeren i Spidsen for Dommerne og opregnede med høi og lydelig Røst de Love, som vedblivende skulde staae ved Kraft, derpaa

dem, der vare blevne forandrede, og endelig de nye Love. Han udbredte sig vidtløftigt om den religieuse Frihed, som blev garanteret Alle, og om de internationale Forbindelser, som Regjeringen vilde sikkre og videre udvikle. Dernæst forsvarede han Nødvendigheden af at kræve Told paa Ud- og Indførsel. Denne Afgift blev fastsat til ti Procent.

Ved Forsamlinger af denne Art har Enhver Ret til at tage Ordet, og Malagascherne benytte denne Ret i stor Maalestok. De tale i Reglen let og elegant, udtrykke sig uden Vanskelighed og vaage strengt over Sprogets Reenhed. Deres Gesticulationer ere en Smule for stærke, men ellers heldige og naturlige. I denne Forsamling udtalte alle Talerne deres Billigelse af Lovene og deres Hengivenhed for Dronningen; kun een eneste disharmonisk Stemme lod sig høre, idet en Præst mindede om, at de religieuse Love forbøde Nydelsen af Svinekjød; han fordrede derfor, at man skulde rense Byen for Svinene og forbyde de Christne at komme sammen for at bede; hans Tale fandt imidlertid aldeles ingen Gjenklang i Forsamlingen. Intolerancens Tid var forbi paa Madagascar. Klokken tre takkede Folkets Høvdinger Dronningen i Forsamlingens Navn, og denne blev derpaa opløst.

En Maaned senere præsiderede Dronningen selv ved en ny Forsamling, hvor hun modtog »hasina« af Provindsernes Udvalgte, og den tredivte August fandt hendes Kroning Sted.

Ellis havde i Begyndelsen frygtet for Følgerne af denne Regjeringsforandring; men den viste sig i Virkelighed gunstig for Christendommens Fremskridt. Den religieuse Frihed beroede for Fremtiden ikke paa Regenten, men stod under Lovens Beskyttelse. Allerede Dagen efter sin Thronbestigelse havde Rasoherina ladet Missionairerne vide, at hun i Dagens Løb vilde modtage dem. Disse ilede med at indfinde sig, og Dronningen modtog dem paa det Venligste. Hun yttrede sin Tilfredshed med at modtage deres Besøg; det vilde være hende særligt magtpaaliggende

at vedligeholde de venskabelige Forbindelser mellem hendes og deres Land, og hun opfordrede dem til at sørge for Folkets og især Ungdommens Opdragelse og til samvittighedsfuldt at forrette deres Embedsgjerning mellem de Christne.

Missionairerne fortsatte saaledes deres besværlige, men lønnede Gjerning i Ro og Fred. Antallet af deres Elever tiltog i mærkelig Grad; alene Hovedskolen, der laa i Slotsqvarteret, havde over halvandet Hundrede Elever, deriblandt mange af Ministrenes Børn. Bogtrykkerpresserne vare i stadig Virksomhed, og man kunde ikke tilfredsstille de Begjæringer om Bøger, som kom fra alle Kanter. Aaret 1863 vil danne en Epoche i Madagascars literaire Historie; thi ved dette Aars Slutning udkom dette Lands første Almanak, gjældende for Aaret 1864.

Ellis troede nu Øieblikket beleiligt til at udføre sin gamle Plan om at opføre en Kirke til Minde om de christne Martyrer paa enhver af de fire Pladser, hvor de vare blevne dræbte. Radama den Anden havde billiget denne Plan; men man ansaae det dog for betimeligt at opnaae Dronningens og hendes Raads Billigelse. Hans Skridt i denne Henseende kronedes med fuldkomment Held, og selve Dronningens Førsteminister lagde Grundstenen til den største af disse Kirker. Rasoherina viste sig stadig lige velvillig mod de Christne, men hyldede dog vedblivende sin Barndoms Religion og deeltog hyppigt i religieuse Fester for at vinde Folkets Velvillie. Iøvrigt havde hun ingen Idee om Antallet af Christendommens Tilhængere. For at vise hende dette besluttede de Christne ved Juletid samlede at aflægge Dronningen et Besøg. Da de havde faaet at vide, at hun vilde modtage dem med Velvillie, droge de i et Antal af syv Tusinde op til Slottet med de høie Officerer og deres Præster i Spidsen. Da Dronningen viste sig paa Slottets Balcon, omgiven af sine Ministre og Medlemmerne af den kongelige Familie, blev hun hilset af stormende Jubelraab, hvorpaa Forsamlingen istemmede Nationalsangen og en

Sang, der nedkaldte Himlens Beskyttelse over Dronningen. Dernæst fremtraadte en af Førsteministerens Adjutanter og holdt en elegant og vel gjennemtænkt Tale, hvori han udtrykte Forsamlingens Taknemmelighed for den fuldstændige Frihed, de Christne nøde, deres Hengivenhed for hendes Person og deres inderlige Ønske om at arbeide for alle Samfundsklassers Vel. Saavel ved Ord, som ved Gestus udtrykte Dronningen sin hjertelige Tak for deres Besøg, og senere udtalte hun for sine Omgivelser sin Forundring over de Christnes Antal, deres høie Rang og gode Optræden.

Ogsaa Missionens Læge, Dr. Davidson, udfoldede en sjelden Virksomhed, og hans Optræden bidrog ikke lidt til at vække Befolkningens Tillid og give den særdeles gunstige Tanker om de Christnes Dygtighed og Barmhjertighed. Hver Dag modtog han tredive à fyrretyve Syge, gav dem sine Raad og uddelte fri Medicin; skjøndt han havde uddannet sig nogle indfødte Medhjælpere, var han altid optaget og kunde næppe faae Tid til at nyde sine Maaltider. Han var saa heldig at faae det gjort begribeligt for Autoriteterne, at det var absolut nødvendigt at bygge en større Bygning, da hans Bolig ikke mere havde tilstrækkeligt Rum til Ophold for de talrige Syge, som krævede hans Hjælp. Den sjette Januar 1864 vil være en Mærkedag i Madagascars sociale Historie; thi den Dag lagde Førsteministeren Grundstenen til Øens første Hospital.

Den Adfærd, som Frankrigs Repræsentanter paa denne Tid fandt det passende at udvise mod den nye Regjering, kunde kun fremkalde en endnu gunstigere Stemning hos Befolkningen mod de engelske Missionairer. Den franske Orlogscapitain Dupré, der havde staaet i Spidsen for Gesandtskabet til Radama den Anden, opholdt sig endnu med sin Escadre i Madagascars Farvande, da han fik Efterretning om Kongens Drab. Han kastede strax Anker paa Tamataves Rhed og sendte en meget venskabelig Skrivelse til Dronningen, hvori han foreslog hende at afslutte en anden

Tractat paa samme Betingelser som den forrige, medmindre hendes Regjering vilde foretrække simpelthen at forpligte sig til at lade den gamle Tractat staae ved Kraft.

Dronningens Regjering svarede, at man nødvendigviis maatte forandre den indgaaede Tractat, og opfordrede ham til at komme til Hovedstaden, for at man kunde drøfte disse Forandringer i Forening. Dupré svarede, at han ikke kunde samtykke i nogen Forandring; hvis Regjeringen ikke bekræftede bemeldte Tractat i alle dens Punkter, deriblandt ogsaa dem, der angik Hr. Lambert, maatte han afbryde de venskabelige Forbindelser med Madagascar og gjøre Regjeringen ansvarlig for Følgerne. Regjeringen sendte nu den franske Consul og en høierestaaende Officeer, der nærede franske Sympathier, til Tamatave, for atter at opfordre Capitainen til at komme til Hovedstaden og bede ham om at afholde sig fra ethvert fjendtligt Skridt. Deres Bestræbelser kronedes ikke af noget heldigt Udfald: efter nogen Tids Forløb lod Dupré Dronningen underrette om, at han vilde begynde Fjendtlighederne, hvis man ikke indvilligede i hans Fordringer.

Regjeringen kom herved i en yderst vanskelig Stilling. Man kunde ikke tænke paa at bryde med Frankrig, men endnu mindre paa at bekræfte Lamberts Tractat, da dette vilde have fremkaldt et øieblikkeligt Oprør. Den henvendte sig derfor directe til den franske Regjering, udviklede, at den ikke kunde opfylde de Forpligtelser, som Radama havde paataget sig overfor Hr. Lambert, uden at udsætte Landets Rolighed for Fare, men at den var beredt til at give ham fuld Erstatning, saafremt Tractatens Ophævelse skulde paaføre ham noget Tab. Den bad ogsaa den engelske Regjering om dens Mægling for at bilægge denne Tvist.

En Mængde Meddelelser bleve nu vexlede og først efter Ellis's Bortreise er det i September 1865 kommet til en Afslutning paa denne Tvist, som for lange Tider har svækket Frankrigs Indflydelse og vel maa betragtes som dette Lands

sidste Tilløb til at bemægtige sig den rige Ø. Lambert fik den uhyre Skadeserstatning af ca. fire hundrede og tredive Tusinde Rd. (otte og fyrretyve Tusinde Lstr.). Det lykkedes Dronningen selv at skaffe de to hundrede og firsindstyve Tusinde Rdl. til Veie; for at opdrive Resten maatte hun indgaae et Laan hos de rigeste Familier i Hovedstaden; dette Laan havde nær fremkaldt et Oprør.

Den Hurtighed, hvormed Radama var forsvunden fra denne Verdens Skueplads, fremkaldte idelige Rygter iblandt Folket om, at han endnu levede. Forgjæves havde Regjeringen dementeret dem; forgjæves truede den med at gaae exemplarisk frem mod dem, der udbredte saadanne Rygter. De holdt sig desuagtet, udbredte Urolighed. skadede Handelen og svækkede den udøvende Myndigheds Anseelse. Politiet fik det Hverv at efterspore dem, der udspredte disse Rygter, og det arresterede halvfjerdsindstyve Personer. Førsteministeren, hvis Samvittighed kom i Bevægelse, hvergang blot Radamas Navn blev nævnet, ønskede for evigt at begrave Mindet om ham; han forlangte nu bydende, at disse Personer skulde dømmes til Døden. Hans Colleger, deriblandt hans egen Broder, saavel som Dronningen modsatte sig dette. Der opstod en Strid, under hvilken Ministeren lod sig henrive til uforsigtige, om ikke oprørske Yttringer. Tirret af Dronningens Modstand talte han skaanselløst om hende og sagde engang i selve Statsraadet: »Uden mig vilde hun aldrig have faaet Kronen«. Da Dronningen hørte disse Yttringer, udbrød hun: »Han vil være Konge: men jeg er Dronning, og Ingen skal blive ført til Døden uden mit Samtykke.« En Domstol blev nedsat efter de nye Love og blev sammensat af Adelige og flere Personer af Mellemklassen. Den dømte sexten af de Anklagede til Døden og de øvrige til meer eller mindre haarde Straffe. Skjøndt dette var strengt nok, yttrede Førsteministeren dog sin Misfornøielse med Dommen og fortsatte sin Opposition mod Kronen og Raadet. Han troede, at den

Deel, han havde taget i Statscoupet, som havde hævet Rasoherina paa Thronen, maatte beskytte ham mod enhver Unaade, men han blev skuffet heri, afskedigedes fra alle sine Embeder og forvistes til en fjerntliggende Egn. Hans Broder, den øverstcommanderende General, indtog hans Stilling. — Disse Begivenheder foregik i Sommeren 1864.

Denne betydelige Mands Fald frembragte dog ingen Forandringer i Regjeringens Gang, og dens Stilling til de christne Missionnairer forblev uforandret og lige venskabelig. Nye Kirker og Skoler bleve byggede, og man søgte desuden at indvie de unge Piger i det daglige Livs Pligter og Gjerninger, lærte dem at bruge Naalen, at sye beqvemme og sømmelige Klædninger og at holde Boligerne rene og ordentlige. Det stærke Kjøb af Bøger viste, at Kjærlighed til Læsning var trængt igjennem til alle Klasser, og for at kunne fyldestgjøre denne Trang maatte Missionairerne offentliggjøre to Maanedsskrifter og bragte saaledes ogsaa Journalistiken til Øen.

Fra Hovedstaden udbredte Christendommen sig med en forbausende Hurtighed til de omliggende Landsbyer. For at kunne skaffe duelige indfødte Præster udvalgte Missionairerne de flinkeste Medlemmer af Hovedstadens Menigheder, gave dem Underviisning i Theologien og Fortolkningen af den hellige Skrift og lærte dem at udvikle en Tanke, et Emne eller en Text. Mangfoldige Hindringer krydse imidlertid stadigt deres Planer og lamme deres Anstrengelser. Malagascherne gifte sig tidlig og maae altsaa sørge for deres Familie, og hvert Øieblik lægger Regjeringen Beslag paa deres Kræfter; Nogle skulle gjøre militair, andre civil Tjeneste, og de Hoveriarbeider, som fordres, ere undertiden saa overvættes store, at f. Ex. de Arbeidere, som arbeide paa Kirkernes Bygning, ofte kun kunne anvende een Dag om Ugen dertil. Saalænge saadanne Institutioner staae i Kraft i Hovaernes Rige, kan ingen høiere eller lavere Skole virke med Regelmæssighed.

I Sommeren 1865 forlod Ellis Madagascar, og hans andet Værk: Madagascar revisited ender med samme Aar. Vi skulle derfor efter andre Kilder ganske kort gjennemgaae de sidste Aar af Øens Historie.

Hedenskabet fortsatte sin Kamp for at frelse sine Guder og sin Gudsdyrkelse. Man søgte at skræmme de Svage og Ubestemte ved at udbrede alle mulige mørke Rygter om de Christne. En Dag lykkedes det at faae udvirket, at alt Svinehold blev forbudt i Hovedstaden; det var efter Hedningernes Mening en stor Seir, der utvivlsomt maatte blive fulgt af Kirkernes Lukning og de fremmede Christnes Udviisning. I Løbet af Aaret 1866 lod Dronningen sammenkalde flere Kabar'er, og det hedenske Parti drog heraf mangfoldige Gisninger, alle lige ufordeelagtige for Christendommen. Det var imidlertid et forfængeligt Haab. Hun vilde kun meddele Folket alle de ældre og nyere Love, hun havde ladet samle i een Lovbog. Skjøndt hun selv endnu stadigt vedblev at være Hedenskabet hengiven, betroede hun dog sine Adoptivbørn til en indfødt Lærer, der fungerede som Præst ved en Kirke i Forstæderne.

Aaret 1866 gik saaledes roligt hen; men mod Slutningen af det næste Aar formørkedes den politiske Himmel. En vis Uro opstod i Samfundets høiere Kredse. Dronningen blev alvorlig syg, og de Misfornøiede benyttede sig heraf til at forberede en Bevægelse i den Hensigt at omstyrte Regjeringen. To Prætendenter til den malagaschiske Krone meldte sig eller bleve fremdragne af de forskjellige Partier. Den første var Rasata, der fra gammel Tid var nøie forbunden med Radamas Familie, den anden var Dronningens egen Søster Ramoma. Man benyttede sig af denne Rivalitet til at vedligeholde og forstærke Bevægelsen. Man fortalte, at den gamle Førsteminister havde forladt sit Forviisningssted og snart ved Hjælp af sine Tilhængere vilde prøve paa at styrte sin Efterfølger og indtage sin gamle Plads. Officererne fik Befaling til at holde sig i deres

Cantonnement, og et stort Antal Personer, hvoriblandt ogsaa flere Christne, fængsledes. For at berolige Folket viste den i høi Grad syge Dronning sig paa Slotsbalconen; støttende sig til sin Læge, Dr. Davidson, søgte hun ved nogle Ord at stille det tilfreds. Otte Dage senere, den første April 1868, opgav hun Aanden.

Tidlig den næste Morgen forkyndte Kanontorden Hovedstadens Befolkning, at to vigtige Begivenheder vare foregaaede: Dronningen var død, og hendes Søster Ramoma havde fulgt hende i Regjeringen under Navn af Ranavala. Ved denne Hurtighed undertrykede det øverste Raad enhver Bevægelse og gav ikke det modsatte Parti Tid til at træffe Aftaler for at udføre sine Planer. Man maatte bøie sig for Kjendsgjerningens Magt, og Thronen kom ikke til at staae ledig.

En Proclamation fra Regjeringen opfordrede Befolkningen til at rage Hovederne og bære Sorg for den afdøde Dronning. Hendes Begravelse foregik med stor Pragt. Liget blev indhyllet i en Lambas, den nationale Dragt, og man gjemte efter malagaschisk Skik hele hendes private Eiendom i hendes Grav; saaledes blandt Andet: syv Hundrede Lambas, flere Hundrede Silkekjoler, af hvilke nogle havde kostet hundrede Pund Sterling Stykket, tyve Gulduhre, af hvilke eet var to Tusinde Daler værd, foruden alle hendes Smykker. Hendes Liigkiste, der var af en umaadelig Størrelse, var af massivt Sølv og henved fyrretyve Tusinde Daler værd.

Den nye Dronning lod ikke længe de Christne være i Uvished om sin Stemning mod dem. Paa selve Thronbestigelsesdagen lod hun dem gjennem Dr. Davidson sige, at de kunde stole paa hendes Beskyttelse, og at hendes Forhold til dem vilde blive som hendes Søsters. Førsteministeren meddeelte skriftlig Missionairerne hendes Thronbestigelse og lod dem samtidigt forstaae, at den nye Regjering vilde være endnu gunstigere stemt for de Christne end den foregaaende. Til Dato ere hans Ord ikke

blevne gjorte til Usandhed. En af Missionairerne, Hr. Pool, skriver under tredivte Mai 1868: »En af de vigtigste religieuse Bestemmelser i Landet, som forbyder Malagascherne at bygge Huse af tilhugne Steen eller Muursteen, er falden. En Lov bemyndiger Befolkningen til at bygge sine Huse af hvilketsomhelst Materiale. Et eneste Medlem af Statsraadet gjør endnu Modstand; men man er saa sikker i sin Sag, at flere af de høieste Embedsmænd alt have henvendt sig til Missionairerne eller Architekt Cameron for at faae Tegninger til europæiske Huse.«

I Februar dette Aar (1869) er Dronningen selv gaaet over til den christne Religion; mangfoldige af de Fornemste have fulgt hendes Exempel, og Afgudsbillederne ere blevne fjernede fra Antananarivo.

Saaledes gaaer Madagascar en ny og vel ogsaa en bedre Fremtid imøde. Man maa haabe, at Christendommen ogsaa vil udøve en gavnlig Indflydelse paa det sociale Liv, forbedre den lavere Befolknings Tilstand, stifte Lighed for Lovene, mildne disse og afskaffe Slaveriet. Man kan kun glæde sig over, at den franske og katholske Indflydelse er bleven tilintetgjort; intetsteds har den katholske Religion medført noget virkeligt og varigt Fremskridt, men kun Stilstand eller endog Tilbagegang i de omvendte Folkeslags Udvikling; som et advarende Exempel kunne vi opstille Tahiti-Øgruppen, hvor Frankrigs saakaldte Protectorat kun har medført Ruin.

Vi have dvælet saa længe ved Madagascars Historie, fordi denne Øes fremtidige Skjæbne vil klare for os, om den europæiske Civilisation passer for andre Folkeracer. Overalt, hvor den malayiske Race er kommen i Berøring med Europæerne, og hvor den ikke i Forveien har været under muhamedansk Paavirkning, har den med overraskende Lethed tilegnet sig den europæiske Dannelse, hyppigt rigtignok kun dens Skyggesider. Endskjøndt Civilisationen intetsteds har været til egentlig Gavn for denne Race, hvis An-

tal paa mange Steder aftager med rivende Hastighed, saaledes f. Ex. paa Sandwichsøerne, hvis Befolkning 1832 udgjorde et hundrede og tredive Tusinde men 1866 kun ni og halvtredsindstyve Tusinde Mennesker og altsaa er aftagen til det Halve — saa staaer det dog til at haabe, at de sørgelige Resultater, som kunne uddrages af disse Data, kun passe paa saadanne Samfund, der paa Grund af deres ringe Størrelse have manglet behørig Modstandskraft til at gjennemgaae denne Brydning mellem det Gamle og det Nye. Paa Madagascar ere Forholdene efter al menneskelig Beregning gunstige for den europæiske Civilisation, thi her lever en talrig Befolkning, som desuden er krydset med andre Racer, baade Negre og Indo-Europæere (Arabere), og den boer paa en Ø, der overgaaer Frankrig og Tydskland i Størrelse og har store naturlige Rigdomme af enhver Art.

FREDERIK GRANZOW.

Troubadourerne*)

Efterat Oldtidens mægtigste Stat, det gamle romerske Rige, var bukket under for de indtrængende Barbarers uimodstaaelige Vælde og nye kraftige Riger havde reist sig paa det gamles Ruiner, var der en lang Tid, hvori al den tidligere Civilisation og Dannelse, hvortil Barbarerne Intet kjendte, var som sporløst forsvunden. Først efterhaanden, da Folkene og Staterne kom mere til Ro og Christendommen kunde trænge igjennem med sin for Folkene oplysende og forædlende Virkning, blev det muligt at sprede det aandelige Mørke, der havde hvilet over den første Tid af Middelalderen. Da den christne Kirke deels ved sin egen indre Kraft, deels ved de Mægtiges Begunstigelser havde sikkret sig sin Existents, varede det ikke længe, førend den mægtigt greb ind i Ordningen af det borgerlige Liv og dicterede Love, for hvilke Middelalderens raae og krigerske Folk maatte bøie sig. Svage og Hjælpeløse, Qvinder, fredelige Næringsdrivende og Agerdyrkere fandt Tilflugt under Kirkens mægtige Arm, og de Sidste fik derved Betydning i en Tid, hvor ellers Vaabenfærdighed og krigersk Mod holdtes høiest i Ære. Men Kirken behøvede ogsaa Stridsmænd og fandt dem i Ridderstanden, hvis Udvikling den meget befordrede. Ridderens Liv var viet til Beskyttelse

*) Efter forskjellige Kilder.

af de Svage og Undertrykte og til Guds Riges Udbredelse paa Jorden: at optages i Ridderstanden var derfor det Maal, hvortil enhver ædel og fribaaren Mand stræbte. Det var ikke blot paa Valpladsen, at Ridderne viste deres Vaabenfærdighed og Tapperhed; de samledes ogsaa ved Tourneringerne — de første Spor af disse findes i Frankrig uuder Carl den Skaldede —, hvor de paa en mere fredelig Maade viste deres Dygtighed i ridderlige Idrætter. Store Skarer af alle Stænder mødte ved disse Sammenkomster, hvor der ofte udfoldedes en uhyre Pragt og Luxus, der bidrog til mere forfinede Sæder og til at fremme Handel og Industri.

Medens Riddervæsenet og, hvad det førte med sig, er et Vidnesbyrd om, at et nyt Tidsrum af Middelalderen er begyndt, hvori den tidligere Raahed og Vankundighed maa vige Pladsen, fremlyser dette endnu klarere derved, at der samtidig med Ridderskabet fremstod Digtere, der kom til at udøve en mægtig Indflydelse paa Sædernes Forbedring og bidroge meget til Culturlivets videre Fremskridt. Disse Digtere vare Troubadourerne, og deres Vugge stod ligesom Ridderskabets i Frankrig.

Betydningen af Ordet Troubadour er egentlig »en Opfinder«, hvilket endnu bedre sees af en anden fransk Benævnelse paa disse Middelalderens Digtere, nemlig »trouvères« af Verbet »trouver« (at finde). Imidlertid maae de to Benævnelser ikke sammenblandes, thi Troubadourerne repræsenterede een Retning i Digtekunsten, Trouvèrerne (les trouvères) en anden, og medens disse havde deres Hovedsæde i Nord-Frankrig, hørte hine hjemme i det sydlige Frankrig. De benyttede ogsaa forskjellige Sprog: Troubadourerne digtede i Provençalsk, »la langue d'oc« som udstrakte sig over en Deel af Spanien og Italien, Trouvèrerne derimod i det egentlige franske Sprog, det som tilsidst blev Tale- og Skriftsprog i Frankrig og kaldtes »langue d'oïl eller d'oui«.

Særkjendet for Troubadourerne er en høi Grad af den Fyrighed og det Liv, der i det Hele udmærker Sydens Folk; de

skreve og sang i et rigt og velklingende Sprog; men deres Stof var meget begrændset. Kjærligheden var det stadige, ja næsten eneste Thema for deres Sange; men denne Lidenskab fyldte da ogsaa deres hele Liv, og under Indflydelsen af Troubadourernes Digte og det Exempel, de gave, fik Kjærligheden Charakteren af en altstyrende Magt, hvilket den ogsaa var i det tolvte og trettende Aarhundrede. Trouvèrerne, der levede i den samme Tidsalder og selvfølgelig til en vis Grad vare under dens Indflydelse, synes imidlertid ikke at være gaaede til den samme Yderlighed, men meget mere i Samklang med den mindre lidenskabelige og mere tankefulde, nordiske Aand at have hengivet sig til alvorlige Studier. Troubadourerne naae i deres Arbeider aldrig længere end til heftige Klager over Tidernes Fordærvelse; derimod have Trouvèrerne frembragt historiske og videnskabelige Værker, som, skjøndt de ere klædte i Tidens phantasirige Dragt, dog røbe dybere Studier og alvorligere Tanker, end man i den Tid almindeligviis træffer paa. Disse Digtere ere ogsaa de ældste; i Begyndelsen af det ellevte Aarhundrede nævnes saaledes en Domherre i Rouen, Thibaud de Vernon, som den, der havde skrevet Digte i det Sprog, der taltes i Nord-Frankrig (la langue d'oïl), medens Villiam den Niende, Greve af Poitiers, den første Digter i Syden, først blev født 1071. At Nordens og Sydens Digtere have kjendt hverandres Arbeider, kan næppe betvivles, thi selv om Frankrig dengang var deelt i mange mindre Stater, var der dog et stadigt Samqvem mellem Beboerne, og Forskjellen i sproglig Henseende var heller ikke saa stor, at den kunde lægge nogen Hindring i Veien. De have sikkert mange Gange været Rivaler; men at der intet Fjendskab har hersket imellem dem, kan man see deraf, at Troubadourerne ofte hentyde til de nordfranske Digteres Talenter og Dygtighed.

Troubadourerne og Trouvèrerne have ikke hentet Motiverne til deres Arbeider fra Oldtiden. Vel vare de ikke

ganske ubekjendte med de latinske og græske Mesterværker; men de besade ikke tilstrækkelig Dannelse til at beundre og gjenfremstille Skjønhederne hos de gamle Klassikere. Denne Omstændighed var netop heldig; thi derved kom de til at skabe en ny Literatur, national i sin Form og med en for den særegen Aand og local Farve. Religieuse Ideer, Ridderskabets Sæder, Datidens Politik, herskende Fordomme og nationale Eiendommeligheder kom til at udøve en stor Indflydelse paa Middelalderens Digtere. Inden vi imidlertid gaae over til en nærmere Beskrivelse af disse og deres Virksomhed, maae vi kortelig omtale en Art Digtere, der kunne betragtes som Forløbere for Troubadourerne og Trouvèrerne og desuden ere af Betydning, fordi de opfandt alle de forskjellige Arter af Poesi, hvori deres Efterfølgere udmærke sig saa meget. Det var de saakaldte Jongleurer.

Jongleurerne forenede den poetiske og musikalske Kunst, idet de foredroge deres Digte til Accompagnement af forskjellige Instrumenter, en Sædvane, de rimeligviis havde arvet efter Oldtidens Skjalde, hvis Navne forsvinde af Historien, men hvis Functioner og Privilegier efter en stor Maalestok synes at være overførte paa Jongleurerne. Den Høihed og Alvor i Foredraget, der charakteriserede de gamle Skjalde, holdt sig imidlertid ikke længe hos Jongleurerne. I det ottende og niende Aarhundrede — en Periode, da de stode i stor Anseelse — begyndte de at ledsage deres Sange med Gesticulationer og Behændighedskunster, beregnede paa at opvække Beundring hos Tilskuerne og adsprede dem. Ligesom Tilfældet tidligere var med Skjaldene, opholdt Jongleurerne sig ogsaa ved Kongernes Hoffer og vare tilstede ved alle offentlige Festligheder; men da de begyndte at drage Landet rundt med Fruentimmer, Dandserinder og Markskrigere, vanslægtede de mere og mere fra deres hæderlige Forgængere, indtil de endelig bleve Gjenstand for den dybeste Foragt, saa at det ansaaes for nedværdigende at modtage dem eller bivaane deres Forestillinger. Philip

August af Frankrig lod dem jage ud af sine Lande; men de vedbleve imidlertid at holde sig indtil det sextende Aarhundrede.

Førend Jongleurerne saaledes sank i Anseelse, kan man finde dem som Troubadourernes Ledsagere paa disses Reiser; de foredroge da deres Herrers Sange og deelte Hæderen med dem. Man har ogsaa Exempler paa, at Troubadourer, for hvem det var gaaet tilbage, bleve Jongleurer, ligesom ogsaa enkelte Jongleurer opnaaede Ridderværdigheden; men i det Hele taget maa der drages en skarp Grændse imellem dem og Troubadourerne. Medens disse dyrkede Poesien som en fri Kunst, toge Jongleurerne Penge for deres, hvilket vistnok bidrog meget til, at de vanslægtede; men Hovedforskjellen er, at Troubadourerne og Trouvèrerne aldrig foredroge eller sang Andet, end hvad de selv havde digtet.

Ligesom Skjaldene vare ogsaa Jongleurerne paa en Maade neutrale; de havde Adgang til fjendtlige Leire og Borge, hvorfor mægtige Herrer og Riddere ikke saa sjeldent udførte hemmelige Missioner, forklædte som omvandrende Sangere. Der fortælles saaledes, at, da Ela, Grevinde af Salisbury, havde mistet sine Forældre i England, og hendes Formynder hemmeligt holdt hende fangen paa en Borg i Normandiet, afsendte Kong Richard den Første, som gjerne vilde have den rige Arving gift med sin uægte Broder, Villiam Longsword, en Ridder ved Navn Villiam Talbot, der forklædt som Pilegrim skulde vandre Provindsen igjennem for at finde den skjønne Fange. Talbot var lykkelig nok til at opdage Slottet, hvor hun sad indespærret, men kunde ikke trænge ind til hende, førend han iførte sig en Jongleurs Dragt. Den skaffede ham Adgang, og da han havde fundet Midler til at underrette den unge Grevinde om sin Sendelse, fik han hende med tilbage til England, hvor Brylluppet blev feiret.

Jongleurernes og de nord- og sydfranske Digteres Arbeider kunne henføres til følgende fire Klasser: Romancer,

dramatiske Situationer, Fabler eller Fortællinger og lyriske Digte i en mere indskrænket Betydning; thi skjøndt alle Digte, de dramatiske undtagne, dengang foredroges til et eller andet Instrument, kan man dog ikke til lyrisk Poesi henføre Fortællinger paa undertiden tyve Tusinde Vers, eller satiriske Charakteerskildringer og Fabler.

Romancerne, der synes at have faaet deres Navn efter det Sprog, hvori de først bleve skrevne, ere fra et historisk Standpunkt de interessanteste af Middelalderens literaire Frembringelser. De ere et uvurdeerligt Bidrag til den Tids Historie, som de saa at sige supplere, idet man gjennem dem faaer et klart Indblik i Datidens Sæder og Skikke. Middelalderens Romancer ere af en forskjellig Charakteer; men de talrigste og vigtigste ere Kjærligheds- og Ridderromancer. Hovedhensigten, som forbandtes med de gamle Romancer, var ikke blot at more Tilhørerne, men ogsaa at indprente Ridderne de Dyder, der hørte til deres Stand, og opflamme deres krigerske Mod gjennem de ofte ideelle Exempler, Romancerne stillede dem for Øie. Følgerne heraf bleve i Tidens Løb meget farlige, thi Statens Velfærd og Sikkerhed, der havde været Hovedhensigten med Riddervæsenets Indførelse, traadte i Baggrunden for Lysten til at tilfredsstille den personlige Hæder. De gamle Romancer vise ogsaa klart den store Indflydelse, Qvinderne udøvede; hvorledes de blot for at tilfredsstille deres egen Forfængelighed ansporede deres Tilbedere til de meest forvovne Bedrifter, og hvorledes de førte Forsædet ved Tourneringerne, gave Tegnet til Festens Begyndelse, opflammede Tapperheden ved deres Smiil og lønnede Feighed og Udygtighed med Foragt. Enhver Tournering endte med en Landsebrydning til Damernes Ære, og et Kys af den skjønneste Dame betragtede Seierherren som en Belønning, der langt oversteg Værdien af den Priis, Kampdommeren tilkjendte ham.

Naar Ridderne droge bort til fremmede Lande, var det meget ofte Brug, at de aflagde Løfter om at ville udføre en

eller anden Bedrift. I en Romance fra Midten af det fjortende Aarhundrede gives der et klart Billede af den Blanding af raa Vildhed og ridderlig Høflighed, som charakteriserede Middelalderens Sæder. Et lille Exempel vil være nok til at vise Beskaffenheden af Datidens Ridderløfter. I et engelsk Gesandtskab, der engang blev sendt til Frankrig, var der flere unge Riddersvende, som havde et Klæde for det ene Øie; de havde nemlig hjemme for deres Hjerters Damer aflagt det Løfte, at de ikke vilde see med mere end eet Øie, indtil de havde udført en eller anden tapper Bedrift i Frankrig.

Romancerne vare ofte meget lange; nogle indeholdt fra femten til tyve Tusinde Vers, men da de vare deelte i forskjellige Afdelinger, hvoraf enhver begyndte med en Henvendelse til Tilhørerne om at vise Opmærksomhed, maa man antage, at der ved enhver Afdeling fremstod en ny Foredrager. Nogle af disse Romancer vare skrevne deels i Prosa, deels paa Vers. Prosaen blev læst op, den poetiske Deel derimod sunget til et eller andet Instrument. Konger, Fyrster og Riddere — Alle vare begeistrede for Romancerne, og man seer Datidens moralske Skribenter beskylde dem for Haardhjertethed mod de Fattige, fordi de istedetfor at hjælpe disse ødede store Summer paa at pryde Væggene i deres Slotte med Fremstillinger af Carl den Stores og hans Ridderes høit besungne Bedrifter. Selv de Fornemste satte en Ære i at blive henregnede til Troubadourerne, og til en Konges første Egenskaber regnedes den, gjæstfrit at modtage de ridderlige Sangere, ære og hædre dem med rige Gaver.

Middelalderens Digtere, der vel iagttoge Religionen i dens ydre Form, men ikke lode den udøve nogen Indflydelse paa deres Tanker og Følelser, skreve ogsaa Digte, hvortil Motiverne vare hentede fra Biblen, men disse bleve behandlede saaledes, at de Lidet eller Intet bibeholdt af deres hellige Charakteer uden maaskee det, at de bleve oplæste om Søndagen. Det var almindeligviis ogsaa først i en

ældre Alder, at Jongleurerne og efter dem Tronbadourerne og Trouvèrerne skreve disse hellige Digte som en Slags Udsoning for deres tidligere mere profane Arbeider.

Fablerne vare i Almindelighed korte, humoristiske og satiriske Fortællinger og Anekdoter, som beskreve Livet i de Samfundsklasser, hvorover Ridderskabets Love og Sæder ikke kastede nogen poetisk Glands. I mange af dem er kaad Vittighed og Tilbøielighed til Letfærdighed og Tvetydighed meget fremtrædende; men der er ogsaa adskillige Undtagelser herfra, i hvilke Tidens Daarskaber angribes paa en spøgefuld og passende Maade, med Aandrighed og Viid. Saadanne ere de to smaae Digte af Trouvèren Henri d'Andely: »Krigen mellem de syv frie Kunster« og »Vinenes Kamp«. I det sidste af disse Digte faaer man at vide, hvilke Vine der meest brugtes i det tolvte Aarhundrede. »Ved Kong Philip August af Frankrigs Bord give alle Vine Møde, og her fremhæver enhver sine gode Egenskaber og opregner Rivalernes Mangler. En engelsk Præst sidder tildoms over dem, prøver enhver og udelukker dem, der ere slette. Øllet maa ogsaa for hans Domstol og lider Lovens Straf. En Viin fra Normandiet er paa Veien til det kongelige Bord, men da den seer den engelske Præst, vender den om og vover ikke at vise sig ved Hoffet«. For at forstaae det Vittige heri maa man erindre, at den engelske Konge dengang endnu var fransk Lehnsmand over Normandiet. Vinenes Møde ved det franske Hof maatte i Englændernes Øine tage sig ud som et Forræderi mod den engelske Konge, hvis Herredømme her ideligt blev anfægtet af den franske Konge. Kongen klassificerer nu Vinene og anviser enhver sin Plads; men Digtet ender med en Opfordring til Enhver om at drikke den Viin, Gud giver ham.

De egentlig lyriske Digte have en Forskjellighed af Navne, som det her ikke vilde have nogen Interesse at opregne. Disse Digtes største Fortjeneste er det stærke Præg, de bære af virkelig at være Udtryk for personlig Erfaring

eller Frugterne af en Situation. Troubadourerne vare ikke Digtere i dette Ords høiere Betydning, saaledes at de forstode at trænge ind i den menneskelige Naturs hemmelige Dybder og for Mennesket oprulle en Verden, som hans eget ubehjælpsomme Syn aldrig vilde have opdaget; heller ikke formaaede de at tolke al den Poesi i Følelser og Lidenskaber, som taust og stille boer i Manges Hjerter og er saa velkommen, fordi den i deres Indre har berørt en Streng, der hidtil ikke har tonet. De kunne blot indvie os i den forunderlige Blanding af phantastisk Sentimentalitet og aandrig Fiinhed, som de hædrede med Navnet Kjærlighed. Næsten enhver Troubadours Liv, hvorom vi have nogen Kundskab, er en lille Kjærligheds Romance. Den gunstige Modtagelse, disse Digtere mødte ved Europas største og meest glimrende Hoffer og paa de Riges og Mægtiges Borge, den Iver, som selv de fornemste Damer viste efter at høre deres Dyd og Skjønhed berømmet i Troubadourernes Sange, lode ofte disse forglemme deres simple Herkomst og Kaar: de søgte at vinde de Qvinders Kjærlighed, hvis legemlige og aandelige Fortrin de havde besunget. Efter deres Digte at dømme vare deres Bestræbelser ikke frugtesløse; men undertiden hændtes det, at Gjenstanden for en Troubadours Beundring enten var gift med en skinsyg Ægtemand eller trolovet med en mægtig Fyrste eller omringet af en Skare rige Beilere, hvis glimrende Pragt stillede den fattige Sanger, der kun havde sin Kjærlighed og sin Begavelse, i Skyggen, og da var hans eneste Trøst at udaande sin Sorg i klagende Sange. Saaledes gik det Troubadouren Arnaut de Mareuil, der levede i den sidste Deel af det tolvte Aarhundrede. Hans Forældre vare fattige, og skjøndt han havde opnaaet at blive Notar, hvorved han havde kunnet sikkre sig sit Udkomme, foretrak han dog at vandre ud i den vide Verden med en tom Pung, men med »et Hjerte fuldt af Poesi.« Hans gode Lykke førte ham til Adalasia, en Datter af Grev Raimond af Tou-

louse og gift med Vicomten af Beziers. Arnauts Dygtighed saavel i poetisk og musikalsk Retning, som i Oplæsning skaffede ham en venlig Modtagelse, og han fik snart en saa høi Plads i sine Beskytteres Gunst, at han regnedes mellem de meest hædrede Hofmænd. Men Adalasias Skjønhed og Dyder, som Arnaut først af Galanteri og ifølge sin Stilling som Hofdigter havde lovpriist, vakte snart en glødende Kjærlighed i hans Hjerte, og denne Lidenskab skylde vi nogle af de smukkeste Digte i den provençalske Poesi. Vel nævner han aldrig Navnet paa Gjenstanden for sin Kjærlighed, da Discretion regnedes for en af de første Egenskaber hos en Troubadour; men da han i et af sine Digte udtrykker sin Lykke over at have modtaget nogle Tegn paa, at hans Følelser bleve gjengjældte, maa man slutte, at den høie Dame var skarpsynet nok til at gjennemskue hans Hemmelighed. Imidlertid døde Vicomten af Beziers, og Kong Alphons II af Arragonien meldte sig som Adalasias Beiler. Skjøndt denne Fyrste var en af de gavmildeste Beskyttere af den Tids Digtere, vilde han dog ikke taale Arnauts Nærværelse ved Hoffet, og den stakkels Troubadour maatte fortrække. Han begav sig til Villiam den Tredies Hof i Montpellier, hvor han udøste sin Sorg i klagende Digte, i hvilke han anklager sig selv for at være Skyld i sin Ulykke, fordi han havde været uforsigtig nok til at røbe de Gunstbeviisninger, han havde modtaget.

En anden Troubadour, Bernard de Ventadour, var Søn af en simpel Mand, men blev af Eblis II, Vicomte af Ventadour, hvem Faderen tjente, og som af Datidens Skribenter nævnes som en udmærket Troubadour, optaget paa Slottet. Bernard, der paa Grund af sine gode Evner snart tildrog sig sin Herres Opmærksomhed, modtog nu en meget omhyggelig Opdragelse og en saadan Uddannelse, at hans poetiske Arbeider, der udmærke sig ved deres smeltende Ømhed og barnlige Eenfold, stille ham imellem Middelalderens første Troubadourer. Han vandt snart Agnes de

Monluçons, hans Beskytters smukke og yndige Hustrues Yndest, da han ofte blev sendt til hende for at forlyste hende med sin Sang og sit Spil. Men den unge Digter fortolkede altfor gunstigt de Tegn paa Interesse, som alene ydedes hans Talent; han glemte, hvad han skyldte sin Velgjører, og vovede at bede den unge Kone om at gjengjælde hans Kjærlighed. Forviist fra sit Barndoms Hjem vedblev han i nogen Tid at flakke omkring i Omegnen, idet han tolkede sin Smerte og Længsel i skjønne Vers.

En lignende Skjæbne havde Troubadouren Peire Rogier, der ligesom Bernard de Ventadour levede i det tolvte Aarhundrede. Han var oprindelig bestemt for den geistlige Stand, men han opgav den for at dyrke Poesien og blev ansat som Hofdigter hos Ermengarde, en Datter af Vicomte Emeric II af Narbonne. Som Tilfældet var med saamange andre Troubadourer, ønskede Peire ogsaa at vinde en Plads i sin Herskerindes Hjerte; men Ermengarde, der var af en meget streng og sædelig Charakteer, holdt i nogen Tid den dristige Digter indenfor passende Grændser, indtil hans Opførsel blev farlig for hendes Rygte, hvorpaa han blev jaget bort fra Hoffet. I sine Digte bruger han Benævnelsen: Tort n'avetz (Du er falsk) om hende.

Men det var ikke blot de Yndigheder, som disse »Kjærlighedssangere« daglig havde for Øie, der udøvede en saa uimodstaaelig Magt paa deres letfængelige Hjerter; den blotte Omtale af en ubekjendt Dames Skjønheder var undertiden nok til at tænde en Flamme, som først udslukkedes med Sangerens Liv. Saaledes fortælles der om en Troubadour, Jauffre Rudel, at han efter at have hørt en Prindsesse Melinsende berømmes for sin store Skjønhed blev saa indtaget i denne Dame, som han aldrig havde seet, at han tilsidst bestemte sig til at forlade sit Fødeland for i den beundrede Gjenstands Nærhed at søge at gjenvinde sin tabte Hjertero. Men hans ophidsede Indbildningskraft undergravede hans Helbred; en hidsig Feber gjorde Ende paa

hans Liv just i det Øieblik, da han naaede Gjenstanden for sine Ønsker.

Det kan ikke Andet end vække Beundring, naar man læser om den Alvor og Trofasthed i Kjærlighed, mange af Datidens Elskende viste; men paa den anden Side maa man ogsaa smile over de Midler, der mange Gange anvendtes for at blive den elskede Qvinde værdig: man brugte at faste, bede og at spæge Legemet. En Forfatter, Chevalier de la Tour, fortæller, at der paa hans Tid existerede en Forening af Elskende, som gjorde Løfter om at vise deres Kjærligheds Styrke ved med en ubetvingelig Haardnakkethed at trodse Aarstidernes Indflydelse. I den stærkeste Sommerhede iførte de sig tykke og varme Kapper, og med dem paa løb de op ad høie Bakker i en brændende Solvarme; de gik barfodede i det hede Sand og varmede sig ved store Baal. I den strengeste Vinter var et tyndt Overstykke deres eneste Beklædning, de havde ingen Varme i deres Hjem og udsatte sig for Snee og kolde Vinde. Alene saaledes kunde de bevise, at Kjærlighed er sig selv nok og intet Andet behøver. Ikkedestomindre, fortæller samme Forfatter, var Flammen i disse stakkels Fanatikeres Hjerter ikke tilstrækkelig til at holde dem varme; man fandt Mange af dem frosne ihjel; men deres Skjæbne afholdt ikke Andre fra at følge deres Exempel. Man betragtede dem tvertimod som Martyrer for Kjærligheden og gjorde Pilegrimsreiser til deres Grave.

Af alle de besynderlige Skikke og Indretninger, som skyldes Troubadourerne og deres Indflydelse, har ingen tiltrukket sig mere Opmærksomhed end de saakaldte Kjærlighedstribunaler, hvis virkelige Tilværelse dog meget maa betvivles. Vi vide, hvilken betydelig Rolle Kjærligheden spillede i Middelalderen. Alle Spørgsmaal, der angik den, bleve drøftede med den største Alvor og Iver. En Klasse Digte, som kaldes Tensoner, gjør særlig delicate Kjærlighedsspørgsmaal til Gjenstand for Behandling. Tensonerne

ere poetiske Disputer imellem stridende Parter, thi i dem indføres almindeligviis to Talende, som hver forsvare sin Mening. Undertiden er der ogsaa tre Personer; Tensonen kaldes da en Tournering. Overhovedet kan man vel kalde alle Stridigheder af den Art poetiske Tourneringer. Ofte blive de Stridende ikke enige, idet Enhver holder paa sin Mening, og de henvende sig da til en tredie Person, sædvanlig en berømt Troubadour, en lærd Fyrste eller en skjøn og aandrig Dame, som skal dømme imellem dem. Man har imidlertid antaget, at der maa have været en høiere Domstol, hvis Bestemmelser vare bundne ved en Lov af den offentlige Mening, og hvortil de Stridende kunde appellere, naar de Voldgiftsmænd, de selv havde valgt, ikke dømte til deres Tilfredshed, og det kan ikke negtes, at forskjellige Steder i selve Digtene kunne tyde hen paa Tilværelsen af saadanne Kjærlighedstribunaler. Mange Skribenter have ogsaa holdt paa deres Existens. Imellem disse er Reynouard, der har skrevet om Troubadourerne og deres Digte. Han betragter Spørgsmaalet som afgjort ved et latinsk Manuscript af en Mester Andreas, Capellan ved det franske Hof i den sidste Halvdeel af det trettende Aarhundrede. Skriftet handler om Kjærligstribunaler, deres Love og de Domme, som efter dem bleve afsagte. Vi gjengive i det Følgende Indholdet af dette besynderlige Skrift.

En britannisk Ridder trængte engang ganske alene ind i en tyk Skov i det Haab der at møde Kong Arthur*). Han traf snart en ung Pige, som sagde til ham: »Jeg veed, hvad du søger efter; du vil imidlertid ikke finde det uden min Hjælp. Du elsker en Dame i Britannien, der har paalagt dig at bringe hende den berømte Falk, som sidder paa en Stang i Arthurs Gaard. For at faae denne Falk

*) Sagnet om Kong Arthur (eller Artus) og hans runde Bord er bekjendt, det har givet Stof til en talløs Mængde Romancer og Digtninger.

maa du ved at vinde en Seir bevise, at dit Hjertes Dame er skjønnere end nogen af de Damer, Ridderne ved dette Hof elske.« Efter mange romantiske Eventyr fandt Ridderen Falken paa en gylden Stang, nærved Indgangen til Paladset, og tog den i Besiddelse. Ned fra Stangen, hang en lille Guldkjæde, hvortil der var fæstet et beskrevet Papiir; det var Kjærlighedens Lovbog. Den blev foreviist for en stor Forsamling af Damer og Riddere, der Alle bleve enige om at vedtage dens Bestemmelser og fastsatte, at de under streng Straf skulde overholdes og »evig« gjælde.

Dommerne ved Kjærlighedstribunalerne vare fornemme, talentfulde og skjønne Damer; men undertiden præsiderede en eller anden mægtig Konge, der var berømt for sit fine Galanteri. Man afsagde ikke blot Domme i saadanne Stridigheder, der opstode mellem Digtere om et eller andet Kjærlighedsspørgsmaal; men ogsaa, naar to Elskende vare uenige, eller naar det gjaldt om at fastsætte Betingelser for ridderlig Høflighed, havde disse Domstole en afgjørende Stemme. De skjønne Dommere undersøgte begge Parters Sag, paalagde Straffe, foreskreve Formerne for, hvorledes Striden skulde bilægges, ja, opløste undertiden det Baand, som forenede de Elskende. De saaledes afsagte Domme skulle virkelig nøiagtigt være blevne efterlevede, selv af de meest krigerske Riddere, som ellers vare vante til at lade Sværdet afgjøre deres Stridigheder. Vi hensætte her nogle Exempler paa de Spørgsmaal, der bleve forelagte Kjærlighedstribunalerne til Afgjørelse, tilligemed Dommene over dem, uddragne af den førnævnte Mester Andreas' Skrift.

Spørgsmaal: Bestaaer den største Kjærlighed, den ømmeste Tilbøielighed mellem Elskende eller mellem Mand og Hustru?

Dom: Da disse to Følelser ere af en meget forskjellig Natur, kunne de ikke gjøres til Gjenstand for en Sammen-

ligning; om en saadan kan der kun være Tale hvor Aarsagerne staae i en gjensidig Forbindelse.

Spørgsmaal: En Dame havde paalagt sin Elsker, at han aldrig maatte lovprise hende offentligt. En Dag var han i et Selskab af Damer og Riddere, som talte ilde om den Skjønne, han hyldede. Længe afholdt han sig fra at svare, men tilsidst kunde han ikke modstaae Lysten til at forsvare sin Elskedes gode Navn og Rygte. Nu paastaaer hun, at han har forspildt hendes Kjærlighed, fordi han har krænket den indgaaede Forpligtelse.

Dom: Damens Forlangende var for strengt; den paalagte Forpligtelse var utilladelig: Ingen kan med Rette bebreide en Elsker, at han giver efter for Nødvendigheden og gjendriver de Beskyldninger, der reises mod hans Elskede.

Spørgsmaal: En Troubadour havde elsket en ung Dame allerede i hendes Barndom. Da hun havde naaet den modne Alder, tilstod han hende sin Kjærlighed, og hun lovede ham et Kys, naar de atter mødtes. Ikkedestomindre afslog hun pludselig at holde sit Løfte under det Paaskud, at hun, da hun havde givet det, var for ung til at forstaae dets Følger.

Dom: Troubadouren skal have Lov til at tage Kysset, men paa den Betingelse, at han øieblikkelig giver det tilbage.

Det er imidlertid som sagt, trods Mester Andreas' Skrift og mange lærde Forfatteres Mening, mere end tvivlsomt, om disse Kjærlighedstribunaler nogensinde have existeret, udrustede med en slig Magt og Myndighed som den omtalte. Dog vise de talrige Tensoner, der handle om Kjærlighedsspørgsmaal, ubestrideligt, at saadanne Sagers Behandling dengang har været en yndet Tidsfordriv, og gjøre det sandsynligt, at Damer undertiden i fælles Møder kunne have moret sig med at danne en Slags Domstole, for hvilken

de henstillede opdigtede Spørgsmaal som de nævnte til Afgjørelse.

En anden af Middelalderens Institutioner, hvis Existens aldrig er bleven betvivlet, var en Slags literaire Selskaber (Puys d'amour), som holdt deres festlige Sammenkomster paa visse Dage i Aaret — almindelig St. Valentins Dag —, bedømte de til denne Dag indsendte Arbeider og tilkjendte den Værdigste Prisen. Disse Selskaber havde deres Oprindelse fra Nord-Frankrig; dèr og i Flanderen stode de i høi Anseelse; men, hvorledes de opstode, veed man ikke. Nogle mene, at de kunne stamme fra lignende Institutioner, som man veed, have bestaaet blandt Celterne, og som endnu blomstrede i fuld Kraft i Wales indtil det femtende Aarhundrede, Andre derimod søge deres Oprindelse i den Foreningsaand, som altid har været et Særkjende for Frankrigs nordlige Provindser og det tilstødende Flandern. En flamsk Trouvère, Jean Bertaut, fra Slutningen af det trettende Aarhundrede, har samlet en Deel af de Digte, der bleve priisbelønnede af disse Selskaber, og efter deres Indhold ordnet dem i sex Klasser, hvoraf de bekjendteste ere: Tensoner, Pastoreller og Ballader. En særegen Classe danne nogle Arbeider, der i Modsætning til den ridderlige Hyldest, det smukke Kjøn ellers var vant til, netop gjør dette Kjøn til Gjenstand for stærke Angreb og bidende Satire. Som Exempel herpaa nævne vi en Tensone af en Troubadour fra Slutningen af det tolvte Aarhundrede, hvis virkelige Navn ikke kjendes, men som kaldes »Munken fra Montaudon«. Man veed, at han nedstammede fra en adelig Familie i Auvergne, at han havde valgt den geistlige Stand og først var Munk i Klostret Orlac, siden Prior i Abbediet Montaudon. Her beskjæftigede han sig meget med Poesi, og hans satiriske Sange, hvori han frit udtalte sig om, hvad der gik for sig i Omegnen, henledte snart de omboende Ridderes og Baroners Opmæksomhed paa ham: de overtalte ham til at forlade Klostret. Han vandrede nu om som

Digter, skjøndt han bibeholdt Munkekutten og Titlen af Prior, og samlede en Deel af denne Verdens Goder, som han skjænkede sit Kloster. Efterat have levet saaledes nogen Tid fremstillede han sig for Abbeden, hans kirkelige Overhoved, og bad om Tilladelse til at drage til Kong Alphons's Hof i Arragonien, hvilket ogsaa blev ham tilstaaet. Medens hans Kjærlighedssange altid beholdt et vist Præg af den scholastiske Uddannelse, han havde modtaget i Klostret, er det Modsatte Tilfældet med hans satiriske Digte, der udmærke sig ved dristigt Humor og en tøilesløs Vittighed, som hyppigt udarter til Raahed. Til den sidste Klasse af hans Arbeider henhører den Tensone, til hvilken der ovenfor er hentydet, og hvori Munken for den Høiestes Domstol anklager Qvinderne, fordi de have bemægtiget sig den af Munkene opfundne Malerkunst, idet de bruge saamegen Farve til at sminke deres Kinder med, at Malerierne paa Væggene i Kirkerne ganske træde i Skyggen. Qvinderne paastaae derimod, at de forstode at sminke, førend Munkene opfandt Malerkunsten. Da den øverste Dommer foreslaaer, at de Qvinder, der ikke ere over tyve Aar, maae sminke sig i tredive Aar, ville Munkene ikke gaae ind herpaa, men kun indrømme ti Aar. Tilsidst faae dog St. Peder og St. Laurentius saaledes mæglet mellem de stridende Parter, at femten Aar fastsættes som den længste Termin; men, siger Digteren, Qvinderne brøde snart Contracten: de lagde mere rød og hvid Farve paa, end der nogensinde blev benyttet til et Maleri, og som en Følge deraf steg Prisen paa Safran og andre Malerstoffer. Han mener, at tre Hundrede Krukker næppe ville være nok til at gjemme deres forskjellige Skjønhedsmidler. At Damerne ikke vare ganske uskyldige i den omtalte Retning, kan man ogsaa see af andre Troubadourers Digte, hvor der ligeledes, dog i en høfligere Tone, drages tilfelts mod Sminkekrukken.

Imellem Trouvèrernes og Troubadourernes Arbeider findes nogle, som under en didaktisk Form give meget

nøie Underretning om forskjellige Forhold. Saaledes gjør Troubadouren Arnaut de Marsans os bekjendt med de Egenskaber, der fordredes af en Herre, som vilde behage det smukke Kjøn. Det hedder deri: »Linnedet maa være fiint og hvidt, Underklædningen af en passende Længde og af samme Farve som Kappen, der skal være saa viid, at Intet af Brystet bliver bart. Hovedet maa vadskes hyppigt og godt. Haaret saavel som Skjægget maa ikke være for langt. Øinene, der tolke de kjærlige Følelser, og Hænderne, som udføre de Bedrifter, hvortil Kjærligheden begeistrer, bør man særlig vise Omhu for. Ridderen maa vælge saadanne Tjenestefolk, der kunne fremkalde en gunstig Mening om Herren. Angaaende Husholdningens Indretning og om hvorledes man skal modtage og hædre sine Gjæster, sørge for deres Fornødenheder og Underholdning, gives der nøie Underretning. Det hedder endvidere: »Naar Du gjæster Fyrsternes Hoffer, saa gjør Dig den yderste Flid for at komme i et prægtigt Optog, og vær ikke den Første, der møder. Hold aabent Huus og lad ikke Dine Dørvogtere bortvise Riddere, Pager, Tiggere og Jongleurer, men modtag dem Alle gjæstfrit. Betal punktligt og rundeligt, hvad du har taget paa Credit. Skulde Du mangle Penge og have Lyst til at spille, saa spil Skak eller et andet Spil, som passer sig for en Adelsmand, men tag ikke en Terning i Din Haand. Taber Du, maa Du aldrig blive ophidset eller vred. Hvad Du end hører sige om Dig, mist aldrig Herredømmet over Dig selv.«

I et andet Digt indskærpes de Dyder, som en ægte Ridder skal besidde. Han maa være munter, opmærksom, tapper, loyal, høflig, dannet, discret, men fremfor Alt ære Damerne. Han maa hverken spare sit Liv eller sit Gods, og ved den første Tournering, han kommer til, skal han af al Magt anstrenge sig for at vinde Prisen; han vil da blive nævnet af Alle med Berømmelse. Men det er ikke Nok at seire ved Tourneringerne; naar han kommer hjem

til sin Borg, skal han der vise sig ligesaa venlig og ædelmodig, som han har været tapper og uforfærdet i Kampen. Er han rig og mægtig, bør han dele sin Rigdom med andre Riddere, der have Mindre end han, og i det Hele være gavmild mod Alle; dersom han ikke forener Ædelmodighed med Kraft, bliver han aldrig en ægte Ridder. Endnu en Fordring har han at opfylde. Naar Ridderens Ungdomstid er forbi, og hans Haar begynde at graane, da er det paa Tiden, at han vender sin Tanke til Gud, hvem han skylder Alt, og udsoner sin Ungdoms Daarskaber. Han skal sige Tourneringerne Farvel, tage Korset og gaae i Kampen imod Jesu Christi Fjender.

Dersom Pladsen tillod det, kunde der endnu anføres Meget om, hvad der i Middelalderen forlangtes af en fuldkommen Ridder; men vi maae i saa Henseende indskrænke os til at nævne et lille Exempel paa hans Forpligtelser overfor Damerne. En Troubadour siger etsteds: »Dersom en Ridder ulykkeligviis skulde føle sig skinsyg paa sin Elskede, men hun, skjøndt hendes Opførsel giver megen Grund til Mistanke, ikke destomindre forsikkrer, at der ikke er den mindste Skygge af Sandhed i, hvad han har seet med sine egne Øine, saa gjør Ridderen bedst i at svare hende: »Ja, jeg troer virkelig, Du har Ret; det er mig, som tager Feil, jeg maa have drømt eller været berøvet Brugen af mine Sandser.«

Hvor stor Troubadourernes Indflydelse paa deres Samtid end var, behøves der dog ikke megen Menneskekundskab til at indsee, at de Forskrifter for selvfornegtende Dyd, som de indskærpede, bleve mindre paaagtede end de, som mere stemmede overeens med Tilhørernes Lyster og Tilbøieligheder. Vi have allerede seet, hvilke Daarskaber man tillod sig i Kjærlighedens Navn; ligesaa store Udskeielser begik man, hvor det gjaldt om at vise sin Tapperhed og Rigdom. Den Berømmelse, Ridderne vandt i Kampen for Fædrelandet eller ved andre Leiligheder, var ikke tilstræk-

kelig; nei, de søgte Leilighed til at maale sig med Modstandere, der havde høit Ry for Styrke og ridderlig Færdighed. Selv Konger og regjerende Fyrster vovede deres Liv i saadanne unyttige Kampe. Umaadelig Pragtsyge, som tidt udartede til taabelig Ødselhed, var en fremherskende Feil, især hos Datidens store Herrer, hvis Godgjørenhed meget ofte havde sin Oprindelse i Forfængelighed og Ærgjerrighed. Konger bortskjænkede hele Provindser; mægtige Riddere holdt aabent Huus og satte en Hjelm foran Indgangen til Borgen som Tegn paa, at de indbøde dem, der kom forbi, til at komme indenfor og nyde Gjæstfrihed hos dem. En Munk, Geoffroi de Vigeois, fortæller et mærkeligt Exempel paa den Tids Ødselhed. Kong Henrik den Anden af England ønskede i Aaret 1170 at feire Forsoningen mellem Greven af Toulouse og Kongen af Arragonien, som havde været i Krig, ved en prægtig Tournering, der skulde holdes i Byen Beaucaire, hvor Provences Herrer og Riddere hvert Aar havde glimrende Sammenkomster. Hverken Kongen af England eller Kongen af Arragonien mødte ved denne Leilighed; men der forsamledes en Mængde Baroner og Adelsmænd, der som sædvanlig søgte at overgaae hverandre i Pragt. Iblandt Andet fortælles der, at Grev Raimond af Toulouse forærede Baron Raimond d'Agout et hundrede Tusinde Guld- eller Sølvstykker, som denne øieblikkelig lod uddele til ti Tusinde Knegte. Bertrand Raimbout, en anden Adelsmand, som var tilstede ved Festen, lod en Mark i Nærheden oppløie og saaede tredive Tusinde Sous (omtrent 550 Rd. i vore Penge) i den. Guillaume de Martel, hvis Følge bestod af tre Hundrede Svende, befalede, at alle de Levnetsmidler, som bleve tilberedte til dem i hans Kjøkken, skulde koges over Flammerne af Voxlys. Grevinden af Urgel sendte en Krands til en Værdi af fyrretyve Tusinde Sous som Gave til Guillaume Mita, som man meente vilde vinde Prisen som Minnesanger. Raimond de Vernous havde bragt tredive smukke Heste med sig, der

til Folkets Fornøielse bleve levende brændte. Slige grusomme og taabelig ødsle Handlinger roste Datidens Digtere som Beviser paa ædel Gavmildhed!

Man maa dog ikke troe, at en saadan Letsindighed charakteriserede alle Troubadourer. Der manglede ikke imellem dem ædle Mænd med et alvorligt Sindelag, som sørgede over Tidens Fordærvelse og dristigt og strengt angrebe den Slethed, Havesyge og Egenkjærlighed, der, dengang som nu og i enhver anden Periode af Historien, mere eller mindre vansirede Samfundets forskjellige Klasser, Disse Digte, der saaledes revsede Lasten i alle dens Skikkelser, kaldtes »Sirventes« (Tjenestesange). I nogle angribes Borgerstandens lave Tilbøieligheder, i andre Adelens mere glimrende, men derfor ikke mindre forkastelige Feil; selv Geistligheden og Munkene, hvis Betydning ellers dengang var saa stor, bleve ikke skaanede.

De politiske Sirventes havde hovedsagelig til Formaal at revse dem, der foraarsagede borgerlig Uorden, at beskæmme de Regenter — ogsaa Paven i Rom —, som handlede uretfærdigt eller upolitisk, at kritisere de store og mægtige Baroners Foretagender — kort sagt, undertrykke Alt, som kunde antages at ville forstyrre den borgerlige Orden og Ro. Men imellem denne Klasse Digte er der ogsaa mange krigerske Sange, hvori Troubadourerne have lagt deres Rolle som Fredsmæglere tilside, søge at gjenoplive det nationale og personlige Mod og optænde lange, blodige Feider. Undertiden opfordre de ogsaa til at tage Korset for Zions Befrielse og afmale med glødende Farver Blodbadets og Seirens Glæder.

Blandt de Digtere, hvis Sirventes fik en stor Betydning, idet de foraarsagede lange og blodige Stridigheder, indtager Bertrand de Born, Baron af Perigord, den meest fremragende Plads. I Striden mellem Kong Henrik den Anden af England og hans oprørske Sønner havde han sluttet sig til de Sidste og bragte ved sine Sirventes, der gik fra Mund

til Mund, hele Landet fra Garonne til Seinens Udløb i Bevægelse. Han var af en vild og voldsom Charakteer; denne afspeiler sig i hans Digte, ligesom ogsaa Ubesindighed og utæmmet Lidenskabelighed er et Særkjende for alle hans Handlinger. Disse Egenskaber er det, som har sikkret ham en Plads mellem det tolvte Aarhundredes berømteste Krigere og første Digtere. Medens hans Sange saaede Tvedragt mellem Kongerne og fremkaldte bittert Had og gjensidig Mistro mellem deres Vasaller, vare hans egne Vaaben vendte mod Naboerne, hvis Borge og Eiendomme hans Folk ødelagde. Under de hyppige Stridigheder, hvori hans Voldsomhed og Rænker indviklede ham, havde han ligesaamegen Nytte af sit Digtertalent som af sin uforfærdede Tapperhed, idet hans uforskammede Sirventes kuede og nedtrykte hans Fjender, medens de gave hans Soldater og Allierede nyt Mod. Bertrand de Born var en slet Broder, en oprørsk Undersaat og en farlig Ven; det er derfor meget passende, naar Dante anviser ham en Plads i Helvede. Som Troubadour offrede Bernard dog ogsaa nogen Tid paa at besynge Kjærligheden og, som det synes, med meget Held, siden han fik Titlen: »Kjærlighedssanger«.

Som Forfatter af moralske Sirventes staaer Peire Cardinal høiest. Han blev født i Begyndelsen af det trettende Aarhundrede og naaede efter nogle af hans Biographers Sigende en Alder af hundrede Aar. Efterat have forladt den geistlige Stand, hvortil han først var bestemt, helligede han sig ganske til Poesien og vandrede om fra det ene Hof til det andet, ledsaget af en Jongleur, som foredrog hans Digte, og vandt herved mangen ædel Beskytter. Diez siger om ham i »Leben und Werke der Troubadours«: »Peire Cardinal fortjener Navn af den moralske Sirventes' Mester, thi han gjorde ligesaa Meget for den, som Bertrand de Born for den politiske. Den Iver, Frimodighed og Kraft, hvormed han angriber Tidens fordærvede Sæder, og hans egen moralske Vandel fortjene den høieste Roes; men hans

Beskrivelser ere mangelfulde, forsaavidt som de ere altfor almindelige i deres Charakteer, saa at de fra et historisk Synspunkt kun ere af liden Vigtighed.«

Troubadourerne, der vare saa nøie knyttede til Riddervæsenet, stode og faldt med dette; i det trettende Aarhundrede, da Riddervæsenet tabte sin Betydning, var ogsaa Troubadourernes Tid forbi, hvis Virken og Blomstring omfatter et Tidsrum af halvandet Hundrede Aar. Albigenserkrigene, Korstogene, som forarmede mange Riddere, og Tidens voxende Raahed bragte Interessen for Digtekunsten til at dale og berøvede Sangerne deres Løn; men det var navnlig Albigenserkrigene, der gave Troubadourerne Dødsstødet. I det sydlige Frankrig, Troubadourernes Hjem, havde Feudalismen aldrig slaaet dybe Rødder. Store Byer, hvis Borgere i Rigdom og Oplysning, ja selv i ridderlige Idrætter, kappedes med Ridderskabet, laae spredte over Landet i alle Retninger og udbredte Industri og Velstand rundt om. Deres Rigdom og høie Cultur, deres demokratiske Tendenser, ridderlige Sæder, glimrende Festiviteter og originale Literatur lode disse Byer spille en særegen, fremragende Rolle. Hvad der især udmærkede Provence fremfor de omliggende Lande, ja, man kan sige fremfor den hele Christenhed paa den Tid, var en afgjort Misfornøielse med Kirkens trykkende Aag og en dyb Foragt for de pavelige Lærdomme. Denne Utilfredshed fik sit Udtryk i en religieus Sect, Albigenserne, hvis Lære i ikke faa Henseender stemmede overeens med den, som i det sextende Aarhundrede knækkede den pavelige Magt. Skjøndt Albigenserne begunstigedes af Byer, Fyrster og Adelsmænd, maatte de dog bukke under, deels fordi der dengang paa Pavestolen sad en Mand, som vel forstod at haandhæve sin Magt, deels fordi Tiden endnu ikke var moden. Innocents den Tredie taalte ikke nogen fra den orthodoxe Kirke afvigende Lære: den aandelige og nationale Frihed i Sydens skjønne Provindser skulde knuses. Der blev prædiket et Korstog mod

Kjætterne. Det sørgelige Udfald er bekjendt nok: en Tid, fuld af Ødelæggelser og Blodsudgydelser, religieuse Forfølgelser, Forræderi, Forgiftninger og Auto da Féer gik over Languedocs Sletter. Under saadanne Omstændigheder var der ingen Plads mere for Troubadourerne: Digternes Stemmer qvaltes i Strømme af Blod og Taarer!

V. Hj.—n.

Efter Bastillens Indtagelse.
(Paul Delaroche.)

Stormen paa Bastillen

den 14de Juli 1789.

Nedenstaaende Beretning er et Uddrag af et Haandskrift, som udgjør en Deel af den »revue littéraire de Paris«, som findes i det storhertugelige Archiv i Oldenborg. Denne »revue« bestaaer af Breve og Meddelelser af forskjellig Slags, som sendtes fra Paris til Hertug Peter Frederik Ludvig i Aarene 1791—93, og som efter Modtagerens Død ordnedes af den fortjenstfulde Archivraad Dr. Lewerkus paa en meget omhyggelig Maade. Her ville vi kun holde os til den Deel af Samlingen, som vedrører Indtagelsen af Bastillen og betegnes som et Uddrag af Pitra's Memoirer; disse sidste ere, saavidt vides, aldrig blevne offentliggjorte. Hvad den omtalte Pitra angaaer, da veed man kun om ham, at han, saaledes som ogsaa Haandskriftet meddeler, var født i Lyon, at han i Aaret 1789 hørte til Vælgerne i Paris, og at han, da Hovedstaden ifølge Reglementet af trettende April samme Aar inddeeltes i tresindstyve Districter, blev valgt til Forstander i sit District. I disse Districter fandt især Vælgernes Sammenkomster Sted, og der raadslog man om de Deputeredes Holdning i den almindelige Stænderforsamling.

Da det politiske Røre blev større og større og Byen Paris's Forvaltning mere og mere overlodes til Borgerne, voxede naturligviis ogsaa disse Districtsforsamlingers Betydning, og den Rolle, som enkelte af dem senere hen spillede, er bekjendt nok. Allerede i Tiden før den fjortende Juli var Pitras Stilling derfor ikke uden Betydning. Samtidig med

Bastillens Fald gik ogsaa den gamle communale Forfatning i Byen Paris til Grunde. Aftenen før, den trettende Juli, havde man overdraget hele Magten til en af Vælgerne udnævnt, permanent Commitee, i hvilken »le prévôt des marchands« eller Borgemesteren i Paris, de Flesselles, førte Forsædet, dog ikke uden betydelig Indskrænkning i hans tidligere Rettigheder. Efterat Borgemesteren var bleven myrdet, forblev den permanente Commitee endnu nogle Dage i Kraft ved Siden af en provisorisk Politi-Comitee, indtil endelig Byen Paris's Forvaltning organiseredes paany, og det Municipalvæsen indførtes, som i sine Grundtræk danner Basis for den nuværende Organisation. Pitra var Medlem saavel af den provisoriske Politi-Commitee, som af den senere Communalbestyrelse fra 1789—91.

Ved at deeltage i disse Forsamlinger, ved at gjøre Bekjendtskab med Dagens Førere og Helte var Pitra istand til at skaffe sig nøie Kjendskab til Begivenhederne, ligesom han ogsaa med Sikkerhed kunde give Meddelelser om det, som han selv havde seet.

Den umiddelbare Foranledning til Stormen paa Bastillen var Hoffets Holdning, som atter i den senere Tid var bleven meget truende. Kongen havde i Stændernes høitidelige Forsamling tilbagekaldt alle de Beslutninger, som den tredie Stand havde fattet og bekræftet ved Eden i Boldhuset, og Necker, den Mand, i hvem alle de maadeholdne Liberales Haab var concentreret, havde derfor indgivet sin Demission. Paa Kongens og Dronningens Anmodning havde han imidlertid atter overtaget Finantsministerens Portefeuille; men det var en offentlig Hemmelighed, at hans Modstandere uafladeligt arbeidede paa at styrte ham. Regjeringens Støtter i Armeen, navnlig de tydske Regimenter under Marschallen af Broglio's Commando concentreredes i Nærheden af Paris og Versailles for at understøtte Regjeringen i det beleilige Øieblik. Den ellevte Juli om Aftenen fik Necker atter sin Afsked og blev samtidig dermed forviist fra Frankrig. Sensationen i Paris ved denne Efterretning var uhyre; Folket greb til Vaaben, da det

frygtede for et Angreb af Tropperne paa Paris, og, som ganske naturligt var, vendte det sin Vrede først imod Bastillen, denne bestandige Trusel for Byen — dette gamle Symbol paa det absolute Kongedømme. Men vi ville nu følge Pitra's Meddelelser, som først gjøre os bekjendte med de ydre Forhold, navnlig med Slottets forskjellige Localiteter.

»... De Tjenester, som Bastillen har ydet Kongernes og deres Ministres Despotisme,« saaledes begynder han sin Fortælling, »have gjort dette Slot mere berømt end dets Fasthed, thi i Liguens og Frondens Tid er det bleven erobret og tilbageerobret fem til sex Gange. Bastillens Fald har imidlertid havt en overordentlig Indflydelse paa Revolutionen og sikkret dens Fremgang ved den Skræk, som den indgjød Ministrene og Regjeringens andre Embedsmænd. Man vil derfor vist ikke fortænke mig i, at jeg gaaer ind paa Begivenhedens Enkeltheder, især da jeg har modtaget dem fra de Mænd, som have bidraget meest til Fæstningens Fald. For bedre at kunne forstaaeliggjøre Angrebet, troer jeg imidlertid at maatte forudsende en historisk Beskrivelse af selve Slottet. Bastillens to ældste Taarne opførtes i Kong Johan's Regjeringstid (1350—64) for at sikkre Indgangen til Forstaden St. Antoine imod de med Carl V, den Slette, af Navarra allierede Englændere. Imellem disse to Taarne var Pariserporten; men snart opførte man lige overfor dem to andre Taarne, saaledes at Befæstningen dannede et fuldstændigt Qvadrat. Under Carl V's Regjering (1364—80) byggedes fire nye Taarne til, og Fæstningen fik nu Form af et Parallelogram. Under denne Konge fik den ogsaa Navn af Bastillen. Frants I opførte til Forsvar for Porten et regelmæssigt Værk, som hed Bastillon, og som af Henrik IV forandredes til en Halvmaane. Da man ødelagde dette Værk, viste det sig, at det var opført paa en ældre Skandse, som havde staaet i Forbindelse med Bastillen, inden Ludvig XIV

omgav den med Grave. Dette med Træer beplantede Udenværk stod nu kun i Forbindelse med Gouverneurens Huus og benyttedes af ham som Have.

Bastillen selv var, som sagt, en langagtig Firkant med otte Taarne. Af de to, der laae ligeoverfor Boulevarden ved Gaden St. Antoine, kaldtes det ene »la tour du Coin«, det andet »la tour du Puits«; to andre (de ældste til Høire og Venstre for den tidligere Byport) hed »la tour de la Chapelle« og la tour du Trésor«; ligeoverfor dem stod Taarnene »de la Liberté« og »de la Berthandière«; de to sidste endelig, som spillede den vigtigste Rolle ved Stormen, vare Taarnene »de la Bassinière« og »la tour de la Comté«. Disse sidste laae ligeoverfor Gouverneurens Huus, og imellem dem var Bastillens Port og Vindebro. Taarnet de la Comté dannede desuden Hjørnet ud imod Arsenalshaven, men var skilt fra denne ved Fæstningsgraven, Gouverneurens Huus og et Jerngitter.

For at man bedre kan forstaae det Følgende, føier jeg til, at der imellem Taarnene de la Liberté og de la Bassinière hiinsides Graven var en hvælvet Gang, som forbandt Gaden St. Antoine med Invalidecasernen og gjennem Gaarden de l'Orme med Arsenalet. I Bastillen havde Marquien af Launay Commandoen. Men førend jeg gaaer over til at tale om ham og om Angrebet paa Bastillen, maa jeg fortælle, hvad der var gaaet for sig i Byen førend hiin mindeværdige Begivenhed.

Allerede om Natten imellem den tolvte og trettende Juli havde Directeurerne for det op til Bastillen stødende Tøihuus ladet samtlige Krudtforraad ligesom ogsaa de i Løbet af otte Dage forfærdigede Patroner bringe ind i Bastillen, som de paastode for at sikkre dem for den i Paris omstreifende Pøbel, men i Virkeligheden for at unddrage Folket den eneste Ammunition, som det kunde bruge til Forsvar og Angreb. Denne Omflytning havde naturligviis ikke kunnet finde Sted uden at tiltrække sig nogle Borgeres Opmærk-

somhed og derfor udbredtes allerede om Mandagen en Mængde ubestemte Rygter.

Disse bekræftedes, da nogle Borgere, hvem Borgemesteren, de Flesselles, paa deres Anmodning havde givet Lov til at hente Patroner der, ikke alene ikke fandt noget Krudt, men ogsaa fik Efterretning fra Naboerne om Transporten til Bastillen. Fra denne Mandag Aften fattede man Mistanke til Gouverneuren i Fæstningen, uden dog at give ham det tilkjende, da man ikke mærkede nogen fjendtlig Holdning indenfor Fæstningen. Dette Sidste kan man maaskee forklare sig deraf, at Baron de Bèzenval først sendte Marquien af Launay de fyrretyve Schweitzere af Regimentet Sales-Samadé Natten imellem Mandag og Tirsdag. Tirsdag Morgen Kl. otte marscherede to Compagnier af den franske Garde under Rulhières's Commando op foran Barrière du trône for at forsvare denne imod Forstædernes Pøbel og Marodeurerne fra den kongelige Armee. Da disse Bander imidlertid forsvandt, saasnart Tropperne viste sig, vendte ogsaa Compagnierne om. Paa deres Tilbagemarsch fandt de uhyre Menneskemasser forsamlede foran Bastillen, ifærd med at iagttage de mod Gaden St. Antoine rettede Kanoner. Launay havde ladet dem føre frem, da han saae Tropperne, fulgte af en stor Menneskemængde, ile til Barrière du trône, sandsynligviis fordi han troede, at man vilde angribe ham. De foran Bastillen forsamlede Borgere, som følte sig generede af de truende Kanoner, ønskede at beholde de to Compagnier hos sig, men Sergeanterne, som istedetfor Officererne førte dem, erklærede ikke at kunne blive uden en Befaling fra den permanente Commitee, som var bleven valgt Aftenen iforveien; de vilde imidlertid underrette Flesselles, som stod i Spidsen for den, om Begivenhederne saavel ved Barrieren, som foran Bastillen. Saasnart den permanente Commitee fik Underretning om disse fjendtlige Forholdsregler, skyndte den sig med at sende en Deputation til Launay med den Opfordring at fjerne Kanonerne og ikke at foretage Noget

imod Byen, saafremt Folket ikke angreb ham. Denne Deputation indlodes uden Vanskelighed i Bastillen. Launay modtog den meget venlig og beværtede den med Frokost, efterat han han havde lovet ikke at betjene sig af Kanonerne, dersom man ikke angreb ham. I Deputationens Nærværelse gav han Ordre til at trække Kanonerne tilbage. Det foran Bastillen forsamlede Folks Ophidselse var imidlertid steget, især da det var uvidende om Deputationens Afsendelse; man forlangte Udleveringen af Krudtforraadene og af Vaaben, og man begyndte allerede at tale om Bastillens Erobring. Nogle af Forstaden St. Antoines Beboere opdagede i Mængden en Officeer af Dronningens Regiment, ved Navn Hélie; de trænge sig rundt om ham med Spørgsmaal om, hvorledes Fæstningen kan indtages. Hélie foreslaaer at hente Kanoner fra den franske Gardes Caserne og opfordrer Mængden til at forsyne sig med alle de Vaaben, den kan faae fat paa; Stedet, hvor man opholder sig, bestemmes til Samlingsplads, og medens en Deel af Borgerne begiver sig ind i Byen for at hente Gardens Kanoner, iler Hélie hjem til sin Bolig for at iføre sig sin Uniform.

Da Deputationen, som havde spildt en kostbar Tid ved Frokosten, omsider forlod Slottet — og det var meget vanskeligere for den at komme ud end ind — traadte Thuriot de la Rosière, en Mand fra Sectionen Culture St. Cathérine, hen til Slotsporten og indlodes efter nogen Vanskelighed først i Udenværket og derpaa over den store Bro i Fæstningen. Ligeoverfor Broen havde man opstillet tre Kanoner, imedens Skytset paa Taarnene rigtignok stod fire Fod fra Skydeskaarene, men dog bestandig rettet mod Byen. Launay gav ogsaa Thuriot den Forsikkring, at han ikke vilde skyde, forudsat, at han ikke selv blev angreben. Da imidlertid Mængden foran Bastillen ikke ophørte med de truende Skrig og lavede sig til at angribe Gouverneurens Huus, traadte Thuriot, med Marquien af Launay ved Haanden, hen til Taarnets Tinde og vinkede til Folket med Hatten.

Denne fredelige Holdning, som tydede paa en fuldstændig Forstaaelse, hilsedes med lydelige Bifaldsraab. Endnu engang lovede Launay ikke at ville angribe, og Thuriot skyndte sig med at bringe denne Forsikkring til Raadhuset, hvor han indtraf tidligere end Deputationen, som havde forladt Bastillen før han. Deputationen bekræftede hans Fortælling og foranledigede de forsamlede Vælgere til fra Raadhusets Perron at forkynde Gouverneurens fredelige Hensigter for at berolige Borgerne. Men Kampen begyndte foran Bastillen, imedens Freden proclameredes foran Raadhuset. Næppe havde Thuriot fjernet sig fra Slottet, førend Mængden, som han øiensynlig forlod beroliget, paany forlangte Vaaben og Krudt og gjentog Truslen om at ville antænde Gouverneurens Huus, der kun forsvaredes af et ubetydeligt Udenværk og en svag Vindebro. Launay, som havde forladt Slottet for at tale med Mængdens Førere, gik ind paa at tillade et bestemt Antal Borgere at komme ind paa Pladsen imellem Bastillen og Gouvernementshuset og at udlevere saa mange Geværer og saa megen Ammunition, som han selv kunde undvære. Dette Tilbud var uforsigtigt, men Gouverneuren var ikke længere i Besiddelse af den Ro og Aandsnærværelse, som hans vanskelige Stilling krævede. Det være nu, som det vil — jeg veed, at man blev enig om, kun at tillade et begrændset Antal Mænd af Folket at komme ind i den første Gaard; men næppe var Launay vendt tilbage til Fæstningen, og den første Vindebro falden ned, førend Alle trængte ind paa den aabne Plads. Omendskjøndt dette skete imod Overeenskomsten med Gouverneuren, saa vilde det have været uden Fare for ham, thi Mængdens Bestræbelser for, uden Geværer, uden Kononer at bemægtige sig den store Vindebro, som var beskyttet ved et Jerngitter og ved Kanoner, vilde uden Tvivl have været forgjæves. Men Launay, som af Forfærdelse over den fremstormende Masse havde tabt Besindelsen, lod skyde paa den baade med Geværer og Kanoner. Nogle Døde og Saarede

bleve paa Pladsen, de Øvrige flygtede med vilde Skrig. Broen blev igjen trukken op, og Besætningen dræbte endnu tre Borgere, som ved den hurtige Flugt vare faldne ned i Graven. En Deel af den opbragte Mængde stormede under Raabet, »at den var forraadt,« til Raadhuset, hvorhen man ogsaa bragte to eller tre af de Saarede, og deved kom ogsaa den der forsamlede Masse snart i en frygtelig Ophidselse. Tvende Saarede bragtes endogsaa ind i Commiteens Forsamlingslocale og Mængden trængte ind bagefter, idet den forlangte Vaaben for at kunne deeltage i Stormen paa Bastillen. Den ene af de Saarede, en Soldat af den franske Garde, havde faaet et Skud igjennem Underlivet og klagede midt under Dødskampen over, at Folket havde holdt de to Compagnier tilbage foran Fæstningen. »Thi ved deres Hjælp«, sagde han, »havde vi dræbt alle hine Forrædere med Gouverneuren i Spidsen.« Den permanente Commitee opfordrede nu den indtrængende Mængde til at forlade Salen, for at den i Ro kunde tage en Beslutning med Hensyn til Bastillen; men først efter mange Vanskeligheder lykkedes det at faae Salen rømmet og Døren til denne lukket. Man begyndte nu at raadslaae, og Forslag bleve gjorte i forskjellige Retninger; nogle af Medlemmerne forlangte, at man skulde tage Bestemmelser, som gik ud paa Bastillens Erobring. Men Flesselles forkastede disse Forslag som taabelige og vilde opsætte Alt til den næste Dag. Man havde derfor endnu ikke opnaaet nogen Enighed, da Døren til Salen pludselig blev reven op, og Deputerede fra Palais royal, fulgte af store Menneskemasser, trængte ind. I en forbittret Tone erklærede disse, at de i tyve Tusinde Borgeres Navn, som vare forsamlede i Palais royal's Have, maatte anklage Borgemesteren for Forræderi; de bebreidede ham, at han i fire og tyve Timer havde bedraget sine Medborgere ved det falske Løfte at forskaffe dem Vaaben, at han under dette Paaskud havde sendt dem snart det ene snart det andet Sted hen, og at de til Raadhuset bragte Kister ikke havde været fyldte med

Geværer, men med Klude. Tilsidst beskyldte de ham for at staae i Correspondance med Prindsen af Conti*) og forlangte af ham, at han skulde gaae med til Palais royal for at forsvare sin Optræden.

Jeg betragtede opmærksomt Borgemesterens Ansigt, da han saaledes blev beskyldt, og jeg skal aldrig glemme det forskrækkede Udtryk i hans Ansigt og hans frugtesløse Forsøg paa at give sig nogen Holdning. Hans Svar vare især i Begyndelsen meget usikkre; med svag Stemme fortalte han, at han selv var bleven ført bag Lyset med Hensyn til Geværerne; med noget større Fasthed retfærdiggjorde han sig imod den Anklage, at han skulde staae i Brevvexling med Prindsen af Conti; han paastod ikke at have seet denne eller hørt Noget fra ham i de to sidste Aar. Bedre end Flesselles selv kunde gjøre det, forsvaredes han af Dussaulx, et anseet Medlem af Commiteen.

Denne Sidste sagde, at baade han selv og alle hans Collegaer aldeles ikke havde lagt Mærke til Noget, som kunde mistænkeliggjøre Flesselles i deres Øine. Borgemesteren var ligesom de Andre bleven ført bag Lyset ved falske Beretninger, og det var Ministeren, som havde bedraget dem ved Afsendelsen af de tomme Kister. Dussaulx forestillede endvidere med en for hans Alder sjelden Energi den larmende Mængde, hvor farligt det var under de nuværende Omstændigheder at angribe det Offentliges Ledere med et saadant Raseri og uden tilstrækkelige Beviser. »Imedens vi her stride med Ord,« føiede han til, »dræber man vore Medborgere foran Bastillen. Lader os hellere tænke paa, hvorledes vi skulle forhindre dette.«

*) Den Sidste af den berømte Familie Conti (yngre Sidelinie af den bourbonske Familie Condé). Den her Nævnte er Louis François Joseph. Han blev senere ført for Revolutionstribunalet, men frikjendtes og døde i Landflygtighed 1807.
Red.

Den forsamlede Mængde lod sig noget berolige ved disse Ord, og Flesselles, som imidlertid havde fattet sig, foreslog nu, at man skulde afsende en Deputation til Launay, som skulde opfordre ham til at lade et vist Antal Borgere komme ind i Fæstningen for at danne en fælles Besætning med Soldaterne. »Han kan i dette Tilfælde ikke dække sig bagved sin Eed til Kongen,« sagde Flesselles, »og vi have da tilstrækkelig Sikkerhed for, at han ikke tilføier os nogen Skade.« Jeg understøttede dette Forslag og gjorde den Bemærkning, at vi da med lidt Forsigtighed let kunde bemægtige os Fæstningen. Den permanente Commitee udvalgte strax en Deputation, som skulde overbringe denne Beslutning til Gouverneuren; men Flesselles opfordrede forgjæves to af de Deputerede fra Palais royal til at slutte sig til Deputationen. Disse forlangte tvertimod paany, at Borgemesteren skulde gaae med til Palais royal eller til Raadhusets store Sal for at forsvare sig. I dette Øieblik nærmede Flesselles sig til Kaminen for at drikke et Glas Vand og hviskede til mig: »Hvad skal jeg gjøre, Hr. Pitra? Jeg er fortabt!« Jeg, som blev forskrækket over, at han tiltalte mig ligeoverfor Mængden, som stadigt iagttog ham, svarede ham ikke, ligesom ogsaa Commiteen ligeoverfor de uophørlige Opfordringer til ham om, at han skulde gaae med til Palais royal, iagttog en for Borgemesteren høist betænkelig Taushed. Tilsidst erklærede Flesselles, at han i et saa kritisk Øieblik ikke kunde forlade Raadhuset, men at han vilde komme ind i den store Sal for at forsvare sin Optræden. Jeg besluttede at følge Borgemesteren derhen og opfordrede alle de Tilstedeværende til at følge os; men kun Faa gik med. Kun med megen Vanskelighed opnaaede jeg at komme ind i den store Sal, som frembød et aldeles ubeskriveligt Udseende. Saavel Gallerierne som Sæderne langs Væggene vare opfyldte af en frygtelig larmende Menneskemasse; Nogle havde Geværer, Andre Spyd, Sabler, Stokke med dertil fastgjorte Knive, og de Fleste havde ved

deres Klædedragt og deres vilde Udseende mere Lighed med Røvere end med ordentlige Borgere. Jeg prøvede paa at trænge mig igjennem til den anden Ende af Salen, men standsedes af fire bevæbnede Borgere fra min Section, som vare udsendte for at opsøge mig paa Grund af Begivenhederne ved Bastillen. Jeg fulgte med dem og mødte underveis paa Trappen en ny Deputation, som var bleven afsendt til Bastillen. Imedens jeg havde været inde i den store Sal, vare nye Skarer trængte ind i Commiteens Forsamlingslocale og havde bragt den Efterretning, at Bastillen ikke ophørte med at skyde paa Borgerne; man havde derfor besluttet at afsende en ny Deputation, saa meget mere, som man slet ikke havde hørt Noget fra den først afsendte. Det var denne nye Deputation, som jeg mødte paa Trappen, ifærd med at begive sig ud til Bastillen; den havde taget en Trommeslager, nogle Municipalgardister og en hvid Fane med, og i Spidsen for den stod Kongens og Byens Procureur, de Corny. Førend jeg imidlertid kan berette om disse to Deputationers Virksomhed og min Tilbagekomst til min Section, maa jeg meddele, hvad der var skeet foran Bastillen, efter at Launay havde været saa uforsigtig at lade Borgerne komme ind i Udenværket og derefter paa en meget uklog Maade drevet dem ud igjen.

Efter de første sex Kanonskud havde Mængden naturligviis trukket sig Noget tilbage. Men den første Skræk havde snart givet Plads for Trangen til Hævn, og man begyndte igjen at nærme sig Slottet paa forskjellige Steder. Skarer af Borgere, som havde bragt Ammunition og Vaaben tilveie Aftenen iforveien, ilede til fra Nabodistricterne; i store, uordnede Hobe stode de opstillede rundt om Fæstningen, især paa de Steder, hvor der fandtes nogen Dækning. Talrigst var Mængden i den hvælvede Gang, som fører fra Gaden St. Antoine til Arsenalet. Deels fra denne Gang og deels fra de mange smaae Boder, som omgave Bastillen, vedligeholdtes der en uafbrudt Geværild

imod Fæstningen. Denne Skydning var imidlertid ikke meget farlig, og Besætningen vilde ikke have mistet en Mand, dersom ikke en Mand i et af Nabohusene, der havde samme Høide som Bastillen, havde faaet det Indfald at krybe ud paa Taget og i Dækning af en Skorsteen givet sig til at skyde paa Kanonererne. Han dræbte og saarede flere af dem, uden at man i Fæstningen paa Grund af den stærke Skydning kunde mærke, hvorfra Skuddene kom. Bastillens Skyts bestrøg Gaden St. Antoine i hele dens Længde, og Kuglerne gik lige hen til Palais royal: men uden at ændse denne Ild trængte nye Skarer uophørligt igjennem Gaden St. Antoine og over Boulevarden. En Hob under Anførsel af Bryggeren Acloque stormede ind i Arsenalets Have og stillede sig op ved Jerngitteret, som skiller den fra Bastillens Grav; en anden Hob under Bryggeren Santerre rettede fra St. Antoine-Siden en uafbrudt Ild imod Fæstningens Taarne, men Angrebet gik for sig uden nogen overordnet Ledelse og var derfor uden Virkning. Paa dette Tidspunkt var den første Deputation med Præsidenten de la Vigne i Spidsen kommet igjennem Gaarden de l'Orme og havde nærmet sig Bastillen paa omtrent et Hundrede Skridt. Her forsøgte den ved Tegn at gjøre sig forstaaelig for Soldaterne paa Muurtinderne; men det var forgjæves; Ilden vedblev uafbrudt, og da Mængden mærkede, at Deputationen ikke vilde opnaae Noget, trængtes denne tilbage og maatte med uforrettet Sag begive sig bort. Den gik ad Omveie tilbage til Raadhuset og indtraf der omtrent paa samme Tid som den anden Deputation, der heller ikke havde opnaaet Noget. I Begyndelsen havde denne sidste ved Ankomsten til Bastillen havt mere Held med sig, thi den hvide Fane var bleven seet fra Fæstningen, og man havde derfor tilladt Deputationen at komme hen til Udenværkets Vindebro. Skydningen var hørt op paa begge Sider, og en hvid Fane blev endogsaa heiset paa et af Taarnene. Deputationen kunde altsaa med Føie troe, at det vilde lyk-

kes den at opnaae en Overeenskomst, da Soldaterne pludselig igjen grebe deres Geværer og affyrede en Salve paa de tætte Skarer. Nogle Borgere styrtede døde om foran Deputationens Fødder, og det var kun et heldigt Tilfælde, at den selv undgik en lignende Skjæbne. Denne pludselige Vending skal, som Nogle sige, være bleven foranlediget derved, at man paa andre Sider af Fæstningen ikke kunde see den hvide Fane paa Taarnet la Bassinière og derfor blev ved at skyde paa Besætningen. Gouverneuren kunde derfor troe, at man vilde overrumple ham fra den ene Side, imedens man paa den modsatte Side foregav at ville underhandle med ham. Deputationen udrettede derfor heller ikke Noget her og maatte ligesom den første vende tilbage til Raadhuset. Omtrent paa samme Tid, som det sidst Fortalte foregik foran Bastillen, var der skeet Noget paa Grèvepladsen foran Raadhuset, som i meget kort Tid skulde forandre Sagernes Stilling og bringe Bastillen i Folkets Hænder.

Som man vil erindre, vare de to Compagnier af den franske Garde, der om Morgenen havde været ved Barrière du trône afmarscherede til Grèvepladsen; der havde de været opstillede hele Tiden og med Længsel ventet paa, at man vilde gjøre Brug af dem. Da var det, lige førend den anden Deputations Tilbagekomst, at en ubekjendt Mand ved sine begeistrede Ord overtalte disse Tropper til uden Ordre fra den permanente Commitee at marschere til Bastillen for at hjælpe Borgerne at bringe den fornødne Orden i Angrebet. Men førend jeg gaaer over til at fortælle, hvorledes Bastillen faldt, vil jeg meddele, hvem denne ubekjendte Mand var, og hvorledes han kom til at spille en saa vigtig Rolle ved hiin mindeværdige Begivenhed.

Hans Navn var Hulin, han var født i Schweitz, var et og tredive Aar gammel og af Naturen vel udrustet med alle de Gaver, som ved en saadan Begivenhed ere de meest værdifulde. Han imponerede ved sin mægtige Skikkelse, han havde et prægtigt Hoved og en Stemme, hvis mægtige

Klang forhøiedes ved et udtryksfuldt og fyrigt Foredrag. Hulin var opdraget i Frankrig, men var, da Urolighederne udbrøde i Genf, vendt tilbage til Schweitz og havde beklædt en Adjutants Stilling, da en Garnison oprettedes der i Byen. Senere gik han til Paris og havde i la Briche ved St. Denis overtaget Ledelsen af en Vaskeanstalt. Denne Forretning nødsagede ham til at have en Bolig i Paris, hvor han opholdt sig hver Søndag; dette var ogsaa Tilfældet den tolvte Juli, netop da Efterretningen om Neckers Afsked fremkaldte en almindelig Bevægelse. Hulin kjendte Ministeren personlig og var en af hans ivrigste Beundrere. For at erfare, om Rygtet med Hensyn til Afskedigelsen var sandt, gik Hulin om Eftermiddagen til Palais royal, hvor store Menneskemasser vare forsamlede, og hvor man var i stor Uro over de af Regjeringen paa Ludvig XV's Plads og Tuilleriernes Have opstillede Tropper. Der fortaltes endogsaa, at den bevæbnede Magt var traadt fjendtlig op imod Borgerne.

Hulin opflammedes ved disse Efterretninger og foreslog den forsamlede Mængde, at man skulde træffe Forsvarsanstalter i det Indre af Byen og der oppebie Regjeringens Beslutninger. Men han mærkede snart, at Folkets Holdning var for vaklende og ubestemt til, at han kunde sætte sine Forslag igjennem; modløs vendte han derfor om Aftenen tilbage til la Briche med den Overbeviisning, at de kongelige Tropper vilde bemægtige sig Byen i Løbet af Natten, og at dermed den nylig vakte Bevægelse for Friheden fuldstændigt vilde undertrykkes. Han tilbragte Natten i den piinligste Uro, da han idelig vækkedes af de mod Paris fremrykkende Tropper. Den næste Morgen gik han hen til en Nabo ved Navn Fornier; denne var en fortrolig Ven af Necker, og hos ham traf Hulin ogsaa Fru v. Staël, Ministerens Datter, som ikke vidste, hvilken Vei Faderen havde valgt, og hvor han havde søgt et Tilflugtsted. Her hørte han, at Bevægelsen i Paris var bleven almindelig, at

Borgerne grebe til Vaaben, og at man havde besluttet sig til at forsvare sig imod Tropperne. Disse Efterretninger gjorde et heftigt Indtryk paa ham, og trods Fru v. Staël's Forestillinger beslutter han sig til at ile til Paris og deeltage i Forsvaret, lidet anende, at han er bestemt til den følgende Dag at spille en saa vigtig Rolle ved Bastillens Indtagelse. Henad Eftermiddagen kommer han til Paris og begiver sig strax til sin Section, hvor han med Iver deeltager i Borgernes Forsøg paa at organisere et ordnet Forsvar. Den næste Morgen marscherer han med en Deling Borgere til Arsenalet for at faae Vaaben udleverede, og paa Veien derfra kommer han over Grèvepladsen, netop i det Øieblik, da de første Saarede bringes dertil fra Bastillen. Synet af disse, de Ulykkeliges Klageraab, det almindelige Skrig, at man skal drage til Bastillen, opflammer endnu mere Hulin's Vrede; efter nogle frugtesløs Forsøg paa at naae Raadhusets store Trappe rives han bort af en fra denne Bygning kommende Hob og føres lige hen foran de to ovennævnte Compagnier af den franske Garde, som aldeles ubevægelige synes at dele Hulin's Fortvivlelse og Forbittrelse. Han staaer i nogle Øieblikke tvivlraadig foran dem, men fatter saa en Beslutning og taler til dem med høi Røst paa følgende Maade: »Ere I ikke ogsaa Borgere, tappre Soldater af den franske Garde, og høre I ikke disse Raab? Seer I ikke disse Ulykkelige, som man bærer forbi, og som udstrække Armene efter Eder? Hører I ikke Braget fra de Kanoner, med hvilke den Skurk, de Launay, myrder vore vaabenløse Fædre, vore Qvinder, vore Børn? Ville I lade dem omkomme, I, som have Vaaben, Kanoner og Kræfter til at forsvare dem? Soldater af den franske Garde, man myrder Paris's Borgere, og I skulde ikke ville marschere imod Bastillen? Skulde eders Sergeanter ikke ville stille sig i Spidsen for at føre Eder til Kampen?«

Denne kraftige Tiltale slaaer som et Lyn ned i de tvivlraadige Gemytter; Rækkerne slutte sig tættere sammen,

Sergeanterne træde hen til deres Pladser og Alle raabe som een Mand: »Fremad, vi følge!« Hulin afsender strax en Sergeant og tolv Mand til Raadhuset for at medtage Kanoner og Ammunition, og under Mængdens høie Jubelraab begynde Compagnierne deres Marsch.

Klokken er henimod tre, da Hulin med en Styrke af et Hundrede og halvtredsindstyve Fusilierer og Grenaderer, fire Hundrede bevæbnede Borgere og fem Kanoner nærmer sig Bastillen; han gjør Holdt ved Arsenalet og begiver sig selv ind i Gaarden de l'Orme for at udfinde de meest passende Punkter til Angrebet. Efter at have endt sine Undersøgelser sender han en Viinhandler, Ducartel, med et Hundrede Borgere og to Kanoner ind i Arsenalet »Have«, for derfra at beskyde Bastillen; en anden Afdeling, med en Kanon, dirigerer han til den høiere liggende Deel af Boulevarden St. Antoine for at beskjæftige en Deel af Fæstningens Besætning paa den Side; selv bliver han tilbage med Soldaterne, to Hundrede Borgere og to Kanoner ligeover for Vindebroen, i den Hensigt at gjøre Hovedangrebet paa dette Sted. Under en levende Ild fra Fæstningen iler Hulin med sin tappre Skare over Gaarden de l'Orme, og omendskjøndt Mange saares, lykkes det ham dog at faae en Kanon opstillet ligeoverfor Vindebroen over den ydre Grav. En Borger ved Navn Georget stiller Kanonen ind, og omendskjøndt han faaer Laaret gjennemboret af en Kugle, lægger han dog Lunten til Fænghullet. Skuddet gaaer af, og den ene af de to Jernkjæder, som holder Broen fast, falder ned. Inden Kanonen er ladet paany, lykkes det en modig Borger at komme over Graven hen til Broen og der med en Øxe at hugge den anden Kjæde over. Broen falder ned, og Angriberne med Hulin i Spidsen storme nu ind i Udenværket og sætte sig fast der. Ilden fra Fæstningen bliver stærkere og stærkere, og inden kort Tid bedække over fyrretyve Saarede Pladsen. Imidlertid indtræffer der nu en meget ønskelig Forstærkning, idet den ovennævnte Hélie med tre Hun-

drede Mand og to Kanoner slutter sig til Hulin. Ved forenede Anstrengelser lykkes det dem at bringe nogle af Kanonerne frem og faae dem opstillede foran den store Vindebro. Man er lige i Begreb med at affyre Kanonerne, da man opdager en hvid Fane paa Taarnet la Bassinière. Man holder inde med Skydningen, og Hélie træder hen til Graven og begynder at underhandle med en Schweitzerofficeer, som viser sig ved en Aabning i Vindebroen. Officeren rækker et Stykke Papiir med Capitulationsforslagene igjennem Aabningen, hvor det modtages af en Borger, som paa et løst Bræt er kommen over Graven. Papiret, som ikke er undertegnet af Nogen, indeholder Tilbud om øieblikkelig Overgivelse af Fæstningen paa den Betingelse, at man tilstaaer Gouverneuren og Garnisonen sikkert Leide; hvis man ikke vilde gaae ind derpaa, saa havde Besætningen besluttet at sprænge Bastillen i Luften ved Hjælp af de tyve Tusinde Pund Krudt, som den har til sin Raadighed. Hélie, som har modtaget Forslagene, læser dem op for de Omkringstaaende, og Alle give deres Bifald tilkjende. Hulin og Hélie træde derfor begge hen til Graven, raabe til Sehweitzerofficeren, at man gaaer ind paa de forlangte Betingelser og fordrer, at Vindebroen øieblikkelig skal falde ned. Dette skeer, og Hélie tilligemed to Andre ere de Første, som betræde Bastillen; talrige Skarer strømme ind efter dem og opfylde i kort Tid den store Gaard.

I denne sidste stod Gernisonen opstillet, til Venstre Schweitzerne i deres Lærredstrøier, med fuld Oppakning og Vaabnene ved Fødderne, til Høire Invaliderne og Officererne med blottet Hoved; tre Kanoner fandtes i Nærheden af Broen. Bagved Invaliderne stod Gouverneuren i borgerlig Klædning, Ludvigskorsets røde Baand i Knaphullet og en Stokkekaarde i Haanden. Han traadte frem med blottet Hoved og kjendtes af en Mand ved Navn Maillard, som raabte til ham: »De er Bastillens Gouverneur!« Hulin ilede hen til ham og omfavnede ham med den Forsikkring, at hans Liv skulde

være ham helligt, og at Capitulationen skulde overholdes paa det Nøiagtigste. Marquien trykkede hans Haand og svarede: »Til Dem betroer jeg mig, vakkre Mand, jeg er deres Fange.« Marquiens Liv var imidlertid ikke meget sikkert, da den bevæbnede Massė, som opfyldte Gaarden, truende omringede ham og Hulin. Denne Sidste foreslog derfor Gouverneuren at gaae over Vindebroen til de franske Gardere, som for største Delen vare blevne paa den anden Side af Graven. De havde imidlertid næppe gjort nogle Skridt, førend Folket styrtede løs paa Gouverneuren, rev ham i Haarene og søgte at skille ham fra Hulin. Launay, som ventede Døden, søgte at aflive sig med Dolkən, som var i hans Stok, men Hulin rev Vaabnet fra ham og sønderbrød det. Ved Hjælp af nogle Soldater befriede han Gouverneuren og førte ham nu over Vindebroen; men i Udenværket styrtede en høi Mand med blottet Kaarde i Haanden løs paa Hulin, som imidlertid fastholdt sin Fange, og Soldaterne afværgede dette Angreb. Af nogle Yttringer, som undslap Gouverneuren ved denne Leilighed, fik Hulin det Indtryk, at Angriberen var Marquiens Broder, Capitain i den franske Garde, som søgte at befrie den Fangne.

Efterat dette Angreb var bleven afværget, fortsatte Hulin sin Gang med Fangen igjennem Arsenalporten nedad Gaden St. Antoine for at naae Raadhuset. Raabet »Gouverneuren kommer!« forplantede sig med Lynets Hurtighed ned ad Gaden, og fra alle Sider styrtede opbragte Mennesker ind paa Hulin og hans lille Escorte af Soldater for at rive Fangen fra ham. Hulin maatte uafladeligt forsvare ham imod de Kaardestød og Sabelhug, som rettedes imod ham. Gouverneuren havde vel ved Stormen tabt Besindelsen, men det manglede ham aldeles ikke paa Mod; hans Holdning var stolt og bydende, og med rolig Stemme sagde han til Hulin: »De vilde have baaret dem ad som jeg, dersom Kongen havde overdraget Dem at forsvare Slottet. Jeg vidste allerede længe, at man vilde tage det med Magt, og derfor lod jeg

skyde paa Folket.« En anden Gang, da man kastede Snavs paa ham, sagde han: »Hvorfor har man ikke ladet mig sprænge Bastillen i Luften, saa havde jeg begravet hele denne Pøbel under Ruinerne.« Angrebene fortsattes imidlertid med større og større Voldsomhed, Kaarden reves ud af Haanden paa Hulin, den ene efter den anden af de ledsagende Soldater trængtes bort, og Tidspunktet var ikke mere fjernt, da Hulin ikke længere vilde kunne forsvare Gouverneuren imod det opbragte Folk. Han naaede imidlertid dog Arcaderne ved St. Jean og var saaledes kun fyrretyve Skridt fjernet fra Raadhuset, hvor han havde haabet at kunne bringe Launay i Sikkerhed. Men det rasende Folk havde besluttet, at Hulins Anstrengelser ikke skulde fravriste det Byttet; næppe var han kommen ind paa Grèvepladsen med Fangen, førend Tusinder styrte løs paa dem, og efter en fortvivlet Kamp rive de Launay bort fra Hulin, som selv kastes til Jorden og næsten livløs slæbes hen paa en Steenbunke ligeoverfor Raadhuset. Fra alle Sider falder den forbittrede Mængde nu over den vaabenløse Gouverneur, og inden kort Tids Forløb er han formelig sønderrevet af de Rasende.

Hulin, som nær selv havde tilsat Livet for at redde Fangen, gjenkjendtes af nogle Borgere, som løftede den bevidstløse Mand op og bragte ham ind i et nærliggende Huus. Her kaldte de ham tillive igjen og bragte derpaa den af Anstrengelse og Kummer udmattede Mand til hans Bolig. Lige førend dette skete, var Hélie, som ledsagedes af en stor, bevæbnet Skare og førte de øvrige Fanger fra Bastillen med sig, ankommen til Raadhuset for at overlevere Bastillens Nøgler og Fangerne til den permanente Commitee. Jeg fik Leilighed til at overvære denne Scene, idet jeg kort forinden var vendt tilbage fra mit District; paa Efterretningen om, at Bastillen allerede var tagen, havde jeg opgivet at marschere derhen med de bevæbnede Borgere fra min Section og gik derfor tilbage til Raad-

huset for at indtage min Plads i Commiteen. Jeg skal aldrig glemme det Skue, som frembød sig for mig, da Seirherrerne fra Bastillen droge ind i Raadhusets store Sal. Først kom en broget Mængde af bevæbnede Mennesker, der førte Fangerne med sig, Schweitzere og Invalider blandede imellem hverandre; saa kom Soldaterne af den franske Garde, som paa deres Sknldre bare den tappre Hélie, hvis Uniform hist og her var plettet af Blod, hvis Hoved var blottet, og som i den venstre Haand havde en forbøiet Kaarde, medens han med den høire søgte at befrie sig for den jublende Mængde. Foran Hélie gik Marquien af Salles, som havde Bastillens Nøgler i den ene, Capitulationen i den anden Haand. Man løftede Hélie op paa et Bord og bedækkede derpaa dette med alle de Trophæer, som man havde bragt med fra Bastillen. Jubelen over den vundne Seir var stor, men ligesaa stor var Forbittrelsen imod Fangerne, fordi disse havde skudt paa Folket. Fra alle Sider hørte man Raabet: »Til Døden med dem!«, fra alle Sider løftede man Hænderne truende imod dem; men Faren blev endnu større for disse Ulykkelige, da rasende Mennesker, hvis Hænder endnu vare røde af Blod, stormede ind i Salen og bragte Efterretningen om Gouverneurens Død. Kun med allerstørste Vanskelighed formaaede Soldaterne at værne om dem eller at befrie dem, som man allerede havde lagt Haand paa. Jeg saae blandt Andet, hvorledes en Soldat bortkastede sit Gevær, sprang ind imellem Mængden og befriede en gammel Invalid, som man slæbte bort ved Haarene. Den modige Mand fik selv ved denne Leilighed flere Sabelhug i Hovedet, men bragte dog Invaliden tilbage til Kammeraternes Kreds.

Hélie, som ikke kunne komme ned af Bordet, paa hvilket han stod, søgte forgjæves at tale den rasende Mængde tilrette; hans Stemme overdøvedes af de vilde Skrig, Allerede syntes Fangernes Skjæbne afgjort, allerede havde man lagt Geværerne an paa dem fra alle Si-

der, da pludselig en gammel Gardist med Tordenrøst udraabte: »Vi udbede os vore gamle Kammeraters Liv som Priis for Bastillen og for de Tjenester, vi have ydet Eder.« Der blev lidt mere roligt i Salen efter disse Ord, og Hélie kunde nu ogsaa gjøre sig forstaaelig; han sagde: »Jeg og mine Kammerater her forlange Naade som Belønning for det, vi have gjort. Jeg vil ikke have dette Sølv (idet han pegede paa Gouverneurens Sølvtøi), jeg vil ingen Udmærkelse have, kun Naade, Naade for disse Krigere, som kun have opfyldt deres Pligt!« Dette hellige Ord »Naade« gjorde et dybt Indtryk paa Massen, dyb Taushed indtraadte pludselig, kun enkelte Stemmer gjentog sagte »Naade«, indtil Alle paa eengang raabte: »Naade, ja Naade for dem Alle!« Hélie's Ansigt straalede af Glæde ved denne pludselige Vending; for imidlertid fuldstændig at sikkre Fangernes Liv foreslog han, at de strax paa Stedet skulde aflægge Troskabseed til Byen og Nationen. Jeg seer ham endnu bestandig, denne brave Mand, bøie sig ned, gribe Fangernes Hænder og modtage deres Eed, idet han tilføiede de Ord: »for at de kunne forene deres Anstrengelser med Borgernes til Byens Forsvar.« Saaledes reddedes Fangerne fra en overhængende Fare, og de kunde nu uanfægtede forlade Salen og gaae igjennem Mængden, som for et Øieblik siden med Raseri havde forlangt deres Død.

Ved at beskrive disse interessante Begivenheder har jeg glemt at fortælle om Flesselles's bedrøvelige Endeligt. Som vi alt vide, havde han begivet sig til den store Sal for at forsvare sig, og der var han ogsaa, da Bastillens Erobrere kom dertil. Kort derefter søgte han imidlertid at fjerne sig, men forhindredes deri af nogle Borgere; han blev derfor siddende paa Estraden, indtil der, nogle Minutter efter Mordet paa Launay, traadte nogle Mænd hen til ham og efter Sigende overrakte ham et Brev, som man skulde have fundet i Gouverneurens Lomme. I dette Brev skulde der med Flesselles's Haandskrift have staaet, at han,

Launay, skulde faae Hjælp endnu inden Midnat, og at han kunde være overbeviist om, at man ikke vilde angribe ham med Kanoner. Nogle af de Tilstedeværende have forsikkret mig selv at have seet, hvorledes Flesselles fik dette Brev, og hvorledes han meget forbauset og uden at sige Noget gav det ulæst tilbage til Overbringerne; Andre derimod have sagt, at han læste Brevet først. Men dette Brev er aldrig senere bleven offentlig fremlagt, og jeg troer derfor, at dette Beviis paa Borgemesterens Forræderi aldrig har existeret; man beskyldte ham vistnok kun paa denne Maade for at retfærdiggjøre hans Død. Jeg vil imidlertid paa ingen Maade fuldstændig forsvare Flesselles; efter min Mening var hans Opførsel hverken aaben eller loyal. Han havde ikke afgjort stillet sig paa en af Siderne og var vistnok mere en Tilhænger af Kongen, end en Ven af Folket. Indtil Bastillens Fald syntes han at have troet, at den folkelige Bevægelse, hvor stor den ogsaa var, let vilde blive undertrykt af de kongelige Tropper; han meente derfor, at det kun kom an paa at vinde Tid, og at dette lettest kunde opnaaes, naar man tilsyneladende understøttede Folket i dets Planer og hemmeligt søgte at forhindre eller idetmindste at forhale disses Udførselse. Dette er min Mening om Borgemesteren og hans Optræden. Herimod kan man rigtignok indvende, at hans vaklende Opførsel bedst kan forklares af hans Charakteersvaghed og derved, at han ikke vilde indsee, at det under Revolutioner, hvor Folk og Regjering kæmpe imod hinanden, er det Værste ikke heelt og holden at slutte sig til eet Parti.

For imidlertid at komme tilbage til Flesselles's sidste Øieblikke, saa fortalte man, at Nogle truede ham med at føre ham som Fange til Châtelet, medens Andre opfordrede ham til at gaae med til Palais royal. Han besluttede sig til dette Sidste og forlod Estraden med de Ord: »Lader os saa gaae til Palais royal, mine Herrer.« Hans Bortgang bemærkedes kun af Faa, da Fangernes kritiske Stilling i

dette Øiblik tiltrak sig de Flestes Opmærksomhed. Da Flesselles kom ud paa Grèvepladsen, omringedes han strax af en stor Menneskemasse, som imidlertid fulgte ham uden at molestere ham. Men paa Quai Lépelletier trængte et ungt Menneske ind paa ham og dræbte ham uden at sige et Ord ved et Pistolskud igjenem Hovedet.

Med Hensyn til de Dødes og Saaredes Antal paa begge Sider mistede Garnisonen i Bastillen, som bestod af circa et Hundrede og fyrretyve Soldater med to og tyve Kanoner, kun fem Mand, imedens der af Angriberne faldt to og firsindstyve før og under Hovedangrebet. To og tyve Andre døde senere af deres Saar i Hospitalerne, og omtrent et Hundrede og halvtredsindstyve bleve fra disse udskrevne som helbredede. Men det har dog næppe været Antallet af alle de Saarede, da vistnok Mange bragtes hjem til deres egne Boliger, fordi de meente at maatte skjule deres Deeltagelse i Stormen.

Jeg har her i al Korthed fremstillet Begivenhederne ved Stormen paa Bastillen, og jeg troer at have gjort det saa overeensstemmende med Sandheden som muligt. Meget af det, som skete, har jeg jo selv været Vidne til, og det Øvrige har jeg for det Meste fra Folk, som have spillet en vigtig Rolle paa hiin mindeværdige Dag.«

C. A. SCHULTZ.

Grevens Feide.

Den Tid, som Historien har døbt med Navnet »Grevens Feide«, hører til de sørgeligste i Danmarks Aarbøger. Vel har vort Fødeland gjennemgaaet lige saa store og langvarige Trængsler baade før og siden, men da leed alle Danske som eet Folk, og om end en Enkelt af egennyttige Hensyn i Øieblikket kunde slutte sig til den seirende Fjende, var det dog det danske Folks Heelhed, som kæmpede imod denne. Anderledes var det i Grevens Feide.

Folket havde her deelt sig i to bestemte Leire: Adel og Prælater ligeoverfor Bønder og Borgere. Uden Understøttelse udvendig fra kunde de to sidste Stænder, saaledes som Forholdene dengang vare, imidlertid aldrig have tænkt paa at begynde nogen Kamp med Haab om et heldigt Udfald; men ere et Lands Børn blevne splidagtige med sig selv, kan man være sikker paa, at en saadan Bistand aldrig vil udeblive, og den udeblev heller ikke her.

Lybekkerne. som dengang vare Hovedet for et mægtigt Handelsforbund af tydske og vendiske Stæder, vilde for enhver Priis i Norden bevare deres Herredømme, der allerede truedes stærkt af de om sig gribende Hollændere, og da de ikke paa anden Maade kunde faae Leilighed til at blande sig i den almindelige Bevægelse, som fremkaldtes i Norden ved Frederik den Førstes Død, bestemte de sig til at erklære sig for den fangne Konge, Christian den Anden, som

de saaledes vilde gjenindsætte paa Danmarks Throne. Lybekkerne opnaaede herved at faae den hele danske Borger- og Bondestand paa deres Side, da denne Intet hellere ønskede end at see sin Ven og Beskytter »den gamle Ørn« atter sluppen løs paa de adelige Høge, som siden hans Fald havde piint og plaget dem; og lægge vi hertil, at Evangeliet, som allerede i over et Decennium var prædiket i Danmark, vilde blive Lybekkerne et andet, mægtigt Hjælpemiddel til at vinde Gemytterne for sig, er det intet Under, at de i Begyndelsen gjorde saa mægtig Fremgang i Riget, da Adel og Prælater netop for den nye Læres-Skyld stode hinanden imod, fornemmelig i Rigsraadet. Saasnart den fælles Fare imidlertid havde bragt disse to Stænder til at forene sig om en bestemt Herre, der ikke alene var en retfærdig og elskelig Charakteer, men ogsaa kunde byde over egne, betydelige Stridskræfter, var Borgerens og Bondens Magt strax brudt: thi egennyttige Venners Bistand er altfor beregnende til at bringe større Offere for dem, de ville hjælpe, end de mene at kunne faae vederlagte ved den endelige Opgjørelse.

Skjøndt den Begivenhed, vi her i Korthed ville søge at skildre, har sine store Skyggesider, og skjøndt Følgerne af denne Borgerkrig endnu kunne spores ved de mange tomme Borgpladse overalt i Riget, men især traadte frem i hele deres Alvor umiddelbart efter derved, at den menige Mand led et længe uforvindeligt Tab paa Formue og Frihed, har den dog ogsaa sine Lyspunkter at fremvise, paa hvilke den danske Mand endnu den Dag idag kan skue tilbage med Glæde. Rigtignok lagde Bonde- og Borgerstandens Underkuelse og det uoprettelige Knæk, den danske Geistlighed led i Rigdom og Magt ved den katholske Kirkes Undergang, en mægtig Spire til Adelens Vælde, der netop fra Grevefeidens Tid voxte op til en Magt, som tilsidst blev saa mægtig i Landet, at dens Undergang 1660 blev en historisk Nødvendighed; men lægge vi den fornødne Vægt

paa Styrken af de onde Lidenskaber, der fremkaldtes ved Religionsfanatisme og Had imod Undertrykkerne og satte den raae Masse i Landet i Bevægelse, og vide vi, til hvilke forfærdelige Begivenheder disse Lidenskaber baade før og siden have givet Anledning i mange andre Lande, medens vi med det Samme mindes, at saa godt som ingen blodig Voldsgjerning forøvedes imod Adelen, selv hvor denne var givet de vilde Hobe i Vold — om den aabne Kamp Mand imod Mand kan her ikke være Tale — saa feirer den danske Folkecharakteer en saa smuk Triumph, at der herved kastes et formildende Lys over det hele sørgelige Drama. Vel sandt, vi træffe paa Troløshed og Frafald baade af Enkelte og Mange — Navne som Knud Gyldenstjerne og Tyge Krabbe ville altid plette Danmarkshistoriens Blade; men disse sørgelige Navne overstraales af Skipper Clement's urokkelige Troskab mod hans ulykkelige Konge og af Peder Skrams ædle, djærve Charakteer, der søger sin Lige i Fortid og Nutid, naar man betænker, paa hvilken Løgnens og Troløshedens Tid han levede.

Den største Trøst og Glæde under kommende Tiders Trængsel og Fornedrelse vil den danske Mand dog have ved Tanken om de velsignede Følger, som denne Forvirrelsens og gjensidige Ødelæggelses Tid havde for vort Fødeland, idet de overmodige Lybekkeres Magt og fordærvelige Handelsprivilegier fik det sidste afgjørende Stød i denne Krig, og Evangeliets Lys omtrent fra dens Slutning kom til varigt at skinne paa de danske Sletter.

I.

Ved Kong Frederik den Førstes Død den tiende April 1533 var Danmark vel uden Konge, men derfor ingenlunde uden en kraftig, velordnet Regjering, thi Rigsraadet, der i Kongens Levetid var optraadt næsten med en Medregents Myndighed, kunde vedblive at styre Rigets An-

liggender, indtil man havde bestemt sig for en af den døde Konges Sønner, af hvilke man havde forpligtet sig til at kaare en Eftermand paa den danske Throne.

Blandt den afdøde Konges Børn kunde der blot være Tale om to, enten Hertug Christian, født 1503, som ved Faderens Død var Statholder i Hertugdømmerne, hvis Hertug han ogsaa senere blev, eller Hans, som dengang var meget ung. Man skulde nu mene, at det Simpleste vilde have været, at det danske Rigsraad valgte den ældste Søn, Hertug Christian, til Konge; men deels anstrengte det katholske Parti i Rigsraadet sig baade hemmeligt og aabenbart, understøttet af Geistligheden, for at faae den katholske Prinds Hans valgt istedet for Hertug Christian, og deels kunde det danske Rigsraad heller Intet foretage uden det norske, som havde modtaget Løfte om at maatte være tilstede ved ethvert kommende Kongevalg.

Der sammenkaldtes da en Herredag til Kjøbenhavn den første Juni 1533, hvorhen Førerne for de to politiske Anskuelser, den holsteenske Landmarschal Melchior Rantzau, den vigtigste Mand i Hertug Christians Raad og Lybekkernes personlige Fjende, og disses nye Borgemester Jørgen Wullenwever, begave sig, den sidste ledsaget af en lybsk Eskadre.

Da man paa Herredagen ikke kunde blive enig om Kongevalget, udsattes dette indtil St. Hansdag næste Aar, hvilket muligt kunde undskyldes af Omstændighederne, hvorimod Rigsraadets katholske Majoritet begik det uhyre Feilgreb at benytte sin Overvægt i Raadet til ikke alene at tage Bestemmelser, der gjorde Evangeliets videre Udbredelse i Danmark til en Naadesact af Prælaterne, men endogsaa til at udtale den bekjendte Straffedom imod Reformationens modige Prædikant, Folkets erklærede Yndling, Hans Tavsen, hvilket fremkaldte en voldsom Bevægelse i Kjøbenhavn og gav denne Stads Styrere Leilighed til at knytte nærmere Forbindelse med Jørgen Wullenwever og Lybekkerne. Var

26*

denne myndige Borgemester kommen med en Flaade, saa var Melchior Rantzau kommen med en endnu mægtigere Hjælper i Baghaanden; thi da hine to Udsendige hver især havde udviklet de Grunde, som paa det Klareste skulde vise Danmark det Fordeelagtige i enten at slutte sig til Lybekkerne imod Hollænderne eller til Hertug Christian imod hine, og Raadet forgjæves havde søgt at vinde Tid, rykkede Melchior Rantzau endelig frem med den Trusel, at Hertug Christian forudsaae den sørgelige Mulighed, at Sønderborgs Fængsel aabnedes for den fangne Kong Christian. Dette Ord, talt i rette Tid, gjorde ogsaa den behørige Virkning, og der sluttedes en Overeenskomst mellem den danske Regjering og Regjeringen i Hertugdømmerne, hvilken Hertug Christian i sit og sine umyndige Brødres Navn allerede havde overtaget, og da Rigsraadet meget godt kunde indsee, at et saadant Forbund var det Samme som en Krigserklæring imod Lybek, som Landet under de daværende Forhold ikke var voxen, bleve begge Regjeringer enige om at slutte et Forbund med det burgundiske Hof, hvilket ogsaa blev indgaaet i Gent den niende September s. A. og ikke gik ud paa Mindre, end at Nederlandene skulde staae Danmark bi med en Flaade, hvis det kom i Krig med Sverige eller Lybek, ligesom ogsaa Danmark skulde hjælpe Nederlandene, dersom disse Stater skulde komme i Krig med Sverige eller Lybek og iøvrigt vise Nederlandene »al Gunst og Venskab« under den Krig, hvori de alt vare indviklede med Hansestaden.

For Hertugdømmernes Vedkommende blev der ligeledes indgaaet Forbund med det samme Hof og i samme Aand.

At disse Forbindelser i høieste Grad maatte være Magthaverne i Lybek ubehagelige, kan Enhver indsee. De kunde ikke skjule for sig selv, at de enten maatte vige Pladsen for deres farlige Rivaler, de stedse mere om sig gribende Nederlændere, med hvem de allerede længe havde ligget i aabenbar Krig, eller søge at tvinge Danmark ud

af Forbundet med det Onde, siden det havde viist sig umuligt at gjøre det med det Gode; thi medens Diplomaterne kæmpede om Seiren paa Herredagen i Kjøbenhavn, havde Wullenwever, understøttet af Mogens Gjøe og andre mægtige Adelsmænd, hemmelig tilbudt Hertug Christian at hjælpe ham til Danmarks og Norges Kroner, dersom han vilde fremme Evangeliets Sag og bekræfte Hansestædernes Privilegier. Til det Første vilde Hertugen let være at bevæge, men han var altfor samvittighedsfuld og høihjertet til at gaae ind paa den sidste Betingelse, der allerede havde viist sig saa fordærvelig for de nordiske Lande. Vel var Lybekkernes daværende Stilling ikke gunstig for et saa stort Foretagende, som jo ogsaa maatte indvikle dem i Krig med Hertug Christian; de vare som alt bemærket i Krig med Nederlandene, stode paa Nippet til at komme i en lignende med Sverige, havde stødt Keiser Carl den Femte ved de store Forandringer, der baade i kirkelig og borgerlig Retning vare foregaaede i Lybek, og, hvad der var det Allerværste, de kunde ikke ubetinget stole paa Bistand fra alle Hansaens Stæder, navnlig ikke fra Hamborg, der efterhaanden søgte at komme paa Siden af den gamle Hovedstad i Handelsforbundet. Men paa den anden Side var der ogsaa Forhold tilstede, som gave dem Udsigt til et heldigt Udfald af den forestaaende Kamp; men da maatte Lybekkerne rigtignok vende op og ned paa deres hidtil førte Politik, idet de skulde gribe til Vaaben for den samme Kong Christian, som de selv havde været med at støde fra Thronen, og som Jørgen Wullenwever selv havde deeltaget i at føre til Sønderborg, idet han af yderste Evne havde søgt at overtale Kong Frederik den Første til at bryde det givne Leide. Saadanne Omslag ere imidlertid ikke sjeldne i Politikken, og vilde Lybekkerne ikke rømme Pladsen for Hollænderne i de nordiske Lande, havde de intet andet Valg end at erklære sig for Kong Christian den Anden, hvorved de med Rette haabede at faae hele Borger- og Bondestanden i Danmark paa deres Side, ja maaskee ogsaa

en Deel evangelisksindede Adelsmænd, hvem Frygten for det katholske Parties Seier mulig kunde drive over i deres Leir; thi den nye Lære, der alt i over ti Aar var bleven forkyndt i Danmark, vilde blive endnu en Grund for mange vaklende Sjæle til at slutte sig til Lybekkerne.

Da Jørgen Wullenwever i Forbindelse med Markus Meyer, en dristig Eventyrer, der fra Ankersmed i Hamborg havde svunget sig op til Oberst over de fremmede Krigsfolk i Lybeks Tjeneste, havde bestemt sig til at kaste sig over Danmark, søgte han først ved en ny Statsomvæltning i Lybek at skaffe sig frie Hænder i Staden, og da dette var opnaaet, bestræbte han sig for at knytte Forbindelse med Kong Henrik den Ottende i England for af ham at faae fornødne Subsidier til Krigens Førelse. Denne Plan mislykkedes rigtignok, men derimod blev der indgaaet en stiltiende Vaabenhvile imellem Nederlandene og Lybek, hvilket kom denne Stad meget tilgode, og nu begyndte Wullenwever, der er Ophavsmanden til hele den danske Krig, at see sig om efter en passende Anfører til samme. Denne var let at finde, forudsat at han ikke endogsaa har tilbudt sig selv, hvad der kan være Grund til at antage.

Grev Christopher af Oldenborg, en ung, raa, stridslysten Herre, hang ved den fangne Kong Christan med en Søns trofaste Kjærlighed, som den gamle Konge paa sin Side gjengjældte i fuldeste Maade.

En Skare tydske Leietropper var snart fundet i disse Ufredsdage i Tydskland, og et Forbund mellem Grev Christopher og Lybekkerne blev endnu lettere indgaaet. For at overrumple Hertug Christian og det danske Rigsraad søgte Grevens Brødre at dysse den Førstes Aarvaagenhed i Søvn ved forskjellige Underhandlinger, som tydede paa alt Andet end Krig og Ufred; men da Jørgen Wullenwever maatte kunne begribe, at de lybske Rustninger umulig kunde blive skjulte i Danmark, udspredtes der allevegne, at Krigen gjaldt Sverige, med hvilket Rige man var i forskjellige

Forviklinger. Den djærve og statskloge Kong Gustav Vasa forstod imidlertid Tingen uret, og da han rimeligviis selv troede de udspredte Rygter, fandt han det rigtigst at forekomme Faren ved selv at erklære Lybek Krig, og denne Stad saae sig nu meget imod sin Villie pludselig indviklet i en blodig Feide med hiint Rige, samtidig med, at den drog Sværdet mod Danmark.

Med Rette siger derfor Professor C. Paludan-Müller, hvis grundige Værk om denne Krig vi fornemmelig have tilladt os at benytte ved denne Skildring: »Dengang da Lybek anfaldt Holsteen og beredte sig til Angreb paa Danmark, var dets politiske Stilling altsaa saadan, at man maa undre sig over Wullenwevers og hans Tilhængeres Dristighed: for Kammerretten svævede en Proces, der truede deres Herredømme i Staden selv; med det burgundiske Hof var ingen Fred sluttet; med Sverige en aaben Krig.«

De Forhandlinger, der hidtil vare førte imellem Greven og Lybekkerne, vare alene drevne under lukket Laag med Jørgen Wullenwever. For at vinde Byen selv maatte der imidlertid gjøres Noget, og til den Ende kastede Grev Christopher sig uden videre Foranledning ind i Holsteen, hvor han gjorde forskjellige Erobringer, som han nu lagde for Lybekkernes Fødder; de bleve saa tilfredse derover, at de imod Løfte om senere Erstatning lovede ham Understøttelse baade med Penge og Skibe.

Dette Indfald i Holsteen kom senere til at svie til Lybekkerne og var i det Hele saare uklogt, idet det skaffede dem Hertug Christian paa Halsen, og kun de vægtigste Grunde kunne have bevæget den kloge Jørgen Wullenwever til at give sit Minde til det.

Førend Grev Christopher endnu havde forladt Traven, stode Malmøes Porte allerede aabne til hans Modtagelse. Paa en snild Maade havde Byens Borgemester, Jørgen Kock, bragt det befæstede Slot i sin Magt, fanget flere betydelige danske Adelsmænd, som, uden at mærke Uraad, efterhaan-

den kom til Byen, og havde benægtiget sig en heel Deel adelige Børn, der nøde den berømte Reformator Frants Vormordsens Underviisning i denne By, og som altid kunde bruges som Gidsler, naar det gjordes fornødent. Vel blev Rigsraadet opmærksomt paa disse Begivenheder i Malmø og forlangte Forklaring; men den snilde Borgemester vidste ligesaagodt at føre dem bag Lyset, som han havde forstaaet at vinde Slot og By for Greven. Derimod lykkedes det ham ikke lige strax at bringe Kjøbenhavn over paa Grevens Side, hvormeget Borgemesteren Ambrosius Bogbinder, den ulykkelige Kong Christians Fosterbroder, end ønskede det og bestræbte sig derfor.

Den to og tyvende Juni 1534 landede endelig Grev Christopher med nogle Fænniker Knægte og en Deel Ryttere ved Skovshoved. Der opstod en uhyre Forvirring iblandt Rigsraaderne, som hidtil havde levet i en virkelig eller blot tilsyneladende Tryghed paa deres Gaarde rundtom i Riget. Medens Greven handlede med Bestemthed og Hurtighed, vexlede Rigsraaderne indbyrdes Breve paa Breve om, hvad der skulde gjøres, uden at Noget virkelig blev gjort. Allerede Dagen efter Landgangen holdt Grev Christopher sit Indtog i Roeskilde, hvor Befolkningen modtog ham med stor Jubel. Den fire og tyvende Juni drog han til Kjøge, hvor han agtede at opslaae sit Hovedqvarteer, indtil Kjøbenhavn aabnede sine Porte, og imidlertid lod han sin medbragte Flaade lægge sig rundt omkring Sjælland for at afskære denne Ø Forbindelsen med de andre Landsdele.

Greven samledes nu hist og her med Bønderne, til hvem han maatte tale ved en Tolk, og da Jørgen Kock og Ambrosius Bogbinder, der havde forladt Kjøbenhavn, lærte ham, hvorledes han skulde tage dem og Borgerne i de sjællandske Smaabyer, var det intet Under, at saa godt som hele Sjælland snart sluttede sig til en Mand, som tog dem i Eed for den fangne Konge, og som kun skulde regjere for denne, saalænge Fangenskabet varede. Men heller ikke Adelen

holdt sig borte. Den første Adelsmand af nogen Betydning, som sluttede sig til Greven, var endog Befalingsmanden over hele den bevæbnede Magt i Sjælland, Hr. Anders Bilde paa Stegehuus, der blev tagen tilfange paa sin Gaard Søholm i Stevns Herred, medens Borgerne i Stege toge Stegehuus, hvis Høvidsmand de ihjelsloge, og nedbrøde Borgen. Hr. Anders Bilde svoer strax Greven Troskab, blev den første Mand i Grevens Raad og arbeidede siden saa trolig i dennes Tjeneste, at man næsten maa troe, at Hr. Anders i Hjertet ikke har havt ret Meget imod Tingenes nye Vending.

Naturligviis havde Grevens Ankomst til Sjælland ogsaa fremkaldt den voldsomste Bevægelse i Kjøbenhavn; men da denne By beherskedes af et meget fast Slot, hvis Høvidsmand, Johan Urne, optraadte med ligesaa megen Bestemthed som Forsigtighed, kunde Staden først den sextende Juli aabne sine Porte for Greven, der her som allevegne med Gods eller Forlehninger rigelig belønnede de Mænd, som gik ham tilhaande. Skjøndt Johan Urne endnu gjorde Modstand fra Kjøbenhavns Slot, er det dog et Spørgsmaal, hvorvidt denne var alvorlig meent; thi da han den fire og tyvende Juli overgav dette, hvorved en Deel store Krigsskibe faldt i Grevens Hænder, modtog han selv betydelige Fordele af denne.

Da Kjøbenhavn var overgivet, var Grev Christopher ogsaa med det Samme Herre over hele Øen paa et Par enkelte Borge nær, af hvilke Draxholm endog aldrig kom i hans Magt, og mærkeligt er det at see, hvorledes den sjællandske Adel næsten kappedes om at slutte sig til denne Hærfører og gjøre sig saa vel betalt som mulig for sin Underkastelse.

Medens alt dette foregik, vare heller ikke Borgerne og Bønderne ledige. Korsøer Slot blev rimeligviis alt dengang indtaget af Borgerne; Borgerne i Nysted overrumplede i Slotsherrens Fraværelse det stærke Aalholm Slot. Den to og tyvende August overgav Knud Pedersen Gyldenstjerne Nykjøbing Slot paa Falster; men den mærkeligste Overgivelse var dog Tranekjær Slots, være sig nu, at dens berøm-

melige Slotsherre, Hr. Otto Krumpen, hemmelig holdt til med sin gamle Konge, eller han virkelig lod sig skuffe af Beleirernes formeentlige Styrke, uagtet det snart viste sig, at disse havde manglet Beleiringsskyts, og at Slottet saaledes kunde have gjort en langvarig og alvorlig Modstand.

I Skaane viste Adelen derimod i Begyndelsen mere Energi. Den samlede sig i det befæstede Landskrona, hvorfra den skikkede Bud paa Bud til Gustav Vasa om at komme med Hjælp imod den fælles Fjende, Kong Christian.

Kong Gustav gav den skaanske Adel et gunstigt Svar og gjorde for sit Vedkommende Alt for at staae den bi, baade i Raad og Daad. Han lod sin Flaade stikke i Søen, samlede en Hær ved Skaanes Grændse, hvorhen han raadede Adelen at trække sig tilbage, dersom den skulde blive for haardt trængt, og advarede i velskrevne Ord Skaaningerne fra at troe Lybekkerne, der kun havde egennyttige Hensigter med at understøtte den fangne Konge. Men Kongen var for langt borte, til at han kunde komme tidsnok.

Da Kjøbenhavn havde overgivet sig, maatte den svenske Flaade lægge sig i Sikkerhed ved Calmar, og Anders Bilde, som med frit Leide var reist til Landskrona, vidste snart at faae den skaanske Adel paa sin Side. Mange af dens betydeligste Mænd fik frit Leide til Greven, som de allerede den tredivte Juli svore Huldskab og Troskab, hvorpaa Greven for sit Vedkommende stadfæstede alle deres Privilegier. I det Hele taget optraadte Greven overmaade hensynsfuldt ligeoverfor den danske Adel, hvad der ganske vist bidrog meget til hans hurtige Fremgang baade paa Øerne og i Skaane.

Saasnart Christopher var hyldet i Ringsted for Sjællands Vedkommende, drog han over til Skaane, hvor han den tiende August paa St. Libbers Høi udenfor Lund i den fangne Kong Christians Navn ligeledes modtog Skaaningernes Troskabseed.

De skaanske Adelsmænds Overgang til Greven var ganske vist høist paafaldende, da de vare i Besiddelse af en

befæstet By og kunde vente kraftig Understøttelse fra Sverige. Men de havde større Kjærlighed til deres Gaarde og Godser og mere Lyst til at vinde ved Byttet end Agtelse for Tro og Love; thi man maa erindre, at den selvsamme Adel, der saa let lod sig vinde af Greven, kort iforveien havde lovet at kaare Hertug Christan af Holsteen til Konge.

Imidlertid satte denne den skaanske Adels aldeles uventede Overgang den svenske Konge i den piinligste Forlegenhed, idet han pludselig kom i en fjendtlig Stilling til de Mænd, med hvem han havde troet at skulle kæmpe imod den fælles Fjende. En stor Trøst var det ham derfor paa samme Tid fra Hertug Christian at modtage et Sendebud, der medbragte en Opfordring til ham om at bekæmpe Lybekkerne i Forening med Hertugen. Kong Gustav modtog Tilbudet med begge Hænder og afsendte det trofaste Sendebud ikke alene med skriftligt Tilsagn derom til Hertug Christian, men tillige med en betydelig Pengesum. Hvorledes Udsendingen, hvis Navn var Frants Trebau, var kommen til ham, ad hvilke Veie det var skeet, og paa hvilken Maade han atter vendte til bage, vides nu ikke længer; men vist er det, at begge Dele maae have havt sine store Vanskeligheder, da Lybekkerne naturligviis gjorde sig al mulig Umage for at opsnappe ham. Frants Trebau, der forøvrigt var Hertugens Secretair, saae sig ogsaa nødsaget til underveis at betroe Pengene til en paalidelig Ven; men de kom siden rigtig Hertugen ihænde, og Frants Trebau slap selv heldigt tilbage til sin Herre, for hvem han havde udført denne overordentlig vigtige Mission.

Medens den sjællandske og skaanske Adel saa villigt gik Lybekkerne tilhaande, optraadte den fyenske og jydske Adel derimod paa en ganske anden kraftig Maade, hvilket nærmest skyldes Rigshovmesteren Mogens Gjøe, der ikke et eneste Øieblik havde taget feil af Forholdene og deres Farer, men bestandig virket hen til at faae Hertug Chri-

stian kaaret til Konge for paa denne Maade at give det første Stød til at beseire den Forvirring, som baade de religieuse og politiske Partier og Lybekkernes Indblanding i disse frembragte i det ulykkelige Land.

Efterat han forgjæves havde søgt at tale Hertug Christians Sag i Malmø og Kjøbenhavn, og efterat hans Forslag paa at bryde Prælaternes Modstand mod denne Kronprætendent var strandet paa et Møde i Rye, søgte han at bringe den menige Adel over paa sin Side, og dette lykkedes ham fuldstændig. Paa et Møde i St. Severin Kirken i Rye, omtrent fire Uger efter det forrige, den fjerde Juli 1534, trængte den jydske menige Adel ind i Rigsraadernes Forsamling, hvor man paa ingen Maade kunde blive enig om Kongevalget, erklærede, at den vilde have Hertug Christian til Konge og spurgte, om Nogen var imod dette Valg, da de saa vilde have fat paa disse Personer. Prælaterne og de katholsksindede Adelsmænd tabte aldeles Modet, Hertug Christian blev kaaret til Konge, og fire Herrer bleve sendte til ham for at tilbyde ham Kronen. I dette Gesandtskab var ikke alene Mogens Gjøe selv, men ogsaa Evangeliets ivrigste Modstander, Biskop Styge Krumpen af Børglum, saa at Hertugen deraf ret kunde see, at al Modstand var brudt, og at hans Venner og Fjender vare blevne enige om at vælge ham.

Saasnart den fyenske Adel fik Underretning om Udfaldet af Rye-Mødet, samlede den sig med Biskop Knud Gyldenstjerne i Spidsen den niende Juli i Landsbyen Hjallese tæt ved Odense, hvor den tiltraadte den jydske Adels Beslutning og afsendte Johan Friis til Hesselager, for at han som femte Mand skulde slutte sig til de jydske Udsendinge. Da Fyen imidlertid var bleven aldeles blottet for Tropper, idet disse tilligemed en jydsk Styrke vare sendte Hertug Christian til Hjælp ved hans Angreb paa Lybekkerne, hvorom vi senere skulle tale, og da Adelen hvert Øieblik frygtede en Reisning af Borger- og Bondestanden, besvoer den Hertugen om snarest mulig at sende nogle Stridskræfter til Fyen,

da Adelen ellers ikke saae nogen Udvei til at forsvare sig. Hertugen laa dengang med sin Hær ved Travemünde; men da han af en dansk Adelsmand, Jost Urne, var bleven underrettet om Deputationens forestaaende Ankomst og om, hvilke Budskaber den medbragte, mødtes han med den i Preetz, hvor det den syttende Juli kom til en Overeenskomst mellem ham og dem, til største Tilfredshed for begge Parter. Kun Tidsforholdenes Tryk kan retfærdiggjøre den fyenske og jydske Adels egenmægtige Optræden ved denne Leilighed, men under de daværende Omstændigheder var der intet Andet at gjøre, og det Hele var kun en naturlig Følge af Rigsraadets ukloge Beslutning i 1533 om at udsætte Kongevalget.

Efter Mødet i Preetz drog Hertug Christian strax op imod Jylland; men næppe var han kommen til Kolding, før han fik Underretning om, at Fyens Borgere og Bønder havde reist sig. Begyndelsen skete i Svendborg, hvor Borgerne droge ud og ødelagde det tæt ved Byen liggende Ørkel Slot, som forøvrigt ikke synes at være bleven forsvaret. Ved denne Leilighed gik Stiftets Archiv op i Luer. Foruden Ørkel Slot afbrændte Svendborgerne ogsaa Ørkel By, paa hvilken de længe havde havt et Horn i Siden paa Grund af dens betydelige Handel og Skibsfart. Samme Skjæbne traf Nakkebølle og udentvivl ogsaa Hvidkilde; Rygaard, som tilhørte Johan Urne, blev plyndret.

Men Svendborgerne, blandt hvilke den gamle, ansete Familie Bang efter Alt at dømme spillede en betydelig Rolle, lode det ikke blive derved. En Skare af dem drog til Odense, hvor Alt strax kom i stor Bevægelse. Bispegaarden, som er det nuværende Frøkenkloster, maatte overgive sig, og havde Bispen, Knud Gyldenstjerne, ikke fundet Leilighed til at slippe bort forinden, vilde han næppe være undgaaet Borgernes Hævn, da de meget godt vidste, at det nærmest skyldtes hans Troløshed, at Kong Christian den Anden var bleven ført til Sønderborg.

Under Anførsel af en Skrædder fra Odense ved Navn Henrik Skræp indtoge Borgerne Dalum Kloster, og det stolte Næsbyhoved Slot gik op i Luer. Ved Forræderi, rimeligviis af en Bonde ved Navn Henrik Lunde, indtoge Assens Borgere det stærke Hagenskov Slot.

Hertug Christian var imidlertid ikke seen med at komme de betrængte Herremænd til Hjælp. Med et Par Tusinde Mand lod han gjøre Landgang paa Øen. Odense blev indtaget med Storm, og Nyborg, hvis Slot havde svævet i stor Fare, blev belagt med hans Folk. Grev Christopher var imidlertid heller ikke ledig. Under Anførsel af den i Datidens Krigshistorie bekjendte Anfører, Everhard Quetacker, og den danske Adelsmand Axel Gjøe, landede en betydelig Troppestyrke ved Kjerteminde, hvorfra den gik til Odense og derfra til Svendborg. Overalt modtoges de Grevelige af Bønder og Borgere med aabne Arme.

Det værste Stød for Hertug Christian var dog Nyborgs Overrumpling, der skal være fremmet ved Borgemesteren Rasmus Rostokkers Bistand, ved Adelsmændenes Nederlag udenfor Byen, da de forsøgte at forlade den, og ved Slottets dertil knyttede Overgivelse kort efter. I Fæstningen udenfor Byen fangedes elleve Adelsmænd, tretten faldt, og flere, hvoriblandt alene tre Rantzauer, bleve dødelig saarede; da Slottet overgav sig, bleve end yderligere fem og tredive Adelsmænd fangne. Mange af Landets første Herremænd, f. Ex. Johan Friis, vare iblandt de Fangnes Tal, ja, der blev endog paastaaet, at selv Johan Rantzau kun med yderste Nød havde undgaaet at dele Skjæbne med dem. I det Hele tabte Hertug Christian paa Fyen omtrent et Tusinde Mand, et betydeligt Antal i Forhold til Datidens Krigsstyrke; men de Greveliges moralske Seir var langt større, thi hele Øen kom derefter med Lethed i deres Magt i Begyndelsen af August, og Gustav Trolle*) blev Biskop i Fyens Stift.

*) Den som Christian den Andens Ven fra det stockholmske Blodbad velbekjendte Ærkebiskop i Upsala. Red.

Denne Ulykke bevægede Hertug Christian og hans Parti til at ile med Kongevalget, som gik for sig i Horsens den attende August. Ved denne Leilighed udstedte Hertugen et foreløbigt Forsikkringsbrev, da man ikke kunde enes om en Haandfæstning.

Umiddelbart efter Valget maatte Kong Christian den Tredie, som vi nu herefter ville kalde ham, ile til sin Leir ved Travemünde, hvor hans Nærværelse var hoist nødvendig til Krigens Førelse, og paa samme Tid optræder i Nørrejylland en Mand, som man maa beklage, at Historien forholdsviis kjender altfor lidt.

Denne Mand er den saakaldte Skipper Clement, født i Aaby Sogn i Kjær Herred i Vendsyssel, i ethvert Tilfælde en Vendelbo af Fødsel, en kraftig Charakteer, der forsvarede Kong Christian den Andens Sag med samme Mod, Troskab og Udholdenhed som Søren Norby; skjøndt altid ulykkelig i sin Optræden tumlede han sig i uafladelige Kampe mod alle sin fangne Konges Fjender, med hvem han snart sluttede Forlig og snart brød det, Alt eftersom Omstændighederne førte det med sig. I ti Aar havde han tumlet sig i alle mulige Eventyr paa Havet, endog som Underadmiral tjent paa Kong Frederik den Førstes Skibe; men hans Hjerte hang altid ved Christian den Anden, og sit Underhold søgte han meest ved at plyndre de lybske Skibe.

Nu havde Forholdene forandret sig. Grev Christopher var ikke blind for den Nytte, han kunde have af en saa uforfærdet, prøvet og trofast Mand og sendte ham, saasnart han formaaede det, over til Jylland. Han kom den fjortende September til Aalborg. Saagodt som i samme Stund gik Byen og Slottet over til ham; overalt reiste Vendelboerne sig i Masse, og nu gik det ud over Herregaardene og det geistlige Gods i Vendsyssel i en langt større Udstrækning end paa noget andet Sted i Riget. Clarupgaard og tildeels Hjermitslevgaard gik op i Flammer, og da Eieren

af disse Gaarde, Bagge Griis, vilde hævne dette ved at nedstøde Skipper Clement, der alene frelstes ved det Harnisk, som han bar under sine Klæder, blev han selv dødeligt saaret af en Skomager i Aalborg og døde kort derefter paa Flugten. De biskoppelige Gaarde: Segelstrup, det nuværende Seilsstrup, Voergaard og Birkelse afbrændtes, og Biskop Styge Krumpen maatte skjule sig i en Bagerovn.

Snart stod hele det nordlige og mellemste Jylland i Vaaben for Grev Christopher; men da denne ikke formaaede at sende Skipper Clement nogen Hjælp af Betydning, og den jydske Adels Førere: Mogens Gjøe, Ove Bilde og Erik Banner til Asdal ikke tabte Besindelsen, fik Reisningen ingen videre Fremgang.

Under Anførsel af denne sidste Herre og Holger Rosenkrands til Bøller droge Adelsmændene afsted med en lille Troppestyrke op imod Aalborg og leirede sig den femtende October ved Svendstrup, en Miil Syd for denne By. De vare Alt i Alt henimod sex Hundrde Mand Fodfolk og ligesaamange Ryttere og kunde om kort Tid være blevne forstærkede med fire Fænniker Knægte, som Kong Christian havde sendt dem til Hjælp; men de foragtede Bondehæren alt for dybt, til at ville oppebie denne Hjælp, og de maae for en stor Deel takke denne Ringeagt for det Nederlag, de den næste Dag leed.

Med en Hær paa sex Tusinde sletbevæbnede Vendelboere drog Skipper Clement den sextende om Morgenen ud fra Aalborg og besatte hurtig Høiderne foran Svendstrup, af hvilke de Adelige ikke havde tænkt paa at sætte sig i Besiddelse den foregaaende Dag, uagtet de kunde have gjort det uden Møie. De søgte derpaa at lade Jost Globek, der med nogle Ryttere var sendt dem til Hjælp af Hertug Christian, omgaae Bondehæren med disse; men førend han kunde faae denne Bevægelse udført, havde Adelen bestemt sig til Angreb og styrtede modigt løs paa Høiderne. Veien

førte dem imidlertid over et sumpet Jordsmon, hvori Hestene sank ned med de sværtpantsrede Ryttere, og da Bønderne saae Herrernes piinlige Stilling, styrtede de løs paa dem baade med Køller og Spyd og tilføiede dem et afgjørende Nederlag, førend Jost Globek fik Tid til at komme dem til Hjælp; han maatte derfor trække sig tilbage uden Kamp. Fjorten Adelsmænd, hvoriblandt den ene Anfører, Holger Rosenkrands, faldt, og tre førtes fangne til Aalborg. De slagne Adelsmænd trak sig tilbage til Randers, hvor man søgte at sætte sig fast, idet man bedst muligt befæstede Byen, hvis Forsvar blev overdraget til Ove Lunge og Peder Ebesen; Mogens Gjøe paatog sig med sine Folk at forhindre Overgangen over Gudenaa. Skipper Clement, som havde forfulgt sin Seir til Randers, indsaae snart, efterat et uordentligt Angreb paa den velforsvarede By var mislykket, at han med sine uordentlige Hobe Intet kunde udrette mod denne, og vendte kort efter tilbage til Aalborg, som han paa bedste Maade søgte at befæste. Bøndernes Seir betegnedes allevegne ved brændende Borge; saaledes gik Gaardene Næs, Visborg, Dalsgaard, Torstedlund, Nørlund, Albek, Thiele, Kleitrup, Vinge, Spottrup, Bustrup, Kaas, Kongsgaarden Lundesnæs og Lønborg Slot, som tilhørte Ribe Bispestol, op i Flammer; thi Oprøret havde nu udbredt sig over hele Viborg Stift og det vestlige Jylland, ja, en af Bøndernes Anførere ved Navn Skipper Herman vovede sig endog lige ned til Varde.

Det var disse onde Tidender fra Nørrejylland, der bevægede den udvalgte Konge til endelig at lytte til de Mæglingsforslag, som flere tydske Fyrster, men fornemmelig Hertug Henrik af Mecklenborg havde gjort for at stifte Fred imellem ham og Lybekkerne, med hvem han og hans Hærfører Johan Rantzau havde ligget i Feide siden deres Indfald i Holsteen. Holstenernes Planer gik i denne Krig ene ud paa at afskære Lybek fra Havet, og af den Grund havde de i en lang Tid holdt Travemünde besat,

uden at de dog derfor havde opnaaet deres Hensigt. Senere fik de imidlertid en større Styrke paa Benene og forsøgte endog at slaae en Bro over Traven, hvilket tilsidst lykkedes dem trods Lybekkernes heftige Modstand, og da nu Staden i sine Kampe med Holstenerne, der laae leirede udenfor Byens Mure, leed forskjellige følelige Tab, og Misnøien over disse og hele Krigens Gang begyndte at sætte ondt Blod iblandt Borgerne, besluttede Magthaverne i Staden sig endelig til ogsaa for deres Vedkommende at lytte til Mæglingsforslagene. Den attende November 1534 kom det virkelig ogsaa til det mærkelige Forlig, at der vel skulde være Fred mellem Hertug Christian af Holsteen som saadan og Lybekkerne, men at det skulde være disse tilladt desuagtet at understøtte Greven af Oldenborg i Danmark og dem af de Danske, som vilde have Christian den Anden paa Thronen, ja endog til at holde Sønderborg Slot indesluttet, saafremt den kongelige Fange ikke skulde være bragt et andet Sted hen i Forveien.

Saasnart den udvalgte Konge havde faaet Fred med Lybekkerne, ilede hans Feltherre, Johan Rantzau, med sin sædvanlige Hurtighed nordpaa, forenede sig med Adelens Skarer og de Soldater, der iøvrigt fandtes i Nørrejylland, og viste sig pludselig for Aalborg, der forsvaredes paa det Tappreste af Bønder og Borgere. I Stormen paa denne By den attende December kom Johan Rantzau, der selv anførte sine Folk, i stor Livsfare ved at blive styrtet ned af Voldene fra deres øverste Tinde; men han kom snart paa Fode igjen: Intet kunde modstaae hans fornyede Angreb, og der paafulgte et frygteligt Blodbad i Byens Gader, hvorved omtrent to Tusinde Bønder tilsatte Livet.

At Aalborg blev plyndret af Landsknægtene, er en Selvfølge. Skipper Clement undkom vel i Øieblikket; men han blev kort efter fanget af en Bonde ved Navn Esbern Nielsen, som til Belønning derfor fik en af Kronens Gaarde og Fritagelse for alle kongelige Skatter paa Livstid. Nu droge

svære Straffedomme hen over den ulykkelige Befolkning, der skulde bøde Alle som Een, hvad enten de havde været med i Bevægelsen eller ikke. Johan Rantzau deelte sin Hær i tre Afdelinger, med hvilke han hjemsøgte Vendsyssel, Bevægelsens Arnested; Hovedmændene bleve udleverede og halshuggede, blandt disse Skipper Herman i Varde og tilsidst Skipper Clement i Viborg tilligemed Adelsmanden Jens Hvas til Kaas, hvis Benaadning ankom forsilde. Desuden maatte alle Bønderne »løse deres Hals« med deres Gaarde, det vil sige blive Kronens Fæstere, da de før havde været Selveiere, og desuden bøde paa anden Maade med deres Qvæg, for saa vidt de ikke havde Penge til at klare for sig med.

Disse Domfældelser vare ikke alene for strenge, men ogsaa ligefrem uretfærdige og stemme saaledes paa ingen Maade overeens med Kong Christian den Tredies milde, retfærdige Charakteer. Thi Bønderne havde aldrig svoret til ham og kunde saaledes ikke betragtes som Oprørere imod ham, og da Domfældelserne traf Bønderne herredsviis, maatte den Uskyldige let komme til at lide med den Skyldige. Det er derfor intet Under, at det længe vedblev at gjære i den jydske Bondestand, og havde den fangne Konges Sag ikke taget en saa uheldig Vending, som den gjorde, vilde man snart igjen have seet den jydske Bonde i Vaaben.*)

*) Forf. af denne Skildring har forgjæves søgt efter Sagn fra denne Bondeopstand her i Vendsyssel, der ellers er rig paa Fortællinger om Fortiden. Grunden til, at hine ere uddøde, er rimeligviis den, at Bønderne selv have undertrykt enhver Fortælling derom; de meente vel ikke uden Grund, at det var bedst for den Enkelte, at der taltes saalidt derom som muligt, og saaledes uddøde Sagnene fra hine Tider hurtigt. De Leirpladser, der endnu findes hist og her i Vendsyssel, ere ved deres Levninger maaskee de eneste Minder heroppe om denne Tid, fra hvilken de ganske vist stamme; de hidrøre i saa Fald fra Johan Rantzaus Troppeafdelinger.

II.

Man skulde have troet, at Grev Christopher vilde have anstrengt sig til det Yderste for at sende Skipper Clement tilstrækkelig Hjælp, saasnart han erfarede, at Johan Rantzau var paa Marschen nordpaa; men da han ikke kunde vide, om ikke Angrebet først skulde rettes imod Fyen, turde han ikke blotte denne Ø for Tropper, og dernæst gav Gustav Vasa ham Nok at tænke paa hiinsides Sundet, hvor han havde indtaget Halmstad og beleiret Varbjerg, medens den skaanske Adel forholdt sig saa rolig herved, som den paa nogen Maade kunde, deels fordi den ligesaalidt som den sjællandske nogensinde af Hjertet havde holdt med Greven, og deels fordi denne nu begyndte at paalægge Adelen ligesaagodt som de øvrige Borgere betydelige Skatter og andre Byrder til Krigens Førelse, hvilke den naturligviis var yderst misfornøiet med at udrede.

Det begyndte imidlertid efterhaanden at gaae op for Lybekkerne, ja for Wullenwever selv, at deres Stad havde indladt sig i Vidtløftigheder, der oversteg dens Kræfter, og da et Forbund med Henrik den Ottende af England blev til Intet, maatte Lybek paany knytte Underhandlinger med Hertug Albrecht af Mecklenborg, der var gift med en Søsterdatter til den fangne Konge og denne personlig hengiven. Disse Underhandlinger tilendebragtes den fjortende November 1534 paa de Vilkaar, at Hertug Albrecht skulde være Kong Christian den Andens Medregent, saasnart denne var løsladt af Fængslet, og hans Efterfølger, naar han afgik ved Døden. Skulde derimod Hertugen selv døe før den fangne Konge, vilde Lybek hjælpe hans ældste Søn til den danske Krone og varetage det mecklenborgske Huus's Interesser i saa Henseende. Med Grev Christopher skulde Hertugen affinde sig paa en passende Maade. Hvad Hertugen har lovet Lybek til Gjengjæld for sine Tilsagn, er ikke blevet bekjendt; men indlysende var det, at det vilde

blive vanskeligt at stille Grev Christopher tilfreds med Hensyn til hiin Overeenskomst, og da Wullenwever indsaae dette bedre end Nogen, besluttede han sig til selv at reise til Kjøbenhavn, uagtet dette var et yderst betænkeligt Skridt af ham; thi han gav derved sine Fjender i Lybek, der allerede havde faaet hans Magt betydelig indskrænket i Byens Raad, den gunstigste Leilighed til at benytte hans Fraværelse til fuldstændig at undergrave hans Anseelse, saaledes at der kun behøvedes et heldigt Tidspunkt for aldeles at fuldende hans Fald.

Det var imidlertid, som om Alt nu sammensvoer sig imod Lybekkerne. Kort førend Wullenwevers Afreise til Danmark var en lille Troppestyrke, under Anførsel af Greven af Høya som Øverstbefalende og Markus Meyer, kommen til Sjælland, hvorfra den gik til Skaane for i Forening med Adelen og Borgerne at fordrive de Svenske; men da en af Grevens Underanførere, Bastian Jessen, uformodet fangede Ærkebispen, i Lund, Torben Bilde, og plyndrede Bispegaarden samtidig med at Adelen fik Mistanke om, at han ogsaa vilde see at faae alle de adelige Herrer paa samme Viis i sin Magt — hvad der ogsaa kunde være troligt nok — besluttede de sig til strax at gaae over til de Svenske, der naturligviis modtoge dem med aabne Arme.

Saasnart Greven af Høya hørte dette, maatte han saa hurtigt som mulig trække sig tilbage fra Halmstad, som han hidtil havde beleiret og forgjæves søgt at tage med Storm. Derpaa gik han selv til Kjøbenhavn, medens Markus Meyer og Jørgen Kock lagde sig ind i den aabne By Helsingborg, da de stolede paa, at Rigsmarsken, Tyge Krabbe, der havde Slottet inde, vilde staae dem ærligt bi, dersom den skaanske Adel og den svenske Hær vilde forsøge et Angreb. Dette udeblev heller ikke. Den tolvte Januar 1535 angrebes Lybekkerne, som med Held forsvarede deres Stilling den Dag; men da Angrebet begyndte igjen den trettende, lod Tyge Krabbe Slottets Kanoner spille med en saadan Virk-

ning paa dem, at al Modstand fra deres Side var forgjæves. Kun et Par Hundrede Mand undslap tilligemed Jørgen Kock; Resten blev enten nedsablet eller fangen; iblandt de Fangne var Markus Meyer selv. Alle de tilfangetagne Knægte toge umiddelbart efter Tjeneste hos den svenske Konge. Det viste sig imidlertid senere, at Rigsmarsken med en Tvetungethed, som gjorde hans Snuhed mere Ære end hans Ridderlighed, havde spillet dobbelt Spil med Markus Meyer og hans Modstandere, idet han stadig paa det Varmeste havde forsikkret Lybekkerne om sin Hengivenhed og Troskab, men om Natten til den trettende alligevel underrettet de Svenske og den med dem forbundne, danske Adel om, at han vilde støtte dem med sine Kanoner, hvis de den næste Morgen vilde fornye Gaarsdagens mislykkede Angreb.

Markus Meyer, som havde overgivet sig til de Danske, blev meget imod Gustav Vasas Ønske — Gustav vilde helst have ham i sin Magt — sendt til Varbjerg Slot, hvor han betroedes til dets Høvding, Hr. Truid Ulfstand, som havde indtaget en Slags neutral Stilling til begge de krigsførende Magter, ligesom mange andre Slotsherrer rundt omkring i Riget. Markus Meyer spillede imidlertid Hr. Truid et meget slemt Puds; thi da han ifølge sit givne Ord var bleven behandlet paa en velvillig Maade af Slotsherren, benyttede han den derved erholdte Frihed til at sætte sig i Forbindelse med nogle tydske Landsknægte og Borgere i Byen Varbjerg, der stode i et spændt Forhold til Hr. Truid paa Grund af hans tvetydige Forhold til de Grevelige. Hemmelig fik han nogle Landsknægte og Borgere op til sig og holdt dem skjulte i sit Værelse, indtil Slotsherren var gaaet udenfor Borgen. Nu brøde de pludselig frem, nedsablede dem af Besætningen, som satte sig til Modværge, og lukkede Porten for Hr. Truid, der blot kunde takke sin Hest's Hurtighed for, at han ikke blev ført ind paa Slottet som Markus Meyers Fange.

Den dristige Eventyrer kom saaledes ved at bruge den

samme Troløshed som den, for hvilken han var bleven et Offer ved Helsingborg, ikke alene i Besiddelse af et stærkt og velforsynet Slot, men gjorde ogsaa i dette et overmaade rigt Bytte af allehaande Gods, som i de urolige Tider var bragt til denne neutrale Borg, ikke at tale om, at Hr. Truids Hustru og Børn ved samme Leilighed ogsaa faldt i hans Hænder. Man vil vide, at den for sin Gunst hos Damerne vel bekjendte Eventyrer saa godt forstod at trøste Fruen i hendes Fangenskab, at man deri søger den nærmeste Grund til Truid Ulfstands senere uforsonlige Had til Markus Meyer, skjøndt dette ogsaa lader sig forklare alene af Forbittrelsen over Lybekkerens Troløshed imod ham.

Den skaanske Adels Frafald havde viist Crev Christopher og den menige Mand, hvormeget man i Grunden kunde stole paa Adelen, naar det kom til Stykket. Medens Greven derfor søgte at sikkre sig saamange adelige Personer som mulig og fængslede saamange, som han kunde faae fat paa, reiste Bønder og Borgere sig paany imod Herremændene og deres Gaarde paa alle Øerne. Dog er det ikke bekjendt, at denne Reisning kostede andre adelige Personer Livet end den myndige Fru Anna Meinstrup, Holger Rosenkrantz's Enke, da hun paa et Møde i Ringsted ikke kunde holde sin skarpe Tunge i Ave og derfor blev slaaet ihjel af de forbittrede Bønder og Borgere, som ikke vilde taale den hovmodige Adelsdames haanende Ord om den fangne Bondekonge.

Det var i denne Tid, at Søborg Slot og Hjortholm, begge i det nordlige Sjælland, bleve indtagne og ødelagte, det sidste dog først efter et tappert Farsvar af Peder Godske. Skjelskørs Borgere plyndrede Næsbygaard, og samme Skjæbne ramte Høistrup, Vallø og Gisselfeldt. I det Hele plyndrede Kjøbstadborgerne i Sjælland hvor de kunde komme til det — en Fremgangsmaade, for hvilken de senere bleve dragne strengt til Ansvar — og paa Lolland gik det ikke bedre. Her plyndrede Borgerne i Maribo Aasmarke, det nuværende Knuthenborg, Borgerne fra Nakskov Christianssæde, som dengang

bar Navnet Taastrup, medens det stærkt befæstede Nielstrup allerede var bleven indtaget i Slutningen af det foregaaende Aar. Første Gang lykkedes det Hr. Johan Oxe at bestikke Bøndernes Førere, som derfor maatte bøde med Livet, da Sagen var bleven bekjendt; men da de kom igjen anden Gang, blev han dræbt ved en Kanons Sprængning, og dermed var ogsaa Modstanden forbi.

Hvorvidt Greven fra Først af har foranlediget disse Plyndringer, kan maaskee være tvivlsomt; men ganske vist er det, at han stod sig godt baade ved dem og Fængslingerne. Alene Otto Krumpen, der efter Tranekjærs Forliis var bleven Lehnsmand paa Aalholm, mistede saaledes Penge og Klenodier m. M. for omtrent et hundrede Tusinde Rdl. i vore Penge, og disse ere ganske vist saa godt som alle komne Greven tilgode. Han behøvede imidlertid ogsaa mange Penge for at kunne skaffe sig Fasthed i den afsondrede Stilling, han stedse mere og mere kom til at indtage. Et Møde i Kolding med Kong Christian den Tredie havde ikke ført til Andet end til større Bitterhed paa begge Sider, Skaane var tabt paa Landskrona og Malmø nær, og endelig havde Lybekkerne erklæret sig for Hertug Albrecht, med hvem han skulde dele sin Myndighed, og hvem han hvert Øieblik kunde vente til Sjælland.

Medens Greven og Lybekkerne saaledes trykkede fra alle Kanter Intet foretoge sig af Betydning imod Kong Christian, kunde denne formedelst Finantsnød heller ikke føre Krigen med det Eftertryk, han og hans dygtige Feltherre Johan Rantzau vistnok ønskede; Kongen benyttede dog Tiden til at lade sig hylde paa Viborg Thing den ottende Marts 1535 af Jyllands Stænder, og han fik derved tillige bevilget en Skat, der vel kom hans forfaldne Pengemidler høilig tilgode, men i samme Grad trykkede Befolkningen, som allerede havde lidt overmaade Meget ved Krig og Domfældelser.

Skjøndt Borgere og Bønder idetmindste i Navnet endnu spillede Herrer paa Øerne og, som vi have seet, ved forskjel-

lige Plyndringer, skaffede sig en øieblikkelig Vinding, trykkedes de dog alvorligt ved Grevens Paalæg til Krigens Fortsættelse, og naar nu hertil kommer, at al Handel, Vandel og det meste Agerbrug laae stille, medens de leiede Tropper uden Forskjel plagede Ven og Fjende, især naar deres tilgodehavende Sold udeblev, kan Enhver let tænke sig, i hvilken sørgelig Forfatning Danmark og det danske Folk dengang var. Og saaledes omtrent vare Vilkaarene for de næringsdrivende Stænder i Riget lige til Feidens Ende.

Midt i Marts 1535 var Kong Christian saa heldig at faae to Tusinde Mand paa svenske Skibe sendte over til Halland ligesaameget for at hjælpe Kong Gustav og de Adelige i Skaane, som for at holde Øie med den Første, og samtidigt hermed gjorde han et endnu dristigere Træk paa Krigens Skakbræt, idet han benyttede den Omstændighed, at Grev Christopher havde taget en Deel af sin Hær, navnlig Rytterne, over til Sjælland for at bruge dem i Skaane, til at landsætte en Styrke paa fem Fænniker Knægte og tre Hundrede Ryttere paa Helnæs, hvorhen de vare overførte fra Als. Deres Anfører, den hurtige og raadsnilde Johan Rantzau, ilede uopholdelig imod Middelfart, hvor der laa nogle Fænniker af Grevens Folk for at passe paa Overgangen ved Lillebelt. Det lykkedes imidlertid Fjenden at slippe ind til Assens, men i Faurskovs Banker overraskede Johan Rantzau den tyvende Marts en stor Deel Bønder, Sagnet siger ved deres Davre, hvorfor ogsaa dette Bøndernes ynkelige Nederlag i Sagnet bærer Navnet »det dyre Davrekjøb». Mangfoldige af denne sletbevæbnede Skare bedækkede som Liig Valpladsen. Ved Middelfart faldt desuden en Deel Skyts i Seirherrens Hænder, og nu sikkrede Rantzau desuden Overgangen over Lillebelt saa godt det var ham muligt ved opkastede Skandser og Blokhuse. En god Begyndelse til Fyens endelige Erobring var hermed gjort, og naar vi med det Samme foreløbig antyde, hvad vi senere nærmere ville udvikle, at det var i Marts, at Kon-

gen sendte sine Skibe til Gulland for at forene sig med den svenske og preussiske Flaade, faaer man først et rigtigt Begreb om Kongens kraftige Optræden i Modsætning til Lybekkernes og de Greveliges Nølen og Vaklen.

Medens Størstedelen af Johan Rantzaus Hær laa foran Assens, der forgjæves blev stormet to Gange — den sidste Storm skal have kostet de Kongelige fem Hundrede Mand — benyttede disse desuden Tiden til i Løbet af Marts Maaned at bringe det aabne Fyen til Lydighed. Først hyldede Odense, derefter Bogense, Kjerteminde og Faaborg Kong Christian. Middelfart har formodentlig gjort det tidligere. Med samme Hurtighed underkastede Bønderne sig paa de Sogne nær, der laae nærmest ved Svendborg og Nyborg.

Saasnart de Kongeliges Overgang rygtedes til Tydskland, følte baade Hertug Albrecht af Mecklenborg og Lybekkerne, at der ingen Tid var at spilde, dersom ikke Alt skulde tabes. Hvad der hidtil har bevæget Hertugen til at forholde sig saa rolig i sit Land, som han gjorde, kan man ikke sige med Sikkerhed; men de indtrufne Begivenheder nødte ham nu til at gaae til Danmark, hvor han forlængst burde have været, og den ottende April indskibede han sig virkelig ogsaa i Rostock tilligemed sin Gemalinde og sine Jagthunde, som rimeligviis senere bleve spiste under Kjøbenhavns Beleiring; men til Uheld for sig medbragte han kun en liden Styrke, og Lybekkerne lode samtidigt uden nogensomhelst Hindring den danske, svenske og preussiske Flaade forene sig under Gulland. Grev Christopher modtog Hertugen med Kulde og Misnøie og var paa ingen Maade tilbøielig til at give ham nogen Deel med i Styrelsen, og da Lybekkerne ved Overeenskomsten med Hertugen aabenbart vare komne i en skjæv Stilling til Greven, herskede der til Krigens Ende lige saa megen gjensidig Uvillie, Tvedragt og Mistro imellem disse tre

Forbundsfæller, som der var Enighed og Samklang i Alt, hvad Kong Christian foretog sig imod dem.

Den femtende April gik Greven af Høya, Grev Christophers Overbefalingsmand, fra Skjelskør med de Tropper, han havde. Vinden førte ham til Nyborg, hvorfra han ilede til Svendborg, hvor han opslog sit Hovedqvarteer. Herhen samlede han ogsaa de øvrige Folk, som efterhaanden skulde støde til ham, men drog først i Slutningen af Mai herfra til Faaborg, hvor han efterlod Fodfolket, medens han med Rytteriet drog til Odense, der blev plyndret til Straf for at Byen havde hyldet Kong Christian, uagtet Borgerne ganske vist kun havde gjort det nødtvunget. Da han her fik at vide, at Johan Rantzau nærmede sig Faaborg med en Deel Ryttere, drog han igjen hurtigt tilbage til denne By, hvor der var udbrudt et vældigt Oprør imellem de grevelige Tropper, hvilket endog kostede den ene af deres Førere, Bastian v. Jessen, Livet. Dette Oprør i Forbindelse med den truende Fare fra Fjendens Side bestemte endelig Hertug Albrecht til at give efter for de mange indtrængende Opfordringer, der rettedes til ham om at tage over til Faaborg, hvortil han ankom i de første Dage af Juni, samtidig med Ærkebiskop Gustav Trolle, der som Øverstbefalende over de grevelige Tropper nu pleiede Raad med Greven af Høya om, hvorledes Fjenden foran Assens skulde angribes. Det var ved denne Leilighed, at Præsten Hans Madsen i Svanninge indlagde sig udødelig Fortjeneste.

De Grevelige havde nemlig faaet Nys om, at Jacob Hardenberg, hvis Gaard Sandholdt de havde plyndret, havde betroet Præsten en Deel Gods, og nu søgte de ved at pine denne paa forskjellige Maader at faae ham til at røbe Skjulestedet. Hans Madsen udholdt heltemodig Torturen, hvorpaa man af Mangel paa et bedre Fængsel kastede ham ind i et stort Skab, og da dette stod i det Værelse, hvor man lagde Angrebsplanen, hørte han hvert Ord. Umiddelbart efter Krigsraadets Slutning fik han Leilighed til at slippe

bort, løb ned til Stranden, hvor han fandt en Baad, og stagede sig, nøgen som han var, over til Horneland, hvorfra han trods sine Smerter og Saar ilede til den kongelige Leir foran Assens, hvor han fortalte Erik Krummedige Alt, hvad han havde hørt. Johan Rantzau erfarede heraf, ad hvilken Vei og hvornaar de Grevelige vilde rykke imod ham, og at de ved at afbrænde et Huus vilde give Besætningen i Assens Underretning om den gunstige Tid for denne til at bryde ud af Byen. Rimeligviis for at skjule sine Bevægelser opbrændte Rantzau nu sin Leir foran Assens, efterlod et Hundrede Ryttere til at iagttage Byen og rykkede med Resten af sin Hær imod de Grevelige.

Efter al Sandsynlighed var det de Greveliges Plan at marschere fra Faaborg til Øxnebjerg den ellevte Juni og at opslaae deres Vognborg der for den Dag og den næste Morgen med friske Kræfter begynde Angrebet paa Rantzaus Tropper foran Assens. Uagtet Johan Rantzaus Hær, som forøvrigt kun udgjorde imellem fire og fem Tusinde Mand, var noget mindre end de Greveliges, foretrak han dog at gaae dem imøde for at modtage deres Angreb umiddelbart foran Byen, hvor de derværende tre fjendtlige Fænniker Landsknægte lettelig kunde bringe ham i Forlegenhed ved at foretage et Udfald samtidigt med deres Kammeraters Angreb.

Om Eftermiddagen Klokken sex traf Rantzau Fjenden paa Øxnebjerg. Stillingen var udmærket egnet til Forsvar; men Retraiten langs Øxnebjergs Høideryg med et Morads paa den ene Side og en dyb farefuld Dal, den saakaldte Nederlagsdal, i Ryggen var høist vanskelig. Hvad enten nu Rantzau ved sit Artilleri har tvunget Fjenden ud af hans Forskandsninger, eller denne har troet, at den blot havde et Streifcorps foran sig, og derfor i Overmod er stormet imod ham, saa Meget er vist, at de Grevelige i stor Uorden styrtede ud af Vognborgen imod ham og snart efter i samme Uorden bleve kastede tilbage, da Fodfolket ikke havde

understøttet Rytternes Angreb. Uopholdelig stormede nu Rantzaus Styrke store Øxnebjergs Høide, hvor Kampen foran Vognborgen rimeligviis kun har været kort — endnu den Dag idag paaviser man det Sted, hvor den varmeste Kamp har staaet paa Høideryggen af Bjerget, der strækker sig langs Mosen — og da al Modstand ogsaa her blev brudt, havde det slagne Fodfolk kun Valget imellem enten at overgive sig, hvilket ogsaa Fleertallet gjorde, eller at søge Frelse ved at passere Mosen, hvor ifølge Sagnet Mange skulle være omkomne, og hvor man som Beviis herfor endnu jævnlig opgraver forskjellige Vaaben.

Rytterne, som ikke kunde søge ud i Mosen, galopperede henad Høideryggen, men enten de nu i Forvirringen glemte den dybe Dal, de havde i Ryggen, eller de med Magt bleve trængte hen til den, saa skal en stor Deel af dem være styrtede derned og have lidt en ynkelig Død.*)

Medens Seirherrerne kunde glæde sig ved et høist ubetydeligt Tab, havde de Overvundne, der heldigviis kun bestode af Tydskere, medens den kongelige Hær dog talte nogle danske

---

*) Om Hans Madsens Forhold og Flugt og om Øxnebjerg-Slaget i det Hele er endnu Meget uklart. Selv den skarpsindige Prof. C. Paludan-Müller har i sit fortræffelige Værk ikke kunnet hæve alle Vanskeligheder. — Endnu finder man i mange Huse i Omegnen smaae Kanonkugler og Geværkugler som Lodder ved Uhrene — et Vidnesbyrd om, at der maa være vexlet mange af disse. Forfatteren til denne Skildring har selv besøgt Øxnebjerg og kjøbte ved denne Leilighed en Kanonkugle, som var funden i Turup Smedie nærved Valpladsen, og som nu opbevares i det oldnordiske Museum. De i Omegnene levende Sagn om Slaget tjene kun til at forvirre istedetfor at oplyse. Ifølge et saadant Sagn blev Hans Madsen piint paa Gaarden Søbo ved Faaborg. Udtrykket „løbe løbsk“ skal stamme fra Lybekkernes Flugt fra Øxnebjerg, ligesom Udtrykket „at gaae i Madskabet“ skal hidrøre fra Bøndernes Nederlag i Faurskov Banker, hvor en Dal endnu skal bære Navnet „Madskabet“.

Adelsmænd iblandt sine Ryttere, et stort Antal baade Fangne og Dræbte, ikke at tale om, at deres Hær blev aldeles sprængt fra hinanden, Vognborgen taget og det Skyts, de førte med sig, erobret. Fangne bleve saaledes et Hundrede og fire og firsindstyve Ryttere, hvoriblandt to og fyrretyve Adelsmænd; af Fodfolket fangedes omtrent Halvparten, hvoriblandt henved et Par Hundrede Adelige. Ærkebiskop Gustav Trolle faldt haardt saaret i Fangenskab, hvor han kort efter døde af sine Saar, og Greven af Høya, hvis Krigsførelse med Rette var bleven til Spot for Landsknægtene, blev taget til Fange, men dræbtes af en holsteensk Adelsmand, der var hans dødelige Fjende. Von Zanon, Oberst for Landsknægtene, faldt ogsaa her, som det angives, dræbt af sine egne Folk, der mistænkte ham for Forræderi.

Den Tøilesløshed, man træffer i den grevelige Hær, viser bedst, hvor slap Disciplinen har været i denne, og denne Omstændighed har ganske vist været en medvirkende Aarsag til Nederlaget paa Øxnebjerg.

Den første Følge af Slaget var, at Besætningen i Assens tilsøes forlod Byen, der alligevel blev overgivet til Landsknægtenes Plyndring. Ogsaa Faaborg, Svendborg og Odense, den sidste By tredie Gang i denne Feidetid, gaves til Priis for de vilde Landsknægtes Hærgen. Confiscationer og blodige Straffedomme fulgte Adelskongens og hans holsteenske Hærførers Seirvindinger i Fyen ligesaavel som tidligere i Jylland, og ligesom hist led den Skyldige med den Uskyldige. Af de Sidste blev Henrik Skræp halshugget, Henrik Lunde parteret og lagt paa Steile. Vi skulle dog tilføie, at Rantzau ved disse Plyndringer og Confiskationer ingenlunde glemte sin egen Fordeel.

Omtrent fjorten Dage efter Seiren ved Øxnebjerg ankom Kong Christian selv til Fyen, der øieblikkelig fik en Skat paalagt, som maatte tynge haardt paa den udpiinte Øes Befolkning. Odense skulde give to Tusinde Lod Sølv,

Bogense, Svendborg og Kjerteminde hver sex Hundrede, de øvrige Byer hver to Hundrede Lod, Bondestanden rimeligviis i Forhold dertil.

Da endelig ogsaa Nyborg var bleven taget ved Overrumpling, og Slottet havde overgivet sig, var hele Fyen bragt i Kongens Magt, hvorfor han ogsaa midt i Juli 1535 bragte hele Hæren over til Sjælland.

III.

Vi maae nu gaae noget tilbage i Tiden, til Begyndelsen af Aaret 1535. Det stod klart for Kong Christian som for Gustav Vasa, at de maatte søge at bryde Lybekkernes Herredømme til Søes, og efter en Deel Forhandlinger enedes man om i Fællesskab at udruste en Flaade, hvortil ogsaa Kong Christians Svoger, Hertug Albrecht af Preussen, lod sig bevæge til at sende de Skibe, over hvilke han kunde raade.

Til Befalingsmand over den forenede Flaade udnævntes Peder Skram til Urup, og man kunde vanskeligt have truffet et heldigere Valg. Den omtrent tredive Aar gamle Admiral var i sit Ydre ret en Typus paa en nordisk Helt, ikke synderlig høi, men stærktbygget, bredskuldret, med langt, lysegult Haar om det aabne og djærve Ansigt. Hans Indre svarede til hans Ydre; han var tapper indtil Dumdristighed, naar det fordredes. Han var ædel i sin Tænkemaade, under alle Forhold oprigtig i sin Handlemaade og saaledes en fuldstændig Modsætning til Marsken Tyge Krabbe, med hvis Datter Elisabeth han holdt Bryllup i Marts 1535, umiddelbart før han gik til Kampen. Han var dengang alt en prsøvet Stridsmand, der hidtil dog kun havde indlagt sig Hæder tillands; hans Søbedrifter, som vi nu skulle omtale, ville altid bevare ham en uforglemmelig Berømmelse i den danske Søkrigshistorie; men over denne Hæder sætte vi dog, at han ikke, som saa mange andre

Adelsmænd, plettede sin Ære ved at sætte sit Navn eller Segl under det Leidebrev, man 1532 gav den ulykkelige Kong Christan den Anden, da han vidste, at Leidet næppe vilde blive holdt.

Samtidigt med Johan Rantzaus Landgang ved Helnæs i Midten af Marts 1535 afgik den danske Flaade paa elleve Orlogsskibe fra Als under Anførsel af Mikkel Brockenhuus. I April samme Aar afsendte Gustav Vasa sin Flaade, der ligeledes talte elleve Skibe, fra Stockholm, og begge disse Flaader forenede sig under Gulland med ti preussiske Skibe under Johan Prehn.

Først i Juni Maaned forlod den forenede Flaade Gulland under Anførsel af Peder Skram, og to Dage før Slaget ved Øxnebjerg traf den under Bornholm sammen med en lybsk Flaade. Der begyndte vel en Kanonade; men en heftig Storm forhindrede nogen egentlig Kamp, saa at kun de to Admiralskibe stødte alvorligt sammen; den lybske Admiral faldt, men hans Skib undkom dog med den øvrige Flaade, da ogsaa Peder Skrams Admiralskib havde lidt Meget, især paa Takkelagen, og ikke kunde forfølge. Lybekkerne tyede ind i Øresund, men istedetfor at forfølge den slagne Fjende seilede nu Skram til Lillebelt for at opsnappe de lybske Skibe, som laae der. De havde været saa heldige at undslippe til Svendborg Sund; men her naaede Skram dem (den sextende Juni). Efter en kort Modstand stak Lybekkerne deres Skibe i Brand og søgte Frelse paa Landjorden; men her bleve de efterhaanden fangne af de Kongelige, medens det lykkedes Skram og hans Folk at slukke Ilden i de fleste Skibe, saa at han erobrede ni fuldtudrustede af disse, der snart viste sig at være i kampdygtig Stand.*) Kun et eneste Skib undkom, men dette skal dog senere være faldet i de Danskes

---

*) Til denne Tid maa rimeligviis Præsten Hans Gaas's Bedrifter henføres. Han skal have faaet Svendborg Borgere til at beskyde nogle lybske Skibe.

Hænder. Skjøndt dette Tab ikke kan kaldes stort for saa rige Stæder som dem, der vare i det lybske Forbund, kan man dog med Rette regne, at Hansestædernes Overmagt paa Havet fik sit Banesaar i dette Slag.

Det varede nu ikke længe, før Langeland med Tranekjær Slot og siden efter Slottet ved Korsøer faldt i Skrams Hænder. Han brandskattede derefter Laaland, Falster og Møen, men da han ikke vilde tillade de vilde Landsknægte at plyndre disse Øer, gjorde de Opstand imod ham og havde nær dræbt ham i hans Kahyt. Efterat Kongen derpaa med sin Hær var gaaet over til Sjælland, seilede Skram ind i Øresund, hvor han fra den attende Juli med den forenede Flaade, der skal være voxet op til halvtredsindstyve Skibe, blokerede Kjøbenhavn, Malmø og Landskrona.

Hertug Albrecht, som var flygtet til Kjøbenhavn, saasnart han i Fyen havde faaet Underretning om Udfaldet af Slaget paa Øxnebjerg, og Grev Christopher, som ikke havde forladt hiin By, søgte vel at reise Almuen i Sjælland til Modstand, men Alle havde tabt Modet, baade i Byerne og paa Landet, og i Lybek gjorde Wullenwevers Modstandere Alt for at lamme Krigspartiets Virksomhed.

Under disse fortvivlede Forhold, som snart forøgedes derved, at Jørgen Wullenwever og hans Parti endelig blev fuldstændig styrtet i Lybek, og han selv afsat fra Borgemesterembedet, søgte baade Greven og Hertugen Hjælp udenfra, hvor der kunde være Gnist af Haab om at faae en saadan, og virkelig lykkedes det den tidligere omtalte Quetacker, rimeligviis for franske Penge, at faae en Hær paa omtrent fire Tusinde Mand samlet af de i Nordtydskland omstreifende Leietropper. Han truede nu med at gjøre Indfald i Holsteen, hvorfor Johan Rantzau maatte ile derhen fra Seiren paa Øxnebjerg, men Quetackers Soldater løb snart fra hverandre igjen, da Pengemidlerne stoppede, og han selv blev fangen af Hertugen af Geldern, der to Aar efter lod ham halshugge. Pfaltzgrev Frederik, som den sex og tyvende

September 1535 havde ægtet en Datter af den fangne Konge, vilde Intet foretage sig til Fordeel for sin Svigerfader, før han var vis paa Keiser Carl den Femtes kraftige Understøttelse; men denne udeblev, og imidlertid holdtes Kjøbenhavn og Malmø oppe ved de Løfter, der gaves dem om Hjælp, og ved det Haab, de meente at burde sætte til disse Løfter.

Det værste Stød fik imidlertid Kong Christian den Tredies Fjender derved, at Jørgen Wullenwever, som endnu var Sjælen i hele Krigen i Norden og altid ivrig til at søge Midler til dens Fortsættelse, pludselig blev fangen paa en Reise tilbage fra Hamborg, hvor han havde været saa heldig at faae en Overeenskomst sluttet med nogle derværende engelske Gesandter om betydelige Subsidier, som Henrik den Ottende skulde give til Krigens Førelse. Da han nu vilde reise med denne gode Efterretning til Quetackers Tropper, blev han greben paa Ærkebispen af Bremens Foranstaltning, rimeligviis efter hemmelig Anviisning af hans Fjender fra Lybek, og af hiin Kirkefyrste bragt i sikker Forvaring.

I Danmark havde Lybekkerne, Grev Christopher og Hertug Albrecht, kun Kjøbenhavn, Krogen og Aalholm foruden Slottene ved Kallundborg og Nykjøbing paa Falster tilligemed Malmø og Landskrona tilbage. Paa Varbjerg sad endnu Markus Meyer som uafhængig Borgherre. Saasnart Kong Christian vel var kommen til Sjælland, søgte han at indeslutte disse faste Stæder, saa godt hans Kræfter vilde tillade det; men den største Styrke maatte han naturligviis anvende for Kjøbenhavn paa Grund af Byens store Udstrækning. Da han hverken tillands eller tilvands kunde indeslutte Staden fuldstændig, da Borgerne dernæst havde forsynet sig med al den Proviant, de vare istand til at bringe indenfor Voldene, og da Amager forblev i deres Besiddelse, maatte Kongen her være forberedt paa en langvarig Beleiring, og den indtraf ogsaa.

Med Alt dette kom dog efterhaanden det ene faste Punkt efter det andet i Kong Christians Magt. Saaledes blandt Andet Aalholm og Nykjøbing Slotte, hvorved Laaland og Falster, som havde lidt mindst ved Krigen, faldt til Fode.

For end mere at befæste sin Indflydelse i Skaane drog Kongen, saasnart han kunde, derover og blev ogsaa den attende August hyldet efter gammel Skik paa St. Libbers Høi udenfor Lund.

Som vi vide, havde Kong Christian havt stor Nytte af Gustav Vasas Bistand baade tillands og tilvands; men desuagtet havde der aldrig hersket noget inderligt Forhold imellem disse Svogre, som kun den fælles Fare havde bragt til at slutte sig sammen. Den Ene mistænkte i Hjertet den Andens Planer, men da de begge To vare høit begavede og kløgtige Mænd, søgte man paa begge Sider at vende den bedste Side ud paa det gjensidige Forhold, skjøndt det er ganske vist, at det især var Kong Gustav, der her havde at beklage sig over hele Kong Christians Holdning. Et Besøg, som den Sidste var dristig nok til at aflægge i Stockholm i Efteraaret 1535, tilveiebragte i Virkeligheden ikke noget bedre Forhold, da Kong Christian, der følte sig i Gustav Vasas Magt, lod sig afnøde forskjellige byrdefulde Forpligtelser, og skjøndt Gustav Vasa vel viste ham al udvortes Høflighed, blev han dog i det Hele modtaget saaledes af sin Svoger, at han sikkerlig ofte fortrød i sit Herte, at han ikke havde lyttet til deres Raad, der havde advaret ham imod denne ubesindige Reise.

Ikke længe efter Kongens Hjemkomst fra Stockholm aabnede det for Krigens Førelse, navnlig for de to andre Stæders Beleiring, vigtige Landskrona den ellevte October sine Porte for Kongen, der lovede Forglemmelse af det Forbigangne og tilsikkrede Byen sin fulde Naade. At Betingelserne i det Hele bleve saa gunstige

for Borgerne, som de bleve, kom ikke alene af Hensynet til Kjøbenhavn og Malmø, som maaskee derved kunde bevæges til at handle ligesaa, men ogsaa fordi Kongen vidste, at Lybekkerne nu af al Magt udrustede en Flaade, der, hvis den var kommen et halvt Aar før, hvilket den burde, kunde have givet Krigens Udfald en anden Vending og i det Mindste forhalet den endnu længere.

Den fire og tyvende October stak denne Flaade i Søen, men saa seent gik det med at samle Skibene fra de forskjellige vendiske Stæder, at den forenede lybske Flaade først den ottende November kastede Anker ved Dragør. Her kom det nu til en heftig Fægtning den tolvte November imellem dem og de kgl. Skibe, der vare Lybekkerne overlegne i Antal. Peder Skram blev saaret i Foden og maatte overlade Overbefalingen til den preussiske Admiral, og da Lybekkerne havde opnaaet Hovedhensigten med Flaadens Sendelse: at forsyne Kjøbenhavn med Proviant, lettede den og gik Syd paa. Havde der været større Enighed ombord paa denne Flaade, kunde den ganske vist have udrettet langt Mere. Nu maatte den paa Hjemreisen kæmpe med en Storm, der aldeles skilte Skibene fra hverandre og nødte flere af dem til i en ynkelig Tilstand at søge Havn, hvor de kunde.

Dette var Lybeks sidste Kraftanstrengelse i denne Krig, som de nye Magthavere efter Jørgen Wullenwevers Fald altid havde været lede og kjede af. Efter en Deel Forhandlinger sluttedes Freden i Hamborg den fjortende Februar 1536, hovedsagelig paa den Betingelse, at Lybek erkjendte Kong Christian den Tredie for Konge i Danmark og Norge og tillige lovede ikke længere at ville hjælpe hans Modstandere. Kongens Medforbundne skulde være indbefattede i denne Fred, som tillige stadfæstede Byens Handelsprivilegier, saaledes som de vare før Krigens Udbrud, imod at Kongens Undersaatter skulde have samme

Ret i de lybske Havne. Desuden skulde hver bære sine Tab, som Krigen havde foranlediget.

Skjøndt denne Fred var et haardt Slag for det beleirede Kjøbenhavn, vare dog hverken Borgerne, Grev Christopher eller Hertug Albrecht villige til at lade sig indbefatte i den, uagtet deres Udsigter bestandig forværredes. Man stolede stadig paa Understøttelse fra Keiser Carl og Pfaltzgrev Frederik og ventede Forsyning fra de mecklenborgske Stæder, men dette Haab vidste Peder Skram dog siden at tilintetgjøre (Mai 1536). De haabede vel ogsaa Noget af Kong Christians voxende Forviklinger med Gustav Vasa, der blev høilig fortørnet over Hamborgerfreden, som Kong Christian, saalænge det var ham muligt, for sit Vedkommende endog skjulte for ham, og af Urolighederne i Norge, som vi iøvrigt aldeles have undladt at berøre, fordi det alene har været Danmarks Vilkaar i disse urolige Tider, vi her have havt for Øie. Malmø var derimod klogere; thi medens Jørgen Kock underhandlede med Kong Christian paa Kallundborg Slot, som alt tidligere var falden i Kongens Hænder, og medens Borgemesteren derefter var tagen til Kjøbenhavn, tog Fredspartiet i Byen Sagen i sin Haand og overgav Malmø den sjette April 1536 ved et Møde i Helsingør paa saa gunstige Betingelser, at Kjøbenhavns Borgere vist med Glæde havde modtaget de samme Vilkaar, hvis de Fremmede i Staden havde tilladt det. Selv Landskrona fik dem ikke bedre, og Byen kunde glæde sig ved dem som ved en vunden Seier.

Nu kom endelig Touren til Markus Meyer, der hidtil havde siddet som Konge paa Varbjerg Slot, understøttet ved engelske Subsidier og sin Broder Geerts Sørøverier og holdt oppe ved de gode Løfter, Kong Henrik den Ottende til Overflod gav ham, uden at han siden gjorde det Mindste for blot at mildne den Mands Skjæbne, som han tidligere havde viist den største Hæder, og som for

en Deel i Tillid til ham holdt ud saalænge, indtil ingen Tilbagegang længere var mulig.

I lang Tid havde hans Dødsfjende Truid Ulfstand ligget med en lille Styrke foran det som uindtageligt ansete Varbjerg Slot, og det var ogsaa lykkedes ham at bemægtige sig Byen, men det var først da Slottet ogsaa var bleven indesluttet fra Søsiden og Hr. Truid var bleven forsynet med Beleiringsskyts, at det begyndte at see galt ud for Markus Meyer. Det Hele var snart afgjort, da der først blev gjort Alvor af Sagen. Angrebet begyndte den syv og tyvende Mai 1536, ved Daggry, og om Aftenen maatte den dristige Eventyrer overgive sig paa Naade og Unaade.

En saadan Mand har mange Fjender, faa eller ingen virkelige Venner, og da disse ikke søgte at frelse ham, medens alle hans Fjender med et eenstemmigt Raab forlangte hans Blod, var den ulykkelige Mands Skjæbne dermed afgjort.

Med Lænker om Haand og Fod førtes han til Helsingør, hvor han den tiende Juni underkastedes et piinligt Forhør. Den syttende Juni halshuggedes han, og Kroppen lagdes paa Steile. Truid Ulfstands forrige Capellan, Rasmus Kjeldsen, Markus Meyers Hovedhjælper med at overrumple Slottet, blev levende parteret og lagt paa Steile. Borgemesteren i Varbjerg blev tilligemed sytten Andre henrettet paa samme Sted. Geert Meyer blev anklaget for Sørøveri og ligeledes halshugget.

Da vi nu engang ere ved dette uhyggelige Billede af blodig Straf, skulle vi benytte Leiligheden til at meddele Jørgen Wullenwevers Skjæbne. Efter at Ærkebiskoppen af Bremen havde udleveret ham til Hertug Henrik af Brunsvig, der holdt ham i et strengt Fængsel, lod denne ham endelig domfælde den fire og tyvende September 1537. Udsendige baade fra Kong Christian og Lybek vare her tilstede, men beklageligt er det, at den danske Konges Navn skal blandes i denne uhyggelige Sag, hvor kun politisk Had

og Hævnlyst sad paa Dommersædet. Forgjæves havde Wullenwevers Hustru Elisabeth, hans Broder, der var Raadmand i Hamborg, og mange Andre søgt om Naade for den ulykkelige Mand, der ved sin Død forsonede Historien med, hvad han i sin Velmagts Dage maaskee kan have forbrudt. Da han ikke længere havde nogen Skaansel at vente, tilbagekaldte han i sine sidste Øieblikke paa en høitidelig Maade alle de Beskyldninger, med hvilke han under Torturen var fremkommen imod sig selv: som Tyv af offentlige Penge, som Forræder imod sin Fødeby og som Gjendøber, foruden hvad han under samme Tvang havde paasagt Andre, og derefter døde han Markus Meyers ynkelige Død.

Nu var altsaa kun Kjøbenhavn tilbage, som Kong Christian imidlertid gjorde sig dobbelt Umage med at faae erobret, eftersom det burgundiske Hof og Pfaltzgreven netop i denne Tid syntes at gjøre sig alvorlige Anstrengelser for at undsætte Byen fra Nederlandene eg saaledes atter opflamme Borgerkrigen i Norden.

De samme Hensyn bevægede ogsaa Kjøbenhavns Styrere til at anspænde deres yderste Kræfter for at holde ud. Imidlertid lykkedes det, deels ved Tidsforholdenes Gang og deels ved Kongens kloge Forbindelse med den snilde Hertug Carl af Geldern, at faae hiin Fare afvendt og dernæst ved en almindelig, rigtignok høist trykkende Skat at skaffe saamange Pengemidler tilveie, at han kunde forsøge det Yderste imod den gjenstridige Stad.

Var det vanskeligt for det udsugede Folk at udrede denne Skat, saa var det endnu vanskeligere at skaffe de nødvendige Fødemidler tilveie for den kongelige Hær; skulde Kongen tænke paa at gaae over til Amager, hvorved Kjøbenhavns sidste Modstand vilde faae sit dødeligste Slag, maatte den derhen detacherede Styrke naturligviis føre al sin Proviant med sig og daglig forsynes med nye Sendelser. Efterat det Fornødne til dette Tog var samlet i Skaane, førtes en Deel af Hæren den attende Juni over

til Øen, hvor man ilede med at opkaste Forskandsninger imod Byen.

Nu begyndte Nøden snart at blive følelig i Kjøbenhavn, men Borgerne, som allerede den trettende Juni paa Gammeltorv havde havt et blodigt Sammenstød med Magthaverne, der lode dem jage fra hverandre ved Landsknægtene, som bagefter tillode sig de største Voldsomheder i Byen, kunde kun tie og lide.

Med hver Dag steg Manglen paa Levnetsmidler, saa at Hertug Albrecht maatte give et Hundrede og halvtredsindstyve Rdl. i vore Penge for en Skjeppe Meel. Men hvor Mange kunde dette? Derfor var det intet Under, at endog de før Beleiringens Begyndelse velhavende Borgere nu maatte tage tiltakke med Mask, udblødt Læder og andre Fødemidler, som Naturen ellers oprører sig imod, og naar man da besværede sig hos Ambrosius Bogbinder over Byens uhyre Nød, fik Klageren som Svar den Trøst, at man endnu ikke havde begyndt at spise sine Børn, saaledes som i Jerusalem. Den danske Moder foretrak at døe med sine Børn, og mægtigt var det Indtryk, som det gjorde selv paa det haardeste Sind, da man en Dag traf en Qvinde og hendes to smaae Børn døde med hverandre. Moderen havde mættet dem med sit eget Blod, som de sugede af hendes udtærede Bryst, indtil en mild Død gjorde Ende paa de fælles Lidelser.

Men længe kunde det ikke gaae saaledes. De udenlandske Herrer, som havde bragt saamegen Elendighed over den arme By, maatte give tabt lige over for Hungersdøden, der snart ogsaa maatte finde Vei til dem selv, og den otte og tyvende Juli mødte Byens tre Borgemestere i Leiren for at indlede Underhandlinger om Byens Overgivelse. Skjøndt disse umulig kunde blive saa gunstige, som dem, Malmø fik, kunne de dog heller ikke kaldes haarde, naar man seer hen til Byens haardnakkede Modstand og den yderlige Nød, hvori den var bragt.

Den følgende Dag mødtes Kongen med Hertugen og Greven, hvilken Sidste han tiltalte med haarde Ord; men han tog dem dog begge til Naade og gav dem Tilladelse til at forlade Riget med deres private Eiendele, en Tilladelse, der ligeledes gjaldt Krigsfolkene, som kunde medtage deres Vaaben og hvad der tilhørte dem.

Iøvrigt gav Kongen en fuldstændig Amnesti, hvorfra kun de Enkelte, der havde været med at slaae Fru Anna Meinstrup ihjel, bleve undtagne. Endog Ambrosius Bogbinder og Jørgen Kock fik Tilgivelse imod at trække sig tilbage til bestemte Steder i Riget. Ambrosius Bogbinder fandt man en Morgen i October død i sin Seng; man sagde, at han havde taget Gift.

Efterat Kongen havde ladet bringe Fødemidler ind i den udhungrede By, holdt han og Dronningen den sjette August deres Indtog. Intet Jubelraab modtog dem; ved hvert Skridt viste sig Spor af den Elendighed, Byen havde udstaaet, og Kongens Blik viste tydelig, hvorledes dette Syn gik ham til Hjertet.

Med Kong Christians Seirstog ind i den betvungne By, der atter saa længe og trofast havde forsvaret Borgerstandens Sag mod en overmodig Adels Vælde, ville vi slutte denne Skildring.

J. J. F. FRIIS.

Carl Linné.*)

Paa Grændsen mellem Sognene Hvittaryd og Steenbrohult i Kronobergs Lehn i Provindsen Småland stod fordum en usædvanlig stor og prægtig Lind; fra denne skriver sig den store Naturforsker, Carl Linné's berømte Navn. Thi hans Fader, Niels Ingemarsson, antog i sin Ungdom, da han begyndte at studere, Navnet Linnæus efter Linden, der prydede hans Fædrenehjem.**)

Niels Linnæus blev som fattig Dreng holdt i Skole af sin Morbroder, Sognepræsten Tiliander, af hvem han, foruden meget andet Godt, lærte at elske Blomster og Havedyrkning. Efterat Linnæus under knappe Kaar havde arbeidet sig frem til Præst og var bleven udnævnt til Capellan i Steenbrohult Menighed, anlagde han derfor strax, efter sin Morbroders Exempel, en Have ved sin Bolig, Råshult, hvori han daglig, naar Embedspligterne ikke optoge ham, syslede med at plante og opelske især skjøntblomstrende Væxter. Som hans unge Anlæg blomstrede snart ogsaa

*) Hovedsagelig efter „Stora svenska män". Stockholm 1863.

**) I Sverige kan man forandre Navne efter eget Tykke, og blandt de Studerende, navnlig blandt Theologerne, er det almindeligt at skifte Navn, naar dette har en simpel eller indenlandsk Klang; særligt gaaer det ud over Bondenavne som Nilsson, Person og lign. Fra denne mærkelige Skik hidrøre mange af de blomstrende og klangfulde Navne, som findes hos vore østlige Frænder. Red.

hans huslige Lykke. Christine Brodersonia, Datter af Sognepræsten i Steenbrohult, flyttede 1706 som hans Hustru ind i Capellangaarden, og hun, som næppe nogensinde før havde seet en Have, fattede snart Kjærlighed til sin Mands Plantninger og glædede sig over de skjønne Blomster, som han bragte hende.

Råshult ligger tæt ved Steenbrohults Kirke og speiler sig i Møkelnsøens Vande. Det er omgivet af frugtbare Marker, frodige Enge og skjønne Bøgeskove, længere borte af Bjerge og Granskove. Paa denne yndige Plet fødtes den tredie Mai 1707, da Naturen stod klædt i sin lyse Foraarsdragt, Carl Linnæus, Arvingen til Forældrenes Kjærlighed til Blomster.

Allerede i hans spæde Barndom bleve Blomster hans kjæreste Legetøi. Faderen bar ham gjerne ud i det Frie, lagde ham ned i Græsset og gav ham nogle Blomster i Haanden at lege med. Den Lille syntes altid at være tilfreds dermed, og Moderen pleiede ogsaa, naar han græd, at bringe ham til at tie ved at række ham en Blomst.

I Aaret 1708 blev Hr. Niels Sognepræst i Steenbrohult efter sin Svigerfader. Saasnart han var flyttet ind i sin nye Bolig, begyndte han ogsaa der at anlægge en Have, som inden kort Tid blev den smukkeste i hele Lehnet. Den lille Carl holdt trolig sin Fader med Selskab ved hans Arbeide og begyndte snart selv at prøve paa at grave og plante. Allerede i Fireaarsalderen begyndte Drengen at spørge om Navnet paa vildtvoxende Planter, »spurgte ofte«, siger han selv, »langt mere, end Faderen kunde besvare, og lagde altid nøie Mærke til, hvad der berettedes ham om Egenskaberne hos de Planter, han samlede«.

Ti Aar gammel sendtes Carl Linnæus til Gymnasiet i Wexiø. Drengen, der var vant til at færdes i en rig og skjøn Naturs Omgivelser under en kjærlig Faders Veiledning og en øm Moders Pleie, kunde ikke finde Behag i Skolestudierne, der ogsaa meddeeltes Børnene efter en Methode, »som maatte faae Haarene til at reise sig paa deres Hoveder«.

Han sad derfor sløv og nedslaaet i de fleste Læretimer; men »var Talen om en af Naturens herlige Frembringelser«, siger hans Biograph, Sven Hedin, »da røbede strax Ilden i hans Øine en tænkende og forskende Sjæl«. I Physik var han en af de dygtigste og i Botanik uden Modsigelse den dygtigste Elev. Hans bedste Adspredelse i Fritimerne var at samle Planter og studere deres Egenskaber; han skaffede sig forskjellige Værker i Botanik, læste i dem Nat og Dag og kunde dem snart ligesaa nøiagtig udenad, som han med Sikkerhed vidste, paa hvilket Punkt af den fem Mile lange Vei fra Steenbrohult til Wexiø enhver forskjellig Plante var at finde.

Paa Gymnasiet i Wexiø var al Underviisning anlagt paa at uddanne Eleverne til Præster. Linnæus's lidenskabelige Syslen med Naturen blev ringeagtet og overseet og skaffede ham kun Øgenavnet: »den lille Botaniker«. Stor var derfor Faderens Bedrøvelse, da han i Aaret 1726 kom til Staden for at høre om Sønnens Fremgang og af Rectoren og flere af Lectorerne modtog den Erklæring, at deres Samvittighed bød dem at raade ham til at sætte Sønnen til et Haandværk, »thi ved Bogen kunde han, efter deres Mening, Intet udrette«.

Meget nedslaaet kom Pastor Linnæus til Provindslægen, Dr. Rothman, med hvem han vilde tale om et Sygdomstilfælde, som han i nogen Tid havde lidt af, og da denne var en gammel Bekjendt og tillige Lector i Physik ved Gymnasiet, faldt det saa naturligt at meddele ham Bekymringen for Sønnen. Rothman forsikkrede strax, at af alle Gymnasiets Elever var der ingen, der gav saa store Forhaabninger som Carl Linnæus, og da Hr. Niels lod ham forstaae, at, hvor glædeligt dette end var for ham at høre, kunde han dog ikke koste Mere paa at lade Sønnen studere, eftersom han i flere af de vigtigste Fag erklæredes for uduelig dertil, sagde den hæderlige Doctor: »Præst bliver Carl aldrig, det have de Ret i; men en dygtig Læge kan

han blive, og som saadan kan han vel finde sit Udkomme saa godt som nogen Præst. Jeg vil tage ham i mit Huus; han skal spise ved mit Bord, og jeg vil selv læse med ham det Aar, som han har tilbage, til han kan afgaae til Universitetet.«

Trøstet og opfyldt af Taknemmelighed vendte Faderen hjem. Sønnen kom i Huset hos Rothman og lærte af ham Medicinens Begyndelsesgrunde, som han opfattede hurtigt og med Lyst. Latin og Græsk dreves nu paa en heel anden Viis end før. Læreren gjorde det klart for Eleven, af hvor stor Betydning disse Sprog vare for de Videnskaber, til hvilke han af Naturen var bestemt; men istedetfor Cicero og Livius, i hvem Linnæus kun havde fundet lidet Behag, traadte nu Plinius's Værker i Naturhistorien, og igjennem disse blev Romersproget snart den unge Mand lige saa kjært som den Videnskab, hvori den gamle Romer indviede ham. Han indlevede sig saaledes med Plinius, at dennes kjærnefulde og ukunstlede Maade at udtrykke sig paa blev hans egen; saaledes høstede han for sin hele Fremtid en mangesidig Nytte af dette sin Ungdoms Studium. Rothman fattede med hver Dag større Kjærlighed til den videbegjærlige Elev, hvis Fremskridt forbausede ham, og hvis overlegne Aand han med Beundring saae udvikle sig. Hans egne Kundskaber vare snart utilstrækkelige for en Discipel, som selv med største Nøiagtighed havde undersøgt Alt, hvad Hjemstavnen frembød af Planter, Dyr og Insecter, og han fandt nu, at Tiden var kommen for Linnæus til at afgaae til Universitetet.

Nu kom nye Sorger. Faderen var vel med Taknemmelighed gaaet ind paa at lade Sønnen studere Medicin og Botanik hos Rothman, men nærede dog bestandig det Haab, at han ved Universitetet kunde blive uddannet til Præst. Moderen havde man ikke vovet at underrette om, at Carl var bestemt til Læge, thi man vidste, »at det vilde have forurolíget hende mere, end om han havde skiftet Religion«.

Nu maatte hun dog vide det, blev utrøstelig og »havde nær faaet Slag«. Hun, som før Carls Fødsel havde elsket Blomster, vendte nu sin Vrede mod disse uskyldige Ophavsmænd til hendes Sorg, kastede al Skylden paa Haven og forbød under Trusel af sin moderlige Vrede sin anden Søn, Samuel, »nogensinde at befatte sig med denne uheldbringende Syssel«. Forældrenes Bifald blev saaledes givet under Strid og Taarer, og nu stod der kun tilbage at udbede sig Afgangsbeviis fra Gymnasiet. Man gav Linnæus et, der lød saaledes: »Ungdommen ved Skolerne kan lignes med de unge Træer i en Planteskole; det hænder undertiden, om end sjeldent, at disse, ihvorvel man har anvendt den største Flid paa dem, ikke arte sig vel og i alle Maader ligne vilde Stammer, — men, naar de saa blive flyttede og omplantede, forandre de deres vilde Natur og blive skjønne Træer, som give god Frugt. Af denne Grund, og af ingen anden, sendes nu denne unge Mand til Universitetet, hvor han maaskee kan komme i et Klima, som er mere gunstigt for hans Væxt«.

Med dette lidet anbefalende Brev reiste Linnæus 1727 til Lund. Man havde valgt dette Universitet paa Grund af, at Slægtskab med den derværende Domprovst, Humærus, gav Haab om et godt Tilhold for den vordende Student. Men Klokkeringning fra Domkirkens Taarn var det Første, som mødte Linnæus ved Ankomsten til Staden, og alle de glade, lyse Forhaabninger, som paa Reisen havde opfyldt hans Hjerte, vege for Sorgens Taage, da han paa Spørgsmaalet om, hvem der blev begravet, fik til Svar: »Domprovst Humærus«. Af dette Øieblik modtog Linnæus et saa uudsletteligt Indtryk, at han siden den Tid ikke uden synlig Misstemning kunde høre Lyden af Klokkeringning.

Men Forsynet havde imidlertid udseet ham en anden Støtte. Hans tidligere Informator, Magister Gabriel Høk, som senere blev hans Svoger, befriede ham for den Ydmygelse at skulle forevise sit ubehagelige Vidnesbyrd ved at lade ham indskrive ved Universitetet som sin Discipel.

Her gjorde han sig snart bemærket og afholdt af den lærde Professor Stobæus. Ligesom tidligere Rothman, saaledes aabnede ogsaa Stobæus sit Huus og Bord for ham, og hos denne sin nye Velynder fik Linnæus til sin store Glæde en stor Samling Stene, Conchylier, Fugle og tørrede Planter at see. Stobæus gav ham fri Adgang til sit Bibliothek, betroede ham siden ogsaa sine Patienter, ja lovede den unge Mand, at han, dersom han vilde blive ved, som han havde begyndt, vilde gjøre ham til sin Arving, da han selv ingen Børn havde.

Det varede ikke længe, for Stobæus følte sig overtruffen af sin Lærling og, ligesom Rothman, saae han det med Glæde. Efter et Besøg hos Forældrene i Steenbrohult i 1728 blev Linnæus efter Rothmans Raad sendt til Upsala for der at studere under de lærde og berømte Professorer Roberg og Rudbeck og høste Gavn af det prægtige Bibliothek og den skjønne botaniske Have.

Istedetfor efter Høsten at vende tilbage til Lund begav Linnæus sig altsaa til Upsala og kastede sig der med Iver over sit Yndlingsstudium. Men der havde i lang Tid ikke været holdt Forelæsninger i Botanik, og den berømte Læge Oluf Rudbeck havde, betynget af Aar, trukket sig tilbage og levede næsten utilgængelig for Alle. Til denne dybtfølte Modgang kom endnu trykkende Næringssorger. Linnæus havde havt hundrede Daler Sølvmynt med sig til Upsala, og dette var den sidste Understøttelse, han havde at vente af sin Fader. Til Trods for den største Sparsommelighed slap denne lille Sum op, inden han havde fundet Noget, hvorved han kunde erhverve sit Udkomme. Han indskrænkede sine Fornødenheder til det Allernødvendigste, men maatte dog tilsidst gjøre Gjæld for at faae Føden. Han lod ikke sine Skoe forsaale, men »gik« — siger han selv — »med bare Fødder paa noget Papir, som han lagde i Skoene«.

Under Arbeide, Savn og Selvfornegtelse gjennemlevede han saaledes sit første Aar ved Upsala Universitet, medens han udkastede Planer til en stor Reform i Naturhistorien og

prøvede sin unge Aands Kræfter paa Forsøg til deres Gjennemførelse. I sine ensomme Arbeidstimer følte han sig vel rig og lykkelig, ligesom naar han vandrede blandt de mange sjeldne og kostbare Planter i den botaniske Have; men hans Ungdoms Stolthed stred en haard Kamp, naar han med luvslidte Klæder viste sig blandt Mennesker og til Trods for den største Umage ikke kunde skjule Fattigdommens altfor tydelige Spor.

En Dag i Efteraaret 1729 styrede Linnæus som sædvanlig sin Gang til den botaniske Have, som for ham var et Paradiis. Men han tilbagelagde Veien mere nedslaaet end nogensinde før, og for første Gang følte han ingen Lettelse i Sindet, da han traadte ind i det fredlyste Omraade, i sin Kjærligheds Verden; thi han var kommen for at sige den Farvel. Et Brev fra hans Fader havde paa det Ømmeste og Alvorligste formanet ham til at vende tilbage til Hjemmet og forsøge, om det ikke skulde være ham muligt at indtræde i den geistlige Stand. Sønlig Lydighed virkede, hvad ikke Nøden havde formaaet. Det var et Afskedsblik, han nu kastede paa Universitetshavens Blomstergrupper.

Haven bar allerede Spor af Efteraarets Ødelæggelser; men blandt de mange visnede Blomster opdagede han pludselig en nys udsprungen, skjøn og sjelden. Han glemte sin Sorg for at beundre og undersøge den og havde allerede isinde at afskære den som en Erindring og en Tilvæxt til sin Plantesamling, da en myndig Stemme tætved bød ham ikke at røre Blomsten. Linnæus saae sig om; en ham ubekjendt Præst stod for ham. Det var Domprovst Olaf Celsius den Ældre*), som nylig var vendt tilbage fra et Aars Ophold i Stockholm og nu var kommen for at besøge den botaniske Have, som ogsaa var hans Yndlingsplet. Den unge Mands

*) Onkel til Anders Celsius, hvis Thermometerinddeling saagodtsom overalt benyttes i videnskabelige Værker.

Red.

aabne, livlige Træk tiltalte ham; han gav sig i Samtale med ham og spurgte ham, om han studerede Botanik. Linnæus' Svar og Meddelelser behagede Celsius saa vel, at han tog ham hjem med sig, lod sig forevise hans Plantesamling og begyndte, saasnart han havde lært hans trange Kaar at kjende, at lægge Planer for hans Udkomme.

Den tunge Afskedstime blev saaledes et lykkeligt Vendepunkt i Linnæus's Liv. Han fik et Værelse i Celsius's Huus, kom til at spise ved hans Bord, benyttede hans Bibliothek, fulgte ham paa hans Reiser og hjalp ham med hans paabegyndte Arbeide, at forfatte et Catalog over Upsalaplanterne. Stor var Glæden hos Linnæus og dyb hans Taknemmelighed mod Gud.

En saadan Mands Beskyttelse maatte i mere end een Henseende blive nyttig for Linnæus. Adskillige Studenter begyndte at søge Underviisning hos ham, og derved blev han sat istand til at skaffe sig »Skoe og andre Klæder«. Et Ord af Celsius aabnede ham den hidtil lukkede Vei til Professor Rudbeck den Yngre. En Afhandling om Planterne (1729), udarbeidet under Veiledning af det nye Lys, som hans Forskning havde tændt for ham, skaffede ham denne Lærdes særlige Yndest, saa at han endog blev udseet til som Rudbecks Vicar at holde botaniske Forelæsninger i Universitetets botaniske Have.

Den tiltalende og livlige Maade, hvorpaa den unge Lærer foredrog sin Videnskab, vandt det meest levende Bifald hos den akademiske Ungdom. Excursionerne i Skov og Mark gik for sig med Liv og Lyst. Under munter Sang og belæsset med Planter vendte man om Aftenen tilbage til Staden og prydede Indgangen til Linnæus's Bolig med Blomster.

Efterretningen om Sønnens lykkelige Fremgang vakte stor Glæde i Hjemmet, og Moderen tilgav ham nu den Sorg, hun havde havt over bestandig at see ham klistre Planter paa Papiir. Hun havde aldrig troet, »at han vilde

kunne blive Andet end Feltskær«. Nu maatte hun da være tilfreds, naar hun hørte, at han allerede i saa ung en Alder docerede i Stedet for en Professor!

»Dagene anvendtes nu«, siger Linnæus, »til Arbeide med Studenterne og Nætterne til Udarbeidelsen af det nye System og Reformation af Botanikken. Nu begyndte han at skrive sin »Bibliotheca Botanica«, sin »Critica Botanica«, sine »Classes« og »Genera Plantarum«, og han lod ikke et Minut gaae tabt, saa længe han opholdt sig i Upsala.«

Men Misundelsen anerkjender ingen Fortjeneste; ogsaa Linnæus maatte føle dens Magt. Flere af Professorerne ved Universitetet bleve forbittrede over at see deres egne Auditorier staae tomme, medens Ungdommen strømmede til Linnæus's Forelæsninger. Denne Skam maatte hævnes. I Foraaret 1732 foretog Linnæus paa det kongelige Videnskabsselskabs Bekostning en Reise til Lapland med stort Udbytte for Videnskaben; da han var vendt tilbage til Upsala og atter begyndte at holde Forelæsninger i Botanik, fik man udvirket et Cantslerbrev, ifølge hvilket »ingen Docent i Medicin maatte ansættes ved Upsala Universitet, samt ingen saadanne Personer maatte lære offentlig, som ikke selv havde aflagt tilbørlig Kundskabsprøve.«

Ved denne Bestemmelse var Linnæus for Øieblikket styrtet. Ikke blot var hans Udkomme ham berøvet, men ogsaa Haabet om fremtidig Befordring syntes tilintetgjort for ham, da han saaledes saae sig gjort til Gjenstand for Ildesindethed og Rænker. Hans Æresfølelse var dybt krænket, og hans Vrede kjendte ingen Grændser.

Den nærmeste Ophavsmand til Forfølgelsen mod Linnæus var Doctor Rosén, Rudbecks Vicar i Anatomien, en Mand som ved flere Leiligheder havde modarbeidet ham og viist sig som hans Uven. Linnæus styrter ind til ham med draget Kaarde i Haanden og fordrer Opreisning for den Skam, han havde lidt. Til Lykke ikke blot for de to unge Mænd, men for Samtid og Eftertid undgik Rosén det vilde Udbrud

af Linnæus's Hævnlyst; denne fik Tid til at besinde sig, vendte hjem og opgav siden den Tid enhver Tanke om Hævn. Hans Valgsprog var fra den Dag: »Lev ulastelig, Gud er nærværende«.

Følgerne af hans Overilelse udebleve imidlertid ikke. Sagen rygtedes; de academiske Love vare strenge, og Linnæus, som var kommen til det ene Universitet med et saa daarligt Vidnesbyrd, at han ikke kunde vise det frem, vilde være bleven relegeret fra det andet for strafværdig Opførsel, dersom han ikke var bleven reddet fra denne nye Ydmygelse ved Olaf Celsius's kraftige Indskriden til hans Fordeel. Denne overtalte ham derpaa til at udgive i Trykken Beskrivelsen af de i Lapland fundne Væxter, som han allerede havde ordnet efter sit nye Kjønssystem. Denne Prøve paa den unge Mands Virksomhed vilde være det bedste Middel til at bringe hans Fjender til Taushed, og Værket udkom.*)

*) Linnés store Fortjeneste af Videnskaben bestaaer deri, at han indførte en streng videnskabelig Navnebetegnelse og Systemlære. Paa hans Tid kjendte man allerede ca. 20,000 Plantearter af Beskrivelser; men disse vare affattede uden bestemte Regler, saa at det var et næsten overmenneskeligt Arbeide at lære dem alle at kjende. L. gjennemgik i forholdsviis kort Tid dette uhyre Virvar og bragte Orden og Klarhed, hvor der før var Forvirring. Han inddeelte Planterne efter Kjønnet og navnlig efter Støvdragernes Forhold i tre og tyve Klasser og disse i Ordener, som han igjen inddeelte i Familier med Slægter og Arter. Hver Slægt tildeelte han et eget Navn, og hver af Slægtens Arter fik igjen et eget Tilnavn. Det hvide Morbærtræ kaldte han saaledes „Morus alba“, det sorte „Morus nigra“ og indførte saaledes den toleddede Navnebetegnelse, der endnu den Dag idag benyttes af alle Systematikere. Hans System er et kunstigt System og lider naturligviis af de samme Mangler som alle kunstige Systemer, men det skaffede som ved et Trylleslag Lys, hvor der før var Mørke, ligesom det endnu ofte benyttes i Haandbøger for den store Nemheds Skyld, skjøndt de kunstige Systemer ellers have maattet vige Pladsen for de naturlige.

Da Upsalaluften paa den Tid ikke kunde være Linnæus behagelig, var det ham en Glæde, at et Brev fra Landshøvdingen i Dalarne, Baron Reuterholm, indbød ham til at fortsætte en Aaret før begyndt Reise omkring til Bjergværkerne i Dalarne. De fornødne Reisepenge medfulgte, og Linnæus tiltraadte strax Reisen til Falun, hvorfra han i Følge med syv unge Mænd foretog Undersøgelser af Bjergværkerne lige til Røraas i Norge.

Han gav Landshøvdingen nøiagtige Optegnelser over sine Iagttagelser, hvorved han satte sig endnu mere fast i dennes Gunst, og snart samledes i Falun en talrig Kreds af Venner og Beundrere om den unge, livfulde Videnskabsmand. En betydelig Lægepraxis satte ham tillige istand til at forbedre sine Formuesomstændigheder. Linnæus havde saaledes al Grund til at befinde sig vel i Falun, især da han her lærte at kjende og elske den Qvinde, der skulde blive hans Hustru.

Sara Lisa Moræus, Datter af den anseete og formuende Provindslæge Moræus, modtog og besvarede hans Kjærlighed, og til Alles Forundring gav Moræus sit Samtykke til Forbindelsen med den unge, ubemidlede Student paa det Vilkaar, at han skulde reise udenlands, tage Doctorgraden og om tre Aar vende tilbage for at modtage Sara Lisas Haand.

I Begyndelsen af Aaret 1735 begav Linnæus sig paa denne Reise. Over Hamborg drog han til Holland, hvor han tog Doctorgraden i Harderwyk. Derfra reiste han til Leyden. Ved dette berømte Videnskabernes Sæde vandt han flere lærde Mænds Beundring og Venskab, og ved deres Understøttelse blev han sat istand til at besørge Udgivelsen

---

Linnés store Kjærlighed til Naturen og hans rastløse Aand nøiedes iøvrigt ikke med Botanikken alene, ogsaa Zoologien og Mineralogien ordnede han med Kæmpekraft og Mesterhaand. Red.

af sine »Systemæ Naturæ«; thi hans egne knappe Reisepenge vare allerede slupne op. Han sendte et Exemplar af dette Værk til den verdensberømte Læge og Naturforsker Boerhave, til hvem han hidtil forgjæves havde søgt Adgang; i otte Dage havde han i hans Forgemak forgjæves ventet paa Audiens. Dagen efter Bogens Afsendelse holdt Boerhaves egen Vogn udenfor Linnæus's beskedne Bolig, og et Brev fra den berømte Lærde indbød ham til dennes Landsted, hvor Boerhave med Længsel ventede paa at gjøre Bekjendtskab med Forfatteren til »Systemæ naturæ«. Linnæus kom og blev modtagen med Hjertelighed af Boerhave, som havde samlet en Kreds af lærde Venner om sig. Boerhaves rige Samlinger og prægtige Have med sjeldne Væxter gave Linnæus rig Anledning til at vise Omfanget og Grundigheden af sine Kundskaber, og den lærde Hollænder fattede snart saa stort Venskab for ham, at han gjorde ham de fordeelagtigste Tilbud, hvis han vilde blive i Leyden. Men Linnæus havde bestemt at reise til Amsterdam og lod sig ikke overtale. Boerhave gav ham da en varm Anbefalingsskrivelse til Burmannus, som var Professor i Botanik i Amsterdam.

Da Linnæus traadte ind til Burmannus, var denne just beskjæftiget med at ordne en Samling Planter, som nylig var bleven hjemført fra Ceylon: han var kommen i Tvivl om, hvilken Orden et Træ tilhørte, hvis Blomster og Blade han nu første Gang saae for sig. Underrettet af Boerhaves Brev om, at Linnæus's »dybe Indsigter ikke noksom kunde berømmes«, gav han sig ikke Tid til at hilse paa ham, men overdrog øieblikkelig Afgjørelsen af det vanskelige Spørgsmaal til sin Gjæst, som ogsaa besvarede det nøiagtigt og uden Betænkning. Dermed var Burmannus's Venskab vundet. Linnæus blev optagen i hans Huus og ved hans Bord, høstede stor Gavn af hans Lærdom og rige Samlinger og blev ved hans Understøttelse sat istand til at udgive sine allerede i Hjemmet udarbeidede Skrifter.

En endnu mere formaaende Ven fandt Linnæus i Borgemesteren i Amsterdam, den rige Banquier Clifford. Denne havde med stor Bekostning anlagt en prægtig Have i Hartecamp, nærved Haarlem. De sjeldneste Væxter fra alle Verdensdele fandtes her, men der savnedes en videnskabelig Ordning. Clifford gjorde nu Linnæus det smigrende Tilbud at blive hans Huuslæge og tillige føre Opsynet med hans botaniske Have. Linnæus modtog Tilbudet, flyttede hen til Clifford og »kom til at leve som en Prinds«. Han kunde forskrive alle de Planter, han vilde, og kjøbe alle de Bøger, som han meente, burde findes i Bibliotheket.

1736 reiste Linnæus paa Cliffords Bekostning til England, hvorfra han vendte tilbage til Holland med forøgede Kundskaber, en videre udbredt Berømmelse og en rig Høst for den Cliffordske Have. Efter sin Hjemkomst udgav han »Musa Cliffortiana« og Aaret efter »Hortus Cliffortianus«, udmærkede Arbeider, hvori han beskrev de Cliffordske Samlinger og bevarede Eierens Navn for Efterverdenen.

Boerhave og Clifford gjorde Alt for at bevare Linnæus for deres Fædreland; man foreslog ham Professorpladser i Utrecht og Leyden, tilbød ham paa offentlig Bekostning at foretage videnskabelige Reiser til det gode Haabs Forbjerg og til Colonierne i Amerika; men Alt forgjæves. Linnæus længtes efter Hjemmet og sin Brud. »Alt maatte vige for Kjærligheden«, hedder det i hans Dagbog.

Efter et kort Ophold i Paris, hvor hans Skrifter allerede havde skaffet ham Anseelse og Venner, og hvor det franske Akademi vilde gjøre ham til sit Medlem med en aarlig Pension, hvis han vilde bosætte sig der, gjensaae han atter Fædrelandet i September 1738.

Hans første Maal var Steenbrohult, hvor han hilste paa sin gamle Fader — Moderen var allerede død, før Linnæus drog hjemme fra, og den Gamle hørte med Glæde og Stolthed Sønnens Beretninger om hans Reise. Derfra gik det til Falun, hvor den trofaste Sara Lisa ventede sin Fæste-

mand, og Forlovelsen blev nu offentliggjort under almindelig Glæde.

Men Linnæus maatte rive sig løs fra sin Lykke; han maatte til Stockholm for at sørge for Udkomme for Fremtiden. I Slutningen af September kom han dertil, men mærkede snart, at han var mere fremmed i sit eget Land end i Europas øvrige Lande. Det store Ry, han havde vundet i Udlandet, var ikke naaet til Sveriges Hovedstad; man modtog ham med Kulde og Ligegyldighed. At han ikke vilde kunne finde sit Udkomme hjemme i Egenskab af Verdens anerkjendt største Botaniker, derpaa var han forberedt, men, at han ikke heller som Læge skulde have Udsigt til at erhverve sit Brød, det var Mere, end han havde ventet. Ingen kjendte ham og »Ingen vilde«, siger han selv, »betroe sit kjære Liv til en uprøvet Læges Haand, ja ikke engang sin Hunds«. Dog tabte han ikke Modet, ihvorvel han, for dog at faae nogen Praxis, maatte gaae omkring paa Værtshusene og tilbyde de forsamlede Gjæster sin Tjeneste. Den eneste Opmuntring, han nød i disse Modgangens Dage, var, at Videnskabernes Akademi i Upsala eenstemmig valgte ham til sit Medlem.

Lidt efter lidt begyndte dog lysere Dage at oprinde. Linnæus's Praxis forøgedes og blev ret anseelig, og nu begyndte ogsaa det karrige Fædreland at tænke paa sin miskjendte Søn. 1739 stiftedes Videnskabernes Akademi i Stockholm, og Linnæus blev dets første Præsident; samme Aar tilstod Rigets Stænder ham paa en Ansøgning hundrede Ducater aarlig, mod at han skulde holde Forelæsninger i Mineralogi i Bjergcollegiet og om Sommeren læse over Botanikken paa Ridderhuset.

Det var Linnæus's formaaende Velynder, Landmarskalken, Grev Carl Tessin, som havde udvirket dette for ham, og som ogsaa senere skaffede ham den ledige Tjeneste som Admiralitetslæge. Tessins Venskab og Gjæstfrihed gav Linnæus Leilighed til at gjøre Bekjendtskab med den Tids betydeligste Mænd. Derved steg hans Praxis saaledes, at han

alene havde mere, end alle de andre Læger tilsammen, og den sex og tyvende Juni 1739 kunde han feire sit Bryllup i Falun og føre sin elskede Sara Lisa som sin Hustru til sit Hjem i Stockholm.

1740 blev den botaniske Professorpost ledig efter Oluf Rudbeck. Linnæus blev bragt i Forslag, men Rosén, hans gamle Modstander, gik forud for ham og fik Posten. Snart efter tog Professor Roberg sin Afsked. Linnæus burde nu have været selvskreven som hans Eftermand, men man intriguerede for at udelukke ham fra Upsala, og det vilde ogsaa være skeet, dersom ikke Stænderne havde taget sig af Sagen. Consistorium fik Befaling til at sætte Linnæus paa Indstillingslisten, og 1741 blev han endelig Professor i Medicin og Anatomi ved Upsala Universitet. Men da Rosén, der havde erhvervet sig stort Ry som Anatom, ikke i Botanikken kunde maale sig med Linnæus, bleve de Aaret efter enige om at bytte Lærefag, og fra den Tid blev Linnæus sit Fædrelands Stolthed.

Hans eiendommelige, livlige og fængslende Foredrag, den Klarhed og Anskuelighed, hvormed han fremlagde Resultaterne af sine Forskninger, den Simpelhed, der udmærkede hans System — Alt tilsammen bidrog til at udbrede hans Ry og hidlokke mange Udlændinge til det nordiske Universitet. Blandt disse vare mange Rigmænd, og Linnæus's Forelæsninger bragte ham derfor ikke blot Berømmelse, men ogsaa store Indtægter. Saaledes sendte en engelsk Lord ham for en eneste Formiddags Lection »en mageløs Gulddaase med hundrede Ducater i og en prægtig Necessaire til sex Mark Sølv, mesterlig udarbeidet og forgyldt«. 1747 blev Linnæus uden Ansøgning udnævnt til Archiater (Overlæge). Senere ophøiedes han i Adelsstanden og antog Navnet: von Linné. Kongen skjænkede ham tillige Nordstjerneordenen, en paa den Tid meget stor Udmærkelse. Udenlandske Videnskabssamfund kappedes om at faae ham til Medlem, og fremmede Regenter indbøde ham paa glim-

rende Vilkaar til deres Riger. Saaledes tilbød f. Ex. Kongen af Spanien ham Adelsdiplom, to Tusinde Pjastre i Løn, frit Taffel og fri Religionsøvelse i selve Inqvisitionens Land og Ruslands Keiserinde gjorde ham et ikke mindre glimrende Tilbud.

Linné havde sin Bolig umiddelbart ved Siden af den botaniske Have, som naturligviis var Gjenstand for hans særlige Omsorg. Stadig udgav han nye botaniske Værker, deriblandt »Fauna svevica«, paa hvilken han efter eget Sigende havde arbeidet i femten Aar. Flere af hans ældre Værker fordrede nye Oplag med Tillæg og Omarbeidelser, saaledes udkom 1758 den tiende Udgave af hans »Systemæ naturæ«. Idelig maatte han paa Regjeringens Forlangende foretage Reiser til Rigets forskjellige Provindser og udarbeide Beskrivelser over Resultaterne af sine der gjorte Undersøgelser.

Dette anstrengende Liv maatte virke svækkende paa hans Helbred, og allerede 1750 omtaler Linné i sin Dagbog, at han lider af en ulidelig Gigt, som ofte holder ham i Sengen. Han curerede sig imidlertid den Gang ved daglig at spise en stor Mængde Jordbær, et Middel, som han siden hvert Aar med Held anvendte imod dette Onde. Som Beviis paa, hvormeget hans Legemsconstitution led under Sjælens stadige Anspændelse tjener Følgende, som han selv beretter i sin Dagbog: En Ven havde engang sendt ham en Cochenille-Cactus fra Surinam; Gartneren skulde sætte den i en anden Potte, medens Linné var paa Forelæsning, og for at gjøre Tingen rigtig godt, fjernede han omhyggeligt alle Insecterne, som fandtes paa Planten. Linné, som havde glædet sig meget over, at de lykkelig vare førte levende hjem, blev saa smertelig berørt af Tabet, »at han fik Migraine, en af de sværeste Paroxysmer, han kjendte«.

I Mai 1764 blev han heftig syg og var Døden nær. Men, da allerede alt Haab om Liv syntes udslukt, indfandt hans tidligere Avindsmand og stadige Medbeiler, Niels

Rosén, sig ukaldet ved hans Sygeleie, og hans energiske og kyndige Behandling frarev Døden dens Bytte. Fra den Dag af vare de to berømte Lærde knyttede til hinanden ved et trofast Venskab.

For at styrke sine Kræfter ved Landluften flyttede han ud til Hammarby, en Eiendom, som laa en Miils Vei fra Upsala, og som han havde kjøbt nogle Aar i Forveien. Strax efter Ankomsten feirede han sit Sølvbryllup og sin ældste Datters Bryllup. Ved Sommerens Ende kunde han atter varetage sin gamle, virksomme Leveviis; men sin fulde Helbred gjenvandt han aldrig mere. Sommerferierne tilbragte han i Almindelighed paa Hammarby, hvorhen han ogsaa lod sine meest udsøgte Samlinger flytte. Paa en Bakke med en vid Udsigt havde han ladet opføre et Musæum, en simpel Bygning uden nogen Prydelse, men hensigtsmæssig indrettet og skjøn i sin Simpelhed. Her samlede han sine kjæreste Disciple om sig, og herhen valfartede Videnskabsdyrkere fra de forskjelligste Egne. Bøndergaardene i Omegnen optoges af Sommergjæster, som kom for at nyde Underviisning hos den venlige Lærer. Tilgængelig for Alle, som dreves til ham af Lyst og Interesse for hans Videnskab, havde Linné endnu paa sine gamle Dage en utrolig Evne til at faae sin Tid til at strække til for Alt og Alle. I hans Optegnelser for Aaret 1771 hedder det f. Ex., at han mellem Semestrene læste for Udlændinge otte Timer om Dagen i sit Musæum paa Hammarby, og dog indskrænkede han ikke sin Virksomhed alene dertil.

I Aaret 1774 fik Linné, hvad han kalder, det første Dødsbudskab. Han ramtes i Mai af et Slag under en Forelæsning i den botaniske Have. Sygdommen blev dog overvunden dengang, om end kun langsomt. Først ved Juletid gjenvandt han atter de svundne Kræfter, og mere end Lægemidler bidrog hertil en Gave, som sendtes ham fra Gustav den Tredie, en Samling Planter og Mineralier, der nylig vare hjemkomne fra Surinam. Han fik som nyt Liv til i

Juletiden at ordne og beskrive denne Samling, glemte ganske sine Plager og følte sig heelt rask i Aaret 1775.

Gustav den Tredie holdt meget af Linné; som Kronprinds besøgte han ham paa Hammarby, og som Konge reiste han engang til Upsala ene og alene for »at hilse paa ham og ingen Anden«.

Da i Aaret 1776 den Nyhed udbredte sig i Upsala, at Rettigheden til at promovere Doctorer skulde fratages det medicinske Facultet i Upsala og i Stedet overdrages til det medicinske Collegium i Hovedstaden, vidste man i Upsala intet bedre Middel til at afværge denne Ulykke og Skam for Universitetet end at sende den gamle Linné til den unge Konge for at føre Facultetets Sag. Linné var paa den Tid meget svag, saa at han ikke uden megen Besvær kunde foretage Reisen; men af Kjærlighed til Universitetet undslog han sig ikke. Han lod sig sætte i Vognen og kjørte, ledsaget af Professor Sidrén, til Drottningholm, hvor Gustav da opholdt sig. Der blev strax tilstaaet ham Privataudiens. Dørene til Audiensgemakket aabnedes, og Linné gik vaklende hen imod Kongen. »Det gaaer aldrig an, Deres Majestæt«, udbrød han; »det ødelægger Universitetet og Videnskaben. Jeg kan aldrig overleve denne Ulykke«. Gustav blev synlig overrasket og forstod ikke, hvad der var paa Færde. Han vendte sig spørgende til Sidrén. Denne forklarede Sagen med faa Ord; Kongen loe, og idet han klappede Linné paa Skulderen, sagde han: »Det skal ikke skee, min kjære Linné, reis kun hjem i Fred og vær rolig«. Og dermed var Spørgsmaalet lykkelig afgjort.

Kort efter søgte Linné sin Afsked paa Grund af Svagelighed, men Ansøgningen blev ikke bevilget af Kongen; dog skete dette kun for at bevare Linnés berømte Navn blandt Universitetets Læreres; thi hans Løn blev fordoblet og hans Gjerning overdragen til hans Søn, Carl, som med Held var traadt i Faderens Fodspor.

Mod Slutningen af Aaret 1776 stod det daarlig til

med Linnés Helbred. »Linné halter, kan næppe gaae, taler utydeligt, kan næppe skrive«, saaledes lyder den sidste Optegnelse, som han med rystende Haand har nedskrevet i sin Dagbog. Han kunde snart ikke mere flytte sig selv fra det Sted, hvor han sad eller laa, kunde hverken klæde sig selv paa eller spise uden Hjælp. Hans Fatteevne formørkedes, og han glemte lidt efter lidt Alt, endog sit eget Navn. Undertiden kunde dog Synet af en kjær Discipel eller et nyt botanisk Værk kalde et Glimt af hans tidligere Kraft tilbage i hans Træk. Men disse Lysglimt vare kun forbigaaende og afløstes af forøget Svaghed.

1777 tilbragte Linné sin sidste Sommer paa Hammarby. Saa ofte Veirliget tillod det, blev han baaret ud i det Frie mellem Blomsterne i Haven eller i sit Musæum; han befandt sig vel derved, og en synlig Bedring indtraadte. Naturens Skjønhed virkede velgjørende paa den Syge, men skjøndt han ved Tilbagekomsten til Upsala om Efteraaret var saa rask, at han kunde kjøre ud hver Dag eller sidde oppe og ryge sin Pibe, var dog Helbredelse utænkelig. Den tiende Januar 1778 sov han stille hen; hans Støv hviler i Upsala Domkirke, og over hans Grav satte man et Monument af sort Porphyr. Endnu bliver i Upsala Linnés Værelse bevaret i sin oprindelige Skikkelse, og hans af Bystrøm udførte Statue pryder den simple Have; til Ære for ham oprettede Carl den Fjortende Johan en Skole i hans Fødeby Råshult. Et smukt Minde om ham lever og fornyes hver Sommer i den lille, beskedne Linnæa Borealis, hvis smukke, vellugtende Blomster pryde Jordbunden i Sveriges Skove.

En af Linnés Disciple fra Udlandet, Fabricius, har givet en Skildring af ham, hvoraf vi hidsætte Følgende:

»I hele to Aar var jeg saa lykkelig at nyde Linnés Uuderviisning og Venskab. Da jeg lærte ham at kjende, havde han endnu ikke naaet sit tresindstyvende Aar, men hans Pande var dog allerede fuld af Rynker. Hans Ansigt

var aabent, næsten altid glad og lignede meget hans Portrait i »Species Plantarum«. Hans Øine vare vel ikke store, men klare og gjennemtrængende; hans Sjæl var høi og ædel. Men hans største Fortrin var den systematiske Ordning af hans Tanker; hans Ord og Gjerning bare Præget af denne Orden og Regelmæssighed. Han var en fortræffelig Selskabsmand, underholdende i Samtale og fuld af lystige Historier. Han blev let optændt til Vrede og kunde i et saadant Øieblik blive høirøstet og heftig, men det onde Lune forsvandt ligesaa hurtigt, som det kom. Hans Venskab var fast og uforanderligt, i Almindelighed grundet paa Videnskaben.

»Der gik ikke en Dag hen, uden at jeg saae ham; enten var jeg tilstede ved hans Forelæsninger, eller jeg tilbragte flere Timer med ham i fortrolig Samtale. Vi vare tre, Kuhn, Zoëga og jeg, Alle Udlændinge. Om Vinteren boede vi ligeoverfor hans Huus, og han kom næsten daglig til os i sin korte, røde Slobrok, med en grøn Hue paa Hovedet og Tobakspiben i Haanden. Han havde isinde at blive en halv Time hos os, men det kunde vel hænde, at han blev siddende en heel, stundom to Timer. Han gav os da Oplysning om et eller andet dunkelt Punkt i Naturvidenskaben, eller han fortalte os Anecdoter om lærde Mænd, som han havde gjort Bekjendtskab med i Udlandet. Han kunde da lee lystigt, og hele hans Ansigt vidnede om et venligt og oprømt Sind.

»Om Sommeren fulgte vi med ham ud paa Landet. Vi boede da i en Bondegaard, omtrent en Fjerdingvei fra Hammarby. Linné stod meget tidligt op, i Reglen Klokken fire. Omtrent Klokken sex kom han til os, thi hans Huus var under Bygning: han spiste Frokost med os og gav os derpaa Underviisning i Botanik. Sædvanlig vare vi optagne heraf til Klokken ti; derpaa vandrede vi ud til nogle Klipper i Nabolaget, hvor vi anstillede vore Undersøgelser. Ud paa Eftermiddagen gik vi til hans Have, og om Aftenen spillede vi for det Meste Trisett med Damerne.

Undertiden kom hele Familien for at tilbringe Dagen hos os; da sendte vi Bud efter en Bonde, som spillede paa et Instrument, der lignede en Violin, efter hvis Toner vi dandsede paa Laden i vor Bondegaard; skjøndt Selskabet var lille og Dandsen meget landlig, havde vi det dog meget muntert. Linné sad og røg sin Pibe, medens vi dandsede. En sjelden Gang dandsede han en Polka, hvori han overtraf alle os Unge. Han var meget tilfreds, naar han saae os rigtig glade, selv om vi derved bleve noget støiende. Hans eneste Bekymring var, at vi ikke skulde have det saa muntert som muligt. Disse Dage, disse Timer skulle aldrig udslettes af min Erindring og at dvæle ved dem er min største Glæde«.

Linné giver i sin Dagbog følgende korte Charakteristik af sig selv: »Linnæus var ikke stor, heller ikke lille, mager, brunøiet, let og hurtig i sin Gang, gjorde Alting punktlig, led ikke sendrægtige Folk, var følsom og blev snart rørt, arbeidede uafladelig og sparede ikke sig selv. Han holdt af god Mad og Drikke, dog ikke til Overmaal. Han brød sig kun lidt om det Ydre og meente, at Manden burde pryde Klæderne, men ikke omvendt. Consistorium var ikke hans Sag, thi han troede sig skabt til Andet end til at tænke paa de Sager, man der havde at afgjøre«.

Af Linnés sex Børn døde de to, en Søn og en Datter, i en spæd Alder. Tre Døttre overlevede Faderen. Den ældste af dem havde arvet meget af hans Kjærlighed til Naturen: det var hende, som paa en Aftenvandring i Haven paa Hammarby opdagede, at et Lysglimt stundom udstrømmer fra visse Planter i sildige Aftentimer. Den yngste Datter syntes at være Linnés Yndling, maaskee fordi han havde tilkæmpet sig hende fra Døden. Hun fødtes nemlig skindød: men Faderen, som mærkede, at Livet dog ikke var aldeles udslukket, skyndte sig med at indblæse af sin Aande i hendes Lunger, og det lykkedes saaledes at bringe hende til Live. Begge disse giftede sig, men den tredie forblev

ugift og boede efter Faderens Død paa Hammarby sammen med Moderen, som opnaaede en høi Alder. Den ugifte Datter, Lovisa, døde først 1839, halvfemsindstyve Aar gammel, og med hende uddøde Navnet Linné. — Den ovenfor omtalte Søn, Carl Linné den Yngre, som fulgte Faderen i Professoratet, følte sig mere nedtrykt end glad over sin ansvarsfulde Stilling. Han elskede vel den Gjerning, hvortil han, ligesom Faderen, havde viet sine Kræfter, men han manglede Geniets Guddomsgave. »Fordringerne vare store til Sønnen af den store Linné«, og han følte selv meer end nogen Anden, at det maatte være saaledes. Hans af Naturen tunge Sind blev herved endnu tungere. Han beklædte heller ikke Embedet længe. Kort efter et være hjemkommen fra en Reise til Frankrig og England døde han i Aaret 1783.

De Linnéske Samlinger gik desværre tabte for Sverige. En Englænder, Dr. Smith, kjøbte dem efter Linnés Død. Gustav den Tredie var, da dette skete, ved Badet i Pisa; havde han været hjemme, vilde han aldrig have givet sit Minde dertil. Saasnart han fik det at høre, afsendte han en hurtigseilende Fregat for at fordre den kostbare Fragt tilbage, inden den havde naaet England; men Expeditionen mislykkedes, og Linnés ypperlige Samlinger kom saaledes et andet Land til Gode end det, for hvilket han selv havde bestemt dem.

SOPHUS SMITH.

Admiral Napier i Portugal.*)

Den Kamp imellem det absolute Kongedømme og de mere liberale Anskuelser, som i Aarene tyve førtes i Sydeuropa, rasede ogsaa i Portugal. Da Kong Johan den Sjette var død i Aaret 1826, skulde hans ældste Søn, Don Pedro, følge ham i Regjeringen; men da denne Fyrste som Keiser af Brasilien ifølge dette Lands Constitution ikke tillige kunde være Konge i Portugal, udnævnte han sin umyndige Datter, Maria da Gloria, til Dronning, gav Portugal en fri Forfatning og indsatte sin Broder, Don Miguel, til Formynderregent. Saasnart denne imidlertid var kommen i Besiddelse af Magten, brød han alle de indgaaede Forpligtelser og lod sig i Aaret 1828 udraabe til uindskrænket Konge. Den unge Dronnings Parti kunde i længere Tid Intet udrette mod den af Geistligheden støttede Don Miguel, og først da Don Pedro i Aaret 1831 havde nedlagt Regjeringen i Brasilien og med Understøttelse af engelske og franske Frivillige landede i Oporto, begyndte Sagerne at tage en anden Vending. Dog var hans Stilling i Begyndelsen saa slet, at han fra det haardtbetrængte Oporto skrev til sin fraværende Hustru og Datter: »Kun et Mirakel kan frelse vor Sag!«

Af Interesse for Frihedens Sag og som nøie bekjendt

*) Efter „the war in Portugal" af Napier, og „life and correspondance of Sir Charles Napier".

Carl Linné.

med de portugisiske Affairer havde daværende Capitain, Charles Napier, der netop laa ledig efter at have commanderet Fregatten »Galathea«, som gjentagne Gange havde havt Missioner i Anledning af de portugisiske Stridigheder, flere Gange i engelske Blade udtalt som sin Mening, at Don Pedros Ministre handlede uklogt i ikke at vove et dristigt Indfald i selve Lissabon. Et saadant Foretagende var imidlertid næsten fortvivlet, deels paa Grund af Don Pedros ringe Troppestyrke, deels paa Grund af Don Miguels langt overlegne Flaade, men maaskee fremfor alt Andet, fordi den constitutionelle Sags Bærere næsten ansaae deres Sag for tabt og som Følge deraf ikke vilde offre flere Penge; men for en Mand med Napiers Mod og Energi, Egenskaber, der mere end een Gang under Keiserdømmets Krige havde ladet den paa den Tid unge Mand glimre som en af Englands bedste Fregatchefer, var netop det Vovelige en Spore til at tilkæmpe sig et heldigt Udfald.

I Efteraaret 1832 havde Napier hjulpet sin Ven Marquis Palmella, en af Don Pedros Tilhængere, hvem han kjendte fra sine Reiser, med at udruste en Ostindiefarer i London til Orlogsmand, og nogle Maaneder senere blev der tilbudt ham Overcommandoen over Don Pedros Flaade, der laa samlet ved Oporto. Den anførtes imidlertid for Tiden af en af Napiers Bekjendte, ogsaa en engelsk Søofficeer, Admiral Sartorius, der ikke kunde enes med Regjeringen i Oporto; men Napiers aabne Charakteer tillod ham ikke at tage imod noget Tilbud uden dennes Vidende, og desuden stillede han endeel Betingelser. Han vilde saaledes være uindskrænket i sin Commando, strax have en Expedition istand, have sit Liv forsikkret for ti Tusinde Pund Sterling i sex Maaneder, betydelig Hyre forud for sine Folk o. s. v. Efter et Par Maaneders Forløb blev Sagen bragt i Orden, men havde ikke Rygtet om, at Napier vilde commandere Expeditionen, udspredt sig i London, vilde de nødvendige Penge aldrig være blevne reiste til at udruste fem Damp-

skibe, der skulde tage Tropper ombord i Oporto og tillige bringe fire Hundrede Matroser til Flaaden, hvis Besætning havde gjort Mytteri, da den i længere Tid ikke havde faaet nogen Betaling. Det var naturligviis stridende mod de engelske Love, at en i Tjenesten staaende Officeer udrustede en saadan Expedition i England, men Autoriteterne lukkede Øinene lidt til, og i Slutningen af Mai 1833 indskibede Napier sig under et paataget Navn i London med endeel Officerer, som han kjendte fra tidligere Tid.

De Matroser, han havde faaet skrabet sammen, vare imidlertid nogle høist urolige Hoveder, som strax samme Aften, de kom ombord, efter at have brugt lidt af deres Hyre og efter at være blevne snydte for Resten gjorde Mytteri, som kun blev standset ved Officerernes Conduite. Desværre skulde baade Portsmouth og Falmouth anløbes for at gjøre Expeditionen fuldtallig, og da Folkene kom til Portsmouth og saae Land, blev det galt igjen. Med dragne Knive styrtede nogle halvdrukne Matroser agterud for at støde Officererne ned, medens Andre firede Fartøierne i Vandet for at gaae iland, men de kom snart til Besindelse igjen, da en overfyldt Baad kæntrede paa Siden af Dampskibet, og nogle af de værste Urostiftere druknede. Napier og hans Officerer vare i en høist ubehagelig Stilling, da de maatte gaae meget forsigtigt tilværks ligeoverfor disse Mytterier; thi da man endnu var paa engelsk Grund, maatte man hvert Øieblik befrygte Autoriteternes Indskriden, dersom noget Alvorligt skulde hænde. Efter et kort Ophold gik Reisen til Falmouth, og skjøndt der var taget alle mulige Forholdsregler, brød det her løs igjen. Matroserne havde skaffet sig Noget at drikke, og ved Midnatstid peeb Baadsmanden ganske roligt: »Alle Mand op til Landlov!« Folkene løb til Fartøierne, og saa Mange, som disse kunde rumme, roede iland og løb deres Vei.

Endelig slap Napier den 28de Mai, meget imod enkelte Autoriteters Villie, bort fra England med fem Dampere,

ombord paa hvilke der var indskibet et engelsk og et belgisk Regiment; de fire Hundrede Matroser, Flaaden saa haardt trængte til, vare svundne ind til et Hundrede og syv og tredive, men Napier trøstede sig med, at han da maatte være de urolige Hoveder qvit. Den anden Juni naaede den lille Eskadre Vigo, hvor den stødte sammen med en sjette Damper, der imidlertid istedetfor fire Hundrede Polakker kun medbragte elleve, og samme Aften ankrede Napier udenfor Barren ved Oporto, hvor Admiral Sartorius laa med sine Skibe og en Transportflaade, der havde forsynet den beleirede By med Ammunition og Levnetsmidler.

Ombord paa Don Pedros Skibe herskede der imidlertid stor Utilfredshed hos Alle, ligefra Admiralen og ned til Skibsdrengen. Skibene vare saa slet udrustede, at nogle kun havde eet Ankertoug og næppe et Fartoi, der kunde flyde; Folkene vare halvnøgne og forsultne, og det var kun ved at udvikle en høi Grad af Dygtighed, at Sartorius kunde holde nogenlunde sammen paa de mange forskjellige Elementer. I Vinterens Løb var der udbrudt Cholera ombord; flere Gange havde der været Mytteri, og i en af Fregatterne havde Mandskabet endog ligefrem negtet at lette Ankeret, før det blev betalt. Paa Grund af Regjeringens Mangel paa Ordholdenhed i flere Retninger var Forholdet mellem denne og Admiralen efterhaanden blevet saa spændt, at en Udsending endog bragte ham en Arrestordre, som en lille Afdeling Soldater og en Sum Penge til de knurrende Matroser skulde give Eftertryk; men Sartorius, der i Forveien var underrettet om Planen, fængslede Udsendingen og brugte Pengene til at betale Folkene Noget af deres Tilgodehavende. Paa Grund af denne Sagernes Tilstand vil man let forstaae, at Don Pedros Eskadre var i en ynkelig Tilstand, og at der skulde en Jernhaand til for at bringe Noget ud af den i kort Tid.

Napier begav sig øieblikkelig ombord i Admiralskibet,

hvor Sartorius viste sig meget tilfreds med hans Komme, da han var inderlig kjed af at tjene under de forhaandenværende Forhold; og da Brændingen, som meget ofte umuliggjorde al Samqvem med Land, tillod at lande, gik Napier og Palmella iland og slap i Mørket heldigt op ad Floden, der paa den ene Bred var besat af Don Pedros Tropper og paa den anden af Don Miguels. Da Napier var ankommen til Oporto, som hver Nat blev bombarderet, meldte han sig strax til Don Pedro, der just ikke gav ham den naadigste Modtagelse. Expeditionen kom ham nemlig noget uventet, da Agenterne i London havde været tvungne til at handle for en stor Deel paa egen Haand; thi Hemmeligholdelsen var en Hovedbetingelse for et heldigt Udfald af det foreslaaede Vovestykke. Omgiven, som han var, af slette og uduelige Raadgivere var det yderst vanskeligt at komme overeens om Expeditionen: Den commanderende General i Oporto kunde ikke undvære de nødvendige Tropper, Nogle vilde gaae lige løs paa Lissabon, Nogle til Portugals sydlige Kyster, Andre vilde have Don Pedro med, atter Andre meente, han skulde blive, hvor han var o. s. v. Kort sagt: det Hele tegnede til at ville være gaaet istaa, hvis ikke Napier utrætteligt havde drevet paa, at der maatte handles strax eller aldrig, da den langt overlegne miguelitiske Flaade netop for Tiden gjorde sig seilklar. Endelig blev der taget den Bestemmelse, at fem Tusinde Mand skulde udskibes, og at en Landgang, dækket af Flaaden, skulde iværksættes paa det gunstigste Sted af Kysten.

Tidlig om Morgenen den ellevte gik Napier ombord og heisede sit Viceadmiralsflag paa Fregatten »Rainha« der førte sex og fyrretyve Stykker lange og korte attenpundige Kanoner. Eskadrens øvrige Skibe vare: Fregatten »Don Pedro« — den omtalte Ostindiefarer —, der førte halvtredsindstyve korte, attenpundige Kanoner og to og tredivepundige Karronader, Fregatten »Donna Maria«, to og fyrretyve K., Corvetten »Portuence«, tyve to og tredivepundige Karronader,

og Briggen »Villa Flor«, atten attenpundige Kanoner. Eskadren havde ialt Tusinde Mands Besætning, og i hvilken Tilstand denne og selve Skibene befandt sig, have vi allerede berørt. Næppe var Napier kommen ombord, førend han fik Brev fra Don Pedro, som underrettede ham om, at der istedetfor fem Tusinde Mand kun skulde indskibes syv og tyve Hundrede under Hertugen af Terceira — saa lidt kunde han stole paa en Aftale med den Regjering, hvis Sag han havde gjort til sin egen —, og med denne lille Styrke skulde der foretages en usikker Landgang ligeoverfor en fjendtlig Flaade paa to Linieskibe, to Fregatter, tre Corvetter og fire Brigger.

Dampskibene bleve nu beordrede at lægge sig saa nær Land som muligt, og Fartøierne bleve gjorte klare for i Løbet af Natten at indskibe Tropperne, hvilket ikke var nogen let Sag paa Grund af Brændingen paa den aabne Kyst og Fjendens Ild; men da der den første Nat kun blev sendt fem Mand ombord, telegropherede Napier til Don Pedro: »Dette er ikke Maaden, hvorpaa Dronningens Sag vindes!« og føiede hertil et Brev, hvori han uden Omsvøb underrettede Ministeriet om, at han øieblikkelig vilde hale sit Flag ned, dersom Indskibningen ikke iværksattes med Kraft; det hjalp, og den attende var hele Styrken ombord. At Flaaden behøvede Vand syntes imidlertid at være Autoriteterne aldeles ligegyldigt, og da Skibene kun havde ti Dages Vand, og alle Forestillinger ikke havde nyttet Noget, afsendte Napier følgende Telegram: »Siig Don Pedro: faae vi ikke Vand, mislykkes Expeditionen!« Endelig var man seilklar den nittende, og Udskibningen var, takket være de portugisiske Fiskeres Raskhed og Udholdenhed, gaaet saa heldigt for sig, at kun fem Mand bleve dræbte og saarede af Fjendens Ild; blandt de Saarede var imidlertid den franske General Solignac, der commanderede Tropperne i Oporto.

Efterat et Par af Orlogsmændene paa Grund af slet Udrustning havde mistet deres Ankere under Letningen i

svær Dønning, styredes Coursen Syd efter, og Napier fik kort derpaa at føle, hvad det vilde sige at være ombord i et udisciplineret Skib. Der skulde nemlig rebes, og da Folkene bleve pebne op, varede det ikke mindre end en halv Time, inden de mødte paa deres Poster, og havde det blæst noget haardere, vilde Fregatten ikke være sluppen derfra uden betydeligt Havari.

Regjeringen i Lissabon var imidlertid begyndt at blive urolig med Hensyn til Expeditionens Bestemmelsessted: med Iver arbeidede man paa at gjøre Orlogsmændene seilklare, intet Skib maatte løbe ind i Tajofloden om Natten, Coffardimændene bleve beordrede at lægge sig længere op ad Floden udenfor Skudvidde, og den engelske Observationseskadre laa klar til at stikke Ankerkjæderne fra sig.

Den tre og tyvende om Aftenen passerede Napiers Eskadre Forbjerget St. Vincent, og den følgende Dags Eftermiddag ankrede den lidt Vesten for Guadianas Munding, hvor man havde bestemt sig til at lande, og skjøndt Dampskibscapitainerne viste sig høist uvillige til at nærme sig Land, bleve Landgangstropperne og Tilbehør udskibede allerede inden Midnat. Efter ubetydelige Skærmydsler holdt Tropperne deres Indtog i Tavira paa samme Tid, som Napier, der langs Kysten fulgte den lille Armees Bevægelser, ankrede paa Rheden. Modtagelsen var temmelig kold, da man havde skildret Don Pedros Folk som en Hob Røvere; største Delen af Byens Indvaanere var derfor flygtet, men Hertugen af Terceiras fredelige Proclamationer kaldte dem hurtigt tilbage. I Faro, Algarviens Hovedstad, oprettedes en provisorisk Regjering, og Skibene fyldte her Vand og indtoge Provisioner, hvortil de høilig trængte.

Om Aftenen den anden Juli lettede Eskadren fra Lagosbugten, og Klokken otte den følgende Morgen meldte den vagthavende Lieutenant til Admiralen, at han havde to Seilere isigte, snart blev det til tre, saa til fire og saaledes videre indtil ni Seilere, der viste sig at være Don Miguels

Flaade, bestaaende af Linieskibene »Don Juan« paa firsindstyve Kanoner og »Rainha« (sex og halvfjerdsindstyve), Fregatterne »Princesse Real« (sex og halvtredsindstyve) og »Martin Freitas« (otte og fyrretyve), tre store Corvetter paa tilsammen sex og tresindstyve Kanoner og to Brigger med sex og fyrretyve Kanoner, foruden et mindre Skib: i Alt tre Hundrede og to og halvfjerdsinsdstyve Kanoner mod Don Pedros et Hundrede og sex og halvfjerdsindstyve. Men Napier var belavet paa at seire eller døe for Frihedens Sag, thi en uafgjørende Træfning vilde ligesaa lidt kunne sætte Don Pedro istand til at holde sig i Oporto, som den vilde have friet Hertugen af Terceiras Landgansstyrke for den visse Undergang. Blev Seiren afgjørende, var Spillet vundet: Tajoen kunde forceres, og Land- og Sømagtens Samvirken vilde da forhaabentlig bringe Lissabon til at falde.

Da Don Miguels Flaade i to tæt slnttede Linier kom nærmere, kaldte Napier sine Folk op paa Dækket og erindrede dem om, at det ikke var første Gang, brittiske Matroser ved deres Heltemod havde seiret paa disse Vande, rigtignok aldrig mod en saadan Overmagt som i dette Tilfælde, hvor smaae, lave Fregatter vilde komme i Kast med de høie Linieskibe, men det var hans Agt at løbe disse paa Siden og tage dem ved Entring; han erindrede dem om, at deres Sag var den gode Sag, talte ogsaa om de store Prisepenge, der vilde vanke, og opmuntrede dem til at øve sig flittigt i at haandtere deres Kanoner, thi det var ikke hans Agt at angribe, før han saae en gunstig Leilighed. Strax sendte han Briggen »Villa Flor« til Land for at have Coffardidampskibene ved Haanden, hvis det skulde blive Stille, og da ved deres Hjælp lægge sig i en saa heldig Stilling for de i dette Tilfælde ubevægelige Seilskibe, at Seiren maatte blive hans uden stort Mandefald. Hele Dagen og den paafølgende Nat observerede Flaaderne hinanden uden at løsne noget Skud, idet de søgte at drage Fordeel af Vinden og om muligt afskære et eller andet sletseilende Skib. Den

paafølgende Dag blæste det frisk; den miguelitiske Flaade vilde ikke angribe, og Napier kunde ikke, da Søgangen vilde have gjort ham det umuligt at lægge paa Siden af Fjenden og entre; men den næste Morgen Klokken ni, den femte Juli, blev det Blikstille.

Napier kaldte nu Dampskibscapitainerne ombord for at træffe Aftale om at tage Orlogsmændene paa Slæb, men baade Capitainer, Maskinmestere og Matroser negtede Alle som Een at gaae i Ilden. Trusler hjalp ikke mod disse Kujoner, der var saa Meget at tage Vare paa i Øieblikket, og Admiralskibets Officerer og Mandskab skrabede i Hast alle de Penge, de havde, sammen, for at kjøbe deres Hjælp, men Maskinmestrene vare skamløse nok til at fordre to Tusinde Pund Sterling øieblikkelig lagt ned paa Spillet til hver af dem — en Sum, det var umuligt at opdrive, hvorpaa de gode Folk under Orlogsmatrosernes Forbandelser skyndte sig ombord i deres Skibe for under Træfningen at tage en sikker Stilling til Luvart, hvorfra de kunde smøre Haser, hvis det skulde blive nødvendigt. Kun en eneste Dampskibsfører lykkedes det med stor Uleilighed at faae sine Folk til at gjøre deres Skyldighed.

Det vedblev i flere Timer at være Stille: Dampskibenes Hjælp vilde have været Guld værd, og da Napier i sin Utaalmodighed gik op og ned af sit Skibs Skandse og saae alle disse Masser ligge ligesom livløse paa Søen, udbrød han til en Officeer, der tidligere havde faret med ham: »Hvem der nu havde Galatheas Skovle!« og vi ville ikke lade dette Udbrud af hans Følelser gaae uberørt hen, thi som Fregatten Galatheas Chef havde hans opfindsomme Hoved og praktiske Blik ladet denne forsyne med Skovle, der kunde sættes ud og tages ind i tyve Minutter, og som ved Spil og Folkekraft havde drevet Fregatten frem i Stille med tre til fire Miles Fart. Mange Gange havde hans Skib saaledes uden Seil tiltrukket sig en almindelig Beun-

dring rundt omkring i Verden, naar det i Stille løb i Havn forbi alle andre Skibe; et Linieskib var endog blevet slæbt af Galathea med en Fart af over een Miil, men der var dyb Fred dengang, og Admiralitetet, i hvilket Napier kun havde faa Venner paa Grund af sine liberale Anskuelser, holdt ikke af Fremskridt — noget senere kom Skruen, og saa bleve Napiers Spil og Matroser tilovers.

Henimod Middag lagde Dønningen sig ganske, og det saae ud, som om der vilde springe en let Brise op. Admiralen lod Folkene skaffe i Ro og Mag og kaldte sine Skibschefer ombord for at give dem deres Ordrer; i Hast spiste de Frokost sammen, og de otte Mennesker, der her sade og i en oprømt Stemning talede sammen om den forestaaende Fægtning, anede kun lidt, at inden en Time vilde tre af dem være sendte ind i Evigheden og to haardt saarede. Omtrent Klokken et blev Brisen stadig med klar Himmel og smult Vande — netop det Veir, Napier ønskede — og Cheferne roede ombord i deres Skibe.

Et Par Mile Vesten for Cap St. Vincent laa nu Don Miguels Flaade i to tætsluttede Linier, Linieskibene og Fregatterne nærmest Napiers Skibe, der havde formeret een Linie; de fjendtlige Corvetter og Brigger vare posterede i den anden Linie i Mellemrummene mellem de større Skibe. For rum Vind kom Don Pedros lille Flaade seilende ned langs den fjendtlige Linie: der herskede Dødsstilhed ombord i Admiralskibet, som øiensynlig vilde komme til at tage det første Stød af; hver Mand saae rolig Faren i Øinene; det vilde for en stor Deel komme an paa, hvorledes den lille »Rainha« vilde see ud efter det første glatte Lag. Ikke et Skud løsnedes, før Flaaderne vare indenfor Geværskuds Afstand fra hinanden, da blev et Signal heiset paa det fjendtlige Admiralskib, »Don Juan«, og i samme Øieblik affyredes næsten Hundrede Kanoner mod Napiers Skib. Heldigviis blev der sigtet for høit, og da Mandskabet havde faaet Ordre til at ligge ned paa Dækket, var Mandefaldet ringe,

men Reisningerne led betydeligt, og da Krudtrøgen drev bort, bleve begge Parter lige forundrede over at see »Rainha«s Master og Seil staaende. Skydningen blev nu almindelig paa begge Sider, og »Martin Freitas« mistede snart sin Forstang.

Efter nogle hurtige Maneuvrer lykkedes det Napier med sin Fregat at løbe saa klos agterom Linieskibet »Rainha«, at Jagerbommen tog Flaget bort paa denne sidste, og med Kanonerne ladte lige ud til Mundingen gav han under Forbifarten sin store Modstander Laget ret agterind og anrettede saaledes en frygtelig Ødelæggelse. Inden man i Linieskibet havde faaet Tid til at komme sig ovenpaa denne Hilsen, laa Fregatten paa Siden, og Napier commanderede: »Klar til at entre fra Bagbords Boug!« I en Haandevending havde en af Officererne gjort Storskjødet fast paa Linieskibet; Admiralen, hjulpen af et Par Mand, hvoraf en blev skudt, gjorde Skjødet fast ombord; Flagcapitainen, Wilkinson, og Napiers Stedsøn, Lieutenant Napier, kappedes om først at entre op ad Linieskibets høire Side, men næppe vare de komne op, førend deres Fregat med Forstavnen skiltes fra Linieskibet. Af Frygt forat Masterne skulde gaae overbord ved Sammenstødet havde man nemlig maattet være meget forsigtig med at lægge til Siden, men hurtigt blev Roret lagt iborde, og Skibene kom igjen sammen. De to Officerer havde havt en drøi Dyst at bestaae i de Minutter, de vare alene ombord i den store »Rainha«; de sloges som Løver, men overmandede og bedækkede med Saar, — den et og tyveaarige Napier fik femten Saar, knækkede sin Sabel mellem Løbet og Skæftet paa et fjendtligt Gevær — sank de om paa Dækket, da deres Kammerater kom til Hjælp. Skjøndt Admiralen ikke havde villet deeltage i Entringen, befandt han sig pludseligt, reven med af Øieblikkets Begeistring, ombord paa Linieskibets Bak, og med et Hurra styrtede han i Spidsen for sine Entregaster agterud, hvor et frygteligt Haandgemæng paafulgte; den fjendtlige Skibschef sloges

som rasende; da Alt var tabt, greb han en Lunte og styrtede sig ned i Skibet, hvor hans egne Folk standsede ham, og da han ikke vilde tage imod Pardon, blev han dræbt i sin Kahyt.

Dækket var erobret; to Lieutenanter i Spidsen for en Haandfuld Folk løb ned paa øverste Batteri; Officererne faldt strax, men baade øverste og underste Batteri maatte overgive sig, og Skibet var taget. Fregatten »Don Pedro« vilde komme Napier tilhjælp og gav sig til at sende Kugler i Prisen — Flaget kunde ikke stryges, da vi have seet, at den lille »Rainha«s Jagerbom havde revet det overbord — og netop ligesom Napier, praiede til Chefen, at Skibet var erobret, blev denne dræbt af en Kugle fra underste Batteri. Folkene bleve nu kaldte tilbage til Fregatten for at forfølge Seiren efter at have skiftet en Deel af de sønderskudte Seil. Napiers Fregat og »Don Pedro« gave sig derpaa i Kast med det andet Linieskib, der strøg, da det var umuligt at undslippe. »Donna Maria« paa to og fyrretyve Kanoner havde baaret sig ypperligt ad med »Princesse Real« paa sex og halvtredsindstyve Kanoner og taget den ved Entring. Imidlertid havde den lille Corvet »Portuense« og Briggen »Villa Flor« taget det op med Fregatten »Martin Freitas«, men havde ikke faaet Bugt med den. Napier, der havde faaet et Par lette Saar, havde netop sat sig tilbords med den overvundne Admiral, da man meldte ham, at denne Fregat ikke havde strøget, og næsten kjed af at blive afbrudt gik han paa Dækket igjen og bragte den til at stryge Klokken ti om Aftenen.

Saaledes endte det mindeværdige Slag ved St. Vincent. Sjeldent, maaskee aldrig have tre mindre Fregatter og et Par Smaaskibe erobret to Linieskibe, to større Fregatter og en Corvet; kun to Corvetter og en Brig af Don Miguels Flaade undslap. Napiers Skibe mistede omtrent Hundrede Mand Døde og Saarede, hvoriblandt fjorten Officerer; Fjendens Tab beløb sig til omtrent tre Hundrede Mand.

Henimod Midnat vare Priserne blevne bemandede, og den nu ret anseelige Styrke satte Coursen efter Lagosbugten, hvor den ankrede om Morgenen under Befolkningens Jubel. Tyrannen Don Miguels Aag var forhadt, og da Napier ikke ret vidste, hvad han skulde gjøre med sine mange Krigsfanger, tilbød han disse at tjene Frihedens Sag og lade Alt være glemt. Endeel af Officererne og alle Matroserne toge imod Tilbudet, og man saae nu Folk, der Dagen iforveien havde kæmpet paa Liv og Død, med samme Iver arbeide paa Skibenes Istandsættelse. Napiers »Rainha« og »Martin Freitas« vare saa ilde medtagne, at der maatte længere Tid til for at faae dem seilklare. Utrætteligt arbeidedes der paa at komme i Orden; Mandskaberne ombyttedes paa flere Skibe; Napier heisede sit Flag pna Linieskibet »Don Juan« og bemandede det med »Don Pedro«s og »Martin Freita's« Folk. Det gjaldt om at vise sig saa snart som muligt paa Tajoen og at understøtte Hertugen af Terceiras seirrige Tropper, der trængte frem Syd fra; Seirsrusen fra St. Vincent udbredte sig hurtigt blandt Befolkningen og bragte den constitutionelle Regjerings Soldater i kort Tid til Lissabon. Don Miguels Tilhængere havde faaet Naadesstødet ved at miste Flaaden, der paa samme Tid, som den forsvarede Tajoen og Hovedstaden tillige var istand til at dække Landgangen paa Kysten.

Vi skulle ikke forholde vore Læsere et lille comisk Træk af den prunkfrie, ligefremme Napier. Da Flaaden ankrede, kom en civilklædt Deputation ombord for at hilse paa Admiralen, der spiste Frokost. Med megen Alvor og Høitidelighed stillede Deputationen sig op; Formanden holdt en salvelsesfuld Tale til Napier og strøede saa megen Virak for ham, at det blev ham noget varmt, men endnu holdt han Værdigheden vedlige; dog, da Talen var til Ende, og to af Deputationen traadte bag ved hans Stol for at bekrandse ham med en Laurbærkrands, der laa paa en Sølvtallerken, rystede han Hovedet som en Tyr, der skal fanges

ved Hornene, og Deputationens Overtalelser hjalp ikke — bekrandses vilde han ikke. Fra det Høitidelige til det Latterlige er der ofte kun et lille Skridt; Napier og hans Officerer brast i Latter; Admiralen tog Krandsen, lagde den paa Bordet og sagde til Deputationen, at det var lutter Helte, der vare forsamlede her, tog et Blad, stak det i Knaphullet. og hans Officerer gjorde ligesaa. Den almindelige Munterhed tog Deputationen med Storm, og ogsaa dens Medlemmer kunde ikke holde en hjertelig Latter tilbage, efter at de vare komne sig efter den første Forlegenhed. Da de sortklædte Herrer vare gaaede ud af Kahytten, bemærkede Napier til sine Officerer: »Det kunde nu have været meget godt Altsammen, havde de blot ladet os beholde Tallerkenen lige saa godt som de grønne Blade!«

Efterat have detacheret nogle Blokadeskibe afseilede Admiralen den trettende til Lissabon med to Linieskibe, to Fregatter og en Corvet; kun to af disse Skibe havde engelsk Besætning. Allerede, førend han lettede, var der forekommet et enkelt Choleratilfælde ombord i hans Skib, og den fjortende brød Sygdommen pludseligt løs med den største Voldsomhed: Folk, der gik tilsyneladende sunde og friske, faldt pludseligt om, og inden Aften døde syv Mand, og et Hundrede kom paa Sygelisten. Lægernes Omhu og de kraftigste Forholdsregler for at holde Skibet reent og luftigt nyttede Intet; Besætningen blev ligesom lynslagen af Rædsel; der var næppe Folk nok til at maneuvrere Skibet, og den femte Julis Matroser, der kun havde været en halv Time om at skifte flere Seil under Fjendens Ild, brugte nu tolv samfulde Timer til at skifte et Storemersseil. Tilstanden ombord var saa uhyggelig, at den ellers ikke nerveuse Napier skrev hjem: »Mine Nerver vare saa angrebne, at hver Gang Kahytsdøren blev aabnet, havde jeg en Fornemmelse af, at Døden traadte ind; de stadige Meldinger om Dødsfald piinte mig i den Grad. at jeg anmodede Officererne om ikke at melde mig flere.« Efter at Sygdommen

havde raset i en Uges Tid, i hvilken Flaaden vedblev at staae Vester ud. ophørte den ganske. Over et halvt Hundrede Liig bleve kastede overbord, og to Hundrede Mand havde været haardt angrebne; mærkeligt nok hørte de Fleste, der døde, til »Don Pedros« forrige Besætning, der i Lagos efter Seiren havde nydt Livet altfor meget i forskjellige Retninger; Sygdommen tog først de værste Drukkenboldte.

Da Flaaden var bleven opholdt af nordlig Vind og forsinkedes af Skibenes slette Seilads, ankom den først den fire og tyvende ud for Tajoflodens Munding, og Napier, der havde svævet i stor Angst for det lille Landgangscorps's Skjæbne, blev her høilig overrasket ved af en engelsk Orlogsbrig at høre, at Migueliterne Natten iforveien havde forladt Lissabon over Hals og Hoved: Flaadens Tab havde i den Grad forskrækket de ulykkelige Ministre, at de hverken vidste ud eller ind og havde ladet Hovedstaden ligge aaben for Landgangscorpset og for Napiers Flaade. Stille Veir opholdt Skibene udenfor Floden, og Napier roede strax, da han havde ankret, ombord til Admiral Parker, der commandrede en større engelsk Observationseskadre. Under Salut og med mandede Ræer modtog den engelske Admiral ham paa det Hjerteligste, og da han gik fraborde, hilste Skibsbesætningen ham med levende Hurraraab, en Hyldest, der i Øieblikket var ham dobbelt kjærkommen, da han havde faaet Underretning om, at det engelske Admiralitet havde strøget hans Navn ud af Officeerslisten. I England gav Striden i Portugal mellem Constitutionen og Absolutismen Partiaanden rigelig Næring, og da Napier var hadet af Toryerne, et Had, som hans glimrende Bedrift kun havde forøget, fik han sin Afsked. Hans eget Parti jublede, »meetings« og Festmaaltider bleve holdte til Ære for ham, og Lykønskningsskrivelser fra utallige af hans Beundrere underrettede ham saa godt om den Stemning, der gik igjennem Nationen til Fordeel for ham, at han tog sig Afskeden meget let. Den samme Regjering, der ikke fandt ham værdig til at tjene under

Englands Flag, tillod uhindret, at der blev udrustet Expeditioner i England for Don Pedro og Don Miguel; Whiggerne understøttede den første, Toryerne den sidste baade med Penge og Raad, og ligesom Napier havde vundet sin Seir, kom den engelske Capitain Elliot til Portugal for som Don Miguels Admiral at commandere Flaaden — men den var heldigviis borte.

Jubelen i Lissabon var umaadelig. I fem Aar havde Byen sukket under Absolutismens Aag i dens afskyeligste Form, Napier blev hilset som Landets Befrier, og hans Skibe kunde næsten ikke maneuvrere imellem den Mængde Baade af alle Slags, der paa Tajofloden bøde hans Besætninger velkommen. Don Pedro udnævnte ham til virkelig Admiral og til Greve af St. Vincent og uddeelte talrige Belønninger til hans Officerer og Mandskab.

I et heelt Aar forblev Napier i Portugal og virkede utrætteligt paa det som oftest høist utaknemmelige Arbeide at reorganisere Flaaden; overalt, hvor han kunde gjøre Gavn, sporedes hans Virksomhed og Foretagelsesaand under Borgerkrigen, der vedblev at rase; men vi skulle ikke følge ham videre: Slaget ved St. Vincent blev et Vendepunkt for Frihedens Sag, og da Don Pedro modtog den næsten utrolige Efterretning om hans Modstanders Flaades totale Ødelæggelse, skrev han fra Oporto til sin Hustru og Datter, Dronning Maria da Gloria: »Miraklet er skeet, Flaaden er tagen, og vi i Sikkerhed!

O. IRMINGER.

Smaating.

Herkulesstøtterne. De Fleste have hørt Tale om Herkulesstøtterne ved Cadix; men skjøndt de classiske Forfattere ofte nævne dem, er det dog de arabiske Forfattere og Pseudo-Turpinus vi skylde nærmere Oplysning derom. Araberne kjendte meget godt disse Støtter, som stode indtil Aaret 1145, og have beskrevet dem meget omhyggeligt. Det var flere runde Piller af en meget haard Steenart, som stode i Havet, den ene ovenpaa den anden. Hver af disse Piller var to og tyve Fod i Omkreds og femten Fod høi; de vare forbundne ved Jern og Bly, og hele Bygningen var halvfemsindstyve eller maaskee endog et Hundrede og halvtredsindstyve Fod høi (Geographerne ere uenige herom); der var ingen Port paa Bygningen. Ovenpaa stod der en ni Fod høi Broncestatue, der forestillede en Mand med langt Skjæg med et Bælte og en Kappe, der naaede ham til midt paa Benene. Med venstre Haand holdt han Klædningen sammen for Brystet, og i den høire Haand, som han strakte ud mod Strædet, holdt han en Nøgle. En senere Geograph meddeler imidlertid, at Statuen holdt en Stok i Haanden, og Pseudo-Turpinus fortæller det Samme. Denne Gaade løser en arabisk Forfatter, Kazvini. Han fortæller nemlig, at den Nøgle, Statuen holdt i Haanden, faldt ned i Aaret 400 efter Hedschrah (1009 eller 1010) og blev bragt til Ceutas Hersker; den veiede tre Pund. Derpaa forsynede man Statuen med en Stok.

Herkulesstøtterne bleve ødelagte i Aaret 1145 af Admiralen Ali Ibn-Isa Ibn-Maimun, som havde gjort Oprør i Cadix. Da han havde hørt af Indbyggerne i denne By, at Statuen var af Guld, befalede han at tage den ned; men til hans store Skuffelse fandt man, at den var af Bronce og kun forsynet med et Overtræk af Guld, der dog var af en betydelig Værdi.

H.DRESSEL,
Bogbinder,

